گجهارتون

مرتب

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سنڌي ادبي بورڊ

لوڪ ادب سلسلي جو تيرهون ڪتاب

گجهارتون

(بہ پاڳا)

مرتب:

ڈاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سنڌي ادبي بورڊ

جام شورو، سنڌ

2010ع

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

ڪتاب جا سمورا حق واسطا محفوظ

چاپو پهريون	ڊسمبر 1969ع	تعداد 1000
چاپو ٻيو	آگسٽ 2010ع	تعداد 1000

هن ڪتاب جي ڪنهن به حصي کي، ناشر کان اڳواٽ حاصل ڪيل اجازت
کانسواءِ، اليڪٽرانڪ يا ٻئي ڪنهن به طريقي جنهن ۾ اسٽوريج ۽ ريٽريول سسٽم
شامل آهي، استعمال نٿو ڪري سگهجي.

قيمت: چار سؤ پنجاهه رپيا
(Price: 450-00)

خريداري لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-9213422)
Email: sindhiab@yahoo.com
www. Sindhiadabiboard.org

هيءُ ڪتاب ايليگنٽ پريس ڪراچيءَ مان پروفيسر سيد زوار حسين شاهه نقوي
سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ڇپائي پڌرو ڪيو .

مهاڳ

سنڌ جي 'لوڪ ادب' کي سهيڙڻ لاءِ هڪ تفصيلي تجويز، سن 1955ع ۾ 'سنڌي ادبي بورڊ' جي سامهون رکي وئي، جا 1956ع جي آخر ڌاري بورڊ بحال ڪئي، ۽ اُن جي عملي نگراني ۽ تڪميل بنده جي حوالي ڪئي.

ان تجويز مطابق، 1957ع کان لوڪ ادب سهيڙڻ جو ڪم شروع ڪيو ويو. اُنهيءَ موجب، پهراڙيءَ مان مواد گڏ ڪري موڪلين. سنڌ يونيورسٽي ۾ 'سنڌي لغت آفيس' سان گڏ 'لوڪ ادب' جي مرڪزي آفيس قائم ڪئي وئي، ۽ ڪارڪن مقرر ڪيا ويا، ته مقامي طور گڏ ڪيل، توڙي ٻاهران آيل مواد کي هدايتن موجب ورڇي ورهائي، پيٽي صاف ڪري، چپائڻ لائق بنائين.

پهريان ٻه سال، 1957ع ۽ 1958ع، لوڪ ادب جي مواد سهيڙڻ ۾ صرف ٿيا، انهيءَ عرصي ۾ تعلقيوار ڪارڪنن، ڳوٺن مان گهربل ڳالهيون هٿ ڪيون، مرڪزي آفيس جي عملي چپيل ڪتابي ذخيري مان ضروري مواد اُتاريو، ۽ بنده ڪوشش ڪري سنڌ جي هر پاڳي جو گشت ڪري سڃاڻ سگهڙن سان ڪچهريون ڪيون، ۽ عام سنڌي ادب جي هر پهلوءَ کي سمجهڻ لاءِ اُن جي خاص ذخيري کي قلمبند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهي سعيي ۽ همت، بلڪ جذبي ۽ محبت سان قدري ايترو مواد گڏ ٿيو، ۽ ٿي رهيو آهي جو اُن جي آڌار تي عام سنڌي ادب جي هر نوع بابت نموني طور هڪ ڪتاب مرتب ڪري سگهجي. ڪتابن جي تاليف جو سلسلو ٽئين سال 1959ع کان شروع ڪيو ويو آهي.

هت ٻه ڳالهيون واضح ڪرڻ ضروري آهن:

پهريون ته هن تجويز موجب، سنڌي ٻوليءَ جي عام ادب جون اهي جملي جنسون، جيڪي هن وقت تائين پهراڙيءَ جي غوام ۾ عام مقبول ۽ مروج آهن، تن کي 'لوڪ ادب' جو ذخيرو تسليم ڪيو ويو آهي. انهيءَ ذخيري ۾ سنڌي ادب جون معياري جنسون پڻ شامل آهن. مثلاً: مداحون، مولود، ٽيهه اکريون، ڪافيون وغيره، مگر جيئن ته اهي هن وقت تائين پهراڙيءَ ۾ عام مقبول ۽ مشهور آهن، انهيءَ ڪري انهن کي پڻ 'لوڪ ادب' جي دائري ۾ شمار ڪيو ويو آهي. انهيءَ لحاظ سان، هن تجويز هيٺ گڏ ڪيل 'لوڪ ادب' کي بعينه 'فوڪ لور' (Folk Lore) جي مغربي مفهوم سان تعبير ڪرڻ صحيح نه ٿيندو. اسان جي ملڪ ۾ شهري زندگيءَ اڃا ايتري

وسعت يا خاص نوعيت اختيار نہ ڪئي آهي، جو اها خواص جي زندگي ۽ تمدن جو يا 'معياري ادب' جو سرچشمو بنجي. سنڌي زندگيءَ جو مرڪزي دائرو اجا تائين ڳوڙ آهي. ۽ انهيءَ ڪري سنڌي ادب جو وڏو ذخيرو اهوئي آهي جو عوام جي زندگيءَ جو آئينو آهي. انهيءَ ڪري هن مرحلي تي سنڌي ٻوليءَ جي 'لوڪ ادب' جي وچ ۾ حد فاصل قائم ڪري نٿي سگهجي.

ٻيو ته هن تجويز ذريعي 'لوڪ ادب' جو سمورو مواد گڏ ٿي سگهيو آهي، ان کي سهيڙڻ لاءِ وڏي وقت ۽ ڪافي ذريعن جي ضرورت آهي. لوڪ ادب جو سڃو ذخيرو سربستو گڏ ڪرڻ جڻ اٽاهه سمنڊ سوجهي مڙني موتين ۽ ماڻڪن کي ميڙڻ برابر ٿيندو، جو ناممڪن آهي. البت جو ڪجهه مواد گڏ ٿي سگهيو آهي سو لوڪ ادب جي هر جنس بابت مثالي مواد آهي. انهيءَ لحاظ سان هن تجويز هيٺ تاليف ڪيل ڪتاب اُميد ته آئنده ڪوششن لاءِ نمايان نشان ۽ نيڪ فال ثابت ٿيندا.

'لوڪ ادب تجويز' جيتوڻيڪ بنده جي طرفان ٿي مگر ان جي عملي سربراهي توڙي تڪميل ۾ گهڻن ئي مخلصن جون ڪوششون شامل آهن. اول ته 'سنڌي ادبي بورڊ' جي ميمبرن کي جس جڳائي، جن هن تجويز کي سن 1956ع ۾ منظور ڪيو. ان بعد گهربل مواد گڏ ڪرڻ ۽ صاف ڪرڻ، ترتيب ڏيڻ، ابتدائي مسودا توڙي پريس ڪاپيون تيار ڪرڻ ۽ آخر ۾ ڪتابن ڇاپڻ ۾ ڪيترائي ساٿي ٻانهن ٻيلي ٿيا آهن. هن تجويز کي ڪامياب بنائڻ ۾ تعلقيوار ڪارڪن، مرڪزي آفيس جي باهمت فردن، سنڌ جي سڃاڻ سگهڙن، توڙي انهن مڙني دوستن جو حصو آهي، جن بنده لاءِ سگهڙن کي ڳولي هٿ ڪرڻ ۽ ساٿن ڪچهرين ڪرڻ ۾ پنهنجي هڙان وڙان مدد ڪئي.

مجموعي طور سان هيءُ ڪتاب 'لوڪ ادب' سلسلي جو تيرهون ڪتاب آهي، ان جو بنيادي مواد ڊسمبر 1958ع تائين گڏ ٿيو، سڃي مواد کي چڪاسي، مختلف روايتن کي پيٽي، ترتيب ڏيئي، اپريل 1961ع ۾ ڪتاب جو مسودو تيار ڪيو ويو، ۽ نومبر 1961ع ۾ مسودي جي آخرين تصحيح ڪري، پريس ڪاپي شايع ٿيڻ لاءِ ڏني وئي.

ڪتاب جي ڇپائي ڪافي وقت ورتو، پر ان هوندي به 1965ع جي آخر ڌاري ان کي شايع ڪرڻ جو انتظام ڪيل هو، مگر بدقسمتيءَ سان لوڪ ادب تجويز کي شايع ڪرڻ ۾ رڪاوٽ پئجي وئي ۽ هن ڪتاب جي اشاعت پڻ روڪجي وئي. 25- اپريل 1968ع تي سنڌي ادبي بورڊ جي صدر جناب مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ صاحب (تمغهء پاڪستان) جي سفارش تي سنڌي

ادب بورڊ وري لوڪ ادب تجويز کي پايهء تڪميل تي پهچائڻ جو فيصلو ڪيو ۽ اها ذميواري بنده کي سونپي.

جون 1968ع کان ڪم شروع ڪيو ويو پر چئن مهينن بعد وري بورڊ طرفان ڪم بند ڪرڻ جو اطلاع مليو. وري 18- جون 1969ع تي بورڊ لوڪ ادب تجويز کي عمل ۾ آڻڻ جو فيصلو ڪيو ۽ جناب مخدوم صاحب جن کان خط پهتو تہ دوباره ڪم شروع ڪيو وڃي. مخدوم صاحب جن جي ذاتي دلچسپي شامل حال نہ رهي ها تہ 'لوڪ ادب تجويز' هن مرحلي تي نامڪمل رهجي وڃي ها.

باوجود انهن تڪليفن جي جيڪي هڪ مخلص ڪارڪن کي پهچن ٿين ۽ جيڪي راقم کي پڻ 'لوڪ ادب' جي خدمت ڪندي سهڻيون پونديون آهن. بنده هي ڳرو بار ٿيون پيرو پنهنجن ضعيف ڪلهن تي ڪنيو آهي، انهيءَ تي سنڌي لوڪ ادب جي قيمتي سرمايي کي جيترو ٿي سگهي اوترو سهيڙي ان کي ضايع ٿيڻ کان بچائجي ۽ رٽيل پروگرام موجب 'لوڪ ادب' جي چاليهن جلدن کي پورو ڪجي.

مرڪزي آفيس جي ٻين ڪارڪنن سان گڏ خاص طرح محترم محمد بچل ۽ محترم محمد يوسف شيخ هن ڪتاب جي مواد کي اُتاري، يڪجاءِ ڪرڻ، پيٽڻ ۽ دوباره صاف ڪري لکڻ ۾ تحسين جوڳو ڪم ڪيو، سگهڙ ٻيڙي فقير ڪنير هن ڪتاب جي مواد پيٽڻ ۾ خاص مدد ڪئي ۽ محترم محمد اسماعيل شيخ ان سڄي ڪم جي نگراني ڪئي ۽ ڪتاب جي مسوّدي تيار ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. ڪتاب جي آخري سٽاءِ، ترتيب ۽ تاليف لاءِ خود ذميوار آهي.

خادم العلم
نبي بخش

سنڌ يونيورسٽي،
حيدرآباد سنڌ
22- جولاءِ 1969ع

فهرست

پاڳو پهريون

ڳجهارتن جي پيڙي جا پاوا

اُپ	.....	84	پَنُ	.....	107
اڏ سڏ	.....	85	پنڌ	.....	108
اک	.....	85	پنهنجو	.....	108
اکر	.....	86	پورهيو	.....	113
اَن	.....	86	پوک	.....	113
اوزار	.....	89	پهڻ	.....	114
باهه	.....	90	پيرُ	.....	114
بار	.....	91	پينگهو	.....	114
ٻولي	.....	91	جبل	.....	114
ٻيڙي	.....	92	جَرُ (آب، پاڻي)	.....	116
پَٻِ	.....	93	جنڊ	.....	120
ٻيلي	.....	93	جنگ	.....	121
پٽ	.....	93	جوت	.....	122
پنگ	.....	93	جُوءِ	.....	122
تاجيَ	.....	93	جِيت (جيڏبلا)	.....	122
تارو	.....	93	جهنگ	.....	127
ٽڙ	.....	93	جهڻ	.....	127
ٽر	.....	94	چرخو (ائٺ)	.....	127
ٽکر	.....	94	چر	.....	128
پاراتو	.....	94	حاڪم	.....	128
پَٽُ (ريشم)	.....	94	ڏاڏي	.....	128
پَٽ	.....	95	ڏاند	.....	131
پساري	.....	97	ڏٽ	.....	131
پکي	.....	97	ڏڏ	.....	131

ڈينهن 131
ڈيهه 131
حقو 131
درياءَ 132
ذات 132
رات 159
راڳ (سُر) 159
راند 160
رَڇ 163
رِڍ 163
رسو 163
رنگ 163
ساز 163
سُٹ 164
سج 164
سڈ 164
سڪ 164
سمهڻ 164
سنج (ساز) 165
سٽي 166
سوداگر 166
سودو 166
سونهن 166
سيد 166
سيءُ 166
شاهوڪار 166
شهر 167
عرض 175
عشق 176
عضوو 176
علمّ 179
عيبدار 179
فقير 179
ڪاٺ 182
ڪاريگر 188
ڪاسبي 188
ڪاغذ 188
ڪانو 188
ڪتاب 189
ڪتو 189
ڪٽڪُ 189
ڪپڑو 189
ڪپهه 193
ڪڑمي 193
ڪڪ 193
ڪمي 193
ڪُن 193
ڪنڊو 194
ڪُنو 194
ڪوڙ 194
ڪوهه قاف 194
ڪاڇ 194
ڪٽ 195
ڪٽي 195
گار 195
گاهه 195

گل 208
گندِي 208
گهہ 208
گهر 229
گهوڑو 220
لڈو 220
لَکُ 220
لوهہ 220
ليکو 223
مار 223
ماس (گوشت) 223
مال (جانور) 223
ماني 230
مايا 230
مٹي 230
مٹو 231
مچي 231
مرض 233
مرون 234
مسخري 236
معذور 236
معشوق 236
مقام 237
مکڑ 237
ملک 237
مُندَ 237
مندي 238
مٹيو 238
مئو 238
ميوو 238
نارنان (عورت) 240
ناڑو 251
نرنانءُ (مرد) 251
ننڈ 263
واڇو (واڇڻ) 263
واڻيو 263
واهہ 264
واءُ 267
وکر 268
ول 274
ولايت 274
وڻ 274
وهانءُ 278
هاري 279
هٽ 279
هٽيار 279
هڻ 279
هڏو 280
هرلو 280
هکل 280
هلڻ 280
هندو 280
هنڊ 281
.....

پاڳو ٻيو
سُرن وار ڳجهارتون

باب پهريون: 'مٿين سُرن' واريون يا 'حقاني' ڳجهارتون 283
باب ٻيو: تاريخي ڳجهارتون 207
باب ٽيون: سُرائتيون ڳجهارتون: پاهريان عشقيه قصا 323
• بانڪو شاهه بهرام 323، • تاج الملوڪ 324، • ممتاز دمساز 324،
• ليلان مجنون 234، • شيرين فرهاد 330، • مل محمود ۽ مهرنگار 331،
• سيف الملوڪ 333، • ڪامسين ۽ ڪامروپ 335، • هير ۽ رانجهو 335،
• بلند بخاري 341، • روپ بسنت 341، • برووَ ۽ باني 341،
• چاندو ۽ گنگراج 342، • انسا ۽ بنسا 342.
باب چوٿون: سُرائتيون ڳجهارتون: موڪي ۽ متارا 343
باب پنجون: سُرائتيون ڳجهارتون: مَري ۽ مگ ٿر 345
باب ڇهون: سُرائتيون ڳجهارتون: ڦُل وڏوو ۽ پوري 346
باب ستون: سُرائتيون ڳجهارتون: سسئي 351
باب اٺون: سُرائتيون ڳجهارتون: مورڙو 482
باب نائون: سُرائتيون ڳجهارتون: ليلان ۽ چنيسر 486
باب ڏهون: سُرائتيون ڳجهارتون: مارئي 526
باب يارهون: سُرائتيون ڳجهارتون: مومل راڻو 618
باب ٻارهون: سُرائتيون ڳجهارتون: راءِ ڏياچ 656
باب تيرهون: سُرائتيون ڳجهارتون: سهڻي ۽ ميهار 674
باب چوڏهون: سُرائتيون ڳجهارتون: نوري ۽ جام تماچي 699
باب پندرهون: سُرائتيون ڳجهارتون: بوبنا ۽ جراڙ 702
باب سورهون: سُرائتيون ڳجهارتون: دولهه دريا خان ۽ همون 703

باب ستر هون: سُرائتيون ڳجهارتون: ست سريون 705
باب ارڙهون: رسالي جي سُرن واريون ڳجهارتون: 710
• سُرسامونڊي 710، • سُر سارنگ 711،
• سُرڪاپائتي 712، • سُر رامڪلي 712،
باب اٺويهون: مجازي ڳجهارتون: 716
باب ويهون: سورهيائي واريون ۽ عام چوٽين واريون ڳجهارتون: 742
• سورهيائي 742، • نصيحت ۽ هدايت 743،
• مناجات 750، • چوٽيون ۽ پهاڪا 752،
• عام ڳجهارتون (روزمره جي ڪم ڪار بابت) 757

ام للانسان ماتمنيٰ فلله الاخرة والاولي

مقدمو

'ڳجهارت'، سنڌي 'پرولي' جو هڪ قسم آهي. لوڪ ادب سلسلي جي 'ڪتاب ٻارهين' جي مقدمي ۾ بيان ٿي چڪو آهي ته 'پرولي' جي فن کي سنڌ وارن پنهنجي ذوق ۽ ذهانت سان ڪمال تي پهچايو آهي. سنڌ ۾ پرولين جي پهه پچار ڪنهن آڳاٽي سمي کان شروع ٿي ۽ جيئن وقت گذرندو ويو تيئن نوَن خيالن ۽ نُڪتن جي اضافي سان پرولي جا نت نوان قسم نمودار ٿيا، جن کي موجوده اصطلاحن ۾ پرولين، ڏنون، معمائون، ڳجهارتون وغيره سڏيو وڃي ٿو. انهن مڙني قسمن مان 'ڳجهارت' فني ۽ معنوي لحاظ سان نهايت ڳوڙهي ۽ معياري آهي، جنهن جو جنسي مثال دنيا جي ڪنهن به ٻئي ملڪ يا قوم جي ٻولي ۾ ملڻ مشڪل آهي.

معنوي لحاظ سان ڳجهارت جيتوڻيڪ هڪ قسم جي پرولي آهي، مگر سٽاءَ جي لحاظ سان 'پرولي' ۽ 'ڳجهارت' ۾ فرق آهي: 'پرولي' جو بنياد تشبيهه ۽ استعاري تي آهي، ۽ 'ڳجهارت' جو مدار تجنيس ۽ تلميح تي آهي. فطرت جو مطالعو، ماحول جي ڄاڻ، شين جي واقفيت ۽ نُڪتن جي پروڙ پرولي جي پس منظر جا خاص اسباب آهن، مگر 'ڳجهارت' جي پرک پروڙ لاءِ زندگيءَ جي مختلف شعبن، سماجي رسمن رواجن، عام قصن ڪهاڻين ۽ خاص داستانن جي تلميحي ٽاڻن ۽ اهجاڻن جو علم، سنڌي لغات جي گوناگون لفظن ۽ محاورن جي واقفيت، ۽ انسانن جي باهمي رشتي جي مختلف مرحلن تي رتن ۽ ارادن، خوشين ۽ ميارن، ڏکن ۽ ڏوراپن جي ڄاڻ پڻ ضروري آهي. 'پرولي' کي پروڙڻ لاءِ ذهن جي تيزي ڪافي آهي، مگر 'ڳجهارت' کي ڳولڻ لاءِ ذهني تيزي سان گڏ سوچ ۽ دانائي جي ضرورت آهي. پرولي ۽ وانگر ڳجهارت جي ڏي- وٺ محض هلڪي ريجهه رهاڻ ۽ وندر ورونهه ناهي، بلڪ ادب ۽ ثقافت، لغت ۽ حڪمت (دانائي) جي ڳوڙهي رهاڻ آهي. انهيءَ ڪري ئي ڪن سالڪن جيتوڻيڪ هڪ مخصوص معنيٰ ۾ 'پرولي' کي 'راز' سان تشبيهه ڏني آهي. ("پچ پرولي ان جي، ڏنگي ڏور ڏيڻ" - چتو فقير سانگي)، مگر عام مروج

معنيٰ ۾ سنڌ جي سالڪن ۽ سگهڙن جي نظر ۾ پرولي زياده عام فهم آهي، ان جي برعڪس 'ڳجهارت' هڪ ڳوڙهو فن آهي جو هنر، ڏهسنامي، ڏور، دُراهي ۽ سينگار جي صف ۾ شامل آهي ۽ جنهن جي وهجائڻ ۽ ورجائڻ لاءِ خاص جاڻ ۽ دانائي درڪار آهي. انهيءَ لحاظ سان سالڪ فقير الله ڏني ماڇي سندس هيٺئين بيت ۾ 'ڳجهارت' کي خاص فنن جي صف ۾ شمار ڪيو آهي:

ڳَهي 'ڳجهارت' کي ڪي ڳولينڌڙ ڳولين
'هنر' جي حساب جو خزانو کولين
'ڏهسنامي' 'ڏور' کي فلڪ سان قولين
'دُراهي' کي دل سان، الله ڏنا! اولين
معنيٰ جا من جي عاقل اُکولين
کي ويرِ وَڙولين، 'سينگار' کي سوچ سان.

لفظ ڳجهارت جي معنيٰ

لفظ 'ڳجهارت' جي اصليت بابت جداجدا رايا آهن: ڪن جي خيال ۾ هيءُ لفظ 'ڳجهو اَرت' (لڪل معنيٰ) مان نڪتل آهي، ۽ ڪن جي راءِ ۾ ڳجهارت جو لفظ هندي 'بجهارت' يا 'بجهول' مان سنڌيءَ ۾ رائج ٿيو. هنديءَ ۾ لفظ 'بجهارت' موجود آهي، ۽ ان جي معنيٰ آهي 'حساب ڪتاب صاف ڪرڻ'، البته 'بجهَوُل' جي معنيٰ 'پرولي پيڃڻ' آهي. پر جيئن ته سنڌي ٻولي 'هندي' کان زياده قديم آهي، انهيءَ ڪري قوي گمان سان چئي سگهجي ٿو ته 'بجهارت' سنڌي جو پنهنجو لفظ آهي جو 'ٻوجهه' يا 'ٻجهڻ' مان 'سمجهڻ' ۽ پروڙڻ' جي معنيٰ ۾ آڪاٿي وقت کان رائج ٿيو، ۽ بالاخر ڳُجهه، راز يا 'مام' (پروڙڻ) جي معنيٰ ۾ استعمال ٿيڻ لڳو. پٽائي صاحب توڙي ٻين شاعرن پڻ لفظ 'ٻجهارت' انهيءَ معنيٰ ۾ استعمال ڪيو آهي:

ٻولي ٻجهارت، جوڳيان سندي ذات جي
ڏورڻ گهٽو ڏاڪڙو، هلڻ ۾ حيرت
عجب عبارت، پَـهه پروڙڻ ان جو.

(شاهه جو رسالو: سُر رامڪلي)

وائنٽا ولات جا، ڪي جي ٻڌائون
ٻولي ٻجهارت جي ٻهڳڻ ٻوليائون
اولن سين لائون، لهي گهاتو گهڙيا.

(رسالو غلام محمد خانه زئي: سُرگهاتو)

لفظ 'ٻجهارت' جڏهن ڳُجهه، راز يا مام جي معنيٰ ۾ سنڌيءَ ۾ رائج ٿيو تہ غالباً عوام ۾ پڻ 'ڳجهہ' لفظ مان، 'ٻجهارت' سان نهڪندڙ لفظ، 'ڳجهارت' عام مشهور ٿيو.

ڳجهارت جي فن جي ابتدا

چئي نٿو سگهجي تہ موجوده سٽاءَ واري 'ڳجهارت' ڪڏهن ۽ ڪيئن وجود ۾ آئي، مگر غالباً ان جي ابتدا مخفي سنيهي يا پيغام سان ٿي، جنهن جا ٻہ پهلو هئا:

پهريون تہ محبت جي راهہ ۾ ڳجهارت نينهن جي نياپن، مجازي رازن، ڏکن ۽ ڏوراپن جي ادا ڪرڻ جو خاص ذريعو بني. انهيءَ لحاظ سان هن فن جي تاريخ ٻہ هڪ حد تائين محبت ۽ مجاز جي تاريخ سان واپستہ آهي، جا ڪافي جهوني پراڻي آهي. سنڌ جي رومانن ۽ افسانن جي عروج وارو دؤر سومرن جو آهي جنهنڪري هن فن جي تاريخ جي ابتدا جو دؤر پڻ اهوئي سمجهڻ گهرجي.

ٻيو تہ ڳجهارت ذريعي اهي مخفي پيغام ۽ نياپا پڻ ادا ڪيا ويا جن جو تعلق سماجي يا سياسي معاملن سان هو. انهيءَ ۾ ڪوبہ شڪ ڪونهي تہ سنڌ جي درٻارن ۾ 'فن ڳجهارت' اهوئي مقصد ادا ڪيو جو اڄڪلهہ جا "مخفي ڪوڊس" (Codes) ۽ ملٽري جا "ڪوڊ ورڊ" (Code Words) ادا ڪن ٿا.[1]

مخفي پيغام کان سواءِ، ظاهري پيغام سان گڏ مقصد جي وضاحت خاطر ڪا شيءِ موڪلڻ، يا ظاهري پيغام بدران مام طور ڪا شيءِ موڪلڻ جنهن جي اهجاڻ مان آڏي ڏر دانائيءَ سان مطلب پروڙي- اهو سلسلو ٻين ملڪن

---

[1] هن سلسلي ۾ مخدوم محمد زمان 'طالب المولىٰ' جي هيءَ راءِ قابل قدر آهي: "سمجهڻ ۾ اچي ٿو تہ ڳجهارت جنهن اول ايجاد ڪئي آهي، انهيءَ مخفي پيغام ڏيڻ جو هڪ نمونو ايجاد ڪيو هجي تہ عجب نہ آهي. مثال طور جنگ ۾ جيئن ڪي خاص اشارا هوندا آهن جو دور دراز فاصلي تان انهن جي ذريعي هڪٻئي کي چئي سمجهائي سگهجي ۽ ڪو ٻيو ماڻهو معلوم نہ ڪري سگهي." ("سنڌي سلوڪ ۾ ڳجهارت"، رسالو نئين زندگي، ماهہ اپريل 1951ع).

وانگر سنڌ ۾ پڻ آڳاٽي وقت کان وٺي رائج رهيو. مثال طور سنڌ جي تاريخي دؤر ۾ نٽي جي حاڪر ميرزا محمد باقي پنهنجي التجا سان گڏ، وڌيڪ وضاحت خاطر، اڪبر بادشاهه ڏانهن 'ناپو'، 'بهه' وغيره پڻ ڏياري موڪليا: يعني ته هتي جي ماڻهن جو گذر غريباڻو آهي، ۽ سنڌ فتح ڪرڻ سان بادشاهه کي ڇا حاصل ٿيندو! ٽالپوري عهد جو مثال آهي ته روهڙيءَ جو مير جان الله شاهه رضوي (فارسي زبان جو شاعر ۽ درويش) جهوڪ جي عارف شاهه، عنايت شهيد جو مريد ۽ هر سال جهوڪ شريف جي زيارت لاءِ ايندو هو. شاهه فضل الله قلندر جي سجاده نشيني واري دؤر ۾ هڪ سال پيريءَ سبان پهچي نه سگهيو. بزرگ ڏانهنس سوڪڙيون ڏياري موڪليون جن ۾ هڪ ڪشتي به شامل هئي. مير جان الله شاهه مام پروڙي چيو ته: 'ابا، حڪم آيو آهي ته پيڙيءَ ذريعي پڻ اچو.'

سنڌ ۾ انهيءَ سلسلي کي اڳا به وڌيڪ ڳوڙهو بنايو ويو ۽ ڪنهن هڪ شيءِ جي بدران هڪ کان وڌيڪ شيون ڳنڍ ٻڌي موڪليون ويون، جيئن پيغام جا هڪ کان وڌيڪ پهلو روشن ٿي سگهن. اهو سلسلو اڪثر مجازي پيغامن خاطر عوام ۾ رائج ٿيو. ان کي 'ڳنڍ' يا 'موڙي' سڏيو ويو، جو ويندي موجوده دؤر تائين رائج آهي. پر جيئن ته شيون موڪلڻ يا انهن جي مطلب کي وهجائڻ آسان نه هو، انهيءَ کري وقت گذرڻ سان راز ۽ رمز خاطر معنوي سٽاءَ واريون پرولیون پيغامن طور رائج ٿيون[1] .

ان بعد جڏهن سنڌي ٻولي ۾ بيان جي وسعت پيدا ٿي ته سالڪن ۽ سگهڙن کي سنڌي لفظن جي انوکي سٽاءَ ۽ معنوي مناسبت متوجهه ڪيو، ۽ ساڳئي صوت يا صورت (آواز ۽ صورتخطي) مگر مختلف معنيٰ وارن لفظن جو پن ۽ پردي خاطر گفتگو ۾ استعمال شروع ٿيو جو 'گجهارتن' جي سٽاءَ لاءِ هڪ محرڪ ذريعو بنيو. اهڙيءَ طرح بالآخر سگهڙن رٿيل مقصد واري جملي کي "تجنيس لفظي" جو لباس ڏکائي، 'تلميح' (ڪنهن ڳالهه جي اشاري يا اهجاڻ) خاطر استعمال ڪري، 'فن گجهارت' جو بنياد وڌو جيئن ته (پرولي

---

[1] ڏسو لوڪ ادب سلسلي جي هارهين ڪتاب "پرولیون، ڏاڻون، معمائون ۽ ٻول" جو مقدمو، ص ص 9-18.

واري خيالي مام بدران) 'ڳجهارت' جو بنياد 'لفظي سٽاءَ' تي ٻڌو ويو ۽ هوليءَ جي ڇاڻن لاءِ اها سٽاءَ نسبتاً آسان هئي. انهيءَ ڪري ڳجهارت جي رهاڻ جيئن پوءِ تيئن ترقي ڪئي.

تاريخي لحاظ سان ڇئي سگهجي ٿو تہ سومرن جي دؤر ۾ موجوده سنڌي هوليءَ ۾ بيان جي وسعت پيدا ٿي ۽ قصن ۽ داستانن جي شروعات ٿي. هوليءَ جي لساني ۽ لغوي سرمايي جي اضافي سان غالباً انهيءَ دؤر ۾ ئي 'ڳجهارت' جي فن جي شروعات ٿي. دودي- چنيسر جي قصي ۽ سومرن جي دؤر جي ٻين واقعن بابت ڳجهارتون اجا تائين رائج آهن[1] . مگر جيئن تہ هن فن متعلق ڪو آڳاٽو لکيل رڪارڊ موجود ڪونهي، انهيءَ ڪري اهو چوڻ مشڪل آهي تہ ڪو فلاڻي يا فلاڻي ڳجهارت انهيءَ دؤر جي سٽيل آهي. البت سمن جي دؤر جي واقعات متعلق ڪن ڳجهارتن جي اندروني شهادت مان گمان ٿڪري ٿو تہ غالباً اهي انهيءَ دؤر جون سٽيل آهن. مثلاً هيٺين ڳجهارتن جو مقصد ۽ مفهوم انهيءَ گمان جي تائيد ڪري ٿو:

ڏيٽي: **نالا اي نرنان! نالن نان** ڦٽا ڪيا،

پڇٽي: سما اي سلطان! باغن ڦل ڦٽا ڪيا.

ڇام لاکي قول ڪيو هو تہ جيڪو منهنجي پيءُ ڦل جي مرڻ جي خبر ٻڌائيندو تنهن منحوس کي مارائي ڇڏيندس. پوءِ هڪ سگهڙ چارڻ وڃي ڪيس سهڻي رمز سان هن ڳجهارت ذريعي اها خبر ٻڌائي.

خوش قسمتيءَ سان اسان کي هڪ اهڙي ڳجهارت معلوم ٿي آهي جا ڪافي وٹوق سان ڇئي سگهجي ٿو تہ سنڌ جي مشهور سمي بادشاهہ ڇام نظام الدين عرف ڇام نندي جي ڏينهن جي آهي. نٽي جي آسپاس جي ڪا معزز عورت پنهنجي رسوخ واري مرد (يا ڪو مرد پنهنجي ڪنهن رسوخ واري ساڻي) ڏانهن ٿي مخفي طرح هيٺين ڳجهارت ذريعي پيغام موڪلي ٿي تہ:

ڏيٽي: **انهن ڏاتين سين، پنهنجو وهت جيئن نہ وڃ جيئن**
اهي ڏاتيون اڳيئي ڪک جا ڪن
چئو نرنانءَ کي تہ گاهہ جو ڏئين
۽ چوي ڏاتين کي تہ ولات سي وجن.

---

[1] ڏسو متن، ص ص 312-319

(ذاتيون = رنون. وهڻ جيئن = هنو. وڃ جيئن =، پن > پنو.
ذاتيون = رنون، ڪک جا = ٽُوتَڙ.
نرنائ = ڇام نندو، گاهه = پونگرو > پونگڙو.
ذاتيون = رنون، ولات = سال)

مراد: انهن رنن سان پنهنجو هَنُو نڪي پَنُو
اهـي رنون اڳيـئـي تـوتـڙ ڪـن[1] .
ڇئو ڇام نندي ڪي ته پٽي پونگڙو ڏئين،
۽ چـوي رنـن ڪـي ته سـال سي وڃن.

گجهارت جي هن مراد ۾ "منهنجو نڪي هنو نڪي پنو" توڙي "توتڙ ڪن" ٻئي سنڌيءَ جا جهونا محاورا آهن. ڇام نندي مان مراد يقيني ڇام نظام الدين آهي. 'سال سي وڃن' يعني نٽي جي پسگردائي ڇڏي وڃي جهڙڪن ڪان ٻـ اتر طرف 'سال' واري ايراضي ۾ رهـن. "سال" واري ايراضي جهڙڪن ۽ نئن بـارڻ جي وچ تي درياءَ لڳ آهي. اهي سڀ اهجاڻ جَـتائين تا ته اها گجهارت تـاريخي آهي. ڇام نندي جـو عهـد (868-914هـ) پندرهين صدي عيسـويءَ جي پوئين نصف سان تعلق رکي ٿو، جنهن جي بناءُ تي اندازو لڳائي سگهجي ٿـو تـ غالباً پندرهين صدي عيسويءَ ۾ سنڌي گجهارت جو فن ڪمال تي پهچي چڪـو هـو. انهيءَ نڪتـهٔ نظر کان پڻ هن فن جي شروعات سومرن جي دوَر ۾ قرين قياس معلوم ٿئي ٿي.

بهرحال سمـن جي دوَر کان وٺي هن فـن ۾ وڌي وسعت پيدا ٿي، ۽ فـن قصـ- خواني جي رواج سان سنڌ جا مشـهور قصـا ۽ داسـتان (مثلاً سسـئي- پنهون، عمر- مـارئي، مومـل - راڻو، ليلان- ڇنيسر، نوري- ڇام تماچي، ڪل وڏوو ۽ پوري، بوبنـا- جراڙ، مري- مگٽر، راءِ ڏياچ- سورٺ، مورڙو وغيـره) گجهارتن جا مکيـه موضوع بنيـا. عربي ۽ فارسي تعليـم جي رواج سان نبيـن بابت روايتون ۽ ٻيون ٻاهريون حڪايتون (ليلي- مجنون، بانڪو شاهه بهرام، سيف الملوڪ وغيره) ٻيا قديم قصـا ۽ تاريخي واقعا ويندي بخت نصر ۽ بني اسرائيل جي جنگ و جدل جي واقعـن تـائين گجهارتن جا موضوع بنيـا. مثلاً

[1] توتڙ = ڪوڙا بهتان ۽ جهيڙا.

ڳجهارت آهي تہ:

نرنانءَ ذاتين کي مسجد ۾ قرآن جو ڪيو

(نرنانءَ = بخت نصر، ذاتيون = بني اسرائيل،
مسجد = بيت المقدس، قرآن جو (لفظ) مثقال ذرة (يعني ذرا ذرا)

مراد: 'بخت نصر بني اسرائيل کي بيت المقدس ۾ مثقال ڪيو.'

مغلن جي تسلط کان پوءِ جڏهن سنڌ ۾ وري سنڌ جي ڪلهوڙا خاندان جي حڪومت قائم ٿي تہ سنڌي ٻوليءَ جي علم ادب توڙي ٻئي هر مقامي فن وڏي ترقي ڪئي. غالباً هن دؤر ۾ ڳجهارت جو فن پنهنجي اوج کي پهتو. جيئن تہ 'ڳجهارتن' ۾ ڳجهارتن ناهيندڙن سگهڙن جا نالا موجود نہ آهن، انهيءَ ڪري انهن جو زمان ۽ مڪان متعين ڪرڻ مشڪل آهي. مگر 'ڳجهارت' جي ٻئي ساڻي فن يعني 'هنر' ۾ شاعرن جا نالا موجود آهن. 'هنر' جي فن کي ڪلهوڙن جي دؤر جي وڏي سالڪ ۽ سگهڙ جلال ڪٽي اوج تي پهچايو. جيئن تہ 'ڳجهارت' توڙي 'هنر' جو بنياد 'تجنيس لفظي' تي آهي ۽ 'هنر' ۽ 'ڳجهارت' ٻئي سگهڙن جي رهاڻ جا لازم ملزوم جز آهن، انهيءَ ڪري ڇئي سگهجي ٿو تہ 'هنر' سان گڏ 'ڳجهارت' جو فن پڻ سٽاءَ جي سهڻائي توڙي معنيٰ جي نزاڪت جي لحاظ سان ڪلهوڙن جي دور ۾ ترقي ڪري اوج کي پهتو. ان وقت کان وٺي ڳجهارتن جو ذوق شوق اڃ تائين قائم آهي، ۽ ان ۾ نت نوان اضافا ٿيندا رهن تا. اڄين سالڪن جون جوڙيل ڳجهارتون سٽاءُ توڙي معنيٰ جي سهڻائي ۾ لاجواب آهن، مگر پيڙ ۾ نسبتاً آسان آهن. هن وقت سگهڙن جا ذهن تيز آهن ۽ سندن توجهہ پڻ ڳجهارتن کي وڌيڪ ڏيو ڪري لکائڻ طرف آهي. انهيءَ ڪري موجوده دور جي سٽيل ڳجهارتن ۾ لِڪ گهٽي آهي ۽ پيڙ ۾ ڏيون آهن، مگر سهڻائي ۽ نزاڪت ۾ اڄين سگهڙن ۽ سالڪن جون ڳجهارتون ڪٽر آهن.

ڳجهارت جي بنيادي يا لفظي سٽاءُ

'ڳجهارت' ڪنايہ مطلب ادا ڪرڻ جو بهترين ذريعو آهي، ۽ انهيءَ لحاظ سان ڳجهارت جي سٽاءَ جا بہ بنيادي پهلو آهن: (الف) مقصد واري ڳالهہ ۽ (ب) پَن پردي سان ان جي ادائگي. عام اصطلاح ۾، پَن ۽ پردي

واري طرز ادا کي ٿي 'گجھارت' چيو وڃي ٿو، حالانڪ حقيقت ۾ اھو گجھارت جو محض ھڪ پھلو يعني 'گجھارت جي ڏيڻي' آھي. ٻيو اھم پھلو آھي، 'مقصد واري گالھ جو اظھار' يا 'گجھارت جي پڇڻي'. 'ڏيڻي' ۽ 'پڇڻي' جي ستاءُ کي سمجھڻ لاءِ اول ھيٺين مثالن تي غور ڪرڻ گھرجي:

'گجھارت' کي سڏڻ وقت 'مقصد واري گالھ' کي اول ذھن نشين ڪرڻو آھي، ۽ پوءِ ان کي ڏک ۽ پردي سان ادا ڪرڻ بابت سوچڻو آھي. مثلاً، اسان جو مقصد ڪنھن دوست يا عزيز کي چوٽو آھي تہ "پيارا! سُکيو ھوندين". ھن جملي ۾ 'پيارا' ۽ 'سکيو' ٻوليءَ جي لحاظ سان خاص اھميت رکن ٿا، چاڪاڻ تہ ھرھڪ جون ٻہ معنائون آھن: پيارو معنيٰ پيار ڀارو ۽ پٽ پيارو مرد ماڻھو جو نالو (نرنانءَ = نر جو نالو) آھي. اھڙيءَ طرح 'سکيو' معنيٰ 'خوش' ۽ پٽ سکيو مرد ماڻھو جو نالو (نرنانءَ) آھي. ھاڻي مقصد واري ھن جملي "پيارا! سکيو ھوندين" کي گجھارت جي فن موجب جڏھن لڪ ۽ پردي سان ادا ڪنداسون تہ چونداسون "نرنانءَ! نرنان ھوندين". اھا ٿي گجھارت جي 'ڏيڻي' (۽ "پيارا! سکيو ھوندين" ان جي پڇڻي).

ھن ڏيڻي ۾ 'نرنان' 'نرنان' ٻئي پردي ۽ ڏک وارا خاص لفظ آھن جن کي گجھارت جي اصطلاح ۾ 'پاوا'، 'بندَ' يا 'نَسَ' چئبو. انھيءَ لحاظ سان اسان چونداسون تہ ھن گجھارت ۾ ٻہ پاوا آھن، جن ۾ مردن جا نالا (نرنان) مخفي آھن. گجھارت پڇڻ لاءِ گولو (گولينڈ) مردن جا نالا ونندو. عام سمجھ وارو گولو محض 'نرنان' واري 'پائي' کي ڏيان ۾ رکي مردن جا نالا ونندو ويندو، پر سمجھو ۽ سگھڑ گولو گجھارت جي ڏيڻي جي ستاءَ جي لحاظ سان اصل مقصد کي خيال ۾ رکندو، يعني تہ سوچيندو تہ 'ڏيڻي' جو رخ ھيئن آھي تہ: "اي فلاڻا ھيئن ھوندين"، انھيءَ لحاظ سان ھو مردن جا اھي نالا ونندو جي اصل مقصد مطابق ھجن، ۽ چوندو تہ، 'سائو ستابو ھوندين، خوش خورم ھوندين، چگو پلو ھوندين' (ستابو، خوش محمد، خورم، چگو ۽ پلو مڙيئي مردن جا نالا آھن). انھن نالن ونڊ سان گجھارت کاڻ پڳي، پر جي چيائين تہ 'سکيو ھوندين' تہ گجھارت پڳي. گجھارت جي ڪچھري جي قانون موجب

کوبہ هک پائو پڳو تہ جڻ سڃي گجهارت پڳي.

مٿئين مثال مان هيٺيان پهلو واضح ٿين ٿا: اول تہ گجهارت جي سٽاءَ ۾ 'مقصد واري ڳالهہ' کي خاص اهميت آهي. گجهارت سٽڻ يا ناهڻ، توڙي گجهارت پيڙهڻ يا ڳولهڻ ۾، 'مقصد واري ڳالهہ' مرڪزي حيثيت رکي ٿي. ٻيو تہ گجهارت جي ڏيڻي 'پاون' تي ٻڌل آهي، يعني تہ ڏيڻي واري سٽاءَ جڻ هک اڏاوت آهي جا 'پاون' يا ٿنين تي بينل آهي. گجهارت جي 'ڏيڻي' جڻ گجهارت جي 'لفظي سٽاءُ' آهي، جنهن ۾ 'پائي' ۽ ان ۾ سمايل 'صنعت تجنيس' کي وڏو دخل آهي، گجهارت جي پيڙهي جڻ گجهارت جي 'معنوي سٽاءُ' آهي جنهن جو تعلق 'مقصد واري ڳالهہ' سان آهي. مقصد واري ڳالهہ ڏانهن اشارو يا ان جو اهجاڻ، يعني 'تلميح'، گجهارت جي 'معنوي سٽاءَ' جي جان آهي. مطلب تہ گجهارت جي اڏاوت ۽ مقصد جي لحاظ سان، 'تجنيس' ۽ 'تلميح' گجهارت جي جندجان آهن. هيڻ اسان پهريائين گجهارت جي اڏاوت يعني 'لفظي سٽاءُ' تي روشني وجهون ٿا جنهن ۾ 'صنعت تجنيس' ۽ 'پائي جي ٻيهڪ ۽ بناوت' خاص اهميت رکن ٿا.

گجهارت جي سٽاءَ ۾ تجنيس جي اهميت

گجهارت جي لفظي سٽاءَ ۾ 'پائو' مرڪزي حيثيت رکي ٿو. 'پائو' هک پردي وارو لفظ آهي، جو ظاهري طور فقط هک معنيٰ ظاهر ڪري ٿو. مٿئين مثال ۾ هرهک 'پائي' مان ان جي ظاهري مراد 'مرد جو نالو' آهي. مگر اصلي مقصد جي لحاظ سان هرهک پائي ۾ 'مرد جي نالي' واري لفظ جي 'ٻي معنيٰ' پڙ آهي. انهيءَ لحاظ سان 'پائي' وارو لفظ 'ذو معنيٰ' آهي، يعني تہ ٻہ معنائون رکي ٿو. علمي اصطلاح ۾ اهڙي صورت کي 'تجنيس لفظي' چئجي ٿو. هاڻي واضح ٿيو تہ گجهارت جي ڏيڻي جي سٽاءَ 'پاون' تي ٻڌل آهي ۽ 'پائي' جو بنياد اڪثر 'تجنيس لفظي' تي آهي. لفظي سٽاءَ جي لحاظ سان 'تجنيس' جا هيٺيان قسم گجهارت جي پاون جو بنياد بنجن ٿا:

(الف) تجنيس تام: مٿئين مثال ۾ پائي جي هرهک لفظ 'پيارا' توڙي

'سکيو' جون ٻہ مختلف معنائون آهن، اهڙو لفظ جنهن جي صورتخطي ۽ اُچار ساڳيو مگر معنائون مختلف هجن ان کي علمي اصطلاح ۾ 'تجنيس تام' چئجي ٿو. انهيءَ لحاظ سان متئين مثال وارن پاون ۾ 'تجنيس تام' سمايل آهي.

(ب) تجنيس زائد: ٻن هم صورت ۽ هم آواز لفظن مان هڪ جي شروع ۾ اکر زائد هجي، جيئن تہ 'زار' ۽ 'آزار'.

(ج) تجنيس مرتب: ساڳي صورتخطي وارن لفظن مان هڪ مرکب ۽ ٻيو منفرد لفظ، جيئن تہ 'ساهڙ' (اها هڙ) ۽ 'ساهڙ'، (مرد جو نالو).

(د) تجنيس مضارع: ٻن لفظن جو ساڳيو آواز مگر صورتخطي ۽ معنيٰ مختلف، جيئن تہ 'لال' ۽ 'لعل'.

(هـ) تجنيس ناقص: ٻن لفظن ۾ اٽپوري هڪجهڙائي، جيئن تہ 'کَنَ' ۽ 'کُنَ'.

(و) تجنيس لاحق: هم وزن لفظن جي پهرئين اکرن جي تبديل، جيئن تہ 'ٻار' ۽ 'هار'[1].

(ز) بعضي ڪن پاوَن جي ستاءِ ۾ 'تجنيس مُطرب' وارو اصول (پوين حرفن ۾ تبديل) پڻ سگهڙن جائز سمجهيو آهي جيئن تہ 'دوربين' ۽ 'دور بيهہ'[2].

اهڙي طرح گجهارت ۾ 'پائي' جي پڇاڙي واري اصلي لفظ ۽ ڳالهہ جي مقصد واري اصولي لفظ ۾ مٿين 'تجنيسن' مطابق فرق جائز آهي. گجهارتن جي ڪافي وڏي حصي ۾ 'پاون' جو بنياد 'تجنيس لفظي' تي آهي، حالانڪ ڪن 'پاون' جو بنياد محض پائي واري اهجاڻ ۽ مقصد واري لفظ جي معنوي مناسبت تي هوندو آهي.

---

[1] گجهارت جي بنيادي پائي ۾ هوبهو 'تجنيس لاحق' جي بدران اڪثر آڏو کي حرف گڏيا يا حذف ٿيندا آهن.

[2] 'تجنيس مطرب' ٻن مفرد لفظن جي پوين حرفن ۾ تبديل کي چئجي ٿو، جيئن تہ 'خار' ۽ 'خام'. مگر گجهارت جي پائي ۾ اڪثر 'مرکب لفظن' ۾ انهيءَ تبديلي جا مثال ملن ٿا.

مٿئين وضاحت ذرا علمي ۽ پيچيده آهي، مگر اها ان حقيقت تي پڻ شاهد آهي ته فن گجهارت علمي نقطهٔ نظر سان پڻ ڪافي گوڙهو ۽ معنيٰ خيز آهي. هيٺ اسان عام فهم لفظن ۾ 'پائي' جي جداجدا صورتن ۽ سٽائن ۾ گجهارت ۾ 'پائي' جي بيهڪ ۽ بناوت تي روشني وجهون ٿا.

گجهارت جي سٽاءُ ۾ "پائي" جي بيهڪ

مٿي چئي آيا آهيون ته 'پائو'، 'بند' ۽ 'نپ' ٽيئي ساڳي ڳالهه آهن. گرامر جي لحاظ سان، گجهارتن جا 'پاوا' جداجدا قسمن جا ٽيندا آهن، جيئن ته: اسم خاص (مردن ۽ عورتن جا نالا)، اسم عام (پکي، مڇيون، جيت وغيره)، اضافي (جو، جي، جون)، صفاتي (ٽلهو، موڇارو) ضميري (پنهنجي، پنهنجن، تنهنجي، تنهنجن)، يا عددي (هڪ، ٻه، ٽي وغيره). ازانسواءِ ڪي منفرد لفظ، فعلي صيغا وغيره 'پولي' جي مجموعي 'پائي' هيٺ اچي وڃن ٿا. ٽلهي ليکي اسين چونداسون ته مڪيه 'پاوا' ٽن قسمن جا آهن: (1) خاص اسم ۽ نالا، (2) عام اسم يا نالا، ۽ (3) نالن جون اضافي وصفون. خاص اسمن ۾ مردن، عورتن، شهرن، ولايتن وغيره جا نالا اچي وڃن ٿا جي گجهارت جي 'پاون' جي صورت ۾ 'نرنانءُ'، 'نارنانءُ'، 'نالو'، 'شهر'، 'ولايت' سڏبا. عام اسمن يا نالن ۾ مرن، مڇين، جيتن، پکين وغيره ساهوارن، ۽ گاهن، پوکن، وکرن ۽ ٻي هر جنس جا نالا اچي وڃن ٿا. گجهارت ۾ انهن جا 'پاوا' هر جنس جي مجموعي نالي جي صورت ۾ ٻيهندا جيئن ته 'پکي'، 'مڇي'، 'پوک' وغيره. ٽئين قسم جي 'اضافي وصفن، وارا پاوا، 'جو'، 'جي'، 'جا'، وغيره اضافي حرفن سان نروار ٽين ٿا، جيئن ته 'وڻ جو'، 'جنڊ جي'، 'اُٻ جا'، 'جر جون' وغيره. گجهارتن ۾ اڪثر انهيءَ ٽن قسمن، يعني خاص اسمن، عام جنسن ۽ اضافي وصفن وارا 'پاوا' استعمال ٽين ٿا. انهن جي پيٽ ۾ عددن، صفتن ۽ ضميرن وارا 'پاوا' قدري انوکا ۽ ٿورين گجهارتن ۾ آيل آهن. جيئن ته:

پائو عددي (سُر سسئي):

ڏيٽي: **اٺ، نو، يارهن، تيرهن، ٽيهه، پٽيهه ذاتيون** چڏيو ته **نالو** ملي.

(8 +9 +11 +13 +30 +32=103 سوڻي > سوڻيون، ذاتيون = وڳڙ، نالو = پنهون).

پڇٽي: **سوڻيون وڳڙ** چڏيو ته **پنهون** ملي.

(يعني ته اي سهيليون اوهين مون سان بحث چڏيو ته آءٌ وجان ۽ مون کي پنهون ملي).

پائو صفاتي (سُر سسئي):

ڏيٽي: **وڏن** منجهه **ننديي، آءٌ ننڍن جا وڏا** ڏسان.

(وڏن = کافن (جبلن)، ننديي = ڪَهي، ننڍن = گوئڙن، وڏا = گس)

پڇٽي: **کافن** منجهه **ڪهي، آءٌ گونئڙن جا گس** ڏسان.

پائو ضميري (سُرمارئي):

ڏيٽي: ادا ڏي عمر! جڏهن هيس **تنهنجن** ۾، تڏهن ٽي مون کي **پنهنجن** ماريو.

(تنهنجن = اوطاقن > اوتاکن > تاکن = درن ۽ بندن، پنهنجن = اوجاڳن).

پڇٽي: ادا ڏي عمر! جڏهن هيس **تاکن** ۾ تڏهن ٽي مون کي **اوجاڳن** ماريو.

پائو 'ٻولي'.

هيءَ هڪ مجموعي پائو آهي. 'ٻولي' معنيٰ ته ٻولي جو ڪوبه لفظ جيئن ته جيتر، تيتر، اگر، مگر، جڏهن، ڪڏهن، هاڻي، هان، هون وغيره. يعني ته اهڙو لفظ جو ٻئي ڪنهن پائي هيٺ نه اچي، ته 'ٻولي' جي پائي سان ادا ٿيندو. البت گجهارت جي سهڻائي انهيءَ ۾ آهي ته 'ٻولي' جو پائو سهڻو ڪري بيهارجي، ائين نه ٿئي جو ڏکيو ۽ انوکو لفظ اجايو ڪري آڻجي. 'ٻولي' جي پاون جا مثال هيٺ ڏجن ٿا:

سُر سسئي:

ڏيٽي: **ٻولي** پنهل اچي، **ٻولي** ڪريان ڪيئن.

(ٻولي = جيتر يا جاسين، ٻولي = تيتر يا تاسين).

پڇٽي: **جيتر** پنهل اچي، **تيتر** ڪريان ڪيئن.

ڏيٽي: **ٻولي** تان نه ڪنڊياس، **ٻولي** هوت پنهونءَ سان.

(پولي = اگر، پولي = مگر).

پڇٽي: **اگر** تان نہ ڪنڊياس، **مگر** هوت پنهونءَ سان.

(سسئي ٿي چوي تہ: هوت پنهون سان 'اگر'، 'مگر' چئي بهانا ڪانہ ڪنديس).

پائو لفظي.

اهڙن عام مروج پاون کان سواءِ، فقط ڪي 'لفظ' يا 'لفظيَ سٽائون' پڻ 'پاون' طور استعمال ٿين ٿا، جن ڪي اسين 'لفظي پائو' ڪوٺيون تہ مناسب ٿيندو، مثلاً:

سُر سسئي:

ڏيٽي: **ونءَ پڪي** مون **ڪاڇ جا** ڏنا.

(ونءَ = لهہ، پڪي = للو، (هنجهہ)> للا، ڪاڇ جا = لوڑهہ).

پڇٽي: لهہ لَـلا، مون لوڑهہ ڏنا.

سسئي جو لوڑهہ (قبر) ڏسي پنهون پنهنجي پاءُ لَـلي ڪي ٿو چوي تہ: للا! لهہ، جو مون لوڑهہ ڏنو آهي. هن گجهارت جو پهريون پائو 'ونءَ' آهي يعني 'وڃ'. هلڻ، چلڻ، لهڻ، چڑهڻ، ڊوڙڻ وغيره سڀ 'وڃڻ' جي معنيٰ ۾ آهن، انهيءَ ڪري 'ونءَ' جي مناسبت سان ٻيو هم معنيٰ لفظ 'لهہ' پڇٽي طور آيو آهي.

ڏيٽي: **ڏڪار پاروٽو** مون، **پيءُ- مـُئو** اوهين.

(ڏڪار= قحط > ڪهہ + تہ، پاروٽو = باسي، پيءُ- مـُئو = چورو> چو +رئو).

پڇٽي: ڪَـهَـہ تہ باسي مون، چو رئو اوهين.

هن گجهارت ۾ ڏڪار ۽ پاروٽو ٻئي اڪيلا لفظ آهن، ۽ 'پيءُ- مئو' لفظي سٽاءَ (صفاتي) آهي، ۽ اهي ٽيئي 'پاوا' بنيا آهن. هيٽين گجهارت ۾ جملي پاوا لفظي سٽاءَ وارا آهن ۽ صفاتي معنيٰ ۾ آيل آهن. هيءَ گجهارت 'سُرن ۾ ناهي مگر ڪنهن 'مهل ۽ موقعي' تي چيل آهي:

ڏيٽي: **ڪُ ماڙهو ڪُ وڻ** چڑهيا، **ڪُ پوڪ** ۾ **ڪُ ڏڻ** لڙيا.

(ڪُ ماڙهو= مهاڙا، ڪُ وڻ= اڪ، ڪُ پوڪ= نانگلي، ڪُ ڏڻ= گڏهہ).

پڇٽي: مهاڙا اڪين چڑهيا، نانگلي ۾ گڏهہ لڙيا.

پائو ۽ ٻين ٻولين جا لفظ.

گجهارت ۾ 'پاون' جي بنياد ۽ مراد يعني 'ڏيٽي' ۽ 'پيڇي' وارا الفاظ اڪثر سنڌي ٻوليءَ جائي هوندا آهن. مگر سگهڙن گجهارت تي ڪڪ رکڻ، يعني لکائڻ خاطر بعضي سرائڪي، اردو، فارسي ۽ ويندي انگريزي لفظن کي پڻ پاون جو بنياد بنايو آهي. ذومعنيٰ هجڻ سببان 'پيڇي' ۾ اهڙن لفظن جي مراد اڪثر سنڌي مفهوم مطابق ٿيندي آهي. مثلاً 'اردو'، 'پاون' جي سٽاءَ سان هينيون گجهارتون ٻڌل آهن، جي آڪاڻي وقت ڪان ڪڇهرين ۾ هلندڙ آهن.

مومل راڻو.

ڏيٽي: **ٽنگي شوم کي**، شهر مؤن **مال جي**.

(ٽنگي (ڇوڪري)= لڙڪي، شوم= راجا نند، کي= جي، شهر= ماڻيلو، مال جي= تڙي> مال کي تڙڻ).

پيڇي: لڙڪي راجانند جي ماڻيلي مؤن تڙي.

موکي ۽ متارا:

ڏيٽي: **مَدني ڏَنِ کي ڏي نرنانءَ کي**.

(مَد= رس> مدني = رسيل يا پريل، ڏَن کي (ناڻي جي)= ڪيوَڻي (سوني)= کي +وٽي، نرنان= متارو (ماڻهو جو نالو)> نرناون= متارن).

پيڇي: پَرکي وٽي ڏي متارن کي.

ليلان چنيسر:

هيءَ گجهارت 'اردو' ۾ ٻڌل آهي:

ڏيٽي: **وَن کي ڏن کي قِر کيڻي کي** ڪيون؟

(ون کي(= وڻ کي> وڻ جو نالو)=سُڪمرد، ڏن کي (= ناڻي جي)= مَٽا، کيڻي کي(= کيڻي جي 'روٽ')= روٽي).

پيڇي: سڪ مرد مٽا قر روٽي ڪيون؟

اهڙيءَ طرح سرائڪي زبان ۾ گجهارتون ٻڌل آهن، مثلاً مارئي جي سُر جي گجهارت آهي ته:

ڏيٽي: مئن نہ تيڏي **ذات**، تون **لوهہ دي** ڪر.

(ذات= جو (يا)، لوهه دي= چاهي).

پيڄٽي: مئن نه تيڏي جويان، تون چا پي ڪر.

هينئين گجهارتن ۾ ڪن 'پاون' جون پيڄٽيون انگريزي لفظن مطابق آهن. مثلاً:

سهٽي.

ڏيٽي: رَڇ ٿو ڇئي ته **نالن** ماري سهٽي.

(رڇ يعني ٿانءَ = جگ (Jug) > جڳ، نالو = ويرُو، نالن= ويرن).

پيڄٽي: جڳ ٿو ڇئي ته ويرن ماري سهٽي.

مارئي:

ڏيٽي: عمر سومرا! **ڪِني ڪاڻيءَ** ۾.

(ڪِني=گلا، ڪاڻي= پينسل (Pencil) > پئي +نسل).

پيڄٽي:عمر سومرا! گِلاپئي نسل ۾.

مومل راڻو[1]

ڏيٽي: مومل به **ڪاڻي**، پر **ڪاڇ جو** ڪيني ميندرا.

(ڪائي= هاڪي (راند جي Hockey) > هاءِ +ڪي، ڪاڇ جو= ناشتو (نيرن)> ناس +تو).

پيڄٽي: مومل به هاءِ ڪي، پر ناس تو ڪئي ميندرا.

(مومل به هاءِ ڪي يعني گهٽا ماريا، پر تو ڪيس ماريو)

مٿئين گجهارت ۾ هڪڙي پائي جي پيڄٽي انگريزي لفظ ۾ ته ٻئي جي فارسي لفظ ۾ آهي. اها گجهارت اسان جي روبرو هڪ ڪچهريءَ ۾ لعلڻ خان لغاري کي ٻيڙي ڪنهن ڏني. لعلڻ خان لغاري ذات ذات جي ڪاني گولي هڪ بيت ۾ بند ڪئي هئي، انهيءَ ڪري ڪائنس لڪائڻ خاطر سگهڙ ٻيڙي گجهارت ۾ ڪاني جو 'پائو' انگريزي ۾ رکيو. بهرحال 'پائي' جو صحيح اصول اهو آهي ته پل پائي جو اصلي لفظ ڪهڙي به ٻولي جو هجي مگر اهو اهڙو ذومعنيٰ هجي جو پيڄٽي ۾ ان جي مراد سندي ٻولي موجب پوري ٻيهي، جيئن ته مٿين گجهارتن ۾ 'جگ'، جي مراد 'جڳ'، 'هاڪي' جي مراد 'هاءِ

---

[1] ڏسو ص ص 618- 655

کي' بينڊي. ڪن ڪچهرين ۾ هينئين گجهارت خوش طبعي طور پيش ٿي مگر ان ۾ 'پاون' جو بنياد توڙي مراد ٻئي انگريزي لفظن مطابق آهن، انهيءَ ڪري اصول موجب اها صحيح ناهي:

ڏيڻي: مومل هڏ **ليڪو** هئي، پر لڳي **ليڪو** راڻي کي.

(ليڪو=وَن (one) = هڪ، ليڪو= ٽُو ((two) = ٻه).

پڇڻي: مومل هڏ 'ون' هئي، پر لڳي 'ٽُو' راڻي کي.

پائي ۾ تجنيس لفظي جون رعايتون

پائي وارو لفظ هميشه ذومعنيٰ هوندو آهي: يعني ته هڪ ان جي اصلي يا بنيادي معنيٰ ۽ ٻي ان جي 'مراد' واري معنيٰ هوندي آهي. ڪنهن 'پائي' جي 'بنياد' توڙي 'مراد' وارو لفظ بلڪل ساڳيو ٿي سگهي ٿو. جيئن ته ليلان چنيسر جي هينئين گجهارت جي مراد ۾ پاون وارا الفاظ 'جواب'، 'سوال' ۽ 'نفعو' بنا ڪنهن تبديل جي هوبهو ساڳيا ٻيڻا آهن (تجنيس تام).

ڏيڻي: **پولي** اٽئي ليلان، هاڻي ويڻي **پولي** ڪر، **پنهنجو** ٽيندئي ڪونہ.

(پولي= جواب، پولي= سوال، پنهنجو = نفعو).

پڇڻي: جواب اٽئي ليلان، هاڻي ويڻي سوال ڪر، نفعو ٽيندئي ڪونہ.

مگر اڪثر پاون ۾ 'بنياد' ۽ 'مراد' وارن لفظن ۾، 'تجنيس لفظي' جي رعايت ملحوظ هوندي آهي. اسان مٿي چئي آيا آهيون ته گجهارتن جي پاون ۾ 'تجنيس لفظي' جون مڙيئي صورتون ملن ٿيون. هيٺ اسان انهيءَ نڪتي کي ورجائڻ خاطر 'پاون' جي بنيادي لفظن ۽ انهن جي مرادن جي مختلف صورتن کي مثالن ذريعي نروار ڪريون ٿا.

عام طور پائي جو 'بنيادي' لفظ 'مراد' ۾ پڻ ساڳي صورت ۾ ٻيهي ٿو مگر ذومعنيٰ هجڻ سببان نئين معنيٰ ڏيڪاري ٿو. اها 'تجنيس تام' جي صورت آهي، مگر 'پائي' جي بنيادي لفظن ۾ 'مراد' خاطر سگهڙن کي ڏيريون گهيريون جائز قرار ڏنيون آهن، جي علمي لحاظ سان مختلف تجنيسن جي دائري ۾ اچن ٿيون. مثلاً

1. پائي واري لفظ ۾ زير، زبر، پيش يا ا، و، ۽ ي وغيره جي ڦيرگهير سان مراد ڪرڻ (تجنيس ناقص).

پاون جي بنيادي لفظن ۾ 'مراد' خاطر هيءَ ڦيرگهير عام آهي: مثلاً عمر مارئي جي سر مان گجهارت آهي ته:

ڏيٽي: ادا عمر! **سٽي ان جون** ڪري، **نرنان**ءِ ٽيو ڪونہ ڪو.

(سٽي ۽ ان جي= چـوري، سٽي ۽ ان جون= چـوريون> چوريون (بنا پيش)، نرنانءَ = ونهيون).

پيڇي: ادا عمر! چوريون ڪري، ونهيون ٽيو ڪونہ ڪو.

ڏيٽي: **نارنان نالن** کي **ذات**ته ڏي (موکي ۽ متارا).

(نارنان=موکي، نالو=متارُ، نالُن=متارن، ذات= سَرکي> سُرکي).

پيڇي: موکي متارن کي سُرکي ته ڏي

2. پائي واري بنيادي لفظ جو مراد ۾ پڇي ٻه لفظ ٽيڻ.

ڏيٽي: **نالو** اٽيئي منگتا، هاٽي **ذات** ڪر. (سُر سورٺ).

(نالو=آڏو> آ +ڏو، ذات=مزاري=مرَ +زاري).

پيڇي: آ ڏوَ اٽئي منگتا، مرَ زاري ڪر.

ڏيٽي: **ڪاڻ** پائينڊياس، **وڃ جا** ڪندس ڪينڪي. (مارئي)

(ڪاڻ=نهيرو> 1. نہ +2. هيرو، وڃ جا=چير).

پيڇي: نہ هيرو پائينڊياس، چيرا ڪندس ڪينڪي.

3. ٻه پاوا ملائي مراد وارو لفظ ناهڻ

ڏيٽي: ليلان انهيءَ **وٽئون تندئون چمر جو** وڄيئي. (ليلان چنيسر).

(وٽ=اڪ، تند=لئون> اڪ +لئون> عقلئون، چمر جو=مڙهه).

پيڇي: ليلان انهيءَ عقلوُن، مڙهه وڄيئي.

4. ٽن پاون مان هڪ جو اکر ٻئي سان ملائي 'مراد' ڪرڻ.

ڏيٽي: اٽي **نالي ڪائي** متان **نالي هوت اچيئي**. (سسئي)

(نالو= ڪالو، ڪائي= چڪر> ڪالو + چڪر> ڪا + لوچ + ڪر، نالو= نظر).

ڇٽي: اڻي کا لوڇ ڪر متان نظر هوت اڇيئي.

ڏيٽي: هي **نرنالي پاڻي جون** آيون، تن اڇي **ذاتيون** ڏنيون انِي کي آڻون، **گهُمي** وينِي. (ليلان ڇنيسر).

(نرنالي=نصير، پاڻي جون=نيون> نصير +نيون> نه سي ر +نيون> نه سي رنون، ذاتيون=پڙهيار> پڙهي هار، گهمي=ور ڏيئي).

ڇٽي: هي نه سي رنون آيون، تن اڇي پڙهي هار ڏنو اني کي آڻ، ور ڏيئي وينِي.

5. پائڻي واري لفظ جو 'ڏيٽي' ۾ پر واري لفظ سان ملي 'مراد' بنجڻ.

ڏيٽي: **مال جي** ويا اٿر جيڏيون، آڻ **پنهنجي** ڏيندي سان. (سسئي)

(مال جو= اوهه اوهه (= هُـو)، پنهنجي= 'نِـيڇ'، ميڇ + ڏيندي> نه + ڇڏيندي).

ڇٽي: اوهه ڙِي ويا اٿر جيڏيون، آڻ نه ڇڏيندي سان.

ڏيٽي: ڏي **رِيڇ** سومرا، مون کي **نالو** ته نه (مارئي).

(رِيڇ= حقو، ڏي +حقو> ڏيهه +کو، نالو=وِيسريو> وسريو.

ڇٽي: ڏيهه کو سومرا، مون کي وسريو ته نه.

6. پائي واري بنيادي لفظ ۾ 'مراد' خاطر ڪن حرفن جو بدلجڻ

ڏيٽي: مون توکي ڇيو ته اها **ذات نالو** نه ڪر. (ليلان ڇنيسر)

(ذات= درزي> درجي> در +جي، نالو= محرم).

ڇٽي: مون توکي ڇيو ته اها در جي محرم نه ڪر.

(ڇنيسر ٿو ليلان کي چوي ته مون توکي ڇيو هو ته اها ڪوڙو در جي محرم نه ڪر).

ڏيٽي: **لوهه جي** ليلان، اجا ٿي **مال جا** ڪرين.

(لوهه جي=دوربين> دوربيهه (تجنيس مطرب)، مال جا= آسرا).

ڇٽي: دوربيهه ليلان، اجان ٿي آسرا ڪرين.

7. پائي واري بنيادي لفظ ۾ هڪ يا ٻن (بعضي ٽن) حرفن جو وڌائڻ (تجنيس زائد)

سر سسئي مان هيٺين گجهارت آهي ته:

ڏيٽي: **ڪپڙو** ڏيرن من ۾، **ڪپڙو** ڪنهن نه ڇيون.

1 2
ڪپڙو ٻري مون اندر، **ڪپڙو** ڏيهه سندون.

3 4
(ڪپڙو= چُني> 1. ڪ + چني> ڪَچُ + ني.
2. س + چني> سَچُ + ني.
3. م + چني> مچُ + ني.
4. ڪ ي + چني> ڪيچُ + ني).

پجهڻي: ڪچُ ني ڏيرن من ۾، سچُ ني ڪنهن نه چيون.
مچُ نـي ٻري مـون اندر، ڪيچُ ني ڏيهه سندون.

8. پائي واري بنيادي لفظ مان هڪ يا ٻه حرف ڪيرائڻ

ليلان چنيسر جي سُر مان گجهارت آهي ته:

ڏيٽي: **ذات** پلايس جيڏيـون، **ڪـاڇ** خـدا خلقيا.
سرتين نه سمجهائيو، **ست جي** ڪي هٽ لاءِ.

(ذات= لوهار> هار، ڪاڇ= ڇوهارا> ڇوهار، ست جي=مُهار> مَ +هار).

پجهڻي: هار پلايس جيڏيون، ڇو هـار خدا خلقيا
سرتين نه سمجهائيو، مَ هار ڪي هٽ لاءِ.

مراد (پجهڻي) خاطر 'پاون' ۾ مٽيون سڀ تبديليون جائز آهن، بشرطيڪ سهڻي سٽاءَ سان بيهارجن. اهي گجهارتون جن ۾ مراد خاطر 'پائي' واري بنيادي لفظ ۾ حد ڪان وڌيڪ ڇڪ ڏاهه ڪرڻي پوي، سي گجهارت جي اصول موجب صحيح نه چئبيون. علمي لحاظ سان اصول هيئن ٿيندو ته پاون جي بنيادي لفظن ۾ فقط اها تبديل جائز آهي جا ڪنهن نه ڪنهن 'تجنيس' مطابق هجي.

گجهارتن جي فني ۽ معنوي سٽاءُ

گجهارت جي 'لفظي سٽاءُ' ان جو بنيادي قالب يا سانچو آهي، ۽ لازمي آهي ته هر گجهارت انهيءَ سانچي ۾ سموهيل هجي. پر هن فن جـي مـاهر سگهڙن، گجهارتن کي محض انهيءَ بنيـادي سانچي ۾ سموهڻ تـي اکتفا نـه ڪئي آهي، مگر پنهنجي هنرمنديءَ سان ان کي وڌيڪ سهڻو ڪري سينگاريو

آهي. انهيءَ سهٽائي ۾ سينگار کي اسان گجهارت جي 'فني ستاءَ' چئون ٿا. جنهن جا مکيہ پهلو آهن: هڪ ان جي هيئت ۽ صورت ۾ جدت، ۽ ٻيو ان جي مراد ۽ معنيٰ ۾ نزاکت.

1. هيئت ۾ فني اضافو

جيڪڏهن ڪنهن گجهارت ۾ فقط هڪ 'پائو' آهي: ته ٻ ستاءَ ۽ صورت ۾ 'گجهارت' پوري چئبي. مثلاً سسئي جي سُر مان هڪ گجهارت آهي ته:

ڏيٽي: مون سان اها هلي: جيڪا هلي **واٽکي** ڪري.
(واٽکي= چوٽي).

پيڇي: مون سان اها هلي، جيڪا هلي چوٽي ڪري.

غالباً گجهارت جي شروعات ئي هڪ 'پائي' سان ٿي پر پوءِ جيئن گجهارت جو شوق وڌيو ته سگهڙن هڪ کان وڌيڪ پاوا رکيا. اهڙيءَ طرح ٻن يا ٽن پاون واريون گجهارتون عام ٿي ويون، پر سگهڙن اڃا ٻہ وک وڌائي، ستن، اٺن يا اڃا ٻہ وڌيڪ پاون واريون گجهارتون جوڙي گجهارت جي ستاءَ ۾ فني اضافو ڪيو. ويتر وڌيڪ نزاکت پيدا ڪرڻ خاطر هر جاءِ ساڳيو پائو استعمال ڪيائون، جيئن ته:

1. ڏيٽي: **ڪڪين** ويٺاڙي جيڏيون، **ڪڪين** ويندیسان،
ڪڪين سنديون ڳالهڙيون، وڃي **ڪڪين** چونديسان. (سسئي)
(ڪڪين= تڏي> تڏو ڪکن جو).

پيڇي: تڏي ويا ڙي جيڏيون، تڏي ويديسان،
تڏي سنديون ڳالهڙيون، وڃي تڏي چونديسان.

2. ڏيٽي: **ڪاڻي** هلي، **ڪاڻي** چلي، **ڪاڻي** ڪيي پار،
ڪاڻي هلندي ڪيچ ڏي، **ڪاڻي** ڪُٽي پار. (سسئي)
(ڪاڻي= ڪام).

پيڇي: ڪا مرَ هلي، ڪا مرَ چلي، ڪا مرَ ڪيي پار،
ڪا مرَ هلندي ڪيچ ڏي، ڪا مرَ ڪُٽي پار.

هنن گجهارتن ۾ نہ صرف پائي جي نزاکت آهي، مگر انهن ۾ نظم ۽ قافيو پڻ آهي. داناءَ سگهڙن گجهارتن جي هيئت ۽ صورت ۾ اڃا ٻہ وڌيڪ

نراکت پيدا ڪرڻ خاطر ان کي باقاعدي بيتن جي قالب ۾ سموهيو. مثلاً:

ليلان چنيسر جي سر جي ڳجهارت آهي ته:

3. ڏيٽي: **مٽيءَ جو ڳهه** تنهنجو **چيري** توئي ساڻ،
جنهن سان مون ٻانڌاڻ، سو ڏينم مڇي ڪانڌ ڙي!

(مٽيءَ جو= کامو> کامي، ڳهه= هار چيري= سڙي، مڇي= پلو)

پيڇي: کامي هار تنهنجو، سڙي توئي ساڻ،
جنهن سان مون ٻانڌاڻ، سو ڏينم پلئ ڪانڌ ڙي!

مارئي جي سر جي ڳجهارت آهي ته:

4. ڏيٽي: **ذات** ساريم سومرا، جي **ذاتيين** هوءِ،
ته پاسي مارن لوءِ، وڃي **ذات** لاهيان سومرا.

(ذات= جانجهڙ> جا + جهڙ، ذات= سامٽيا، ذاتيين> سامٽيين> سا + ماٽيين، ذات= پيسڪ> پي + سڪ).

پيڇي: جا جهڙ ساريم سومرا، جي سا ماٽيين هوءِ،
ته پاسي مارن لوءِ، وڃي پي سڪ لاهيان سومرا.

مومل راڻي جي سر جي ڳجهارت:

5. ڏيٽي: **پنڌ ذاتين** جا پڌرا، جتي **پوڪ پڪيءَ** جا پونِ، هن ۾ **نالا** ڪوڙيا، بينا **نالا** رُونِ.
جي **عضوي عورت** پونِ، تن جو **نرنانءُ** ئي نہ ٿي.

(پنڌ=گام، ذاتيون= گُجر، پوڪ جا= لڙڻ (لڙي پوڻ)> لڙيو، پڪي= باشا، نالو= ڪيمو، نالا= ڪيما، نالو=راوت، عضوو= منهن، عورت= مومل، نرنانءِ= موٽڻ).

پيڇي: گام گجر جا پڌرا، جتي لڙيو باشاه پُون
هن ۾ خيما ڪوڙيا، بينا راوت رُون
جي منهن مومل جي پون، تن جو موٽڻ مس ٿئي.

6. ڏيٽي: اديون ڙي! انهن **ذاتين** جو مون سان اڳي **نالو** هو،
ڪري **پوليون** پاڻ ۾، هن ئي **نالو** نيو

سڌ نہ پيءِ سرتيون تہ مون سان **وڃ** ٽيو
پوک پنان ٿي پانهنجي، مون کي **ذاتيون** چو نہ ڏيو
اهڙو ڪونہ ٽيو، جنهن ڪئي **گهر جي** بن **نرناون** کي.
(سسئي)

(ذاتين= جتن، نالو= وَڻو> وڻو (وير)، بوليون= پارسيون، نالو- هوت، وڃ = هيرڃ> هي +رڃ، پوک= چانور> چان (چوان) + وَرُ، ذاتيون= ڏيرا، گهر جي= نڙ> منڙ، بہ نرنان (بہ نالا)= خان ۽ پنهون)

پڇڙي: اديون ڏي! انهن جتن جو مون سان اڳي وڻو هو
ڪري پارسيون پاڻ ۾، هُن ئي هوت نيو
سڌ نہ پيءِ سرتيون تہ مون سان هي رڃ ٽيو
چان: وَر پنان ٿي پانهنجو، مون کي ڏيرا! چو نہ ڏيو
اهڙو ڪونہ ٽيو، جنهن ڪئي منڙ خان پنهونءَ کي.

محبت ۽ مجاز جي سلسلي جي گجهارت آهي تہ:

7. ڏيڌي: **ڪاڻ ڪائي** جون ڳالهڙيون،
هڪڙيون **پڪين** ٻيون **مائٽن**، ڪجن نہ **مال جن**
اسان ۽ پرين، ڪٽي **شهر** ڏنو ڪيو.

(ڪاڻ جي= گجهه، ڪاڻ جو=در> اندر، پڪين= طوطن> تو + تَن، مائٽن= مامن> مان + مَن، مال جون= ٻيڪون، مال جن= ٻيڪن> ٻئي + ڪَن، شهر= ڏيجي> ڏي + جيءُ)

پڇڙي: گجهه اندر جون ڳالهڙيون،
هڪڙيون تو تن ٻيون مان من، ڪجن نہ ٻئي ڪن
اسان ۽ پرين، ڏي جيءَ ڏنو ڪيو.

هن آخري گجهارت جي مراد نہ صرف 'بيت' جي صورت ۾ آهي پر ڇڙ سڌي بيت ۾ صنعتِ مستزاد جو پيوند هنيو ويو آهي جو نهايت ئي پيارو پيو لڳي. ان کان، مطلب ۽ معنيٰ پڻ دلپذير آهي.

2. 'مراد' ۾ معنوي نزاکت

سڃاڻ سگهڙن، گجهارت جي مراد ۽ معنيٰ واري مضمون جي مدنظر، گجهارت جي 'ڏيٽي' توڙي 'پيڇي' ۾ نوان نڪات پيدا ڪيا. نہ فقط سسئي، مارئي، مومل راڻو وغيره داستانن جي هرپهلو تي گجهارتون ٻڌائون، مگر هر هڪ داستان ۾ گالهه جي سلسلي کي گجهارتن جي سلسلي سان روشن ڪيائون. يعني تہ سسئي ۽ سندس سهيلين، عمر ۽ مارئي، يا مومل ۽ راڻي جي پاڻ ۾ گفتگو ۽ سوالن- جوابن وغيره کي گجهارتن جي سلسلي سان ادا ڪيائون، مثلاً سهيلیون ٿيون سسئي کان پڇن تہ ادي ڙي متان.

چمر ڪپڙي جي تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا؟
ڪاڇ حاڪم جي تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا؟
ولايت پنهنجي تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا؟

يعني تہ

ڳلي تو نہ **جهلي**، تڏهن توکان هوت ويا؟
رس رهاڻ تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا؟
ڪيچ تياري تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا؟

تڏهن سسئي جواب ڏنو تہ:

اديون ڙي! **علم ذات** جا مون ڪيا، پر **نالا** ڪين
مون کي **پار جي** چڏي، **حاڪم جي** هوت ويا.

(علم جا = قُل (قل هو الله پڙهڻ)> ڪُل، ذات جا= جت> جتن (حيلا)، نالو= سرتو، نالا= سرتا، پار جي= سُتي، حاڪم جي= چڙهي)

يعني تہ:

اديون ڙي! ڪُل جتن مون ڪيا، پر سرتا ڪين،
مون کي سُتي چڏي، چڙهي هوت ويا.

سگهڙن جڏهن مختلف قسم ۽ داستانن بابت گجهارتون سڻيون، تہ کين گالهين ۾ هڪجهڙايون نظر آيون، ۽ انهيءَ خيال کي گجهارت ذريعي ادا ڪيائون. مثلاً سهڻي، سسئي، ليلان ۽ سورٺ چئني بابت هڪ نڪتو ذهن ۾ رکي هينئن گجهارت 'لفظي ستاءَ' جي بدران 'معنوي انداز' ۾ رڃيائون تہ:

ڏيٽي: هڪڙي ڳهه چار مُنيون.

(هڪڙو ڳهه = هار> مي + هار = ميهار، مُ+ هار= مُهار، مڱڻ + هار= مڱڻهار، چار= 1. سهڻي 2. سسئي 3. ليلان 4. سورٺ).

پيڇي: سهڻي تان ميهار مني، سسئي تان مُهار مني،
سورٺ مڱڻهار مني، ليلان لڪي هار مني.

يا وري سهڻي، بوبنا، ليلان، نوري، مومل ۽ سسئي جي ڪردارن کي ذهن ۾ رکي ساڳئي نوع تي گجهارتون ستياڻون ٿ:

نارنان نرنانءَ لاءِ پاڻي جيئن پيئي= سهڻي ساهڙ لاءِ اوڙاهين پيئي
نارنان نرنانءَ لاءِ يُونءَ جي ٿي پيئي= بوبنا جراڙ لاءِ چري ٿي پيئي
نارنان نرنانءَ لاءِ ڳهه ٿي پيئي= ليلان چنيسر لاءِ ڪڙي ٿي پيئي
نارنان نرنانءَ لاءِ نالن ۾ پيئي= سسئي پنهون لاءِ پهاڙن ۾ پيئي
نارنان نرنانءَ لاءِ ذات ٿي پيئي= مومل راڻي لاءِ سنياسي ٿي پيئي
نارنان نرنانءَ لاءِ خيراتن ۾ پيئي= نوري جام تماچي لاءِ نيازن ۾ پيئي.

3. ست سُري گجهارت.

مٿيون گجهارتون ساڳئي نوع تي آهن، مگر هرهڪ گجهارت جدا بينل آهي ۽ جدا داستان بابت آهي. سگهڙن وڌيڪ معنوي نزاڪت پيدا ڪرڻ خاطر اڳتي وڪ وڌائي. ۽ 'بيت' جي صورت ۾ گجهارت سٽي، ان ساڳي گجهارت جي جداجدا سٽن ۾ جداجدا سرن جا اهجاڻ آندائون. مثلاً:

پنهنجيءَ ۾ نرنانءَ جي هميشہ هونديـاس
شهر جن مال جو نہ مون کي، نالي آءٌ ويندياس
پولي ڳهه هنياس، تڏهن ويم نرنان وڪر جو.

(پنهنجي= سڪ، نرنان= ساهڙ جام، شهر جا= محل، شهر جن= محلين، مال جو= پورڻ> پور، نالو= وتڻ> وطن، پولي=هائي، ڳهه= هار، نرنان= سڪيو> سڪ، وڪر= سهاڳو).

يعني ٿ:

سڪ ۾ ساهڙ جام جي هميشہ هونديـاس
محلين پور نہ مون کي وطن آءٌ ويندياس

هائي هار هنياس، تڏهي ويمر سڪ سهاڳ جو.

هت پهرئين ست ۾ سهٽي، بيءَ ۾ مارئي ۽ ٽينءَ ست ۾ ليلان جي زباني سندن پنهنجن مدعائن جو اظهار ڪيل آهي. ساڳي ڳجهارت ۾ جيڪڏهن ٻن کان وڌيڪ سرن جا اهجاڻ سمايل هجن تہ اهڙي ڳجهارت کي مجموعي طور "ست سُري" سڏجي ٿو. هيٺين ڳجهارت ۾ پورن ستن سرن جا اهجاڻ سمايل آهن، پر ڪو سگهڙ ڪنهن ڳجهارت ۾ اجان بہ وڌيڪ سرن جا اهجاڻ ڏيئي سگهي ٿو:

اديون **بن نالن جي نرنان** آءٌ هياس
نالي بنا **شهر** ۾ منهنجو روح نہ اچي راس
اَن جون **رچن** ۾ **واءِ-ئون وادِيندياس**
نرنان نالي تڪيي، **گهرجي** ٽي ٻهنديـاس
جيڪر **نالو** مون سندو، **ملڪ** مڙيئي ڏيندياس
هي جي **نالو** پانهنجو، **وري ليکي جو** نہ ڪندياس
پنهنجي پئي ويندياس، **گاهہ مچي نرنانءَ** ڏي.

(بہ نالا= هوت ۽ بلوچ، نرنان=نواب> نباب> نہ باب (=نہ جوڙ جيس)، نالو= راڻو، شهر= ڪاڪ، ان جون=مانڌاڻيون (مانڌاڻي جو ان)، رچن= ماڻين، واءِ= ڇوهو، واءِ-ئون= ڇوهئون، وادِيندياس (وادِ= وادِ يا رسو وجهڻ)= ڇڪيندياس، نرنان= ڇام، نالي= تماچي، گهر جي= پانهي، نالو=ٻچو> ٻچي، سندو=ڏٽي، ملڪ= ڏيهہ، نالو= بخشو> بخشي، وري= ٻيهر، ليکي جو=ٻيو، پنهنجي= تَري (هٿ جي)، گاهہ= نڙ، مچي= سُٽي، نرنان= ميهار).

هن ڳجهارت جي ستن سٽن مان سلسليوار هرهڪ ۾ سسئي، مومل، مارئي، نوري، سورٺ، ليلان ۽ سهٽي جي زباني هن طرح سمايل آهي تہ:

سسئي: اديون هوت بلوچ جي نہ باب آءٌ هياس
مومل: راڻي بنا ڪاڪ ۾ منهنجو روح نہ اچي راس
مارئي: ماڻڌاڻيون ماڻين ۾ ڇوهئون ڇڪيندياس
نوري: ڇام تماچي تڪيي پانهي ٽي ٻهنديـاس

سورٺ: جيڪر بچي مون ڏٺي، ڏيهه مڙوئي ڏيندياس
ليلان: هيءُ جي بخشي ڏوهه مون، ٻيهر ٻيو نه ڪندياس
سهڻي: تري پئي ويندياس، نڙ سٽي ميهار ڏي.

هن ڪتاب جي باب سترهين هيٺ هن قسم جون ڪي 'ست سُريون' گجهارتون ڏنيون ويون آهن.

4. گجهارت دُراهو.

ست- سُري گجهارت 'ساڳئي بيت' جي قالب ۾ سٽيل هوندي آهي، مگر هرهڪ سُر يا داستان جو ذڪر جداجدا سٽن ۾ سمايل هوندو آهي. سڃاڻ سگهڻن پنهنجي هنر ۽ ڪاريگريءَ ۾ انهيءَ معيار کان به اڳان اڳتي قدم وڌايو. ۽ گجهارتون اهڙي ته نزاڪت سان سٽيائون جو ساڳئي ست مان ٻن بالڪل جدا سرن جي مراد ۽ معنيٰ حاصل ٿئي. اهڙو بيت يا گجهارت جنهن جي 'مراد' معلوم ڪرڻ لاءِ 'ٻه رايا' يا 'ٻه راهون' هجن تنهن کي 'دُراهو'[1] چئجي ٿو. 'دُراهو بيت' جوڙڻ پڻ وڏي ڏاهپ آهي، مگر دُراهي گجهارت سِٽڻ به وڏي ڪمال آهي. هيٺين گجهارت 'دُراهي' مثال آهي:

عورت ويئي، نالو کيائين، نرنانءَ ٿي

هن گجهارت جي 'پاون' مان هرهڪ جون ٻه معنائون آهن: 'ڪنولان' جي مراد هڪ ڪنولان راڻي، ٻيو ڪنولان= ڪولان يعني قول کان يا وعدي کان. 'مدگر' جي مراد هڪ 'مدگر' نالو وزير جو، ٻيو مدگر=مد +گهر> مدو+گهر. 'پورن' جي مراد هڪ 'پورن' نالو راجا جو، ٻيو پورن=پو +رن> پوءِ + رن.

پاون جي پهرين مرادن مان "ڪنولان راڻي ۽ پورن راجا" جي قصي جو اهجاڻ ملي ٿو، جنهن موجب ڪنولان راڻي، مدگر وزير سان ڪري ۽ اها خبر پورن راجا جي ڪنين پئي. (پورن خبر ٿي).

"ڪنولان ويئي، مدگر کيائين، پورن ٿي"

پاون جي پوين مرادن ۾، "ليلان ۽ چنيسر" جي قصي جو اهجاڻ سمايل

---

[1] دو= ٻه + راهو= راهن وارو، يعني ٻن راهن يا رستن وارو. ڪن جي خيال ۾ 'دُرائو' يا 'دُراپو' يعني 'ٻن راپن وارو'.

آهي، جنهن موجب ليلان ٿيئي قول ڀڳا (قولن کان ويئي)، ۽ پنهنجو گهر مدو ڪيائين، جنهن تي چنيسر تڙايس، سهاڳ ويس ۽ پوءِ رن ٿي:

"قولان ويئي، مدو گهر ڪيائين، پوءِ رن ٿي."

اهڙيءَ طرح ڳجهارت جي مراد ۾ ۽ معنائون سٽڻ، معنوي نزاکت جو هڪ معياري مثال آهي.

5. ڏيٽي واري سٽاءَ ۾ معنوي نزاکت:

پانئجي ٿو ته پهريائين سگهڙن ڳجهارت جي پڇڙي يا مراد ۾ نوان نڪات پيدا ڪيا، جاکاڙ ته پڇڙي يا مراد ئي ڳجهارت جو مرڪزي مضمون هو، جنهن ڏانهن پهريائين سندن ڌيان ۽ توجهه رهيو. مگر پوءِ جيئن هن فن ترقي ڪئي ته سگهڙن ڳجهارت جي 'ڏيٽي' واري سٽاءَ ۾ پڻ معنوي نزاکتون پيدا ڪيون. عموماً ڳجهارت جي 'ڏيٽي' بذات خود بي معنيٰ آهي: مثلاً "عورتان ويئي، نالو ڪيائين، نرنانءِ ٿي" بذات خود بي معنيٰ جملو آهي. ڳجهارت جي ارتقائي دؤر ۾ هڪ وڏي عرصي تائين ڳجهارتن جون 'ڏيٽيون' رسمي طور، 'پاون' تي مشتمل ۽ بي معنيٰ رهيون، جاکاڙ جو 'ڏيٽي' محض هڪ ڪوپو، ڪپ يا مياڻ آهي جنهن جي سونهن ڏانهن سگهڙن جو ايترو توجهه نه رهيو. اڄ تائين اڪثر ڳجهارتون پنهنجي بنيادي سٽاءَ موجب 'ڏيٽي' ۾ بي معنيٰ آهن. مگر سگهڙن جي ڪچهرين ۾ جيئن ئي هن فن ڏانهن وڌيڪ توجهه ٿيو ته اهو محسوس ڪيائون ته ڳجهارت جي 'ڏيٽي' مبهم ۽ ڊڪيل ئي صحيح، مگر سٽاءَ ۾ سهٽي سوڌي هجي. جيئن ئي 'ڏيٽي جي سٽاءَ' تي توجهه ڏنائون ته 'ڏيٽي' کي نه فقط معنيٰ خيز بنايائون. مگر ان ۾ معنوي نزاکتون پيدا ڪيائون جن مان به اسان کي نمايان طور نظر اچن ٿيون. هڪ ڳجهارت جي 'ڏيٽي' کي ظريفانه انداز ۾ سٽڻ، ۽ پيو ته مضمون جي خلاف الٽي معنيٰ پيدا ڪرڻ.

'ڏيٽي' ۾ ظريفانه انداز خوش طبعي خاطر سگهڙن ڳجهارت جي 'ڏيٽي' کي مزاحيه انداز ۾ سٽي ان کي معنيٰ خيز بنايو. مثلاً هڪ 'موقعي' جي ڳجهارت آهي ته ڪنهن ڳوٺ ۾ فقير اچي در تي خيرات لاءِ ٽڪ ۽ تاکيد

ڪئي. مائي ڪيس سگهو سارو ڏسي چيو تہ:

"چو ٿو **ساڳ** ڪائين، **لسي** نٿو ڪائين، **ڪهڙي مچي** لڳي اٿئي!"

(ساڳ= پِڻي، لسي=ڪڻي، مچي= حَوت> تاهوت= تکڙ).

يعني تہ

"چو ٿو پڻي ڪائين، ڪڻي نٿو ڪائين، ڪهڙي تاهوت لڳي اٿئي!"

هن گجهارت ۾ 'ڏيٽي' نہ فقط معنيٰ خيز آهي مگر ظريفانہ انداز ۾ ستيل آهي. 'ڏيٽي' ۾ انهيءَ معنوي نزاڪت جا مثال سسئي، سهٽي ۽ مومل جي هينئين گجهارتن ۾ ملن ٿا.

سسئي

1. ڏيٽي: **لوهہ** ڪوڻ اڳي **رڍ ڪاٺ** ۾.

(لوهہ= سانير (چڙو لوهہ جو)، رڍ= سسي> سسئي، ڪاٺ= صندوق).

پيڇي: سانير ڪوڻ اڳي سسئي صندوق ۾.

2. ڏيٽي: **مسخري ڪري** اديون اونارن جي.

(مسخري= نقل (نقل يا اهل ڪرڻ)> نہ +ڪَل، ڪِري= پيئي).

پيڇي: نہ ڪل پيئي اديون اونارن جي.

سهٽي

ڏيٽي: **ٿلهي موچاري جهرڪي**.

(ٿلهي= وهہ (چوبي)، يعني درياءَ جو وَهہ يا وهڪرو، موچاري= سهٽي، جهرڪي= ٻوڙي.

پيڇي: وهہ سهٽي ٻوڙي.

مومل

ڏيٽي: راڻا! تون ٿو **ڪائيون** ڪرين، منهنجو بہ اٿئي **ڪاٺ**.

(ڪائيون= پڳيون، ڪاٺ= لاهہ> الله).

ڏيٽي ۾ اُلٽي معنيٰ سسئي جي سر ۾ ستيل هينئين گجهارتن جي 'ڏيٽي' ۾ عجب معنوي نزاڪت ستيل آهي، جو ظاهر ۾ 'ڏيٽي' وارو مفهوم

مراد واري مضمون جي مخالف نظر اچي ٿو.

1. ڏيٽي: پنهون **نار نالي**، سسئي **نرنان** پچي.

(پنهون 'نار نالي' ڪونہ هو، مگر 'ڏيٽي' ۾ الٽي رمز رکيل آهي).

نار نالي= جيوائي> جي +وائي، نرنان=پيروز> پئي +روز).

پجٽي: پنهونءَ جي وائي، سسئي پئي روز پچي.

2. ڏيٽي: **ويهڻ- هنڌ** ٽيوس، تڏهن **پٽي** ڇاڙ پنهونءَ کي.

(حقيقت ۾ سسئي نڪا ويٽي، نڪو پنهون کي پٽيائين.)

ويهڻ- هنڌ (ويهڻ جي جاءِ)= ڪٽولو> ڪٽو +لوڪ، پٽي= اوساري> او + ساري.

پجٽي: ڪٽو لوڪ ٽيوس، تڏهن اوساري ڇاڙ پنهونءَ کي.

3. ڏيٽي: پنهل **باهه** ڏيانءِ، **نالي** نہ ڏسانءِ.

(سسئي ائين ڪانہ چوندي، پر 'ڏيٽي' ۾ الٽي رمز رکيل آهي).

باهه= آس، باهه ڏيانءِ= آس ڏيانءِ= آ +سڏيانءِ، نالو= پريو، نالي = پريي> پري).

پجٽي: پنهل آ سڏيانءِ، پري نہ ڏسانءِ.

4. ڏيٽي: پنهل آءٌ تنهنجي لاءِ **ماءِ**، متان پائين **ذات**.

(ماءِ= آئي، ذات= نائي (حجم) نہ + آئي).

پجٽي: پنهل آءٌ تنهنجي لاءِ آئي، متان پائين نہ آئي.

'ڏيٽي' ۽ 'پجٽي' هم معنيٰ

ڪن ڳجهارتن جي 'ڏيٽي' ۾ ڪنِ 'پاون' جي بيهڪ اسان کي معنيٰ خيز ۽ مراد واري مضمون مطابق نظر آئي. مثلاً:

ڏيٽي: پنهون **پورهيو** هئي تہ **شهر** نہ چڏين ها.

مشهور آهي تہ پنهون پنيور ۾ بالآخر پورهيت ٿي ڪٽيءَ جو ڏنڏو ڪرڻ لڳو. جڏهن پورهيت ٿي پنيور ۾ ويٺو هو تہ پوءِ انهيءَ شهر کي نہ چڏي ها. انهيءَ لحاظ سان 'ڏيٽي' معنيٰ خيز ۽ اصل مضمون مطابق آهي. هن ڳجهارت

۾ 'شهر' وارو پائو جيتوٽيڪ قدري ڊڪ ۽ پردي جو اهجاڻ ڏئي ٿو. مگر 'پورهيو' اهڙو 'پائو' آهي جنهن جو مضمون سسئي پنهون جي داستان جي اصل اهجاڻ مطابق آهي:

(پورهيو= لائي، شهر= چني).

پجٽي: پنهون لائي هيئي، ته چني نه چڏين ها.

مراد واري هن مفهوم ۾ البته ڪچائي آهي، چاڪاڻ جو پنهون پاڻ پريت کانه چني هئي جو کيس ڏوراپو ڏجي. بهرحال هن توڙي ٻين گجهارتن جي ڪن 'پاون' مان اسان کي اهو نڪتو ذهين نشين ٿئي ٿو ته 'ڏيٽي' نه فقط معنيٰ خيز ٿي سگهي ٿي، مگر خود مراد واري مضمون جو مفهوم ادا ڪري سگهي ٿي، ايتريقدر جو مقصد ۽ معنيٰ جي لحاظ سان 'ڏيٽي' ۽ 'پجٽي' ۾ ڪو فرق ئي نه ٿئي. گجهارت جي اهڙي سٽاءَ 'فن' جي لحاظ سان ڪمالیت جو درجو رکي سگهي ٿي. انهيءَ نڪتي جي تصديق ۽ وضاحت خاطر بنده راقم پاڻ هي گجهارت 'سورٺ جي سر' ۾ سٽي ته:

"پيجل جو نالو، راءِ کي ساز جي ميناج ماريو"

يعني ته عام خيال موجب راءِ ڏياچ کي پيجل ماريو، پر حقيقت ۾ راءِ کي ساز جي ميناج ماريو. هي گجهارت جي ڏيٽي آهي، مگر ان ۾ ڪا لڪ ڪانهي، يعني ته ڪي به مبهم 'پاوا' ڪين آهن، 'ڏيٽي' خود پجٽي وانگر معنيٰ خيز ۽ سُر سورٺ جي مضمون مطابق آهي. پر جو اسان '**نالو**'، '**ساز جي**' ۽ '**ميناج**' ٽنهي کي پاوا تسليم ڪري انهن جي مراد ڪريون ته هن طرح ٿيندي:

(نالو= موسو> موسو (=بهانو)، ساز جو= سڳو
(سرندي جو)، ميناج = ساءُ).

يعني:

"پيجل جو موسو، راءِ کي سڳي جي ساءِ ماريو."

گجهارت جي ڪچهريءَ جا قانون:

سنہ 1958ع ۾ جڏهن اسان گجهارت جي ڪچهرين ڏانهن خاص ڌيان ڏنو

ته معلوم ٿيو ته سگهڙن وٽ 'ڳجهارت' جهڙو ڳوڙهو ۽ اعليٰ فن موجود هو، مگر ڳجهارت جي ڪچهري ڪنهن سهڻي رٽ ۽ اصولن موجب ڪانه ٿي هلي. ڏٺوسون ته ڪچهريءَ ۾ جيڪي سگهڙ گڏ ويجها وينل هوندا هئا، تن پاڻ ۾ ڳجهارت جي ڏي وٺ ٿي ڪئي، ۽ فقط کين ويجهو وينل ڏهن- پندرهن ماڻهن ئي سندن آواز ٿي ٻڌو. ٻيو ته گهڻو ڪري سندن خيال ان طرف هو ته ڏکي ڳجهارت ڏجي، جيئن آڏو ڳولي پيجي نه سگهي. ٿيون ته ڳجهارت جو سُر رکي ڪونه ٿي ڏنائون، جنهنڪري ڳولينڊڙ ٻه بنان ڪنهن گس جي ڇڻ جهرجهنگ پئي ووڙيو. پلا ڳجهارت جي ڏِس جوئي پتو ڪونه هو ته ڳولن ٻه نشان ڪري ڏڪ کين ٿي هنيا، پر رخ وني ٿي هليا، ۽ اتفاق سان وجي ٿي ڪنهن 'پائي' جي مٿان پيا. نابينا لاءِ ٻه سهاري واسطي لٺ هوندي آهي، مگر ڳولن ڪي اکيون ٻوٽي بنان لٺ جي ڏونگر ڏورٽو ٿي پيو. ڏيڻ وارو ڳجهارت ڏيئي ڇڪ هٽي ٽر ڪري ويهي ٿي رهيو، ۽ ڳولينڊڙن پوءِ سندس چوڌاري وني ٿي هنبس لاٿو. سندن هاءِ هوءِ سببان سٽندڙن کي گفتا سمجهه ۾ نٽي آيا ۽ ڪچهري ٻاڙي ٿي پئي.

انهن سببن ڪري ڳجهارت هڪ وٽندڙ رهاڻ جي بدران گورک- ڏنڈو بنجي وئي، فقط هڪ ڳجهارت کي ڳولڻ ۾ ئي ايڏي ڊيگهه ٽيندي هئي جو ٻن- ٽن ڳجهارتن کان پوءِ ماڻهو ڪڪ ٿي اٽندا هئا. انهيءَ ڪري ئي ڪچهريءَ ۾ 'ڳجهارت' جي پيٽ ۾ بيتن ۽ ڏورن جي رهاڻ وڌيڪ مقبول پئي، ۽ ڳجهارت جي رهاڻ فقط ڏيندڙن ۽ ونندڙن تائين محدود رهجي وئي.

ڪن سڃاڻ سگهڙن البت آڳاٽي وقت کان محسوس ڪيو ته ڳجهارت جي رهاڻ تڏهن وڏندي جڏهن ڏيندڙ ڳجهارت کي سولو ڪري ڏئي ۽ ڳولو اها پيجي سگهي. انهيءَ ڪري ئي پري ڪچهريءَ ۾ 'هڪ- ٻيو' يا 'ٻه- ٻيو' (فقط هڪ يا ٻن پاون واري) ڳجهارت کي ڏيڻ پسند نه ڪيائون: مقصد هو ته ڏيندڙ ڳجهارت ڏئي ته گهٽ ۾ گهٽ ٽن پاون واري ڏئي جيئن پيڇ جو امڪان وڌي. ٻئي طرف ڳولينڊڙ کي اها سهولت ڏنائون ته جي ڳجهارت (جي ڪنهن ٻه پائي) کي چاليهين پٽي واءُ لڳو ته ڳجهارت ٻڳي. بس قانون اهي ٻه هئا، ۽ فقط انهيءَ لاءِ هئا ته ڳجهارت ڪنهن طرح پڇي ۽ محفل مچي. ٻئي لحاظ

سان، انهن پائبندين ۾ ڪا خاص خوبي ڪانہ هئي. اسان 'بہ- نہيون' بلڪ 'هڪ-نہيون' بہ ڪي سهڻيون ڳجهارتون ٻڌيون جن ڪي ڪچهريءَ ۾ نہ ڏيڻ لاءِ ڪوبہ سبب نٿي نظر آيو. ٻئي طرف 'چاليهين پتي واڻ لڳڻ' واري اصول موجب ڳجهارت جي ڳول جو پورو انصاف نٿي ٿيو. پر ڳجهارت جو فن اڳتي ڳوڙهو هو ۽ ان جو ميدان وڏو وسيع هو: ويتر سر نہ رکي ڏيڻ سان واٽون ويهہ ٽي ٿيون ۽ ڳولي لاءِ صحيح گس ونڻ ئي مشڪل ٿي ٿيو. انهيءَ ڪري اهي بہ پائبنديون لڳائي سگهڻن هن مشڪل کي ڪم از ڪم قدري آسان ڪيو.

اسان هن باري ۾ سنڌ جي سيني پاڳن جي سگهڻن سان ڪچهريون ڪيون ۽ ساڻن خيالن جي ڏي وٺ ڪئي. سيني قبول ڪيو تہ ڳجهارت جي ڪچهري وڏي نٿي جو ڏکي ٿي پئي آهي، ۽ ضروري آهي تہ انهيءَ ڪچهريءَ جا قانون مقرر ڪري ان کي سهڻو ڪري سينگارجي. انهيءَ مقصد خاطر سگهڻن جي صلاح سان اسان ڳجهارت جي ڪچهري جا ڪي قاعدا ۽ قانون مقرر ڪيا، جي آهستي آهستي سيني قبول ڪيا. جي ڪا مشڪل پيش آئي تہ فقط هي تہ شروع ۾ ڳجهارت جي سگهڻن جو اهو خيال هو تہ جي 'سُر رکي ڏبو تہ ڳجهارت پڇي پوندي'. انهيءَ خيال کي درست ڪرڻ لاءِ اسان ڪچهرين لاءِ اهڙيون ڳجهارتون چونڊيون يا پاڻ جوڙيون جي هر لحاظ سان سوليون ۽ سهڻيون هيون، انهن جو سُر بہ ظاهر هو، مگر اهڙي تہ هنرمنديءَ سان پاون تي پَن رکيل هو جو سُر رکي ڏيڻ سان تہ خير، پر ڳالهہ جي وڌيڪ ٽاڻن ۽ اهجاڻن ڏيڻ سان بہ اهي ائين تکڙو کين ٿي پڳيون. مثلاً اسان مومل- راڻي جي سُر مان هينئين ڳجهارت سِٽي 'ڏيٽي' ۾ سر ظاهر ڪري، نشان چاڙهي ڏني تہ، مومل ٿي راڻي کي چوي تہ:

"راڻا! تو **ڪاڻي** مون نہ **ڪاڻي**"

هي سهڻي ۽ سوڻي ڳجهارت ڪيترن ئي ڪچهرين ۾ بيٺي ۽ نہ پڳي، حالانڪ 'سر' ظاهر آهي، ۽ 'ٽاڻو' بہ ظاهر آهي. مراد هن طرح آهي تہ 'ڪاڻي' "سَري" (ڏاند- گاڏي جي) معلوم ۽ مشهور آهي، يعني تہ:

"راڻا! تو سَري، مون نہ سَري."

بهرحال گذريل ڏهن سالن کن جي انهن کوششن سان، هن وقت سنڌ جا مڙيئي مشهور سگهڙ ۽ ڇاڻون ڳجهارت جي ڪچهري جي اصولن کي سمجهن ٿا، ۽ انهن تي هلڻ جي کوشش ڪن ٿا، جنهنکري 'ڳجهارت جي ڪچهري' جا اڳي ٻُڌي پئي هئي سا وڏي آهي ۽ وڏيک وٽندڙ ٿي آهي. هن موقعي تي اسان انهن اصولن کي چٽو ڪري لکون ٿا.

(1) ڳجهارت جي رهاڻ کي ٻريءَ ڪچهريءَ لاءِ سينگارجي:

ٻن - چئن سگهڙن جو وچ ۾ يا ڪُنڊ پاسي ويهي هڪٻئي کي ڳجهارتون ڏيڻ ونڻ سندن پنهنجي واسطي نيڪ آهي، پر ڪچهريءَ جي لحاظ کان اها ڇڻ گونگي رهاڻ آهي. ٻري ڪچهريءَ ۾ ضروري آهي ته ڳجهارت ڏيندڙ ۽ وٺندڙ سگهڙ، هڪ طرفان سڄي ڪچهري ڳجهارت جي ڏيٽي کي سمجهي، وٺندڙ ڳجهارت کي آهستي پر وڏي سڏ ڳولي، جيئن سڄي ڪچهري سندس ڏڪ سُٽي، جي ڳجهارت ٻڃي ته ڏيندڙ يڪدم وڏي سڏ 'واهه واهه' ڪري ۽ اڳتي وڏي ڳولينڊڙ کي هٿ ڏئي، ڏارو ڏئي يا پاڪر پائي جيئن سڄي ڪچهري ڏسي. مطلب ته ڳجهارت جي رهاڻ کي ٻري ڪچهري لاءِ سينگارجي جو ڪُنڊ پاسي واري رهاڻ گونگي ٻوڙي آهي.

(2) ڳجهارت جي ڪچهري ۾ ٻُڌندڙن جو چاهه وڌائجي:

ڳجهارت ڏيندڙ توڙي وٺندڙ ائين سمجهن ۽ محسوس ڪن ته 'اسان ٻڌندڙن جي آڏو پنهنجو فن پيش ڪري رهيا آهيون.' جي رڳو ٻيهي پاڻ ۾ نَڪا ڏنائون ته اها رهاڻ نه، پر سندن پنهنجي ڇڪتاڻ ڇئجي، جنهن سببان ڪچهري ٻاڙي ٿي پوندي. ٻڌندڙن ۾ ڪچهريءَ لاءِ چاهه تڏهن وڌندو جڏهن هڪ ڳجهارت پئي ٻڃندي ته ٻي پئي ڏٻي، ۽ نڪ نڪ لڳي ايندي. اهو خيال ئي موران غلط آهي ته اهڙي ڳجهارت ڏجي جو ڪو ٻڃي نه سگهي، اهڙي رٽ سببان ڪچهري ڪَلڻ جي بدران ٻُڌجي ويندي.

(3) ڳجهارت جي ڪچهري کي زيب وٺائڻ ۽ ان جي معيار قائم رکڻ لاءِ هڪ امين مقرر ڪجي:

ڳجهارت جي ڪچهري شروع ڪرڻ کان اڳ، حصو وٺندڙ سگهڙ پاڻ کي ٻن ٽولن ۾ وراهين، جيئن واري سان هڪٻئيَ کي ڳجهارتون ڏين ۽ ڳولين.

پنهنجي وچ ۾ هڪ اهڙي سگهڙ کي 'امين' ڪري ٻيهارين جو گجهارت جي ڪچهريءَ کان بلڪل پوريءَ طرح واقف هجي. امين سڀ کان اول ٻنهي طرف جي سگهڙن جي واقفيت ڪرائي، ٻنهي طرفان واري سان گجهارتون ڏياري، ڏنل گجهارت کي وهجائي ورجائي ۽ ڪچهريءَ کي مچائي زيب ونائي، باوجود چگي گول جي گجهارت نہ پڇي ۽ ٻيهي وجي تہ کولائي سال ڪرائي، ڏيڻي ۽ پڇڻي ۾ ڪو اختلاف ٿئي تہ فيصلو ڏيئي، فوراً ڪچهريءَ کي اڳتي وڌائي. اهڙي حالت ۾ سگهڙ فيصلو امين تي ڇڏين، ۽ جو بہ فيصلو ٿئي سو فوراً قبول ڪري ڪچهريءَ کي مچائي ٻيٺا هجن. پري ڪچهريءَ ۾ ڪِرڪِر ڪرڻ سگهڙپائي جي شان ۽ ڪچهريءَ جي اصول جي خلاف آهي.

(4) **واري سان هرهڪ سگهڙ گجهارت گولي:** هڪ طرفان گجهارت ملي تہ ٻئي طرفان واري سان هرهڪ سگهڙ گجهارت گولي، جيئن هرهڪ گولينڊڙ جا ڏڪ سڃي ڪچهري سُٽي سمجهي واهہ واهہ ڪري ۽ هرهڪ سگهڙ جي لياقت ۽ قابليت جو انصاف ٿئي. جڏهن کا گجهارت گولينڊڙن مان هرهڪ جا ڏڪ جهلي وجي، تڏهن جي امين مناسب سمجهي تہ سيني کي گڏجي گولڻ جي صلاح ڏئي، پر امين جي صلاح کان سواءِ، جي گولينڊڙ اڀهرا ٿي ساڳئي وقت گجهارت کي گولينڊا تہ هڪ تہ سندن گوڙ سبباڻ ٻڌندڙن کي ڪچهري سمجهہ ۾ نہ ايندي ۽ ٻيو تہ خود گولڻ مان هرهڪ جي لياقت پڌري نہ ٿيندي.

(5) ڏيندڙ گجهارت کي سهڙو ڪري ڏئي، ۽ 'سُر' جو نالو نروار ڪري ڏئي:

گجهارت 'پرائو گجهہ' آهي ۽ گولڻ ڏکيو آهي. سگهڙ جعفر ڏيرو چوندو هو تہ 'گجهارت چري مبارکي آهي'، يعني تہ مبارک ملڻ سان سرهائي ٿيندي آهي، پر گجهارت ملڻ سان حالي تہ گولينڊڙ سگهڙ مونجهاري ۾ اچي ويندو. انهيءَ ڪري ڏيندڙ لاءِ لازمي آهي تہ گجهارت کي سهڙو ڪري ڏئي. گجهارت جي ڪچهريءَ ۾ پهرين وڏي جوابداري سيني کان وڌيڪ گجهارت ڏيندڙ تي آهي. انهيءَ جوابداري کي پوري ڪرڻ لاءِ هن کي هينيون ڳالهيون خيال ۾ رکڻ گهرجن:

* ڏيندڙ کي گجهارت جي ڏيڻي توڙي پڇڻي ٻئي حرف بحرف چٽيءَ طرح ياد هجن. ڪچهريءَ ۾ گجهارت ڏيڻ کان اڳ هو 'ڏيڻي' توڙي 'پڇڻي' کي

پنهنجي وجود ۾ ويچاري وهجائي خاطري ڪري. ائين نه ٿئي جو ڳولينڊڙ جڏهن ڳجهارت کي ڳولي ڳولي مٿو هٽي ڪ ٿي ڏينڊڙ کي چون ته 'ادا سڃي ڪر' تڏهن چوي ته 'پيڇٽي مون کي به نٿي اچي' يا 'پيڇٽي مون کي وسري وئي آهي.'

* 'ڏيٽي' بالڪل 'پيڇٽي' مطابق هجي: يعني 'ڏيٽي' ۾ لفظن جي بيهڪ ۽ سٽاءَ هوبهو 'پيڇٽي' واري بيهڪ ۽ سٽاءَ موجب هجن، اهڙيءَ طرح جو پائو پائي سان ملي، حرف حرف سان ملي ۽ لفظ لفظ سان ملي. ڳجهارت ڏيڻ کان اڳ ۾ ڏينڊڙ کي گهرجي ته ڳجهارت جي 'پيڇٽي' کي خيال ۾ رکي 'ڏيٽي' کي ويچاري ڏسي ته برابر بيهڪ ۾ پوري آهي. کا گهٽ وڌائي هجي ته سگهڙ 'ڏيٽي' کي سوڏي سنواري پوءِ ڳجهارت کي ڪچهريءَ ۾ پيش ڪري.

* 'ڏيٽي' ۾ ڳجهارت جو سر ظاهر نه هجي ته 'سر' جو نالو رکي ڏجي. عام خيال آهي ته سر ڪٽي ڏبو ته ڳجهارت يڪدم پڇي پوندي، پر ائين نه آهي: ڳجهارت جو فن ايڏو ته ڳوڙهو آهي جو سر ڏيڻ ساڻ ته خير، پر ڳالهه جي ٽاڻن ڏيڻ سان به ڳجهارت وڏي داناءَ ڳولي کان لکي سگهي ٿي. پر جي سُر رکڻ سان ڳجهارت پڇي ته ڀل پڇي: هڪ پڇندي پي ڏبي، ۽ ڪچهري پاڻ مچندي. پهاڪو مشهور آهي ته "رسو پڇي ور تي، ڳجهارت پڇي سر تي." 'سر' جي ڄاڻ کانسواءِ ڳجهارت ائين آهي جيئن 'جر ۾ گڏون' پوءِ جڏهن ليپي. هڪ سگهڙ چيو ته: بنا سر جي ڳجهارت ڏيڻ ۽ ڳولڻ، ڇڻ مرون ڪتي واري ويڙهه ڪرڻي آهي: 'هڪ ٽم ۾ ننيي هنيو وينو هوندو، پيا پيا چوڏاري باهيندا'.

'سُر' يا 'سرائتي ڳجهارت' جي معنيٰ کي سمجهڻ ضروري آهي. سگهڙن کان سواءِ پيا جيڪي هن فن کان واقف نه آهن، تن کي 'پرولي' ۽ 'ڳجهارت' ۾ جو فرق آهي سو صحيح طور معلوم نه آهي، انهيءَ ڪري عام طرح سان بين پرولين جي پيٽ ۾ خاص طور ڳجهارت کي ئي "سرائتي ڳجهارت" ڪري سڏين. پر سگهڙ جڏهن چوندا ته 'ادا، ڳجهارت سرائتي ڏي، بي سُري نه ڏي'، ته ان جو مڪيه مطلب اهو آهي ته: 'ادا ڳجهارت سُهٽي ۽

سوڏي ڏي: اهڙي نـ ڏي جنهـن جـي ڏيڻـي يـا پيڇـي ۾ ڪـا خـامي هجـي'. ڪچهريءَ جي لحاظ سان 'سر' جي هـڪ خـاص معنيٰ آهـي، ۽ ڳجهـارتون مجموعي طور سان هيٺين 'سرن' ۾ ورڇيل آهن:

(الف) مٿين سرن واريون يا حقاني: جن ۾ نبين، اصحابن، امامن، ولين، فقيرن ۽ درويشن بابت، يا نصيحت ۽ هدايت طور چيل ڳجهارتون ڳڻجـن ٿيون.

(ب) خاص رهاڻ جا سر: (1) سر سسئي، (2) سر مارئي، (3) سر سهڻي، (4) سر مومل- راڻو، (5) سر ليلان- چنيسر، (6) سر راءِ ڏياچ، (7) سر مورڙو، (8) سر نوري، (9) سر موکي متارا، (10) سر ڪل وڏوئو - پوري، (11) سر بوبنا جراڙ، (12) سر همون دولهـ دريا خان، (13) سر ليلي- مجنون.

(ج) سر 'باهر': يعني تـ اهي ڳجهارتون جي (الف) ۽ (ب) هيٺ ڇاڻايل سرن کان ٻاهر هجن. يعني تـ جيڪي 'حقاني' يا سنڌ جي مشهور قصن وارين ڳجهارتن کان ٻاهر آهن.

(د) سر بادشاهي: سڪندر بادشاهـ، دودي چنيسـر، بيـن حـاڪمن ۽ بادشاهن وغيره بابت جملي تاريخي ڳجهارتون.

(هـ) سر مجازي: عشق ۽ محبت جي پيغامن، ڏکن ڏوراپن ۽ بي پهـ پيچار واريون ڳجهارتون.

(و) سر سنگت: پاڻ ۾ اڻندي ويهندي ڪنهن موقعي ۽ مهل تي ڪن سگهڙن يا سنگتين جون چيل ڳجهارتون.

مٿي (ب) هيٺ ڇاڻايل 'تيرهن سر' ڳجهارتن جي ڪچهري جا خاص سر آهن. پري ڪچهريءَ ۾ اڪثر اهي ڳجهارتون ڏيبون جي انهن سرن مان آهن، ۽ جڏهن بـ ڪـا ڳجهارت ڏبي تـ 'سر رکي ڏبو': يعني تـ چٽو ڪري چئبو تـ سر سسئي، سر مارئي يا سر سهڻي وغيره مان آهي. پري ڪچهريءَ کان ٻاهر واري رهاڻ ۾ پل ٻين سرن مان بـ ڳجهارتون ڏجن، پر هرهڪ ڳجهارت بابت چٽو ڪري چئبو تـ 'مٿين سرن' ۾ آهي يا 'حقاني' آهي، يا چئبو 'سر ٻاهر'، 'سر بادشاهي'، 'سر مجاز ۽ محبت' يا 'سر سنگت'. مطلب تـ هر حالت ۾ سر رکي ڏبو.

(6) جيڪڏهن ڳجهارت ڪافي ڏڪ جهلي وڃي تہ ڏيندڙ ڪي گهرجي تہ ڳولي ڪي 'تاڪو ڏئي'، ۽ ڳجهارت جيئن چئي تي تيئن لهجي سان چئي ٻڌائي، يعني تہ ٻيڙي واري خيال مطابق 'ڏيڻي' ڪي ادا ڪري. 'تاڪو ڏيڻ' معنيٰ اهجاڻ ڏيڻ تہ ڪير ٿو ڇوي يا ڪهڙي موقعي جي ڳجهارت آهي. مثلاً ڳجهارت آهي تہ:

ٻولي اٿئي ليلان، پل پئي ٻولي ڪر، پنهنجو ٿيندءِ ڪونہ.

'ڏيڻي' ماڻ ئي ظاهر آهي تہ هي ڳجهارت 'ليلان ڇنيسر' جي سر مان آهي. ڏيڻي بہ سوڌي ۽ سهڻي آهي، پر ڪاريگر اهڙا ڪڪ رکيا اٿس جو تڪڙو ڪانہ پڇندي[1] . ظاهر آهي تہ ڪو ماڻهو ليلان کي ٿو ڇوي، پر اهو معلوم ناهي تہ ڪير ٿو ڇويس: ڪونڙو ٿي ڇويس، سرتيون سهيليون ٿيون ڇونس، يا خود ڇنيسر ٿو ڇويس؟ جيڪڏهن ڳجهارت ڪافي ڏڪ جهلي وڃي تہ پوءِ ڳولي کي همٿائڻ لاءِ تاڪو ڏبو تہ: 'ادا ڇنيسر ٿو ليلان کي ڇوي[2] ،

هيٺين ڳجهارت اسان پاڻ جوڙي ۽ ڪچهرين ۾ ڏني، پر گهڻو ڪري بيهي وئي ۽ پڇي ڪانہ:

راڻي مال جي، ڏسي وڪر ڪائيءَ تي.

هي ڳجهارت اهڙي نموني سان سٽيل آهي جو ڳولينڏڙ اڪثر ائين سوچيندو تہ هي ڳجهارت انهيءَ موقعي جي آهي، جڏهن راڻي مومل کي ڪٽ تي ٻئي ڪنهن سان ستل ڏٺو. ڪو ڳولو انهيءَ لحاظ سان ڳولي ۽ ڳجهارت ڪافي ڏڪ جهلي بيهي وڃي تہ پوءِ تاڪو ڏبو تہ: 'ادا! هي ڳجهارت ڪٽ واري جاءِ تي نہ آهي، مومل کان راڻو رسي ويو، جنهن تي مومل گهٽيون ڪي منڊون ڪيون جي نہ مڃيائين. هي ڳجهارت ان کان پوءِ جي آهي.' انهيءَ تاڻي ڏيڻ سان ڳولو وڏيڪ سولا ۽ سنڌائتا ڏڪ هٿندو. هيءَ ڳجهارت ان موقعي جي آهي

---

[1] هي ڳجهارت اسان پري ڪچهري ۾ ڏني، ٻين سان گڏ سگهڙ ٻيڙيّ ڪنيار سهڻي ڪري ڳولي پر پڇي ڪانہ ۽ بيهي وئي.

[2] هي ڳجهارت ڪتاب ۾ موجود آهي (نمبر 1184) جتي ان جي مراد ڏسو.

جڏهن مومل ويس بدلائي راڻي وٽ آئي ۽ ويهي پاڻ ۾ چوپڙ راند کيائون- ڏارو هٿندي، مومل جي ٻانهن تان ڪپڙو کڄي ويو ۽ راڻي لسڻ ڏسي سجاتو ته هي مومل آهي (مال جي= سجاتي، وکر= لسڻ (ٿوم)، کاڻي= ٻانهين> ٻانهن)- يعني:

'راڻي **سجاتي**، ڏسي **لسڻ ٻانهن** تي.'

'ٽاڻون ڏيڻ' جڻ ڳولي کي همٿائڻو آهي، ۽ ڪڇهريءَ جي قاعدي موجب اهو همٿائڻ ضروري آهي. بنيادي اصول اهو آهي ته 'ڏيندڙ ڳجهارت کي سهڻو ڪري ڏي ۽ ضرورت پوي ته ڳولي کي ٽاڻو ڏيئي همٿائي ڏيڻ ۾ سهڻي ڳجهارت اها آهي جا نظاري جڙهي نشان ٿي ٻيهي، جيئن ڳولو حرص مان ڏک هٽيس..اڳ سگهڙ 'هک نپي' (هک 'پائي' واري) ڳجهارت کي قبول کين ڪندا هئا، ۽ هن وقت پڻ ڪڇهريءَ ۾ 'هک نپي' ڳجهارت جو رواج گهٽ آهي. اسان کن سگهڙن کي ائين چوندو ٻڌو ته: 'ٻه- نپي يا ٻه- پائي ڳجهارت ليلان ۽ مارئي جي اصل ئي نپڻي آهي'، يعني ڳولڻ ۾ ڏکي آهي. ائين برابر آهي، پر سڄو مدار ڳجهارت جي رخ ۽ بيهڪ تي آهي: ٻڌيل ڳجهارت ٽن پاون واري ٻه ڳولڻ ۾ڏکي آهي، پر جي هک پائي واري ڳجهارت سهڻي ۽ سوڏي هجي ته پوءِ ان جي ڏيڻ يا ڳولڻ ۾ کو هرج کونهي. مثلاً هيئين ڳجهارت 'هک پائي' واري آهي پر بلڪل سهڻي آهي ۽ ڪڇهريءَ ۾ ڏجي ته عيب کونهي:

ڏيڻي: اديون! مون سان اها هلي، جيڪا **واڻڪي** ڪري.
(سسئي)

پڇڻي: اديون! مون سان اها هلي، جيڪا **چوڻي** ڪري.

ان جي برعڪس 'ٻڌيل ڳجهارت' ڏيڻ مناسب ناهي، پوءِ پل ڪٽي ان ۾ ٻن کان وڌيڪ پاوائي هجن. 'ٻڌيل ڳجهارت' اها آهي جنهن جو رخ ۽ رايو ظاهر نه هجي- مثلاً "ڪک، پکي، کاڻي ڙي." هن ڳجهارت جو سر ڪٽي رکي ٻه ڏجي ته 'سسئي' جي سر مان آهي، مگر ان ۾عد ٻه اهو معلوم نٿو ٿئي ته ڳجهارت جو رخ يا رايو ڪهڙو آهي. اهڙيون ڳجهارتون سگهڙ سندن خاص

ڪچهرين ۾ ڏيئي پل پنهنجو ڏهن پيٽين، پر پري ڪچهريءَ ۾ ڏيڻ مناسب نہ آهن. هن ڳجهارت جي مراد هي آهي: [ڪڪ = قلم (ڪانهن جو)، پکي = وهيو. ڪاني (لڻ) = لوڙهه] "قلم وهيو لوڙ ڙي."

(7) **ڳولو اول ڳجهارت جي رايي کي سمجهي ۽ پوءِ ملوکت سان ڳولي:** ڳجهارت جي ڳول فني لحاظ سان ذهانت ۽ هنرمندي جو بهترين مظاهرو آهي. ڳولڻ واري جي ملوکت اها آهي جو اجايو جهنگ نہ جهڙي پر گس وني هلي، رڳو رخ تي ڪڍن، پترن ۽ چاڙين جا وارا نہ لائي، پر ڪا شيءِ ڏسي نشان چٽي. ڪانبو ٻڌي ڪک ڪهچر نہ ميڙي پر جانچي گل چونڊي. مطلب تہ ڳجهارت جو رايو ۽ لهہ ڏسي، پاون جي لحاظ سان سهڻا ۽ سنڌائتا ڏڪ هڻي جيئن هرڪو 'واهہ واهہ' ڪري.

اڳ وارين ڪچهرين ۾ ڳجهارت جو سر ظاهر ڪري نہ ڏيندا هئا، انهيءَ ڪري ڳولي کي اهو تہ معلوم نٿي ٿيو تہ نشان ڪٽي آهي، پر ڪيس اها بہ خبر ڪانہ ٿي پيئي تہ نشان ڪهڙي قبلي تي آهي: انهيءَ ڪري هو وني چوڏاري ڳوڙها وسائيندو هو تہ من کو وجي ڪٽي لڳي. پلا نہ هئي نشان جي خبر، تہ نہ هو رخ معلوم، پوءِ جي کو ڳوڙهو اتفاق سان وجي ٿي نشان جي پر پاسي سان ڪريو ۽ نشان کي پورو واءُ تہ نہ پر جي 'چاليهين پتي واءُ' لڳو تہ بہ چوندا هئا تہ 'ڳجهارت پڳي'، ظاهر آهي تہ ڳجهارت جي اهڙي ڳول ۾ ڳولي جي پنهنجي سمجهہ ۽ عقل کي گهٽ دخل رهي ٿو. البتہ جي وٽس ڪڙا، پتر، ڳوڙها گهٽا هجن تہ پل پيو وسائي تہ من کو اتفاق سان وجي نشان کي لڳي، يا ڪٽي ڇڏجي تہ جيڪڏهن وٽس ٻوليءَ جي نالن ۽ لفظن جو وڏو لشکر موجود آهي تہ پل ڪٽي هر قبلي تي فوجون چاڙهي، جن مان کي نہ کي فرد وجي نشان جي مٽان پوندا.

ڳجهارتن جي نئين رس رهاڻ ۾ اول 'سر' ظاهر ڪري ٿو ڏجي انهيءَ لاءِ تہ ڳولي کي گهٽ ۾ گهٽ ايتري خبر پوي تہ نشان کهڙي ڏس تي آهي، ان بعد ناڻو ٿو ڏجي تہ انهيءَ ڏس تي نشان کيتري فاصلي تي کيتري حد اندر آهي. انهن اهجاڻن سان ڳولي کي ڏس ۽ گس جو پتو پوي ٿو: پر پوءِ سڄو مدار سندس سمجهہ ۽ دانائي تي آهي تہ هو پوري تڪ تور ڪري نشان چٽي. پر اها

ڳڻ ۾ ڪا سولي نہ آهي: ڳجهارت کي ملوڪت سان ڳولڻ ۾ وڏيءَ سمجھ ۽ سياڻپ کپي، جنهن لاءِ هينيون ڳالهيون ضروري آهن:

*** ڳولو پهريائين پاڻ ۾ ڳجهارت ڳولڻ ۾ لياقت پيدا ڪري:** اِسان جي خيال ۾ انهيءَ لياقت پيدا ڪرڻ جا ٽي درجا آهن: پهريون ته مشهور سرن مان، هرهڪ سر مان ڪيس گهٽ ۾ گهٽ پنجن ڳجهارتن جي ڏيٽي ۽ پيڇي ياد هجي، جيئن ڳجهارت جي مختلف بيهڪن، پاون ۽ پيڇين سان ڪيس پوري واقفيت پيدا ٿئي. ٻيو ته هو مشهور قصن ۽ داستانن (سسئي پنهون، سهڻي ميهار، عمر مارئي وغيره وغيره) جي ڳالهين جي سلسلي کان پاڻ کي پوريءَ طرح واقف ڪري، ڇو ته ڳجهارتون ڳالهين جي ٽاڻن ۽ اُهجاڻن تي ٻڌل آهن، ڳجهارت ڳولڻ لاءِ ضروري آهي ته ڳالهين جا موقعا ۽ ٽاڻا ياد هجن، جيئن ڳولو سمجهي سگهي ته ڳجهارت ڪهڙي موقعي جي آهي، ڪير ٿو چوي، ڇا ٿو چوي، ڇو ٿو چوي ۽ ڪيئن ٿو چوي. ٽيون ته 'پاون' جي مناسبت سان سهڻن ڏڪن هڏڻ لاءِ ضروري آهي ته ڳولي کي سنڌي ٻولي جي لفظن ۽ اصطلاحن، ۽ مختلف قسمن جي شين ۽ جنسن جي نالن سان ڪنهن حد تائين واقفيت هجي. اهڙيءَ واقفيت هر شخص جي پنهنجي ڇاڻ ۽ تجربي جو نتيجو ٿي سگهي ٿي. ٻهراڙيءَ ۾ سگهڙن لاءِ خالص سنڌي ٻولي، سنڌ جي رهڻي ڪهڻي، ۽ پوکن، وڻن، پکين وغيره شين جو قدرتي ماحول اهڙيءَ ڇاڻ ۽ واقفيت لاءِ موجود آهي، البته لکيل پڙهيل طبقي لاءِ لکت ۾ اهڙو مواد موجود نہ هو، پر هاڻي هن ڪتاب جي 'پهرئين پاڳي' ۾ اهڙي واقفيت لاءِ ڇگو خاصو مواد موجود آهي.

*** ڳولو اڳ ٻڌل ڳجهارت کي ڏڪ نہ هڏي:** ٻڌل ڳجهارت کي ڏڪ هڏڻ ڇڻ مئل شيءِ کي مارڻو آهي. محض سرخرو ٿيڻ خاطر ٻڌل ڳجهارت کي ڏڪ هڏڻ سگهڙپائي جي شان ۽ ڪچهري جي قانون جي خلاف آهي. ٻڌل ڳجهارت ملي ته ڳولو چوي ته: 'ادا ٻڌل آهي، يا مون وٽ اڳي آهي'. البته کي ڳجهارتون 'ڏيٽي' ۾ هڪجهڙيون ٽين ٽيون، انهيءَ ڪري ڏينڊڙ سگهڙ جي مناسب سمجهي ته بيشڪ ڳولي کان ثابتي جي طلب ڪري. اهڙي طلب تي پوءِ ڳولو پل ٻڌل ڳجهارت سڃي ڪري ٻڌائي.

*** ڳجهارت تڏهن پڄي جڏهن ڳولو ڪنهن بہ 'پائي' وارو صحيح**

۽ ثابت نالو کٹي: جڏهن سُر رکي ٿو ڏجي تہ پوءِ 'چالیهین پتي واءَ' تي گجهارت کانہ پڇندي. ضروري آهي تہ گولو کنهن بہ پائي وارو ضحیح ۽ ثابت نالو کٹي. کن سڃاڻ سگهڙن اهو اصول اڳ بہ تسلیم کیو هو جو چیائون تہ "گجهارت پنهنجي پائي چٽندي" یعني گجهارت پڇندي تڏهن جڏهن 'پائي' وارو لفظ پڏرو ٿیندو. مثلاً، پائي وارو لفظ 'ڏگو' آهي تہ 'ڏاند' چوڻ سان گجهارت کانہ پڇندي، ۽ جي پائي وارو لفظ 'دلو' آهي تہ 'گهڑي' چوڻ سان گجهارت کانہ پڇندي. چوندا آهن تہ، "هر 'پائي' پنهنجي مزوري پوري لهٹي." البتہ جیکڏهن گولو هک پائو گولیندي، کنهن ٻئي پائي وارو پورو لفظ چئي ویو تہ گجهارت پڇي پوندي. مثلاً کنهن گجهارت ۾ **گهہ ۽ ذات** بہ جدا پاوا آهن، ۽ **گهہ** جي پڇٹي 'دستي' آهي، پوءِ جي گولو، گولیندي 'دستي' چئي ویو تہ بہ گجهارت پڇندي. اصول اهو آهي تہ گولو پائي جو مراد وارو صحیح ۽ پورو لفظ کنهن نہ کنهن صورت ۾ پڏرو کري چئي.

***گول جي ملوکت انهيءَ ۾ آهي تہ گولو گجهارت جو خیال ۽ رایو سمجهي، پوءِ پاون جي مناسب سان پورا ڏک هٹي: گجهارت گولٹ آسان نہ آهي:** پرائو گجهہ گولٹو آهي، جو کنهن بہ طرح گولجي تہ جڳائي. پر سهٹائي انهيءَ ۾ آهي تہ کنهن ڏنگ سان گولجي. سهٹائي ۽ دانائي جي لحاظ سان گول جا ٽي درجا آهن:

(1) سپ کان سولي پرچٹ پارناٹي درجي واري گول اها آهي جو فقط 'پاون' کي گولجي: یعني تہ پائو 'گهہ' جو هجي تہ وني گهن جا نالا ونجن، یا 'ذات' جو هجي تہ وني ذاتیون بیان کجن. اهڙيءَ گول ۾ خیال ۽ فکر جي ضرورت ناهي: گهن یا ذاتین جا گهٹا نالا یاد هوندا تہ 'پاون' جي پڇٹ جو وڏیک امکان ٿیندو. انهيءَ کري کن سگهڙن گهن، ذاتین، کانین، پکین، وکرن وغیرہ جنسن جي نالن کي بیتن ۾ منظوم کیو تہ جیئن مختلف شین جي نالن جون کنڊیون سولائي سان یاد تي سگهن. جن کي بیت یاد هوندا سي گجهارت پڇٹ وقت وني گهن، ذاتین، پکین وغیره جنسن جي نالن جي کنڊي کڏندا ۽ بیت پڙهندا. جن گولن اهي کنڊیون ناهیون ۽ یاد کیون تن جي ذوق

شوق ۽ يادگيري کي آفرين ڏيئي سگهجي ٿي، پر ڳجهارت ڳولڻ جو اهو طريقو هيٺين درجي وارو شروعاتي طريقو آهي، جو نون سيکڙائن کي ئي جڳائي ٿو. بنا سوچ سمجهه جي وڻي پاون جا نالا ڪٽڻ، ڳجهارت سان انصاف ڪرڻو ناهي، مگر ان تي زبردستيءَ سان فوج چاڙهڻي آهي. پوءِ جي اتفاق سان ڪو تير لڳو تہ گهائجي پوندي نہ تہ گهٽو ڪري بچي پوندي.

(2) وچين درجي جي ڳول اها آهي جو ڳولينڊڙ، ڳجهارت جي 'ڏيٽي' يا 'بيهڪ' کي خيال ۾ رکي پوءِ پاون کي انهيءَ لحاظ سان ڳولي.

(3) بالڪل متئين ۽ اعليٰ درجي واري سهٽي ڳول اها آهي، جو ڳولو 'ڏيٽي' کان نظر اڳتي وڌائي، مقصد ۽ مراد جي لحاظ سان ڳجهارت جو خيال يا رايو سمجهي تہ ڪهڙي موقعي تي چيل آهي، ڪير ٿو چوي ۽ ڪيئن ٿو چوي! جيڪڏهن ڳولي دانائي سان ڳجهارت جو رايو هٽ ڪيو تہ انهيءَ رايي کي موزون لفظن ۾ بيان ڪرڻ سان ڳجهارت کلي پوندي. سدا ملوڪ ڳولو اهو چئبو جو ڳجهارت جي مقصد کي وهجائيندي ڳالهه ۾ ڳجهارت کي پڄي ڇڏي، پر جي ڳالهه ۾ ڳجهارت نہ پڄي تہ قابليت اِها آهي جو ڳولو، ڳالهه جي لحاظ سان 'پاون' کي سهٽا ۽ سنڌائتا ڏک هٽي. سهٽا ۽ سنڌائتا ڏک اهي آهن جن ۾ پاون (مثلاً 'گهہ' يا 'ذات') جون پيٽيون بہ اڇي وڃن ۽ اهي پيٽيون ڳجهارت جي رايي سان پڻ پڄي ٻيهن. ڪچهرين ۾ اسان جيڪي سگهڙ ڏٺا آهن تن ۾ رمضان ٽالپر کي اها رمز ياد آهي جو بعضي تہ- پائي ڳجهارت جي ٽنهي پاون کي سهٽا ۽ سنڌائتا ڏک هٽي ڇڻ سڄي پيٽي ڏينڊو ويندو.

ڳجهارتن جي ڪچهرين ۾ ويهڻ ۽ پاڳي پائيوار ٽيڻ بعد اسان هن نتيجي تي پهتا آهيون تہ معنيٰ ۽ مقصد جي لحاظ سان ڳجهارتون گهٽو ڪري ٻن قسمن جون آهن: هڪڙيون 'بياني' ۽ ٻيون 'معنوي'. 'بياني' ڳجهارتون اهي آهن جن جي پيٽي ۾ فقط ڳالهه جو ڪو بيان ٽيل هجي. 'معنوي' ڳجهارتون اهي آهن جن جي پيٽي ۾ سهٽو خيال يا معنوي نڪتو سمايل هجي. ٻين لفظن ۾ جيڪر چئجي تہ: هڪ 'ڳجهارت ڳالهه' ۽ ٻي 'ڳجهارت خيال' آهي. تجربي مان معلوم ٿئي ٿو تہ 'بياني' ڳجهارتون پڇڻ ۾ وڌيڪ سوليون آهن،

پر معنوي ڳجهارتون ڳولڻ ۾ البت مشڪل آهن. 'بياني' ڳجهارت جو مثال مارئي جي سر مان هي ڳجهارت آهي:

ڏيٽي: **ڪڪ منيءَ تي نالو اَباڻن.**

پيڪو دڙي تي آڏيو اَباڻن.

يعني ته مارن هيئن يا هيئن ڪيو: اهو هڪڙو بيان آهي، ۽ سڄاڳ ڳولو ڪوشش ڪندو ته ڳجهارت کولي وجهندو. پر مارئي جي سر مان هينئين ڳجهارت 'معنوي' آهي:

ادا عمر هت نہ **مال جا**، پر هُت **مال جا**.

جي ڳولو بيان طرف ويندو ته ائين پائيندو ته ڇڻ مارئي عمر کي ٿي چوي ته، هت عمرڪوٽ ۾ اهي شيون نہ آهن پر هت مارن وٽ اهي شيون آهن. پر انهيءَ لحاظ سان ڳجهارت نہ پڇندي ڇو ته ان ۾ 'بيان' جي بدران ڪا معنيٰ وار ڳالهہ ڪيل آهي. مارئي عمر کي چوي ٿي ته:

"ادا عمر هت نہ مران، پر هُت مران"

(مالَ جا= مَرا> مران)

اهڙي طرح ٻين سرن ۾ به معنيٰ واريون ڳجهارتون وڌي سمجهہ ۽ دانائي سان ڳولي سگهبيون.

(8) ڳجهارت پڇي ته، ڏيندڙ ڳجهارت کي سڃو يا سال ڪري:

ڳجهارت جو ڪوبہ هڪ پائو پڳو ته ڳجهارت پڳي. ان بعد ڳجهارت جي پوري پڇڻي يا وَراڻ پڌري ڪرڻ ضروري آهي، انهيءَ لاءِ ته سڃي سربستي ڳجهارت ڪڇريءَ جي ڪنين پوي، ۽ ڳولي کي پڻ اطمينان ٿئي ته ان کان اڳ سندس ڪنهن ٻئي ڏڪ سان ته ڳجهارت ڪانہ پڳي! انهيءَ لاءِ ڳولي کي ڪهرجي ته ڏيندڙ کان طلب ڪري ته: 'ادا ڳجهارت سڃي ڪر' پڻ چوندا ته: 'ڳجهارت سال ڪر'، يا 'ڳجهارت کول'.

هن بعد اسان ڪڇرين ۾ ڳجهارتن جي ڏيندڙن ۽ ڳولينڌڙن جي خاص گفتن ۽ خوش طبعين تي قدري روشني وجهون ٿا.

ڳجهارتن جا سگهڙ، سندن ڪڇريون ۽ تڪيا ڪلام ڳجهارتن جي ڪڇرين ۾ ڏي- وٺ ڪندي سگهڙ پاڻ ۾ کي گفتا ۽ ٻول ڪندا آهن. مثلاً 'ڳجهارت ڏيندڙ' ڳولي جو نالو وڻي چوندو ته: 'فلاڻا! اڇئي تي ڳجهارت' يا

رکو چوندو ته 'اچئي ٽي'. ڳولو ورائيندو ته: 'ادا پلي ڪري اچي'. جيڪڏهن ڪنهن ڳولي وٺ اڳ ئي اها گجهارت هوندي ته چوندو ته: 'ادا آهي' يا 'بُـڌل آهي'. ڪي چوندا ته 'ادا جهلي پئي آهي، ٻي ڏي.' ڪچهريءَ جي قانون موجب ٻڌل گجهارت کي ڏک نه هڻبو. ڪنهن سگهڙ گجهارت پنهنجي سمجهه سان پڳي تڏهن ٻه چيائونس ته: 'ٻيلي تنهنجي ٻڌل آهي.' جواب ڏنائين ته: "ادا پلا جي ٻڌل آهي، ته ٻه مون پنهنجي ٻاجهري ڪائي ٻڌي آهي."

اهڙن ٻولن مان ڪي ڪچهريءَ لاءِ ضروري آهن، ۽ ڪي محض خوش طبعي طور ڪبا آهن. ڳولو جڏهن گجهارت کي ڳولي ۽ ڏک هڻي ته گجهارت ڏيندڙ لاءِ ضروري آهي ته کيس اهجاڻي ڏئي ته گجهارت پڳي يا ٻيني، مئي يا اجان جيئي ۽ ٻڃي. گجهارت نه پڇڻ واري حالت ۾، ڳولي جا ڏک ٻڌندي ڏيندڙ اهجاڻي طور اکثر چوندو ته: "ادا، اجا ٻڃي." ڪڇ جهڙا وڏيڪ ڏک لڳي وڃن پر اجا ٻه گجهارت ٻيني ته چوندو، "اجا جيئي." پر جي ڳولا ٻولائي ڏک هڻندو ۽ پائيندو ته هاڻ پڇندي نه ڏيندڙ ٻه انهيءَ لحاظ سان چوندو ته: 'اجا ٻڃندي'. ڪي وري خوش طبعي طور چوندا ته 'اجا چوندي'، 'اجا پڙهندي'، 'اجا ٻولیندي.' ڪي چوندا ته 'پنهنجو ٽي کائي'. عليم فقير مگريو[1] چوندو هو ته 'پنڌ جو ٽي کائي.' عثمان ڪچي جو پٽ اهو تڪيو ڪلام هو. ڪي وڏيڪ دعويٰ سان چوندا ته 'اجا گيهه ٽي گهري'، 'اجا کير ٽي گهري'. ڪي اجا ٻه اڳيرو ٽي چوندا ته 'مجي ته مار کائي'. پر اهو گفتو ايڏو سهڻو نه آهي، جو ته ڏيندڙ جو ڪم آهي ته ڳولي کي همٿائي، ۽ نه ڪ ان کي هيسائي.

کي ڳولا ٻه خوش طبعي سان ڳول ڪندا ۽ چوندا ته 'ائين نٽي چوي، ته پلا چا ٽي چوي!' هڪ سگهڙ سرائڪي ۾ چوندو هو ته: 'آهدِي پئي اي، پر ڪيئن پئي اهدي اي؟' کي ڳولا ڳول ۾ وٺ پڪڙ ڪندا ۽ ابتا سبتا ڏک هڻي ٻه پيا منڊل مچائيندا.

گجهارت پڇي ته ڏيندڙ کي گهرجي ته يڪدم اهڙي اهجاڻي ڏئي. اکثر ائين چوندا ته 'ادا وئي' يا 'فلاڻي ڏک ماري'. پر سهڻائي انهيءَ ۾ آهي ته ڳولي جي قدرداني ڪجي ۽ کيس آفرين ڏيڻ لاءِ "واهه واهه" ڪجي: يعني ته

---

[1] سندن نالا هيٺ ايندا.

وڏي سڏ "واهہ واهہ" چئجي، بلڪ وڏي اچي کيس ڏارو ڏجي. اسان پنهنجين ڪچهرين ۾ "واهہ واهہ ڪرڻ" ۽ "هٿ ملائڻ" کي ترجيح ڀئي ڏني آهي.

کي ڳولينڊ ۾ ڳجهارت پڇڻ وقت ناز انداز سان چوندا ته 'مري وئي'، يا هڪل سان 'ها' ڪندا. سگهڙ گلڻ جلباڻي جي (هڪل واري) 'ها' ڪچهرين ۾ مشهور آهي. سگهڙ رمضان ٽالپر، ڳجهارت پڇندو ته اڪثر چوندو ته 'هل ٻانڊي گدام تي'. (يعني ته 'اي ڪائي، تون به هل گدام تي'. جڏ ته اها ڳجهارت به هڪ ڪائي هئي جا ٻين ڪائين وانگر گدام تي اڇلي ڏني ڪيائين). اهو سگهڙ رمضان ٽالپر جو تڪيو ڪلام آهي.

ڳجهارت جون ڪچهريون سنڌ ۾ اٽر، لاڙ، ٽر، ڪاڇي ۽ ڪوهستان توڙي سنڌ جي موجوده سرحد کان ٻاهر لس ٻيلي، ڪچ، ناڙي (ضلعو ڪچي) ۽ چولستان) بهالپور ۾ مدت کان وڻي سگهڙن جي رس رهاڻ ۽ وندر ورونهہ جو ذريعو ٻئي رهيون آهن. پڙهيل توڙي اڻ پڙهيل، امير توڙي غريب انهن سگهڙن جي صف ۾ شامل ٻئي رهيا آهن. اڄ کان پنجاسي سال کن اڳ ڪوڙومل چندنمل کلناڻي ڳجهارتن جي ذوق بابت لکي ٿو ته: "سنڌ ۾ گهڻن ماڻهن کي خصوصاً ٻهراڙي ۾ ڳجهارتن جو ڏاڍو شوق آهي، رڳو اڻ پڙهيل ۽ دهقاني ماڻهو نہ، پر بعضي بعضي وڏا ماڻهو به ڳجهارتن سان اهڙيءَ طرح دل وندرائيندا آهن، جيئن چوٻڙ يا پتن جي راند سان"[1] . اڳ ميلن ملاکڙن ۽ عيدن شادين جي موقعن تي سگهڙن جي عام رس رهاڻين کان سواءِ ڳوٺن ۾ چگن مڙسن، رئيسن ۽ خانن جي اوطاقن، يا پيرن فقيرن جي درگاهن ۽ منزلن ماڳن تي موقعن سان ڪچهريون لڳنديون هيون، جن ۾ ڳجهارتن جي رس رهاڻ ٿيندي هئي. ڪچهرين جي انهن سرپرستن ۽ خاص طرح ڳجهارت جي ڪچهرين جي کوڏين مان اسان تعلقي عمرڪوٽ جي صوفي فقير جو مثال ڏيون ٿا، حالانڪ سنڌ جي ٻين خاندانن ۾ ڪچهريون قائم ڪري سگهڙپائي جي ذوق شوق کي وڌايو:

ضلعي ٿرپارڪر ۾ فقير صوفي محمد صادق رح جي خانقاه جي سجاده نشين مان فقير ميان حاجي محمد صوفي عام سنڌي ڪچهرين جو سرواڻ ٿي

---

[1] ديباچو 'سنڌي ڳجهارتون' قيصريہ پريس حيدرآباد، 1901ع.

گذريو آهي. ڪانئس اڳ سندس پاڻ فقير ميان علي بخش سڳهڙ پائي جي ڪڇهري ۾ رهاڻ جو بنياد وڌو. فقير علي بخش صوفي خاص طرح ڳڇهارتن جي ڪڇهريءَ جو ڪوڏيو هو. خود پاڻ وڏو ڳولو هو. رئيس مرحوم گل محمد خان لغاري (وينل ڳوٺ جعفر خان لغاري، تعلقو سنجهورو. ضلعو سانگهڙ) سنه 1945ع ۾ بنده راقم کي ٻڌايو ته: 'آءٌ گڏ هوس جو جهوڪ شريف جو سجاده نشين صوفي صاحب عبدالستار (وڏو) ۾ فقير علي بخش سفر ۾ فلاڻي منزل تي اچي گڏ لٿا. فقير علي بخش جهوڪ وارن صاحبن جو مريد هو. صوفي صاحب عبدالستار چيو ته: 'فقير علي بخش! اسان ٻڏو آهي ته تون ڳجهارت ٿو ڳولين ، ٻاڻي اچئي ٿي اسان جي ڳجهارت، صوفي صاحب ڳجهارت ڏيئي بس ڪئي ته فقير علي بخش چيو ته: 'قبلا، پانيان ٿو ته هيئن ٿي چئي.' ڳجهارت ٿڌي وئي، جنهن تي صوفي صاحب چيو ته: 'فقير علي بخش! تون پلي ڳجهارت ڳول'. رئيس گل محمد خان چيو ته: فقير صاحب خان مري (وينل لڳ پڑي، تعلقو سنجهورو) هڪ سالڪ ۽ سڳهڙ هو، نڙ جي بيتن ۽ ڳجهارتن جو ملوڪ هو. فقير علي بخش سنجهوري تعلقي ۾ مريدن وٽ اينڊو هو ته فقير صاحب خان هلي اچي ساڻس ڳجهارتن جي ڪڇهري ڪندو هو، ڇراري، ٻيراني ۽ سنجهوري ۾ سندن ڪڇهريون اسان کي ياد آهن. فقير علي بخش هميشه سهڻا ڏڪ هڻي فقير صاحب خان جون ڳجهارتون پئي پڳيون: ڪانبو ٻڌي ڪونه ٿي ڳوليائين.'

اهو دوڙ سنه 1920ع کان اڳ وارو هو. 1920ع کان 1940ع واري دوڙ ۾ ڳجهارتن جا ڳولا ۽ ڇاڻو جيڪي حضرت شاهه عبداللطيف جي ميلي تي آيا ۽ پنهنجن ڪڇهرين ذريعي مشهور ٿيا، ٽن سيني ۾ سرس ۽ سوايو ۽ ڳجهارت جو وڏو ڇاڻو اوباهيو ماڇي (پاڙو سيماراڻي، سنائي) هو. تعلقي شهدادپور ۾، 'سئي ڪندر' لڳ ڏڪڻ اوپر طرف حاجي سنجر جوڻيجي جي ڳوٺ ۾ وينل هو ۽ سنه 1945ع ڌاري 75 ورهين جي عمر ۾ اتي وفات ڪيائين. ڳجهارت توڙي ڏور جي ڪڇهريءَ جو اباهيو وڏو ملوڪ هو. سندس گفتي ۽ رهاڻ ۾ وڏو لطف هو. ڳجهارت ملندي هيس ته اول ان تي غور ڪندو هو. ڳوڙهي ڳجهارت هوندي هئي ته به يا ٽي دفعا ورائي چورائيندو هو ۽ پوءِ ويهي سهڻا ۽ سنڌائتا ڏڪ هڻندو هو. ڳجهارت مٿس ڪا ورلي بيهندي هئي. بعضي ڪا ڳجهارت

سهڻن ڏکن کان پوءِ به نه پڇندي هئي. ته ڏينڊڙ کي چونڊو هو ته: 'ادا، ڳجهارت کول، جو انهيءَ ۾ ضرور ڪا غلطي آهي.' کولڻ بعد ڳجهارت ۾ برابر خامي پڌري ٿي پوندي هئي.

ٽئ سري، لاڙ توڙي ڪڇ، لس ۽ ناڙي ۾ ڳجهارتن جا سوين سگهڙ ٿي گذريا آهن، جن جا نالا به اڄ باقي ياد نه رهيا آهن. اسان گذريل پندرهن سالن واري عرصي ۾ مختلف ماڳن مڪانن تي ڪچهريون ڪيون آهن، ۽ جن سگهڙن جا اسان نالا پڌا يا جن کي اسان ڏٺو تن جو ذڪر هيٺ ڏجي ٿو. انهيءَ لاءِ ته سندن نالا ياد رهن ۽ پڙ تصديق ٿئي ته ڳجهارت جون ڪچهريون موجوده دؤر ۾ اڃان تائين مقبول آهن.

ڪڇ:

* چگو جت. ڪڇ جو مشهور شاعر، سگهڙ، سالڪ ۽ درويش هو، ۽ ڏيڍ سؤ ورهيه اڳ ٿي گذريو. ڳجهارتن جو شاعر هو. سلوڪ ۾ سندس بدل، هيٺين ڳجهارت اڃ تائين سگهڙن کي ياد آهي:

ڏيٽي: **ڪڪ پولي جي ڪن اپ ارٽ جون** سي پسن

ڪڪ = ڪل، پولي= مون، اپ جي= حور،

ارٽ جي= رون.

مراد: ڪلمون جي ڪهن، حورون سي پسن

* پچمر ۾ راهبجي سمون سگهڙ ۽ ڳجهارتن جي ڪچهريءَ جو ملوڪ هو.

* عثمان نالي ڪڇي مهاجر سان ڪيٽي بندر ۾ اسان جي رهاڻ ٿي. ڳجهارتون وٽس گهٽيون هيون. 'پنڌ جو ٿي ڪائي' سندس تڪيو ڪلام هو. سگهڙ ٻيڙي ڪنيار ۽ راقم سندس ڳجهارتون ڳوليون. وري وري پئي ٻيڙي کي للڪاريائين ته 'مٿي نه وڃ، ذرا هيٺ لهه، زمين تي اڃ' (يعني اجايا ڏڪ نه هڻ).

ضلعو ٺرپارڪر:

*فقير علي بخش صوفي، ڳوٺ صوفي فقير تعلقو عمرڪوٽ، ڳجهارت ڳولڻ جو ملوڪ هو.

* منگو فقير وسائي پوٽو چانديو، ويٽل ڪاڪٽهار رحم علي جو، تعلقو مِٺي،

ڳجهارتن جو شاعر ۽ وڏو ملوڪ ڳولينڊ هو. سنہ 1948ع ڌاري 75 ورهيہ جي عمر ۾ وفات ڪيائين. سرندو وڃائيندو هو، ۽ ڳجهارت ملندي هئس تہ سرندي تي ٽي گزيون هٽي ڳجهارت پيڇي ڇڏيندو هو، پر جي ڳجهارت نہ پڇي ۽ ڪيس وڃڻو پوندو هو تہ وري موٽي ايندو هو ۽ ڳجهارت پيڇي پوءِ ويندو هو. ڪنهن ڪيس هٿ جي ناهي ڏني تہ "ذات ڪاڻي ڇا ڪري"، نيٺ اها بہ پڇائين تہ "شيدي ڦٽي ڇا ڪري."

* سائين بخش وسائي پوٽو، ويڙل ڪاڪڙهار، بہ ڳجهارت جو چگو ڇاڻو هو.

* حاصل فقير وسائي پوٽو ويڙل ڪاڪڙهار، شيرو درس ويڙل وَڪڙيو، ۽ وريام موسي پوٽو، ٽيئي چگا سگهڙ، جن سان سنہ 1956ع ۾ مِـٺي ۾ اسان جـي پهرين ڪچهري ٿي.

* حاجي ٽيبو، مارو ٽيبو ۽ مارو جو پٽ، ٽيئي ويڙل ڪَـرنور، تعلقي ڇاڇري جا. مارو ۽ سندس پٽ سان اسان جون ڪچهريون ٿيون. مارو ڳجهارت جو ڪانبڑيو ڳولو ملوڪ آهي.

* عبدالشڪور اوٺو ويڙل ڳوٺ ستي- ڏيرا تعلقو ڇاڇرو.

*مٺو چانڊيو ويڙل ڪرچيلو، تعلقو سامارو، وڏو سدا ملوڪ سـگهڙ هـو جـو 1954ع ڌاري گذاري ويو. ڪانئس پوءِ، اسان جي ڪچهري ڏڻي بخش چانڊيي سان 1957ع ڌاري ٿي.

* بهار شاهہ ويڙل جهلوري، تعلقو ميرپورخاص جو، جنهن سان 1957ع ڌاري اسان جي ڪچهري ٿي.

* وريام نونداڻي وڏو سگهڙ ۽ هـر ڪچهري مان واقف هو، 1958ع ۾ ان ڪان اڳ ساڻس اسان جون ڪچهريون ٿيون.

* محمد خان ڪپري، ويڙل ڳوٺ عبدالله خان ڪپري، تعلقو سامارو پير مرد عمر 75 سال. ساڻس 9، 10- تاريخ جنوري 1965ع تي اسان جي ڪچهري ٿي. ڪيس سهڻيون ڳجهارتون ياد آهن.

* ڪريمڈنو ملاح جنهن سان جنهن (تعلقو سامارو) ۾ رئيس مرحـوم قـادر دادخان بلوچ جي اوطاق تي اسان جي رهاڻ ٿي. ڳجهارتون وٽس گهڻيون هيون.

ضلعو حيدرآباد:

* رمضان وادو، ويڙل پنجمورو، تعلقو هالا، وڏو داناءَ سگهڙ ۽ شاعر هو. هر

فن ۾ طبع آزمائي ڪيائين ۽ ڳجهارتن تي پڻ ڪتاب لکيائين. ڳجهارتن جو پاڻ شاعر هو ۽ سندس ناهيل ڳجهارتون اڄان تائين ڪن سگهڑن کي ياد آهن، غالباً رمضان فقير ٿي پهريون سگهڙ هو جنهن پنهنجو نالو پڻ ڳجهارت ۾ آندو[1].

* نمر لوهار ۽ گل لوهار وينل ڳوٺ 'وڏي اڊوڙي' (تعلقو ٽنڊوباگو) ڳجهارتن ڳولڻ ۾ نالي وارا سگهڙ هئا. نمر لوهار هر فن مولي هو. ان وقت تاجو نون، ڏاتو پهنور، بدر سينهڙو ۽ نمر لوهار چارئي وڏا سگهڙ هئا، ۽ تاجو نون سندن سرواڻ هو. اهو اندازاً 1880ع کان 1915ع وارو دؤر هو.

* الله ڏنو ماڇي ۽ جعفر اگاريو ماڇي، وينل 'ملان ڪاتيارن' جا ڳجهارت جا وڏا قابل ڳولا هئا ۽ پنهنجي وقت ۾ ڳجهارت جي ڳول ۾ دنگ ڪري ويا. پاڪستان کان اڳ وفات ڪيائون.

*طاهر هاليپوٽو، وينل بيبيءَ وارو اوٽو، تعلقو ماتلي، الله ڏني ماڇي جو ساٿياري ۽ ڳجهارت جو وڏو ڳولو هو.

* صالح تارو (ذات جو) وينل ڳوٺ سيد مَتو، تعلقو گوني. ڳجهارتن جي ڪچهريءَ جو ملوڪ هو. 1925ع ڌاري گذاريائين.

* چگو ماڇي قبول پور (تعلقو گوني)، ڳجهارتن جو ملوڪ هو.

* بچوڪور، جنهن سان 24- ڊسمبر 1951ع ۾ ٽنڊي قيصر ۾ اسان جي پهرين ڪچهري ٿي. هنر ۽ ڳجهارت ڳولڻ جو ملوڪ هو.

* حاميد خاصخيلي، وينل ملهڻ (عمر 65 ورهيه) هر فن مولي ۽ وڏو سگهڙ آهي. سن 1958 کان وٺي اسان جون ساٿس رهاٽيون ٿيون آهن. ڳجهارتن جو پاڻ شاعر ۽ اڻ ورچ ڳولينڌڙ آهي. سنڌائتا ڏک ۽ هٽندو پر پنهنجا ناهيل بيت چئي ۽ ڳجهارت ماريندو. اڄا ۽ نه مئي ته وٺي قصي واري ڳالهه ڪٽندو. ٻيڙي فقير ڪنيار ڳجهارت ڏنس: ڏک هٽي، بيت ڏيئي، آخر اڇي ڳالهه ۾ پيو. ٻيڙي فقير چيس ته ڳجهارت ڳول. جواب ڏنائينس ته: "تون وينو ڳالهه ٻڌ، پاٽهي پڇي پوندي." ڳجهارت ڳولڻ ۾ حاميد جي اها 'ڏگهي شنوائي' اسان کي هميشہ ياد رهي آهي.

---

[1] ڏسو سندس نالي واري ڳجهارت ص 451

* قاضي الله ورايو نظاماڻي (عمر 55 سال) اصل وينل ڳوٺ سومرو نظاماڻي، ديهه جهالار، تعلقو بدين 1955ع کان وٺي ساڻس اسان جون ڪچهريون ٿيون آهن. ڪنهن حد تائين حاميد سگهڙ جو شاگرد آهي، پر علم وارو، ذهين ۽ وڏي حافظي وارو آهي. ڳجهارت ڳولڻ جو ملوڪ آهي. سنڌائتا ۽ سهڻا ڏڪ هٿندو، ۽ ڪانبو ٻڌي ٻه ڳولیندو.

* اڪ ماڇي (پاڙو مَرڪَٽ) وينل ڳوٺ سليمان ماڇي، پاڙو مزار شاهه اولياءُ لڳ قبول پور (تعلقو گوني) ڳجهارتن جو سهڻو ڳولو آهي. اسان جي 2- تاريخ مئي 1965ع تي ساڻس حيدرآباد ۾ ڪچهري ٿي.

* خليفو ربڏنو، جنهن 17، 18- ڊسمبر 1964ع تي شاهه قادري جي ميلي (بدين) تي اسان جي قائم ڪيل ڪچهريءَ ۾ ڀهرو ورتو.

* رمضان ٽالپر، وينل ٽنڊو سومرو، تعلقو ٽنڊوالهيار، ڳجهارت جي ڳول جو سدا ملوڪ آهي. ڪانبو ٻڌي ڪونہ ڪاهيندو، پر پاون جي پيڙي جي لحاظ سُڃان سهڻا ۽ سنڌائتا ڏڪ هٿندو جا وڏي ملوڪت آهي. اڪثر ڪانب ڪڍي ويهندو، ۽ بنا ڪنهن گوڙ گهمسان جي آهستي آهستي ڏڪ هٽي پيو. ڳجهارت وهجائيندو. سندس ڳول جي ڪاريگري اها آهي جو بعضي ڳجهارت جي ٻن يا ٽن پاون کي ساڳئي وقت معنيٰ وارا ڏڪ هٽي ڳجهارت سڃي ڪندو ويندو. ڪنهن ڪنهن وقت اهڙا تہ موزون ۽ سهڻا ڏڪ هٿندو جو چئجي تہ جيڪر ڳجهارت وارا اصل ڏڪ ڇڏي سندس ڏڪ ڪڍجن.

* ٻيڙو فقير ڪنيار، وينل اصل لقمان ڪوٺريجو تعلقو هالا، حال رهندڙ ڪاري موري، شهر حيدرآباد. ساڻس اسان جي 1953ع کان ڏيٺ ويٺ ٿي. ان وقت هو 'ڏور' جي ڪچهريءَ جو سگهڙ هو. اسان پوءِ ڪيس ڳجهارت، سينگار وغيره ڏانهن مائل ڪيو. ڳجهارتن ۾ ٻيڙي فقير ۽ اسان جي سالن کان وٺي ڏي- وٺ پئي رهي آهي، ۽ هينئر ڪيس پوريءَ طرح ذهن نشين ٿي ويو آهي تہ اول ڳجهارت جو رخ ۽ رايو سُمجهي پوءِ ڳجهارت ڳولجي ۽ سهڻي ڪري ڳولجي. ٻيڙي کي آزمائڻ ۽ سجاڳ ڪرڻ لاءِ وقت بوقت اسان پنهنجي ذاتي ڪچهرين ۾ مختلف سرن مان جداجدا نوع جون ڳجهارتون جوڙي پئي ڏنيون آهن. بعضي

خوشطبعي ڪندي چوندا آهيون تہ ٻيڙا توڪي هاڻي ڳڇارت ۾ ٻڏون تا. هڪ پيري ڪيس هن طرح ڳڇارت ڏنيسون تہ:

ٻيڙي جي ٻڏڻ لاءِ مون ڳندي ڳڇارت

هيءَ ڪوئرو جي ڪهت، سالڪ سو صحيح ڪري:

ڏيٽي: **ملڪ ماڳ** ليلان، **گاه گاه** ڪري، ٽي **پکي** ڪرين.

پيڇي: **جهل جهل** ليلان، **ول ول** ڪري، ٽي **بل بل** ڪرين.

ٻيڙي هي ڳڇارت پڳي. ٻيڙو پاڻ ٻہ ڳڇارتون جوڙي تہ جيتوڻيڪ ٻُڌس اڪثر ميار رکندا آهيون تہ: 'ٻيلي اها ڳڇارت ڏهاڪن ۾ آهي. يعني تہ سهڻائي ۾ سوَن جهڙي نہ آهي.' ڳڇارت جي ڳول ۾ ٻيڙو فقير هن وقت سنڌ جي سڃاڻ ڳولينڊڻ مان آهي.

*صابح احمداڻي، وينل ڳوٺ احمداڻي لغاري تعلقو ٽنڊوباگو، ڳڇارت جي ڪچهريءَ جي عاشقن مان آهي. وٽس ڳڇارتون گهٽيون آهن. ڪانبڙيو پر وڏو خفتي ڳولو آهي.

ضلعو نٽو:

* الله ڏنو رَنو، وينل 'اَپلاڻن جو ڳوٺ' لڳ ڀهادي پور (تعلقو جاتي) ڳڇارتن جو وڏو شائق، شاعر ۽ ڳولو هو. سڃي عمر ڳڇارتن جي رهاڻ ۾ گذاريائين. ڳڇارتون جوڙيائين ۽ ڳڇارتن پڇڻ لاءِ مڃين، پکين وغيره جنسن جي نالن تي سهڻا بيت ٻڌائين، جي اسان کي سندس راوي دُري اوني ٻڌايا[1] . الله ڏنو 1950ع ڌاري گذاري ويو.

* پوپٽ خاصخيلي، عنايت خاصخيلي، جـُڙُو شاهہ سيد ٽيئي ننگر جا، ۽ پيروز مرگو (بلوچ) کاڙي جو (يعني تعلقو ميرپورساکرو) چارئي ڳڇارت جي ڪچهريءَ جا سدا ملوڪ هئا. سگهڙ الله بخش پالاري چيو تہ منهنجون ساڻن ڪچهريون ٽيون.

* الله بخش پالاري وينل ڪوهستان تعلقو نٽو. وڏو داناءُ سگهڙ، هر ڪچهريءَ جو قابل ۽ ڳڇارتن جو ملوڪ، جنهن سان سنہ 1959ع کان وني اسان جون وڏيري ڪرن شوري جي ڳوٺ، مياڻي جي ٻيلي (تعلقو حيدرآباد) ۽ ٻين ماڳن

---

[1] ڏسو 'مڃين' بابت سندس بيت، صفحو 231

تي ڪچهريون ٿيون.

*ڪنڊو جتوئي، وينل ڳوٺ شيرمحمد جتوئي (جهوڪ کان اڳ، تعلقو ميرپور بٹورو) جنهن 15- فيبروري 1965ع تي ميرپور بٹوري ۾ اسان جي قائم ڪيل ڪچهريءَ ۾ بهرو ورتو.

* پنيلڏو ماڇي وينل لڳ سونڊا، جنهن سان 1- آگسٽ 1962ع تي مڪلي (ننڍو) تي اسان جي ڪچهري ٿي.

* علڻ فقير ٻهر، وينل سال (تعلقو ننڍو) گجهارتن جو شاعر جنهن سان 7- ڊسمبر 1962ع تي نئين بارڻ واري بنگلي تي اسان جي رهاڻ ٿي. سندس پنهنجيون جوڙيل گجهارتون نهايت سهڻيون، جيڪي ڏيندو ويو ۽ هرهڪ جي آخر ۾ پئي چيائين ته: "علڻ فقير چئي."

* خدا بخش ميربحر، وينل لڳ ميرپور بٹورو. گجهارتن جي ڪچهريءَ جي سگهڙن مان آهي.

لس ٻيلو:

* اسماعيل شاهه لس جو، گجهارت جو وڏو ملوڪ ڳولو هو ۽ سهڻا ۽ سنڌائتا ڏڪ هٿي گجهارت مارندو هو.

* ڪنڊو چنو، لس جو، جنهن سان اسان جي سنہ 1962ع ۾ ڪچهري ٿي. هن وقت هو ڪراچي ۾ 'پيڑي' تي رهندڙ آهي. وٽس گهڻيون گجهارتون آهن ۽ ڪانبڙيو ڳولو ملوڪ آهي. ٻيڙي فقير ڪنيار سان گجهارتن جي ڏي- وٺ ۾ ڇگو مقابلو ڪيائين.

ضلعو دادو:

* جعفر ڏيرو، وينل لڳ فريدآباد (ضلعو دادو) گجهارت جو سدا ملوڪ ڳولو هو. تاريخ 4- جولاءِ 1965ع تي اسان جي ساٿس پهرين ڪچهري خيرپورناٿن شاهه ۾ ٿي. راقم ويهارو ڪن گجهارتون ڪيس ڏنيون ۽ سپ هڪ- ٻن ڏڪن ۾ پڇائين. شڪ پيو ۽ 'چيوسون ته: 'ادا شايد تنهنجو ٻڌل آهن.' چيائين ته: 'سائين، اوهان ڪٽي اڻڙي ڏيو جا ٻڌل نه هجي.' جعفر حقيقت ۾ گجهارت جو قابل ڳولو هو. چوندو هو ته 'گجهارت چري مبارڪي آهي، يعني ته ڳولي ڪي ڳٽتي ۾ وجهندڙ آهي، حديث تي ٻڌل نه آهي، ۽ انهيءَ ڪري نڪي هوند نڪو شڪر.' گجهارتن ۾ جعفر ڏيري جي مهارت ڪان متاثر ٿي، اسان 1958ع ۾

گاجي شاھ جي ميلي (تعلقو جوھي) تي سگھڑن جي ھڪ خاص ڪچھري قائم ڪئي ۽ جنھن ۾ لاڙ مان رمضان ٽالپر، لعلڙ خان لغاري ۽ بيڑي فقير ڪنيار جھڙا ڳولا مقابلي لاءِ آنداسون. وڏي ڪچھري ٿي، پر لاڙ وارن سگھڑن ۽ مجيو ته بيشڪ جعفر ڏيرو ڳجھارت جو وڏو ڳولو آھي. ھي سگھڑ پوءِ ستت ئي گذاري ويو.

* ميوو خان رند ۽ يوسف سيلرو وينڊل ڳوٺ فريدآباد، گاجي شاھ جي ميلي واري ڪچھريءَ ۾ جعفر ڏيري جا ساٿي ھئا.

* ميرمحمد پٽ لال بخش پانڌياڻي لغاري، وينڊل واھي پانڌي (تعلقو جوھي) جنھن سان 26- جنوري 1958ع تي اسان جي پھرين ڪچھري جوھي ۾ ٿي، جڏھن سندس عمر 85 سال ڪن ھئي. ھر فن مولا ۽ وڏو سگھڑ ھو، خاص طرح ڪيس سھڻيون ۽ گھڻيون ڳجھارتون ياد ھيون، ۽ پٽ ڳجھارت جو سھڻو ڳولو ھو. فضل بن خان محمد باگائي چانديو وينڊل واھي پانڌي، عالم خان پٽ جڙيو ببر (عمر 75 سال ڪن) وينڊل 8- شاخ، ۽ ميوو پٽ پريل رجباڻي پرڳڙي وينڊل 8- شاخ، اھي ٽيئي ميرمحمد خان لغاري جا ساٿي ۽ ڳجھارتن جا چڱا سگھڑ ھئا.

* قادربخش چانديو، ڳجھارت جو ملوڪ سگھڑ جنھن سان 11- جولاءِ 1958ع تي اسان جي رھاڻ ٿي.

* ولي محمد مريداڻي وينڊل بھاولپور (تعلقو دادو)، ڳجھارت جو وڏو ڳولو ھو. چوندو ھو ته ڳجھارت ڏجي ته سُر رکي ڏجي. سندس لياقت ۽ قابليت جي خبر اسان سان ولي محمد جتوئي وينڊل ميان يارمحمد (لڳ خداآباد) ڪئي.

ضلعو سانگھڑ:

* صاحب خان مري وينڊل پڑي، تعلقو سنجھورو. ڳجھارت جو وڏو سڃاڻ سگھڑ ھو. سنہ 1915ع ڌاري گذاريائين.

*غلام علي ٽالپر، وينڊل ڳوٺ نواب حيدر علي خان لغاري، تعلقو سنجھورو. ڳجھارتن جي ڪچھريءَ جو ملوڪ ھو.

* جاڙو خان ڪنگراڻي مري (عمر 85 سال). وينڊل ڄام ننڈو مري تعلقو سانگھڑ. ھر فن مولا ۽ وڏو سگھڑ آھي. ڳجھارتون ونس سھڻيون، گھڻيون ۽

قسمين قسمين آهن. گجھارت جي ڏيڻي توڙي وهجاڻي ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهي.

* عليم فقير مگريو، ويڻل سابو، تعلقو ڪپرو، بظاهر موحدانہ تبليغ ۾ مشغول ۽ مشهور هو، پر وڏو سگهڙ هو. خاص طرح گجھارتن جي وٽس ڪمي ڪانہ هئي. ساٺس ست- اٺ ڪچهريون ٿيون جن ۾ سهڻيون گجھارتون ڏنائين پر ڪڏهن بہ ساڳي گجھارت ٻيهر ڪانہ ڏنائين. سندس تڪيہ ڪلام هو تہ: 'ادا، پند جو ٿي ڪائي.'

* لعلڻ خان لغاري (عمر 75 سال)، ويڻل گوٺ گل محمد لغاري تعلقو شهدادپور، شاعر ۽ وڏو سڃاڻ سگهڙ آهي. ڪچهريءَ جي هر فن جي ڄاڻ اٿس. گجھارتون ڏئي توڙي گولي. هن وقت جي وڏن گولن مان آهي. گجھارت گولڻ لاءِ جنس وار بيت ناهيا اٿس جي هن ڪتاب جي 'پهرئين پاڳي' هيٺ ڏنا ويا آهن. لعلڻ خان سنا سنڌائتا ڏڪ بہ هٽي، پر جي گجھارت بيهي تہ پوءِ مٿس فوج چاڙهي، يعني تہ جنس وار شين جا نالا ڪٽي يا بيت چوي. ٻيڙو فقير ڪنيار چوندو آهي تہ: 'لعلڻ خان گجھارت لاءِ ملڻري آهي.' انهيءَ ڪري ڪو سگهڙ هوندو جو لعلڻ خان کان گجھارت ڪنهن رمز سان لکائيندو. اسان مٿي بيان ڪري آيا آهيون[1] تہ ڪيئن ٻيڙي فقيرڪنيار 'ڪاني' جي پائي کي لعلڻ خان کان لکائڻ لاءِ انگريزي نالو 'هاڪي' آندو، چو تہ ڪاني ڪاني جيءَ ذات لعلڻ خان کي ياد آهي. هڪ دفعي ٻيڙي فقير چيو تہ: 'لعلڻ خان کان لکائڻ لاءِ "ملڪ" 'لبنان' جي پائي سان هي گجھارت ناهي اٿر تہ:

ملڪ نہ رکان سومرا، مون کي **جر جو** ڪو مرَ چئو

يعني:

لب نان نہ رکان سومرا، مون کي **گهٽو** ڪو مرَ چئو

* بخشو خان شر، ويڻل گوٺ دليل شر، تعلقو سانگهڙ، جنهن سان گذريل ڏهن- ٻارهن سالن کان اسان جون ڪچهريون پئي ٿيون آهن. بخشو خان ڏور جو وڏو قابل گولو آهي. اسان جي ڪچهرين ۾ حصو وٺندي گجھارتن ڏانهن پوءِ مائل ٿيو ۽ هينئر گجھارت کي سهڻا ۽ سنڌائتا ڏڪ هٽي گولي ٿو.

---

[1] ڏسو مٿي، ص 66

ضلعو نوابشاهہ:

ضلعي نوابشاهہ ۾ ڳجهارتن جي ڪچهريءَ ۾ هيٺيان سڳهڙ نالي وارا ٽي ڳڏريا آهن:

*اوباهيو ڏاهري، وينل ڇام صاحب، تعلقو نوابشاهہ، سنہ 1925ع ڏاري ڳذاري ويو. جاڙي خان مري جي ڇوڙ موجب ڳجهارتن جي ڳول ۾ اوباهيي ماڃي جو مٺ ڪونہ هو.

* عثمان مير بحر، وينل دليل ديرو، تعلقو سڪرنڊ، پاڪستان کان اڳ ڳذاري ويو.

*لعل بخش شاهاڻي، وينل لڱ ڳوٺ مجيد ڪيريو، تعلقو سڪرنڊ ڳجهارت جو خفتي ڳولو هو.

* عثمان ڪٽي، وينل ڪنياريون، لڱ نوابشاهہ، ڳجهارت جي ڪچهريءَ جو سڳهڙ هو.

هنَ وقت علي خان سنجراڻي، وينل لڱ صابو راهو، تعلقو سڪرنڊ، ڳول ۾ لعلڙ خان لغاري جون سڪون لاهي ٿو. وارث ڪٽي وينل شهر نوابشاهہ، پڻ ڳجهارت جي ڪچهريءَ جي سڳهڙن مان آهي.

ضلعو خيرپور:

*قادر بخش راڄپر، وينل لڱ تالپر وڏا تعلقو ٺ ري، وڏو هر فن مولي سڳهڙ هو. 1955ع کان وٺي اسان جون ساٿس ڪچهريون قائم رهيون. ڳجهارتن جي ڏي- وٺ ۾ بہ ملوڪ هو. 1966ع ۾ ڳذاري ويو.

* علي شير جاگيراڻي، وينل لڱ ڪنڀڙي، تعلقو خيرپور. وڏو داناءَ سڳهڙ ۽ هڪ لائق انسان هو. ڏور جو وڏو ڇاڻو هو، پر پوءِ اسان جي ڪچهرين ۾ حصو وٺندي ڳجهارت ۽ سينگار ڏانهن مائل ٿيو. ڳجهارتون پنهنجون جوڙي ڪڪ رکي ڏنائين جي ڪچهرين ۾ بيٺيون. 1967ع ۾ هي سڃاڻ سڳهڙ اسان کان جدا ٿي ويو.

*خدابخش ڏيپر، وينل لڱ ڪنڀڙي، ڳجهارت جي ڪچهريءَ جي سڃاڻ سڳهڙن مان هو. 1962ع ڏاري ڳذاري ويو.

* سبحان شاهہ، وينل سنابو، تعلقو ڳمبٽ. ڳجهارت جو وڏو ڳولو هو. حاجي فقير مهيسر خبر ڪئي تہ: ڳجهارت ڏڪ جهلي ويندي هئي ۽ پاڻ تڪڙو هوندو

هو، تہ وري ٻئي دفعي موٽي اچي ڳجهارت ڳولیندو هو. ڪنهن ڪيس هٽ جي ناهي ڏني تہ "ذات آزار ۾ خوش" جا في الحال ڪانہ پڳي. ڳوٺ ويو تہ گهاٽو ڏنائين ۽ موٽي اچي ڳجهارت پڳائين تہ: 'چاڪي پيڙ ۾ خوش.'

*ميوو ڦلپوٽو (عمر پنجهٺ ورهيہ) تعلقو خيرپور، هن وقت ڳجهارت جي وڏن ڳولڻ مان آهي. وٽس ڳجهارتون گهٽيون آهن ۽ پاڻ بہ ڳجهارتن جو شاعر آهي. ڳجهارت ڳولیندو تہ پاون ڪي سهٽا ۽ سنڌائتا ڏڪ هٽندو ويندو ۽ چٽ ڳجهارت تي سوار ٿيو ويٺو هوندو. هن وقت ڳجهارت جي فن ۾ وڏو سڃاڻ سگهڙ آهي.

*حاجي فقير مهيسر، 'ڏور' جو شاعر آهي، پر اسان جي ڪچهرين ۾ ڳجهارت ڏانهن پڻ مائل ٿيو آهي. قدري ڳجهارت ڪي ڳولي ٿو ۽ ڪي ڳجهارتون پنهنجون بہ ڪچهرين ۾ ڏئي ٿو.

*مراد لاشاري (عمر 65 ورهيہ) وينل لڳ ڪنڊڙي، ڳجهارت جي ڪچهريءَ جي سمجهدار سگهڙن مان آهي. ڏيڻ لاءِ بہ وٽس ڳجهارتون جڇهيون آهن، ۽ ڳولیندو تہ بہ جانچي سهٽا ڏڪ هٽندو.

*گل بهار ڪٽي (تعلقو خيرپور) ڳجهارت جي ڪچهريءَ جي سمجهو ۽ سنجيده سگهڙن مان آهي.

* گلڻ خان جلباڻي (عمر 65 سال) تعلقو خيرپور، ڳجهارتن جي ڪچهريءَ جو مور آهي. سندس ويٺي ڪچهري سينگارجي ويندي. ڳجهارت ڳولیندو تہ وڏي چڙهائي سان ڳولیندو. بس ڳجهارت کي ٻکين پئجي ويندو ۽ منڊل مچايو بيٺو هوندو. ڳجهارت کي سندس ڏڪ لڳو ۽ پڳي تہ ٻئي هٽ ايٰا ڪري 'ها' ڪندو ۽ ڪچهري تي چانئجي ويندو. گلڻ جلباڻي جي 'ها' مشهور آهي ۽ ڪنهن کي ڪانہ وسرندي.

ضلعو لاڙڪاڻو:

لاڙڪاڻي ضلعي ۾ اسان نسبتاً گهٽ ڪچهريون ڪيون آهن، ڳجهارتن جا نالي وارا سگهڙ جن جي اسان کي خبر آهي يا جن کي ٻين سگهڙن'تسليم ڪيو آهي سي هي آهن:

* نبي بخش لاشاري گهوگهاري جو، ڳجهارت جي ڏيڻي ۽ پڇڻي جو خفتي، جنهن سان 1955ع ۾ اسان جي ڪچهري ٿي.

* علي بخش لوهار، شهر قمبر جو، ڳجهارت جي وڏن سڃاڻ ڳولڻ مان هو. 1950ع ڌاري گذاري ويو.

*حاجي عيسو موچي، وينڊ رتوڪوٽ، تعلقو لاڑڪاڻو. ڳجهارت جي سگهڙن مان هو.

*احمد چانڊيو گهوگهاري جو، ڳجهارت جي ڪچهريءَ جو سگهڙ هو.

ضلعو سکر:

*مولا بخش درزي شهر شڪارپور جو، ڳجهارتن جي ڪچهريءَ جو وڏو ملوڪ هو.

* واحد بخش شيخ، شهر شڪارپور جو. ڳجهارت جو سگهڙ هو.

* هوت موچي، شهر روهڙي جو، ڳجهارت جي ڪچهريءَ جو وڏو شائق هو. ڏيڻ جو توڙي ڳول جو ملوڪ هو. سندس دم سان ئي شهر روهڙي ۾ سگهڙن جون ڪچهريون قائم هونديون هيون.

*فريد خان گڏاڻي (عمر 85 سال) وينڊ لڳ گهوٽڪي. هرفن مولئ سگهڙ ۽ ڳجهارتن جي ڪچهريءَ جو پڌ ملوڪ آهي. 1955ع ڌاري اسان جي پهرين ڪچهري ساڻس ٿي ۽ ان کان پوءِ گهوٽڪي توڙي ڳوٺ گلو پتافي (تعلقو ميرپور ماٿيلو) ۾ ساڻس ڪچهريون ٿيون. فريدخان ڪچهريءَ جو مور آهي ۽ پنهنجي گفتي جي ملوڪت سان منڊل مچايو وينو هوندو آهي.

* غمڻار فقير انساڻي مهر (عمر 75 سال) وينڊ تڙ چنيسر، ديهه سڇارو، تعلقو ميرپور ماٿيلو، شاعر ۽ هر فن مولئ سگهڙ آهي. 1960ع کان وٺي ساڻس اسان جون ڪچهريون پئي ٿيون آهن. وٽس ڳجهارتون گهڻيون ۽ سهڻيون آهن. ڳولو ۽ چگو آهي. جنسن جا بيت ياد اٿس.

* امين تڙت، ڳجهارتن جي ڪچهريءَ جي سگهڙن مان آهي. ڳوٺ گلو پتافي ۾ سردار فتح علي خان پتافي وٽ 7- مارچ 1969ع تي قائم ڪيل ڪچهريءَ ۾ امين سان اسان جي ڪچهري ٿي.

ضلعو جيڪب آباد:

جيڪب آباد ضلعي جي وڏي سگهڙ سيد شريف شاهه ۽ سهائي موچي جون پاڻ

۾ ڳڇهارت جون مقابلي واريون ڪچهريون هونديون هيون. سيد شريف شاهه چوندو هو ته 'بيشڪ علي بخش لوهار ڳڇهارت جو وڏو ڳولو هو.'

* ماڻڪ خان لاشاري، ويندل محرابپور جمالي، تعلقو اوستوَ محمد، هرفن مولئ سگهڙ ۽ وڏو قصه خوان هو. ڳڇهارتن جي ڪچهريءَ جو به ڇاڻو هو. سنه 1942ع ڏاري پنجانوي سالن جي ڇمار ۾ وفات ڪيائين.

* سُهائو موچي، ويندل ميرپور برڑو، تعلقو ٹل، هرفن مولئ سگهڙ ۽ ڳڇهارت جي ڪچهريءَ جو وڏو ڇاڻو هو.

* سيد شريف شاهه، ويندل بکرڙو، تعلقو اوستہ محمد، ڳڇهارت جي سنڌ ملوڪ ڳولن مان هو. قنبر جي سگهڙ علي بخش لوهار سان سندس مقابلي واريون ڪچهريون هونديوَن هيون. ڳڇهارت کي سهڻا ۽ سنڌائتا ڏڪ هٺندو هو. 1960ع ڏاري پنجاسي ورهيه جي ڇمار ۾ گذاري ويو.

* خاقل برڑو (عمر 75 سال)، ويندل لڳ ميرپور برڑو، تعلقو ٹل، هرفن مولئ سگهڙ آهي ۽ ڳڇهارتن جي ڏي- وٺ جو به ملوڪ آهي. خاقل ڪچهريءَ جو مور آهي، ۽ گفتي جي وڍ- ٽڪ لايو ويٺو هوندو.

* پنهون خان لاشاري (عمر سٺ ورهيه)، ويندل ڳوٺ سانوڻ لاشاري، تعلقو ڳڙهي خيرو، ڳڇهارت جو خفتي ڳولو آهي. چوندڙ ڏڪ ۾ هٺندو پر گهٽو ڪري ڪانبو ٻڌي ڳول ڪندو ۽ وڏي همت ۽ حرص سان ڳولیندو. سنہ 1960ع کان وٺي اسان جون ساٹس ڪچهريون پئي ٿيون آهن.

ناڑي:

ناڑي (ضلعو ڪچي، قلات ڊويزن) ۾ اسان جون ڪچهريون ڊسمبر 1968ع کان شروع ٿيون. هينئين سگهڙن سان 'بيرون کيرٿر' (زمين مير شاهنواز خان شاهلياڻي جمالي) ۾ اسان جون رهاڻيون ٿيون، ۽ ڳڇهارتن جي ڪچهري جا چڱا ڇاڻو نظر آيا.

* چنيسر خان عمراڻي، هرفن مولئ سگهڙ، ڳڇهارت جو سدا ملوڪ ڳولو ۽ ناڑي جي سيني سگهڙن ۾ سرس ۽ سوايو آهي. 28- مارچ 1969ع تي اسان جي ساٹس ڪچهري ٿي.

* غلام حيدر جويو، جنهن وٺ ڳڇهارتون گهٽيون آهن، ڳولڻ کان وڌيڪ ڏيڻ جو ذوق اٿس.

* سومر خان مگسي، ڳڇهارتن جي ڏي- وٽ ۾ بهرو وٺندو آهي.

چولستان- رحيم يار خان (بهاولپور):

بهاولپور جي تر واري علاقي (چولستان) توڙي ضلعي رحيم يار خان ۾ سنڌي ڳالهائيندڙ قومون رهن ٿيون جن ۾ ڪچهرين جو وڏو شوق آهي. انهيءَ پاڳي ۾ هوت موچي، ويڻل پُنگ تعلقو صادق آباد ڳڇهارتن جو وڏو چاٽو ۽ سهائي موچي جو استاد هو. اسان وڏي ۾ وڏي ڪچهري سنجرپور لڳ، محمدآباد ۾، جناب پير مبارڪ شاهه جي مدد ۽ مهرباني سان 5- اپريل 1965ع تي ڪئي جنهن ۾ هيٺيان سگهڙ ڳڇهارت جي ڪچهريءَ ۾ برڪ نظر آيا.

*لطيف شر (عمر 65 ورهيه ڪن) ويڻل ڳوٺ جنگو، ڳڇهارتن جي ڳول ۾ سيني کان ملوڪ هو.

*دين محمد مهر (عمر 60 ورهيه ڪن) ويڻل بيگ مهر، تعلقو صادق آباد، وٽ گهٽيون ڳڇهارتون هيون جي ڪچهريءَ ۾ ڏنائين.

*صالح محمد شيخ (عمر 30 سال) ويڻل ٽبي، نوجوان سگهڙ جنهن ڳڇهارتن جي ڏي- وٽ ۾ گهٽو بهرو ورتو.

فن ڳڇهارت جي اهميت ۽ افاديت:

ڳڇهارت ادب ۽ ثقافت، لغت ۽ حڪمت (دانائي) جي ڳوڙهي رهاڻ آهي. ڳڇهارت بابت مخدوم محمد زمان صاحب جي هي راءِ بالڪل صحيح ۽ وزندار آهي ته: "ڳڇهارت جيئن سنڌي ۾ آهي اهڙيءَ طرح ڪنهن ٻيءَ زبان ۾ شايد ئي هجي" ۽ "ڳڇهارت کي سنڌي ادب جي جان ڪٽي چئجي.... ته بيجا نه ٿيندو"[1] . اسان واضح ڪري چڪا آهيون ته تجنيس ۽ تلميح ڳڇهارت جا به مکيه پهلو آهن: اهي ڇڻ به ٿنيا آهن جن تي ڳڇهارت جي اڏاوت ٿيل آهي، يا به پر آهن جن سان ڳڇهارت اڏامي ٿي. معاني ۽ بديع جي لحاظ سان تجنيس ۽ تلميح جون صنعتون خاص اهميت رکن ٿيون. بيشڪ ڳڇهارت هڪ نهايت ڳوڙهو ۽ شاندار فن آهي، ۽ سنڌي علم ادب جو هڪ اهم ۽ نتيجي خيز سرمايو آهي. ڳڇهارتون

---

[1] مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ: "سنڌي سلوڪ ۾ ڳڇهارت"، نئين زندگي، اپريل 1951ع.

عوامي ڪچهرين جي سونهن ۽ سگهڙن جي وندر ورونهن جو ذريعو پئي رهيون آهن. اهو ڳجهارتن جي اهميت ۽ افاديت جو نمايان مگر هڪ پهلو آهن. ڳجهارتون عام تعليم ۽ تربيت جو هڪ موثر ذريعو آهن جن سان هڪ ته تاريخي واقعن ۽ قصن، نينهن جي نياپن ۽ ڏوراپن، سلوڪ ۽ نصيحت جي گفتن، بلڪ زندگي جي هر شعبي بابت دانائيءَ جي نڪتن جي پرک پروڙ ۽ واقفيت حاصل ٿئي ٿي، ۽ ٻيو ته ڳجهارت ڏيڻ ۽ ڳولڻ سان سوچ ۽ ويچار جي ذهني مشق ٿئي ٿي ۽ سڌي لغت جي ڄاڻ وڌي ٿي.

هن ڪتاب جي پهرين ٽن بابن هيٺ[1] ڏنل ڳجهارتن مان معلوم ٿيندو ته ڪيترون ئي ڳجهارتون قدرت جي ڪارنامن، قديم قصن، ۽ مختلف تاريخي واقعن تي سٽيل آهن، جن سان معلومات وڌي ٿي، ۽ اهو پڻ واضح ٿئي ٿو ته سڌ جي سگهڙن جي ڄاڻ جو دائرو ڪيترو نه وسيع هو جو گذريل دؤر جي ڪيترن ئي انوکن اهجاڻن تي ڳجهارتون سٽيائون. سندن اها تاريخي ڄاڻ بخت نصر ۽ بني اسرائيل ۽ سڪندراعظم جي اهجاڻن کان وٺي ويندي هن دؤر جي تاريخي واقعن تائين پهچي ٿي. ميان غلام شاهه ڪلهوڙي جڏهن ڪچ تي ڪاهه ڪئي تڏهن 'جهاري' جي ٽڪر تي جنگ لڳي جنهن ۾ پيمجي جاڙيجو بهادري سان وڙهيو پر مارجي ويو. ڪنهن سگهڙ هڪ بيت چيو ته:

ڀُڄ ڀُڄيئي وڃ ۾ انوري اٽڪيا پيمجي جهارو ملهائيو مُڙيو نه ماڳا

انهيءَ تاڪي تي ڳجهارت آهي ته:

نرنان ذاتين سين مال جن تي پوک جا ڪيا

يعني: **پيمجي جاڙيجن سين ٽڪرن تي ڳاهه ڪيا**

ٻي هڪ ڳجهارت آهي ته:

'شهرئون نارنان آئي، **فقير** ڏي ويئي

يعني: نيرون- ٿون نابينا آئي، سرفراز ڏي ويئي.

هن ڳجهارت ۾ شهر نيرون (حيدرآباد) ۽ سرفراز جو نالو ڪنيل آهي، ۽ ٿي سگهي ٿو ته هن ڳجهارت جو تعلق ميان سرفراز ڪلهوڙي جي دؤر جي

---

[1] ص ص 283- 306

ڪنهن واقعي سان هجي. اهو واقعو وسري ڇڪو آهي پر ڳجهارت ان جي اهجاڻ ڪي محفوظ رکيو آهي.

ڪن ڳجهارتن ۾ ڪن ڪهڻ قصن ۽ ڪهاڻين جا اهجاڻ سمايل آهن، جن جي ذريعي انهن قصن ۽ ڪهاڻين بابت معلومات ۾ اضافو ٿئي ٿو. مثلاً 'ڪان سجان' بابت ڪهاڻيون هلندڙ آهن، پر هيئين ڳجهارت مان معلوم ٿئي ٿو ته 'ڪان سجان' پٽ هو 'سجي ڪارياڻي' جو:

اي ميان **نرنان**! نہ تون **نرنان** جهليون نہ **پنهنجو** پليون،
هو **نارنان پنهنجي** سکيو، جو **نرنان** چنيو، **نرنان** ڪري،
تنهن ڪي **نرنان** ڪيئن **پنهنجو ڪندو**.

(نرنان= سجي ڪارياڻي، نرنان= ڪان سجان، پنهنجو= پٽ، نارنان = چگي، پنهنجي= ڪار، نرنان= ميهار> هار، نرنان= گلدار> گل ڌار، نرنان= خاوند، پنهنجو ڪرڻ= صبر ڪرڻ> ڪمڻ> ڪمندو).

اي ميان سجي ڪارياڻي! نہ تون ڪان سجان جهليون نہ پٽ پليون
هو چگي ڪار سکيو، جو هار چنيو، گل ڌار ڪري
تنهن کي خاوند ڪيئن ڪمندو!

'ممتاز ۽ ماه طلعت' جي افساني بابت ڳجهارت آهي ته:

ساز وڄي **نرنان** جاڳي، **نارنان** ڪاڻي،
مرڏنگ وڄي **ممتاز** جاڳي، **ماه طلعت** ڪاڻي.

هيئيون ڳجهارتون عمر- مارئي جي قصي جي ڪن ٽاڻن کي روشن ڪن ٿيون. عام روايت آهي ته 'ڦوڳ' **وڄي** عمر سومري کي چوري چاڙهيو هو، پر هيئينءَ ڳجهارت ۾ جکري نالي چغل جو نالو ڪنيل آهي.

مڇي ڪاڇ ڪيو، نہ ته عمر **نالو** ئي نہ.

(مڇي= جکري> جکري، ڪاڇ= جونو> جوڻ، نالو= اڇڻو)

يعني: جکري جوڻ ڪيو، نہ ته عمر اڇڻو ئي نہ.

بادشاهه عمر سومرو عادل هو جنهن ڪاب خيانت نہ ڪئي ۽ مارئي کي امانت سمجهي پنهنجن مائٽن ڏانهن موڪلائين. انهيءَ حقيقت تي هيئين ڳجهارت

شاهد آهي تہ:

عمر **شهر** کانہ، وئـــي **شهر** ساڻ مارئي.

يعني: عمر **جو هي** کانہ، وئي **امان** ساڻ مارئي.

قصن ۾ کهاڻين کان سواءِ گجهارتون زندگي جي هر شعبي تي ستيل آهن: بزم ۾ رزم، محبت ۾ مجاز، سلوڪ ۾ دانائي ۾ روزمره جا تجربا ۾ احساسات مڙيئي گجهارتن جو موضوع ۾ مضمون بنيا آهن، جن جي پهڻ پروڙڻ سان عقل ۾ اضافو ٿئي ٿو. مثلاً سورهيائي ۾ بهادري جي اهجاڻن بابت هينئين گجهارت اثر آميز آهي:

لوهہ جا لڳن، **پکي** ڇپن، **نرنـــان** اڇيو **ان جا** ٿين

يعني: **کان** لڳن، **کانئر** ڇپن، **سورهيہ** اڇيو **ٽکر** ٿين

هينئين گجهارت پڻ جنگنامي جي آهي تہ:

هـــو جـــي **پـــکـــي** آئيا، ڪري **ڪپڑا** وات

اڇي پڇيائون **رات**، تہ **نالا جنگ جا** ڪٽي؟

يعني تہ: هـــو جي **گجهون** آئيون ڪـــري **گاڑهـا** وات

اڇي پڇيائون **پريات**، تہ **محب مار اڻا** ڪٽي؟

محبت ۾ مجاز جي مضمون ۾ هينئون گجهارتون دلپذير آهن:

ڪپڑي دل عجيب، **ان جي** مور نہ ٿئي.

يعني: **رلـــي** دل عجيب، **پـــلـــي** مـــور نہ ٿئي.

نالو تو وٽ ناهي، **آءٌ ڪاڇ جي** ڇا ڪريان.

يعني: **محبت** تو وٽ ناهي، آءٌ **ٽکي** ڇا ڪريان.

تڙ لڳن جيڏيون، جو **مرد** نہ مڪائون

انهن کي آئون، مـــن **ڳهہ** لڳي آهيان!

(تڙ= ڪيهي (نالو ڳوٺ يا تڙ جو)، مرد (جو نالو)= سلام، ڳهہ= ڪڙي).

ڪيهي لڳن جيڏيون، جو سلام نہ مڪائون

انهن کـــي آئون، مـــن ڪـــڙي لڳي آهيان!

محبت جي مضمون ۾ قدرت جي نظاري جي گجهارت آهي تہ:

نالا آيا نالن وٽ کي وکر جون ونڻ

(نالا= پونئر، نالن= گلن. وکر= سَنا، وکر جون= سنائون > واسنائون)

پونئر آيا گلن، وٽ کي واسنائون ونڻ.

روزمره جي زندگي ۾ باهمي تعلق ۽ لڳ لاڳاپي بابت ڳجهارت آهي ته:

بولي کجي ان کي جيکو بولي کري
جيکو بولي نہ کري، تنهن کي بولي چا کجي!

يعني: **عرض کجي ان کي جيکو غرض کري**
جيکو غرض نہ کري تنهن کي عرض چا کجي!

سلوڪ ۽ توکل جي موضوع تي ڳجهارت آهي ته:

الله ذات آهي، نوکر اٿس ئي کونہ، پر جي نالو ٿئي.

(ذات= ڏيٹو> ڏئي ٿو، نوکر= کمي، نالو= راضي)

يعني: الله ڏئي ٿو، کمي اٿس ئي کانہ، پر جي راضي ٿئي.

تاريخي واقعن ۽ قصن کهاڻين جي ٽاڻن، رزم ۽ بزم جي اهجاڻن، ۽ روزمره جي زندگي جي مختلف شعبن بابت معنوي نُکتن ۽ نزاکتن جي آئيني کان سواءِ، ڳجهارت سنڌي لغت جو خزانو بلڪ سانچو آهي، جنهن ۾ انوکا لفظ پيا اٽلن پٽلن ۽ نئين سر سموهجي استعمال ٿين. بيشڪ ڳجهارت سنڌي لغت جي کاڻ جي کوٽائي جي هڪ نهايت مؤثر مگر پيچيده کَل آهي، جنهن مدت مديد کان پئي انوکن لفظن ۽ محاورن جي هيرن ۽ لعلن کي کوٽيو، ونڊيو ۽ چمکايو آهي. هن فن جي ذريعي سنڌي لغات جي ڀڃ- گهڙ ۽ وڌ- ٽڪ سان سنڌي ٻولي جو نت نئون مواد اُجرندو رهي ٿو. ۽ انهيءَ صيقل گيريءَ سان سنڌي لغت جو سرمايو وڌيڪ پختو ۽ پائيدار ٿيندو رهي ٿو.

روايتي رنگ ۾ ڳجهارتن کي ڳولڻ لاءِ لغت جي وڏي سرمايي ۽ سامان جي ضرورت آهي. جنس جنس جا نالا ۽ ٻولي جا انوکا انوکا الفاظ 'پاون' جي پوش ۾ ڏکجن ٿا، جن جي ڳولڻ ۽ کولڻ لاءِ لغت جي جهان ۽ جنسار تي نظر رکڻي آهي. 'ڳجهارت جي ٻيڻي' خاطر سگهڙن جيکو سنڌي لغت جو خزانو کوليو ۽ ڦوليو آهي، تنهن جو اندازو قدري هن کتاب جي 'پهرئين پاگي' مان

ڪري سگهجي ٿو. شين جي هر جنس ۽ صنف، ۽ ڳالهه جي هر تاڻي ۽ اهجاڻ متعلق سنڌي لفظن جو ذخيرو وڏو وسيع آهي، جنهن جو اندازو فقط اهوئي ڪري سگهندو جنهن گجهارت ڳولي هوندي. ڪنهن لفظ يا معنيٰ جي ڄاڻ جي باوجود، جڏهن ماڻهو هم معنيٰ لفظ يا معنوي تاڻي جي تلاش ڪري ٿو تہ سنڌي لغات ۾ مترادفات ۽ متعلقات جو ميدان ايڏو وسيع لڳي ٿو جو ۽ يانئجي تہ پهچڻ ڏيٽي ڪانهي. سنہ 1950ع ۾ ڪراچي شهر (صدر) ۾ مرحوم سليمان بُري جي ڊيري (ڪير مکڻ جي دڪان) تي هڪ ڪچهري ٿي جنهن ۾ هڪ سگهڙ (جنهن جو نالو ياد نہ رهيو آهي) گجهارتون ڳولينديءَ هر جنس جي لفظن ۽ نالن جا انبار لائي تي ڇڏيا. ڪيس ڏي آڻ پهريون ڀيرو سنڌي لغت جي وسعت کان نهايت متاثر ٿيس. ان موقعي تي ڪنهن هي گجهارت ڏني تہ:

جنڊ جي ليلان ڪونئرو حاڪيماڻو ڏي.

مون کي فوراً خيال آيو تہ: 'جنڊ' (چڪي) متعلق نالا محدود آهن ۽ گجهارت جو پائو 'جنڊي جي' آهي جو ويتر جنڊ متعلق لفظن کي محدود ڪري ٿو. هاڻي ڏسان تہ سگهڙ 'جنڊ جي' لحاظ سان ڪهڙا لفظ ٿو ڪٽي! اهو خيال ڪري آڻ پنو پينسل تيار ڪري ويٺس، ۽ هن سگهڙ جيڪي لفظ پئي چيا سي تڪڙا تڪڙا لکندو ويس حالانڪ سڀ لکي ڪونہ سگهيس. ان وقت جي اِها يادداشت هن طرح آهي: **جنڊ جي**= گري، گاري، ٻُڪي، هلڪي، گوري، ڪَتي، رَتي، سوڙهه، جهٽ- پٽ، گهُمري، ٻُهاري، ڪوسڙي، ڪاني، ڪَهي، چِٽي، موڙي، ڦيري، اَبتي، سبتي، هَٽي، اڏاڻي، جوتي، ايڏاڻي، اڪڙي، تڙي، لوڏ، اُهوڙَ، ليڪ، وٽ، پَٽي، مڪڙي، هينئن، مٽين، ڪُمر، ماڻ، گني، پيني، لِتي، نند، گهر، اوجهراڻي، نائي، ڪَٽ، لپ، مٽ، ڪاڻي، ڦُٽي، ڦاٽي، ڦِٽي، ٽڪري، ڪڪري، جهري، پڳي، زخمي، اُسوئي (اُس ۾ ڇڏڻ)، بَجهه، تاڻي، مُڪائي، چڪي.... پر انهن ڏکن تي گجهارت نہ پڳي، ۽ آخرڪار 'گهرڪي' تي پڳي. جنڊ جي 'گهرڪي' ۽ حاڪيماڻو (يعني حاڪم جو) 'اَمن'. يعني:

گهُرڪي ليلان، 'ڪونئرو امن ڏي.'

انهن لفظن بڌڻ کان اڳ، وهم گمان ۾ ئي نڪي آيو ته کو 'جنڊ جي' متعلق بہ کي ايترا لفظ سنڌي ۾ موجود آهن. گجهارتن ذريعي اسان کي سنڌي لغت جا اٿڻا ته انوکا لفظ معلوم ٿيا آهن جن جي اڳ خبر ئي کانہ هئي. مثلاً مومل راڻي جي گجهارت آهي ته:

هڏو ڏنئي ته گاهہ نہ کيئي.

هڏو 'کوشڪ' ۽ گاهہ 'کوتڪ' آهي. کوتڪ گاهہ ته معلوم آهي پر اهو معلوم نہ هو ته کو وَهہ يا مِڪ واري هڏي کي 'کوشڪ' چئبو آهي. مومل (يا کو ٻيو) راڻي کي ٽو چوي ته، ڪٽ تي ٻہ گڏ ستل ڏسي ڪنهن ۾ کوشڪ ڏنو هئي ته ڏڪ هڻي کي تڪ (ٽڪرا) نہ ڪيئي:

کوشڪ ڏنئي ته کي تڪ نہ ڪيئي.

لعلڻ خان لغاري گجهارت جو وڏو ڳولو آهي ۽ لفظن جو وٽس پرپور خزانو آهي. سنہ 1956ع ۾ پير حسن بخش جي ميلي تي (ڊنڙو، تعلقو شهدادپور) اسان ادبي محفل ڪئي جنهن ۾ گجهارتن جي ڪچهري هلي. ٻيڙي فقير ڪنيار ان موقعي تي هيٺين گجهارت لعلڻ خان کي ڏني ته:

عمر انهيءَ جاءِ تي مارو مون لاءِ **ڪاڻي ذات** ڪن.

لعلڻ خان وٽ ڪاڻي ڪاڻي جي ذات هڪ بيت ۾ بڌل آهي. لعلڻ خان بيت چيو ۽ ٻيا ٻہ 'ڪاڻي' جا گهڻا ڏڪ هنيا پر گجهارت ڪانہ پڳي. ٻيڙي فقير لڪ خاطر ڪنيارن جي ڏنڊي مان 'اڏهڻي' نالي ڪاڻي گجهارت ۾ آندي هئي. 'اڏهڻي' يا 'ڏَڪ' اها ڪاڻي آهي جا ڪنيار وڏن ٽانوَن (ماڻي، مٽ يا دلِي) کي ٽپي پورو ڪري، زمين تي رکڻ وقت اندرين پاسي کان ايِي ٽيڪ طور ڏيندا آهن تہ ٽانو پنهنجو پاڻ جهلي ايُو ٽي ٻيهي. هر ٽانو کي گهٽ ۾ گهٽ ٻہ اڏهڻيون ايندیون. گجهارت جي پاوَن جي لحاظ سان، ڪاڻي= اڏهڻي> او + ڏهاڻي، ذات جا= گهمرا. مارئي تي عمر کي چوي ته:

'عمر انهيءَ جاءِ تي مارو مون لاءِ او ڏهاڻي گهمراکن'

انوکن لفظن کان سواءِ، اصطلاح ۽ محاورا پڻ گجهارتن ۾ سموهيل آهن. مثلاً زماني جي حالات بابت گجهارت آهي ته:

شهر لڳو ماڻهو ذات ٿيا

يعني: سن لڳو ماڻهن ساڻ مٽيا

ذات جا 'سامٽيا'، 'سن لڳڻ' يعني 'چوڏهين سن جو اچڻ'. سنڌ تي انگريزن جي قبضي ۾ تالپورن اميرن جي حڪومت جي پڇاڙي ۽ آزادي جي خاتمي سان، ملڪ ۾ پنهنجي راج رسم موجب فيصلا نبيرا ختم ٿي ويا ۽ نوان قاعدا قانون رائج ٿيا. 1259ھ ۾ انگريزن سنڌ تي قبضو ڪيو ۽ ايندڙ چاليهن سالن ۾ سندن تسلط پورو ڄمي ويو. يعني ته سنہ 1300ھ بعد، چوڏهين سن (صدي) جي شروعات سان اهو نئون اثر نمايان طور نظر اچڻ لڳو، جنهن جو احساس سنڌ جي عوام کي شدت سان ٿيو ۽ چوڏهين سن کي نندياڻون ۽ شڪ جي نگاهه سان ڏٺائون. سگهڙن ان جو اظهار مٽين ڳجهارت ذريعي ڪيو.

مواد جي سهيڑ ۽ ترتيب:

پهريون اديب جنهن هن اعليٰ فن جي افاديت محسوس ڪئي سو هو ڪوڙومل چندنمل ڪلٽاٽي، جنهن سنہ 1888ع کان اڳ (اندازاً 87- 1885ع وارن سالن ۾) ڳجهارتون گڏ ڪرڻ شروع ڪيون ۽ هن موضوع تي ڪتابڙو مرتب ڪيائين. تاريخ 1- جنوري 1888ع تي ان ڪتابڙي جو ديباچو لکيائين، جنهن ۾ چوي ٿو ته:

"سنڌ ۾ گهٽن ماڻهن کي خصوصن ڀهراڙيءَ ۾ ڳجهارتن جو ڏاڍو شوق آهي. رڳو اٽپڙهيل ۽ دهقاني ماڻهو، پر بعضي وڏا ماڻهو به ڳجهارتن سان اهڙيءَ طرح دل وندرائيندا آهن جيئن چوپڙ يا پتن جي راند سان. ميلن ملاکڙن ۾ گهٽا ڳجهارتي اچي گڏ ٿين تا ته اتي کي شوقين ماڻهو سڄيون راتيون انهيءَ وندر ۾ گذارين. گهٽن ماڻهن چيم ته ڳجهارتون گڏ ڪري ڇپايو ته چگو ۽ مون پاڻ به ڏٺو ته ماڻهو اٽپڙهيل ۽ دهقاني سڏجن تا سي ڪيئن پنهنجو عقل ويڙهائين ۽ خيال دوڙائين تا ۽ پاڻ وندرائين تا سا ڳالهه ته ڳجهارتن مان معلوم ٿئي ٿي، پر انهن ۾ گهٽا نوان نوان لفظ تا ڏسجن، تنهنڪري جي گڏ ڪري ڇپائيبون ته سنڌيءَ جي به ڪجهه واڌ ٿيندي، پوءِ حيدرآباد ۽ ڪراچي ضلعن ۾ گهمندي انهن جي گڏ ڪرڻ ۾ پيس."

اهڙيءَ طرح هن سڃاڻ اديب گجهارتن جي اهميت محسوس ڪري حيدرآباد ۾ ڪراچي ضلعن مان پنج سؤ گجهارتون گڏ ڪيون. جن مان چونڊ ڪري ٽي سؤ ٽيهٺ گجهارتون سرن وار مرتب ڪري انهن جي پيڙي ۾ مطلب سميت "سنڌي گجهارتون" نالي ڪتابڙي ۾ ڇپايائين[1] .

انهيءَ ساڳئي دؤر ۾ سنڌ جو هڪ وڏو سڃاڻ سگهڙ رمضان فقير وادو (ذات جو لاکو وينل پنجمورو تعلقو هالا) ساماٽو، جنهن سنڌي سگهڙپائي جي هر فن ۾ طبع آزمائي ڪئي. هو پاڻ سگهڙ شاعر هو، جنهن پنهنجون گجهارتون جوڙيون جن مان اڪثر منظوم هجڻ ڪري سگهوئي سگهڙن ۾ عام مشهور ٿي ويون. رمضان فقير اهي گجهارتون هڪ جدا ڪتابڙي ۾ مرتب ڪيون جو هن فن ۾ پهرئين تصنيف آهي، ۽ هن وقت قلمي صورت ۾ موجود آهي. اهڙيءَ طرح ٻئي ڪنهن سگهڙ گجهارتون گڏ ڪيون جي آڪاڏو هريسنگ (سکر) ۽ پوڪرداس (شڪارپور) ڪتب فروش طرفان شايع ٿيون. پاڪستاني دؤر ۾ محترم عبدالڪريم سنديلي ڪتاب 'وينجهار' ۾ هڪ باب گجهارتن تي لکيو ۽ گجهارتون درج ڪيون، ۽ پوءِ مرحوم عبدالحسين شاهه موسوي پنهنجي ڪتاب 'سرهاڻ' ۾ گجهارتون درج ڪيون. انهن مڙني ڪوششن ۾ ڪوڙيمل جي ڪوشش سڀ کان اول ۽ اهم هئي.

مٿيان ڇاڻايل ٻه ڀريان ذخيرا گجهارتن جي هن ڪتاب مرتب ڪرڻ وقت اسان کي نه ملي سگهيا. اسان سنڌون سڏو سگهڙن وٽان مواد ميڙيو. 1951ع کان 1956ع واري عرصي ۾ اسان پنهنجي ذوق شوق سان مختلف ماڻڪن ٽي ڪڇهريون ڪندي ڪافي گجهارتون گڏ ڪيون، ۽ سنه 1957ع ۾ جڏهن بورڊ طرفان "لوڪ ادب تجويز" منظور ٿي ته اسان هن تجويز هيٺ گجهارتن بابت جدا هڪ خاص ڪتاب رٿيو ۽ تعلقيوار ڪارڪنن کي هدايتون ڏنيون ته گجهارتون گڏ ڪري موڪلين. اهڙيءَ طرح ڪنهن حد تائين سنڌ جي هرياڳي ۽ ضلعي مان گجهارتن جو مواد دستياب ٿيو.

جڏهن اهو مواد مرڪزي آفيس ۾ پهچڻ لڳو ۽ زير مطالع آيو ته بنده

---

[1] اسان جي آڏو هن وقت سنه 1901ع وارو چاپو آهي جو "قيصريه پريس حيدرآباد سنڌ" مان شايع ٿيو. ٿي سگهي ٿو ته ان کان به اڳ کو چاپو شايع ٿيو هجي.

راقم محسوس ڪيو تہ ڳجهارت هڪ نهايت ڳوڙهو فن آهي ۽ جيسيتائين آءٌ بذات خود هن فن کان پوريءَ طرح واقف نہ ٿيندس تيسيتائين 'لوڪ ادب تجويز' جي ڊائريڪٽر جي حيثيت ۾ ڳجهارتن جي ڪتاب کي ڪماحقہ مرتب نہ ڪري سگهندس. انهيءَ ڪري جيتوڻيڪ ڳجهارتن سان اٽس اڳ هو مگر 1958ع کان ونني هڪ طالب علم جي حيثيت ۾ ڳجهارت کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪيم ۽ ٽن سالن (1958- 1960ع) جي عرصي اندر ڪچهرين ۾ سگهڙن سان ڏي- وٺ ڪندي، ڳجهارتن جو مطالعو پختو ٿيو. ڳجهارت ڳولڻ توڙي پنهنجي طرفان ڳجهارت ٺاهڻ جي لياقت پيدا ٿي. ٻيڙي فقير ڪنيار کي، جو اڳ ڏور جو سگهڙ هو، ڳجهارت جو شوق ڏياري پنهنجي ذاتي ڪچهرين ۾ رفيق بنايو ويو، جنهنڪري ڳجهارتن ۾ ڏي- وٺ جي مشق ٿيندي رهي ۽ سنہ 1960ع تائين فن ڳجهارت جي هرپهلوءَ جي پوري پرک پروڙ پئجي ويئي.

انهيءَ ڪوشش ۽ ڪشالي بعد سنہ 1961ع ۾ ڳجهارتن جي مواد جي چڪاس ۽ چندڇاڻ تي توجهہ ڏنو ويو. پنهنجي ذاتي ميڙسيڙ سميت ڏهن هزارن کان وڌيڪ ڳجهارتون قلمبند ٿيل مواد ۾ ڪٽيون ٿيون. ڪيتريون ئي ساڳيون ڳجهارتون جداجدا ڪارڪنن کان لکجي آيون ۽ پڻ ڪي ساڳيون ڳجهارتون جزوي ڦيرگهير سان لکجي آيون. اهڙين ڳجهارتن کي پيٽي هڪ قابل قبول ڳجهارت قائم ڪئي وئي. انهيءَ چند ڇاڻ بعد اندازاً پنج هزار ڪن مستقل ڳجهارتون وجي ٻيٽيون جن تي تنقيدي نگاهہ وجهڻ سان ڪي اڻپوريون، ڪي غير معياري ۽ ڪي مبهم نظر آيون جن کي ڇڏي باقي صافي طور 2674 ڳجهارتون هن ڪتاب لاءِ چونڊيون ويون جي متن ۾ شامل آهن. مطالعي ۽ پيٽ سان معلوم ٿيندو تہ هن ذخيري ۾ ڪوڙيمل جي ڪتاب واريون توڙي ٻيون پوءِ شايع ٿيل اڪثر ڳجهارتون (قدري روايتن جي اختلاف سان) اچي ويون آهن. سگهڙ رمضان وادي جون ڪي ڳجهارتون پڻ سگهڙن وٽان مليون جي هن ذخيري ۾ شامل آهن.

فن ڳجهارت جي اعليٰ معيار جي لحاظ سان هن ذخيري ۾ اجان بہ ڪيتريون ئي ڪچيون ڪڪيون ڳجهارتون موجود آهن، پر اسان عمداً ۽ ارادتاً

اهي شامل ڪيون انهيءَ لاءِ ته جنهن دؤر ۾ هيءُ گجهارتون گڏ ڪيون ويون انهيءَ ۾ گجهارتن جي ڏي- وٺ جو جيڪو چالامان هو تنهن جو قدري صحيح اندازو ڪري سگهجي. انهيءَ لحاظ سان هن ڪتاب ۾ گجهارتن جو شامل مواد موجوده عام روايتي رنگ جو آئينو آهي.

گجهارتن جي هيڏي وسيع مواد کي سهٽي ترتيب ڏيڻ هڪ اٽانگو ڪم هو. اسان اول 'گجهارتن جي ڇڄٽي' واري مواد کي ڪتاب جي 'پهرئين پاڳي' هيٺ 'پاون' جي لحاظ سان 'الف- بي وار' مرتب ڪيو آهي، انهيءَ لاءِ ته جنهن به 'پائي' جي ڇڄٽي جو مطالعو ڪرڻو هجي ان کي آساني سان لهي سگهجي. خود گجهارتن کي انهن جي ڇڄٽين سميت ڪتاب جي 'ٻئي پاڳي' ۾ سُر وار ڪري رکيو ويو آهي: مختلف سُرن هيٺ هرهڪ داستان (سسئي- پنهون، عمر- مارئي وغيره وغَيره) جي شروع کان آخر تائين گالهه جي مکيه ٽاڻن ۽ اهجاڻن جي سلسلي موجب گجهارتن کي مرتب ڪيو ويو آهي. انهيءَ سلسليوار سٽاءِ ۽ ترتيب سان اميد ته هيءُ ڪتاب گجهارتن جي مطالعي لاءِ مفيد ثابت ٿيندو.

ڪوئيٽا ن.ب.

4- سيپٽمبر 1969ع

متن

گجهارتون- 1

پاڳو پهريون

گجهارتن جي پيڙي

گجهارت جي 'پائي' ۾ لڪل نالي وڻڻ يا انهيءَ نالي کي واءُ لڳڻ سان گجهارت پڇي پوندي، تنهنڪري سگهڙ ۽ ڳولا، اڪثر نالن جون ڪنڊيون پاڻ وٽ ياد رکندا آهن. انهيءَ ترڪيب سان گجهارت وسئون وڌائين ٻڇي ڪاڻ سگهندي آهي، جيئن ته گجهارت جي 'ڳول' ڏکي آهي، تنهنڪري سگهڙن نه فقط جداجدا جنسن جي نالن ياد ڪرڻ تي ڏيان ڏنو پر هنن انهن نالن کي آساني سان ياد ڪرڻ لاءِ بيت جوڙيا، ته گجهارت کي ڳولڻ ۾ سولائي ٿئي. هن پاڳي ۾ گجهارت جي مشهور ڇاڻن جي زباني قلمبند ڪيل نثر توڙي نظم جي ڪنڊين کي شامل ڪيو ويو آهي.

گجهارتن جا 'پاوا' ٻن قسمن جا آهن، (1) نالا يا اسم ۽ (2) نالن جو صفتون. نالن ۾ ماڻهن، ذاتين، ساهوارن، جيتن، پکين، گاهن، پوکن ۽ شهرن وغيره جا نالا اچي وڃن ٿا، صفن ۾ "جا"، "جو"، "جون"، ۽ "جي" اچي وڃن ٿا، مثلا "اُب جا"، "گاهه جو"، "جَر جون" ۽ "اڪ جي"، انهن پاون جي پيڙيءَ جون ڪنڊيون پڻ انهيءَ سلسلي موجب ترتيب ڏيئي رکيون ويون آهن. پيڙي يا ٻول جو "بيت" آخر ۾ ڏنو ويو آهي. اهو سمجهڻ ضروري آهي ته ڪنهن ٻه 'پائي' بابت چيل "بيت" ۾ انهيءَ پائي جا نالا توڙي صفتون اچي وڃن ٿيون، مثلاً "اُپ" تي چيل بيت ۾ نه صرف "اپ" جا نالا اچي وڃن ٿا، مگر اُپ جون صفتون توڙي فضائي شيون شامل آهن.

آسانيءَ خاطر مُک پاوا، عنوان طور 'الف- بي' وار رکيا ويا آهن ته پڙهندڙ سولائيءَ سان ڪنهن ٻه 'پائي' جي پيڙي معلوم ڪري سگهي. شروعات 'الف' سان ڪئي وئي آهي، جنهن ۾ اُپ، اڌ سڌ، اک، اکر مکيه پاوا آهن، اهڙيءَ طرح 'بي' ۾ وري انهيءَ اکر سان شروع ٿيندڙ 'مُک پاوا' ساڳي ترتيب موجب ڏنا ويا آهن. ظاهر آهي ته هن پاڳي ۾ گجهارتن جا سيئي 'پاوا' ۽ انهن جون پيڙيون شامل نه آهن، صرف اهي 'مُک پاوا' ۽ انهن جون پيڙيون سگهڙن وٽان وقت سر ملي سگهيون، سي شامل ڪيون ويون آهن.

اُپ

1. اُپ جا نالا: آسمان، آکاس، عرش.

2. اُپ جا: تارا، ٽيڙو، ستارا، لُڏا، گرهه، ڏينهن، اُپريا، لٽا، لڙيا، ڪڪر، بادل، وسڪارا، طبقَ، اولا، ڳڙا، گولا، نڪتَ، چوها.

3. اُپ جو: نڪتُ، عڪس، وهائو، وچون، پٽون، ڪوهه، ٽنگر، قطب، سج، چند، زحل، مشتري، زهرو، منڊل، جهُٽ، وڏُ اوهيرو، مينهن، وسڪارو، چمڪات، نڪاءُ، ڏڪاءُ، ڪوهيرو، جهولو، طوفان، لُٽ، نيرو، پِنو، وُٽو، ڏانگڙو، مينگهه، ملهارُ.

4. اُپ جون: ڪتيون، راسيون، راتيون، پينگهون، ماريون، چاٽو، ڦڙيون، ملهارون، اوريڪون، هوائون، اُلهيون، هرڙ ڪڍيون، نوايون، پيڙيون، ڪيڙَ رُون، منيون.

5. اُپ جي: ڪُنديِ، ڪٽ، رُوءِ، وڇ، اِندلٽ، برسات، بارش، بوند، گوڙ، ڪنوڙ، بجلي، ڪارَ، جهڪ، پِني، اوريڪ، هوا، لُڪَ، لڪَ، سردي، چِٽَ، گرمي، واڇَ، ڪاراڙ، لَس، ڪڪري، واڏَري، ماڪَ، پولارَ، تترڪرڙي، ڳاڙهاڙ، ساوَڪ، وَس، صفائي، انڌوڪار.

6. اُپ جو بيت[1]

سارا هيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
سانوڙ، سورج، سهڻو سارنگ، ميرُون، ميگهه ملار چوان،
ڪڪر، ڪارَپ، قمر، چند، چانڊوڪي، چهروڇار، چوان،
ٽيڙُو، مُنيون، مينهن، مَلارو، ڪتي، قطب، ڪاڙهو، ڪار چوان،
آگر، آڙنگ، اُپريو، ڪنديِ، ڪٽي، حوت، دلو دلدار چوان،
لاٽ، لڙاٽ، نڪٽ، نيرو، پيسرو، پارو، ماڪ، وُني مهندار چوان.

---

[1] چيل لعلڙ خان پٽ علي بخش پٽ جيئندو، پاڙو سنجراڻي لغاري، ويڻل ڳوٺ گل محمد لغاري لڳ استيشن سرهاري تعلقو شهدادپور. اندازاً سنہ 1895ع ڌاري ڄائو، سندس وڏا اصل ديري غازي خان جا ويڻل هئا، پوءِ لڏي اچي ڳوٺ غلام شاهه لڳ سڪرنڊ ۾ وينا، پر دريا ۽ جي پائڙ ڪري لعلڙ خان لڏي ناناڻي ڳوٺ گل محمد لغاريءَ ۾ ويٺو ۽ شادي به اتي ئي ڪيائين. سندس ڪلام جو گهڻو حصو سرائڪيءَ ۾ آهي، جو حمل فقير جي تتبع ۾ چيو اتس. يوسف زليخا ۽ هير رانجها جا قصا پڻ ناهيا اتس. هن ڏور ۽ ڳجهارت جو به وڏو ڀاڻو آهي.

رَڱي رَڱ، رنگ، روشنائي، جھولا، جھکون ڏار چوان، چندا، ڦڙا، چاتون، چوھا چروُن، جوزا، قوس قندار چوان، جھٽ، ڦُٽ، جھالون، لس، لڏڙا، ڳڙا، ڳار چوڏار چوان، برف، بجلي، بوند، بھاري، بادل، برسيو، اندلٽ يار انڌار چوان، آيٽ اُپريو، چوٽڪا، چاندني، سڄ اُتر سردار چوان، تاءُ تکو تجلو تارو، برسات، رُوھي، بھار چوان، عرش قرش، آسمان، اوھيرا، وڇون، واٽ وسڪار چوان، مچلو، ڪٽ، ڪنوڻ، گل، گوڙيون، پاڻي، پينگھ پلار چوان، بارش، بار، بحر جو چمڪو، پيڄ پلي پٽڪار چوان، ڪاڙھو، ڪماٽيو، ڪھڪشان، جھمڪو، جھڙ ڦُڙ، جھلڪو ڏار چوان، صاف صفائي، مينھن ملھائي، اُپريو، لٽو آر چوان، گاج گجگوڙ، اوٽر، انڌاري، ليکون، لھريون، پيسرو پلتار چوان، ٽاڏل، ٽڏڪارو، چمڪار، چنگارو، ڪاڙھا ڪارونيار چوان، انڌو ڪار آيو، وڇ وسايو، چوھو سو چٽڪار چوان، لطف ڪجاءِ تون "لعٽ" تي، صاحب رب ستار چوان.

اَڏ سڏ

1. او، اي، اڙي، اَئي، ڙي، ھيٺ، ڦيٺ، ھڙي.

اک

1. اک (اکيون): ڪاريون، ڪجليون، سھڻيون، چٽيون، ڪاڻيون، جڏيون، ٽيڏيون، شيريون، ڪُنديون، نماڻيون.

2. اک جا: اوجاڳا، اشارا، ڦيرَ تارا، پنبڻ، چپر، تُنرا، نهين وار.

3. اک جو: ڏُنڊ، ڦُلو، وَھڻ، اُٽڻ، سڃڻ، چٽو، ڏيان، اِشارو، نظر، شرم، آرام، اوجاڳو، ناز، تجلو، نخرو، پاڻي، پورڻ، پٽڻ، حياءُ، وسڻ، لڳڻ، ٻڌڻ.

4. اک جون: ماڻڪيون، گھورون، نظرون، پٽيون، پوريون.

5. اک جي: نظر، چائي، سوچ، نند، ماڻڪي، لڄ، گھورَ نگاھ، اُونگھ، چمڪ، اُٽي، رائي، آنڙي، لڳي، پوري، يٽي، پنڌ، چالي، اُگھي، ٻوٽي، ڳاڙھي، ڪاري، ٻڇي.

اکر

1. اکر (اکرن جا نالا): الف، بي، زي، لام، واو، ڙڙو، ممو.

2. اکر جا: نقطا، ٽپڪا.

3. اکر جو: اَنگ، وَڻ، لکيو، پيشُ، حرف، باب، صحيح، غلط، کارو، وڏو، ننڍو، سنهو، ٿلهو.

4. اکر جون: اعرابون، صورتون، نشانيون.

5. اکر جي: اڻي، زير، زبر، شد، مد، جزم.

اَن

1. اَن (انن جا نالا): ساريون، ڪٽڪ، چانور، پاجهر، حوٺ، ڪلڻ، ڪاٽي، گرگلو، آڇڙي، جاڙي، جوَ، پُرٽ، سائون، ڪرنگهه، مڪائي، مڪٽي، چٽا، متر، مانهه، سار، مُگَ، ترَ، ڪُنڊيي.

2. اَن جا: ڏوڏا، ڪاسا، ٽوپا، ڪڏا، ڪوهرَ، سوئا، ڳارا، پکوڙا، پيجا، داڻا، چِلا، پاندا، ڪرا، گندا، ڦُلا، ڪوڪلا، ڪونڪلا، ڪيٽَ، پيليا، تُهه، پوکيا.

3. اَن جو: آڌارڻ، ڏوڏو، اڳهه، مڻ، خرار، ٽوپو، ڪاسو، ماپارو، جيءُ، پت، ڏارو، ڪڏو، آپون، ڪرو، اَنو، ميدو، ڳارو، ٻُڪ، چونڊو، لابارو، چُنو، وِرو، ابواب، ٻوهو، تهه، ڳيڙُ، اَناڻ، بوسو، چاڻُ، سنگ، پاڳو، داڻو، ڪٽو، ڪيرو، ڪوڙ، ڊِڳُ، ڪانو، رَس، ٻوڙو، ٻورو، وِڪرو، چرون، ڏَڪ، ڏريو.

4. اَن جون: راهون، ڪاهيون، ملهون، ٻوريون، پليون، گنديون، سيون، پهٽيون، ڪوڙيون، منيون، پريون، ڏاڻيون، ڪرهيون، رڪون، ٻڪيون، رَيون، ساريون.

5. اَن جي: وائُر، چڙَ، چنڊ، پاڻي، چوٽائي، رڪ، ماني، ڪچڙي، پوري، ڪُٽي، تُهي، ٻُري، ٻِٽَ، تري، پَلي، گُندي، پلهه، لَپ، ڪنڊ، آڳر، ڪلڪائي، تاري، ڳاهي، هل، پُڳر، پرپَ، ساڍي چال، سيرڪي، تورَ، ڏري، توتڙ، ڪتر، ٻُڪي، واڌائي، دَڙ، ڪرهي، چاٽي، ڏڏڙي، ڏڏري، بکيا، پيڙي، گهاڻي، ڪاسڪي، اڳهي، مُٺ، سٽي، ڊِڳي، ڪاهي، ٻوري.

6. اَن جو بيت •

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
اَن اُپاري، آوَت ناهي، تون ميڙ مُڱن جي هار چوان،
کيرو، کوڙي، کرو ناهي، کر کو رڙ ڪٽا ڏار چوان،
راهه کوئن ريڑهي رک تون، کر مانهه، منر جي ڏار چوان،
ميو، ماڻ، مهري، مُکري، کر چنگي، چپٽي ڏار چوان،
چهنبي، چُرون، چُوري، چانور، چٽو، چِلو، چُوريو يار چوان،
چاٽو، چاٽي، چوکا، چنگالي، سنگ، صفائي، کر وائر جي وسکار چوان،
کَڏا، کير، کنبي، کاسو، ڏڙو، تُوتڙ ڏار چوان،
پَل پلي، پُڻ پاڻي، پيٽوپيهون کر پکو، پليٽڻ ڏار چوان،
اچو آپُون، آڏَ، اَنو کر ڏارو، پليٽڻ ڏار چوان،
ڍڳ، بُسري، بُکي، بُهاري، کر بُر پيجنو هار چوان،
قُلو قَکو، قرڙيو، کر ڍڳي، قانبي ڍار چوان،
قکي، قوڳَ، قُلو، قَکو، پِڙي، پَٽي، کر چڙچنبڙ چاٽي ڏار چوان،
توتڙ، لپون، ليڙا ناهي کر يور، پانبڙ پري تار چوان،
ڳَر، ڳير، ڳچ، يور، پُڳڙو، کر ڪُٽي اڳهه اپار چوان،
چُوري، چوٽائي، چِلو، چُنو، پيجو، بيج، بُهار چوان،
سيرا، سَيون، چيٽا، چپٽي، کر کوهر، کهڙو ڏار چوان،
ناپو، نانگلي، ساريون، سڳداسي، کر ڏاٽا، چنگالي ڏار چوان،
چَٽون، چَلَر، ناڙي، نگر، کر کهڙو ڪٽکي جوار چوان،
ڳاڙهي، اچڑي، کلڻ کوڙا، بکيا بازيگر ڏار چوان،
ڪٽي، کانهين، کيرو، خاشو، ماپ، مَيو، مُگ، منڊاٽي، چونرا ڏار چوان،
اڏ، اَوهاندا، اوڙو، اچڑي، اُسري، ايڪڙ، اڏويه آڏار چوان،
آڏائون، انگور، اور، اُسري، اَهُر، آڳاٽي، آوَت، آلو ڏار چوان،
اڳهه آهلي، آپون، اڳياڙي، بند بيلاکي، بَگ، بازيگر ڏار چوان،
بص، بوکڙو، بُلِ بيهي، بُهه، باراني، بجر بوسي ڏار چوان،
تِر، توتڙ، تماڪ، توري، تَس، تَسيو، تُنبي تار چوان،

• چيل لعلڻ خان لغاري، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص84 هن بيت ۾ نه فقط "ان" پر "پوک" به شامل آهي.

تک، ترائي، توريو، تُري، تُوريون، تُھہ، ٿيلا ڏار چوڻ،
سُکي، سڙي، سھنور ساڻ سنيالي، ساوَک، سُٽري ڏار چوان،
سائي، سائون، ساريون، سنگت، سوءِ، سنڈو، سُئا سار چوان،
سلو، سرنھ، سِٽي، سنيالو، سھاڳ، سونگڙي، سير سڏار چوان،
سيھو سھيڙي، جوھر جوئر جي، جانچي جاتون ڏار چوان،
جريب، جاڙي، هاري، هر، هکلي، حصو، هنداڻو هار چوان،
کڙو، کڙکي، کيڙي، کرڙو، کيرو، کلڻ، کئي، کنياڻي ڏار چوان،
کاڏ کڏوٽي، کَس، کار، کوڙو، کرو، کُتون، کرو ڏار چوان،
کوٽيا، کھنبڙي، کوڙي، کنڊي، کَھُري، کاڇو ڏار چوان،
دَڙي، داڻا، دَن، دَنگ، ديرو، ريج، رجائيج ڏار چوان،
روت، رُوٽي، ريھڙ، رتي، رُلي، رک، راھون ڏار چوان،
رنگ، ريڙي، رونبو، رسي، رچائي، ديکڻ ڏار چوان،
زيان، ضايع، ذوق، زَردو، زينت، ضابطو زردار چوان،
ڦرڙي ڦُٽي، ڦکو، ڦرسو، ڦُلاڙي، ڦريون، ڦار چوان،
ڦوڳ، ڦولاريو، ڦندڙي، ڦاکو، کيڙ، کُڇي، کل کار چوان،
کاڙي، کريلو، کتي، کارَپ، کرنگ، کنگڙي، کُماڙي ڏار چران،
کَرڙي، کُتر، کڏک، کھڙو، کانگڑو، کڻا، کُھڙي ڏار چوان،
کانو، کَکي، کسي، کانگڑي، کَجھي، کِري، کَڏا ڏار چوان،
کَڙَپ، کانھين، کانگڑ، کُرتي، کورڙ، کاشني کار چوان،
کُکَ، کنار، کاسو، کُڙمي، گوگھم، گدرو، گلزار چوان،
کرنگ، کڙيا، کُنبي، ککڙا، کڙيا، کاشني، کارچوان.
گڏو گُدام، گجر، گُلڙا، گوبي، گُڏ، گاھ، گُري، کر گُوار چوان،
لاھي، لڙي، لوسڻ، لوڙھو، لَپ، لوڙک، لابارو لار چوان،
لوڙھ، لائين، لسي، لينون، لائي، لُٽي، لٽ ڏار چوان،
گڏي، گوگڙو مُھري، منڊاڻي، مور، مُکري، مانھن، متر، مگ، ڏارچوان،
مُھڙ، مکڙي، مانجھر، موري، سُنون، مَڏ، ميھا ڏار چوان،
مند، مھلو، مُنديي، مرلي، موڙ، مينديي، ميڙي، مرچون ڏار چوان،
منڙي، مرھي، مکئي، مليرڙو، موٺ، ملھو، منھن ڏار چوان،

ميڙهه، منگهو ماڄ، ميڙي، ناڙو، نانگلي، نائڪو ڏار چوان،
ناڙي، نايو، نسري، نهوَرَ، ناڙو، نُڪرو، نار چوان،
ننديِ، نپائي، وَلهه، واڙي، وَنگو، ويرو، سو وَڻون ويچار چوان،
واگُٽ، واهسي، وٽ، ورهائي، ونبدي، هِارو ڏار چوان،
وڏي، وَلر، وَلار، وائڙو، وائر، وَڏَ، ووٽاني، وسڪار چوان،
هارا، هنا، هاري، هيلنگهه، هوڙا، هوڇ، هيجو، هج هَ سهار چوان،
هورُ هاجهري، هٽالو، هوڙو، هُڪي، هيلهَ هاتي ڏار چوان،
هِهراري، هاٽي، پَن، پوٽا، پيهي، پٽهه، پپوري پار چوان،
پَڪي، پوک، پچائي، پونجها، پاچاتي، پالڪ، پتا پار چوان،
پَد، پيتل، پاڙو، پڑي، پٽي، پوٽو، پتي، پلي، پَل ڏار چوان،
پچور، پاٽي، پگر، پڪسي، پياري، پوري، پري، يل ڏار چوان،
پيندبي، پاڪ، پيلي، پاگو، نري، نيڑي، نوڙهي ڏار چوان،
نَسپ، ناهي، ماڻ، ميو، ٽُڪون، ٽيڑي، ڊڳي، ڊارا، ڏار چوان،
ڍهلي، ڍوري، ڍَڪي، ڍاڪو سا ڍَهل ڏار چوان،
ڍِپ، ڍڻي، ڍاهي، ڍاڳ، سٽي، سنيالو، كانبو، كٽي ڏار چوان،
تَڪ، تور، كَس، كهنبڑي، كارَپ، كاٽي ڏار چوان،
چوپ، چوپو، چوٽڪ، چيڙُ، چانور، چيڙو، چري، ڏار چوان،
چَٽو، چُنگي، چيٽ، چتي، ڳلچير، ڳنو، ڳر ڏار چوان،
ڳوڙها، ڳپل، ڳلي، ڳنڊو، كنڊي، كمائي ڏار چوان،
چاهان، چاٽو، چلي، چٽ، چُلنگي، بجر بار چوان،
ڳيي، ڳني، كيٽ، كَرو، كڏوتي، كري، ڏري، كُت ڏار چوان،
گهات، گهاتي، گهٽي، گهمرو، گهيرو، كُٽ، كنياٽي يار چوان،
ساڻ، صفائي، ڊيڊا، ڊنگر، ڍاڳ، ڍَنسي، ڊڳ ڏار چوان،
لطف كجاڻ تون "لعلٽ" چئي، كلمون قلب قرار چوان.

اوزار

1. اوزار (اوزارن جا نالا) پاكي، كتر، كينچي، نكچڻو، نهرڻ، مشين، واهولو، كارائي، رَندو، گونيا، رنبي، ماهيچو، پٽاس، سيراهي، كمان، كشو، هٿوڑو، برمون، كهاڙو، رَوات، ٽكوري، كرٽ، اَنبوري، سنبو، سانسي، پنوس، قيرٽي، سُئي، ليول، گرمٽ، مسطر، وٽنل.

باهه

1. باهه (باهه جا نالا) چيرو، آگ، آتش، آڑاهه.

2. باهه جا: اُڏمان، اگر، آرڻ، سيرَڻ، اوگها، ٽاندا، چلها، تجلا، ٽمڪا، اُهاوا، سڙيا، ٻريا، دونهان.

3. باهه جو: ٽاندو، ڪامڻ، سڙيو، تئو، سيڪ، پڙڪو، پڙڪو، مچُ، پيڙ، دونهون، سمون، اگَر، جاڳتو، ڪوئلو، ٻرڻ، ڏَڳڻ، دَونڪڻ، وسامڻ، ٻرڻ، پچڻ، وڪوڑڻ، ونڻ، لڳڻ، مچڻ، ڪامڻ، جلڻ، پڪڑڻ، ڦوڪڻ، ٽمڪڻ، رس، سڙڻ، تجلو، اوجيسُ، سوجهرو، اوجاس، چُلهو، ڪلُ.

4. باهه جون: اُماڑيون، ڏياٽيون، دونهيون، ڇيڙيون، سڙيون، رکون، چمڪيون، ٽمڪيون، جليون، ٻُريون، ٽاندڙيون، ڪاٽيون، پڙڪيون، پيڪيون، چريون، چلهيون، تجليون، پڪلون، اُجهايون، ڪاميون، وسامِيون، تيزيون.

5. باهه جي: ٽوسات، چرَ لاٽ، ڇيي، گرمي، ڇٽنگ، چوانٽي، چار، چاري، ڪيري، رکَ، ڦلهير، دُکي، جامڪي، ڏَنوَڻ، ڏمڻ، بَڻي، ٻالي، اُجهائي، دُونهي، ٽاندي، ٽمڪي، ڦلهيار، سڙي، چَري، ڪاني، اُماڑي، ٻاري، سڙيل، پڪل.

6. باهه جو بيت ●

سارا هيان سچو ڏٽي جو صاحب رب ستار چوان،
آڙهه، اُلا عشق اتاريا، چوٺانتي، چٽنگ لڳي چوڏار چوان،
آس، الانبو، آتش، آگ، اُيري، ٻاري، ٻارڻ يار چوان،
پيڙ ٻاهيون، پڙڪي، چاهيون، ٽهڪو، ڪيري ڪار چوان،
بجلي، تجلي، ٻارڻ، پڙڪو، چٽڪو، چٽڪي چوڏار چوان،
تؤ، تک، تپش، ٽاندو، ٽهڪو، ڪوئلو، اگر ڪار چوان،
دَري، دوزخ، ڏانڊ، داغ، دليون تي، ڏيو، چراغي ڏار چُوان،
چٽڪي، چلهه، چري ٻيو چِخو، چاهه، لڳي چوڏار چوان،
چرخ، چمني، ڏايو، ڏاري، ٻنيو، اُيارو ٻار چوان،
سيڪ، سوجهرو، رمز روشنائي، چاٽي، ڇيي چر، ڏار چوان،

● چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه ص 84.

شر، شور، شمع، ٻيوشاهي تجلو، تتي، ڪوسي ڪر، ڏار چوان،
جهلو، جهڙڪو، گهمرو، گهيرو، جوش، جليو جنسار چوان،
ڪُهڻ، ڪوسو، ٻني، ٻيرو، ڏُنڀ، ڏُنڀ، ڏريو ڏُهڪار چوان،
ساڙي، ساڻ، اُماڻ، اپارو، اويـر، لاڻون، لوهـ لغار چوان،
اُهاڻ، آگر، شعاع، شاهي، ڦلي، ڦوڪ، ڦرڪٽي چار چوان،
ڪڏ، ڪورو، ڪام، ڪوڙي، ٻيو ڏُونهن ڏکي دلدار چوان،
اگر، اماڙي، چاڻي، چيرو، مـچ مچايا مـن تـي ڏار چوان،
لطف ڪجانءِ تون "لعلڻ" چئي، ڪلمون قلب قرار چئوان.

پـار

1. پار (پار جا نالا) ڪڪو، چوڪرو، ننڍڙو، لاڏلو، معصوم.
2. پار جو (پاراڻو): ڏُتو، ڏُتپو، اَنگل، آرو، لاڏ، ڪوڏ، هيڄ، روئڻ، رُسڻ، روسامو، رَهلو، چوٽيءَ ڏڪ.
3. پار جي (پاراڻي): ٻولي، پوتي، چـَٽ، ڪينچل، ويهڪ، لوڏ، وندر، وَهي، رَهلي.

ٻولي

1. ٻولي (لفظ ۽ ٻولين جا نالا) ماڻ، ڪر، لات، ڪل، خوشي، زاري، ڪڏهن ڪڏهن، والار، رڙ، ٻهڪ، منٽ، هـا، اڇو، وڇو، نـ، پٽڪو، آواز، ڪُٽڪو، گيت، بيت، راڳ، رڳڙو، رهلو، ڏُسڪو، ڳالهايو، مني، گهوڙا، آزي، ڪري، سچي، گت، لاڙي، پوش، جواب، مرو، ڪئي، نيـٽ، ويڳاڻي، مسڪيني، تَـر، چني، دُور، سمجهائي، مت، ڪرو، چو، چگي، بـد، هـاءِ، چـني، مرگو، دوزخ، بهشت، پند، مون، تون، آءٌ، اسين، ڪو، ناڪار، جيڏانهن، ڪوبـ، نڪو، ڪيڏانهن، جٽ ڪٽ، لقب، مانُ، مهڙ، ستر، صبر، ساجاهـ، شاباس، آفرين، جس، بيشڪ، شايد، لاشڪ، آهين، ووءِ ووءِ، جيءُ، هُون هـُون، وٽ پڪڙ، هاها، پشتو، انگريزي، ٻوڙي، چيني، اُردو، سنڌي، سرائڪي، عربي، شاستري، گرمکي، ڪلداني، يوناني، دکني، پهاڙي، بلوچي، مرهٽي، گجراتي، ڪانياواڙي، ڪيچي، لاڙي، اُترادي، ڍاڻي، ٽرئي، پنجابي، بنگالي، روسي، جرمنيُ ولائتي، جاپاني، هندستاني، هندي، ملتاني.

پيڙي

1. پيڙي (پيڙيءَ جا نالا): ڏوندي، بتيلو، ڪندي، پيڙي.

2. پيڙيءَ جا: ڏڪا، دڪا، پورَ لها، لوڏا، هاڪاريا، ڪندا، ناڪٽا، سونها، ملاحَ، مهاڻا، ميربحرَ رَسا.

3. پيڙيءَ جو: سهاڳ، سانگهارو، ڳڙهه، سڙهه، ونجهه، ناڪئو، مهاڻو، ميربحر، هاڪاريو، سونهون، ڪندو، پور، ترڻ.

4. پيڙيءَ جون: مڏيون، سانگاهيون.

5. پيڙيءَ جي: سانگاهه، ڪاني.

6. پيڙيءَ جو بيت ●

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
سرڪنڊ، س، سهاڳ، ساڙ، سير، سيما، قلمي، سا ڪنار چوان،
ڪشتي، ڪاهي، ڪوها، ٽنيا، ڳهمرا، ڳهيرا، ڳهاڙ خمار چوان،
ٽپَ، نشان، تري، تانگهو، لڪ، لهواري، لار چوان،
چڪ، چُٽي، چوهي، چاهري، چندا، چلڪا ڏار چوان،
اُچلَ، اُٽلي، آڪهه، پاڪهه، ڏڳري، ڏونگي، ڏونبي ڏار چوان،
تنبو، ترهو، تار، تري پئي، رَنڊ، روڪ، رواني، رَسَ ڏار چوان،
چپوُ، چونڪ، چلڻ، چانئڪا، چرخي، چڙهي ڏار چوان،
سنگهر، ميڙهه، صفائي، سگهائي، تڙ، طالبو تار چوان،
موڙ، ملاح، مرڪ، مهاڻا، لڪ، لانگها، لار چوان،
لوڏا، لمان، لهريون، لڪڙا، ليٽوُن، تختا، ڦرها ڏار چوان،
وَڪڙ، وَرَ وَنجهه، ورائي، وَلو، ويڙا، موسالي ڏار چوان،
جهل جهنڊا، جهانڪا، جهوڙا، ڦاڦل ڦيرا ڏار چوان،
لڙهي لهواري، آئي اوياري، ٻلي ٽيلهو ٻار چوان،
ڏڪا ڏوڙا، پياڇل، پتڻ، وَنجهه، منهڙو وار چوان،
پور، پيتل، بيرق، باري، ٻڌي، ٻاري، ڪنڌيءَ لڳ ڪنار چوان،
بحر، بتيلا، گُرزا، گوشا، گهلي، گتي گار چوان،
لطف ڪجان تون "لعلڻ" تي، صاحب رب ستار چوان.

● چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84.

ٻيلي

1. ٻيلي (ٻيلين جا نالا): نفر، نوڪر، ٻانهو، غلام، گولو، خادم، ٻچير، ڪمي، خدمتگار.

ٻَٽ

1. ٻٽ جو (ٻٽڪو): نقل، نظير، ناڇ، گيت، سُر، راڳ، ڏوهيڙو، ڏوهو.
2. ٻٽ جي (ٻٽڪي): پر، ٻولي، پوشاڪ، ڳالهه، ڪهاڻي.

ٻِٽَ

1. ٻٽ جو: ڳاٽُ، پوڄاندو، ڳارو، پاسو، لنگهه، لاهه، ٽونڪ.
2. ٻٽ جي: پِر، چوٽي، واٽ.

ٻنگ

1. ٻنگ جو: ڏَنڀو، ڪوندو، صافو، نشو، ترو، خمار، گهوٽو، جوڳُ.
2. ٻنگ جي: چُڪي، سُرڪي، چپٽي، چاٽي، پيتي، گهوٽي.

تاجي

1. تاجي (تاجيءَ جا قسم): چِدبي، گهاٽي، اوڇو.

تارو

1. تارو (تارن جا نالا): وهائو، يَڻون، قطب، ڪندو، ڪتيون، ڪوهه، ڪٽ، نڪٽ، ساتيرو، ٽيڙو، پچر.

تَڙ

1. تڙ (تڙن جا نالا): قِنو، ڳڇهو، ڪيهي، ڏنگو، ڏَنگ، ساماروُ، ڪارو، ڪارو، منو، ٻاڙو، ڪچو، پڪو.
2. تڙ جا: وارا، ڪونا، دڪا، لوٽا، ڦيرا.
3. تڙ جو: وارو، ڪونو، نَهو، ڍنو، دڪو، نارُ ڪوس، اُڏمو، ڏَڪ، رئو، رندو، تارُ چن، لوٽو، ڦيرو، ٽپ، رسو، چڪُ، آنهن، گهيرو، گهمرو، آرُ.
4. تڙ جون: چونڪيون، ڦرٽيون، پوٽيون، نِڪون، ورتون اوڙڪيون.
5. تڙ جي: رندِ، ڳڇهه، ويساهه، سارڙ، ڪُهڙ، ناهه، واري، ڏَنگ، جاڪ، وَرت، چونڪي، پونري، چرخي، چڙهي، مُٺ، ڏوري، چِڪ، پِڪَ،

نڪ، پاڳ، رٽ، نيس، مالھ، چڪ، ٻڌ، سرڪي، س، روڙ، منجڙ، ڪرڪ، اُونھ، وَڻ.

ٽر

1. ٽر جو: رڙ، پنڊ، ٽري، ڪشالو، پيچرو.
2. ٽر جي: چٽي، ڪنڊي، ڪسَ، ڪنار، ڳنڊي، واري.

ٽڪر

1. ٽڪر جا: دلا، ڪوندا، ڪونرا، نارا، نيسارا، گھڙا، لوٽا.
2. ٽڪر جو: نارو، نيسارو، ڪنگر، لوٽو، مٽ، دِلو، ڊَڪڙ، ڪونرو، طباق، ڪوندو، حقو، طسُ، ڪُنو، گھڙو، ڊَيو، ٽيو.
3. ٽڪر جون: دليون، دانگيون، گھڑيون، پاٽيون، ڦيلھيون، چلون، نادیون، نيلون.
4. ٽڪر جي: نيل، نيس، دلي، مانڊي، دانگي، گھڑي، پاٽ، ڦيلھي، گھاگھر، گھگھي، سر، ڪوناري، اَڪري، دڪي، جمني، سٽڪ، ٽوپي، جندي، ڳنر، پيالي، نادي، چَل.

پاراتو

1. پاراتو: وڏيو، ٻريو، پٽيو، سڙيو، ڪُنو، ماريو، مُئو.

پَٽُ (ريشم)

1. پٽ: ڳاڙھو، اڇو، اُڇو، ريشم، ڪارو.
2. پٽ جا: تورڙ، دُڪا، پريا، سنھان، ٽلھا، ڊورا، اوگار، واپار، دوڪان.
3. پٽ جو: سڳو، ڊورو، دُڪو، رنگ، سنھون، ٽلھو، پرت، چوڑ، ھنڌائڙ، ڪپڙو، اوبرو، وَينڊ.
4. پٽ جون: تندون، ھاڪون، ڊوريون، رسيون، ڍھيون، چڙيون، موڙٽيون، ڪونيون، بدڙيون.
5. پٽ جي: تند، ڊور، لونگي، تور، ڪسائي، پڪائي.

پَٽ

1. پَٽ (پٽ جا نالا): زمين، ڌرتي، پُون.
2. پَٽ جا: پنڌَ، ميدانَ، ملاکڙا، گذر.
3. پَٽ جو: وَسيو، رڻ، پاسو، تلسر، پڌرو، نُل، طرف، پاڳو، گهارو، نمبر، ايڪڙ، جريبُ، ويسو، پارو، رستو، دنگُ.
4. پَٽ جون: پيٽيون، لاهيون، چاڙهيون.
5. پَٽ جي: واري، نگاهه، زيل، ڏنڊ، ڏوري، هيناهين، مٿاهين، ڪڇ، آڏ، چونڪڙي، ڪيڙي، سرَ، اوپڙ.
6. پَٽ جو بيت •

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
اڻ، اُڇل، ايڪڙ، اوساري، آڏ، آوهاندو، اوچي ڏار چوان،
آروگو، آڙو، اُپاري، بيل، بوڑينڊو، بند بهار چوان،
بُٽو، پنجهو، بنگلو، بار، بيحد، تُوڪ، تراهي تار چوان،
تَرتَڪ، تربت، تنوُر تاکي، طول، ترو، سکي، سرنگهه سنيار چوان،
سُڄ، صفائي، صُفو، سنڊو، سونهين سرسائي ڏار چوان،
سخت، سلامي، سڙڪ، سامي، سيري، جاءِ، جارو ڏار چوان،
جَڪ، جريب، جَد، هاري، هر، هيناهين ڏار چوان،
حَب، هاڙهو، ڪرڪ، ڪرڙو، کوهي، کاڌ، کاڻي ڏار چوان،
کُڏي، کهاڏو، کورو، کيل، کوهر، کاٽو، کيڙي ڏار چوان،
کوڙ، کوٻو، کڏو، کنڊي، کرو، کهري ڏار چوان،
کاڻ، کپو، کڙو، دڙو، دکي، دور، ديوال ڏار چوان،
دَنگَ، دَبالَٽ، ديرو، دز، دڳ، دوفان، دکو ڏار چوان،
جنبَ، جائي، زنب، ذَرو، راهه، رستو، ريهڙ، ريتي ڏار چوان،
رَئي، رائو، ريج، ريٽ، روهه، رَهڙي، روڙو، راڳو ڏار چوان،
ريگڙو، راڦو، رَند، روُٽي، سامي، سوڙهي ڏار چوان،
شاهد، شکي، گُڏي، گاڏو، گِسر، گيهل، گوز، گارو، ڏار چوان،

• چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيو ص89 هن بيت ۾ نه فقط "پَٽ" پر "مِٽي" به شامل آهي.

گرڙ، گپ، گندي، گولو، گورا گل، گون، گھرو ڏار چوان،
ڪنڊي، ڪناري، ڪيرو، ڪڙيو، ڪسي، ڪوٽ، ڪنگرا ڏار چوان،
ڪپر، ڪوني، ڪپو، ڪل، ڪن، ڪيڙ ڪيري ڏار چوان،
ڪوپ، ڪچي، ڪنب، قالب، ڪوس، ڪربل ڏار چوان،
ڦوٽون، ڦوڙي، ڦات، ڦلهاريو، ڦلي، ڦٽي ڏار چوان،
لٽ، ليٽ، لوڙهه، لڪ، ليڪو، لت، لپو، ليڙو ڏار چوان،
لٽڙ، ليپو، مارنگ، محلو، موڙي، متاهين، مارو ڏار چوان،
ماڙي، منارا، مٽي، ميٽ، ميدان، نار، نيشان ڏار چوان،
ورق، واهي، وڪ، ويرو، وٽ، واٽ، ور ڏار چوان،
وڍ، وڍڻ، واري، ويران، وسون، وڻڪار چوان،
هيٽ، هوهاري، هنو، هارو، هنجرو هاري ڏار چوان،
هڪي، هنڊ، هڙهر، هوڏ، هڪي، پنڊ، پيچرو پٽ ڏار چوان،
پوسل، پستي، پيتل، پاڙو، پڙي، پٽي، پنوڙو پار چوان،
پنڊ، پٽيون، پور، پوڻ، پهر، پلي، پوڙي ڏار چوان،
پلي، پورَ پتر، پاڏ، پگ، پٽون، پيڙ، پڏو پني ڏار چوان،
ڪچ، وڇ، وٽ، وسيو، رڻ، رڄ، ڏار چوان،
نلهه، ناهه، نري، ناڪ، ٽڪرو، ٽڪ، ٽار ڏار چوان،
ٽر، ٽاڪ، ٽاٽا، تلها، ڏوڻ، ڏلهو، ڏار ڏار چوان،
ڏري، ڏرو، ڏاهي، ڏادي، ڏور، ڏار ڏار چوان،
ڊلي، ڊڪ، ڊوري، ڊڳ، ڊڳي، ڊاسڻ، ڊاڻ، ڊپ ڏار چوان،
چڪ، چوٽي، چڪڻ، چنبو، چاڙي، چلهه، چري، چارو ڏار چوان،
چوپو، چٽي، چيڪي، چپٽي، چرون، چلها چوڏار چوان،
چڪي، چيري، ڪاٽي، ڪوٽي، چني، چاٽو، چار چوان،
چوري، چن، چن، چت، چندو، چاري ڏار چوان،
کهاڏو، کڏو، کاٽي، کار، کري، واهه، واهڙ ڏار چوان،
ڏوڙ، ڏٻڻ، ڏمڪ، ڊڳ، ڊوري، ڊڪ، ڊڳي ڏار چوان،
گهٽ، گهارو، گهيڙ، ڏوڻ، ڏلهو، گهور، گهر ڏار چوان،
کامون، کوڙي، بر، بيابان، بندر، آنهن، تلاءُ ڏار چوان،
لطف کرين تون "لعلڙ" تي، صاحب رب ستار چوان.

پساري

1. پساريءَ جو (پسارڪو): وڪر، علاج، دڪان، هٽ.
2. پساريءَ جي (پسارڪي): پُڙي، ڦَڪي، سُتي، ٻُڪي، دوا.

پنڪي

1. پڪي (پڪين جا نالا): هڪ هڙيو، ٻيو ٻاٽيڙ، ٽي ٽپڪڻ، چوٽون چتون، پنجون پاريهل، ڇهين ڇپڪڻ، ستون سانهن، انون اونار، نائون، نغارون، ڏهون ڏاريو، يارهون روهل، ٻارهون ٻوهاڙ، تيرهون تتر، چوڏهون چاڪر، پندرهون پيٽ، سورهون سانباهو، سترهون سوڙنگ، اَرڙهون آڙي، اوڻيهون عقاب، ويهون وهيو[1] . پاريهو، طوطو، ٻوڙي، جهرڪي، چاپاڪو، هولو، ڪنائي، پاريهل، ڪاريهل، ڳيرو، تحمول، ڪانهل، پاپس، پورائي، هنجهه، گهگهه، چهرو، پهوڙي، لائو، ڪانءُ، هَل، چڑي، ڪانڙو، ڪهي، مقبول، چميڙ، چمڙو، پرمار، گل، پرديسي، ملڪ، ڪانگ، هيڙهو، شهباز، سور، مئنا، ڪونج، هُڙيو، عنقا، سيري، زُرو، پرو، گُرڙ، متاءُ، سيسر، ڪووس، سري، بانشو، اُڏڪ، پوري، مورڙو، آئيڙي، روڏو، جاپر، سيل، پرمت، ڳجهه، سارس، ٻچڙو، وِجلو، ٻٽير، ٽٽيهر، پاريهر، سائنر، اوني، نيلگي، ڏانوَر.

2. پڪي (پڪين) جا: وڪر، پيرا، گهُمرا، ٽولا، آڪيرا، چنبا، ماريا، ڪاڏا، ڦَٽيا، چِنا، پرَ، پڙڪا، اُڏَٽا.

3. پڪي جو: بدن، پرُ، ڪنپ، ٽونگو، سُر، آواز، مٿو، گردن، سينو، پِتو، پاندو، ڪوڙو، هينئون، زيرو، جيرو، ڦڦڙ، نڙگهٽ، پُڇ، مغز، پاڇو، لُڪيو، اُڏاٽو، آڪاس، چرڪيو، پڙڪو، گهمرو، مڪلوف، طعامو، بوتو، نشانو، گَن، تير، لاڱگهو، شڪار، پَڇو، ڏڪ، پيٽ، ڳورانيو، آهٽ، اڙاٻيڙ، آڱٽ.

4. پڪي (پڪين) جون: چانگون، ٽوليون، ڇنبون، ڪنيڙاٽيون، لاٽيون، لولين، ڪوڙڪيون، ڦَڙڪون.

---

[1] حاجي حاميد خاصخيلي جي زباني قلمبند ڪيل. حاجي حاميد ولد قبول خاصخيلي، ڳوٺ ملهٽ، تعلقي ماتلي جو ويڙل آهي. هن وقت سندس عمر سٺ ورهيه آهي، انهيءَ حساب سان سندس جنم سنه 1900ع ڌاري ٿيو هوندو. پاڻ فقط قرآن شريف پڙهيل آهي. ڏور ۽ ڳجهارت جو ڳولو آهي.

5. پکي جي: ٻولي، ڪوَ، چين چين، چينگھار، پڪارَ، هي هو، چانگار، تنوار، ڪوڪ، رڙ، دانهن، سڪَ، لات، وِٽ، سيرَ، تکبير، چوڪَ، چار، ڪمان، خطا، چست، چُٽَ، سرڪڻ، ڇھنب، سسي، ڳچي، گُجي، ڪوڙي، چَٽي، ٽنگ، نَري، گھُنڊي، ڪُني، پُني، چيلھ، ڪُھي.

6. پکين جا بيت

(1)

ساراھيان سچو ڏڻي، تون مولي مسلمان ڪجان،
ڪونج، ڪبوتر، ڪانو، ڪيانتا، ڪانگل جام سلام ڏجان،
بلبل، پورا، ڳيرا، چَتون، چمڙا، بلا، چاڻ سڃاڻ ٿجان،
اُماھ، عقاب شتاب وجي تون، پيڻ منھنجا پيغام ڏجان،
سرڻ، سانباھا، بانشا، بحري، لغڙ لوھون جام ڏجان،
ترمچ، طوطا، ميرَ مڪالي، مينا، ڪپر، لالي لک سلام ڏجان،
لطف ڪجان تون "لعلڻ" تي، داتا دِين ايمان ڏجان.

مقبول، متاھ، چانھن، چھون ۽ مينھڻ تاڙا ڪن ترڙاٽ اُتي،
موسا، ميٽا، جھنگ، چپاڪيون، ٻوڙي، ڪن ٻولاھيون برڙاٽ اُتي،
ڦوسيون، ڦديون، جھرڪ، لڪون، روڏا ڪن ريھاٽ اُتي،
ھنجھ، ھماءِ، ھزاري مور، بدڪَ، ڏيلون، گرڙ ٻڌن گرڙاٽ اُتي،
ڪنولي، ڪڇي، ڪنگ، ڪبوتر، ڪرناھيون، ڪن ڪيناھيون ڪرڙاٽ اُتي،
چمڙا، چست چٽوڙ، چڪوري، چاھيون، چھرا، ڪن چرڙاٽ اُتي،
ھُدھُد، ھيڙھا، ھٽادِي، ڪرڙ ڏينگ، ٽٽيھر، ٽڪلا، وَھيا ڪن وَرڙاٽ اُتي،
ٻنگ، ٻٽيرا، تلھير، طوطا، تلوُر، تتر، پونتر يا ڪن پرڙاٽ اُتي،
شترمرغ، چندول، چڙي، چناھيون، آيرا، اُتڪا، سائن ٻڌا سرڙاٽ اُتي،
لاکي چاجي، پرمار، پپيھل، پوپٽ، ڪينگري ڪيا ڪرڙاٽ اُتي،
موھن، مرگھ، متاھيون، موڏا، چرغ، چڪوري چيھا ڪن چرڙاٽ اُتي،
ڪڪڙ، ڪارڙا، ڪٽا، قليل، ڪمرا، ڳجھ ٻڌا ڳرڙاٽ اُتي،
ڳھ، ڀگھڙا، ٽوبا، ترڙا، توڙ ٽوڪا، ڪن بوڙيندا برڙاٽ اُتي،
لطف ڪجان تون "لعلڻ" چئي، ڪا دِين ڏيکارِين واٽ اُتي.

---

(1) چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84.

لکو،لغڙ، لوهه لامارو، لاکي، ڪُرڪُٽ ڪن ڪرڙاٽ اُتي، پتنگ، پاريهل، پاپسي،پڇرو، پروانا ڪن ڏُهلياري ڏُونهاٽ اُتي، آل اڏايو، اُلو، آڙي، آڇڙا، بشين، بحري، ڪڙهه جي ڪرڙاٽ اُتي، قاز، ڪواز، قُمري، ڪوئل، ڪرڪو ڪن ڪرڙاٽ اُتي، ڪانڪٽو، ڪهنگ، ڪانيرو، ڪرڙو، ڪٽو، ڪوئاماري ڪاٽ اُتي، لاٽيون، لنگو، ٽونگو ٽاهي ڪن ڏهلياري ڏڙهاٽ اُتي، دام، ڏُوالي، ڪنيڙا، ڪٽياڻي، مينهڙ، مڪڙ، پوڙ، پنيوري پاٽ اُتي، ڍڙڪو، ڍيٽ، ڍيرو، ڍڪڙ، ڍاڙو، بٽ ٻنگائي سيرا ڪن سرڙاٽ اُتي، اَصيل آنو، آر اُڏاريو، چوڳ چُڳڙ چرڙاٽ اُتي، چهنب، چُوڙ، چنبو، چٽالي، ڪري گهگهه گرو گرڙاٽ اُتي، لڪو، لاورو، زرگڙ، زُرو، رَنهڪي، روهيلا، هل ٻڌا هرڙاٽ اُتي، ميرو، مينهن وَساڙو، منگهو، ميهر، گرو گوڙو، تَامو چرڳڙ چاٽ اُتي، ڪُڏي، ڪوڙي، جهڙپ، جهٽيو، باز، بحر آنيل عطائي آٽ اُتي، آجهو، آکيرو، جابلو، جيئرو، ڪُهي، قطارون، ڪن واهيرُو ورڙاٽ اُتي، تنبڙ، تارُوئڙو، ماکي مڻو، گُرگ، گاڏيرڙ، ابابيل ٻڌا اوراٽ اُتي، لطف ڪري تون "لعلڙ" تي، ڪا ديڻ ڏيکارين واٽ اُتي.

(2)

بحري، باز، بشين، بانشا، پيا شڪرا شينهن چون،
سرڙ سنباهو، سوزنگ، سانهه، پيا چمڙا چاهه چون،
مور، متاهه، مُرغ، موهن، پي ڪنگري ڪونج چون،
ديل، ڍگوش، اونار، آڙي، پيا نوارا نون،
ڪُهنگ، ڪوڙهل، ڪبوتر، ڪوئل پيا پاريهل پرن،
تُور، تلور، ڪنگ، ڪانئرا، ٻگها ڪين ٻجهن،
گُگهه گرن، گڏها، گرڙ، پيا نردُول پاس نمن،
هنجهه، منگهه، پرمار، بنسو، همائ حضور هلن،
ڳجهه، ڳيرو، عقاب، ليهو پيا لغڙ لاپ هڻن،
ڀاڙ، ٻاپيهو، چاڪر، چڪور، پيا زوران زور سُڄن،
ٻدڪ پئونر، هنجهر هُڙيو، پيا سيچاٽا سُڄن،

---

(2) چيل حاجي حاميد خاصخيلي جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 97.

پيٽ، پيٽ، چيهه، چيڪلو، ٻيون ٻولهايون ٻرن،
چاڑهو، چاپاڪو، چپ، چندول، ٻيا هدهد حال ونڊين،
کومون، کيانتو، نيرگي، ڏاڙهيو، ٻيا روهيل پاس رمن،
مقبول، دهلاري، چنيو، چهڪ، تا ڪيٽاني ڪان هٽن،
چندو، چتون، ميري، پٻوهڙي، تا پاريهر پچن،
بوڙينڊو، بنسو، نيرو، ڏئوٽي، تا ويرا واٽ وڻن،
آهنگريو، تورانڊو، سرمائي، ٻڌڻو، ٻيا مڱڻهار منجهن،
رٽڪ، رتنبو، لوهاريو، ڦاڙهائو، ٻيا ڪنيا ڪيرَ چون،
تارڻ، تينائي، جهلوري، ٽئايو، سينڊرو ٻيا ڪوپائي خان چون،
سرخ، ساڳيلو، اُپنگ، اَبابيل، ٻيا سامون سال چون،
ٽاپرو، رامپري، سينسار، ڏوئل، ٻيا چپڪ چاڪ چلن،
ٽينڪ، غبارو، تيغونَ، سارڙي، ٻيا چٽوڙا چلن،
ٽوبو، ٽيٽو، مينا، لڪو، مٽو ماڻ نه ڪن،
طوطو، تتر، لائو، لڪ، ٻيون ٽاريليون ٽرن،
ڪانگ، ڪبر، ميٽو، ملهالو، ٻيون ڪٽياڻيون ڪلن،
هيڙهو، ليلهو، ٽوڙهو، روڊو، ٻيون ٽٽيهريون ٽهلن،
ڊانديڙو، ٻٽيرو، ٻاٽيڙ، پونترو، ٻيا گونهخور گڙن،
ڪُڪُ ڪهاڙي، ڪارڙو، ڪٺمار، ٻيا محمودي مرڪن،
ڳيري، ڪُرڪٽ، ڪالڪٽچي، بربل، ٽيون ڪوهين ڪيڏون ڪن،
جهرڪ، ڦوسٽي، آڪ چوپٽي، تُرمچي، ٻيا وَهيا ولر ڪن،
ڪانڪٽو، ڪرناهه، ڪرڪنات، تربناڪ، ٻياڪنائي ڪنبن،
آر، پوري، بڪو، بوري، ٻيا چيها چرڙاٽ ڪن،
تاڙو، تنبٽ، ڪاهو، قُنمري، تا جگران قوُت چون،
چر، چنير، چهنب، چوڳو، لاڪيڇاجي لچڪن،
ملهه، طعامون، پچر، پخالي، ٻارنگارٽيون ٽهڪن،
ٽلي، ويرَ، ڏورو، پڙڪو، ڊوليرَ ڊڪون ڪن،
ٻگهه، ڊڪ، وٽ، چنبو، پڙڪو، گاموئي گاجون ڪن،
ڪرڪو، اوسو، ڳچي، ڳاني، ڪاري باز ڪنبن،
رام ساريڙي، رائينا، رميو راندين ڪن،

ڪڪڙ ٻانگو، اصيل، ٽرڙو، ٽا گوڙو گام هلن،
جائو، ڪهنبو، پيلو، پوئريو، ٽا ڦُلڦُليا ڏڙڪن،
هيرو، پُڏري، مادیو، گلوو، ٽا ريزا رواز ڪن،
شيخ، وايو، پاپڙيل، چوٽيو، ٽا دوڏر دام هڻن،
سري، ڇهنب، ڏاپ، ڏونگو، ٽا ڪڍيل ڪاري ڪوڏ هڻن،
بال، بغل، موڙ، مسو، هو خاڪي خيال نه ڪن،
آنو، ٻچو، چلهو، چوز، ٽا چوڙي، چرڳ چون،
مهو، مڇر، مڪ، ڏنگ، ٽا سانوڻ منجهه سونهن،
ڏينيو، چيلانو، ٻگڙي، مڪڙ ٽا حڪم ساڻ هلن،
پر پتنگ، پوپٽ، پروانو، ٽا امير امام پڙهن،
روح، پساهه، ريح، دم، ٽا ڏاڍي زور وڃن،
"حامید" انهيءَ احوال جي، آهي سڌ نه سنگهارن،
جن مجيو آهي محمد ڪي، سي دوزخ باهه ڇُٽن،
پوءِ جي ڪلمون پاڪ پڙهن، هوندا سي ايمان سان.

(3)

اول ساراهيان رب ستار، محمد ميرِ منو مختيار،
چوڪا چگا چارئي يار، پنجتن پاڪ جيءُ جيار،
مندون سال سنديون ٽيون چار،
سين ڪان بهتر آهه بهار.
وهواهه مند بهار جي آئي، سپ هنڌ ٽيڙي ساوڪ سائي،
هرڪنهن متان لئي آئي، سيڪو ٽيو جاءِ بجائي،
مرد، زالون، ٻيٽو، ٻار.
ڏٺي اسان تي ڪيو رحم، ڪونهي دل تي غم وهم،
ڪل تي قادر جو آ ڪرم، سيڪو خوش آهه خورم،
هاري، ناري، ڏڻ ڏڪار.

---

(3) چيل خان محمد پٽ واگهه پنهور، ويڙل ڳوٺ جانهري، تعلقي عمرڪوٽ جو. اندازاً سنہ 1910ع ڌاري ڄائو. تمام ٿورو پڙهيل آهي. سندس ڪلام بيتن تي مشتمل آهي.

وٽندڙ راحت واريون راتيون، بلبل باغن ۾ ڪن باتيون،
ليلهن، لغڙن جون سڙ لاتيون، طوطن، تترن جون ٻڌ تاتيون،
تڑ تڑ تاڑا ڪن تنوار.

هرهنڌ ٽيڙو غوغا غلغل، باتيون باغن ۾ ڪن بلبل،
گلشن اندر ٽڙيا گل گل، هنجهن، هيڙهن جا ٻڌ هُل هُل،
ڪونجون ڪريو وتن قطار.

ڊوڙون ڪن پيا ڊاغو، ڊوڙا، ولر ڪيو ڏس رمن زوڙا،
واءُ ڏئي تو وٽن کي لوڙا، اچيو اچيو سي ٽين اوڙا،
جهر جهر جهومن تاريون تار.

هنس، هماڻ، هنجرون، هوڙيون، باٽيڙ، بگها ۽ ٻوڙيون،
گهگهن، گرڙن جون سڙ گوڙيون، هرجنس هلي ٽيون جوڙيون،
چمڙن، چيهن جي چينگار.

مرگهه، موسڙا مرڪن مور، ڪبڪون، ڪبرون ٽلن ٽور،
چڙهن جي چپ ٻيا چڪور، هر هر هنجهن لايو هور،
پُٽ پُٽ پوريءَ جا پٽڪار.

سرٽيون، سانباها، سرخاب، آڙيون، بدڪون، اُلو، عقاب،
تور، تلور جو تجلو تاب، ڪهڙي بات ڪجي هت باب،
سڙ تون جهرڪين جي جهونڪار.

شڪرن، شينهٽين شور وڏو، زُرن جو ڪل ڪان زور وڏو،
گيرن، هولن، هور وڏو، شترمرغ، اٽور وڏو،
باشا بحري بارو بار.

گوئڙ، ليها، ڪڪڙ، ڪانگ، چانهيون، چڪوا، چاڙو چانگ،
باز، ترمچي ڪن پيا رانگ، مينا، منگهه جي لڳي پئي لاڳ،
قمريون، ڪڙيون ڪن قطار.

قديون، ٽٽيهر ۽ ٻاٻيها، بدڪون، پاريهر ۽ پپيها،
قوسيون، ٽڪلا، چوپيون، چيها، هيڙها، بدڪون، ليلها ليها،
چمڪون، چندولن چوڏار.

قدرت جا سپ آهن رنگ، هلي زمانو انهي ڏنگ،
جاڻي آبادي جا کل انگ، اتي رڻ تا کڏهن کنگ،
اهڙي ريت هلي سنسار.
دلبر دنيا اهڙي چال، ڏينهن ٻڌي آهه اهڙي ڳالهه،
کڏهن خوشي کڏهن بدحال، کڏهن سيڪ، کڏهن کنگال،
سوچي ان ۾ گهوٽ تون گهار.
اهڙي اڙانگي آهي دنيا، کنهن سان کين نباهي دنيا،
هميشه الٽي کاهي دنيا، سپ کي رڙ ۾ رلائي دنيا،
ڏيک دنيا جا ڏينهڙا چار.
کهڙو حال ادا! اُت ٽيندءِ، کٽيو مار، کَپُر جت کيندءِ،
وجهيو وات پيا پٽيندءِ، ڏاڍو ڏنگن ساڻ ڏنگيندءِ،
کابه نه اتهين هلندي کار.
اهڙي اندر وقت آخير، مدد کندو اچي مرسل مير،
آهه وسيلو وارث ويڙ، ڏينڊو سيد چام سڏير،
چٽندا چيهن کان بدکار.
"خانو" خيال سان گهرجي گهاڙ، نفس امارو پنهنجو مارڻ،
وعدو ازل جو گهرجي پارڻ، ٻيڙي پراڻي گهرجي تارڻ،
پُرجي کلمي جي پچار.
لا اِلٰه اِلا الله محمد رسول الله.

(4)

پڙهه مرثيا مير حسين جا، تون غم منجهه گذار،
پکين ماتم کيو پير لاءِ، واهيرا چڏي وڻکار،
ڳيرن ڳوڙها ڳاڙيا، پساريهل کڏيا پار،

---

(4) چيل فقير عبدالرحيم پٽ چتن پٽ ولي محمد پٽ صفر ڏاهري، ويڙل لڳ درّو ضلعو نوابشاهه. سن 1902ع/1320هـ ڏاري جائو. اصل ويڙل کنب دارون جو پر پوءِ مارشل - لا واري زماني ۾ لڏي وجي هاڻوکي هنڌ تي رهيو. سندي لکي پڙهي جاڻي. سندس گڏران جو ذريعو ٻني ٻارو آهي. پاڻ جي وفات کان پوءِ 1945ع ڏاري بيت چوڻ شروع کيائين. شاعر موريي فقير سان سندس هڪڙي رهاڻ ۾ بيتن جي ڏي وٺ کيائين. سندس کلام گهٽو چيل آهي، جنهن مان "عمر مارئي" جا بيت مشهور آهن.

جھرڪيون پنھنجي جھوريءَ ۾، چڑيون ڪن چونگار،
ھيڙھا ھداسي حسين لاءِ، تتر ڪن تنوار،
ڪانو، ڪبوتر، ڪبريون، ڪڍيا پٽَ پرمار،
سرڙيون، سانباھا سڪ منجھئون، گجھڙين ڏنا ڳار،
لغڙن، باشن، لاٽيون ڪيون، ليھا ٽيا لاچار،
بازن، زُرن بس ڪئي، ڇڏيائون شوق شڪار،
مورن، ڏيلن ماتم ڪيو، پيا وَھيا منجھ ويچار،
تاڙن، طوطن طلب منجھئن، ڪوئل ڪئي ڪوڪار،
چبن، چيھن چيچٽ ڪيا، پگھن ڪئي ھاڪار،
رانئل، ڪنگ، آڙيون، اصلون پٽي ڪڍن پار،
ڪُڪ، چٽا، چڪور، چاھيون گھمن پيا چوڌار،
ھئي ھئي ھماءَ پکي ھُئي، پسڻ جي پلتار،
عقاب پکي اَرمان ۾، ڪيو ڪوٺامار،
ککڙ قاز، شترمرغ، ٻيا پکي پي ملھار،
بربليون بس نہ ڪن، ھئي پورين جي پلڪار،
چمڙا، چندول پکي، ڪوڪن ڪانڪٽار،
ھنجھ، ڪبوتر حسين لاءِ، رنو رتوبن زارو زار،
شڪرا، شھباز، گرڙ پکي، ۽ ٻيا اڪيچار،
تور، تلورون، تاريئڙا، شڪلا بيشمار،
روڍن، گھگھن رڙيون ڪيون، ٽيا بوڙينڊا بيقرار،
گوجلا غمن ۾ ٽيا، ڪنگن جھلي ڪنار،
ڪونجون ڪرڪن روھ تي، ڪري آيون قطار،
ماتم ميرِ حسين جو، ھرجاءِ ڪن حبدار،
عرش زمين اندوھ ۾، حورون ملڪ ھزار،
حڪم حضرت حسين مجيو، سيد نيزي سوار،
اڳيان راھب رت رنو، ڏيئي اوچنگارون ھروار،
"عبدالرحيم" ٿو عرض ڪري، واڳ مدينيِ وار،
ڏج پناھ "ڏاھري" ڪي، نيئي مدينيِ مار.

(5)

واکاڻيان تنهن واحد کي، جو مولي آهي مڙن،
کونهي ميعاد مخلوق جو، مٿي زمين زمن،
رڳو نشان ڪير نالا، پيار منجهان پکين،
تہ اَبوجهلي، اَبابيل، آڙي، اُڏڪ تا اُتن،
بدڪ، بکر، باز، بهشتي، بي پري سان پڇن،
بيوس، بازيگر، بوڙيندو، باشو، بگو، بُگلو تا بيهن،
ٻٽيرا، ٻهرلو، ٻوڙي، ٻگهه، ٻرهائي تا ٻوليون ڪن،
ٻوئڻ، ٻرهاڙو، ٻالڏتارو، ٻاجهه مان ٻيا ڪين ٻڌن،
پَٽ تتر، پيٽ، پاريهل، پريت، پيا سانَ پڇن،
تتر، تڪا، تلور، تڏ، تور، ترمچي، تيار تا ٿين،
ٽٽيهر، ٽاکرُو، ٽيٽوَ، ٽرکي، ٽکلو ٽور نہ ٽلن،
فيل، ڦيٽايون، ڦوسٽي، ڪوکراٽ، ڪٽياٽي، ڪنيوتا ڪلن،
ڳگهه، ڳيرو، ڳجهه ڳاڙهو هنج، ويجها ڪين وهن،
زاغ، زرو، ڏگوش، ڏانديئڙو، ڏينگ، چڪورِ چهرو، چاهه سان چڱن،
چندول، چانهه، چَتون، چرچائي، چپڪ، چيڪون ڪن،
ڇٽوڙو، ڇاپاڪو، رتبو، رونهارو، رُنا ڪين رهن،
مُلو، موسڙو، مرغابا، ميٽو، منگهه، مور، ماندان ڪين مرن،
موز پر، متاءِ مٽُو، ملهالو، مينا مينهڙ، آهي محبت منجهن،
نامبر، نيرڳي، لَڪ، لاکي ڇاجي، لوريون، لڙسان لڙن،
لغٽ، ليٽڻ، لڪا، لقلق، لاهين ڏي لهن،
سانهن، سرڙ، سَانباها، سرندائي، تا سيٽون سهن،
شيرازي، شڪرو، شاهين، شترمرغ، وهيا ڪين وهن،
هنجهه، هُد هُد، هيڙهو هنجهه، هنس، هڏيخور، هٽيا ٽي هلن،
جهرکي، جهڱڙ، کهنگ، کانهٔ کنگري، ڪٽامار، کاوڙون ڪن،
کروانڪ، ڪُرکٽ، ڪانئروکي کونج کين کهن،
کانڪٽا، ڪاکاڙو، کوئل، قُمريون کاوڙسان ڪرکن،
ڪبوتر، قاز، ککڙ، کانڊا، ڪبر، ڪوشش منجهه ڪڙهن،

---

(5) چيل علي اڪبر لغاري ويڙل ڳوٺ لعل خان لغاري تعلقي سنجهوري جو. اُن وقت اسڪول ماستر هو.

بدم جيڪي ٻين کان، سو سڀڻايان ٿو سين،
چمڙو چئجو چاهه سان، چگا چُڪ نه ڪن،
ٻڌائجو "ٻروچ" کي، جيڪي ناهي منجهن،
"اڪبر" کي اهي تا اچن، باقي ٻين جي خبر ٻين کي.

(6)

محبت وئي موڪلائي، تڏهن جهجهي ٽيڙي جنگ،
جت طوطن جي تنوار هئي، اتي متاهه گهمن منگهه،
جت مجلس هئي مورن جي، اتي ڪانئرا رڙن ڪنگ،
جت هنجهن جي هيڪار هئي، اُت چيها وڃائن چنگ،
جت ڪڪ هئي ڪونجن جي، اتي ڪهرون گهمن ڪهنگ،
سيئي مٽيا رنگ، تڏهن ويو زمانو ضعيف ٿي.

ادا عمر! اسان جي ڏيهه ۾، پکي ٽين پالار،
سرڙ، سانباها، ڪارڙا، ڪهرون ڪارونيار،
ڪانگ، ڪوئل ۽ ڪانڪٽا، بدڪون بيشمار،
چهبون، چيها، چهرا، ٻي چتون ڪن چانگار،
چوزو، چڪلو، چمڙو، ٽٽڻو ۽ ٽٽيهار،
چڪور، چينائي، چڙي، پاريهل پرمار،
تاڙو، تلور، ترمچي، تتر ڪن تنوار،
هُدهُد، هيڙهو، هڙيو، مڻو ۽ ملار،
ڳهه، هرهاڙو، ٻاٻيهو، تا پوپٽ ڪن پاسار،
ققنس، ڪارونيار، آهن ڏاريا پکي ڏيهه ۾.

آهن ڏاريا پکي ڏيهه ۾، هڪ هماءُ ٻيا هنجهه،
لاکيڇاجي لوڏ مان، ٽي ڪٽي ڪيڻاني ڪَر،
زاغ، زغن، زُرو، ليهو ۽ لغ،
ميري، ميڻو، موسڙو، سينچول، سمونڊر،
چانهه، چندول ۽ چهرو، اُٺ پکي، ازگر،

---

(6) هيءَ روايت وجولي (تعلقي ٽنڈي الهيار) مان ولي محمد طاهرزادي کان ملي شاعر جو نالو معلوم ٿي نه سگهيو آهي.

لنگھــو، ليلــو، شــڪرو، ٻــوڙي، ٻــاٽيڙ،
آنــو، عقــاب، آڙي، باشــو ٻــاخبر،
ٿھــڪ، ٽوپــو، ٽــڏڪي، نــدو پڪــي نــر،
چٽــوڙو، پيــٽ، پيھــوڙي، ڪينھــائي ڪبــر،
گــجھ مقبــل ۽ چرنــگ، مرگھــ پڪــي مــاھر،
بــرڪ، ٽپــڪ ۽ ٽڪلــو، دوم، ڏونــري ڏمچــر،
ٻــڏڻي، ٻھــاڙ، وڇلــو، ڏانھــن پڪــي ڏونــگر،
ڪانبو، بشين، گھڻو، ٽــو ھونــگ ٻولــي ھــر ھــر،
وھــي، وھيــو، دھــلاري، پيــٽ پڪــي ميھــر،
بحــري، باشــو، بلبــل، ڪــُــڪي ڪبوتــر،
گيــرو، ابــابيل، ســانھن پڪــي، پيــدا ڪيــا پــرور،
اونــو، آڪــاس، ٿوڙھــو، پونتريــو، پــُــوڪر،
ڊيــل، ڈوئيلــو ۽ ڪنيــو، ٽــُــراندو، ٽوھــر،
اجــا بــ ســوين سراســر، پــرور پڪــي پيــدا ڪيــا.

پڪــي پــرور پيــدا ڪيــا، روھيلــو ۽ رينــگ،
بــاز، ٻولاھــي، نيلڳــي، ٽيٽــو ۽ ٽيڙينــگ،
روڏو، رُھــاڳي، رتونبــو، ڊولــرو ۽ ڊينــگ،
ڪيــول، چپــاڪ، ڊانــدي، گڏھــ پڪــي، گوڙينــگ،
ڪٽيــاٽي، جــت، جھرڪــي، ھولــو پڪــي ھينــگ،
پــورو، ٻٽيــرو، گــرڙ پڪــي، چيھــ، چغــل ۽ چينگھــ،
تــور ۽ تولينــگ، اجــا بــ قســم آھــن ڪيتــرا.

پَـنُ

1. پن جا: ڪَـڙڪا، ڪريا، چٽيا.
2. پن جو: سائو، سڪو، چٽيو، چاٽو، پات، پوپو، ڪير، رس.
3. پن جي: تونري، پنڊي، ٻيڙي، ويڑھي، توتاڙي، ٻنڊي، چوٽي، رڏي.

پنڌ

1. پنڌ (پنڌ جا قسم): اٽانگو، اوڏو، پري، ڏکيو، ويجھو، نيڙو، سولو، اھنجو، گھٽو.
2. پنڌ جا: قافلا، پيچرا، گسَ، پليا، ڪيا، ميل ڪوھ.
3. پنڌ جو: ڪشالو، ٽَڪُ، اُڊڪو.
4. پنڌ جون: وڪون، منزلون، واٽون، پَٽيون.
5. پنڌ جي: وڇوٽي، وٽي، ڇيٽي، پٽي، واٽَ، گام.

پنھنجو

1. پنھنجا: ٽاٽا، ٽڪاٽا، ٽڪاٽا، اوتارا، مائٽَ، عزيز، لنگھ، اوڃاگا، گل، گوڙھا، ننھن، سڏَ، پرين، ھٽ، پُٽَ، ھيٽا، قريب، جانب، ڪينرا، عضوا، پيرَ، پيرا، قول، قرارَ، چاچا، ماما، ڪاڪا، نانا، ڏاڏا، پوٽا، سوٽَ، ماسات، پڦاٽ، ماروٽ، ڏھٽا، پڦٽ، ماسٽ، سالا، پيٽويا، ساھرا، نياٽا، نوڪر چاڪر، ٻانھا، خادم، پائر، طعنا تنڪا، احوال، ٻچا.
2. پنھنجو: فڪر، پاڙو، ملٽ، آندو، ڪَرُ، لبُ، سرُ، اَرواح، ڪرم، بخت، نصيب، وياءُ، اَباٽو، رَسُ، آرسُ، رستو، ڪشالو، جَيءُ، حال، ماھ، ڪفن، پتو، جھجٽ، ويرُ، آبرو، رَتُ، پگھر، لاڳاپو، اولاد، ننگ، وعدو، خيال، محبوب، دَمُ، پساھ، نانيُ، سنڌُو، اسم، جسم، سرير، عقل، ڏيان، پاڳُ، پرم، شرم، ذوق، شوق، عشق، ويراڳَ، راز، ناز، چاڳَ، حڪم، اَدب، سلام، روئٽ، ڪلٽ، غم، تخم، ٻجُ، حق، ارادو، پيءُ ماءُ، آرام، حملو، سماءُ.
3. پنھنجون: اوڪاسون، منيون، نسون، اَرداسون، اڪيون، ٻانھون، اوطاقون، لڇون، رھاڻيون، واٽون، پيٽون، سرتيون، ٻانھيون.
4. پنھنجي: سمجھ، موڪلاڻي، منٽ، تري، ميڙ، رھاڻ، مجلس، وَھي، ڪاوڙ، نيچَ، سيرب، قبر، ڪياڙي، جاءِ، صلاحَ، ناس، جان، دل، جھوري، سڏ، ڪَلَ، ساھي، ويھڪَ، لڇَ، ريت، رسم، خوشي، فرحت، مٽي مائٽي، عزازت، ڳٽتي، ڪَلَ، پچاڳاچا، لَڄَ ليھ، لياقت، پُري، ناموس، ڳالھ ڳٽ، گفتگو، نيت، مراد، وڃا، ڏڃا، طاقت، قسمت، مروت، ماءُ.
5. پنھنجو، پنھنجي جو بيت •

سارا ھيان سڄو ڏٽي، جنھن جوڙي جوڙ جھان چوان،
آچار، اِنصاف، آواز، عدالت، اَڳرائي، عقيدو، عار چوان،

• چيل لعلڻ خان لغاري. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84.

آرس، انگڑائي، آرڏو، آرو، انگ، آنڊ، آڪڙ هار چوان،
آدو، ابو، آئي، آرمان، اُلکو، اوسيڙو، آرام، عقل ڏار چوان،
اُڊو، اَجهو، عزت، آب، آبرو، احسان اندر جو ڏار چوان،
عذاب، عشق، آڏار، آزل، اگٽ، آزي سا اعتبار چوان،
عيب، آرمان، ارکان، ايماني، انديشو، اُرهه ڏار چوان،
آمان، آکهه، اوڙو، آڙي، آسائش اندر آڏار چوان،
اکيون، آندا، اوجهري، عمل، بحث، بدن، بانور، بکيو ڏارچوان،
بابو، بقا، بدي، برائي، بدنامي، بوتو، باغ بهار چوان،
تخت، طومان، تعلي، تڪ، تڪبر، تنڪو، طعنو تار چوان،
توڙ، تکيو، طلب، ترکو، تن، طنبو، طرز تنوار چوان،
توبهه، طبل، تاب، ترس، تابگهه، تارو، تاري ڏار چوان،
تاج، طور، طرح، تماشو، تارون، تسلي ڏار چوان،
طبع، طبيعت، تڏ، ترک، تسيو، توکل، ترهو ڏار چوان،
سنگتي ساڻي، سنڊ، سينو، سين، سجاڻ، سور، سندرو ڏار چوان،
ساهه، سوپ، سڃائي، سري، سانگو، صرفو ڏار چوان،
سڳر، سونهن، صلاح، صحبت، سُڊ، سينو، سڪ ڏار چوان،
سام، ساعت، سُڊ، سڪ، سبيل، ثواب سينگار چوان،
صبر، ستيا، سوال، سيهو، سڪرات، سيراپ، سامي ڏار چوان،
سرسي، ثابتي، سجاڳي، ساڻ، سڻ، صفائي ڏار چوان،
سوٽ، صدقي، ساڻ، سنيال، سبب سوائي ڏار چوان،
جوهه، جوپن، جاڻ، جواني، جند، جان، جيرو ڏار چوان،
جوٽ، جسم، جوُن، جگر، جاڳهه، جَتن، جاڳڻ، جواب ڏار چوان،
جڳ، جوڳ، جيءَ، جيئڻ، جلالت، جوش، جنسار چوان،
حال، هنج، هنيون، هول، حسد، حڪم حصو ڏار چوان،
هاڪ، هنبل، هوڏ، حيرت، هٽ، حيث، هستي ڏار چوان،
همت، حياتي، هوش، حرص، هلڻ، حُسن، حيلو، هٽ ڏار چوان،
حالت، هٽ، هنڊ، حَسب، هلاڻو، هوڙهه، حجت ڏار چوان،
هنر، حمايت، هوس، حرڪت، هام، هاسو ڏار چوان،
ڪٽيو، خوف، ڪلڻ، خواري، ڪٽڪو، خواب، خصلت ڏار چوان،
کار، خوشي، کَڙڪ، خيال، خطرو، خُون، کاڏي ڏار چوان،
خُلق، خميرو، کَفن، کُڙي، کُچ، کوٽ، کپارو ڏار چوان،

سانگ، سفر، دل، دماغ، دڙکو، دَهمان، دُور ديدار چوان،
دَرس، دَم، ديد، دلاسو، دنگ، دولاب، داغ، دَستا ڏار چوان،
دُن، داد، دَفن، دوست، دلداري، دَرکار چوان،
ظلم، زور، زبان، زنگ، ذوق، زَبردستي ڏار چوان،
ضد، زندگي، زاري، زوري، ذکر، ضابطو ڏار چوان،
زَهر، زيان، رِڙا، رُوح، رَمز، رَهلا، رتي ڏار چوان،
روز، رهاڻ، رس، رولڙو، رت، رهائي ڏار چوان،
ريجهه، رُخ، رايو، روڏ، رقيب، رَضا، رَنجڪي ڏار چوان،
سينڊپ، سجاڻپ، ساهه، سوپ، سُو، سندرو، سنگت ڏار چوان،
سر، صفائي، سچائي، سورهيائي، صلاح، سڳر ڏار چوان،
سونهن، صحبت، سانگو، صرفو، سينو، سُرت سنيار چوان،
سگڙ، سام، سگهه، سياپو، سَنڊ، سرير، ساعت ڏار چوان،
سار، سنيال، سوت، سک، سبيل، ثواب، سُک، سينگار چوان،
سانگ، سفر، سداسهاڳ، سپت، سير، ستيا، صبر يار چوان،
سڪرات، سامي، سيراپ، سچ، ستابو، سَرسي ڏار چوان،
ساڻ، سڊ، سنڊو، سالي، ستر، سرسري، آڏار چوان،
شڪ، شبهه، شتابي، شور، شاباس، شان، شرم ڏار چوان،
شوق، شڪر، شادي، شعلو، شدت، شرط، شمار چوان،
غم، غور، غيرت، غوطو، غلطي، غرض، غليظي ڏار چوان،
گلا، گنج، گذران، غريبي، گهنگهر، گناهه، غيبت ڏار چوان،
گلو، گادي، گوڏا، گردن، گسر، گام، گناهي ڏار چوان،
فخر، فهم، فضيلت، فقيري، فرمان، فڪر ڏار چوان،
ڦند، ڦوڙائو، ڦاٽو، ڦٽڪڻ، ڦيرو، ڦٽ، ڏار چوان،
قلم، قياڙي، قلان، قاوڙ، قوڙ، قُپت، قار چوان،
قُرم، ڪٽنب، قبيلو، قياس، قمر، ڪاڻ، ڪٽر ڏار چوان،
قلب، ڪهول، قبر، ڪشالو، قانون، قناعت ڏار چوان،
ڪنڊ، ڪاپار، ڪَن، ڪلها، ڪچون، ڪلفت، ڪيڙ ڏار چوان،
ڪم، قول، قاعدو، قُرب، ڪلمون، ڪهه آڏار چوان،
قرار، ڪچائي، ڪاڏو، ڪَڊ، ڪرامت ڪار چوان،
لکيو، لوهه، لڳ، لاڳاپو، لوپ، ليئو، لَب لالچ ڏار چوان،
کيس کارا، زُلف زارا، زَنخ ڏار چوان،

لاشو، لوڑھ، لحاظ، لٹکو، لُڑک لگّن تان لار چوان،
لولھٹ، لیاکو، لوٗندڑي، لونٹا، لت، لکدار چوان،
لُکي، لئون لگي، لیلھائٹ، لارو، سچو، کپو، کار چوان،
لوھو، لاچار، لَچ، لیھ، لات، لپ، لپاٹي ڈار چوان،
مڈي، موڑي، مام، ملکیت، مغر، مونجھارو ڈار چوان،
مستي، مونا، مٹ، مائٹ، ماتا، ملٹ، مننار چوان،
منھن، رُخ، ماس، متّون، متي محبت یار چوان،
مرم، ملاحظو، ماگ، محبت، ملاقات، موکلاٹي ڈار چوان،
ماسات، ماٹو، مبارک، مڑسي، مدي ڈار چوان،
مرضي، موج، میٹ، مکر، مانُ، مصلحت ڈار چوان،
مرٹ، موت، مردو، مذکور، مراد، میلو ڈار چوان،
مگّ، مڈي، ماٹ، مُچون، مھانڈو، معافي، ڈار چوان،
مرک، مرکٹ، مذھب، مھر، میس، محشر ڈار چوان،
ماٹکي، مٹکو، مرھي، منگھو، لولھٹ، لچٹ ڈار چوان،
ننگ، ناموس، ناتو، نظر، نظارو، نینھن، نشو نروار چوان،
نک، ناس، ناڑو، نھائین، نیپاج، نکاحي نار چوان،
نور، نندون، نفرت، نڑي، نڑگھٹ، نانو، نروار چوان،
نصیب، نوڑت، نکتو، ناز، نیاز، نرمي، نَنھن ڈار چوان،
نھائین، ناڑي، نسون، نري، نیاگي ڈار چوان،
وگر، وَس، ولارو، ویڑھو، وگو، ورونھن ویچار چوان،
واگ، وڈائي، ویراگ، وَجھ، وَقوف، وندر ڈار چوان،
وصال، وَھم، ویسر، وارَ، وَس، وسوسو ڈار چوان،
ورچ، ویساھ، وَسیلو، وٹي، ویٹي، ویاءُ، ویري ڈار چوان،
ڤرکٹ، ڤر، ڤیٹي، فسادَ، فن، فقیري، ڤڤڑ ڈار چوان،
بَل، باہیس، باجھ، پانھپ، جمال، جدائي ڈار چوان،
خوءِ، خوبي، خون، خرابي، یقین کر تون بار چوان،
ہک، ہیائي، ہٹاک، ہڈي، ہچا ہار، ہولي ڈار چوان،
پیءُ، پٹ، پوٹو، پیچ، پریتي، پیار، ڈئي پت یار چوان،
پاپ، پچرو، پڑھي، پاڑو، پور، پاراتو ڈار چوان،
پگھر، پیري، پرٹو، پک، پچاڑي، پیٹُ، پُنا ڈار چوان،
پٹکو، پگّ، پچائي پاسو، پتو، پیشاني پرکار چوان،

پير، پَـڀ، پاپڙي، پاند، پلـؤ، پيـٽ، پيـڊي ڏار چـوان،
پـائرن، پيـرو، پـاڳ، پلائـي، پئـو، پيٽـي، پـل ڏار چـوان،
پـرم، پـاڪ، پڙڪـو، پونـري، ناهـه، نڳـي ڏار چـوان،
ٽوٽـڻ، ٽيـڙا، ٽـوڪ، ٽپـو، ٽـڪ، ٽڪـو، ٽولـو، ٽـرڻ ڏار چـوان،
ٿوڙهـ، ٿـپ، ٿيلهـو، ٿُـڪ، ٿريـو، ٿڳو، ٿـڪ ڏار چـوان،
ڏڪ، ڏان، ڏورو، ڏڏو، ڏاهو، ڳلي، ڳڇي، ڳارو، ڳاراڻو ڏار چوان،
ڳـرو، ڳـل، ڳوڙهـا، ڳـسي، ڳڏتـي، ڏگ، ڏڙڪـي ڏار چـوان،
ڏاڏو، ڏُهتـو، ڏنـد، ڏانـول، ڏک، ڏيـل، ڏاڪـار ڏار چـوان،
ڏاڙهـي، ڏونـرا، ڏوهـه، ڏمـر، ڏاج، ڏرڏان، ڏُهاڳي ڏار چـوان،
ڏورڻ، ڏِي، ڏائـي، ڏاڍائـي، ڏنگـائي، ڏار چـوان،
ڏڪـا، ڏوڏُـا، ڏڙڪـي، ڏڙي، ڏگ ڏار چـوان،
چـپ چـاپ، چـپُ، چپڻـي، چهنـڊي، چنبـو ڏار چـوان،
چڙ، چال، چاچو، چشڪو، چيلهـ، چونڪ، چڏا، چگائي ڏار چوان،
چـڪ، چرائـي، چهـرو، چلـڙ، ڳالهـ، ڳيراڻـي ڏار چـوان،
چـمـي، چـرو، چتـي، چـڪ، چوٽـي، چـوڏار چـوان،
چـڪي، چـڻـي، چيهـ، چپر، چترا، چينيي، چهڙ ڏار چوان،
چرڪ، شـرڪ، چاهي، شادي، شڪايت، شيطان شمار چوان،
چشـم، چالاڪي، چـاڪ، چـٽ، چهـڪ، چريـائي ڏار چـوان،
گهرگهـاٽ، گهـل، ننڊنيـاڳي، جهڃـڙ، جهـوري ڏار چـوان،
چـاتي، چيهـ، پيـٽ، پڪـائي، وڏائـي، وائـي وارچـوان،
جاڙ، جدائـي، جلالـت، جيـرو، چڙ، چريـائي، وَفـادار چـوان،
عمر، حياتي، لوئن لاتي، ڪرامت چاتي، ماڻ، فنائي مار چوان،
قسـم، سنهن، ساڪ، ڪمائي، ڃنگهون، ڃـيـپ ڏار چـوان،
چنـي، چـوري، ڃمـڙ، ڃـاتي، ڪـوءَ خرابـي مـار چـوان،
لـڄ، لـوري، پيـاس پـوري، چڪنـا چـوري ڏار چـوان،
ڃـر، ڃـم، ڃنگهـون، ڃـاڙي، ٽنگـون، ٽپـر ڏار چـوان،
وَس، واهـر، وطـن، وڍ، وروُنهـن، وِنـدر وار چـوان،
پٽـر، پيرانـدي، پيـري، پاسيري، روئـڙ، راحـت ڏار چـوان،
شـرم، شـان، شـڪ، شـبهـ، شـب، شـيڪٽي ڏار چـوان،
لطـف ڪريـن تـون "لعلـڙ" تـي، صـاحب رب سـتار چـوان.

پورهيو

1. پورهيو، پورهيت: ڪمي، نفر، نوڪر، مزور، ٻانهو، غلام، بجيرُ.
2. پورهئي جو: اُجورو، حق، حساب.
3. پورهئي جي: لائي، پتي، ورچ، ونڊي، مزوري، ڪمائي.

پوک

1. پوک (پوکن جا نالا): تـر، پنگ، موري، ميها، تل، تـار، سـٽي، سجاتو، وڻ، مانهن، مُـگ، متر، چٽا، چونرا، متري، مانجهلي، گدرا، هنداڻا، ونگا، ڪدو، ڪاڇا، بصر، ٽوم، ڪانتوري، پينڊيون، ٽماٽا، گجر، گوبيون، سُئا، ڦودنو، ڪوتمير، پالڪ، لوٽڪ، ميٿي، ڏاڙا، مرچ، واگڻ، پٽاڻا، سرهه، ڄانيو، آهر، توريو، لوسڻ، پان، ٻاجهر، جوار، مڪائي، گوار، ڪڙڪ، ساري، جوَ، سائون، ڪمند، ڪريلا، تماڪ، نيـر، السـي، سـاٿر، ڇـانهين، سـائي، سنيائي، پيلي، پڪل، پرتو، پريل، چڊي، گهاٽي، نلهي.
2. پوک جا: انگور، سلا، ڪانا، پَـن، ڪڏا، گـل، ڏينـا، پتـا، گـڏا، ماپارا، منڊا، تَـڪ، سوئا، ٻيجا، ڏونڊا، ڏاندارا، ٻارا، ٻَنا، لاهيارا.
3. پوک جو: اَن، ٽار، هر، ڏاندارو، ريجُ، پيهو، پاڻ، ٻنو، ٻارو، نائڪو، گاهه، لاٻارو، ستو، ڪانگڙ، پلال، پراڙ، ڊڊو، نسرڻ، ٻوڙو، جيءُ، چيٽ، گـڏو، آواندهو، ڪرو، ڇاٽو، مرض، هاري، ڪريو، ڇاتو، ڳوڙهو، ڪمدار، جمعدار، زميندار، لاهيارو، فصل، نمبر، بلاڪ، ايڪڙ، دنگ، جريب، ويسوو، سينور، بُهه، لوڙهو، پُـتو، آيون، ڏُڏو، ڪهڙ، آڏائون، ڇم، پاڻ، پڳر.
4. پـوک جـون: وَنگـارون، ڪانيـاٽيون، چونڪڙيـون، ڪنـدون، ورچـون، موڪون، وليون، مندون، مڙهيون، ڪاهيون، ڏُهيون.
5. پوک جي: تات، سار، ٻُـري، ٻـتَ، سـنڌي، چٽ، ڪيڙ، ٻيلهـ، ڏانداري، گُـڏ، جهار، ڪاڌ، سوڪڙ، ٻوڙ، اڏَ، ٽُـڪ، لائي، ڳاهي، وائر، ناڙي، ڪتي، ساوَڪ، ڪاني، گُـري، اوس، بڏ، ڪدي، ڪنڊي، سٽري، مُـٺ، پرپ، ماپ، ڦيري، هڪل هوڙ، اوڙ، جاڻ، سارَ، سنپال، پيلَ، چيڙ، ونگار، آبت، ڪانياڻي، زمين، بٽئي، ڏَل، گهنـڊي، سُـري، وَٽ، ڪرٽـي، پـَـل، پپـوري، ڪلنگي، ڪوڙي، وَنڊ، ورچ، ڪاهي، هلر، گر، سوڪ، موڪ، معافي، ساڻ، وَل، ڏَري، نئي، منڊي، موڪل، روت، ڪنڊي، چَـري، مُـند.

پھڻ

1. پھڻ (پھڻن جا نالا): نئون، ٽڪر، پورُو، پُرڻو، پکو، ڪچو، پٽر.
2. پھڻ جو: سرمو، گھر، گھرڪو، ڏر، ٽڪو، ڏکو، جنڊ.
3. پھڻ جي: ٽوپي، چُڪَ، گھرٽي، لعل، چَڪي.

پيـر

1. پيرَ (پيرن جا نالا): اويس، قلندر، بخاري، دستگير، قريشي، چُٽو.
2. پير جو: ميلو، ميڙو، ڏَڻُ، لاڳُ، پڙُ، ويس، ڦيٽو، ڏاڳو، پاراتو.
3. پير جي: پِٽَ، گادي، پاوَ، دعا.

پينگھو

1. پينگھو(پينگھي جا نالا): هندورو، ڳاڙھو، جھولو، ننڍو، ڊپ.
2. پينگھي جو: لوڏو، لوڏٽو، ڪَڙو ڪُنڊيو، پائو، مُڱٽ، مُنو.
3. پينگھي جي: گھوڙي ، جھولڻ، لوڏ، سرائي، پَسُرَ.

جبل

1. جبل (جبلن جا نالا): ڪرو، ڪيرٽر، پپ، هالار، سليمان، پڳونڙھو، گنجو ٽڪ، ڪالڪان، همالي، ڪارونجھر، ڏڙھيارو، لڪي، بکري.
2. جبل جا: مڙھا، ڪارا، برَ، لنگھ، غارَ، گھيڙَ، لڪ.
3. جبل جو: لڪُ، جنڊُ، پھڻ، ناڪو، جاڏو، تاڏو، اُتانھون، تتو.
4. جبل جون: چوٽيون، لاھيون، چاڙھيون.
5. جبل جي: روُڙ، چِپَ، غارِ، نئي، ترائي.
6. جبل جو بيت •

اڳيون مڙيئي اڳ ٽيون، جوڙيون سي جنسار،
دادلي تنھن 'دنبار' تي آھي داتا جو ديدار،
سا سائي هوندي سدائين نشانبر نروار،
رهندا منجھس راڃوئي، جن جو ونگو نہ ٽيندو وار،
موچاري تنھن 'ميھڑ' جو 'بندبڪ' ڪنيو آ بار،

• چيل پريو باريچو.

پٽاري تنهن 'بندبڪ' تي آهي مينهن جي ملهار،
ڏاتار ڏاجهو سائين سپاجهو، مولي ڪيو منڌار،
ٻيون پارا دميون ديرا، ڪٽندا شال خرار،
'ونگ گرونديِ' ڏاجهيءَ ڏينده، پاگو شال پتار،
اپر اُڇ اُلر جي آهي 'ٻهنير' کي بشار،
هليو ڪين هندبيءَ سان، کهجي پيو 'ڪوٽار'،
'سورجاٽي' جي سڱڻَ ۾، آهي 'گڏو لڙيو' غفار،
'سُنبڪ' سان صلاح پائي، آهي 'ميٽارڙيو' مهند يار،
ڪينجهر کارين ڪپين کاري کارون کار،
موڙهو رند منجهي ويو، جنهن جي سنگتيءَ نه لڏي سار،
'گنجو' گهاري واڳون واري، پُري اُکتو پرار،
'ڪانپو' 'جٽيگ' 'ڏاڙو'، ڏسن ڪونه ڏڪار،
تن وڏين جي وچ ۾، پيو آهي 'رُٺو' راند يار،
'غٻبي' 'سگهاني' پٺاڻ ۾، پلي ٽيا بهار،
'بدُو' چارڻ سڪ سنيارڻ، جن جو عمر پير پار،
پٽ "نئيگ" نورين، جنهن تي نبيءَ سندي نهار،
'ڪيرٽر' ٽيو چپر، وڏوئي وينجهار،
'ڪيرٽر' سدا سَهر، گاروڙي گرنار،
'بَنُ' تيرهون سَن بدو بدڪار،
'بَنُ' پاڙيو آهي اگهاڙيو، جنهن ۾ سُجهي ڪونه سنگهار،
'گَزُ' 'پيئرو' وطن وارو، جنهن جي 'ڪوٽڙي' ڪپ ڪنار،
پيا مڪڙ 'ميهئيءَ' تان، ٽيو 'اَندار' کي آزار،
'پيڏُر' پايون سدا سايون، جن جي 'توجانيءَ' تي تُوار،
'ٻڌين' وارو ڪڏين کارو، جنهن جي 'چاپار' تي چٽڪار،
'هَمَليگُ' سدا سوپيگُ، جنهن جي 'لاکاڻ' تي لغار،
'پپ نورانو' ڏسي ڏاني، جو سيني جو سردار،
'مهير' 'مگٽر' پاڻ ۾، ملي ٽيا بهار،
'مهير' موچارو ٻڌين وارو، جنهن جي ڪنڌ ڪپ ڪنار،
'مول' موچاري وٽيءَ واري، ٻي اُتس ناهه ميار،

'ڪُنُ' ڪڪين جو دُن، جنهن ۾ پاڻيءَ جي بہ پچار،
'ڦَنَنگَ' وريون موريون سايون، هوندیون اپرشال آپار،
باريءَ پوتا سدا سهوتا، ڪامل ڪلاادار،
چوريا ڪنهن نہ چُرن، جن جون پاڙون منجهہ پاتار،
ماني تن کي موڪ ڏني، باريءَ پير بشار،
"پريو" چوي تو جهنڊي کي، آءُ تہ ڏينءَ چپرين جا پار،
ڪلمي جي قطار، سيي اُکرنداسين پار.

جَرُ (آب، پاڻي)

1. جر جا: آنُهَنُ، غوطا، ڪسَ، بُڏا، پياسي، ترڻ، گهمرا، ڪات، ڪنا، ليڪا، لڙها، ٻوڙڻ، بحر، نار، ڪڙڪا، ڪاوا، جهڳڙا، تارُو، ڦوٽا، ڪُنَ، پڌرا، پيرا، وارا، گهڙا، دلا، واتر، نيسارا، لُڙڪَ، لُڙَ، ڏورا، ڪنورا، وٽا، لوٽا، اُڏمان، وَٽَ، وڪڙ، ڦيرا، وهڪرا، گهارا، ڦُڙا، ملاح، سُهان، تُنبا، ڦوهارا.

2. جر جو: واهہ، گهمرو، پڌرو، ڪنارو، ٽيپو، جلُ، ڦوٽو، ڏُبو، ريلو، سيمو، تارُ، منو، ڪڙو، ڪارو، ٻاڙو، وارو، پونئرو، ڪستو، ڪسُ، تڙ، لڙهو، ڪائو، ڪچو، ڪپ، چاڑهہ، لاڙو، لُڙ، عميق، ڪنب، پيٽ، ڪارو، گهوگهٽ، گرڙاٽ، سمند، تلاءُ، درياءُ، گهاٽ، حوض، موتي، ڪوڏُ، پلو، ڇرڪو، رڙو، ڪڇو، گانگٽ، ڏنيرو، گندڻ، ڪيچون، واڳون، سوندر، جهوڙُ، لُڏڙو، ٽُڙڳڻ، ترڻ، سينسار، گهگهہ، ٽوبو، غوطو، گهوتو، لهوارو، اوپارو، پاتارُ، چيهہ، اوجرُ، ريٽ، ڇارُ، ترهو، غوراب، جهاز، ڪوهہ، ڊُڪَ، مَٽُ، گهڙو، دلو، مَڇُ.

3. جر جون: نيون، سيرون، اکيون، واهيون، لهرون، ويرون، ٽيلهيون، ٽبيون، وايون، نڪون، ندیون، ستيون، پوڪون، موڪون، ڏنڊيون، ڪسيون، نالیون، سيپون، ماڻيون، چُرون، موريون، پُليون، دليون، گهگهيون.

4. جر جي: پَر نئي، سُتي، ماڪ، موڪَ، چول، سونهي، گهاري، جهل، سانداري، گنگا، چڪ، ڪسي، واري، آر، اُٽل، لهر، سير، جهاڳ، ڦيڻ، جانڪ، سُرڪ، مولهہ، سوڪَ، سُرڪي، گهوئي، گهير، گگر، ناتر، پٽهاري، چند، لَپ، بوند، چڪَ، چاتَ، اَڇَ، چَرَ، چولي، موج، ميراڻ، اُجل، ڪِ ڪنڊي، ويرَ موٽ، ميڇي، پوپري، سينگاري، گوجَ، مُڪري، چيلري،

ٽيري، ڏندِ، ڦٽي، مڪٽي، پيتل، ڪُمي، ٻلهڻ، چندڻ، پوچڙي، ڪڏ، ڪاڻ، چُن، ٻيڙي، ڪشتي، ڏونڊي، گجي، نار، راس، گُرڙي، سانداري، مَشڪ، پخال، ڪاڏ، اونهائي.

5. جر جا بيت [1]

سارا هيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار،
جُهي وڏي هئي جهڙ سان ۽ ماڪ وسي منهن ڌار،
آڏون، نائڪا، ٽُڪون، سي سهنر سندو سردار،
دليون گهڙيون گهيڙمٽي، ٻيا ڪُنب پريا (ڪلتار)،
صاحب رب ستار، مهر ڪر تون ملڪ تي.
مهر ڪر تون ملڪ تي، پاڪ ڏٽي پروَر،
وُنا مينهن مليرتي، ڪوڏون ڪٽي ڪر،
ڏُڏَ پيتا ڏيهه ۾، سانگين ڪير سچر،
نماٽي ڪي نصيب ۾، لکيو انگ اکر،
مينهيون پاڻ مراديون ٽڏا چرن ٽر،
پاڪ ڏٽي پرور، ڏي تون پاند پناهه جو.
ڏي تون پاند پناهه جو، پاڻ آهيان پروَس،
وهنديون سيئي واهٽيون، ڪڙيا مڙئي ڪس،
لاهاچاڙها "لعلڻ" چيا، واحد تنهنجي وس،
راڄ رهايو رس، پاٽي آيو پٽ ۾.
پاٽي آيو پٽ ۾، تو موڪ وهائي مس،
'سدا واهه' 'سونهين' سان، 'دادُو' وهايا دس
جو درن کان دڏکا ڪري تنهن 'جمڙائو' کي جس،
پاڻ پرين تون پس، مهميزون ملاحن جون.
مهميزون ملاحن جون، ٽيون ڏوري پاس ڏَرن،
ڪڙهيون وجهن ٽا قوت لاءِ، ياڳ، وڏي سان پَن،
تڪو وهي تو تار، جتي ڪڙڪا ڪُن ٻڌن،
ڏندِون، دُبا، چشما، سيما، آهن تلاءَ سي لڙهيو لٽ پون،

---

[1] چيل لعلڻ خان لغاري. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص 84.
ڪلتار: ٻي پڙهڻي ڪُل تار.

تَـري تنهـن تـانگهي مـان، تـا لنگهـي پسـار پـون،
بوڙيـا تنهـن بحـر جـا، ٽـا بيـٺ مٽـي بهكـن،
تـڙ مٽـي ترسـن، لنگهـي سـير سـوان ٽيـا.
لنگهـي سـير سـنوان ٽيـا، مـانجهي اهـي مـل،
تـري ٽوبـا نكتـا، جـر وڏي مـان جـل،
بڌائـون بنـد بحـر جـا، واري كنيـائون ول،
اكڙيـن آب هاريـا، هنجهـون هـار هكـل،
كچـا پكـا كـٺ سـي، چنـي وڌا چـَل،
پڳـو هـو پيٽيـن كـان، نـارا كـري نـل،
سُتُـيون، سـپيون، سُـركيون، جـن اوتـي كـي اُڇـل،
كـِن پيئـي كـا كـل، سـهڻي بـڌي ويئـي سـير ۾.

سـهڻي بـڌي ويئـي سـير ۾ واحـد كجـان وڃ،
كوهـي، غوطـا كـاڌائين غـار ۾ موتـي ڏس تـون مڙهـ،
مـوري، اُتـل، ميـرو مـوج ۾ قـابو كجـان كَـڃ،
سـگهو تـون سـاهڃ سـاڻي تجـان سـير ۽.
سـاڻي تجـان سـير ۾ آئـون كچـي ٽـي كرمـن،
كـارا، كـارا، كينٽيـون ريـلا رت وهـن،
چَنپ، ڏڙا، چاٽون، ڳرا، ڳوڙ ۽ بيا كٽيون جام كرن،
پـڌري، تنهـن پيتـل جـو پـرو كونـ پيـن،
جهـاڳ، جهڳـي، گهٽـي، جهُـڙ سـانَ گونـاگون گجـن،
بيـڙا وڏي ٻاجهـ جـا ٽـا جُـنگ جهـاز جـُڙن،
خيـال وڏي سـان خاجـا تـي آڻـي راجـا رَس بـڌن،
ورجيـو ويـچ وجـن، اچيـو تنهـن اوڙاهـ تـي.
اِچـي تنهـن اوڙاهـ تـي بـڌي ميـاڻي مهـاڻن،
سـانگو نـ كـن ٽـا سـر جـو رنـدي رَڇ بـڌن،
ماريـائون ٽـي مـچ كـي كڙكـا كـات بـ كـن،
چُـريون، كٽاريون، چوهـ مـان كـديون سـي كـورن،
آڻـي اُونـت لـڌن، ويـريءَ جـي وڙهـڻ جـو.

ويـري جـي وڙهـڻ جـو جتـي ڏُهـڻ، دُن، درياهـ،
چهيون، چاهُون، چڪي، چوهه منجهان، جن ريڑهي رس ڪيا،
ڪـري صـاف صـلاح، مـور مـاريو هـو مـيڇ ڪـي.

پٽرا، پور، پوسلون، ٽيون، جتي، گهارا، گهوگهٽ ڪن،
گهمـرا، گهيـرا، ڦيـرا، ڪيـرا، بـرف، بهـاريون ڪـن،
اوريڪون، اوهيـرا، اڪڙيـن تـي، ويڑهـي منجهـ وسـن،
منـڊـا مـارن ۾ ڦٽـو ڪيـه ڦـرن،
ڦاٽيو، ڦـوڪ، وهـي ٽـي ڦليلـي، بـانَ، بـ بـس نـ ڪـن،
پگهـر جـام پريـت جـا ٽـا ٽوبـا رس رکـن،
ڪـڏُون، ڪوبـا، خوشـي مـان ٽـا پـاڳ وڏي پرجـن،
بيـل ڏڪـاءِ، تنهـن بنـدن تـي ٽـا اويـارا اچـن،
مـارو شـال ملـن، مـُـئي ڪـي مانـار ۾.

لـُڙ، لڙڪي، لـُڙڪ لٽو، لهوارو، لاٽگها، لـَـڪ، لاچـار،
ڏيڏر، ڏنيرو، پـوڙ، پونئـرا، لهڙيـون، لـُـڏڙا، لک هزار،
پـاڪ، پليـت، پتـڙ، پـالوٽ، پـاتو، نهـر، لڪـي، سـانار،
پڪ، پئي، پيڙ، ڦوڪارا، ڦوٽا، ڪٽيون، ڪنارا ڪـار،
ٽڏا، ڪوسا، ڪير، ڪسيون، صاف، صفا، سڃر، سنگهار،
لسيون، لَـس، لهوارو، چـلڙ، چونڪا، چڪڙ، ٽي، چوڏار،
بحر، بوند، برسي، ڪيل، خوشيءَ مان، چنون، چـَلَ، پريا چٽڪار،
نديون، نيون، نـاليون، نير، پلٽيون، گرڙيون ڪن گـذار.
مـنـا، ڪوڙا، ڪسـر، ڪسـارا، ٻـاڙا، ٻـاچل، رَوُ، رڙهـن،
گرا، ميرا، گوڙيـون، گونـي، چوليـون، چاٽـا، وهڪـرا وسـن،
ويـر، واهـڻ، وڏو، نـنـديو، لـب ليـٽ، چمڪـارون چـرن،
روُڙ، رَوُ، ريٽ، رائـو، سنوير، سـرس، سـوايو، سـنو ڪـن،
روڪيـو، رنـديو، سمنـد، سـويارو، بسـتي، بـرف، بـرن،
اويـر، آيـر، اُيريـو، اويـارو، اُتليـو، آر بـڏن،
ٻوڪو، ٻارو، ٻاري، ٻڏو، بند، ٻـُڏو، اُتي ڪوس ڪرن،
پـار، پـائيندڙ، پـارو، پيتـل، سـو، نـارو، نـار، چـوَن،

ڏني، ڪنڊي، ڪچو، ڪُن، ڪاپاري، مهراڻ، مستي ڪن،
بوڙيا، تنهن بحر جا، ٽا ٻيٽ مٽي ٻهڪن،
واگهيون، وارو، وانئبو، ويرو ويرُ وَڏن،
اَوس، اونهون، انڪ، اوهاندا، اَڏُون، آر ٻڏن،
نديون، نيون، نالين، نڪو نير، نائڪا ڪن،
ڪنڊيون، ڪاٽا، ڪُوهاڙ، ڪيل، ڪاڏُون ڪن،
ڏَنڊيون، ڏورا، دليون، دورا، ڏارون، لار ڏرن،
ڪنار، ڪنار، ڪنڊي، ڪپ، ڪپر ڪرن،
ڇهه، ڇاڻو، ڇَرون، ڇلڪو، ڇٽڪار، ڇنڊڻ، ڇوهه رکن،
گهڙي، گهاڙي، گهيڙ ٽيا، ڏاري، ڏُڪ ڏرن،
ڳاڙو، ڳارو، ڳٽو، ڳنڍيو، ٻنڍيو، روز ٻڏنَ،
اُڏما، اونت، اوڙاهه، الاهي، جهلي، چڪ چڙهن،
روُڻ، ريڑهه، وراڻو، ريڄ، روانو ڪن،
ڇاڙهي، ڇَل، ڇاڻ، ٻوڪو، ٻاري، موريون نه مڙن،
آب، شراب، خراب ۽ پاڪ، پليت، ڳوڙها، ڳار ڳڙن،
"لعلڙ" غم لهن، مڙيئي، مسڪينن جا.

جنڊ

1. جنڊ جا: جوٽا، ڳارا، گهمرا، ڦيرا، اڏَڙ، پُڙَ، آڙيڪا، آڪيڙا.
2. جنڊ جو: ڪنتو، ڪلو، چيڪڙو، هٿيو، پُڙ، ڳارو، نائو، ڦيرو، گهرڪو، رائو، انو، ميدو، سنهون، ٽلهو، ڏارو، ڏڏر، تارُ ڏيهو، ڪيرُ.
3. جنڊ جون: چَرون، مڪڙيون، رَڙيون.
4. جنڊ جي: چَڪي، جانڊاهي، پيهاڻي، پيسائي، چونگي، لات، مڪڙي، ماٽ، سوڙهي، اهوڙي، پلي، ڏلي، ڪُمر، چِڪي، رَئي، گولائي، رائي، پُڙي، نائي.
5. جنڊ جو بيت ●

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
جوٽي، جنڊ، ڇُهي ڪر ڇوٽي، تون ميڙ اَنو چوڏار چوان،

● چيل لعلڙ خان لغاري. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص84.

اَن، آهوڙي، اوڍ، اَڪيلا، اُڏڪو، اَلڪو پلتار چوان،
پٽو، پيڙهه، پٽي، ڪُل پوري، پٽ، پُڙي، پيسار چوان،
پُڙي، پيڻي، اُجل، اُڪري، آمر، اَوڍي، تڪ تنوار چوان،
ٻڌي، ٻُهاري، ٻسڪي، ٻار، تڪ، تنوار چوان،
پرڪو، پيرو، ڦرڪو، ڦيرو، پيو وارو وار ولار چوان،
چيڪٽ، چُنگي، پهڻ، پٽ، ڪُل، پُڪو، گسر، گيهل ڏار چوان،
چڪي، چاٽي، چنڊي، چڙي، ميدو، مڪڙي، مُنيو ڏار چوان،
چپ، چلنگي، چاٽو، چٽي، اَجهو، اولو، اَنڪار چوان،
رائو، رواني، ڦٽل، ڦرڙي، ڳرو، سير، سنيار چوان،
سنهون، سير، صفائي، سنو، رَندِ روڪ، رڙهي، رفتار چوان،
نائي نه وٽي، نبيرا، نائو، لوهه، لَپون، لَس ڏار چوان،
واري ڦيري، چُرون، چڪي، پيو ڏيڻا ڏولٽ يار چوان،
هٿيو هلڪو، ڳجهه ته ڳارو، ٻجهه، ٻُڪي، ڪاهه، ڪنار چوان،
گهاڙ، گهڙي، ڪُل، گهرڪو، گهيرو، وَهڪ، وَس، وار چوان،
ڪاهي ڪير، ڪَٽو، ڪُل ڪرڙو، ڏارو، ڏَڏَر، ڏار چوان،
لطف ڪجاءِ تون "لعلٽ" چئي، ڪلمون قلب قرار چوان.

جنگ

1. جنگ جا: ماريا، ڦٽيا، گجوراڙا، گهيرا، ڪلور، صوبا، بغل، باجا، گُرزَ، يالا، نيزا، جهنڊا، سورا، قواعد، جلوا، فير، ڪانَ، تيرَ نعرا، توپچي، بندوقچي، مورچا، نشانباز، توشاخانا، نقشا، شاميانا، طنبو، طولانَ، مچڙ، بهادر، ياڃوڪڙَ.

2. جنگ جو: ويري، ڍڪُ، ڦٽ، خون، رت، ميدان، رڻ، سپاهه، جهنڊو، سوار، لشڪر، جوش، ناڪو، لڪُ، گهٽُ، رعب، دٻاءُ، دٻدٻو، باروت، دارون، زخم، گهاءُ، نيشان، جاسوس، راجا، بادشاهه، محصول، ڏوهه، راشن، پَتو، چڪر، ڪيڏارو، متو، اولاڻو، تفنگ.

3. جنگ جون: صفون، ڍالون، سپرون، بڇيون، سرنگهون، خندقون، تلوارون، رسايون، ڦيريون گهيريون، بدلون سدلون، ڍالون، ڦاسيون، روڪون، فوجون.

4. جنگ جي: پلٽڻ، مارا ماري، زرهه، جُلهه، ڪاهه، ياڃ، پرپٽَ، ويڑهه، لڪَ، ناڪابندي، جهڙڪ، سرنگهه، وردي، سوپ، فتح، ڪٽ، هارَ، رسد، آڻ، تابعداري، آنڪي، رعيت، پرجا، ڍل، چٽي، فوج، ڪُمڪ، مدد، تلواربازي، رائيفل.

جوت

1. جوت جو: ٽمڪو، سوجهرو، پڙڪو.
2. جوت جي: ٽمڪي، ٻري، چار، ٻالي، رکَ.

جوءِ

1. جوءِ جي: وانڌَ، وانڌي.

جيت (جيئڻ، بلا)

1. جيت (جيتن جا نالا): پيٽ، مڪ، پنيوري، پونئرو، ڪينئون، گهروٽي، اڏوهي، ڪاريهر، ڏيڏر، پوئر، بلا، ڏنگ، سيئانتو، نانگ، پوپٽ، ڳوهه، ازگر، اجگر، ٻانڌي، ٽنگ، ٻوگهي، ٻہ- مُنهي، ڏينيو، جائون، ڪانهرو، رتي، سيرنگ، ڪرڙي، پدم، مهلو، ماکوڙي، ڪارو، ڪارڙو، ڪٽ، ڪَپُر، تليهر، وڇون، پَٽون، گدبو، گهوڙيال، لُنڌي، واسينگ، جهوڙ نانگ، آرڙُ، سانڌو، نور، چچي، پتنگ، پوئنگ، گَڏر، ڪوئو، ٽنڌڻ، مک، ڇر، سوَ پيري، ڪن سوئپاري، چچڙ، تڏ، ڪئلي، ڪيڑي چٽولڙا، ڳالهڙجون، ڪَٽ، ڏُکراٽي، ککر، سُرٽو، گهينگو، مڪڙي، ماکيءَ جي مک، ڪُت، ميڇر، منگهڙ.
2. جيت (جيتن) جا: لَهرا، ولَرَ، چڪرَ، هنڌ، ڏَرڙَ.
3. جيت جو: زَهرُ، وهر، ايذاءُ، ڏنگ.
4. جيت (جيتن) جون: ڦوڪون، گوهيون، پيٽيون، جايون.
5. جيت جي: ڦُوڪَ، سرنگهه، يُون يُون.
6. جيتن جا بيت

(1)

ڪاف ڪشالا ڪيچ جا، پري پنڌ سُڄن،
انهن اونيڙن ڪي، مَدي هئي ڪا من،
تڏهن تريون تي تازيون ڪيون، هنن سج لٽي سانجهين،

---

(1) چيل جاڙو خان پٽ جوءِ لب خان پٽ جهنڊو خان مري بلوچ، ويڻل ڳوٺ نندو خان مري، لڳ ٻوٻي، تعلقو سانگهڙ. اندازاً 1880ع ڌاري ڄائو. تعليم ڪانہ پرايائين. شاعري ڇڻ ڪيس مائٽاڻي ورثي طور ملي، ڇاڪاڻ تہ سندس پيءُ ۽ ڏاڏو ٻئي سگهڙ ۽ ڪيترن شاعرن جا راوي هئا. هن نندي عمر ۾ ئي سندن ڳوٺ جي شاعر ڪرم خان جي صحبت ۾ رهي، شاعريءَ جي واٽ ورتي. زميندار ۽ فارغ البالي سبب، سير سفر گهٽو ڪيائين. سندس ڪلام بيتن، ڏوڙن، هنر ۽ ڳجهارتن تي مشتمل آهي.

پنيءَ رات پنيور مان، هليا تڪون ڏئي توڏن،
بحري اُٺ بلوچ جا، ٻيا ڏنائون چَٽڪا کي چانگن،
ونگي واٽ وندر جي، هئي سوچي سرواٽن،
هاڙهو هوت لنگهي ويا، ليڙا لس پَٽن،
هاٽي کڻ لڳي ڪيچين جي، تون ڪيئن پهچين تن؟
وَسنءُ ناهه وچ تي، ٻيو پاٽي ناهه پٽن،
ڪانه هلندي ڪامٽي، ڪا اُتي منجهه اُجن،
ڪيئي بلائون بچڙيون، رهن منجهه رُجن،
ڪَٽُ، ڪَپَرُ ڪوڙ اٽئي، تن وهه گهٽو واتن،
لوئر، لُنڊيون، ورگهيون، واڇڙيون، ڪوراڙون ڪرڪن،
اَڙل، اَصيل ۽ گَدا، ڪڍيا وَرَ واسينگن،
ڪاريهر تا ڪر ڪنيو، سامهون سوسٽ ڪن،
ٻ- مُنهيون ۽ برگهيون گهٽيون، تا سَپ ٻه سوڙهيون ڪن،
ڪُلمار، ڪونهيري گهٽا، تا وسيهر وارا ڪن،
سوين سوناريون، پَٽون پيٽي، اُٺ لوهاريون للهڪن،
جهوڙ وڙهن تا جهڙپون ڏيو، جت تيز تليهر ڪن،
ڪرندَ، پيٽيون ڪيتريون، تا لوڏا لهريون ڪن،
گهٽا جي گهوڙيال اَٽئي، ٻيا سگهڙيا سان سرنگهن،
اَرڙ بلائون بچڙيون اُتي، ٻيا ڪرڪا ڪنيارن،
پدم نانگ، پٽن تي، تا اُتي يمنگَ پيرا ڪن،
انهن ڪان پوءِ اڳتي ٽئي، جوڪو جانورن،
اوڪا پنڌ پهاڙ جا، ٻيو بدوُ منجهه برن،
آدمخور اُتي تا، ماڻهوءَ ماس گهرن،
ڪن لڙايون لڪن ٻر، اُتي وهريا واگهه وتن،
ببر نَر "بلوچ" چئي، اُتي گجيو گوڙيون ڪن،
شينهن اُتي، شهه گوش ٻيا، اٽئي چيتا منجهه چُرن،
لکين اُتي لنگور اٽئي، ٻيون بهيرون باندرن،
گهلا جي اٽئي گورٻٽ، ٻيا چڪر چراخن،
گورک، گينور گهانگهريا، اُت لميو لاتون ڪن،

راڙهيون اٽئي رچن جون، ٻيون ممون ماڻ نه ڪن،
برجو، بگهڙ، پولڙا، ور ڏيو ويڙهيون ڪن،
زور زناور زنگ رکيو، ٽا منڊ! به مارا ڪن،
جبل ۾ "جاڙو" چئي، اٽئي انهيءَ ماڳ مرُن،
هاڙهي هڏ نه وڃ، مُني! رهه تون مائٽين.

(2)

ساراهيان سچو ڏڻي، جو صاحب رب ستار چوان،
اَرڙ، اڏوهي، اَڙل، اصيل، بکڙو، پنيوري، بلا بار چوان،
تارو، تڏ، تليهر، سانڍي، سگهڙو، شپ، سانڍو ڏار چوان،
ٻ- مُنهين، ٻلهڙ، ڪاريهر، ڪرڙي، ڪُت، ڪراڙ، ڪنڌ ڏار چوان،
پٽون، پئنرا، پونئري، لُڏڙا، ليکون، لهڙ، لنڊي ڏار چوان،
پونگ، پروانو، پونئرو، پِند، پاپيهر، پوهڙ، پگهي ڏار چوان،
ڪڙ، ڪپ، ڪارڙ، ڪڪ، ڪنيڙاڻا، پتنگ، پوپٽ، پدم، پيڙ پار چوان،
ڏينيو، ڏنگڻين، ڏنگ، ڏڪاري، ڏمند، ڏيڏر ڏار چوان،
ڇور، ڇائو، ڇوَ، ڇارو، واسينگ، وارو ڇڪ، ڇيلاڻا ڏار چوان،
گگهڙ، گڏو، گرج، گلوئي، گنگهي، گانگڻ گرا ڏار چوان،
سانهڙي، ساپو، سدي، سوَپيري، سُرٽو، سِڪي يار چوان،
سُرو، سهو، ساپو، جون، جنجهڙ، جائون جنسارچوان،
ڪيل، ڪويلي، ڪرمان، ڪينڻان، ڪيڙا، ڪارا، ڪوريئڙا ڏار چوان،
ڪتا، ڪمرا، ڪاريهر، واڇر، وڇوڻ، سپ، سدائين ڏار چوان،
نولو، نوريئڙو، نانگ، نيلا، نورَ، ڳالهڙ، ڳوڪون، ڳوهيرا ڏار چوان،
مگهڙ، مڪوڙا، مهو، مڇر، مڪَ، موهي، ماڪي، مڪڙ ڏار چوان،
مينهن وساڙو، مهلو، ٽوڙ، ٽوڪو، ٽرڪو، ٽنڊڙ ٽار چوان،
گهراڙ، گهڙيال، چڇر، چمڙو، چنڙ، چهڙو ڏار چوان،
لطف ڪجانءِ تون "لعلڙ" چئي، ڪلمون قلب قرار چوان،

لا اِلٰه اِلا الله محمد رسول الله

---

(2) چيل لعلڙ خان لغاري. سوانح عمريءَ ڏسو حاشيه ص 84

(3)

ساراهيان سچو ڏٽي، جو ساراهيو سين،
قصو جيئڻ جيت جو، آهي جوڙيو ملوڪن،
سو سُٽو سالڪ ساهه سين، اوهين ڪامل ڏئي ڪن،
هڪڙا سهڻن سچ ۾، ٻيا پاٽي منجهه پرن،
ٽيا وسن ويڙهه ۾، چوٽان منجهه چرن،
پنجا پون پٽر ۾، ڇهان منجهه ڇنن،
ستان سُرن سينڌ ۾، اٺان منجهه اڻن،
ناوان هلن نظاري، ڏهان منجهه ڏرن،
سپ، سيانتو، سوئيري، ٽا ريلن پاس رهن،
ڪٽ، ڪپر، ڪيڏاري، اُت ڪوراڙيون ڪنبن،
ڪارايل، ڪرڙي، ڪارڙو، اُت واسينگ وَرُ وجهن،
ارڙ، اڪنڊ، آرسي، اُت گاروڙي گوءِ ڪٽن،
ڪرناءِ، ڪماچ، ڪلاداري، اتي جوڳي جام جلن،
هُدي، مُدي، وَر، واڇي سين، سي ڏوران ڏنگ هٽن،
ڪارو، گدبو، اصيل، ڦوڪيو ڦٽ ڪڍن،
قيهر، ڪلاداري، قنڈاري، ساڙيو سر وجهن،
چنڊبي، ڦيٽي، لر، لولي سين، سي واريو ويڇ وٽن،
ڪڙا ڏيو ڪاپڙي، يرَ ڪونيو اُت ڪُهن،
مرڪيو مڙ مغز مان، سا ڇُها ڏيو چنن،
زهر، وهه، چڪ، ڏنگ هو چو پيو چس وٽن،
پوءِ اڏميو اُت وڃن، جت ڪوسيل سندن،
بلا لنڊبي، لهاري، واريو وهه وجهن،
پري، ڪوراڙ، سونهاري، بہ- منهيون بک وجهن،
چٽهڙي، چمڙي، چرکي، پچر، ڪنياري ڪهن،
نانگ نيسارو، وڃين، پٽون پيٽي پرسُڇن،
ڪارا، نيلا، پدم پيماشي ڏاريو ڏيهه وجهن،
پدم، پيٽ، پانور ۾، ٽا نئين ۾ نانگ سُڇن،
ٽنڊڙ، ٽڪرو، ٽانوري، اُتي گدا گام گڙن،

---

(3) چيل حاجي حاميد خاصخيلي سوانح عمري لاءِ ڏسو ص 97

گوهه، گوهيرو، گالهه، گوراهه، اتي کينهوڙي ڪيڏن،
نور، نوريئبڙو، نامور، اتي ٻندا ٽا ٻرن،
جر، جرو، جاهو، اُت پٽُون ٽا پٽڪن،
چچڙ، چموٽي، چمڙو، اُت وڇون ٽا وڙهن،
آر، اڏوهي، آبڙي، ٽيون ولهارن وسن،
پيهه، پيٽ، پتنگ، ٽانڊاڻو، ڪرڪيٽو ڪنين،
مريو، ماڪي، ماڪوڙو، اُت مڪا ميرِ مچن،
سُرو، سوٻٽ، ساندو، سرڻو، ٻيا چوٽا منجهه چُرن،
ڏڪوراڻي، گلوئي، مڇ، مهو، ٻگئي، حڪم ساڻ هلن،
ڪُٽ، ڪيڙو، ڪوريئڙو، اُت گلويون گامن،
ٻوڙ، پندي، ٻوڙري، پنيوري، ٽيون ڏيهن ۾ ڏسجن،
رتي، ڪنبو، مهلو، مورائي، اتي ساوا سر سُڪن،
مڪ، ٻيٽو، اڪ مڪڙ، ڪارو واءُ ٻر ڪنبن،
گُنگهڙ، مُنگهڙ، گڏر، گونهريڙهو ٻيا گينگها منجهه گُرن،
جُون، ليک، ٽولر، ٽورو، ٽا سينڊن منجهه سُرن،
اوٽو، چوٽو، هڏو، ٻيا ڪٽر ڪاڪڙن،
ڪنگهي، گينگهي، گهوڙيال گس تي، ٻيو ڏمريون منجهه ڍهن،
سوڳڙ، سوناري، سمڪيون، ٻيو جائون منجهه جيئرن،
ڪرمون، ڪنياري، ڪويلي، ٻيا ڪٽر ڪاڪڙن،
پريو، پچر، پونئرو، ٻيون گهراٽيون منجهه گهرن،
ڏُمڙ، ڏيڏر، ڏيڏريون، ٽيون ڪر مٽي ڪرڪن،
ڪوئو، ڪُمي، ڪڇئون ڪُن ۾، ٻيا لُڏڙا ڪئين لڪن،
تاروڙو، توائي، ترڙ ٻيا سنياتا سجهن،
مرون، مانگر مڇ، موريون، ٻيا واڳو وات وجهن،
تڏ، تيليون، تاروڙا، سي تريو تار وجن،
لکين گهمن لُڙ ۾، اهو انت نه عاشقن،
'حامد' انهي احوال تي، آهي سڌ نه سگهارن،
جن مجيو آهي محمد ڪي، سي دوزخ باهه ڇڏن،
ڪلمون پاڪ پڙهن، ويندا سي ايمان سين.

لا اله الا الله محمد رسول الله.

جھنگ

1. جھنگ جا: چارا، پيچرا، وَر، وَکڙ، وڻ، ٻوٽا، لَـک، ناکا، ٻيلا، ڦاڻَ، واڙ، مرون، ٽَـم، پَـٽَ، پَـڊَ، دڙا، ڊير، ڦها، وڻ ٽڻ، ڏونرا، ڪنڊا، پٽر، اڻ سونهان، تلاءِ، تَـڙ، ڏهر، گهيڙ، گهَـٽ، وَراکا.

2. جھنگ جو: گسُ، جانور، مرون، گاهـ، ڊپُ ڊاءِ، خوف، خطرو، ٻوٽـو، پُـرٽ.

3. جھنگ جون: پـٽون، نيون، جوهيون، چُـرون، هُـڙيون، يَـرون، پِـکون، ڊنڊيون، ونگڙيون، ماکيون، ڪنيون.

4. جھنگ جي: واڻَ، ويءِ، رُڄ، ڏُٽ، وٽڪار، لاءِ، ٽاري، ماکي، جُـوءِ.

جھـڻ

1. جھڻ جو: مکڻ، ڏُڏ.

2. جھڻ جي: لسي، جھوري.

چرخو (ائٺ)

1. چرخي جو: ڦيرو، رُونگاٽ، چڪر، هٿيو.

2. چرخي جي: ٽَـک، ڪاٺ، ڪَـتي، مالهـ، ڦرٽي، ڪوڪڙي، ونگ، ڳُـجهـ، رُون رُون، لاڻَ.

چـمـ

1. چمر جا: ٽيلا (ٽيلها)، موزا، سانداراً، ڪشا، پٽا، چوڑا، جوتا، تـاڪ، ترس، سپاٽا.

2. چمر جو: چوڳ، ٽيلهو، موزو، موجو، ڪَـشو، پٽو، ڳلو، نيٽو، پيند، تنگُ، سـُـختر، رگڙ، سانداروً، چوڑو، چلمـڍ، نـاڙو، جوتـو، بـوٽ، چمپـل، سپاٽو، ڪوٽ، بندوق پوش، دُوال، بند، بڪم، پيچ، ڪوسُ.

3. چمر جون: نٽون، ڪهيون، وَڍيون، ٽڙيون، پيٽيون، پٽيون، چُـهون، تندون، دهيون، ڪلون.

4. چمر جي: وَڍي، پٽي، ورت، پنجوڙ، اڏوڙ، ڪَـل، ڪامَ، پيٽي، جُـتي، چاڪري، صدري، برساتي، گلاسداني، دهي، ڪَـلي ڪَـلڙي، سرَي، ڪاري، چوڳ، ٽُـڪي، رسي، ڪورَ، ڪورپَ.

حاڪم

1. حاڪم (حاڪمن جا نالا): راجا، شهنشاهه، رئيس، نواب، وڏيرو، بادشاهه، اقليم، غنيم.

2. حاڪم جا (حاڪيماٽا): دڙڪا، دهمان، سڏ، ڪڙڪا، حڪمَ، خطَ، وَرَ، قلعا، حسدَ، زورَ، پهرا، هاٿي، گهوڙا، طول وهاٽا، سيج بندَ، رسالا، عهد، ارادا، نوڪر چاڪر، عڪس، خزانا، هيرا، موتي، ياقوت، ناٽا، ناهه ٺوهه، بورائا، سونهان، واقفڪار، هٿيار، پالا، تير تفنگ، ڏڦا، نيزا، هُنر، قاعدا قانون، آدابَ، عرضَ، توبچي، توبخانا، مورچا، هٿيار پنوهارَ.

3. حاڪم جو (حاڪيماٽو): حڪم، چاڙ، لکيو، خط، پروانو، ڪُٽ، ڪاٽ، تاج، دڙڪو، دهمان، اقرار، قول، ڏڻ، ڏن، پلنگ، خيالُ، لاءِ لشڪر، سپهه سالار، ٽاٽو، لشڪرگاهه، قاصد، وزير، امير، سوار، ظلم، شب خون، راتوهو، پيغام، تخت، بخت، نولُ، محصول، اَنڊڏُنڊ، انتظام، گُرزُ، قهر، عرض، ڪڙڪو، ڏاڍ، پهرو.

4. حاڪم جون (حاڪيماٽيون): چاوٽيون، هنبارون، جاگيرون، هماٽيون، دايون، ٻانهيون، گوليون، چونگيون، لعلون، رَڦونون، چونڪيون، توبون، بندوقون، تلوارون، بڻچيون، مجلسون، ڪچهريون، فتحون، شڪستون، بادشاهه گرديون، ڏاڍايون، ارڏايون، چيڙيون نبيريون، چڙبون، قناتون، پَلون، آسامیون، رسيون، چيڙون، رهاٽيون.

5. حاڪم جي (حاڪيماٽي): چڙهي، ٽَڪي، مٽڪي، چونڪي، مجلس، رهاڻ، ڪلنگي، چِنڀي، ڪاسڪي، زوري، هڪل، هيبت، ويڙهه، طلاق، پاڃ، لائي، منتَ، چيڙ، رِيسَ، دهشت، جنگ، صحيح، فوج، لڙائي، دستار، پگ، هارَ، سوپَ، رعيت، پرجا، جوڙجڪ.

6. حاڪم جو بيت ●

سارا هيان سچو ڏٺي، جو صاحب رب ستار چوان،
ادب، انصاف، عمل، آزي، اپيل، آردر، اُڙد، اڙي ڏار چوان،
آڪڙ، اَٽالو، آرو، اهنج، امر، انڌاري، اسپتال، آنگي ڏار چوان،
انعام، عدالت، آچار، آرام، اشارو، امانت، اعتبار چوان،

● چيل لعلڻ خان لغاري جو. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص 84.

اُچات، اُتل، اَکیلو، اَنت، اَرڈائي، ارادو، اظهار چوان،
آفیس، آسرو، آب، عزت، آبرو، عرض، اسرار، آذار چوان،
بانور، بیچ بندوق، بخت، بهادري، بند، بهار چوان،
بندوبست بگل، بیگر، بکیڑو، بخشیش، بلو ڈار چوان،
تیز، تراڑ، توپ، تپاچو، تیر، تاب، تعظیم، تکیو ڈار چوان،
تکبر، تَوَ تاب، تماشو، ترس، تکڑ، تباهي، ترکو ڈار چوان،
تار، طنبو، طنبیلا، طوق، تکیا، طبل، تکرار چوان،
تَیو، تونگري، تک، تاج، تنبیهہ، تغمو، طرز، آذار چوان،
بار، بنگلو، سیراف، صاحبي، ستر، سوائي، سرسي ڈار چوان،
سڈ، سنگهر، سیر، سفر، سڈ، سامان، صفائي، سردار چوان،
سُیول، صحي، سنبت، سوپ، سورهیائي ڈار چوان،
سچ، سیراپُ، ساک، ثابتي، صدمو، سڈار چوان،
سگهہ، سیکت، سلام، سوائي، سمن، ستابو ڈار چوان،
سزا، سمجهائي، سانگ، سوال، صدا، سنیار چوان،
صوبو، سیري، سینگار، صنعت، سهاگ، سارسنیار چوان،
جهل، جنگ، جوش، جلالت، جولان، سو جنسار چوان،
حکم، هوکو، هیبت، هیس، هلا، هنڈ، حویلي، هار چوان،
حد، حشمت، هلت، حاضري، هٹ وڈائي ڈار چوان،
خاص، خوشي، خیال، خوف، خطرو ۽ کٹکو، کار چوان،
دهمان، دڑکو، دور، دربار، دلاسو، دنگ، دیدار چوان،
رئو، رائر، راز، رس، رهاڑ، روک، رَند، ریوالو ڈار چوان،
رائیفل، رنگ، روپ، رسائي، رخ، راکو ڈار چوان،
ظلم، زور، ذوق، ضابطو، زنگ، زباني، زیل آزار چوان،
ضد، زبر، ذائقو، ضامن، زمان، ضلعو ڈار چوان،
صحیح، صلاح، سختي، سامان، سیج، سهنج، سروپا، شوق، شکار چوان،
شغل، شاهي، شور، شک، شاهدي، شولو، شرط، شکار چوان،
شان، شاباس، غرض، گوڑ، گهَل، گنج، غور، سوپ ستار چوان،
سیکت، صدمو، سانچو، سرکش، ستاري ڈار چوان،
کورٹ، قید، کمائي، قلعو، کوٹاري ڈار چوان،
کاوڑ، کلارک، دولت، دَهکار، دلیري ڈار چوان،

قياس، ڪشومت، ڪلنگي، ڪڙي، قطار چوان،
ڪٽڪ، ڪُڙهه، ڪارائو، ڪچهري، ڪمدار چوان،
جلسو، جوڙ، فند، فيصلو، ڦُٽ، فوج، فڪر ڌار چوان،
فهم، فرياد، فضيلت، لُٽ، لڙائي، لشڪر ڌار چوان،
لاٽ، ليٽر، لوڏ، لهر، منع، معافي، مجلس، مستي مار چوان،
مانُ، ملحظو، معاملو، موڪل، مهر، مت، مورڇو ڌار چوان،
منگهه، مارو، مڏي، ماڳ، منزل، محصول، ميل، مصلحت ڌار چوان،
مندل، منوتي، مگهه، مهرباني، موج، مليشي، مقابلو ڌار چوان،
نعرو، نظارو، نياز، نغارو، نياءُ نوڪر ڌار چوان،
ويچار، وڏائي، ويس، ويڍي، ووٽ، وزيري ڌار چوان،
ويڙهه، وگو، ورڇ، تيز، ترار، تپاچو، ٽير، تونگري ڌار چوان،
ڪيس، قبضو، سڏ، سنوائي، سات، سنبت ڌار چوان،
جانچ، جواب، خيال، خوشي، خط، خوف، نقل، نوڪري ڌار چوان،
پلتار، پٽاري، پناهه، پڙهائي، پالکي، پڪائي پار چوان،
پلٽڻ، پور، پال، پت، پُرزو، پوليس، پنجرو، پوڪار چوان،
پڙ، پٽ، پڙهو، ٺاهه نڪ، ٽپو، هاڪ، آفيس، هار چوان،
ڏند، ڏوهه، ڏمر، ڏاڍائي، دان، دُک، ڏنگائي، ڌار چوان،
ڏيان، ڏک، لوڏ، لڙائي، ڍڪ، ڍرائي، ڇاڻ، ڇمار چوان،
ڇاڻ، ڇينپ، ڇوٽي، ڇڪو، ڇَٽُ، ڇمڪي ڌار چوان،
سمن، صاحبي، سچ، سڌارو، رد، روپ، رحم ڌار چوان،
ٽاٽو، ٽان، ٽيلهو، جبل، جاڳو، چوڪي، چاڑهي يار چوان،
چڑهي، چگهائي، چال، چَٽي، چُوڙي، چڪر ڌار چوان،
چوٽ، چَنبي، چاکري، وٽ، وڪيل، تخت مٿي تار چوان،
جهل، جهيڑو، جڳهڑو، ڍل، ڍار ڌار چوان،
ڪوڙ، ڪٽ، ڪنڪو، گلم، غاليچو، غورائي اظهار چوان،
گهَل، گهوڙو، گهٽي، گهيرو، گهمرو ڌار چوان،
سير، سفر، سگهه، سوائي، ماڙي، بنگلو بار چوان،
مصلحت، ميل، مجلس، لقب، لاکب، لٽڑ ڌار چوان،
ماڳ، ميدان، ڪوٽ، ڪنگرو، قيمان، ڪار چوان،
لطف ڪجانءِ تون "لعلڻ"، چئي ڪلمون قلب قرار چوان.

ڏاڍي

1. ڏاڍي (نالا): قبر، تربت، ذات (سيد پير).

ڏاند

1. ڏاند (ڏاندن جا قسم): ڪانورو، بگو، ٻولاهو، سائو، آندريون، ٻاهريون.
2. ڏاند جو: پُڇ، ڪنڌ، ڏورٽو، جوڙو.
3. ڏاند جي: جوڙي، وَهڻي، هلڻي.

ڏٽ

1. ڏُٽ (ڏُٽ جا قسم): مريرو، مڪڻي، پُرٽ، لوڙهه.

ڏڏ

1. ڏڏ جو: گهمرو، ولوڙڻ، ڏونرو، مڪڻ، سنياڻُ، ڦُڙو.
2. ڏڏ جي: ماڻي، چاڏي، منڊي، وِلوڙَ، ٽَرِ، چاهه، جهٽ، مهي، لسي، چاچ.

ڏينهن

1. ڏينهن (ڏينهن جا نالا): چٽو، نندو، وڏو، گرم، سرد، جمعون، چنچر، آچر، سومر، اڱارو، اربع، خميس.
2. ڏينهن جو: سوجهرو، ڪاڙهو، سوجهاڪو، صبح، شعائو، تڙڪو، پهر، پلڪ.
3. ڏينهن جي: اڳين، سوير، مهل، شام، وچين، ٻپهري، روشني، رُڳهه گهُٽَ، چانوَ، گهڙي.

ڏيهه

1. ڏيهه (ڏيهن جا نالا): ڍٽ، ڪاڪ، ونگو.

حقو

1. حقي جو: دم، سوٽو، ڦُل، نڙ، ڪڙڪو، ڊُڙڪو، چغلُ.
2. حقي جي: الوڙي، نئين، گوءِ، ٽوپي، ڦُوڪ.

درياءُ

1. درياءُ جا: وراکا، واڳو، پَلا، وهکرا، آرَ ڪپَ.
2. درياءَ جو: ڪَڇو، پور، وهکرو، آواز، ڏڏڪو، ٻيٽُ، ڪپر، مگرمڇ، ڪُن، ڪنارو.
3. درياءَ جون: ڇوليون، لهرون، مڇيون، موجون.
4. درياءَ جي: ٻِڙَ، سير، وَهکَ، نارِ، ڪاڏِ، ميڙي، ڪيٽي.

ذات

1. ذات (ذاتين جا نالا): مري، مهندا، مرگهه، مُڇر، موچي، سوچي، للنگهه، پٽ، لُڪا، لورا، لنڊ، لاکا، ڦل، راها، رند، رازا، راجپوت، مور، پلنگ، ڇڇڑا، ڳهلڙا، بازيگر، دَبگر، ڪوڙڪُٽيا، ڪاسائي، ڪاشيگر، قاضي، ڪنيار، ڪرمتي، ڪاند، ڪوڇا، وڪيا، دايا، داسڑا، دُن، درزي، دهلار، اوٺار، ڊڪٽ، سورج، نڏو، رانتا، لُڳڙ، ٽڳڙ، پاپي، پڇارا، پانڊي، پهنوار، ستيا، سانگي، سامتيا، ڪلوئي، جهانجهڙ، پيسڪ، متيجا، جوڳي، پوڳي، ڪاپڙي، ڪنوٽيا، ڪنڇير، جوزا، چاڪي، چالڪا، چارڻ، ڇهواڻ، چاندڀا، چانگ، ملان، مزاري، مگٽهار، مهتا، جويا، انصاري، بخاري، بخيل، سهتا، سامي، ساريجا، سگهڙ، شاعر، وينجهر، ڪُڙمي، ڪاٺ هانيڙ، ڏيٽا، ڏنگٽا، ڏمر، ڏساور، ويسريا، وساڻ، وادا، واهونداڻي، هنگورا، هاليپوٽا، حُر، حجام، حاجاڻا، حبشي، هوت، هلالي، جماعتي، حملاڻي، حقير، هاشمي، هندو، حيدري، هڇارا، حسيني، هوروالا، حبيباڻي، احمداڻي، اُديجا، عالماڻي، ابڙا، آجهڙيا، اعواڻ، اچڙيا، آمڙا، آڏوتي، اوڏ، الڪاڻي، آهيڙي، عمراڻي، آرائين، عربي، عامل، آسودا، بشير، بلالاڻي، بودلا، بنگالي، بزير، باگراڻي، بجير، بحراڻي، بنارا، پنيرا، بدام، بلوچ، بوهڙ، بدوئي، هانيڙ، بگهيا، بروچ، هاليشاهي، بوڙا، بتڙ، ٻير، هٽاڪي، ٻُرڙا، ٻوچڪ، ٻڇڙا، ٻلال، ٻارڻ، هانهيپوٽا، ٻالچاڻي، پنگي، پورا، پوپا، پڏرا، پاندار، پاڳيا، پاڻو، پٽا، تميم، تارڙا، تهنور، تنگواڻي، تاڪائو، طبيب، تجبا، توڪلي، تُرڪ، ترسيا، تماچي، تيوٽا، توائي، ٿُها، ٽنگڙي، ٽاپرو، ٽالپر، ٽهليا، ٽرڙا، ٽانورَا، ٽپالي، ٽٽيهر، ٽوها، ٽُرڙ، ٽمڪيا، ڏگ، ڏانارا، نيڪري، نَڪ، ٿهيم، ٽرڙا، ٽيبا، ٽاريلا، ٽريا، ٽڪيا، پنڍا، پاريڙهي، پسيا، پورهيت، پخالي، پتافي، پاتڙي،

پناڻ، پوڃارا، پڇڪاريا، پاساري، پليجا، پارڪريا، پانڊي، پينگھ، پرهياڻ، پُنرا، پھوڙ، پـير، پوڙھا، پارکو، پوٽر، جتوئي، جنداهوڙا، جڪرا، جوڙيجا، جلباڻي، جاڪرا، جاڙيجا، جَت، جروار، جاڳا، جابلو، جنڙا، جھنجھي، جھيجا، جونا، جناح، چٹ، چاموٽ، جھانگي، جھونا، جھانورا، جھلورا، سڙا، ساڪي، سوڍا، سماباڻي، سرها، سنگھار، سهڙات، سردار، سروري، ساڻي، سوالي، سوتھڙ، سناسي، سيد، سرها، سريوال، سانولا، ساڪرائي، سُليڙا، سواپھري، سولنگي، ساڌ، سپاهي، سنديلا، ساند، صوفي، سالڪ، ساڪي، سما، سومرا، سامونڊي، سوجھر، ديوان، دادلا، دودڙا، دَل، دلا، دليـر، دائودپوٽـا، دَرس، دائيداڙا، درويش، دَهليا، دستي، داناھ، ڏماچ، ڏچڙا، ڏاريان، ڏرمائو، ڏوهي، ڏنگڙا، ڏاڪ، ڏڦير، ڏيرا، ڏُهاري، ڏينارا، ڏهاڪي، ڏاتار، ڏوٽي، ڊپڇائو، ڊوها، ڊانڊي، ڊيڊ، ڊاڪو، ڊڳڙ، ڊاريجا، ڊليار، زليا، زَبرا، زَرداري، زئونر، زنگيجا، زبون، ظالم، ذاڪر، زيندپوري، رانوڙ، رنگيلا، ريدار، رشيداڻي، رُليا، ريباري، رئيس، رومي، راهوچا، رستماڻي، راملـيا، رکڙا، شيخ، شوم، شني شديد، شاهاڻي، ش، شيدئ، شاهوڪار، شورا، شنگور، شرف، شتروان، غافل، غريب، غني، غلولا، غمگين، غفار، غدودي، خواجا، خارجي، خادم، حبيث، خشڪ، کودڙا، خميساڻي، خـُـدام، خليفا، خاصخيلي، خاطوبند، خاڪي، خالصا، خفخاني، قورو، فقير، فنـائي، ڦودنـا، فارسـي، ڦرڪاريـا، کوسا، کور، کٽي، کنيات، کوڙا، کدڙا، کوکر، کولهـي، کنجـر، کاريـا، قيس، کوچڙا، کسبي، کپتيا، کانيار، کاتيار، کانوڙا، کانيـاواڙي، کچکاڻي، کُلال، کاچيلا، قادياني، کاکيجا، کلهوڙا، کراڙ، کافر، قنبراڻي، کوراڙ، کپري، کاٻريا، کوکڙي، قريشي، کهيري، کولاچي، کوڙيا، کچي، کليري، کرستان، کسرَ کات، کـهر، کنڊاڻي، کميٽا، کيچي، کيريا، کُنريا، کنگال، کوهيارا، کنبراهَ ، گرڙا، گدودي، گدلا، گازي، گاڏيلا، گاروڙي، گوپانگ، گولا، گھٽکا، گورکا، گھمراڻي، گولاڙا، گوسائي، گوسائا، گبول، گودڙيا، گـڏهر، گيـدڙي، گـدا، گلاخـور، لانگاهـ، لاهوتي، لـشاري، لَـلا، لودا، لنجواڻي، لاشاري، لليجا، لاکيار، للاڻي، لوهار، لطيفي، لاڙيچا، لابالي، ماچي، مهاڻا، لوٽائي، مانڊريا، مڱٺهار، منگواڻا، مسلمان، مدواڻي، مشائخ، مسخرا، مورک، مزور، ملاڻا، مارو، منچرا، مردود، مارواڙي، ماڻيلا، مستري، موالي، مهيري، مستوئي، مهراڻي، مُـئا، منائين،

مرڙاٽي، ميواسي، مصري، مري پوٽا، ميمٽ، ملاح، مسرق، مڪراني، مالهي، مجاور، مگريا، نقرا، نوحاٽي، ناڪٽا، نظاماٽي، ناهيان، نهڙيا، نانوائي، نمازي، نل، نادان، نپٽا، نياڳا، نمٽول، ناسارا، نصيراٽي، نانگا، نامراد، نوناري، نازڪ، نانگراٽي، نبي، نالي مـنا، نوتيار، نشـئي، نـودا، نـامور، ناريجا، نوتڪاٽي، نونداٽي، وڏاڪ، ورڙَ واسو، واپاري، ونگـائي، ولايتي، وَهرئا، ويراڳي، ورهاءَ، واندير، ويڙهيچا، يهـودي، يزيـد، يونـاني، يمني، ياجوج، ڏوڏا، ڏيڍا، ڏهرا، ڊيشڪ، جمالي، جادوگر، جواري، جعفري، جڳسي، جويا، آتائي، اڳواڻ، اونـا، اباٽا، اوني، آنور، اُنٽ، بهشتي، بروهي، باقري، بنسا، بطال، روجهاٽي، راڌڻ، چنڙا، چوچڪ، چُـهڙا، چالاڪ، چنبڙ، چندال، چوڌري، چُـٽا، چلگري، چپر، چڳير، ڪوهڙ، ٻوڙاٽا، پاٽيا، ساگهر، سونهرا، سميجا، سُـها، سيال، سرڪاٽي، سڪ، سنڌيا، سورنگي، لئونڪـا، ڏيپار، ساڏور، ڪيچي، گونگا، ناڪش، راهو، آريجا، لکيڙي، وينجهار، اونـوال، سور، اُتيرا، پاڙهو، هيڪاندا، ڪلال، پاتا، چنڊ، ماڇڪ، بخاري، تيوٽا، جهانگٽا، مهر، ڏيڪل، سانگي، ڪُـلا، گُـجر، سَـها، ڏيرا، ڪنيا، آريجا، ڪاڪئون، لنگها، مهر، بدُو، وڳڙ، ماري، ڪاوس، چاوس، ڪٽرا، ميهڙچ، جَهانگڙا، ڪيمياگر، ڪان، ڪچالا، نصَارا، سوهڙا، لهنگ، ڪاهوڙي، اوجڙ، پنهور، چاري، آريچا، ڪاڪا، ش، تُـنيا، پلي، بربل، ويراڳي، ڪل، خيرا، اوڍا، مذاق، مڱڻيجا، امر، نياٽا، فراش، ڪرڙ، ٻکرار، ٻڍيا، ڏوڪي، رونجها، ڪر، سوداگر، ڪسريا، ڪانڊڙيـا، تلوائي، تلائي، واٽيا، ساڪ، جوشي، وئونرا، جاڙا، چَنا، برهمڻ، راهوما.

2. ذات جا بيت •

(1)

سـاراهيان سـچو ڏٽـي، جـو پـرور پـاڪ چـون،
لنگهـا، لـورا، شـورا ۽ چانديـا چرچـا ڪـن،
ٽـري، مـري، ٽـوري، آهيـڙي اچـن،
سـوڍا، سـرتا، سـامي، سـامٽيا، لاهوتـي لـَڏن،
هـوت، بلـوچ، جيسـري، ڪيچـي ڪـاهون ڪـن،
آڏوتـبي اُٽـن تـي، پريـن پاتيـا رکـن،

• (1) چيل لعلڻ خان لغاري جو سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84

اوڏڙا اچـــن، ويجهـــا وڻ وڻڪـــار جـــا.
ويجهـــا وڻ وڻڪـــار جـــا، وينگـــس ڳولـــي ور،
جـوڙ وڏي تنهـن جَـتن کـي، مـاڳ ملـي محشـر،
واقـف ناهيـان وات انهـيءَ جـي، رنـد اُتـي رهبـر،
داد فريـاد سـدا سـڻ صـاحب! هـوت ملـي هيکـر،
خـوش مٿـي خيبـر، راهـ ڏسـان ٽـي رئيسـن جـي.

راهـ ڏسـان ٽـي رئيسـن جـي، ٽـي کـل پـوي جا کـان،
جهـانگي، سـانگي، جهنـگ، سـيال، هيـر مٿـي حيـران،
چـاچڙ، چنبـڙ، چـڙ کـري، کيـڙو خـوش نـ خـان،
ريس چڏيو سـي رانجهـوءَ سـان، آهـي مولـيٰ مهربـان،
صـاحب تـون سـلطان! ٻڌجـان ٻـول "ٻـروچ" چئـي.

ٻڌجـان ٻـول "ٻـروچ" چئـي، رازق رب رحيـم!
سـوين سـوجر، سـهاڳ ٽيـا، ٽيبـا، سـي ٽهيـر،
نَـول، نونـاري، نوتـڑا، کـوري پچـان کيـر،
ميـر محمـد مصطفـيٰ، قـاضي پـاڻ کريـر،
دوسـت دلاسـو ڏينـر، راڻـا! رات اچـڻ جـو.

راڻـا! رات اچـڻ جـي، کـر محـب مٿـا منڌـار،
لـُـند، لغـاري، لشـاري، لاشـاري، لاکـا لک هـزار،
پهنواريـون پـَـتن تـي، پلهـ گهڻـا پيـرَهـار،
تـالپر وڏي ٽيلـي سـان، منگتـا، مگريـا، مگڻهـار،
دايـا، ٻانهـا، ٻگهيـا، دَل گهڻـا، وادا ٽيـا وينجهـار،
صـاحب رب سـتار! سـڻيجا، تـُـنيا، غـور غريـب جـو.

سـڻجان غـور غريـب جـو، الله اونـي آڻ،
مـارو منهنجـي ملـک تـي، چـانگن تـي چهـواڻ،
سـوين سـونارن تـي، وِسـتڑا، وَسـاڻ،

ٻُـــرڙا، تـــن ٻيٽـــن تـــي، چيـــلا چـــرن چـــاڻ،
بروهـــي بنـــدن تـــي، ريجهـــي كـــن رهـــاڻ،
گـُـجر گـام گـِـراڻ، جوڳـي آيـا جـُـوءِ ۾.

جوڳـي آيـا جـُـوءِ تـي، تـا پـورب پنـڌ پچـن،
حـاجي، حـج، حاجاٽا، هنگـورا، هليا تيـوڙا تيـاري كـن،
پـُـٽا، مگسـي، پاڻوڇـا، تـا كاكـا كاهـ ٻـڌن،
چچـر وڏي چوهـ مـان، تـا كـُـلاچي كـاهن،
پـُـسيا، ڏيٽـا، ڏُگـراج مڙئـي، تـا اُنـڙ عـام اچـن،
كيريـــا، مـــاچي، كولهـــي، زرداري، زَونـــرن،
مهيـر مـُـڙيا منجهـن، وسـونءَ كـي ويجهـا ٽيـا.

وسـونءَ كـي ويجهـا ٽيـا، بيشـك بيشـمار،
جوكيـا، جوٽـا، جليجـي، جلالاٽـي، گهيچـاٽي، گينـوار،
كوڙئيـن كنيـر كيتـرا، لكيـن ٽيـا لوهـار،
موچـي، ميگهـواڙ، سـوچي، گـولاڙا گـلزار،
ڊوليـا ڊاتـي ڊَڻ مٽـي، هنـدو واڻيـا هـار،
مومـل تـي ميـار، مـور نـه ركيـن مينـڊرا!

مـزاري كئـي مومـل كـان، رات ڏنـو هـوم رنـگ،
چـاكر، چنـڙا، چاهـ، منجهـان، چـاري چنـگ، اُپنـگ،
كميجا، كونريجا، كتـڙا، كپر، قنبراٽي، نوحاٽي، نورنگ،
مـاڙيءَ منجهـ ملنـگ، سـُـتا ڏنـا هئـم سـيج تـي.

سـتا ڏسـي سـيج تـي، موتـي ويـو مهميـر،
مئـا، جيئـرا، ميراثـي، مـَـچ، پـاپي، پيـر، فقيـر،
ســـك، ســـينان، ســـنجراٽي، گـــاهوٽي، ڳنيـــر،
باتكَـا، بـودلا، بنگلاٽـي، لـُـٽي ڏيـان لكميـر،
نهراٽـــي، رُئـــارتون، مـــاهر ڏيـــنان مهميـــر،

رک سوال سُڈير، مُڑي وچ تون منگتا!
مُڑي وچ تون منگتا! مٽ ڏيانءِ موتين،
پورا، پٽي پاڻ وڏي، ڏُهري ڏانءُ بدن،
حجم، حبشي، شيدي، شوق منجهان ڪٽي ڪنپ ڪٽن،
بازيگر بنات متي تيورا تياري ڪن،
هو تا گامو گام وجن، تون ڳهر ڦٽي ڪر سسئي!

ڳهر ڦٽي ڪر سسئي، هو تا گاموگام وجن،
پند، پيلوڙا، پٽن تي، پيا مڪراني منجهن،
بغدي، بڙدي، بوڙاٽي، بدوي، حاصلاٽي، حُرن،
جهلڻ جهٽون جهنگ متي، تا روجها ريهه بدن،
آويسنلا اچن، واڪا تنهن وٽڪار جا.

واڪا تنهن وٽڪار جا، جت ڪورڙ تا ڪڙڪن،
باريچا برن ۾ ڪالهوڙا ڪالهه، ويا هوتڙون منجهن،
صوفي، سولنگي، ساگريا، ڦيراٽي قرن،
اِسرام اچن، وڏي تنهن وٽڪار جَا.

وڏي تنهن وٽڪار ۾، اِسرام اچن،
خوش کهاوڙ، ڪودڙا، لنجواٽي، لُڏڙا لينڊن،
پنيريا پرين تي، حيسباٽي هجن،
ڪيسياٽي، ڪرماٽي، ڪيمانگر، ڪيترا نوداني نون،
ساند، ڪٽوهڙ، ڪُرڪلا، متيلا منجهن،
نَڪُر، نوڙها ناهه منجهان، روڏا رڙ چڙهن،
پوربي پنڌ پچن، جوڳي انهيءَ جُوءِ جو.

جوڳي انهيءَ جوءِ جي، ڪن پهرين رات پچار،
ڪامل، قريشي، ڪوچڙا، چنجڙي ٽيا چوڏار،
ڏِيرا ڏَم، ڏُهاڻ سي، پيا جسالي جنسار،

جلباڻي، جانبوڙا جبل تي، ڇجارا پٽن ۾ ٻلالي ٻيهار،
ٻيڪا ٻوڪ مٽي ٻکراڻ، پئي ڇجائي پنهونءَ جو.

ڇجائي پنهون جو، آڏيءَ رات اَسر،
پيرزادا! پٽن تي، روهيلا راڄپر،
ماندر، مناهجا، لسڪاڻي، "لعلڻ" ڇئي، جسڪاڻي جيڪر،
رڌ، ريڍار، رانوڙا، راجپوت، ٻهراڻي بحر،
اُتيرا، اِبنجا، کپي تي ڪوڙ ٿيا، ڇانيها ڇوڙ،
ڏسي چند قمر، وَسونءَ کي ويجها ٿيا.

وسونءَ کي ويجها ٿيا، بيشڪ بيشمار،
بالادي، بنارا، ڏَماڇاڻي، ڏوڙ ڏويا، شينهڙا، سيهڙا سردار،
ڇڙهه، ڇام، کونجاڻا خوشيءَ ۾، ڏَڇرسي ڏَڪوار،
کهيري، قلعگير، کلينار، کاترُو، اَواڻا اظهار،
جت، جبيري، جهانجهڙجا، انصاري اُتي ڪاٺيورا قرار،
شرافن اَشرافن شڪار، تکيا ها تڙن تي.

تکيا ها تڙن تي، بروجا بيحنال،
پنگر، سريوال، سيرڪاڻي، کوسا وڏي خيال،
سپيا، ڪڙمي کيترا، متارا، مستوئي، مهوال،
ريبهاري، رِندَن تي، هڏ واري حال،
پيڙ واري پٽَن تي، ڪثر ڪانڙيا، ڪَلال،
ميمڻ سيپ مالا، ٿيا سوداگر سنڌ جا.

ٿيا سوداگر سنڌ جا، جوڙَل تنهنجي جوڙ،
قل، قيردار، قَرسا، ڪرڙا آهن ڪوڙ،
ديدَ، ڏڪيل، بوزدار، بنارا، ڪاسائي ڪروڙ،
دائيداڻا، درياهه، مجيداڻا، ميربحر، ملاڻا منهنَ موڙ،
ساهيا، ساڻي، ستريا، ٽنگڙي، ڪچي ٿيا ڪروڙ،
چارڻ سيپ چٽوڙ، ماڻهو گهڻا ملڪ ۾.

ماٹھو گھٹا ملک ۾، منهنجو ٻاروچي سان ٻول،
سهتا، سابقي، صحبجا ۽ ڊليلاري ڊول،
ڪپري، ڪنريا، لودريا، ليڪي، "لعلڻ" چئي پاڳيا متي پول،
گونڊل، ٻاوا، ڇڇڑا، يوپا، ٻانيڻ ٻڌي ٻول،
جنهن مان عشق اَلول، سو ڪوهيارو ڪيچ ويو.

ڪوهيارو ڪيچ ويو، پڪڑي ڏي پهنوار،
اُڇڻ، اَبڑا، بابڑا، ٻيڙ، ٻابڑا، بيهار،
ڪامي، ڪروڏي، لوڏي، لويي، نوڳي، باگڙاٽي بهار،
آڻ نواب، پٽاڻ پٺڻ تي، ترڪي ڪر تيار،
برهماڻي، برمي، ناڇ، نجومي، ڪٺا سي ڪمار،
سيد لهه سنيار، ميڑي محمد ڇام جي.

ميڑي محمد ڇام جي، وڏا ڪنداسون وس،
تنگهياڻي، تلهار، تلهاڻي، ڏاهيا پڇن ڏس،
ڳيڙ، ڳهيلڑا، گورا، گانبٽ، لاتبٽ، لوڪي لس،
جن، پوت، غيب پريون، ٻيا ديوَ رکن ٽا دَس،
پرين اچي تون پس، مهميزون ملاح جون.

مهميزون ملاح جون، سڻ صاحب رب ستار،
چو ٿئي ضبطي زور پنهون ساڻ، وينگس هئا وينجهار،
آريسر، آرينڑا، انبوهه ۽ اويسر اڀهار،
ڪوٺا تنهن ڪوڏ ۾ ملوڪاٽي موچار،
بگٽي، پرگڑي، پوگڑي، بازيگر بيشمار،
مغل، مستوئي، مَلَڪ، منگواڻا، مهتا، ڇيرسي ڇوڏار،
ڇاگا وڏي ڇوهه مان، گاڏهي گلزار،
ڪليري، ڪيري، ڪوڪڑي، ڪانڌڑا، سرهيا سي سردار،
صاحب رب ستار، ٻڌجان ٻول "بروچ" چئي.

ٻڌجان ٻول "ٻروچ" چئي، صاحب رب ستار!
ايراني، ٻيراني، گچلا، بالا سي ٻيهار،
پُرٽ، پولڙا پَر ۾ شڪاري شمار،
کوجا، کدڙا، کهنبڙا، ٻُور، ٻهاڻ، گائيچا، گبول، گانگهرا، گلزار،
ڇڇوها، ڇامڙا، اڳڙا، ٽڳڙا، گدارا، سوهو، سي سردار،
بيگ، بهڻ، ملاڻا ملڪ ۾، عليلاڻي اڻهار،
باقياڻي، هڪڙا، هل هُلياڻي، هتار، ڊُنڙا، ڏَنوڻي ڏرار،
ڳاگيا تنهن ڳوٺ ۾ گُر، گودڙيا، لليجا، "لعلڻ" چئي،
ٻگهياڻي ٻار،
ممڙا، مَنڇَري مياڻي ۾ ،شيخڙا شمار،
محڪوم، گل گوپانگ ۽ خاصخيلي، خمار،
بنيا، آرائين، ڪپرسي، ڊونبڪي بجار،
سوئر نائي، سونهل، پتافي پڇار، ڪن لونبڪ جي"لعلڻ" چئي.

لونبڪ جي "لعلڻ"چئي، سائين! ٻڌ سوال،
نانگا، نات نمايا، لونگ لانگوٽيا لال،
گاروڙي گرنار ۾، ڪاغذي ڪَلال،
اَحمداڻي، ڪناس، مڪول، مهان، ڪُماڻ، مشوري، مهوال،
نقش، پيڏا، نانواڻي، زَنگياڻي، زِل حال،
جَجهه، جويا، جوڙيجا، چِيتا، چلنگري چوهه ۾ سناسي سوال،
توهيا، ڪالرُو، توري، لوري، چيتا چگي چال،
چوڙيگر، چريا، کريا، پنگي، اَملي، چرشي، نگهوسار نهوال،
سائين! ٻڌ سوال، لاهه لُڪون سي "لعلڻ" چئي.

لاهه لُڪون، سي "لعلڻ" چئي، پاڪ ڏاڻي پرور!
ماس، موڳا، جانوري، سنگراسي، سوجر،
ٻڌڪ، ٻير، پاپيها، ڪڏو، فراش، ڪوڪر،
ساگڙا، سامونڊي، سومرا، سروري، سينور،
پيسڪ، پَسايا، ماڻي، مڱريا، ڪلياري، ڪونڊر،

سرخيل، سميٹا، سولنگي، ساکاٽي سير،
ديدڙ، ڏاريجا، ڏونرا، ڏوکڙي، نگريجا نر،
ملان، مهراٽي، مهڙ، اَمهڙا اَپر،
راڄڙ، ريڑهو، راجپوت، سي عمراٽي اوڊر،
سينهڙا، سرائي، ساکرا، آهه پُني اوجر،
گُنگا، گودڙيا، گونٽي، گورچاٽي گوندر،
گنجا، گالوري، گورکي، پالوري پڌر،
کُٽا، کماڻ، کنيات ۽ سي ڇڇڙا، ڇيناگر،
دائريا، دلواٽي، دُرڙا، ڏڙوائي، ڏڇر،
ناڇ، نصارا، نومڙيا، مرزا ٽيا مشر،
لاڏر، گورا، لونبڙا، لوڏکا سي لشکر،
فراش، فقير، فارسي، ۽ قريشي کپر،
لهرا، ليلا، ڇيلڙا، ٻاٻيها ٻيهر،
يهودي، ياقياڻي، سڳڙا، ٽري، ٽوري ٻيا ٽوهر،
جاڙا، جتوئي، جابلو، جنگي جادوگر،
چاکراڻي، چاکي، چُهڙا، کميجا کٽر،
هالا، هگورا، حارثي، واپاري ولر،
وگڙ، واڻو، وگر، ويڑها، کاڇي توبهه کر،
کلال، کلياري، کاتُرو، مبيجا مشر،
درس، ديناري، دالڙا، ٽيٽر، ٽانوري، ٽوبر،
پير، پجاري، ، کاپڙي، بدوي باندر،
خواجا، خاکي، خالصا، خرچاٽي، خاکسر،
چورا، چک، بڙدي، بکيرا، بوداڻي بشڻ،
شهک، شيباڻي، شيرڙا، مستوئي، موهر،
لُر، لنجواڻي، لونبڙا، حُر پسو هيکر،
موذي، مجاور، شوم سي، سخي ٽيا سڏر،
عباسي، لباري، لاکيٽا، گورا، گام گُجر،
حاکر، هاشمي، هوتڙا، کاريا، کونيٽ، ٽيا کيهر،
بشتي، پاڳيا، پاڻوجا، پوتڙا، پورڙا، قنبراڻي، کوڙر،

پير، پٽولي، پاپوڙا، ٻيا جوٽيجا جيڪ،
ماڙي، مينگهواڙ، مگٽيجا، مگريا، درزي دربدر،
ڏنوٽ، ڏڪٽيا، ڏانوري، ڏنگ، ڏگراج، ڏنوڪائي ڏڇ،
ڳيل، ڳاگيا، گورڙا، گاندا، گداگ،
ڪوڏ، ڪونريجا، ڪُپڙا، ڪارڙا، ڪيچي ٽيا ڪال،
تينوَر، تُنيا، تارڪي، سابقي سودِر،
اڇا، عالماڻي، اڳهاڙا، ڦاٽا پيٽ پڌر،
نُٽُو، پاتيا، نوتکاڻي، پيسڪ، پسايا پاسينگر،
ٻهڻ، پخالي، بودلا، چُٽا، چلنگري، گُر گوسائين گوندر،
نڈُو، ناريجا، نُگرا، جڪرا ڇادوگر،
ڇتَ، ڇاريڪا، ڇاگلا، ڇڇهڻ، جهلوجا، جوهر،
ڪجر، ڪميٽا، ڪسبي ڪيترا، مچلا پرتي مر،
ڏوتي، ڏهاڳ، ڏانوري، ٻوڙا، ٻاڻي سي ٻير،
واڻُو، وڑياهر، وڪيا، سي ويڙهيچا ول،
يُچا، ياڻي، يوتڑا، ڪَڪا ڪن قهر،
ناگُري، نجومي، ناظرو، پرڪيا ڏسو پر،
سهاڳ، سامري، سهيلا، ساندڻا سڪ،
گُجڙ، گورکي، گوجر، گوڏير سي برفتي باندر،
منگل، مينگل، متو، خشڪ، کهاوڙ، ڪنيات، هتاري ٽيا همسر،
جَٽيا، جالوري، جوهري، جاتي، جام جڳر،
عباسي، آواڻ، آجڙي، نظاماڻي سي نر،
چاري، ماري، چُهڙا، لوڏي، لنگور، لٻاٽا، لُر،
مصر، مدواڻي، موگڙا، ڦرڪاري، ڦوڳر،
پونڍي، پونجارا، پاپوڙا، وَداداڻي، وگر،
سما، سيراڇا، سنگهار، سامري، واسواڻي، وگر،
مالهي، موطان سي پلي، پاپي بني اسرائيل بحر،
چنڊ، چڪور، چوڏري، جهرڪا، جهڇڙ، جهوري ڪر،
پريا، پاتڙي، پالکي، نڈر نهوڙي، بداڻا باندر،
ڊگڙ، ڊڪڻ، ڊَهي، ڊُوها، پاپڙ، پاسينگر،

سَڏُ، سنديلا، ساکرا، سابڙا، سُني، صوفي ٽر،
مومن، مولائي، قادري، قوال، شيعا شور نہ ڪر،
جهبير، جهٽيا، جهنگلي، ڪولُو، ڪاهري، جاڳراڻي، جوهر،
ڏَپڙ، ڏَڪڙ، ڏُوڙڏويا، گائيچا، گُرگُلا، ڀجوڙا ٻيهر،
پاڪ ڏاڻي پرور، لطف ڪرين ٻون "لعلڙ" تي.

(2)

صفت ڪريان سبحان جي، جو صاحب ذوالجلال،
پيدا ڪيا پرور ڏاڻي، ماڻهو، مرون ۽ مال،
آگي اپايا آدمي، قدرت ساڻ ڪمال،
سوين ذاتيون تن جون، فرقون ڪئين في الحال،
سيد، سهاڳي، سومرا، سوڍا، سريوال،
ساڻي، سمان، سوندائي، سوجهر، ساهووال،
سڪ، سيلاڻا، سولنگي، سونارا ۽ سيال،
سامي، سن، سناسي، ڪوڏڙ ۽ ڪلال،
ڏس خاوند جا خيال، هڪڙي مان اپايائين ڪيترا.

پر اجا بہ ذاتيون تن جون، آهن سوين سربسر،
سانگي، سورج، سهتا، اونا ۽ اُنڙ،
آريا، آري، ابڙا، آرائين، اڳڙ،
آٽا، آهيري، آٽلا، ٿهيم ۽ ٿوهر،
بلوچ، بونبڪ ۽ پُٽا، ٽينگا ۽ ٽڪر،
بارڙ، پَٽ، بروهي، ٽنگڙي، ٽالپر،
پورا، پيل، بکيرا، چارڙ ۽ چاچڙ،
دستي، دَل، دڦراڻي، جاڙا ۽ جيسر،
چنڊ، چنا ۽ چاوڙا، چاندڙيا، چنيسر،
پروچ، ڀيلائي، ڀُگهيا، کوهي ۽ ڪوکر،
ڀاليشاهي، ڀُهرا، ڪودا ۽ خچر،

---

(2) چيل اميدعلي لغاري جا، اميدعلي ولد ولي محمد لغاري ويٺل ڳوٺ جادو لغاري تعلقو ٽنڈو الهيار، سن 1328ھ/1910ع ۾ ڄائو. سنڌي ست درجا پڙهيل آهي.

تتور، ٻُوڪ، ٻاٻيھا، ڪتي، ڪڳاڻ، ڪن،
پلي، پلھ، پتافي، ڪڏائي، کوھ،
ذات پلي پير، سيد آھي، نوراني نظر،
پريٽ، پارھيڙي، پسيا، رجپوت ۽ راڄڙ،
جوڳي، ججھ، جتوئي، ڏھري، ڏوڏ، ڏڇ،
جنيا، جويا، جڪرا، شورا، شيدي، شر،
جروار، جبير، جوڙيجا، ڪوريجا، ڪنير،
چٽ، چھا، چامڙا، لنجواڻي، لوھ،
مگڻھار، منگسي، ملاح، ميربحر،
جھُلڻ، جھوناڻي، جھنجھڻي، گورچاڻي، گُجر،
چانگ، چوھاڻ، چھڙا، مستوئي، مَٽ،
چُٽا، چورا، چڇڙا، چوھا ۽ چڇر،
بارڙ، بھاڻ، بُرڙا، بھليم ۽ بوھڙ،
بلند، بوجا ذات جا، آھن اندر ۽ سيلر،
ٻوڙا، ٻوھارا، ٻاٻڙا، سونيا ۽ سيھڙ،
سَنيا، سرکي، سامٽيا، مزاري، مرگھر،
گدا، گھوٽاٽا، گھانگھلا ڏڳھا ۽ ڏڇر،
حجر، حاجاٽا، ھڪڙا، بخاري، بزگر،
ھَيا، ھيلايا، ھگورجا، چوھا ۽ چيڙَ،
ڪٽياڻ، خُشڪ، کوسا، ارباب ۽ اوزڙ،
رونجھا، رانٽا، جھجھڻ، ڪلوئي، ڪيھر،
وادا، وڙياھ، وگھامل، مغل ۽ ماھڙ،
نُھڙي، نوداڻي، نوريئڙا، منگواٽا، منگر،
ڏاڻي، ڏانديي، ڏنگٽا، ميان ۽ ميھر،
تُنجا، حقائي، رامڊيا، داڙيا ۽ ڏڪڙ،
ٻيا ٽُرڙ، ٽنگڙي ذات جا، جيپار، شراف، ڏھر،
ماسس، ملنگھ، الکاڻي، ساکاڻي، کيبر،
کپچاڻي، کَل، آھن مڊيا، موريا، مُلک ۾.

مڈيا، موريا ملڪ ۾، ٽيا سرها سرڪاٽي،
درس، دايا، ڏونڪائي، ڏماچ، دکواٽي،
ساک، سهاڳ، سڪٽا، سرها، سنجراٽي،
ڏيرا، ڏيٽا، ڏيپالا، شيخ، شاهاٽي،
ڪوري، ڪاريا، ڪالرو، ڪانيا، ڪيچاٽي،
ڌارا، ڊڪٽ، ڊولڻ، ڊُڪا، لاڪا، لنجواٽي،
زرداري، زونر، زنگيجا، مهر، ملڪاٽي،
ڪاڪيپوٽا، ۾ ڪهيا، نڈو، نونداٽي،
قاضي، قزاق، قريشي، ناهيان، نوتکاٽي،
ڪولهي، ڪچالا، ڪيريا، نکرج، نوهاٽي،
مري، مهاٽا، مگريا، جوسي، جلباٽي،
ڪاڪا، ڪان، ڪلوئي، ڪوراڙ ۾ ڪيماٽي،
ڪورائي، ڪولاچي، ڪُڙم، ڪچي ۾ ٻيا قنبراٽي،
فاروق، قُلالي، ڳَهلڙا، يَندِ ۾ بنگلاٽي،
وڳٽ، ويسر، وڏپاڳيا، شاطر، شڪاٽي،
ٻُدا چلگري، مسرق، (پيسڪ، ملاح) مهراٽي.

ايا ۽ ڏميا، ڏانڊل ذات جا، آهن پرڪڙي بيشمار،
ماڇي، موڊڪ ۾ مُئا، ٻيا ڪليري، ڪاتيار،
گنجُو، گبول، گندرا، نانگور ۾ نوتيار،
گرگيج، گوپانگ، گاڏهي، وونرا ۾ وينجهار،
مَلَڪَ، مهيسي، ملان، پچارا، پڙهيار،
واريا، وساڻ، ونگرا، جٺانوري، جروار،
نُون، نوناري، نومڙيا، مرکند، مگڻهار،
ٻُڌ، ٻُڇا، ڏيپار، يونان، يهودي، يورپي.

يونان، يهودي، يورپي، آهن گورا گرناري،
مگڻيجا، موچي، مهندا، راهوڪ، ريباري،
پهوڙ، پيجارا، پارسي، لاسي، لاشاري،
ناچ، نورائي، نُهڙيا، ٻيا لائق لغاري،

روحل، مسيا، ماريجا، هيڙها، هزاري،
اوڏ، اوهاڻ، ڪرستان، ٻيا شولا، شڪاري،
وايا، واسوڙ، قبوليا، گهانچا، گفتاري،
ڏهري، ٻاٽي، ٽوها (ٽنگڙي)، بدُو، بازاري،
دائيداٽا، دلپوٽا، صبحپوٽا، ابوپوٽا، آري،
ٻانهيپوٽا، هاليپوٽا، يوند، رئيس رفتاري،
منگتا ۽ ماري، آهن موسيپوتا مُلڪ ۾.

موسيپوتا مُلڪ ۾، آهن جويا ۽ جهجهڻ،
تارا، تُرڪ، سنگراسي، خواجا ۽ ڪنڊ،
هوٽي، حماري، ڳهه، گراٽا گهنڊ،
لُنڊ، لهاٽا، لُڪا، ڏيَاڪ، ڏهوٽ،
لوڊا، لَيل، لورا، کهيري کوڏ،
گهٽڪا، گورا، گنجا، وَرڙ ۽ وڳڻ،
ڪور، ڪير، راحمون، ڊيشڪ ۽ ڊڪ،
دائوديوٽا، بيڪ، بروهي (پيا)، برهمڻ.

گهُمناٽي، ڪوڪر، ڪدام، سرتيا، سُپيا،
درزي سجهوت، سُها، راول، چُڪيا،
جهانجهر، نول، اتيرا، پناڻ ۽ گنگا،
گشڪوري، ڪانڊڙا، ڏڦير، سنگترا،
واڻيَا، ماڻي، پيسنڪ، پاٽا، سوداگر ڪسريا،
ڏکڻ، آپنون، وينس، مالهي، لليجا، ناکش، ڇورا،
اظهر "اميدعلي" چوي، اجا بہ ذاتين جا ڪوڙا،
ڳڻي ڳاڻي ڳوڙها، وينجهاريل وجود کي.

(3)

ٽيبا، ٿهيم، وَئينس، وساڻ، جويا، جوٽيجا،
سائيجا، پاٽيجا، راهُو، رنگ، بُوڪ، بلال، هڪڙا،
جڪرا، باريجا، ساند، بُرفت، پنيرا،

---

(3) چيل ٻڌو ولد بيگو ذات مهراٽي، ڳوٺ الهرڪيو پناڻ تعلقي ٽنڈي الهيار جو رهاڪو آهي.

سمان، سومرا، کاڑھا، پاڑھا، للیجا،
لانڈڑا، وَھریا، روُنجھا، سودڑا،
وِستڑا، منگسي، ڈیٹا، چچر، ڈیپر، کاکا،
کَلوئي، کملا، کمیچا، گُنسوار، جوکیا،
باریکا، بٹ، پُٹا، پٹي، پُچا،
چناَ، راجپر، راچڑ، مناھجا، اُنڑ، ورياھر،
چُٹا، دَل، ناچ، ساھو وال، سينھڑا،
مگٹھار، مگریا، عالماٹي، جسکاٹي، حاجياٹا،
جابراٹي، لنجواٹي، ميرجت، جتوئي، مستوئي، ملاٹا،
قريشي، ٹالپر، کومان، نومڑيا،
ٹگڑ، ماجونا، مرڑاٹي ۽ بيا کُرکلا.

پرگڑي، کچي، مھراٹي، سنجراٹي، جلالاٹي، نوداٹي، بوداٹي، اونا،
ليڑا، تنگواٹي، کرکر، ھوت، بلوچ، گاھا، پاٹولي، پيٽ ڦاٹا،
ڈُکا، چدَر، کٹوھڑ، لُند، چند، چانديا، جھٹيا، روجھلا،
بالادي، باگراٹي، کپري، تُنيا، صحبجا، کپچاٹي، ناھيان نوحاٹي جھيا،
ڈاريجا، وگڑ، گدا، گولاڑا، خاصخيلي، بکيرا،
شيدي، کٹي، کوريا، کور، کوکر، کرڙ، فراش، درس، ھُماٹا،
ميربحر، ملاح، ساڻي، منچري، جھبير، گبول، کوش، خشک ٹيا،
مھر، گنيير، زرداري، برھماٹي، کُرڙ ۽ شورا،
سنگراسي، شر، لشاري، چلگري، شھاڻي، نظاماٹي، جمالي، جيٹلاٹي، گُرڙا،
سريوال، ھڈوال، لغاري، حبيباٹي، ھيسباٹي، معلومت، لکپت، ميمڻ، بُرڙا،
لوھار، ناڻارا، نَکُر، گرڙا، چوڌري، تُرک، تارا، چوھرو، داداٹي، بوھريجا،
مانجھند، مُغير، مغل، اوگا، ملکاٹي، ببر، ليل، جج، گورچاٹي ھُليا،
بھٹ، ٻلال، گوپانگ، ڈھوٹ، گاھوٹ، کاتيار، کورائي، ڈھري، کلھوڑا،
ٹوڑھا، روڌڑا، پھنور، فاروقي، کيڑا، کالرو، پريا، فقير، ڈيرا،
ڈکٹ، ڈھراج، ڈنگراج، ڈم، سونارا، سھاڳ، گھوٹاٹا، پُسيا، تيوٹيا،
حجم، ميترڑا، بُڑدي، ماڇي، سولنگي، ويس، سيال، کيبر، گھلو، پچارا،
نول، نياڻا، پھوڙ، کچر، کريل، ڈچر، آئوريا، آرائين، پالاري، عمراٹي، کوسا،

بکراٹي، گُرگ، گرگيند، رند، خاناٹي، ملکاٹي، جوڳياٹي، اعواڻ، کودڙا، چانولي، چڇڙيل، چتڙيل، ٻنديڙيل، گڏھڙا، آريسر، زونر، انصاري، ديشک، منڌرا،
ڳام، گجرات، کسر، کُرکلي، عليائي، لاکيار، مندواٹي، نوحپوتا، مهندا،
"ٻيوفقير" چئي ڏريون هيس ڏارين، تڏهن ڏريچا ڏارين ڪري ويا.

چانيها، مسرق، ناهيان، وندير، پاٹا، ٻاگهل، ويس، ڪٽياڻ، راهو، ٽينگا، قنبراٹي، ڪوراڻ، ڏائٽا، سندليا، شاهي، بکار، رَحما، ورڻ، چوٽا، ناٽي، ونگا،
ٻائڙا، ٻدوي، مشوري، مهيسر، سيٺار، منگهيري، ملهيٽا، پيڏا، ميتلا، يان، فقر، بزگر، لوڏاٹي، کاماٹي، مرزا، شهمور، راج، امير، ماڙيچا، ماروئڙا، ميان، ولهاري، لنگها، منگتا، چارڻ، ميراٹي، هنا، پنا، ڍول، ٽوٽا، سيراچي، پل، پڙهيار، ڪلريا، اوڏ، بنوسيري، پرکاڻ، گزلاٹي، راڄاٹي، چانهان، ٺهريا، اناڙي، حاڪر، اولادي، رعيت، ماڪوراٹي، ناچڪ، چاچڪ، سُرها، سانئرا، دائرا، سنگهار، گندريا، پَٽ، گر، پر، مڪول، ڪُندناٹي، وادا، ٽولگر، پاريچا، سوپارا، هٽياٹي، مانيا، پيسيا، نقش، ڪٽيرا، ڪمالاٹي، سوٺهڻ، ڪلال، شراف، جيسر، جماداٹي، چاچڻ، جروار، نهڙيا، جهرڪ، چيها، ڪنوسري، پرکاٹي، سهتا، پتڻ، ٻُغدي، ڪُتڙا، ڪارهوٽڙا، بنباٹي، پخالي، ڪُنبر، اوڊر، دُنبر، ڪراڻ، گروڻ، ناريجا، جاجهڻ، ٽنگڙي، جالونڪا، "ٻيوفقيرمهراٹي" چئي ڏُٽا هت ڏناريون قرچارين پهنواريون.

دائيداٹا، مجيداٹا، هاليپوٽا، صبحپوٽا، دلپوٽا، ڪاڪيپوٽا، هالا، لڪمير، ڪُهڙا، بهراٹي، داؤدپوٽا، گاندا، دُدا، ٻُدا، سيد، پير، ڏگها، گهانگهرا، ناگور، پتافي، پوچڻ، هگورا، ديگر، سراز، رباري، ڪاڪا، جنجهي، ٻانهيپوٽا، رستماٹي، گهمراٹي، عباسي، قريشي، علوي، جيلاٹي، لومڙيا، حسني، حسيني، ڪانڀانيڙ، ميانوال، اُجڻ، بجير، ڪانياواڙي، هوروالا، بکاري، بيگ، بودلا، چئي "ٻيوفقيرمهراٹي"، سيئي سڪ ٽيا،

عرب، ارباب، نواب، چام، چاموٽ، ٽيبا، بانڊا، خواجا، عيسائي، موسائي، ماوا،
ماسس، ڏُڪڙ، باجڙ، ٻيجل، گرناري، پورب پچم ماروائڙي، مچوئا، گهانچا، رئيس، برڀ، ٻوراڻي، ڪينجهر، وينجهر، چوڙيگر، مُلا، ڪاهن، گولا، ٻڪ، بُوهڙ، ڪڇي، نانگا، اُپريا، دستي، سروَري، درڙيا، دايا، سنياسي، بکياري، اکياري، لکياري، سامي، سامينا، لگڙ، آهيڙي، آڏوتا، ڪانڊڙا، مداري، بازيگر، ڪولهي، پيل، جٽيا، موچي، مينگهواڙ، پَيا، سوچي، عيسائي، موسائي، يهودي هندو، لُهاٽا، ڪافرڪٽيل، واٽيا، سڪ، خالصا، پانيڙ، برهمڻ، مسر، پنگي، شڪاري، لٻاري، ٻاوا، ٻالا، ڊيڊ، ڪجر، ڪسبي، ڏڦير، ميڳلا، رنگيلا، چُهڙا، جنڌاهوڙا، ڪوچڙا، ڪاريا، تيرا، باگڙي، شاهي، لاسي، ڪهيري، جهوناڳڙهي، پنجابي، واسا، آرادي، جوناٽي، يوناني، يهودي، مشائخ، ٻاليشاهي، گرهوڙي، گولاڙا، چئي "ٻيوفقيرمهراٽي"، ٻيڙا تارندو پاڻ ڏٽي.

(4)

ساراهيان سچو ڏٽي، جو مالڪ آهي ملڪن،
ٻيو منو محمد مصطفيٰ، جو سردار آهي سين،
ملڪ گهميس منهنجا پرين، چلي چئن طرفن،
قومون ڏنيم ڪيتريون، ڪي ذاتيون مٿي زمن،
پير، فقيس، اميس، وزير، سيد ذات سندين،
قاضي، مولوي، ڪلهوڙا، اڳيان ٽالپر تا ٽلن،
شودا، سنهڙا، ٻوا ۽ پٺي، ٻيا ٻڌڪ تا ٻڌجن،
گانگهرا، گگهيلا، گهمٽاٽي، ٻيا چارڻ تا چئجن،
ڪوسا، ڪامڙيا، ڪودڙا، ٻيا حمائتي هجن،
ٻڌ، برڀ، ٻير، ٻيا سورا تا سڃن،
آريچا، اونسي، ارباب، ٻيا مڱڻهار مٿن،
ترڪ، تنيا، تونگ، ٻيا ڪيريا، ڪاساين،
قنبراٽي، ڪوچڙا، ڪاتيار، ٻيا ڪوئريجا ڪنادن،
گدا، گورا، گهگها، ٻيا نانوائي نيارن،

---

(4) چيل محمدخان پليجي جو.

خاصخيلي، کيرا، خچر، ٻيا منگسي، منگواڻن،
کٽي، کڏائي، کهنباتي، ٻيا موچي، مستوين،
جوکيا، جويا، جوڙيجا، ٻيا ميان منجهه مُلن،
باريچا، بديڻ، بکڪ، ٻيا همونپوٽا هلن،
ميمڻ، مري، ميراثي، ٻيا واڻيا، هندو، ويجهن،
ٻارچ، ٻلال، ٻگهيا، ٻيا پاتڻي پچارن،
مهاڻا، ميربحر، ماڇي، ٻيا جيسر، جاکرن،
لنگها، للنگ، لُڪا، ٻيا ساکاڻي، سومرن،
وگهامل، وادا، وينجهر، ٻيا حر، هگورن،
کوري، کنيار، کليري، ٻيا سيلاڻا، سونارن،
مينگهواڙ، ڍيڍ، ماروارڙي، ٻيا کولهي منجهه کمن،
شڪاري، شاهاڻي، شيخ، ٻيا درس، درويشن،
دَلْ، ريڙيار، ڏماڇ، ٻيا بهراڻي، بروهين،
چليا، سوندا، چاکي، ٻيا جهرڪ ۽ جهُلڻ،
چوهاڻ، چانگهه، چنا، ٻيا ساهمي منجهه ساندن،
حاجاڻا، تارا، هيلايا، ٻيا قريشي منجهه کوڙن،
وڻگر، گندرا، ونگرا، ٻيا پالاري منجهه پُسين،
گوندر، صوفي، گابار، جهيجا، جناڻين،
ڀنيرا، ٽيير، پرگڙي، ٻيا چانڊيا ٽا چلن،
ٻوڙا، مندا، ٻيهاڻ، ٻيا گُنگا ٽا گهمن،
ٻاگهل، ڏروٽ، جتوئي، ٻيا ٽوري منجهه ٽرن،
گورک، ڪڙيئرا، سامٽي، ٻيا يورپين منجهه يمن،
ڏيڻا، ٽيبا، کوکر، ٻيا کرمتي منجهه کنڊين،
عباسي، مغل، پٺاڻ، ٻيا سيال برهماڻين،
ڏاهري، چاچڙ، جمادي، ٻيا سَڻيا منجهه چورن،
گوشي، مکراني، مسر، ٻيا ٻانيڻ منجهه ٻاون،
لغاري، لورا، لالاڻي، ٻيا لهار ۽ وڪن،
ٻُڻا، هالا، ٻس، ٻيا انڙ ۽ عربن،
مرزا، شيدي، مهتا، ٻيا حبشي، جسڪاڻين،

گیدڑي، گنجا، کٹیاٹ، بیا پھنواں، پسین،
سجاول، خلیفا ملک ہ، بیا رند تا رمن،
ڈارا، پھارا، باپڑا، بیا چند، چانوٹین،
نوتیار، مھر، نوتکاٹي، بیا گاھیپوتا، گھلن،
سودا، چاوڑا سنڈ ہ، بیا لنجار، نومڑین،
پُتا، بخاري، حجام، بیا گھوٹاٹا تا لیکن،
لؤنکا، کیچي، رئیس، بیا چام تا چاپن،
ناناارا، لشاري، ٹیکري، بیا درزي دوکانن،
جن، دیو، پریزادا، بیا ملائک، فرشتن،
حلوائي، سک، واگھیري، بیا پیل تا پرن،
نکس، لیل، ٹگڑ، بیا جوسي ء جاڑن،
موریا، وگڑ، کان، کچالا، بیا نصارا، رازن،
پتور، پُرا، جھنڈبلا، سولنگي منجھ کھن،
لکنور، پڑھیار، ناھیان، بیا موندا ء رونجھن،
رھبر، منڈرا، سرواڑ، بیا نوناري، صابرن،
نُھاٹي، رتا، بکیرا، بیا خشک، باراٹین،
سُھا، کماڑ، پیلیجا، بیا بندیچا، گبولن،
ساھڑ، چَتا، جلباٹي، بیا ذکري، زردالن،
زئونر، کاسوٹا، بنرا، بیا سوتار، سمیجن،
جمنا، پیا، جانوري، بیا جوگي، کاپڑین،
ڈیپار، پخالي، وساڑ، بیا کھیري کافرن،
وریاٹي، گراٹا، اوڈ، بیا سنگراسي، سپوتن،
دایا، گورکل، برفت، بیا نوڑھا ء گنجن،
ٹینگا، ٹھیم، میانوال، بیا ریباڑي، راجپوتن،
ابڑا، پانگریا، انگرین، بیا سیکر، سولجرن،
شیرازي، وجھ دیني، سنیاسي، بیا آدمخور، آرکائین،
ایراني، کانوڑا، اگاریا، بیا پیسک، پوربین،
کوجھڑا، نڈو، کانڈڑا، بیا ڈاٹي، یونانین،
کرڑ کٹا، جھانجھڑ، کانڑا، بیاگھیل، بیداٹین،

بينل، جهيبر، باکڙا، ٻيا نائي، نکرن،
پاپي، آڏوتي، وڍڙيا، ٻيا ڏکڻ، آديسين،
کاشيگر، کاريگر، ٻانهينگر، چوڙيگر، بازيگر، جادوگرن،
ٻورا، کنڇير، بدوي، ٻيا ساڻي درياڻن،
آتارا، مڏيا، ٽانڪا، ٻيا سنگهار، بکارين،
جنڌاهڙا، گهيانچ، جروار، ٻيا ڪُبر، کالورن،
شهباز، نومڙيا، ٻاٽيها، ٻيا راهوڪ، سانگين،
ڪُرگيلا، بسوٽا، اڇڇتاٽي، ٻيا بوزدار، جڳسين،
لنڊ، بالادي، زرق، ٻيا لوٽاري، سڳرن،
صاحباڻي، چيڙا، اوياڻا، ٻيا رگهڻا، سارونين،
گوبڌا، بگرا، پتوجا، ٻيا نواب، مشرکن،
وياجخور، عالم، پريٽ، ٻيا اتيت، آمڙن،
انهيءَ پر "پليجو" چوي، اڄان به سوين ذاتيون سُڃهن،
پر ڏسان ڪونه ڏيهن ۾، مقدار محبوبن،
تڏهن محب ملن، جڏهن کلمي تي قائم رهون.

(5)

ڪئي آهي فتح فقير جي، جو اُڪاريندو آٽتارن،
مهندان ڏينهن محشر جي، ملائيندو محبوبن،
ڪٽندو بار بيوڙن جا، مهندان ٽي مسڪينن،
لکي آڻيجا لکان، هي مذکور مريدن،
ڳٽي آڻيجا ڳڻيان، ڪئي مدد ملائکن،
اُتر لاڙ اچي ويو، ٽاک وسايا ٽر وارن،
انڍ، آين، اونا، ابڙيجا، ابڙا، اوهيرا کيا آهيڙين،
برفت، بروهي، بوهر، بلوچ، بند وسايو بهٽن،
برهماڻي، بوداڻي، بکراڻي، برهه لڳو بهراٽين،
پروچ، پاچڙا، پارچ، ٻير، ٽيون ٻاجهون ٻرڙن،

---

(5) چيل محمد سومار ولد راول ذات ميمڻ، اصل ويڻل سن جي آسپاس جو، ڳچ عرصي کان هالن نون ۾ رهي ٿو. اٽڪوهيل آهي. سندس گذر سفر ٻنيءَ ٻاري تي آهي. مخدوم محمد زمان "طالب المولي" سان عقيدت آهس، 1969ع ۾ عمر اٽڪل پنجيتاليهه ورهيه هئي.

بگھيا، باٽي، بوڪ، بلال، باگھل، بالا بول ڏنا بوڇن،
پھوڙ، پڙھيار، پلي، پورگر، پاٽولي، پيو پساھ پالارين،
پھنور، پليجا، پُسيا، پنجابي، پاھيڙي، پت رکي پناٽن،
پٽي، پاٽوجا، پٽ، پنگر، پان، پئين، پوڙگو پوڳڙين،
پونتريا، پيل، پونئريا، پنيرا، پچا، اچي پيڙا ٽيا پائرن،
تنگھياڻ، تيريا، توڙا، تيوٽا، نولھا، نيکري، نھراءُ ڪيو نڪرن،
ٽونگل ۽ تنگڙي، ٽيپا ۽ ٽلھا، اچي ٽان وسايا ٽھيمن،
ڦاناٽي، ڦرياٽي، ڦيرڪاٽي، اچي فتحون ڪيون فراشن،
گرھوڙي، گائڇا، گولاڙا، گراٽا، گُپچاڻ، گرڙا، گنگا، گلھا، ساڻ گنجن،
ڳوڏا، ڳاھا، ڳھيلا، ڳاھوني، ڳاڙھا، وسايا ڳوٺ ڳنييرين،
کوکر، کٽي، کودڙا، کھاوڙ، کھنباٽي، کٽيو اچي کٽياٽن،
کملاٽي ۽ کر، خشڪ، خواجا، خچرا، کنئين کاٽي خاصخيلين،
ڏکڻ، ڏيسڊ، ڏاپاٽي، ڏوڙن تي آنديون، ڏونڊيون ڏاگرين،
دَل، دوساٽي، دوڳا، درس، درياٽي، دل لڳي دنڙن،
ڏوبي، ڏاريڇا، ڏڳيا، ڏاڳا، ڏريو ڏيان ديدناٽين،
ڈوڈ، ڈاھري، ڈيٽا، ڈيپر، ڈيا، لٽو ڈڪار ڈنگاٽن،
جت، جتوئي، جوکيا، جمالي، جکرا، جوءِ وسائي جوڳين،
جلباٽي، جوٽاڻ، جسکاٽي، جھيجا، جوٽا، جوٽيجا، جڙ لڳي جاڳن،
جڙھ، جانيا، چنا، چانيھا، چاکراٽي، چاکي، چُوڙ ڪيو چانڊين،
چاچل ۽ چانولي، چوھڑ ۽ چوئا، چارڻ، چاھ رکيو چانگن،
چورا، چاڻ، چڇر، چتا، چولا، چھا، چڇڙا، ونيون چاٽون مٽي چاڳن،
رنگ، روجاٽي، رھناٽي، رونجھا، راڇڙ، روڙا، راند ڪٽي رندن،
مغل، مھري، منگسي، مگٺھار، مريَ، مکراني، لڳي محبت منگواٽن،
مستوئي، مسوئي، ملان، ميمڻ، موچي، ماجونيا، ڪيون مڙسيون مھاٽن،
مگريا، مينگھواڙ، ماکوٽاٽي، مريداٽي، ماچي، ٽي مھر مانجھرن،
متوال، مھيسر، مشوري، منھيجا، ملاح، موج ٽي مورن،
مھري، موڳا، مئا، مھرا، نُوناري، نکر ڪئي نظاماٽن،
نواب، نوحجا، نياڙي، نونداٽي، نھالاٽي، ننگاٽي، ٽيو نظر نوحپوٽن،
لغاري، لاشاري، لاٽبڙ، لائدر، لڳي اچي لڻءُ لاکن،

لوداڻي، لنجواڻي، لوپي، لانگها، اچي لوهه ڪٽيو لهارن،
سما، سومرا، سوڍڙا، سورا، ساند، صلاحون ڪيون سهڪاڻين،
سانگي، سهڻيجا، صحبجا، سالاريا، سولنگي، سنگراسي، سر ڏنو سينارن،
شيخ، شيدي، شوراڻي، شورا، رکيو شوق شهوکن،
وادا، وگهامل، وستڙا، وهياڻي، وڙياڻي، ويگها، ڪيو وارو وڙياهن،
وڳڻ، وساڻ، ويسر، والهوتا، وهريا، وهوا واهولا هنيا، وادن،
هالا، هگورا، همونپوتا، هملاڻي، هالاڻي، هڏوار، حاجاڻا هاج ڪئي هوتن،
جهلڻ، جهلوجا، جهانجهڻجا، جگڻ، جرڪ، ٽيا جهڙ مٽي جهانگين،
جهندا ۽ جهوڙا، جهداڻي، گهانگهرا، گهلوجا، گهيڙ ٻڌا گهوتاڻن،
ڪرڻ، ڪنير، ڪاڪا، ڪاڇيلا، ڪملا، ڪورائي، قطارون ٻڌيون ڪورين،
ڪاتيار، ڪلهوڙا، ڪيريا، ڪاشيگر، ڪراڙ، ڪولهي، قرب ڪيو ڪپرين،
ڪچي، ڪونڙيچا، ڪميچا، ڪندارا، قنبراڻي، ڪمايون ڪيون ڪانوڙن،
دريائ ڪئي دڙ، لشڪر ڪئي لڙ، ڇوٽ ڇيرا هنيا ڇولين،
اتي گهوتن ڪيس گهيرا، ٻهگڻ آڻي ٻيڙا، ڪنيو جهنڊو جهونجهارن،
سويون وس ستار جي، اهو مشاهدو ڪيو مردن،
هيڪر ويو هٿي، ڪاهوڙين راند ڪٽي، چوريو چپ چون،
"لا الـه الا الله محمد رسول الله" اهو سبق پڙهيو سهڻن،
'محمدزمان' کي "ميمڻ" چئي، ڏنيون مبارکون ملائکن،
تون طالب آهين مولي عليءَ جو، توکي سوپ ڏني سيدن،
اهئي پنجتن پريان جا، وارث آهن و لهين،
اهو سبق مون کي "سومار" چئي، پڙهايو اکر استادن،
جيکي ڪلمو پاڪ پڙهن، لهر نه لوڏي تن کي.

(6)

ساراهيان سچو ڏاتي، جو آهي ڏيهه ڏاتر،
قادر جي قدرت جي، آهي خاوند کي خبر،
هاڻي کريان ٿو قصو هڪڙو، ذاتين جو ذکر،

---

(6) چيل ماڻڪ خان لغاري جو، ماڻڪ فقير ولد جادوخان ولد ماڻڪ ولد جادو خان ولد هيبت خان ولد جهان خان چانڊيو بلوچ پاڙو ميراڻي، ڳوٺ نبي بخش چانڊيو تعلقي شهدادپور، ضلعي سانگهڙ جو ويڙل آهي، 1969ع ۾ سندس عمر اٽڪل پنجهٽ ورهيه هئي.

لغاري، لشاري، لنڊ، لونيا، لنجا ۽ لاکا،
چانديئا، چانگ، چانيها، چنڙ، چنڻ،
چهڙ، چغل، چوٽيا، ٻيا اٽئي پٽن منجهه پهنور،
دَل، دائيداڙا، دستي، ديوان، درزي، ڏوٻي مٽي ڏر،
اڊيجا، عالماڻي، آمداڙي، انڌاڙي، اُنڻ،
ابريا، ابڙا، اوڏ، اونا، آرائين، انصاري، اذيڪا، اڏڻ، قليجاڻي، قلڪارا، نفر،
شيخ، شهاڻي، شر، شراف، شيدي، شڪاري، ٻيا اٽئي ٽنگڙي۽ٽالپر،
هالپوٽا، حبشي، هسڻ، هوت، حاجاڻا، حاڪيماڻي، هڪڙا، هلايا هيڪر،
واٽيا، وڏيرا، وساڻ، واڍا، وگهامل، وينجهار، ويسريا، ويڙهيچا ولر،
ساند، سهتا، سونارا، سيهڙ، سيڙاهت، سينهڙا، سناسي، سانگين مٽي سٽر،
ورڻ، ورهيار، واهوچا، خشائل، خاصخيلي، کوسا، کودا، کرڙوڙ ۽ کوکر،
گدا، گولاڙا، گُرگلا، گوڙا، گرماڻي، گيراڻا، گنب، گاڏهي، گورا اٽئي گوهر،
مندواڻي، مراداڻي، منراڻي، ملاڻا، ميڙ، مداڻا، منگلجا، منگواڻا ۽ منگر،
مغل، مغيري، مگريا، مئا، معشوق، ميان، ملان، ميمڻ، مهتن مٽي مر،
مري، مرڙاڻي، مرزا، مهير، مهيري، مزاري، منگسي، ماڇي، مهاڻا، ملاح،
مارو ميربحر،
مگٺهار، منگتا، ميراڻي، ميندرا، ميرجت، مهندا، مسرق، موچي، لنگها، لورا،
لوهارن جي لر،
نوحاڻي، نونداڻي، نوناري، نوتيار، نواب، ناريجا، نارا، ناهيان، نظاماڻي نر،
جڳسي، جت، جتوئي، جوڳي، جيوٽاڻي، جويا، جوڪيا، جوڙيجا، جلباڻي جهيجا،
جاکرا، جکر،
جسڪوري، جسڪاڻي، جهڪ، جهانگي ۽ جهر،
رئيس، رند، رٻاري، راڄڙ، رامڊيا، راجا، رونجها، راهوکڙا، راهوجا، نوڙها،
ڙيا ۽ ڙکر،
ييا، ينگي، ييل، يٽ، يڙي، يُڻا، يرگڙي، گهٽڪا، گهوٽاڻا، گهر،
سما، سميجا، سوئرا، سومرا، سولنگي، سيال، سامٽيا، ٿهيم، ٽيبا مٽي ٽر،
ڏيڻا، سوديا، سڻيا، پتافي، ڊڪٽ، زئونر، زيندپر،
هگورا، ڳموراِ، ڳها، ڳهلڙا، ڪنبرا، ڪاتيار، ڪلهوڙا، ڪورائي، کوري، کبوتر،
کچي، کنيار، کانياواڙي، کاڪيپوٽا، کالرو، کل،

ڪيچاٽي، ڪلوٽي، ڪليري، ڪهيري جي قريشي لهندو ڪ، پناهگير، پنجابي، پڙهيار، پُسيا، پهوڙ، جهپر، لونجاٽي، پلي، پليجا، پالاري، پجارا، پير فقير، بچي سيد جو سر، بلوچ، بوزدار، بُوهڙ، بوبڪ، بروهي، برفت بر، بڪ، بالادي، باريچا، باگڙاٽي، بجاٽا، بازيگر، بروچ، باگهل، بارڙ، بٽور، باوا، بانيڙ، ڪٽين کي خبر، ڪونجيجا، خالصا، خواجا، ڪيڙا، ڪاپڙي ۽ ڪيهر، سڪ، سيڻ، سامي، سوجهر، ٻيا اٽئي کارا ڪٽا ڪاف، ميواٽي، واڳڙائي، نيڙ، پارکريا، ڪولهي، ڪوچڙا، ڪاريا، ڏيڊ، مينگهواڙ، ڪاريگر، چارڻ، چهواڻ، اَمڙيا، اهنواڻ، چٽا، شُهدا، پاريهر، پناڻ، ڦل، جُروار، لنجواٽي، لنڊاڻ، خاشا اٽئي ڪيبر، ڏونگهيا، گُنگا، گوپانگ، ڀگهيا، منگهيا، نومڙيانر، نهڙيا، خشڪ، ڪاهوڙي، ملوڪاٽي، مهراٽا موهر، ڪوئريجا، درس، مشاخ، ٽوها، سوها، ٽڳڙ، ٻدوئي، روڊ، رانوڙ، شل ڏسان منارا منور، لورا، جهنجهي، جهانجهڙ، پيسڪ، ڊيشڪ، اڏيرا، پرار، پُرڙا، منجهند، مجيداٽي، آديسي، اڙهنگ، پڙنگ، پوهڙ، ڇڇر، ليلهڙ، ٽٽڪيا، ٽرڙ، گسايا، زبون، زوال مٽي زر، اتيرا، بڪيرا، ارباب، عربي، ترڪ، رومي، ٻلال، ٻارچاٽي، ميهر، آهيڙي، نوتڪاٽي اٽئي پخالي پر،

گنجا، گبول، سرڪي، سرائي، سمهباٽي، رحمون، راس، ڏچر، رئيساٽي، ڪناٽي، ڪانڙيا، ڪيچي، اٽئي مڪراني مڪر، ڏڻاڪ، غافل، گولا، گلهيا، ٻارچ، ٻانها، ڪراڙ، ڪاسائي، سونهان سوداگر، ٻاول، ٻوچڙيا، دالبا، داسڙا، حجام، هندو، ٿوري، ٿريا، ڪپري، ڪيريا، هورَ پورا، خاناٽي، ڪڏاٽي، ڪڏيجا اٽئي ڪ، مهاجرين، موريا، موڙيا، چند، پَنڊ، چرل، چنا، چوهڙ، ڏهيا، ڏهري، سنڌي، سمات، سنجراٽي، مالم، مڏا، موالي، دورانيدر، چٽ، چاموٽ، منياري، جڪڙ، جاداٽي، جندوهڙ، جاڙيجا، بديٽ، بخاري، پنيريا، ڪاريا، قاضي، قزاق گولي گجر، نائچ، نانوائي، ناگوري، نورنگاٽي، ٽانڊارا، ناراٽي، ڪسر،

قنبراڻي، بشتي، بهليم، باطل، بحراڻي، هاليشاهي ٻيهر، لکيا، لڇور، لانگار، ڍڇو، ڳلهه، ڳنيئيس، ڏوسا، ڏهوئي، شرمند، هيکاندڙا، ڏماڇ، ڏونکاڻي، جمالي، جانوري، چاوڙا، چير، ٻاٻاڻا، ٻير،

سيلانا، سنديلا، زرداري، زنگيجا، اٽند، اگهام، عقلاڻي، کاتر، کولاچي، کيهر، کوجها، عمراڻي، تنيا، وکيا، ولهاري، گندرا، گينچا، گورچاڻي، چور، چنبڙ،

چودري، باغي، بنارا، برهماڻي، ٺوڳي، لوپي، ٻکراڻ، ملوک، مڇر، عيساڻي، عليڻاڻي، اوطاقي، پُسيا، پٽ ڳاهه، کونريجا، کلو، کامورا، کُرکلي، کرڙ،

سيپيا، سڏر، هل اڳتي راجپوت، رکڙا، راڇپر، ڏگر، ڏنگڙا، کانوڙ، بدوکا نَول، آگرا، لکي، لوٽيا، لڙهه، سينيار، سنگراس، هوکر، ڏوکر، گشکوري، کيئي مانجهي اٽئي مس، ميرچنداڻي، ڊيگهه، ڏوڏا، ڏوم، ڏگا، يان، پيڏا، چاچڙ، چپٽ، چريا، هرنڊ، ساهوال، سينهڙ، سئينڌا، ساريجا، يزيد، ٺينگا، کٽياڻ، خاکي، کٽاڻاڻي، اَٽا، آريسر، پوئاڻي، ٻوڙاڻي، لوهيارا، آٽور، چارا، حُر، هليا، گانگلا، ٻيڏا، ٻليچا، ٻاٻڙا، چلگري، لٻاڻ، عباسي، چامڙ، ڊاريجا، ڀهاريجا، لک، للهنگ، ٽکا، ٽويا، ماسهي، سکڙا، ساڻي، سونهارا سرور، جيکي پيدا کيو پرور، انت نه اچي ان جو.

(7)

ساراهيان سچو ڏڻي، مالک آهي مختار،
پيدا کيائين پاڻيءَ منجهان، بندا بيشمار،
کنهن کي طاقت ناهه کا، سگهي کري شمار،
طاقت آهر پنهنجي کيان الله توهار،
ذاتيون ڳڻجن پيون اتي، جيکي آيون مجهه پچار،
پهرين ذات سچي سيڊ جي، سونهن پريو سردار،

---

(7) هيءَ روايت اُتر (تعلقي شهدادکوٽ) مان عبدالحق کان ملي. بيت ۾ شاعر جي نالي بدران "لغاري" کر آيل آهي.

ٻي ذات قريش جي، بيشڪ آهن قربدار،
ٽين ذات بلوچ جي، خلقي خلقٿهار،
لغاري، خشڪ، پتافي، ۽ لند، لهار،
ڪل، ڪيري، ڍول، ڍڳ، ڪوري ۽ ڪنيار،
دايا، توري، لنگها، لوري، توڙي پٺهيار،
اچا، کارا، لاندر، کيريا، بڙدي ۽ بوزدار،
ٻير، نڪر، مَلڪ، ماکا، منگتا، مگٺهار،
دستي، ڏوبي، کتري، موچي، مري ۽ مزار،
سامٽيا، وکيا، هي کانڊڙا، جويا ۽ جروار،
صابن، سَؤ ڍڳن منجهو، راڄڙ ۽ ريدار،
گبول، گڏاڻ، عالماڻي، پناڻ ۽ پهنوار،
ڏهر، جهُلڻ، لکاڻي، بوهڙ، چاچڙ ۽ چلواڻ،
گوپانگ، ٽانوري، وساڻ، جمالي، دٻگر ۽ تڙتار،
ڏنڏو، رهڙ، ٽهلي، کاسائي، لانگاهه ۽ لشار،
چانڊيا، ويسر، ٻاليشاهي، ٻرڙا ۽ ٻرار،
ماچي، شر، پيا، کويرِ، پٽي ۽ پُٽار،
جنجهه، سميجا، اوڍ، لٻاٽا، ملاڻا ۽ ميهار،
مگريا، مهاٽا، منگسي، مانگهرا، سانجهن ۽ سالار،
دلا، مرڙاس، شيخ، چهواڻ، بهڻ، توهه، سونار،
آهيڙي، يوگيڙي، جوگي ۽ مينگهواڻ،
مستوئي، جتوئي، سيال، کوکر، کلهوڙا ۽ کوپار،
رڍ، رند، کريجا، جلباڻي ۽ ڊيدار،
وڃاهه، بروهي، لاڙ، جوڻيجا، انڙ ۽ ليشار،
عمراڻي، هڏاڻي، کلوڙ، چارڻ ۽ پاتار،
چاچڙ، ڏکڙ، کوش نه پونکن، گهني ۽ گجرار،
بازيگر، ٽري، هوتي، ٻانيڙ ۽ بوزدار،
بگٽي، کَٽا، کرل، کوسا، آرائين ۽ دُمدار،
تهر، مهر، ميمڻ، مِس، ملان ۽ مينگهواڙ،

روحـــل، رونگھـــا، ســـنھندڙا، گـــولا ۽ ريبـــار،
پپـــڙ، زهـــ، هـــالا، خواجـــا، درزي ۽ نجـــار،
ســـڏوجا، نـــائچ، پارپيـــا، ڳچـــل ۽ ســـينار،
انـــڊڙ، چيـــڊڙ، لانڪـــي، راجپـــوت ۽ ڪيبـــار،
ڪـــوش ڪٽاڙـــا، دروڙ، دريـــش، لاهـــ ۽ بنگـــوار،
هـــوڙ، هـــانيي، مگـــدا، ماڙهـــا، گرگيـــز ۽ ڳڪـــوار،
ڪســـ، ڏونـــگر، ناهيـــان اوڏاڙـــا، پهـــوڙ ۽ ڊيڊار،
چـــوڏا، واســـيا، پـــُســـيا، چوهـــڙا، ڪـــاجو، تـــالپرار،
هـــاڻي بخشـــيندو بخشـــڻهار، لطـــف ســـان "لغـــاري" چئـــي.

رات

1. رات (راتين جا نالا): ننڊي، وڏي، اونداهي، گرم، سرد، قدر، چوڏهين، يارهين.
2. رات جو: اُسور، فجر، پهر، سهائو، اوجاڳو، سنجهو.
3. رات جي: سانجهي، سمهاڻي، آڏي، پرهه ڦٽي، ٻيڄ ٻني، باک ڦٽي، سردي، پئسي پرک، اونداهه، سِڪ، لِڪ.

راڳ (سر)

1. راڳ (راڳ جا نالا): ڪلياڻ، يمن، ٻياس، سريراڳ، سامونڊي، سهڻي، ڪنيات، سارنگ، ڪيڏارو، آبري، معذوري، ديسي، ڪوهياري، حسيني، سورٺ، ٻيراڳ هندي، بروو، راڻو، ڪاهوڙي، رامڪلي، رپ، ليلان چنيسر، بلاول، ڏهر، ڪاپائتي، پرياتي، گهاتو، شينهن ڪيڏارو، آسا، ڪاموڏ، مارئي، ڊول مارو، ڏناسري، پاڳيسري، پورب، ڪاربهل، بسنت، ٻيلو، ٻيروي، ٻيمر پلاس، ڪلنگڙو، پهاڙي، سرگم، ڪانرو، همير ڪلياڻ، شام ڪلياڻ، ديپڪ، گجري، رڪب، گندار، پنچمر ٽوڙي، ڪماچ، ڪونسيو، جوڳ، تلنگ، پوريا، لوڙائو، ڳانهون، وهاڳ، جهنگلو، مانجهه، ملهار، مالڪوس، هندول، مينگهه، راسوڙو، ڏهيو، ڪجلو.
2. راڳ جو: ٻاروچو، رَسُ، شوق، خيال، ميناڄُ.
3. راڳ جي: وڄت، زاري، لئي، رهاڻ، ڪچهري.

راند

1. راند (راندين جا نالا): ارچڪ مرچڪ، ڪنگر ڪلوٽي، ڦرڦرسونٽو، سائي سڪي، چيچ مڪڙو، گل گلوٽي، جھوجھوماٽي، ھلي پيرڙو، دھلي چمڪائي ڏي، گلي ڏڪر، شطرنج، پيسڪوٽ، نوَن، چوڪٻ، نوَٽڻ، ٽٽڻ، چنر، وانجھي، وڏڪبل.

2. راند جا: ھُلَ، ھوبا، ھنگاما، ڏُتپا، واڪا، ڪينھوڙا، راڇ، روپ، ٻيلھاڙا، ڪيٽا، انگلَ، خللَ، وارا، رُسٽ، پرچڻ، بدَ رنگ، حڪر، ڪندرُ، ھوڪرا، ست ڏڪر، گـلَ، بلورَ، لغڙَ، پيچَ، ڪاٽا، ٽلھ پٽ، اوجاڳا، ساھا، نچايا، ٽـڪا، يڪا، ستا، پاسا، ٽپ، جُڳ، ڌارا، جوڙا، وڳوٽا، بگيڙا، ڪليا.

3. راند جو: ھُلُ، ڏَڪُ، لُڙُ، سامان، ڏھرُ، ڪيل، ڌارو، ڏارو، پتو، خللُ، رُسٽُ، پرچڻُ، ٽپُ، ڪُڏُ، ڏڙھو، ونجھ، ڪندرُو، درياءَ، ڪڙاڪوٽ، يڪٽ، يڪو، سچُ، اُڪو، مئڙُ، چڏو، نيڙھو، لغڙ، مانجھو، سڳو، مندوماڪوڙو، ساھ، وارو، واڪ، شوق، پاسو، وانگي، شيطان، دسيو، ناچ، ڪاپڙ، ڪامائڙ، ليکو، رس، جيارڙ، ڏوڙي.

4. راند جون: جوٽون، ھڪلون، بازيون، ارڏايون، ملھون، ڪسرتون، پتيون، تاڪيون، دريون، ھاريون، ٽاپون، ڳرھاڙيون، ريلون، پڪيون، ڪچيون، ڦيريون.

5. راند جي: لـڪ، رڙ، چٽ بازي، ڊوڙ، ڊُڪَ، پيچ، ٽولي، ڏُر، ڪيڪ، ڪوڪ، دانھن، اڙي، وڇوٽي، آر، آگ، ٽل، اٽڪل، ورزش، نون ڪشتي، ھوڙھي، سـيڙھ، نـاگيل ڦوسـيل، ڊنـي، ڦٽـائي، ڏاڙي، ڪسـرت، تـاس، ڪچي پڪي، ليٽ ڪبوتر، نندَ وڏَ، ٻيلھ، اڳھ، ٻـڳھ، ٽـڳھ، سئي، لئن، مون، نار، آر، وئي، پھريل، ٻيجھيل، ٽيجھيل، چوٽيل، اُلي، چـُلي، بليس، دوناتينا، ڪوڙان سچان، آنٽي، گولي، چمڙائي، ميڙسيڙ، ڏور، گـُڏي، ريل، ڪَـني، اُس چانوَ لـڪ چـپَ، ڪيرڪيروٽي، مـن مناري جھار، ڏاڪچمي، ڪٻدي، پڙي، جھنڊي، گھٽ، لڪائي، ڏاھپ، نڱي، پاھٽي، ساري، بـازي، دَھلي، نولي، آڪڻ، گـڏِ، گـُڏي، پـَک، نچائي، دولابازي، ڊوڙي، ٽيال، پير ٻڌي، ھٿ چڙي، ٻٽڻ.

6. راند جو بيت

ساراهه سچي تنهن صاحب کي، جنهن رانجهن رنگ رلايو هو،
اکي، اُجل، اوٽ، آڙوهو، عارف بازي اٽکايو هو،
اَندريون، انگ، آگ اچي ٽي، اَٽَ، اُلاٽو آيو هو،
اَٽ، اُٽل، اَٽکل، اَڙي، اَڪياڙي، اَهليو، آر، مچايو هو،
اُبت سبت، اوڏَر، اٽک، اڙيو، آجو يار اَجايو هو،
اوڙو، آڳهه، آڏ، آويڙو، اوچتو اُرهه لايو هو،
بيک، بازي، بند، بلوري، بک، بيڪار بنايو هو،
بُل، بس، بکيڙو، بيٺو، بيهه، بانوَر ڪنڌ ڪپايو هو،
ٽوَ تکو، تکڙو، تال، طرز، تري تک، تماشو لايو هو،
تار، تند، تُڙپُ، تيرهيو، تاڙي، اَني انگ اَڙايو هو،
سڌ، سنگت، ساري، سرسي، شطرَنج سانگ بنايو هو،
ستي، سوائي، سندرو، سوپَ، سٽون، سوگهو سايو هو،
جُسوا، جوڙ، جُڳ، جوٽي، جاننو جوش چلايو هو،
حڪم، هُل، حشر، هلپ، هوڙهه، حَد، هيس هٽايو هو،
هوڏ، همراهه، هاڙهي، هوش، هڪل، هارَ هٽايو هو،
هاڙي، هنر، همت، هوڪو، ڪولي ڪين ڪٽايو هو،
ڪوڙي، ڪينهوڙو، خار، ڪاڌي، ڪانتو، ڪٽڪو، ڪوٽ ڪمايو هو،
ڪيٽو، ڪٽڪو، ڪس، ڪوڙا، ڪانتل، دَسيو، دَنگ دَبايو هو،
دُولالي، دوڙي، دُور، دَهلي، رنَدبي، روڪ رَهايو هو،
رَئي، روُمٽ، رَڙيون، رَسيو، رَتو رَنگ رَچايو هو،
رونق، زَري، هند، زَبرو، شولو شوق جاڳايو هو،
گڏ، گولي، گلي، گاڏو، گهل، گوڙ، گُڏي، گاڏو ڳايو هو،
گوهي، گوتو، ڦَٽ، ڦيرو، ڦهڪو، ڦيري، ڦٽڪايو هو،
ڦند، ڦوڪو، ڦُٽي، ڦٽڪيو، ڦاٽو، ڦرڪو يار ڦاسايو هو،
ڪنگڻي، قابو، ڪُٽَ، ڪوڙي، ڪُڏ، ڪوڏي، يار ڪرايو هو،
لڪ لکوٽي، لانگهو، ليو، لُٽ، لکيو، ليکو، لار لکايو هو،
لَيٽ، لڙڪيو، لهپ، لٽو، لوگهو، لاٽون لايو هو،

● چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه، ص 84

ميڙ، مُني، مهل، مٽڙي، متو، مڙهي، مڇ ملايو هو،
ميڙهي، موڙي، مستي، ماري، مرچو ماڳ متايو هو،
موٽ، مونجهارو، مارُو، مڪڙو، راڻي رَس رَهايو هو،
لوڏو، لوهه، لڏو، لهرو، لامارو، لحظي لعل ڪٽايو هو،
ناڇ، نولي، ناز، نارو، نوٽ، نڪو، نات نمايو هو،
ونجهوڻي، وَڪڙ، وارو، وَرتو، وَنجهه وَرايو هو،
واٽو، ويڙي، ولر، واڪيو، وڇين، وَنگ ملايو هو،
يڪي، ياري، ٻڌي، ٻهاري، ٻُوڪي، ٻُڪ ٻولايو هو،
ٻاهريون، بارهو، ٻٽ، ٻلهاڙو، ٻِڪي، ٻَڪ، ٻنگَ ٻڌايو هو،
پهتو، پڪڙيو، پينگهه، پنجي، بوٽو، پکي، پٽي، پڙپُلايو هو،
پل، ڏَڪ، پڇري، پور، پڇاڙي، پتو، پلوءُ، پان پکايو هو،
پوکار، پاسو، پڌري، پڇي، پڳو، پريو، پل پلايو هو،
ٽريو، ٽُلهه، ٽاهه، ڊُڪ، ڊوڙ، ڊاهه، ڊارو، ڊَنگ هلايو هو،
ڍڳي، ڍِڪ، ڍَرو، ڍاريو، ڍوڙيو، ڍڪ ڍَڪايو هو،
ڇَڪ، ڇنبو، ڇوٽي، ڇنبڙيو، ڇَڪَر لايو هو،
ڇونڪ، ڇيلو، ڇوپڙ، ڇرخو، ڇارو، يار ڇلايو هو،
ڇٽي، ڇوڪي، ڇلڙ، ڇڙهي، ڇيڪل، ڇنهر ڇايو هو،
ٽڪي ٽپو ٽڪ، ٽاهيو ٽيڪو ٽلو، ڪشتي، ڪپت ڪاهيو هو،
ڏَڪر، ڏوٽڪو، ڏائي، ڏڙهو، ڏنبر، ڏهي ڏايو هو،
گڏ، گوڙ، متو، موڙ، ڇن، ڇوڙ، ڇَڪو يار ڇڪايو هو،
ڇِيهو، ڇُٽو، ڇينپ، ڇڇر، ڇهي، ڇيڪلي يار ڇَلايو هو،
پرڪيو، پيرو، ٽڪو، ٽيلهو، ڇَڪي يار ڇڪايو هو،
ڳوٽي، ڳارو، ڳنڊي، ڳلي، گهوڙي گهَٽ گهمايو هو،
ڏهلي، ڏهي، ڏوٽڪو، ڏوري، ڏاوَڙ ڏايو هو،
ڪرڪيٽ، ڪاهيو، مڇ موجاري، فُٽ بال يار ڦاسايو هو،
گهيرو، گهمرو، گهوڙي، گهاٽو، ڪوَل يار گهمايو هو،
"لعلڙ" لکين ٽورا تنهن جا، جنهن رنگي رنگ رَلايو هو.

رَچ

1. رَچ (رچن جا نالا): شيشو، پرڻ، اُکري، ڍڪڻ، گھڙي، دلي، مٽ، تاسري، بدنو، لوٽو، دلو، گھگھي، گڏون، گھڑو، ديڳڑو، ڪونڊو، بوتل، طس، موريو، ڪُنو. تسري، ڊبو، دکي، لاڻ، چوٿري، چَرون، ڪونار، ڪونڊي، چمني، بتي، گلاس، وٽو، تئو، ڪوپ، ساسر، دانگي، ڪٽلي، جمني، چَل، ڪَري، حقو، چلم، ڪرمنڊل، ڪستو، ڪُپڙي، ٽيو، ڀھڳڻ، داٻلو، ڪرنڊل، ڪونرو، چلمچي، ٽالھ، ٽالھيون، ڊاکون، پيالو، ڪٽورو، بالٽي، پات، ننگھ، طباق، ديڳ، ٽالھ، وٽ، ڏيو، تغاري، در (ڪاٺ جا وٽا)، وٽي، چروڙي، ڪاسي، هيل، اڪلي، برتن.

2. رچ جو: تَرو، پڳو، ڏوھائو.

3. رچ جي: ڪَسَ.

رِدَ

1. رِدَ (رِدَن جا نالا): سسي، گھيٽي.

رسو

1. رسي جو: وَٽُ، چيڙو، پاسو، ويڇوو، واجھ، پيچ، وَکڙُ.

2. رسي جي: سيل، واڌُڻ، نوڙي، چِڪَ، ڪَشڻ.

رنگ

1. رنگ (رنگن جا نالا): ٻکر، ڪيس، رومان، ڦڪو، رَتو، مجٺ، چھرو، رتي، ڦيٽڙ، ڦٽو، ڳوڙھو، گھاٽو، ڪچو، پڪو، سائو، سوسنو، سرمائي، ڳاڙھو، گلابي، پيازي، ڪرمچي، ناسي، پورو، ڪبوتري، سليٽي، ليماري، پيلو، زردو، هيڊو، ڪارو، اڇو، آسماني، نيرو، موگي، خاڪي، گُلي، پڪ، چَٽ، گلالي، پوپٽي، چتونءَ ڪنپ، واڱڻائي، ڪيسري، فيروزي، نارنگي، گھرو، ڪاڪريزي.

2. رنگ جو: ٽِڪو، ڊُپو، دُپڪو، داغ.

ساز

1. ساز (ساز جا قسم): ستار، بگل، نڙ، شرناءِ، مُرلي.

سُٹَ

1. سُٹَ جا: جوٽا، چمرَ ڦُندا، سڳا، ڪپڙا، جالنگ، بخيا، پانچا، وٽيا، بند، ويڑها، ٻڌ، ٽنگڙا، واجهه، پورا، پيڙا.
2. سُٹَ جو: تنگُ، جهاپو، جهوڙو، ٽوئر، اڳڻ، رسو، نقطو، ڳانو، ڦوڙو، پيٽو، اوب توب، بخيو، پرت، سيبو، ٽوپو، ڪندڙو، ٽانڪو، پاڙيو، جالنگ، رَجُ، يَنُ، وَٽُ، مڪراٽو، مُنڊو، جٽيو، رِيل، ڪپڙو، ڦُندڙ، پَتو، مُهرو، وجهه، بند، ڏورو، ويڑهو، ٻڌ، پورو، ڳوٽو، ڪوڪ.
3. سُٹَ جون: پوٽيون، اولهون، ڏهيون، مهارون، گهُنديون، سڳيون، چاريون، چوٽيون، ڳُٽيون، ڳوٽيون، سيليون، واڳون، پوريون، پٽهاڙون، پيڙهيون، ويڑهيون.
4. سُٹَ جي: ويڑهي، ڏوري، سڳي، تاجي، اُميري، ڳنڍ، ڪيل، اوٽي، چار، سُبي، گهنڊي، موڙ، انڌاري، ڦاهي، ڦاسي، سِرڪڻ، واڌڻ، نواڙ، چندي، ڪُڑهي، مهارَ، رکڙي، گولي، تارَ تند، رسي، وٽ، پوري، ڪاهي، ڪهي، لوئي، ٽُٽي.

سج

1. سج جو: ڪاڙهو، پاڇو.
2. سج جي: تپت، گرمي، اُس، پوچاڙي، منجهند، اڳ، اڳين.

سڏ

1. سڏ جو: هوءِ، او، هوهو، هيڏي، ها، نه، هائو.
2. سڏ جي: ريهه، چيهه، هڪل، رڙِ.

سڪ

1. سڪ جو: پاڪ، پيار، سڏ، فراق.
2. سڪ جي: ڳراٽي، چُمي.

سمهڻ

1. سمهڻ جو: ڪٽولو، هنڌ، وهاڻو.
2. سمهڻ جي: منجي، اوڪي، ڏُکي، سوڙ، پٽراڻي.

سنڇ (ساز)

1. سنڇ (سنڇن جا نالا): پاکڙو، ٽڙهو، تلُ، گادي، هَنو، جهُل، سيلهي، آٽر، اکُنر، گاشو، رکيب، ڳاني، پٽهڙ.

2. سنڇ (اُنڻ) جو بيت *

خـان کـديِ خيريـت سـان، کـاهي هليـا قطـار،
گـاديون، آٽـر، گـورَن جـا، ڪٽـي آيـا کلکـار،
پلـڙَ، پـاکڙا پـُـنڻ تـي، سمـاج رکـن سـلکارَ،
نـکَ، نـاکيليون، نختـا، هئـي مـُـڇي، محبـت مهـار،
دليلـون تـن دلبـرن کـي، انـدر کـن آزار،
چمـرَ، چڙڪ چـانگن کـي، چـابڪ جـي چونگـارَ،
پـُـچندَ تـن پيـارَن جـا، گوهـرَ گـونـدَن جـي گـلزار،
نيـڪ والاَ نـکَ ۾، سـونا وڇهـن سـينگارَ،
کشـا، تنـگ، کيچيـن پريـا، خـانن رکـي خـارَ،
ڳانـا سـونهن ڳچـيءَ ۾، سـهليون سـٽ سـتارَ،
گهنگهـرا، ٽـَـليون گـوڏن ۾، چيـرن ڪئـي چمڪـارَ،
گاشـا تـن تـي گهوٽـن وڌا، جهـُـلَ، جامـا جـُـلفيدارَ،
ڪـَـشٽا کـديِ ڪنـوات کيـائون، تـازي تيـغ تيـار،
مڙهـي موتـي محبـوب سـين، دُوال وڇهـن دلـدارَ،
رکـي پيـر رکيبـن ۾، خـان چڙهيـا خوشـيارَ،
بـُـغدِي اُٽيـا بوريـون ڏيئـي، ڏاڻـي ڪـري ڏلکـارَ،
"بـاغ محمـد" ڏاڍي بـدن کـي، تـازن وٽـي تنـوارَ،
مهـاري هليـا مـنزل کـديِ، عجـب آٽـي اوڳـارَ،
سـنجهي نڪتـا سـُـڄ کـري، پنيـور جـي بـازارَ،
چرکـاءُ بـڌي چـانگهن جـو، سسـئي ٽـي نـه سـارَ،
پڙهـي ڪلمـي پـَـڇار، اُٽـي سـا اَسـورَ جـي.

---

* چيل باغ محمد جوکيي جو، " نئين زندگي" فيبروري 1951ع تان ورتل.

سٽپ

1. سٽپ جون: نچوئيون، لوٽيون، ٽپريون.
2. سٽپ جي: چڪنائي، لوٽي.

سوداگر

1. سوداگر (سوداگرن جا قسم): ڏڻي، واپاري، وڻجارو.
2. سوداگر جو: سودو، واپار، وڻج، سَٽو، پاڳ.
3. سوداگر جي: ساعت، قسمت، مهل.

سودو

1. سودو (سودي جا قسم): سَٽيو، مٽيو، واريو، ڪيو، موتايو.

سونهن

1. سونهن جا: جلوا، تجلا، سهڻا، چاڳ.
2. سونهن جو: جوپن، جلوو، حُسن، ديد، تجلو، جهرڪو، گهنڊ، هار، سينگار، ناز، مَرڪ، مُرڪڻ، فخر، سهڻو، پورل.
3. سونهن جون: گهورون، تصويرون، مُرڪون، مورتون.
4. سونهن جي: سهڻي، تصوير، تعريف، مورت، مُرڪ، وَهي، نزاڪت.

سيد

1. سيد جو: دين، ڏاڳو، پاراتو، معجزو.
2. سيد جي: پِٽ، دعا، ذات.

سيءُ

1. سيءَ جو: پارو، ساڙو، پاريو.
2. سيءَ جي: سردي، ٺڏ، ڏڪڻي، اوڍڻي.

شاهوڪار

1. شاهوڪار جو: رعب، ٺٺ، عيش.
2. شاهوڪار جي: ڪوٽ، سڃائي، يادگيري، هائوڪار، نہ.

شهر

1. شهر (شهرن جا نالا): ڪڪراڙو، پُڄ، پورب، پچم، لکپت، ملير، گجرات، واڳڙ، وڳھ، وَنگي، وَلاسو، مني، چاڇرو، ڊيپلو، نارو ڍورو، ٻھدمي، ڪيڙ، سيراٽيون، لنواري، رڻ، رحمڪي بازار، مانڊر، ننڍو شھر، ٽنڈوباگو، ننگرپارڪر، ڪرناٽڪ، ڪلڪتو، اجمير، مياڻي، مھدپور، مدڪي، مالوا، مدراس، پونو، پاليھ، پٽرا، پشاور، پالھڙپور، سچارا، سن، سجاول، سيکارا، سيکات، جاتي، ميرپوربٹورو، جھوناگڙھ، مڪلي، نٽو، جده، مينا، عرفات، مڪھ، مدينھ، عدن، بغداد، ملتان، ميرٺ، مرادآباد، ڪابل، قندار، اُجين، اوڙيسا، الور، آگرھ، ابوحسن، اورنگ آباد، اَرني، آسام، الھ آباد، اٽڪ، اُونچل، اُلکو، منھوڙو، ميھڙ، ملبار، ميسور، شورو، جيپور، جلال آباد، جاوا، جيمس آباد، يمن، ڊاڪا، فيروزپور، فتحپور، لکي، لاڙڪاڻو، لاھور، لکنو، لاکاٽ، پلاسي، چتور، ننگر، بوبڪ، بلڙي، پگو ٺوڙھو، مانجھند، نصرپور، نوابشاھ، نيرون ڪوٽ، ناگپور، غور، گنبٽ، بصرو، دوفان، راڻيپور، رڙي، رتن، راڌڻ، رامپور، بدين، پرولشاري، تلھار، پلھ، ماتلي، ٽنڈومحمد خان، ڪٽڙ، هوسڙي، حيدرآباد، ڈيٽڪي، الھڏنو ساند، پليجاڻي، اڈيرولعل، ھالا، پٽ شاھ، سڪرنڊ، ٽنڈو آدم، شھدادپور، لنڊو، ڪوٽڙي، جھمپير، منگھوپير، دابيجي، رٽيٽاڻي، ڊرگ روڊ، ڪراچي، فيض آباد، گانگھرا، بھاولپور، پنيور، ٽبيٽ، خانگڙھ، ڪلاچ، قھري، ڪيٽي بندر، ڪوئٽيا، ملوڪپور، ميرواھ گورچاڻي، جمڙائو، جھڏو گودام، جنگشاھي، شادي پلي، سمچي، سمرقند، سکر، ڈيڙاڻ، ياسين، دمشق، خراسان، خداآباد، راول گي، طور، تاتار، زنده پير، ڪاشي، دکن، اسلام ڪوٽ، نبيسر، دادو، جوھي، ديرو غازي خان، نل، برھمڻ آباد، پٽيالا، چنبڙ، ٽنڈوالھيار، شاھ يقيق، ڳڙھي، جھوڪ، چام شورو، گھليون، گھوٽاٽا، لھور، ملاکاتيار، ٽکڙ، گدوبندر، مٽياريون، سيوھڻ، تاجپور، شاھپور، ھالا پراڻا، خانوٽ، ڪنڊو، ميرپورخاص، روھڙي، سرحد، دولھ لعل، رنگون، چوڙ، شڪارپور، حيدرآباد دکن، ڪرتارپور، نوشھرو، خيرپور، ٽيرٽ، راڌڻپور، جيڪب آباد، سلطان شاھ، امرتسر، دولتپور، مورو، نارو شاھ، بکار، ڪاھڙ، ڪنڊيارو، ھالاڻي، لقاپور، سيري، تـوري، ساندڪي، ٻيراني، فتح باغ، جوڙ، بدين، ڪرناٽيون، ڪڙيو گھنور، ڪاڪڙيجي، ڪانھانيڙ، ڊنڊي، ڊٽ، گنگا، گرنار، ڪاڪڙ، ڪولھاپور،

مولارڙي، ميهڙ، نغار، منگر، ڦرڪارا، گلاب لغاري، بمبئي، ماباٹا، ملو حسن، ميون ڪريم، گھوڙا ٻاري، رپ، وِد، بنورو، هنگلاج، جھوڪ، جھالار، جھرڪ، مياڻي، پانچي، دڙي، چرخ، مچھري، ٽنڈو غلام حيدر، دبھڙو، دنگاڙي، حاجي سانوڻ، ڪليجاڻي، نري، گڏھ پوٽو گونگاڏاھ، ڪاڪ، ڪلوئي، ڪامارو شريف، بلغار، ڊگڙي، ڪڏھڙو، سماواتي، نصيرخان مدواڻي، هاليجاڻي، نظرپور، وسي ملوڪ شاھ، ملھڻ، بيگپور، نانگو شاھ، ٽنڈو چام، ٽنڈو قيص، بنگال، راڄو نظاماڻي، باقر خان، خيرو بوزدار، باگھلي، ڪامروپ ديس، جيسلمير، بجاري، اگھاماڻو، اڏڙي، گھلپور، لکڻ، قٽو، سيندبي، سرھاري، احمدآباد، جاجھڪ، ساڻيھ، ڪوٽ ڏيجي، آراضي، امن، ماڏو، گُڏيجي پَٽُ، پريجي، عاقل، لُڪ، گھوٽڪي، سارڻ، ساماروِ، وٽيجي، ساريجي، خداداد، سوراھي، جھلي، پٽيجي، اگھاماڻي، ڪوپر، بيراھ، انيراءُ جھنگ سيال، جيلان، چرچل، اٽيڪا، پاندو، دَڪَ، چَني، چنو اُڪ، ڪائي، موندر، ٽنڈومستي، بکر، ڪيڻ، حضورَ ماڙي، ونھيرو، گڙڪي، استنبول، اُپ، ونگي، تکيو، جيس، چڪ، ڏانگار، گرنار، چري، اوچل، اروڙ، غزني، پاري ننگر.

2. شھر جا: در، رستا، لنگھ، دُڪان، ھٽَ، وٽج، واپار، منگھ.

3. شھر جو: پاڙو، ويڑھو، دنگ، ڪس، ڏَس، پتو، محلو.

4. شھر جون: لاھيون، چاڑھيون، چتيون، پتيون، پيٽيون، گھٽيون، ڪوٽيون.

5. شھر جي: چِني، پيٽي، چاپ (شاپ)، ايراضي، ھَٽي، پِت، گھٽي، بازار، ماڙي، حويلي، دَھلي.

6. شھر جا بيت ●

ساراھيان سچو ڏٽي جو صاحب رب ستار چوان،
اچي اُوچل ڪوٽ تي، تيا حال مٽي حيران،
جاجڪ جھوناگڙھ تي، تند وڃائي تان،
گاروڙي گرنار ۾، تخت وڏا طولان،
حسن حسين حمايت ميڏي، ڪربلا ميدان،
ھُنن ھند حضور ۾، حوورون ٽيون حيران،
ايو لَمو آسرو، قٽو عشق پچائي مجنون ٽيو ملڪان،
مڪوءِ ملتان، ملڪ مدينو تن جو.

● چيل لعلڻ خان لغاري، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84

مُلڪ مدينو تن جو، ڪابل، قندار ۽ ڪشمير،
جدي، بصري، جيسلمير ڪان، هليا حاجي، حج حميد،
بهشت بنائي بازرُون، آهي صاحب پاڻ سڏين،
مشرق، مغرب، عرفات تي، نيلون، پسجن نيڻ،
محمد جام امير، لاهه لکون تون "لعلُ" چئي.

لاهه لکون سيپ "لعلُ تؤن، صاحب رب سبحان،
ايران، عراق، امبراس، دهلي، دکن، پورب پچهم، ڪچ، پچ، مٽي ڪستان،
لندن، ڪلڪتو، بمبئي، ڪوڪن، ڪشمور، سوي، ڏاڏر، سهواڻ،
سري، سکر، بکر، ٿر، بر، بحر، لکي، ڏونگر، ٽکر، جبل،
برپٽ، بيابان،
چين سر زمين اوڙک، چاچرو چيهه نڏان،
راضي رب رحمان، لاهه لکون تون "لعلُ" چئي.
لاهه لکون سيپ "لعلُ" چئي، برهه وڏي بازار لڳي،
آبڑو واهه، ولايت مٽي، چمن گهٽي چوڏار لڳي،
باهڙ ميڙ بنگالو، مصر گهٽي موچار لڳي،
شملا شام، تمام آرام گهٽو، ظلمات زَبر اظهار لڳي،
لبريز، تبريز، شيراز، ڪرمان، تبت، سورت جا سردار لڳي،
چين، ڪوچين، ماچين، چين، جنگالو، جاوا، جندجرار لڳي،
لطف ڪجان تون "لعلُ" تي، جو تنهنجي تند تنوار لڳي.

ساراهيان سچو ڏڻي، جنهن پيدا ڪيا ڪل پير،
ميرپور، ماتيلو، مناهجا، مندر، ماڙي گڏ ملير،
معراج، مانڪي، مانجهند، منياڻي، ميهڙ، مقصودو مير،
گهلو، گهوٽاڻا، گهوٽڪي، گهندڙ، گهاڙي، گهوڙا ٻاري گهير،
سڪپور، سَن، ساوڙي، ساڪرو، سکر، سيڪاڻ سڏين،
ڪياماڙي، ڪراچي، ڪوٽڙي، ڪنب، ڪاليج، ڪير،
پٽ، پاٽوجا، پاڪڻاڙي، پاناڻو، پاٽوڙ، پٽاپور، پرڪيو پير،
عمرڪوٽ، آگرو، عربستان، عامري، عليپور امير،

افرنگ، اڏيرو، آگرو، پنو عاقل، آبڙي اکسير، اکڙي، اُباوڙو، اجمير، عربستان، استنبول، انير، باهڙ مير، بڙودو، بَاوري، بانو، لَسبيلو، لکمير، لندن، لاڙڪاٽو، لاکاٽ، لکياري، لاهوت، لوٽ فقير، بر، بيابان، بٿورو، بيلجم، بابل، بندر، باگو، بلوچستان بهير، سُئي، قندار، ساڏور، ساگرو، فارموسا، سڌني، سڏير، ساجنا، سمير، فقير، پڌجان پول "پروچ" چئي.

سلون، ساماروَ، سنا سرا چاسن، ساوڙي دنگ، سلَم، سيول، سريان، سمرقند، سينگاپور ست رنگ، سالارو، ستپڙي، سڪرندر، سموستو، سدا واهر، سارنگ، سانگهڙ، ساڏوُر، سنجهورو، ساڏوٽي سؤ رنگ، سرنديپ، سڳارو، سيوهڻ، سيڌارجا، سروڙي، سيوستان سنگ، سُهليو، سمونڊ، سڪپور، سيڪاٽ، صدر، سرهاري سپ رنگ، ساکرو، سيوستان، سفرنگ، لاهر لکون سپ "لعلڻ" چئي.

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب سبحان، لقمان، لياري، لاهوت، لڦاپور، لودريا، لاکڙو لسان، خانپور، خراسان، ختنگ، کاهي، کرڙو، خيبر ٽيو خفقان، دَم دلوراءِ، ديرو، دلور، دادو، جنگشاهي جان، کلکتو، کاڻڙي، پاکستان، ڪرقائر هادي پاڻ هڻن سان، کيرٿر، کاهڻ، کٽياڻ، خواجا اجمير، کاڻ ڪري، کنبو ڪرکان، اصفهان، اکڙي، اٽلي، احمدآباد، عدن، دڙي سا دوران، اَنگلند، اندياَ، استنبول، پنوعاقل، اپ آسمان، اگهاماٽي، اُباوڙو، اوڙڪ آمري، اول اڳرو مان، بورنيو، بڙودو، باکو، برما، بهار، بهاولپور، بنارس بان، بيکانير، بدايون، باطوم، بادهر، برما، بولاخان ٽاٽو ٽان، بکرو، بيگماجي، بصرو، بُلغار، بدين، بوبڪ ٽيو بستان، بَنو، بهاولپور، باگو، بابُل، بنارس، بدر ٽيو باران، صاحب تون سلطان، پڌجان پول "پروچ" چئي.

طُور، تبريز، تَلو ٽڻ، تلهار، تاش، تُرڪي تارهن تان، هالا، حيدرآباد، هاڪڙو، هالاڻي، هوسڙي لاکاڻي لسان، ڪاٺوت، ڪروڙي، کورواهه، کنيات، گنگا آهي گيان، جوهي، جبروت، جوڌپور، جڪرا، جاتي جاڙي کان، جيڪب آباد، جيلجي، جيمس، جنگالو، جاوا، جيهوپير جوان، هاڙهو، هرمز، هانگ ڪانگ، هنگلاج، اُچ، تاجپور حيران، خيرپور، خيوا، خارطوم، خراسان، خيبر پيو خاقان، دمشق، دائر، دالڙيو، دولتپور، دالي، داڇل دان، دلوداروُ، دلوراءِ، داڙو، دهلي، دَم، دَيرو دان، دنگ، دادواهي، ديرو، دکن، ڏامرکي، ڏامراهه ڏيان، رَشيا، رُوم، راڄنپور، روپاهه، رڙي، راوي ڪيان، راڏڻ، ريمس، رتوديرو، روپي، رگبي، رنگپور، روهڙي رتان، راڻيپور، رنگون، راولپنڊي، روهه، رتنا، رکڻ کان، روجهاڻ، ريوند، راهو، رياست، ارم کوٽ، ايران، شَملو، شام، شاهپور، شڪاگو، شهدادکوٽ شان، شورواهه، شيراڻي، شَيراز، شاديپلي، شعبان، غازي گهاٽ، غزني، غار، غرق، غنچو، گدوبندر گيان، صاحب تون سلطان، پڌجان پول "پروچ" چئي.

پڌجان پول "پروچ" چئي، تون پاڪ ڏڻي پروڙ، قنبر، ڪنگري، ڪنديارو، قسطنطنيه، ڪانگ ڪس، کامارو، کين، قلات، کلياري، کينڊي، ڪرمان، قيص، کولمبو، کاشي، کاشڪڙي، کاڪ، کنديارو، کوهه کاف ڪٽ، کنب ليما، کنڊڙي، کيان، کٿڙو، کوئٽيا، کاڇوکڇي ڪر، لاڙيي، لقاپور، لنڊو، لکنو، لسبيلو، لودريا، لاڙبر، لاکاڻ، لنکا، ليارُي، لڙهي، لکي، لعل سڙ، لعلوکوٽ، لبريز، لکپت، لاکڙو، ليلاپور، ليانر، لقمان، لاهور، لهور، لاکارو، ڪراچي، کانجر، پاڪ ڏڻي پرور، ڏي تون پاند پناهه جو.

ڏي تون پاند پناھ جو، ڪر صاحب رب ستڙ،
منگھو، مسرج، مستي، منھوڙو، مشرق، مغرب آھي مير مشر،
مقصودو، مدينو، ملدسي، مڪو، ملتان، مصر،
محرابپور، مستي، ماڇڪي، مناھجا، ماسڪو، متھلو، ماڇ،
لاھ لڳون سيپ "لعلڙ" ڄڻي، پاڪ پلارا پير،
ڪيرٽ، ڪرولي، ڪنڀُ، ڪيسانو، ڪاھي، ڪشمير،
ڪورواھ، ڪڏڙو، ڪٽو، ڪماڻ، ڪرڙو، مشقط مير،
ڪڏھ، ڪاٽوٽ، ڪارو ڪاھ، ڪنياڻ ڪٽوري ڪير،
ڪَري، خواجہ اجمير، ڪنياڻ، خيرپور، ڪپرو، خيبر ۽ جھمپير،
پَد، پنجاب، پليجا، پلھ، پورب، پاتڙي، پھاڙي پنير،
گجرات، گسري، گروڙ، گنگا، گرنار، گملٽ، گل نير،
گھلپور، گرائي، غزني، گنجو، ڏونگر، گچيرو گوڏير،
گنگو، ٽر، گاھياڙي، گاجراھ، گوني، گوگھاروگلستان، گاج گل مير،
گلاب، گيپات، گودڙيو، گلبرگ بشير،
موٽ محمد مير، لاھ لکون سيپ "لعلڙ" ڄڻي.

قمبر، ڪلڪ، ڪميجا، ڪڙُونبي پنيور ۾ بشير،
تخت ھزارو، تُران، تھران، طورسينا، ٽڙ تلاھي تير،
ھلاڙي، پيلاڙي، ھوسڙي، ھڙي ھير،
پريتم آباد، پٽورو، پھاڙي، پڪو پسايا پير،
پلھ، پات، پونو، پاپوڙا، پاتايون پن چير،
ائر لئنڊ، انگلنڊ، فرانس، برطانيہ، اسپين، پينگھارو پير،
پٽ، پشاور، اَمرتسر، سري نگر، سملا، پانڊيچري، ڪاريڪل، ڪسير،
چمن، چڪچوٽي، چنبڙ، انڊوچائنا، ٽبيٽ، لاسا، مدراسي مير،
صاحب پاڻ سڏير، لاھ لکون سيپ "لعلڙ" ڄڻي.

چئينچل، چرولي، چتگانگ، چمن، چائنا، چناھ،
چمڙو، چاندڙ، چاوٽي، چوريار، پنجاب پناھ،
ڊٽ، ڊينگو، ڊيڙو، ڊورد، نوڙڪي، نارو شاھ،

نوپور، نوشهرو، نقر، نصيرآباد، نجومي ناهه، گھنڊتر، گھاڙي، گھلو، گھوٽاٽا، گھوٽڪي، گھارو، ارم ڪوٽ، اوڙاھ، پاڻگناڙي، پڙو، پاناٽي، پڳو ٽوڙھو، پاڇي پرڪيو شاھ، نٽو، نارو شاھ، نل، ڏوڻ، ڏيٽڪي، ڏيپلو، ڏاھه، ڏوڪري، ناروي، سئيڊن، ڪرسچئنا، سائبيريا، اُرگا آھه، ڏيئي تون پير پناھه، لاھه لکون سڀ "لعل" چئي.

لاھه لکون سڀ "لعل" چئي، صاحب رب ستار، آفريڪا، آمريڪا، ڪوريا، سيول، ارڪوٽسڪ اظھار، منگوليا، منچوريا، مڪڊن، ماھي، ٽوڪيو، پانڊيچري پار، ٻڌنگڪاڪ، برما، دمشق، ريول، بغداد، بَڪرسيٽ بھار، اٽلي، روم، آسٽريليا، آلبينيا، اٽينس اظھار، بداپيسٽ، بروسيلس، بيلجم، لزبن سوفايا کي سار، برلن، ولنا، ڊبلن، پئرس، پولنڊ، هالنڊ، گھر هيڪار، ناروي، نانگپور، گاروي، گرينوچ، ڊربي، ڊومن ڏار، ڪرائڊن، ڪاونيٽري، ليڊبس، وندسر، برسٽل بازار، اومسڪ، ٽومسڪ، اردن، افغانستان، سائگان، برار، ڪولمبو، کوريا، ڪاڪيزيا، ڪنٽون، ڪاشگڙھ، قندار، سريا، سرينگر، سمرنا، مشهد، طُوس ۽ تاتار، ميسور، ميسوپوٽيما، مدراس، مرادآباد، بنارس ٻڌي ڏار، جيپور، جوڌپور، مُوصل، مالوا، منيلا، اوساڪا، هردوار، ڪوبي، ڪيوٽو، پاٽنا، پئلسٽائين، بُخارا، بَلخ، بُلغار، فرانس، فلسطين، ريول، رگا، ماسڪو ۽ ملبار، ڪريفيلڊ، ڪمنٽن، نئٽر، ليانز للي، ماھي، يانم يار، مارسيلز، ميُونچ، ڪئلي، هئور، وينس، سوفايا سار، بلگيريا، بيلگريڊ، بيل، بَرن، نيپلس، اٽلي جو آڏار، رومُ، رومانيا، ريڊنگ، ليڊبس، گيمبيا ٽيو گلزار، ڪرم ڪري کلتار، لاھه لکون سڀ "لعل" چئي.

(3)

ولايتون ساري ملڪ ۾ آهن سوين سربسر،
پر هتي لکان ٿو ٿورڙيون، ڪجھ مذڪور مختصر:
سملا، بنگال، سورت، ڪشمور، ڪولاپور،
دهلي، دکن، بمبئي، جاوا، جھونا ڳڙ،
برٽش، برڙدو (پچمر) پونو، پورب، پالٽپور،
گُوا، اجمير، گجرات، گھاٽيرا، سقيم سينگاپور،
ڪچ پُنج، ڪوئٽيا، ڪلڪتو، ڪوچين، ڪانپور،
ملتان، مڪو، مدينو، عربستان انور،
بدر، جدو، ڪربلا، عرفات ۽ خيبر،
جنيند، جنجيرا، نايا، لنڊڻ، لقاپور،
استنبول، امريڪا، پالهي، پشاور،
پوپال، پڑوچ، ميرٺ، آسام، امرتسر،
ٽانڪ، ڇمون، سانوَ، تنواري، سيروهي، سوندر،
پاٽيو، پوکرڻ، پالڪ، جالور، جوڌپور،
راجپوتانا، رامپور، ناسڪ ۽ نيڙ،
ڪينانوڙ، ڪوچبهار، لکپت، لائلپور،
روس، رنگون، اٽلي، انگلينڊ، اڈيپور،
ماروار، ماهي، مروڙا، واڳڙ، روم، مصر،
پاٽنا، پچم، پشاور، شام شراونپور،
هنگلاج، هوڙا، آگره، سانگهڙ، ستاور،
ايلور، فرانس، هبلي، ماڙ، منيپور،
سيڪر، سلون، بيلجم، نينيتال، ناگپور،
ديسا، دارجيلنگ، يانم، بيجاپور،
نيمڪ، ٽرچناپولي، جاٽور، جيپور،
اوٽاڪمند، المورا، والهوٽ، واڳڙ،
برما، بهار، اوڙيسا، سيالڪوٽ، صدر،

---

[3] اميد علي پٽ ولي محمد لغاري، ويڙل ڳوٺ جادو لغاري تعلقو ٽنڈوالهيار. سنہ 1910ع/1328ھ ۾ ڄائو. سنڌي ست درجا پڙهيل آهي. سندس ٽيهه اکريون، مولود ۽ ڪافيون مشهور آهن.

رتناگري، الھ آباد، مدراس، ماڻڪپور،
بيڪانير، بنارس، ڪاشي، ڏارواڙ ۽ ٽر،
گُوا، ڊمن، ڊبُو، ايشياڪنڊ اتر،
انبال، افريڪا، پنج محل، بيلگام، بھاولپور،
اجمير، ابُو، احمدننگر، خوش رياست خيرپور،
ڪابول، قندار، ڪولاپور، راڊڻ، رائپور،
افغانستان، نيپال، بئنگلور، برار برابر،
سي سيپيئي سراسر، پر ولايتون نہ پوريون ٿيون.

پر اجان بہ ولايتن جا، ٿا ماڻھو ڪن بيان،
ڪانياواڙ، ڪانيرا، برٽش، بلوچستان،
چندرننگر، پانڊيچري، پنجاب ۽ پوتان،
ڪشمير ڪي ڪوفو، اورنگ، مايزدان،
لاھور، چين، بصرو، ڪيرا، خراسان،
منڊ ڪوٽ، ميسور، مرزانپور، ملتان،
وونڪٽ، ترڪستان، جبلپور، جپان،
شولاپور، ھرات، ھئورا، احمدآباد، ايران،
سنبل، ۽ سيرام پور، نظام، باگرجستان،
تاشقند، سمرقند، يمن ۽ يونان،
ارم، عدن، جمشيدپور، جيسور، اصفھان،
يورپ، حبش، راولپنڈي، لکنؤ ۽ لابان،
ڪوڪن، فرات، دجلہ، تاتار ۽ توران،
بلخ، بخارا، عراق، قاف، داگستان،
ساڏور، سمگان، جرمنين جو جھان،
"اميد علي" منجھ پاڪستان، قصا ڪندو ڪيترا.

عرض

1. عرض جو: حال، مُدو، سوال.
2. عرض جي: صدا، منٽ، ميڙ.

عشق

1. عشق جو: وڇوڙو، فراق، ميلاپ، وصل، صدمو، ڏَڪُ.
2. عشق جي: سڪ، جدائي، محبت، گڏجاڻي، چوٽَ.

عضوو

1. عضوو (عضون جا نالا): ڪپو، سڄو، چپر، ڳل، ڳچي، چُرُون، ڪلي، نرو، ٽڻ، ڪُـڙي، ڪَـڇ، تـري، اکينون، ڏڙ، هينئون، چشم، گَـلو، ڏونرو، زبان، ڳريو، پـني، تارُون، سرِي، ڏاڪ، مُـنهن، بازُو، مرَهي، پير، هٿ، تن، پاسو، متو، پاپڙي، ڪلهو، مُـريو.
2. عضوي جـا: پـاڪر، ڏولهـا، پاسـا، ڏونـرا، سـلام، اشـارا، وارَ سـورنهن سينگار.
3. عضوي جو: هٿ، پير، مُـنهن، نڪ، پـاڪر، ننهن، پاسو، چميو، ڏونرو، سنڌ، ناٽڪو، جسم، ساهه، پـتو، هَـڏُ، ماس، گلو، ڪاڏو، پيٽو، هاضمو، چَـم، واريو، اُچلايو، هنيو، ڏڪ، سٽيو، سمجهيو، سهي ڪيو، ڳالهـايو، چڪيو، عيب، عقل، ڏيان، لُٽڪو، لِيو، لياڪو، لب، قلب، مُـڪڙو، لَـٽڪو، چٽڪو، سينگار، ادب حيا، لوپ، موهه، ڪام ڪروڌ، شرم، پـرم، وَهـم، چرون، بُـڪ، آرس، گوگهرو، دگران، دوران، پهلوان، ديد، پوريل، پٽيل، تارو، چپر، تُـنرو، سرمون، ڪجل، پنجر، ڏوڏو، اٽيل، اهنڪار.
4. عضوي جي: لت، مڪ، هنج، نَـس، نار، هلت، چلت، لوچ پوچ، لَـڪي، شڪل، شباهت، پيشاني، صورت، مورت، لِـچَ، نِـچَ، لچ ليهه، طمع، هيڇ، هـِـڪي، هڏڪي، اُباسي، ڪـل، خوشي، مـاڇ، تولهـ، اپرائي، سـپرائي، سورهيائي، جاننائي، همت، ماڻڪي، وَٽ، چنبي، پنبٽي.
5. عضوي جون: ڪليون، چُـرون، حرڪتون.
6. عضوي جا بيت

(1)

سـاراهيان سـڇو ڏڻـي، جـو صـاحب رب سـتار چـوان،
آگَـر، آگونـا، اُرَهـ، اکيـون اَبـُـرُ، اوجهـري، آنـدا ڏار چـوان،
آرس، عيـن، اُبتـو، اُکـري، اَنگڙائـي، اَسـو ڏار چـوان.

---

(1) چيل لعلڻ خان لغاري جو. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص 84.

بدن، بکي، بيني، بازو، بت، بوتو، بار چوان،
بغل، بُبو، بوسو، بدي، پير، بُجو سو بيڪار چوان،
ٻاچو، ٻيٽا، ٻنڊ، ٻيڙو، ٻوٽ، ٻچا، ٻانهون، ٻنڊي، ٻُڪ يار چوان،
پچرا، پُنا، پستا، پني پرهه، پيشاني، پاپڙي، پردو پار چوان،
پب، پير، پاسريون، پتو، پيٽ، پندو، پلتار چوان،
پاڪ، پوندو، پنبٽ، پڙپي، چيتو، چربي ڏار چوان،
تري، تلي، تنو، تُنرو، تارو، تُنبو، تارون ڏار چوان،
ٽونڊ، ٽونگا، ٽوڙهه، ٽنيي، ٽوٽڻ، ٽپڻ، ٽيڙا، ٽنگ ڏار چوان،
ٽٽ، ٽُٽا، ٽُڏا، ٽنيا، ٽڪ، چونڪ، چشم چوڏار چوان،
ڦوٽو، ڦٽي، ڦُلو، ڦوڪي، ڦڦڙ، ڦيهي، ڦر ڏار چوان،
گرانٽ، گلو، گردن، گوڏا، گنجا، روڏا، وار، گينوار چوان،
گوش گوشني، ههوهنجهي، ڏڏ، دوڏا، ريڑها رمزدار چوان،
ڳل، ڳراٽي، ڳٽا، ڳوڙها، ٻيو ڳاٽا، گيسي، گار چوان،
ڳچي، ڳاٽ، ڳپيرڻ، ڳيڙي، ڳرو، ڳوڪو، ڇپ، چنبا، چُڪ ڏار چوان،
کين، کاڏي، کولي، کُچ، کُڙي، کينيڑاٽي، کل، کيسا، کُر ڏار چوان،
کاڏي، کبو، کُڙي، کيسا، تون کول آڙي اظهار چوان،
دل، دماغ، دست، دُنڊ، دڙها، دڦوڙا، ديد، ويکا ديدار چوان،
ڏڙ، ڏگ، ڏائو، ڏوئرا، ڏيڏر، ڏوڏو، ڏانون ڏار چوان،
ڏُکا، ڏوراٽي، ڏاڙهي، ڏندڙا، ڏُکا، ڏار آڏار چوان،
ڍيڙي، ڍُول، ڍاکون، ڍاري، ڇڪي، چونٽي، چوڙا يار چوان،
ڍاکون، ڍونگري، ڏگ، ڏڙکي، ساهه، سندو سينگار چوان،
جيءُ، جُسو، جند، جان، جگر، جيرو، جمال، جوٽا جنسار چوان،
جوهه، جوٽين، جذبو، جوڙي، حُسن، همت ڏار چوان،
چاڙي، چنگهون، چپ، چيراٽي، کل، کبو، ٻُڪ ڏار چوان،
چيلهه، چونڪ، چُرون، چهنبي، چپٽي، چڪ، چنبا، چُڪ ڏار چوان،
چڪي، چپ، ته ٻنڊي، ٻراڙي، چالي، چتڙا، ڏار چوان،
روهه، رڳون، رت، ران، رلائبي، رمز رقيبي، رخسار چوان،
زنخ، زور، زباني، زلف، زيرا، زيراندي، جيرا يار چوان،
مٿو، مغز، مونا، مٽون، مرهي، ماٽکي، مڪ مهار چوان،
مُنيون، مُنديي، مُريو، مثانو، مٽکو، مُڇون، مڇ ڏار چوان،

ناسون، نڪ، تہ نريون، ناڙي، ٻيو نرگهٽ، ناڙو، نار چوان،
نظر، نَرو، ننهن، نهائين، نڙي، نَلو، نُور نراڙ چوان،
لوهو لکيو لب، تہ لوٽا، لونَدڙي، لاشو سو لاچار چوان،
لوڙهہ، لُڪي، لپون، لتون، لڙڪا، لڳ لکدار چوان،
لينگهو، لپاٽ، مور مقعد، معدو، مٿيون، مُنهن ڏار چوان،
قلم ڪياڙي، قلب، ڪَچون، ڪُلهَا، ڪَن، ڪاپار چوان،
ڪنڌ، ڪرايون، ڪوڙا، ڪاڪڙا، ڪاڪل ڪيس قرار چوان،
ڪمر، ڪنڌو، ڪوپري، ڪڙهہ، ڪڏو، قدم ڪار چوان،
سري، سسو، سينو ساهي، سانگهڙي، سَٽر ڏار چوان،
سائو، سَٻتو، سچو، سينڌ، سُنڌو، سنڌ سار چوان،
شدت، شوق، شهد، جُڳائي، شولو، بشير، ڪارا وار چوان،
هينئون، هوش حيا، هٿ سارو، حلق اُتي هڪوار چوان،
هوڙهہ، هڙپاني، حشمت، هوڏ، هَڏي، هوشيار چوان،
لطف ڪجان تون "لعلٽ" چئي، ڪلمون قلب قرار چوان.

(2)

صفت ڪجي سبحان جي، ذوق منجهان ظاهر،
آگي اپايا آدمي، ماڻهو، جن، بشر،
ڏنئين عضوا انهن کي ثابت سراسر،
مٿنهن، مٿو ۽ اکيون، بيني برابر،
پنبٽ، ونيون، ماڻڪيون، ٻروُن ۽ چپر،
نڪ، نراڙ، ناس، ڪن، ڏَنَد ڏَنا ڏاتر،
ڪانيٽ، پاسو، ڏکڙي، پُني، چيلهہ، ستر،
ڪياڙي، ڪنڌ، ڪيپراني، هينئون، جوٽ، جگر،
ڪچ، ڪرائي، ڪاڪڙو، جيرا، بکيون، ڦڦڙ،
ٿونٽ، آگونو، نَري، ٻانهن وڏو ٻر،
گوڏو، مُونُو، مُريو، هٿ، پير، آگر،
لوٽا، مغز، تارون، چاتي، اُرهہ اَپر،
ٻاچ، وچين ۽ شاهڊ، چيچ چگي چوڏر،
اِهي سڌا سراسر، عضوا ڏنئين انسان کي.

---

(2) چيل اميد علي خان لغاري جو، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيہ ص 143.

عضوا ڏنا انسان کي، رب ڏٺي رحمان،
ٽنگ، ٽگهٽ، پاپڙي، وات، چپ، زبان،
ڇنگهه، ڪنڌو، ڪرنگهو، ٻڪ، تري ۽ ران،
ڇاڙي، ڪوڙي، پني، مٽڪو، دل دوران،
ڏوڏي، ڏاڙ، ڏونرا، آنڌو، اک عيان،
نڪهن، نڙي ۽ وار، نرو، مرهي، واڇ، لسان،
ڪاڏي، پيڏي، ڪڙي، رُخ، ڏانڪون ۽ ران،
دُن، تري، هنج، گُريُون، پڳ پائون، مٽ، ڪان،
ٽڻ، ڪلهو، لونڊڙي، ڪاڪڙو، سنڌان،
پپ، پاندو، چٽ، ڳل، سسي، ڏڙ، اندران،
آهي بدن جو بيان، پر"اميدعلي" ٿو عضوا چئي.

علم

1. علم جا: عهدا، عهدَ، اکر، ڏيٽا، ڏُلَ، تعويذ، ورقَ، مُلان، مولوي، حافظ، اُستاد، حرف، پنا، فالناما، جملا.

2. علم جو: خط، پيشُ، نقطو، مطلب، قرآنُ، پنو، ٽپٽو، فالنامون، ڪاتب، معلم، آخوند، علامہ، جملو، ڪلام، قلم، الف، لکيو، فاتح.

3. علم جون: آٽيون، سٽون، زيرون، زَبرون، معنائون، جنتريون، شدون، مدون، جزمون، پڇاڙيون، ڦرڻتون، نوڪريون، صحيحون.

4. علم جي: الف بي، ياسين، آڏي، ستَ، اُبت، سبت، زير، زبر، صورتخطي، جزم، شد، معنيٰ، مراد، حديث، لکپڙهه، ڪتابت، ابجد، جنتري، دعا، ڪلڪ، مس، سياهي.

عيبدار

1. عيب (وڏُون): چري، مستاني، ڪاڻي، نڪ لٽي، چريو، ڪاڻو، انڌو.

فقير

1. فقير (فقيرن جا قسم): سامي، سَتو، سنياسي، پَٽ، پينو، بڪاري، جاجڪ، جوڳي، ڪاپڙي، آڏوتي، مست، ديوانو، پوربي، صوفي، نانگو، لُنگ بند، ملنگ، مجذوب، عليل، نقيب، غوث، قطب، ابدال، ويراڳي، ميانوال،

لاطمع، لاهوتي، سيلائي، پند، جنائي، سرندائي، نانگائي، نيڪ، چگو، سُٹرو، چارڻ، مگڻو، منگتو، تارڪ، گاروڙي، پيوت.

2. فقير جا (فقيراڻا، فاقيرا): سانگا، ميڙ، ڪستا، ڏنڊا، ڪوندا، نشا، اُلٽ، ڦنڊ، ڦيرا، چاليها، چوتا، ڏها.

3. فقير جو (فقيراڻو، فاقيرو): نانگ، آلاپ، ڪستو، ترس، حال، ديڻ، فراق، ڦوڙائو، جهولڻ، ذڪر، لباس، ويسُ، لوپ، حلقو، ميلو، ڪونرو، ڪوندو، ڏنڊو.

4. فقير جون (فقيراڻيون): دعائون، پٽون، جهوليون، ڪمايون، گودڙيون.

5. فقير جي (فقيراڻي، فاقيري): لالچ، حقيقت، جڙي، جهولي، مُرلي، عاشقي، تار، دُعا، پٽ، جتا، ساجهه، ڪمائي، لات، تنوارَ، آسيسا، گدائي، گودڙي.

6. فقير جو بيت ●

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
آڏوتي آرام، آديسي، انگي، الفي، ايم، اڏوبند ايرام چوان،
آر، اشارو، امانت، آزي، ادب، آسڻ، عشق، اعتبار چوان،
آهه، اُداس، اَجهو، اگٽ، آس، اَٽر، ايرادو، اقرار چوان،
بيڪ، بيڪيا، بازي، بَحر، بدنامي، بک، بيراڳي، بهار چوان،
بسترو، برتن، باس، طلب، تار، تماشو، تلڪ، تنوار چوان،
طمع، تانگهه، تعظيم، طرز، تعل، تعويذ، ترڪو، تنبو ڏار چوان،
توڪل، تڪيو، طور، طرح، توبهه، تَسيو، توجهه ڏار چوان،
طارق، تسبيح، تُرهو، طمع، صحبت، سانگ، سارسنيار چوان،
سچ، صفائي، سگهه، سونهارو، سَخي، سرور، سفر ڏار چوان،
سڪ، ستابو، سُور، صبر، ستيا، سڪ، صدقو، سڏ يار چوان،
سوَال، صدا، سَير، سامي، ستُ، سِير، سنياسي، سنگت يار چوان،
ثواب، سڳو، صدمو، سڪ، سرير، شيوا، سندرو ڏار چوان،
سحر، صدق، سوءِ، سوز، سومار، سجاڳي ڏار چوان،
جٽ، جوش، جاڳو، جلوو، جاڳي، جامون جوڳي، جٽيو ڏار چوان،
جڳ، جڳت، جوڙ، جلالت، جواب، جوڳ، جرار چوان،
حال، حقيقت، هيناهين، حليمت، حد، حسن ڏار چوان،

● چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص 84

هنڌ، حادثو، هوش، هڪل، هوڪو، هاڪ، اسرار آڌار ڇوان،
خيال، خُمار، خُلق، خنبيرو، خيرات، خاڪي، خصلت يار ڇوان،
ڪيڏ، خوشي، خوف، خطرو، حجاب، هوشياري ڏار ڇوان،
دين، دُعا، ديرو، دڪ، ديوانو، ڏاتو، دلاسو، درد، ديدار ڇوان،
بودلو، بهار، جاڳ، جادو، ذوقُ، زيارت ڏار ڇوان،
ذڪر، زور، زاري، روئڻ، راحت، رولڙو ڏار ڇوان،
رمز، ريجهه، رس، ريهو، رنج، رَنگ رُخسار ڇوان،
راز، روپ، رهاڻ، راتاهو، شُڪر، شوق شمار ڇوان،
شان، شرم، شرف، شيڪو، شور، شولو، شڪار ڇوان،
غير، غلطي، گمان، غوطو، غرق، غماض، غرقي ڏار ڇوان،
فراق، فڪر، فنائي، فند، فاقيو، فهم، فيض آڌار ڇوان،
قلب، قياس، ڪرامت، ڪانڌو، ڪشالو، قرب ڏار ڇوان،
ڪُنڌيا، ڪنپٽ ڪاپڙي، ڪروڌي، ڪستا، ڪٽيا ڏار ڇوان،
ڪرت، ڪمائي، ڪنچير، قلابا، ڪڙيون، ڪچڪول قرار ڇوان،
ڪنوتيا، ڪفني، ڪلام، قول، ڪچائي ڏار ڇوان،
لُنگ، لنگوٽو، لولهٽ، لاهوتي، لنگهو، لڪ ڏار ڇوان،
ليئو، لقب، ڪنڌي، ڪُڙتي، ڪاني، ڪنڌو ڏار ڇوان،
لَب، لالچ، لوپ، ليئو، لياقت، مرڪ، مجهلو ڏار ڇوان،
مَنڊ، مُرلي، مرڪ، منتر، ماڳ، ملنگ، مڪر، مڙهي ڏار ڇوان،
مٽيا، مڪان، ماتم، منزل، مارَ، مستي، منوتي ڏار ڇوان،
مُهر، موج، مِهر، محبت، مجلس، مرم، ملحظو ڏار ڇوان،
مگهه، مونجهارو، ملاقات، ميلو، مٽڪو، مٽيادار ڇوان،
نَاز، نرمي، ناچ، ناتو، نينهن، نظارو، نظر ڏار ڇوان،
نوڙت، نانگو، نات، نياءُ نَد، نجومي، نروار ڇوان،
مست، مڪر، مئخانو، مجاوَر، مونجهه، مُرلي ڏار ڇوان،
يقين، يار، پيائي، پاري، پانهپ، پٽاڪ، پولي ڏار ڇوان،
پلئو، پوتي، پتَ، پاراتو، پور، ويساهه، وعدو، وقوف ڏار ڇوان،
ٺاهه نوهه، ڏڳي، ٽاپُر، پلو، پلائي، پيرو، پَٽ، پان ڏار ڇوان،
ٽُڪ، ٽول، ٽولاڪو، ٽولو، ٽڪاٽو، فَقَر ڏار ڇوان،

ٽان، ٽڪ، ٽورو، ڦيٽو، ڦيرو، ڦٽيو ڏار چوان،
گام، گونڊر، گيڙو، گوڏ، گاروڙي ڏار چوان،
ڳارو، ڳلي، ڳُٽ، ڳُوڙهو، ڳٽتي، ڳانو، ڳَپل ڏار چوان،
خيال، خوشي، کَٽي، کپارو، کُٽکو، گُڏون سو گلزار چوان،
ڏاڄ، ڏَٽو، ڏورڻ، ڏات، ڏک، ڏولائو، ڏاڳو ڏار چوان،
ڏَت، ڏان، ڏاکڙو، ڏس، ڏڳو، ٽپڙ ڏار چوان،
ڍنگ، ڍارو، چَند، چاهر، چاپ، چندو، ڦيٽو، ڪُندري کار چوان،
جهٽ، جهڪو، جهوري، جهڇٽ، جهنڊي، جهلڪار چوان،
سَتُر، قبر، گهور، گهمٽ، هَٽ، حسد، هُدو ڏار چوان،
تَرڪ، طمع، ترس، تسبيح، تَڏي، مَڏي، مُصلو ڏار چوان،
فنا ٿي ويا فڪرن ۾ "لعلٽ" لک هزار چوان.

ڪاٺ (ڪاٺي)

1. ڪاٺ (ڪاٽين جا نالا): لَٺ، ديال، بانس، آلو، نهرو، سُڪو، هلڪو، ڏنگو، ڦڏو، ڪني ڪاني، مني ڪاني، ڪاٽي، پوٽي، هلڪي، پيٽُ، بڪر، وڏو، نندِيو، پورو، چوٽو، ڍگهو، پوچو، جاڏو، تاڏو، ڪندو، سنئون، سڌو، پڳل، ٽنڊل، نيٽ، ڳرو، رتول، ڪاري، سُرهي، سچي، آڏي.

2. ڪاٺ جا: لَڙها، ڏَڪ، چوڏا، مُٺيا، هٿيا، اوپرا، دروازا، ڏورٽا، پينگها، منَ، ڏلها، نيزا، پيلنگهه، ڏنڊا، جاڏا، تاڏا، تاڙا، داسا، پاڳا، هندورا، نهيرا، راندِيڪا.

3. ڪاٺ جو: لاهه، لوهيڙو، منو، ڳُجهه، ڏورٽو، راهو، (شڪارين جو) پيلنگهه، پينگهو، هرُ، ترُ، نال، نار، دَرُ، بُند، پائٽو، لڙهو، مارو، ڏَڪُ، ڏولائي، نهليو، وٽيو، ستيو، ڪجائو، جنڊو، هنو، پاڪڙو، منڊِ، ورو، آسڻ، ٽويو، هٿيو، نَڙ، چوڏو، ڪنيو، ڪارب، ڪرهو، هندورو، مٽو، سنڌ، ڳن، گوشو، صندل، اولو، ڪَپو، مُن، ڪتبُ، نيزو، گهاٽو، ڦوڙائي، ڦوڙات، ڪوهو، رُول، ماچيس، مُهرو، ميڙ، قلم، پائي، ڪٽولو، ڇهبڪ، ور، وٽوهڙ، اوپرو، ٽارُ، ڏلهو، آرٽُ، چوٽڪ، مڪڙو، سوراخ، ڪانُ، داسو، ٽنبِ، مُٺيو، لاٽون، پورُ، ڪٻٽ، چونپل، لڪڙ، ڏنڊو، بانڻ، گهوباٽو، سوٽڻ، ويلڙ، چڪرو، مهلڙو، ڦُل، چپو، سُڪان، هورو، چيرُ، ڪندو، پتڙ، جهاز، غوراب، خومچو، وڊيو، چليو، رَندو، چَڪ، چَڪر، پانڊو، آرو، اوپارو، پاڙيو، نهور، ڏَڪ،

مَـل، ڈوڈو، ڈانڈیو، پیانو، منگھو، داپ، داہڑو، کنڈاٹ، سینور، چیچڑو، واٹو، کیرو، کِلو، چرخو، کُھڑ، ڈنداھر، اوبرو، مچھو، ٹُـکو، ڈگر، اگر، کوئیلو، ہریو، پریو، سُـریو، دونھون، قَـر، مُـچ، مَـچ، تختو، اڑو، چاک، گولو، چورسو، دُھل، ھارمونو، مُتو، باجو، ڈُکڑ، سُرندو، یکتارو، طنبورو، سَلُ، کانو، اَنبیو، خانو، ڈِک، نھیرو، کانگ، سنھور، بُـرنج، ڈک، ٹکاءِ، ڈنڈ، گُـل، وڈیو، سُونگو، پرٹو، جـھرٹو، بُـل، اسم، سونگارو، سَـردرو، ترو، طاق، راندیکو، آڈاٹو، پچرو، کَاٹ (سزا لاءِ) دروازو، وانگي، ٹھکڑ، ویساھون، جھلڑ، بیلھڑ، بُند، رحل.

4. کـاٹ جـون: ہـاریون، پگیـون، ہنڈیـون، تڑیـون، پیـانیون، ہسـانگیون، تـاکیون، اَڈیـون، مُـھریون، چـاڑھیون، کـامون، ڤرٹیـون، ریلـون، میڑیـون، ایرڑیون، ناکیلیون، مانڈاٹیون، پٹیون، ہانھون، وڈیون، پچڑیون، ٹُـکیون، کُـتون، کتـون، اِیسـون، پـاٹیون، ٹنگـون، بیڑیـون، اِٹیـون، بینـون، اَرڑیـون، چاکڑیون.

5. کاٹ جي: وَنگ، تڑ، پوڑ، وانگي، ہُـندي، ساري، ہاري، پاٹي، لڳي، ايرٹي، پگي، چانگي، ہسانگي، کـڑکي، تـاکي، واتـوري، پٹـي، ڈوري، کام، موري، ہياني، آما، پاھوڑي، وري، بيراڳڙ، اَڈي، اُٹڑي، پوٹي، صندوق، کُـرسي، چاڑھي، چيت، گھُـندبي، تسبي، مُـني، اوڑاکي، جھل، ہـانھي، پونري، کَـلا، منڈي، کُت، چوٹي، ٹولھي، چَـتي، ارڑي، تري، بگد، قَـرٹي، منجي، اِيسَ، چڑھي، سُـلَفي، دَہي، ڳجھہ، مُـرلي، اندرين، ڤٹي، چوٹائي، چٹي، کڑھ، مارَ لارَ، مُـھري، کٹ، چُـوڑ، سرائي، ٹنگ، چوٹي، منجڑ، صندلي، ميز، گـاڈي، پيتـي، پـانيل، چپر، لَـٹ، مستر، ڈُگڑي، مورڑي، مونگري، اکري، سگي، بيڑي، دونبي، چانئٹ، ريپ، گونيا، تَـکڑ، سوھڑ، ڤرھي، نيسر، بُـندي، اٹي، گـلي، ٹوٹي، کاجڑ، ڳاڈي، کمانَ، ڳني، کنواني، ڈانداري، پانجاري، نَـپٹي، چَـڑ، گوءِ، ڳني، پونري، ڈکراٹي، اُبت، پاڑ، تاڤ، لڈ، پٹکـي، شرناءِ، بينَ، پکـواز، دولـک، کنجري، ڈيہکـي، سارنگي، مياڑ، ساھمي، کاتر، آنچي، ٹڳڑ، رس، مُـنھن رکـي، کڑھـي، ٹوڑھي، لينٹ، دہلي، ڈنڈي، چاکڑي، گلاسداني، کَـپي، ساڑي، ہاري، آرسي، الماري، ميخ، ڈوئي، مُـني.

6. ڪاڪ (ڪاڪي) جو بيت •

سڀ ساراهيان سچو ڏاڻي جو صاحب رب ستار،
قادر پنهنجي قدرت سان هي ٺاهيو سنسار،
ماڻهو، مرون، جيت، جناور، وڻ ٽاريون ۽ وار،
وَڏَ ٽُڪ، وادا، ڪُنيرِ، ڪاسبي ٻيا لاکيٽا ٽه لوهار،
ڪائين سندا ڪيترا ڏس نالا ٿيا نروار،
چڙهي، چمڪي، چاني، هئي، لڙهه لڳي جا لار،
لڙهي، لڪڙي، لوڙهو، لاٿيون، (لَڙها) لک هزار،
گٽي، گَني، منڊي، مڪڙي، مُنهن رکي موچار،
ڪاٺي، کوٽي، چوٽي، چوڏي، ٻيڙي سا ٻيهار،
لوڻي، لنبي، ڏنگي، ڏوڙي، چچري، چپر، گهڙي، گهوڙي ملهار،
ٻُنڊي، سونڙ، ناوٽي، هٿيو، ڏاري ڪر نه ڏار،
ڏگري، ڏوئي، ٽُلهي، ٽنيري، سڏي، سئين، سرهي سارا،
سنهي، پتلي، هلڪي، هيٺي، گنبي، گولي، گِلي، گاڏي، تاڏي جا تڪرار،
گوري، گجهڙي، تاڪي، تاڙي، ڪُس ڪائي، چوڪي، چاڙي ڏار،
مُهري، مُني، نالي، ناڙي، مگهي، جڏي، چينيا، چَمڪ، پائڙو پار،
ٻگل، پاڙي، ٻياني، ٻاري، سوتي، ساري، آڏي تي اظهار،
ڏونڪي، ڏاڪي، ٽڏي، ٻُنبي، هڙبن، هاري، منجٽ، منجي،
موڙي ماني ڏار،
ڪِني، ڪاري، دُهري، ڏُڪي، ڦرهي، ڦاڙي، چيري، چنبي، چوٽي،
چوپٽ، يار،
جوٽڻي، جاڙي، ٽُڪ، ٽوٽا، ٽڪي، ٽٽي، پانگها، ميڙهه، بار،
ڪپي، ڪوري، ڏاهن ڏاري، ناهي، نوڪي، مُڇي، ماري، ويڙي، واڏڪ يار،
ڪُپي، ڪاري، ڏوري، ڏَنبي، ڏَنڀ، گُنڊين گُساري ڪار،
گَز، گُرز، سهڻي، ساري، ڪٽولا، منجا، ڪٽ، ڪارا، ڪتا، چوڙ، چڙهي چوڏار،
ڪُهڙ، ڪمانيون، ڪئنچي، ڪهڙي، سائي، سڪي، آلي، آڏوڪي،
اهڙي يار،

• چيل لعڙ خان لغاريءَ جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84.

اُبتي، سبتي، آڏن جھڙي، بانڻا، ڏُکا، پونڊ نہ پيڙي،
ترتان تالو، تاکن تھڙي تار،
صاخب رب ستار، لاھہ لکون تون، "لعلٹ" چئي.

مُتا، مُنا، سيرُون، سالم، بين، بيراڳٹ، بنسري بالم، مُھرا،
مکڑا ڏار،
پيلنگھہ، پيانا، واسہ ويساھان، ارڙيون عالم، نوڪ نڪيلي،
نڪا، ڪلا، ڪيرا، لُڏٹا، لکَ ھزار،
ڏرھا، ڏوٽي، ڏاکون، ڪچي، پڪي، پُوري، سُر، سھاڳ، سوالٹ،
گوني، گوڏي يار،
گوري، بج، بينچ، بيني، صندوق، صندل، ميز، تہ موري ڏار،
ڪيٹ، ڪانڪا، پائيون، پچر، ڪرھا ڪاھيون ڏار،
چانئٹ، چوٽايون، ڪامون، ڪيٹيون، چوڳا، چاري، تارا، ماڙا ڪار،
ٽيلھيون، ارٽيون، آري، چڪر، چيچڑا، چراغ چِٹ، پانڊا، ھُرلا،
نار ٽيا نروار،
صاحب رب ستار لاھہ لکون سيپ "لعلٹ" چئي.

پيتيون، پچرا، سِڙھہ، سنوان، نَڙي رھندي نيھن، پنھون کي ھٹڑا
ھاڻ ٻڌي مان پير نوان،
کوھا، ٽنيا، ترتکا، ٻيا نيزا کيا سي نينھن نوان،
بھلڪ، جھلڻ، ٻورا، ٻانھون، چپڑا چوري، ڪلمون محمد من چوان،
وَرو، وٹاني، انگڑو، ڏانگي، وَنگ، وجھي، مان ننگ چوان،
نٹڑي، بُولا، نينھن وجائي، دَر، پنھون جي دانھن چوان،
پلنگ، پينگھا، ھاڻ، ھندورا، منگھن ھيرا، نانگ چوان،
وَر وجايم، گھر ويھي، ھرُ، ھرِھہ مان سانگ چوان،
اوڳڙي آيم ننڍ الاھي، چو ڏوھي ڪيچن آ پٹ ماڻ چوان،
کارب، رِحلن روءِ منجھائي، مارا قسمت کاڻ چوان،
پونري، پرٹي، ڏيري ڏيري، وٹوھڙ، لاٽون، وات چوان،
پير پھوڑي، ڏيٹا کرکٹ، ٽويا ٽورا، وات وَراسي تات چوان،

ڏبلي، دوڳي، ڏور ڏنداري، ونگي، وينڊي، ننگڙي ناٽ چوان،
سنگھر، ستو، سوڏو، سھڻو، پاندا، ٿھڪ، پات چوان،
ھُرلا، ھلڪا، تير تريا، چوڏول، چنبيلي، چڪ چوان،
بوکر بندڙا، بيد بچايا، نينھن لڳايس نيٽ چوان،
چھبڪُ، ڍرھي، ائٽ، اسم، بائڙ ٻڍا سي نار چوان،
سگي، ساڙي، ايسون، پھاڃ پانجاري، سيخ سنبوھي سُرخ چوان،
ليٽڻ، ليھون، لامون، پاڳا، پاوا، رول گول، رنگي، چوراس چوان،
ٻيڙا، جھاز، آڳبوٽ الاھي، پريا نھور سي ڪٽ ڪاٽ چوان،
لٽ، پاروني، ڪاجڻ، کھڙي، اوبرا، اوپارا تہ چوان،
کھڃ، جانيا، کارا، کاڏل، تاکڙ، کاري، چينين جا تہ چوان،
چوني، چيکل، کڙکي، کوڙي، داڻلا، داڻڙا تہ چوان،
جانيا، جنڊي، کاف کوڏارا، سينگ بہ سھڻي، نئين پراڻي ناٽ چوان،
ھنيا، ڏڦوٽي، ڏنگ ڏلھا، ڏگھي ٽوٽي، کجاوا، کُرسي کا تہ چوان،
ڳٽ ڪنواني، ڏولي، ڪائي، پاکڙا، بگھڙات چوان،
ڏڪر، پڙاني، نيس پاڙچا، پير پري، کستي، کوڙي، کا تہ چوان،
بولا، ٻانھين پَکا پائٽا، اگھي سگھي، سُرلي سرائي، سلي سا تہ چوان،
گاڏا، گھاٽا، ائٽ، انگاسي، پَسَر، روڙي، دُرمچي نم تہ چوان،
چن، چيکو، اورڙو انگھا، کُکرا، پتلا گنجس، واءوھاڻي وات چوان،
کاف، کنڊاڻي، ڏگ، ڏرا، سنڊ، پچا، نپ، ڏوڙا، ٻيٽا، چٻانڙي،
نڙانڊي، نار چوان،
ٻُنجا، ٻيانا، ھَنا، پِرٽا، کوچ، سليپر، ويلڙ، ٻگي، چاٽ ڦوٽي
چا تہ چوان،
تختي، چانگھي، تانگي، نڊر، نماڻي، ويٽا، گوشا، بانس، برھہ
جي کيڙ چوان،
چونتي، وَٽي، وَنجھہ، ولائي، لائين، پلي، لات چوان،
کولي، کنئري، کومٽ، کُبي، چِبي، چپڙ، چات چوان،
اکيون، انگھون، آڻائي، سڻائي، چَپ، اِٽي، پربت چوان،
آولي، سوکي، سخت بہ سھنجي، ڳيل، کپاسي، کڙتال چوان،
آرا، کانا، تافا، کتڻاني، رول، گول، رنگي، چوراس چوان،

بھٹ، لوھيڑا، ساڳ، ديالي، سوري، سچي، سھنوريامي چيل، چوان،
ڏوڙا تخت ڏيارين مولي، ڪم ڪرين تون سائين سولا، ڪلمون
محمد من چوان،

ڪلي، ڪرائي، ڪٽا، ڪاري، تسبي، تلھڙ تات چوان،
دُھلَ، ڏُکڙ، ڍولڪ، سُرندو، سارنگي، شيشم، لوھيڑا لات چوان،
تکڙ، پٽيلا، ڳوٽي، ڳاڏي، ڍينگر، ڍارا، ڍات چوان،
ٽُڙ، مُڇ، مُنڊ، مور، ٽاري، ٽلو، ساڳھ، سانگ سٽائو سات چوان،
ھنيا، ٽياسي، بُوءِ بھاري، ٻوٽي، ڪياڙي ٻانڊ چوان،
گورباسي، گھوبا، گھاڙ ڪري، ڏاڪ، اڳر انصاف چوان،
رباب، سنبوھي، چپ، ڪُنداڪي، چاھري، اُکري، چا تہ چوان،
سُلفي، ڪاتر، ميان، گھوبانا، پھوڙا، پتلا، پٽ ويڑھا پريات چوان،
سردرو، داسا، کوٽا، پوراپُنا، ڍينڊي ننگڑي، نات چوان،
دراز، چَٽي، جوٽا، اڪيلا، پارپائي، پچڙ، بتيلا بات چوان،
پُٽ، پاليس، پانڪ، چڪا، چانگھي، سٽائيڙ، خط خلاصا خان چوان،
گوءِ، گُري، ڦرسا، ڦرٽي، وينگس وَرٽي وات چوان،
سرڪنڊ، سانو، چيت، نچيت، نڪيت، ڇڇھري، لڪڙ سندي لات چوان،
لاکُڙ، لوڙھ، لاکي، لائون، علمُ، آفت، تُرھي واري تات چوان،
آر، اَنگاس، ڦٽي، ڦٽوٽو، ڦرئي، ڏُگري، ڪستي ڏات چوان،
ڍڪڙ، ڍبري، ٻيڑي، ٻلھڙ، ٻانگوسري سا تہ چوان،
ڪانو، ڪوڙڪي، ويڙو، وک، وَڍيَ، ويچاري، ڪاڙو اتي ڪات چوان،
بونبو، باري، لاسڙ لاري، ننگ، نيشاني ناڙ چوان،
پروَس، پريي، پَلک، پان، پھلو، ھاکي، دَنبورو ھات چوان،
چاڪ، چوپائي، نھور، ناڙي، ٽنب، ٽپائي، جھلکي، جھنڊو جھات چوان،
چندن، چونڪ، پوڙي، پچري، چکر، چنبلي، چاڙي چات چوان،
ڏاڪڙ، ڏونڪو، کوٽي، کٻوٽي، پين پلي پريات چوان،
منگھو، مُني، مور، موسالي، بگھڙ، بيراڳي، بور، بادامي بات چوان،
ٻيڙا، جھاز، آڳٻوٽ، الاھي، پريا، نھور، سي ڪٽ ڪاٽ چوان،
سوري، سچي، آڏ، اُماڙي، گرز، گلولي، بانڊ، ٻلاسي بان چوان،
ڪانڊو، ڪنگي، قلمي، ڪٺھڙو، لِکي ويلڙ، لِکوان چوان،

ڪانو، ڪنداڪي، ڏُڪي، دنگي، ماهيچو مستان چوان، ڏمڪ، ڏري، چرخو، چوني، چنبلي، چڙهه، چندن چوغان چوان، چرخي، چاڙهي، چاڙهي، چيست، نڪيتون، چانه چوان، آر، اڏاٽي، اسي، جهندبو، جهونبي، پروسي، پان چوان، لطف ڪجان تون "لعلڻ" چئي، مان ڪلمون برزبان چوان.

ڪاريگر

1. ڪاريگر (ڪاريگرن جا قسم): ڪاريگر، سهڻو، سچيت، چاٽو، اُستو.
2. ڪاريگر جا: شاگرد، اوزار، چِٽ گل، دُکڻ، ٽانو، اَهتي، پهتي، ڏوئٽا، رڪب، وهنوار.
3. ڪاريگر جو: فن، چٽ، ڪر، هنر، چاپو، رنگ، نالو، ڪُنپ.
4. ڪاريگر جون: ڪلون، آٽون، اَٽڪلون، گهاريون، تاريخون، ڏهاڙيون، آويون، کوريون، بٽيون، سنداٽون، اڏيون، پانيون، مانيون.
5. ڪاريگر جي: ڪَل، ڪلاڇي، نهي، آٽ، آوي، سنداڻ، اڏي، پاني، رڏي، پڪي، سنوارت، سيبي، جندي.

ڪاسبي

1. ڪاسبي (ڪاسبين جا نالا): ڪنيار، موچي، لوهار، وادو، سونارو، حجام، ڪٽي، وگهامل، ڪاشيگر، بزگر، دهگر، چوڙگر، ڏوبي.
2. ڪاسبيءَ جا: وائڪا، اوزار، ڪُورا.
3. ڪاسبيءَ جو: ڪُن، اوزار، ڪُورو، هَٽ، دوڪان، رندو.
4. ڪاسبيءَ جون: کوريون، روهيون، پانيون.
5. ڪاسبيءَ جي: کوري، ڪرت، روهي، پاني، مار، متڪي، کوٽي.

ڪاغذ

1. ڪاغذ جو: حال، اکر، لکيو، ڪتاب، پَنو، ليکو، حساب.
2. ڪاغذ جي: وهي، بندي.

ڪانو

1. ڪانو (ڪانن جا قسم): سنهو، دگهو، ٽلهو، ننڍو، مِٽو، ڦڪو، ڪڙو، ٽُري، ڪانگڙ، سائو، سڪو.

2. ڪاني جو: رَسُ، مناڻ، سنگ، ڳنڍيو، قلم.
3. ڪاني جي: رَس، بيهڪ، ڏيگهه، نوڪ، ڇهنب.

ڪتاب

1. ڪتاب (ڪتابن جا نالا): گلستان، بياض، رسالو، قرآن، توريت، انجيل، زَبور.
2. ڪتاب جو: ورق، پنو، اکر، مهاڳ، ديباچو، لکيو، پڙهيو.
3. ڪتاب جي: ڇپائي، هولي، پڙهڻي، جهلڻي.

ڪتو

1. ڪتي جا قسر: پلنگ، ٽيپو، جاندر، وينڊو، کهاڙو، مٽر، موتي، ٻهڙو، هيرو، راگو.
2. ڪتي جا: پوئڪاڻ، لُٽڪا، ڪَن، چَڪَ.
3. ڪتي جو: پُونگڙو، جهٽ، پوئڪڻ، رنگ.
4. ڪتي جون: اونائيون، چَٽيون، پونڪون.
5. ڪتي جي: لَڪ، چُهٽي، پوئڪ، ڊوڙ، لَڪ لَڪ، اونائي، چَٽ، نُوس.

ڪَٽڪُ

1. ڪٽڪ جو: آواز، گوڙ، شور، تعداد، گهيرو، پُٽڪو.
2. ڪٽڪ جي: ڪاهه، هلان، ويڙهه، چڙهي، جُلهه، رئي.

ڪپڙو (ڪپڙا)

1. ڪپڙو (ڪپڙن جا نالا): هرڪ، پٽيو، بافتو، ڪپڙ، ڪاڏي، ڪڌر، ريٽو، ڏوريو، چيڪ، واڪلو، ڏماڇ، ماهوت، ڪشميرو، قناويز، سٽين، پاپلين، ٽوئل، صوف، گيگم، مونڙو، سوسي، گربي، چيرو، تارڪشي، ڪيمخاب، سنهون، ٽلهو، ململ، سلڪ، زين، ڀگهه، شبنم، ريشم، پَٽُ، بوسڪي، تس، چڪنو، مليچو، چيٽ، الَپاڪ، ڪيسريو، ڪورو، ڏوتل، اُبتو، سبتو، لباتو، جهونو، لَسو، ڳاڙهو، ٻڍو، جگرناٽي، جارجٽ، برفي، رهڙي، هرمچو.
2. ڪپڙي جا: هٽ، ڪهنبا، پلاند، پگونئا، صافا، ڪُٽڪا، شان، گوشا، ٽانَ، لَٽڪا، روا، وڳا، تُن، گزَ، برَ، جورابَ.
3. ڪپڙي جو: ملير، پڙو، گج، ٽوال، رومال، ڪٽبو، چادر، چولو، پهراڻ،

کوٽ، گهاگهرو، گهگهو، وهاٽو، پانڊٽو، پانڊيو، انگرکو، ٽانُ، تاکيو، چرٽو، پاجامون، پوتڑو، مرينو، کيس، اڱڻ، ڪچو، واسکوٽ، مفلر، ڪسابو، بوچڙ، پٽڪو، رَئو، فراڪ، پيشواز، پيشگير، پيٽي ڪوٽ، صافو، انگوڇو، چاپو، پُنيو، ڪوريو، چوسوَ، گُڏو، هٽُ، وَرُ، برُ، ننگ، سرُ، گونگهٽ، تنگ، برقعو، ڪوٽو، ڦڙڪو، تُن، ڪنجرو، ڏوپُ، پرت، ڪنڊڑو، پاڙو، گهنج، ٽَهو، سَٽو، ڏُرُ، ابداٽو، گَلو، پان، ڪالر، ڇهڪَ، ڪيسو، گيندو، پيڙو، بالو، نرماد، ڍَڪُ، پوش، طنبو، ٽئونر، پور، اجريو، اوجر، ڪنيُ، بجڪو، تنجڻ، ڪڙو، لڪ، ڦاٽو، چيريو، ادڙيو، پائو، پاتو، نئون، پراٽو، سفيد، اوڇڻ، اوڍڻ، ڪن، لُنگ، مولبند، يَن، بَنڌُ، ڳنڍُ، ڪَلف، تُنڪو، ٽنگ، چاڪ، چِتُر، بُڪل، پلاند.

4. ڪپڙي جون: هوڪيون، رضايون، ڳوٽريون، ڏريون، جوڙيون، هوڪانيون، پٽيون، اوٽيون، سبيون، چوليون، پيٽيون، وٽيون، ڪنيون، زريون، لونگيون، تسرون، ڏوتيون، لانگون، ڪناريون.

5. ڪپڙي جي: اوٽي، اَندي، ڪني، وهڻَ، ڪُرڪَ، دامن، پليٽ، ربين، ڊوري، بُڊي، رتي، چاري، کوڙَ، ليڙَ، ڪورَ، پٽي، ٽڪ، ڦلڙي، ليڪ، استري، گُلي، ڪُلي، جهلي، ٽڦُلي، اڳڙي، ڪهي، انڌاري، اُبٽ سبٽ، ڏهي، رضائي، لانگ، پچي، ابيچٽي، چادري، ڪانجهي، ڳوٽري، چوپڙ، کوٽي، رکي، منهن رکي، ڪانچَ، ميرداني، جوڙي، شالَ، مهاري، صدري، زري، ڏَري، گندي، ليڙ، بيٽي، ڳنڍ، ڪچ، کوٽري، پانڊٽي، ڪاري، سائي، هڙ، چِتري، تند، لوئي، سوڙ، ڏڙکي، چُهَ، لنگي، فراسي، بوندي، پيٽي، چُني، بوچڙي، پوتي، گندي، گنجي، چاندني، پٽراڙي، طولَ، ڳنڍڙي، گئونکي، سٽڻ، سلوار، گوڏ، ڪٽي، پچانگي، ٽوپي، اَجرڪ، لاوڙي، چادر، بُٽ، ڪَئون، چُرَ، پاڙي.

6. ڪپڙي جو بيت ●

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب ستار چوان،
اوتي، اوڇٽ، علي باغ، آسماني استري ڏار چوان،
اَلفي، اَنگي، انبا، اَنگرکو، اَکهارو، انگوڇو ڏار چوان،
اَجرڪ، اُجرو، آلو، اڳڙي، ايرام، انڌاري ڏار چوان،
اڳڻ، اوڍيو، انبلڻ، اَندرين، اَطلس، اگهه، اکياڙي ڏار چوان،

● چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه ص 84.

اَڏوبنـد، اوڙ، اُبتـو، اُٽيـو، اَيـرو، اَچـو، اُبداٽـو ڏار چـوان،
بوچـڙ، بـافتو، بيـرقَ، بونـدي، بجـاج، برقعـو ڏار چـوان،
بُـگ، بـري، بکـڙو، بـور بوسـڪي، بخمـل ڏار چـوان،
بـالو، بـُـشڪو، بـالي، بـاننو، بـر ڏار چـوان،
تاکيو، تَٽو، تَنو، تَنگ، تَسر، تُرهو، تـرچو، طنبو ڏار چوان،
تَـل، طـوق، تُـرو، تـازو، تـاجي، طـُـول، توبـرو ڏار چـوان،
تند، طوُئي، تار تـريزون، تختو، تهـ، تاج، تصويرون ڏار چـوان،
توڪل تُـرهو، سندرو سالهو، سـلک، سلار، سالر ڏار چـوان،
سـوٽيو، صـافي، سـيرو، سـهٽو، سـگهو، صـابڻ ڏار چـوان،
سـال، سـبتو، صـافو، سـنو، سـڳو، سُـٽڻ، سـيبو ڏار چـوان،
سادو، ساڙهي، سيتل، سڪو، سائو، سوڙهـ، صدري ڏار چـوان،
صـوف، سـرمائي، سـڙيو، سـهانگو، ستار سـبائي ڏار چـوان،
سـينهون، سـراٽو، سـنهون، سـالـر، سـيج سـڏار چـوان،
جڏو، جـوڙي، جوٽـو، جـوراب، جـورو، جُـبو جمنـي ڏار چـوان،
هـرک،حاشـو، هلکـو، هيٺـو، هٽ، حـُـلواڻ، طـَـنبوُ تـار چـوان،
هـَـڙَ، هـَـڙهـــي، هنـديايو، هـَـنڌ، هلايـو هـار چـوان،
کيسو، کفني، کيسَ، کٽو، کرڙي، کاهي، ڪفن، کهنبو ڏار چوان،
زيرگـادي، زبـرو، زيـن، رَئـو، وَرتـو، رگَيـو ڏار چـوان،
ريـڙ، رَضـائي، رومَـال، رَبـڙي، ريٽـو ڏار چـوان،
رَلَـي، رَلَکـو، ربيـنَ، ريشـم شـبلم سـا سـلوار چـوان،
گهـاگهر، گهگهـرو، گنـدي، گلابـي، گيـڙوُ، گربـي ڏار چـوان،
گلگـوُن، گـزي، گنجـي، گـُـڏي، گهـرو، گـج، گيگـم ڏار چـوان،
گـلم، غـاليچو، گـُـلي، غـلاف غـازي، قـاتل، قـٽو ڏار چوان،
قَـورو، قلکـاري، قـُـلڙي، قـُـلي، قـــکو ڏار چـوان،
کُـلو، کُـڙتي، کـارو، کمبـل، کـناري، کفن ڏار چـوان،
کمـر، قـُـلابو، کـانپ، کتـريـو، کنـڊيـو ڏار چـوان،
کَـف، کلنگـي، کپتـان، قلمـي، کـورَ، کچـري ڏار چـوان،
کيمخاب، کال، کنجرو، کانبو، کَـلف، کُـنڊي ڏار چوان،
کـانچ، کپـَـڙ، لـوَن، ليـڙون، لبـاتو، لـُـنگي ڏار چـوان،

ليڙ، لڙ، لنگ، لنگوٽ، لاوڙ، لسڙ، لائڙن ڏارچون،
لاک، لڱڻ، ليڙا، ليلم، لهه، لوئي، لاڙگ، لڙتو، لڙيو ڏار چوان،
لاڙيو، ليڙ، لويڙون، منڙ، موڙ، ملهاڙو ڏار چوان،
ميرو، ململ، مليڙ، منگهڙ، محمودي، منجهلو ڏار چوان،
مُصلو، مهارو، منڊيو، موئو، مونڙو، مَڙو ڏار چوان،
ننگ، نڙو، نرڳ، نپوڙيو، ناسي، نائو، نئون، نهوار چوان،
نقاب، ناڙي، نيرو، وَهڙ، وڳو، وَٽ، وائلو ڏار چوان،
ور، وَجهڙ، وَڙ، وڏو، واسڙني، وَٽ ڏار چوان،
وال، وَڙو، ويڙو، وهاڙو، هيو يڪتاري ڏار چوان،
هٽ، هانڊيَ، هَڙڙو، هچي، هُڪل، هوڪي ڏار چوان،
هَڙ، هيڙو، هلڙ، پوتي، پڳ، پهراڙ، پوتيو، پٽڪو ڏار چوان،
پاڪ، پليد، پَٽ، پالکي، پٽي، پَڙ، پيٽي ڏار چوان،
پال، پُرزو، پُڻي، پاسو، پتلون، پوپٽي، پانچو ڏار چوان،
پيٽو، پائڙ، پوش، پاسري، پُسيو، پراڙو، پشم ڏار چوان،
پيشگير، پيٽو، پاپلين، پردو، پلوءَ، پاند، پٽراڙي ڏار چوان،
پَڪ، پيچ، پاليس، پٽي، پٽڪو، پوشاڪ پاتي ڏار چوان،
پرت، پلو، پگهو، پينڊي، پري، ٽوپ، ٽاکو ڏار چوان،
ٽڪ، ٽُڪ، ٽئون، ٽُڪرو، توپو، ٽوپي، ٽَگو، ٽڪو ڏار چوان،
ڏوريو، ڏڪو، ڏوري، ڏُري، ڏور، ڏهي، ڏاڄ ڏَنو ڏار چوان،
ٽانُ، ٽڳڙي، ٽڪيو، ٽُلهو، ٽيلهو، ڏاڳو، ڏُڪو ڏار چوان،
ڊَڪ، ڊلو، ور وچاڙو، چڪنو، چَڙتي ڏار چوان،
چوتو، چادر، چولو، چڊي، چوپڙ، چيرو ڏار چوان،
چهَڪ، چاڪ، چَندي، چَهرو، چَڪرو، چُوڙي، چُوڙچوڙار چوان،
چُر، چتر، چوَ، چاپو، ڳلو، ڳائي، ڳوڙهو، ڳارو، ڳرو ڏار چوان،
ڳنڍ، ڳڙڪي، ڳانو، چيڪ، چونڙي، چاري، چار انڊار چوان،
جهمي، جهال، جهنڊو، جهونو، جهلي، ڏار چوان،
جهارَ جهٽي، جهُل، جهوڙو، جهولي، جپاني ڏار چوان،
جهُنڊ، جهلڪو، ڪُنج، ڪناري، گهنڊُ، گهُنڊي ڏار چوان،
ٽپڙ، ٽُوال، ٽَپُر، گرهَ، گودڙي، گنجي سا گلزار چوان،
لطف ڪجان تون "لعلَڙ" چئي، صاحب رب ستار چوان.

کپھ

1. کپھ جو: پھو، قُونڈو، ٹوئر، ڈينو، هنڈ.

2. کپھ جي: تورَ، تند، گنڙي، برکي.

کڙمي

1. کڙمي جو (کڙمکو): پِڙ، پير، بج، حال، هر، واهڙ، کير، لاهه.

2. کڙمي جي (کڙمکي): واهر، دِل، مٹکي، مار، هلر، هني، کوڏر، کهاڙي، مهل، مند، پوک، جهار، واهپ.

کک

1. کک (ککن جا نالا): وينجهل، س، کانهن، آلا، سُکا، تنهور.

2. کک جا: ٹنگڑا، تُرها، اوڏيا، مُچا، پُهارا، پکا، ٹُوئا، تڏا، سِڙ، چِکا، چَها، چونرا.

3. کک جو: تڏو، جهوپڑو، پهارو، آکيرو، مَنَهُن، پيهو، پيڑهو، چونرو، پکو، چَنو، تُرهو، مَڏُ، چِکو، مُچو، وِجٹو، چَپُر، جهڳو، چپو، کارو.

4. کک جون: ڈريون، دهکيون، پترون، نُکون، چتريون، تيليون، لاڏيون، تَڏيون، چَپيون.

کک جي: ڈري، چپڑي، چپي، کاري، دهکي، نُک، تونري، ڈلهي، چتري، مَنَ، پَت، پلڙ، ڈبلي، پيشَ، لاڏيي، کُڏي، چِت، ڏائي، مُئي، پهاري، تيلي، تَڏي، چيت، چهنب، نوکَ.

کَمي

1. کمي (کمين جا نالا): کاسبي، کهارو، نفر، نوکر، پيلي، پانهون، گولو، بجير.

کُن

1. کن (کِنن جا قسم): اونهون، ويڪرو، موڪرو، تانگهو، تار.

2. کن جو: کنارو، ترو، وچ، گهيرو.

3. کن جي: گهير، ويڪر، موڪ، اونهائي.

ڪنبو

1. ڪنبي جو: وڻ، ٽُڻ، پُور، ڏار، تار، ٽڪ، سگ، پُور، پن.
2. ڪنبي جي: ٽاري، سگري، لام، ٽام چانوَ.

ڪُنو

1. ڪني جو: ٻوڙ، رڌو، ترو، ڏَڪُ، ڏڪڻ، ڪارو، ليهه، پاسو، ڪَنو.
2. ڪني جي: ڪاراڻ، رڌي، ڪڪ، ڪاراڻ.

ڪوڙ

1. ڪوڙ جو: ٻهانو، مڪر، فريب، دولاب.
2. ڪوڙجي: دغا، ڏڳي، ڪپٽ.

ڪوهه قاف

1. ڪوهه قاف جو: راکاس، ديوُ، ديهه، جِنُ.
2. ڪوهه قاف جي: پري، چوٽي، ديوي.

ڪاڇ

1. ڪاڇ (ڪاڇ جا قسم): مڪڻ، لڏون، چورمون، ڪوپرو، پَت، ڏاڪون، پُور، ٻوڙ، چانهه، وهَه، چربي، وِکُ، ڇوهارا، ڪتل، وِسناڻ، پکو، ڪچو، ڪيرو، طعام، ڳُنڍڻ، آچار، صوف، پيهون، پاڻ، پيڙا، پيت، منائي، ٻوٽيون، تڙون، جليبيون، ٽڪيون، ريوڙيون، موٽيون، سانڌاڻو، تـرَ مصري، مهي، ماني، روٽ، روٽلو، ميوو، حلوو، مُستي، ڳُڙ، ڪباب، قورمون، پلاهه، چاشني، چنگالي، ڪيرٽي، ڪارو، ڪٽو، ڦڪو، ڪڙو، ڪُٽي، ناريل، پلو، مڇي، آني، ڪڙهي، ملائي، ٽَر، پساهه، دمِ پخت، تلوٽا، ليٽي، چمون، پُڳو، سَتُو، شربت، پوريون، پوڳاڙو، پڪوان، اوبارو، فالودو، ڪچوريون، ڪوفتا، يخني، زردو، سترينيون، پلنگ ٽوڙ، پڳڙا، ڪاڇا، پيٽارو، ڪيري، مربو، چٽني، عرق، شراب، مالپڙا، ڪيرپُڙا، تـر بوڙيندا، ڳُڙڏاڻي، اکروٽ، مغزات، بادام، پستا، نيزا، ڪشمش، بوهي چٽا، دال، ڀاڄي، ڪمند، ڪريلو، نباتون، توشا، تاڏل، ميسوپاڪ، ڪجيون، ڪجور، بص، ٽوم، دَمَ، گيهر، وڙو، نختي، مائو، توت، نارنگي، ناسپاتي، چڪون، چيڙ، گدرو، چانهين، انب، انجير، ليمون، سيتاڦل، گجر، موري، وَنگو، پالڪ، مريڙو، هَڪم، لوجريون، تازو، پاروٽو.

2. کاچ جو: سواد، مزو، ٽانءُ، برتن، گرھ، لُقمو، مصالحو، طباخ.
3. کاچ جي: مهل، شيءِ، رَڌ، ڦيلهي، ٽالهه.

کٽ

1. کٽ جو: هنڊ، وهاڻو، رلڪو، پائو، اوپرو، نوڪڙ، واڙڻ، چِڪڻ، پَهڻ، مُنو.
2. کٽ جي: تانگهه، واڌڻ، اِيسَ، چِڪي، تنگ، چني، واڙي.

کٽي

1. کٽيءَ جو: رنگ، کُن، ڏوپ، ننگ، کساڻو، ساکُڙ، ڦَرهو.
2. کٽيءَ جي: چُرَ، رَتي، بنڊي، پيندي، چاچول، گِسي، کَٽَ، ڦُلي، کڙ، مَنڊ، کوڙَ.

گار

1. گار (گار جا قسم): تَنوار، کُوار، رَنَ، حرامزادي، حرامخور، مچلي.

گاھ

1. گاھ (گاھن جا نالا): مکڙي، لنب، لل، لاڙو، اَکڙ، پچڻي، کانهن، لوسڻ، برسينگ، چبر، ڏنوهي، کانا، ساوڙي، بگرو، يَتَل، يَتَر، يُرڻ، بکڙو، ڳم، ڳنڊيير، گرڙ، وڻ ويڑهي، ناڙو، مريڙو، بُکن، بند، نڙ، ڳني، دَنو، برپن، چٽ، سکو، سائو، گوار، بُنگ، چيهو، چل، کوڙي، کلوڙي، مانڊاڻو، کوتک، سيڙ، ڏائي، کَلَ، ٻيرڙ، چانهڪ، کهه، کول، مج، پکو، کچو، رنجکو، سيءَ، سَرَ، کانئر.
2. گاھ جا: اوپڙ، تک، گَڏا، گُلَ، بند، مڊ، پوپا، چُوپا، اولڙ، کهڃ، کک پن.
3. گاھ جو: بند، سانگ، گل، پن، پُور، گڏو، سائو، سکو.
4. گاھ جون: دَنيون، پريون، تيليون، کُهڙيون، سٽريون، چونگيون، کتريون، سايون، سکيون.
5. گاھ جي: دَنِ، کالر، پري، چَٽ، پُوري، تُڪي، تيلي، ڀهاري، مُٺِ، کُهڙي، سٽري، کُتر، آهُر، لڊ، اور.

6. گاهه جا بيت

(1)

ستي رات سڀيج، جو سهڻو لڏو هوم سومرا!
جيئن سمجهيم تيئن سڀائيين، ڏيان رکي دل ڏيج:
چان کر لٽم بند "براهم" چئي، مهندان هن پٽ هيج،
چان کر وُنا مينهن مليرتي، ٽيو رڻ جهڻ پٽن ريج،
وڻ ٽڻ وليون ڦليا، ٽيو سائو سبز سريج،
اچو چونم سرتيون سنبهيو: هيکر ڏٺ هليج،
پرٽ، پيکه، ڏنهين، کريو[1] خوب کڻيج،
مرلي، منڊيڙو، مکڻي، پايو پاند ڏريج،
پرٽ، پونگر، قطر کامون، ميڙيو مُچ کريج،
ڊپ، ڊامڻ، پٽ تتر، پوئي، وڻ وڻ کيو واريج،
لسلر، مليرو، لنب، لاڻي، لوهيءَ[2] منجهه لڻيج،
سائون، که، ڳنڍير سين، دست مليو موڙيج،
پرو، پاجهر، پانڻي، سانجر[3] سڪائيج،
پٽ بصر، کوڊير کڻيو[4]، ڏڻيو ڏار کريج،
ڦرج ڦاروئن کي، ورجي کير وريج،
پکا، کونر کانڊ کي، ادي آڻيو ڏيج،
دڏڙ ڏاجورن سين، نوان چونڊيو نيج،
ڳاگا، راگا، ڳر، ليهاري، آڻيند کي آڻيج،
گولون، چيڙ، ميها، مگها، کوڙيون[5] جوپ کريج ،

---

(1) چيل شيخ ابراهيم پٽ شيخ حمد لسبيلي ۾ شيخن جي ڳوٺ جو رهاکو هو. جام ميرخان اول (1776- 1818ع) جي دور حڪومت ۾ ٿي گذريو آهي. مختلف روايتن موجب سنه 1730ع ڌاري ڄائو. هن شاعر جي ڪري ئي لسبيلي جي شاعريءَ کي عروج حاصل ٿيو.

[1] کريو= پٽيو.

[2] لوهي= لوئي.

[3] سانجر= ساجهر.

[4] کڻيو= کوڙيو.

[5] کوڙيون = پنهيري وڻ جو ڦر.

ڏونئرا، پيرون، ڏنگڻي، چيچن چت رکيج،
سنگ، سنگراريون[1] ، ٻيرَ ٻڙون، ٻونگرو پاند پايو پرڏيج ،
کان پيرون، کل ڏکڻي، ٻڏ ڪٽيو رچ رکيج،
هئي ٻڙي! هنجيرن[2] کي، واهه جمون جاڻيج،
هک گھوگھيتا، پرهه پوتکون، لوءِ ڪنيون لوڻيج،
کانهن ٻکيون ڦرن ڏکيون، پن سِتا[3] پٽيج ،
اچا ڦانڻن[4] ڦلڙا، ٻر چوندبيو گھر نيج ،
سر کاناري، ڳل سيليو[5] ، کليو پيه پسيج ،
هٽ پڳ ميندڙي موڙ سجوڙ لالائي لائيج،
کير، مکڻ، کڙ کيت سين، کائج کارائيج،
ٽڏا ڪٽا پن ٽوهرين، اوءِ ٻه مزا ماڻيج،
ٻيا ٻه ميوا موڪ مليه ۾، پينر ياڃي ڏيج،
جان جاڳان تان جيکي ٽيو، موٽي پيم مجيج[6] ،
ته ڪٽ ساڻيه، ڪٽ سرتيون، ڪٽ هينڙو، ڪٽ هيج،
ڪٽ مليه، ڪٽ مارئي، ڪٽ رڍون، ڪٽ ريج،
انهي سيل سفر کي ويهي ويچاريج،
ادا عمرا عادل آهين، مون مبارک ڏيج،
تان کي تعبيريج، سهڻو منهنجو سومرا.

(2)

ونو مينهن وس ٽي، موريا ٻج ٻيهر،
کانهه، کانديرا اٽيا، سڻ موجار سَر،
لَنب، لوت لڳي پيا، پٽين ۾ پوتر،

---

[1] سنگراريون= سگريون.

[2] هئي ٻڙي هنجيرن= آئي ٻڙي انجيرن.

[3] پن سِتا= پن جا سنگ.

[4] ڦانڻن= پن جا سنگ جي اڃا ٽين.

[5] سيليو= ٻوٽو، جنهن جا پن کائبا ۽ چپ ڳاڙها کرڻ لاءِ هٿبا.

[6] مجيج= سماءُ، خبر.

(2) چيل ولي محمد رونجهي جو، هي شيخ ابراهيم جو شاگرد هو ۽ لسبيلي جو ويڙل هو، پنهنجي استاد شيخ ابراهيم جي ڀران کافي ڏگها بيت چيائين.

ميھا، مگھا، مزليون، چڱا ڪيا چاھ،
ڊپ، ڊامڙ اٽيو، ڪيا منڊيئڙي مجر،
ڳر، ڳانڊير، ساوَڪو، سنگيو، چيھي لاياچ،
ڪھ، ڪٿڙيون[1] خوب ڪنھبيون، ڏنھون ڪيا ڏيھر،
ين پينڇ پڇتي، موڪ مريڙو، لاڙا، لوت لُل،
ڪيرڙيءَ جا خوشيءَ سين ٽا چرن ٻُور ٻَڪر،
لال لانئي ڦڱي، ٻي پوئي پٽ پٽ،
ڪڏي ڪوتڪ اتي، اجا زور ڦلي زھمر[2]،
ٽوپ، ڪلھوڙي، پنيون پڪيون، جوپ جھجھا تت جر،
واھو، ويڪو، جوپ جوانسو، ڊامائو ڊڪسر[3]،
ڦانڊ، سگوٽيون ڦليون، ٽا ڪن گولاڙن تي گذر،
نرو، ھرڙو نگيا، ڦٽا چل چپر،
ريڪ، منڊيري، سنيار، سوايو، ڏٽين لاءِ دَنور[4]،
ڏڏ، ٽانڪاري، اٽڏانگي[5] پيو، پياوڙا گنجڪ منجھ گھر،
ڏيڏو، ڪڙمت، ٻيل، ٻريڙي، ڊاڪ جھنگين تي جر،
آءٌ چل چونڊيديس چپ[6] ٿر، پاپاٽن سين پر،
چيڙ ميڙي، وليون ويڙھي، پريو ڪوڙي ڪانبا ڪر،
ميھا آندم چونڊي پاند ٿر، ڪيم ڪانونبن سين ڪر،
ڏونئرا، پيرون پوچ پٽين ٿر، لال پڪا ليھر،
درس ديگوڙا[7] ديسين ٿر، پيا ڦاروئڙن ڪيا ڦر،
لال ليسڙيون پڪيون، ٻيون ڪوديريون ڪٽر،
آٽيو ڳاگا ڳوٽ ٿر، پتيون ڪن پنھور،

---

[1] ڪٿڙيون= ڪڙا، پيون. ڏيھر= ڏيرگا.
[2] زھمر= پٽر جو ٻوٽو.
[3] ويڪو يعني وڪو گاھ. چوانسو= ڪانڊيرو.
[4] دَنور= ڊوٙ.
[5] انگي پيو= ڦٽي پيو. گنجڪ= ھرجاءِ.
[6] چپ= ڪوچو، ڊورو.
[7] ديگوڙا= گيدوڙا.

کوريون، پيريون، ککريون، ٽرين ڦليا ٽوهر،
بيد، ڇميون باغ ٽيون، کيا گهوگهينڙي، گگر[1]،
برٽ، بانول، ٻيکهين، پٽر پٽ بص،
پرٽ، پونگر، ڪرنگهه، ڪتي پڇ، حاجيئڙي هونگر،
اُست، ابتيون، ٽيو ڳوهيندبيو، پي جا بيحد گهٽي بتر[2]،
ٻاجهه ٻڪني، هنڊ هنڊ هيرڻ، پٽين پڇونگر[3]،
خوب کيرولين، هار هسڳريون، چندني کيا چکر،
ٽ- پنيون ٿهکن، منگليون مرکن، ڦٽيون ٻکر هاليون ٻيهر،
بڙ انجير، سرنهه ساڇو ٽيو، ويڑيون ويءَ ولر،
کهوءَ، مهوءَ وڻ کيترا، ٻيا پهڻيرا پٽر،
لڏي لوهيڑا نگيا، پاٻوهيا پير،
ٻيل ٻهورين پور ٻڌا، آءُ چوندبيان ساڪڙ ساڻ سڳر،
کورڻ، ميندبون، چوندڻ ويندبون، جتي جهال جڳر[4]،
گرڙ، ڳاراڻي، ويڙ ورينگڻ، ڪاڏيم سونهاري سگر،
اک، ٻوهه ابا ٽن اوڏڙا، نم تت نشانبر،
ٽانت، هشنگ، کار، کپون، ميشڪ کيا مجر،
ڦوڙ، گررڙ، خوب کرک ٽيو، تتي وڻ تمر،
تنهنجا کم نه اچينم کيوڙا، آما، انب اپر،
ليمان، کوبون، آمريون، تو وٽ نت پکا نايرٍ[5]،
سرکن، ونجهه ولاڻي، پر قوت اسان جو کونر،
سرها سانبين سومرا، گام اسان جا گهر،
ڪٽوريءَ خوشبوءَ ڪئي، [ڇڻ] اوتيائون عطر،
ساريم وڻ وطن جا، ساڇا سي سکر،

---

[1] گگر وڻ جي ڦل جو نالو گهوگهينڙو (جو سُرهو ٿئي، ماڻهو کائينس ۽ وڻ جي ٽڙ مان نڪتل رس کي گگر چون.

[2] بَتر= پتر.

[3] ٻاجهه= گهاڻي.

[4] جهال جڳر= گهٽيون گهاٽيون.

[5] نايرٍ= ناريل.

واحد جي وڏائيءَ جي ڪمي ناهي ڪر،
مون کي عقل ايترو، آيو منجهه اندر،
ڪيڏ بنديائي بند مان الله لڳ عمر،
تہ مئي اتي مجيان، سندوءِ ٿورو ٿر،
ڪر پلائي يال وڏو، جان آءٌ ويهان ساڻ وڃر،
البت ابائڻ جا هوندا مٿم ڏک ڏمر،
سي سپ لاهيان سومرا، گڏي گم گوندر،
ڪر سڻايون سُک جون، ٿي مرَ ظالم زوراور،
ڪنهن پر ڪين قبوليندس، هڪ ور مٿان ٻيو ور،
هاڻي ڏٺو ڪر هن هٺ کي، آهي ڪرڙي زور قبر،
اصل عزازيل کي هو تڙايو تڪبر،
ڪڍ هڙ سلامت هتهين، وڃاءِ ڪيم وکر،
همراهي حضرت جي، شل ايندم ڪم قبر،
کا مرَ ڪاٽياري ٽئي، مهندان ڏينهن محشر،
سندي دوستاڻي در، شل ويندس "ولي محمد" چئي.

(3)

سدائين سهج ۾ منهنجا ويڙهيچا وطن،
ڪڪر کارونيار ڪيو اُت بادل ٽا ڀچن،
وَسن ٽا وڏڦڙا، بوندون بس نہ ڪن،
پريا تَل ترايون جا اچي اوهيرن،
ٽيا کيڙ ڪنيين جا، ڪيون گلزاريون گاهن،
موڙ انگوريا مونگهڙا، مٿي تن ماڳن،
گهيڙا پاس گهرن جي، آهن ڏالا ڏاجورن،
ڪهه، ڪلوريا، ڪيترا، ڇهر ساڻ ڇڻن،
ڪيهه ڏڻي آهه ڪاهڙ ۾، ڪئي ساول ساوڙين،
ٻيا جي ڳم، ڳنديير ٽيا، ميڙو گاهه منجهن،
مڪڙيون ۾ مانڊاڻا، ٻي ڪيرُل ساڻ خوشين،
ٻُڪن، ٻوڙي، ٻيڪهون ۾ لنب لنوارون ڪن،

---

(3) چيل جاڙي خان مري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ ص 122.

پُڇَ گاھ پٽن تي، ٻي ڪوتڪ ساڻ ڪرن،
ٽيلھ ٽڙي ٽوپ ٽيا، پوڇ ڪيا پٽرن،
سدائين سبزيءَ ۾ ڏايوري ڏيَن،
ڪانو گاھ ڪويھ ٽيو، ٻيو جھلورو جھوڪن،
سسئي، سيارچ، سونگڙو، ٻيو چوپو گاھ چون،
ڪتڻ گاھ ڪيترو، ٽيا ڦير ٻ ڦڙيھن،
ڦاڙھ ڦونھاري، ڦَرڦُل، سيندو گاھ سندن،
جھل، آڏيري، جھوپٽ، لاڙو لس پٽن،
ڪانئل، ڪڪڙو، ڪينجھرو ڪيترو، ٻيو چيلڪُ گاھ چون،
آگاري، ٻوٽي، ٻوھ گھٽا، ٻيا ڪانڌيرا ڪھڪن،
ڏير، ڏاتو، سنڇُ ساماڙو، ٻيا لاٽنيا لھريون ڪن،
ڪَپَ، گھمڻ، ڪالاڇ ڪنڊين سان، للھڪارون لاٽين،
ھزارداڻي ٻي جا ناڙي، ۽ منڊري ٽئبي ماروئڙن،
ڏنگڻي، ڪوري ڪيتري، ٻيا سونھڑا سونھن،
پُرٽ، ٻڇٽي پاڻ ۾، ٽيو ڊامڻ گاھ ڏبن،
ڪنڊين ڪراڇُ ڪڪوريا، ٻي چانھڪ چوڙيلين،
ٻرٽُ گاھ ٻھون ٽيو، ٻي پنِ مٽي پونن،
ناڙا جي نانيون ھٽيو، ٽا لوٽيءَ ساڻ لڳن،
چمڪ، چيھو، چوڪٽي، ٻي ڪانھين، ڪنگورن،
ڪَل، ڪٿھر ڪارونيار ڪيا ۽ سوجھي تن سَرن،
مونوگاھ، منديريون، ٻي پٽر پاس پٽُن،
اوئن گاھ اَمبنگ ٽيو، ٻيو ڪرسو ڪَاراھن،
ڏراڙ ڪٽوري خوشبوءِ ڪئي، ٻي سٽئي سنگھارن،
جھنجھڻُ ٻ جھمڪا ڪيا، ٻيا سوڏا سالارن،
اڪڙُ اُبٽ ڪنڊڙي، ۽ ٻيو واھو ولھارن،
نَڊو ٻ نروار ٽيو، ٻيون ٿوھ وليون ٿھڪن،
سُڻ سيئي سرھا ٽيا مٽي ٽاڪ ٽرن،
ھڪڑا ڦوڳ ڦلاريا، ٻيا جھليا گل ٻ گولاڙن،
سيوڙي سائي ٽي، آھ ٻيڙي ڀنگورن،

گـوار گـداڑي، گھونگھٽـڑي، چيٽونيـون چمڪـن،
مـاچنگ ٽيـا "مـري" چئـي، ڦـري ڦوٽھـڑن،
وَڏَ ويڑھيءَ جي ويس ڪيا، مٽي ملـڪ مـاڑيچن،
جـُـوءِ انھـيءَ ۾ "جناڑو" چئـي، مـارن مـال چـرن،
سـونھن ٽـا سـاڻيھ ۾، جھوپـا جھـانگيڑن،
ٻيـا جـي لـس لھـي پيـا، سـي ڏٽ ڏوٽيـڑن،
ميڑيـو تـن ميھـن کـي، چيـڑ چوپـا کـن،
ريـڑ، رانھـان کيتـرا، چيھـ ڪيـا چـانھن،
مانھن، موٽ، مُـگن سان، ڪيئـون منجھـ ڪانين،
پھريـون آھـن پيـرُن لاءِ، ٻيـون لکيـن ليـارن،
قـرن ٽيـون ڦوڳيءَ لاءِ، ٻيـون ٻيـُون منجھـ پٽـن،
چنيو اڇـن ٽيـون چوھـ منجھـان، ڳـاٽ پريـو ڳـاگين،
چاڑھيـا اٽـن چاھـ مـان، سـي سـگر سـرتين،
ويھـو ٽيـون ورھـائين سـي، ڏويـون جـي ڏوڻـرن،
لـُلـُـر، مريـڑا، لوٽڪـون، اھـو مـرڪ مـاروئڑن،
سـانئون، ڪرنگھـ ساماڻو، ٽيـا سـڪ سـانگيڑن،
نئيـن سـج جـا نـانگلي، سـا چـاٽين سـاڻ ڇڇـن،
شـاعر جـو شمـار ڪـري، ڳڻـي چـا ڳڻجـن!
اھـي ٻانھيـاريون "ٻروچ" چئـي، اُتـر ولـر ڪيـو وتـن،
سـي سـگر ساھيڑين، ڪيئـن وسـاري ويھـي رھـان.
(4)

سـاراھيان سـچو ڏڻـي، جـو صـاحب رب سـتار،
قـادر جـي قـدرت جـون جـوڑون ۽ جنسـار،
منـڌ مـڙن جـو مصطفـيٰ، جـو تـڪ لنگھـائيندو تـار،
سـاريو سـانگيڑن ڪـي، نـت ٿمايـان نـار،
سـانوڻ ۾ سـرھايون ٽيـون، وڇـون ڪـن وسـڪار،
لٽـو ڏولاٽـو ڏيھـ تـان، سـرھا ٽيـا سـنگھار،
پريـو پـٽ پـاٽيءَ مـان، ھـوءِ چـِـڪون ڪـن چـوڏار،

---

(4) چيل حاجي حاميد خاصخيلي جو، سوانح عمري لاءِ ڏسو، ص 97

اوڙ آپريا، ڇاوا، ڦٽا، انگوريا، لٽو ڏوٽين متئون ڏڪار،
ڏٽ، ٽُنب، ڀھڙ، ھوٽو، سُڪن پئي سار،
سائو، سيھڙو، ساوڪ، سڀاوڙي، ڪچو پاس ڪنار،
ڪھ، ڪتر، ڳر، ڳنڍير، ٽا پکڙن منجھ پاتار،
ڇپ، ڇٽ، پن، پوٽو، تون نڊي پاس نھار،
ڊپ، ڊاڙي، نڪ، نساڙي، اُت پٽر ڪن پھنوار،
ڪَل، ڪلورو، ڪُور، ڪاني، ناڙين پاس نھار،
مُنگھا، مُرٽ، منڊيئڙا، مانڌاٽا، ھنداٽا ھزار،
مجر، مَڪ، مريڙا، اتي سيڙ نہ ڪن سنگھار،
لل، لنب، لاڙي، اتي ٻُڪن ساڙ ٻُھار،
ٻيکھ، ٻرٽ، ٻيرڙ، اتي گولي ڪن گذار،
ڏم، ڏير، ڏنوني، ڏاڪر، مُڇ سان موڙ مھار،
ٽوپ، ٽوھو، ٽنگڙي، ڪٽ ڇگَيءَ ڪار،
گاج، گاجيرو، ڊامڙ، ڊوري، مکڙيون ڪن ملھار،
راضي، رنجڪي، رسامو، اوئن اولون، موئيءَ ناھہ ميار،
چوپو، چندن، ڪوئيد، وڊي ڪنھن وڻجار،
سيءُ، سنور، ڪانھہ، قلم، لکيو لکڻھار،
ڪُڪ، ڪڙپ، ڪس ڪانو، وس نہ ڪنھن جي وار،
پلڪار، پٻڙ، پواڙي پاڻي ۾، نسريو ٽئي نروار،
پڙي، پٽ ڪنوار، پلاڙ، پاندر، لڳي تند تنوار،
ڇپر، چوتو، ڪرڙ، ڪارئو پچر جي پچار،
اِڪڙ، سھل، سجاتو، ڏنگيڻن ڪيڙا ڏار،
برسينگ، لوسڙ، سنجي، نڊي ڪر نھار،
ساڳ، مليرو، سنجڙو، ڀگڙو، گدڙول گينوار،
مُٺ، چڱ، ڪَچ، ڪانبو، آڙينگن اَپار،
پري، پاڪ، اڙ، لڏ، اتي چلي ڪن چوڏار،
ڪڇ، ڪُھڙي، سَٽري، پُنارڪ، گڏي جي گذار،
بند، بنڌڻ، گڏند، گودر، چِنا چاڪ چوڏار،
ڪَنڊي، ڪوڙو، پُرٽ، پڇٽي، ڇھٽيو پوي چوڏار،

انبار، دڙ، نُل، دَنِ، ستي ڪنهن سينگار،
اڇو، اولو، منهن، مصلو، اها پر پهنوار،
جهڳو، جهوپو، يونگا، پرتي پڪا اڏين پهنوار،
چت، چاڇو، چپري، اتي چنبي ڪن چٽڪار،
پتر، ڪنڊي، ڏري، ڏنگٽي، اتي لڙهي ڏين لاچار،
تڏو، توئري، تَرُ، ترهو، تون پير اڪارج پار،
سنڊ، سوندو، گاگڙو، چڇن پئي چار،
بي پاڙي، نوڙي، رسي، ڦاهي، ڪاموهيءَ جي قطار،
باري، بني، پڙچ، پيڙهو، سپني ڪهڙي سار،
هٽي، ٽوڙهو، مڙهي، نت ناپو، گُري، گوندر منجهه گذار،
واڙ، ويڙهو، ڦرهه، چموٽي، بِندبي ڪن پوڪار،
مڱ، موڙيا، مهيچا، اتي پاڙي پئي پچار،
موٺ سُرها، موتيريا، اُت ڪپيو ڪن ڪوڪار،
ڪرنگهه، ڪوتڪ، سر، سائون، تڪئي ناهي تنوار،
ڪورڙ، ڪرار، ڪُماچ، ڪِهري، ڪي سائر لهن سنيار،
بيهه، بُيڙ، اُڙد، آهر، آسرو، هتي چيڇا ڪن چوڌار،
رس، رهاڙ، روازي، رپڙ، روڙيو پَستل آڻين پنهوار،
ولواهنو، وڇريو، ڪن گولاڙا گلزار،
پيون پوڇ پٽن تي، اتي سگر ڪين سنگهار،
پنج ست مڙيو پاڙ ۾، ات ڪليو ڪن ڪينڪار،
هيءَ نماڻي نيرن ۾، جا پٽيو ڪيڙي پار،
ٽيندو ڏينهن قيام جو، ٽيندس دانهين منجهه درٻار،
موڪل ڏي مليو وڃان، اٽئي ڏاڍي رب سرڪار،
"حاميد" انهيءَ احوال جو، تون واري ڪر ويچار،
تہ قادر جي قدرت جو، انت نہ ڪو شمار،
پوءِ ڪلمون جن قرار، هوندا سي ايمان سان.

لا اِلٰه اِلا الله محمد رسول الله

(5)

ساراهيان سچو ڏڻي، جو مالڪ آهي ملڪن،
آندي عمرڪوٽ ۾ نماڻي سان نعلن،
قادر جا قيد ڪٽي، سا ملي ماروئڙن،
ونڙا مينهن مليرتي، گاج ٻڌي گاهن،
ڦيرڦرهيا ڦوڳي ٽي، ڏيهه ونو ڏونرن،
پپون، پيرون پاند ۾، خوش ٻڌي ڪائن،
ڏڪڙي، ڏامڻ ديس تي، بکڙو، پرٽ، پرانچ پٽن،
ڪهه، ڪراول، مڪ، مانڌاڻي، ٻور جهليو ٻوهن،
لنب، لانيو، سرهل، سين، ٽونگ پريا ٽوهن،
چپري، پنگري، ڪڙهه، ساوڙي، هلڙو حاضر ڪن،
سيٺهن ساماڻي هزار داڻي، ڳهلي ڳنديرن،
مَيجهه، منديري ملڪ تي، هيرڻ بہ گاهه چون،
ڪسڻ، ڪرسڻ، ٻرو، ٻاور، لهڙا لاڏ پرجن،
نہ ننداول وڻي، نہ چڙي چڳ ويڪر چورن،
مهڙا پيهن ماڳ تي، ٽا چيڙ چوپا ڪن،
اڪ، ڪبڙ عظيم ٽيا، ڪپ خوشحاليون ڪن،
"حاجي ميهر" چئي ماڳن، هي پي ٽر تي ٽوڪ پچي پيا.

(6)

رڻ ۾ 'رمضان' چوي، هئي گاهن جي گلزار،
لوسڻ، ڳڙ، ڳنديير، کهن جي کونڪار،
باد رنگ، بکڙو، لهر، لاش لاسي، لپاڻي، اوئن اڪيچار،
ڪلُ، ڪهه، ڪيو ڪوتڪ، ڏاڍي رمهه جي رفتار،
ڏنهه، ڏيرُ، پٽ تير، پئي، پهڻ، سالر ۾ سنسار،
لاني، لوٽي، لمهه، ڪوٽي، پتر، پوٽي، ٻيو ڪونهن قطار،
ميٽو، مڪٽي، منديري، مانڌاڻو، ڏاڍي ڪيرل جي خنڪار،
بوبڪ، برٻوٽي، بليڪو، ٻيو ايريو اڪيچار،

---

(5) چيل حاجي ميهر جو. هيءَ روايت أتر (تعلقي شهدادڪوٽ) مان عبدالحق کان ملي.
(6) چيل رمضان چانديي جو. هيءَ روايت أتر (تعلقي ميروخان) مان غلام قادر کان ملي.

مور، منگها، مورچل، چوڙ، ڊاماهو، ڪنسو ڪل پوار،
ڦوڳ، ڦتوڪڙ، ڪانول، ڪاري ٻوٽي، لوري، لاڙي، لوڻي،
آمهه اڪيچار،
ڊپ، ڇپ، سڪمڙڊ، سَس، سينور، سَنا، ساوڙي، ڪامهه ڪارونيار،
پرٽ، پنگ، پنگرو، واهو، وڙ ويڙهي، اُبت ڪنڊڙي جي آر،
بي پاڙي، اڪڙَ، ٻُڪن، آڌيري، ڪلويڙي، ڏس لاڻن جي للڪار،
نڏو، نڙ، نَاڙو، ڊاڻڙ، باٽونو، سيم، ولهه منجهه سنسار،
اسپنگر، اسپنگي، ڦودنو، ڦاڙ، جانيو، ڳوڙ، ڪوڏالو منجهه ڪنار،
هزار داڻي، هگڙ، هتمُ، پيتڪَ، پرسان، شاهترو، شرشتو بيشمار،
حسين ٻوٽي، گل ڪاڪڙ، پريو، ڏس اڪيري جا آڇار،
لل، لوٽڪ، ڏوڙڪ، مڪو، مريڙو، گاءُ زبان، گولاڙو، ڪستوري ڏار،
پيو نج، بنوشه، زوفان، بخمل، ٽين بادل ساڙ بهار،
"چانديو" چوي چوڏار، گٽ ڳٽينددس ڪيترا.

(7)

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار،
وٺا مينهن مليرتي، ٻيا سهنج ڪيا سردار،
پهري پيون پٽن تي، پُڇ ته ڏيئين پار،
پلي ڇائي پڇٽي، گنديري ڪڍيا گار،
کهه نڪتي خوشيءَ مان [ڪينئَن] ڪري ڪينڪار،
ٻٽ ساماڻي ٻيري، ڏنوهي جهليا ڏار،
اوئَن لڳي الاهي، ڪيراهي جي پنار،
پَٽ پڪا آهن پار جا، ڪرڙ ڪي ڪنڊار،
سُٽا سَٽيا، پانيا جُوءِ جا، ونهين منجهه ولهار،
لٽيون سڪون ساهه جون، پگ ڏسي پگدار،
پنجاهه هٿ پکي جو هو، ڪڙي ڪڙي ۾ ڪنار،
موڪ پڪو مريڙو، ڏس لل جي للڪار،
لس پکي آهي لوٽڪ، ناهي مڪٽيءَ تي ميار،

---

(٦) چيل مانجهي جو. هيءَ روايت وجولي (تعلقي تندي الهيار) مان ولي محمد طاهرزادي کان ملي.

هـرڙ چريـو اچـن هزاريـن، متـس مينگهـ مـلار.
ڏاڪـا پڇـي ڏول ٽيـا، تونـنـگ بـڏو تڪـرار،
گنـج گـڏيا آهـن گاهـ جـا، تـوپ بـ ٽنـديدار،
لکين ڪروڙين لنب لڳو، جنهن جو انت نڪو شمار،
سيڙ، وڏا سـُـرَ موريـا، قـُـٽي ڪيـائون ڦلهـار،
ٻهڪـي ڇـائو ٻوهـ ٻنيـن تـي، اوڏي ڪـل اوچـار،
تـُـهين تـُـهين، ٿوهر ڇـائو، ڪري چـوڏاري ڇهڪـار،
ڪلـون، ڪـانهن ڪپـن تـي، پپـون انهـيءَ پـار،
گـڏجو ڪـائن گـِـدرا، ڪـن ونـگن تـي ونگـار،
پرئيـن ڪـُـني پتـل ڇـائي، ڪري ٻيلي ۾ ٻهڪـار،
ڪٽـي ڪٽـي ڪيـول ڇـائي، نئـي ٻـڏا اٽـس نـار،
ڇائي مـُـنديري مينهـن تـي، ڏس ڪوتـڪ سندي ڪار،
پلـو ڇـائو آهـي پنـگرو، گهـوڙي ول واڌار،
دلئـون ڇـائي آهـي دڪڙي، ڪـري سـاوڙي سـينگار،
پـاندُ رول پـن پکيڙيـا، ٽـي نانـگرول نـروار،
ميهـا پـاس ڏِهـن جـي، مـوٽ پکـا [موڇـار]،
گوڇ هٽي جا گوار نڪتي، ڪري چندن تي چٽڪار،
مينگهـ ملهاري ميندي جي، ڏس ڪاموهي جي ڪار،
بوبـڪ بـاغ بهاريـا، ڏس وٽـن جـي وٽڪـار،
وڻ وٽيا پنهنجي وطن جا، جن جي پَـٽ بـ ڪين پڇار،
ڳوئـن تـي ڳهـ پاتـا، ۽ حـُـورن پاتـا هـار،
مهل انهـيءَ "مانجهي" چئي، بـُـڌ چيرن جـا چمڪـار،
بـي جـا بـُـڌ ٻيلي ۾، هلي ياڳين جـي پـُـٽڪار،
ڏس انهـن جـا پـار پڇيـن تـو، پـورا ڏئيـن تـو پـار،
معلومـت مـُـلڪ جـي، سـڻ ڪـن ڏيئـي ڏاتـار،
پـوءِ ڪلمـي امـر قـرار، آهـي مولـيٰ ملڪ اسان جـو.

لا اِلـه اِلا الله محمد رسول الله

(8)

ادا ڙي عمر سومرا! اسان جي ذات نہ ڪيون زوريون،
ڪاڄ خوشنما ڪائڻ، اسان پهنواريون نہ آهن پريون،
جهڙا تو وٽ آم، عطر، عنبير، تيلن سنديون تريون،
تهڙيون اسان وٽ ڪٽيون ڪتاليون، خوشبوءِ ڪٽوريون،
ميڙي مگاليون مليرا، اسين ڪويڙ ڪين وساريون،
ڳاگا، ڳاگيون پهري، ڪن پلپل پنهواريون،
ماروئڙن سين مليرِ، اسين ڏونئرا ڏٽ ڏوريون،
لڳا لل، ليسوڙا، ليهار، پيا پاڪرن ۾ پريون،
پاڪوٽين، بوڏين بحر لائيا، ڪاڄ بنا ڪوريون،
چونڊيندس چيڙا، پيون پيرن ڳاڙهيون پيريون،
پنجين هٽڙا پاياسين، ۽ پڙچن ڪيون پاتاريون،
مٺا ميوا ماڪيون، اسين ڪٽورن منجهه ڪريون،
ڏيئي گوهر گولاڙن کي، سنگرالين جون سريون،
سنڊيلون "سونهارو" فقير چئي، کين وسرن کي ڪونرون،
اهڙيون هاڄ جون هٽيڙيون، وڃي ڏک ۽ ڏولا ڪنديون.

گل

1. گل (گلن جا نالا): سناسي، سورج مکي، گلاب، موتيو، چنبيلي.
2. گل جو: رنگ، پوٽو، گلدستو، هار.
3. گل جي: خوشبوءِ، رنگت، سرهاڻ، ٽاري.

گندي

1. گندي (گندي جا قسم): اُبتي، سبتي، وڍيل، ٽُڪيل، پوڙ، پڌل.
2. گندیءَ جو: پلاند، پاسو، ٻر.
3. گندیءَ جي: ڪنڊ، اُبت، سُب، ٽُڪ، ڍيگهه.

ڳهه

1. ڳهه (ڳهن جا نالا): مندي، دُر، هار، نٿ، پونچي، ڪڙي، مُرڪي، لعل،

---

(8) چيل سونهاري جوڪيي جو." نئين زندگي" مارچ 1953ع تان ورتل.

مانگهه، والي، ڪنريا، اَلي، اَلو لڪ، ورٽو، طوق، ڪيوٽي، چلي، ڏهري، نُورا، ڏانوٽي، پنڑا، بولو، بينسر.

2. ڳهه جا: وَر، وَڪڙَ، ڦيرا، ڦيٽَ، موڙَ.

2. ڳهه جو: ور، ورٽو، مَٽُ، رُجرڻ، پٽار، ڏوڪو، پورو، نهرو، موتي، مٽيون، وزن، اوجر، ڳنڍُ.

4. ڳهه جون: نيون، پراٽيون، ڪسوٽيون، واليون، ڏوريون، تندون، ميخون، لئون، ٽڪون، منديون، ڪُرڪون، سرون، گهنگهريون.

5. ڳهه جي: ٽڪ، لڪ، پوئي، ڪَسي، لاٿجهي، اُجاري، گاٽ، تور، هلڪائي، سستائي، ڳرائي، مهانگائي.

6. ڳهه جا بيت:

(1)

سوني ساهه، تلاهه تلڪي، تنهن سر موتي مڙهياس،
بئنسر، بولا، نٽ، نموريون، سينڌ ٽڪي سر جنهور جڙاياس،
جهڱ مڱ جهومڪ، جهالريون، گجر ڪاٽ گهڙاياس،
دُر، ڪُر، دهرا دُربچا، روپ ڳهين رنگ لاياس،
ڏيڏيون، ڪوڪيون، پاڪن، پنڑا، ڪنين تي ڪان جهلاياس،
مرڪيان، مهريان، اور منڑا، سر سوني ڏانوڻ ڏاياس،
ڏر، توڏر، چاڳ پتڪيون، مينڊا ماٽڪ، موتي مُڪ ڳتياس،
نورا، پوئرا[1]، نانگلا، بيا هار، هسين گر پاياس،
ڪنڊيان، ٻنڊيان، پارتا، سهجان ساهه سيبا ياس،
پئنچان، سنگيان، واهه ونگڙا، پوچ پٽهڑيون، تي چمڪلين سرچا ياس،
ايڪ داڻي، ديکو دُسري، توسي طلسمي طوق بچاياس،
ڪنمالون قيمت ڳوريون، تن تي لعلون سر لٽڪاياس،
بانهي، ٻانهوٽيا، سونهن ٻانهيون، بازوبند بنا ياس،
ڪنگڻ، ڪڑولا، ڪنريا، تنهن وڏ وڏولا آياس،
جهرمر جهانجهي، پيرن ڪڑيون پازيبان، گنگهرا، گجريون وچ تن وڇڙاياس،
نُنهڑا، وڇوٽا، بهوت منديان، گجر لئي گهاٽ گهڙاياس،

---

(1) چيل شيخ ابراهيم جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 196

[1] پوئرا: سهاڳ جي ڪنڊي يا هار ۾ سون يا چاندي جا پرٽا.

بورينـــدا "براهـــم" چئـــي، جـــوڙ چگّـــني جهڏكايـــاس،
مانگهـــ، ڦليـــان، چـــالي چـــلا، چـــوڙا چلكـــي چڏكايـــاس،
بيحـــــد بچايـــــاس، گلـــــم، غـــــلاف ۽ گـــــادیون.

(2)

ونـــا مينهـــن ملـــك تـــي، جيئـــن انـــدر ويـــا جـــار ميـــان،
موريـــا كـــك مليـــر ۾، آهـــن ســـرها ٿيـــا ســـنگهار ميـــان،
ٻكريـــون چـــاريو، ولـــر واريـــو، پـــي رڍن جـــي رڙكـــار ميـــان،
جيءُ ســـاري ٿـــو جـــن كـــي منهنجـــو، آءُ اُكنديس تـــن اپـــار ميـــان،
پـــونم يـــاد، كريـــان فريـــاد، ٿـــو انـــدر ڏئـــي اوچنگـــار ميـــان،
كـــر ســـڻايون ســـومرا، هـــي بنـــدي كـــڍ بندكـــار ميـــان،
كيندیـــس اچـــون، پينديـــس پچـــون، ســـرتين ســـين ســـردار ميـــان،
تـــو جـــي رضـــا، مجيـــان نـــه قضـــا، بـــت نـــه باســـي بـــار ميـــان،
كيـــن پرهيـــان پـــٽ ۾ پـــاڻ كـــي، آهـــر لوئـــيءَ جـــي للكـــار ميـــان،
ورڻ، كيرون، وندیون ويهـــي نـــه وجهنـــدي، ماڻك كـــوڻ مـــروار ميـــان،
كنگڻ، كڙولا، ٻانهن٫انهوٽا، تنهنجامان من٫وجهان[نه]موچار ميـــان،
سڳيون تنهنجون سونيون٫گهوريان، نـــه كريان٫گجرين سان٫گذار ميـــان،
بـــاركيون بـــانهن ۾ كريـــان، تنهنجـــي پوئنچـــن كيـــن پچـــار ميـــان،
دستيون تنهنجون دل ۾ نـــه پيئيـــون، نُـــنهڙا وجهـــان نـــه نـــار ميـــان،
كڙيون، وچونئڙا پيرن پيڙا، نـــه كريـــان نُـــورن ســـان نـــروار ميـــان،
پـــاءِ زيـــب، كڙيـــن ريـــب، كـــر گهنگهـــر پنهنجـــا غـــار ميـــان،
جهرمريا جهوڙي، وجهـــ تون٫پوڙي، تن تي من نـــه كـــري منڌار ميـــان،
آءُ در نـــه وجهـــان دولـــت تنهنجـــي، هـــس نـــه هكـــيءَ تـــي هـــار ميـــان،
چمكليون چوڙي، جهانجهر جون نـــه وجهـــان عطرداني اظهار ميـــان،
كنمـــالون، وجهـــان نـــه لعلـــون، نـــه تنهنجـــي تـــائيٽن تـــار ميـــان،
مٺڙا آٽيـــو كَـــنديون پوئـــن، ســـرتين ڏاران ســـسيءَ نـــه ســـونهن،
جي كرين هت هزار ميـــان،
طـــوق، دوســـري، چمـــر، چپيتـــي، ســـي نـــه كريـــان سينگار ميـــان،
نٽ گهڙائي، ڏانوڻ ڏائي، نـــه وجهـــان تنهنجـــو كُـــنڍڙو منجهـــ كپـــار ميـــان،

---

(2) چيل ولي محمد رونجهي جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص197

ميندين قل، پٽيون گل[1] ، تنهنجي بينين ڪوڻ بيزار ميان،
ايڪ داڻي، وجهان نه ڏاڻي، ڏر نه تنهنجا ڏار ميان،
بازو بند، وجهان نه بند، جن منجهه لالائي لگار ميان،
ڪوڪيون، پتنگ، ڪنين ڏيدا نه وجهان تنهنجا ڏار ميان،
پيڪن پنڑا، ڪوڪيون ڪٽائي، ڪريان دُر ۾ تنهنجا ڏار ميان،
واليون تنهنجون ويرنه وجهندس، نه ڪريان چڱن سين چانگار ميان،
ماڙيون تنهنجون مون نه قبوليون، ٿر دي ناچي[2] نار ميان ،
وطن منجهه "ولي محمد" چئي، ڪن سرتيون منهنجي سار ميان،
چڏ تون زورو، ٽيندو تورو، ڪندا ساهمي هٽ سنگهار ميان،
ساري ونندا سومرا، حق سيئي حقدار ميان،
اهي پرس پروڙج پار ميان، ته ڪونهي جڳ جيئڻ جو.

(3)

سسئيءَ جي شاديءَ جو، هئو ڪٽين منجهه خُمار،
لکئي ويل لائڻ جي، سسئيءَ ڪيو سينگار،
ڪنين پائي ڪيوٽيون، الپاڪَ وجهي اَپارَ،
نٽَ، بولو، نسبي، ڏانوڻ جي ڏهڪارَ،
ڏئونرا سونهن ڏانوڻ ۾، اَليءَ جي آڏار،
زري، پوپٽ، زلف سين، ڪارا منجهه ڪپارَ،
ماٽڪ موهيڑا منهن ۾، موتين جي مقدارَ،
ڪنمال، ڏُهري ڪنڌ ۾، دلپاڪ وجهي دلدار،
نورَن اُتي ناٽَ ڪيا، جهرمر ڪري جهالارَ،
وجهي وڇون ويندين کي، هلي ٽي هوشيارَ،
پَنڑا، ڪڙيون پريءَ سان، هيرا، مُکو هزارَ،
بانهين هيس بانهن ۾، سُرلين جي سنوارَ،

---

[1] پٽيون گل= مٽي جي پٽين ۾ گل پريل.

[2] ناچي= نه اچي.

[3] چيل باغ محمد جوکيي جو. هي جنگشاهي اسٽيشن کان اُتر اولهه 15 ميلن جي مفاصلي تي جوکين جي مشهور ڳوٺ مال ماڙي ۾ رهندڙ آهي، هن وقت سندس عمر اٽڪل پنجاهه ورهيه ٽيندي. جواني ۾ ئي دنيا جا لاڳاپا لاهي فقيري اختيار ڪيائين.

موريون، دُرَ منگواليون، منڊي هئي موچارَ،
جهاڀا سونهن جهوڙن سين، بازوبند بهارَ،
ڪتريا، ڪڙولا قيمتي، سو هسَ ڪٽي هيڪارَ،
پانڇ وڏا پيرن ۾، ڪنگڻن جي ڪٽڪارَ،
تسبيح پڙهي تائيت کي، طوطن جي تنوارَ،
چُنگل پاتا چتونءَ سي، چوڙا چندن هارَ،
مينديِ قل موچارا، جڙيسا سان جنوهارَ،
وريلي پنهنجي واڍلي سين، ڪيرول جي خمارَ،
ڪڙو، نيائو قرب مان، حُور پاتو هارَ،
ڪنجي، مَنَڻَ ڪونج وٽ، ڦلڙيءَ کي ڦلڪارَ،
ڪوڪون، ڪُر قلب ۾، ڪلمي جي قطارَ،
نرمل وڏو نُوهڙو، چيرن ڪئي چمڪارَ،
چوٽيءَ ۾ چتونءَ جي، سونهن سڳيون صدبارَ،
عطر مکيو اکين تي، خوشبوءِ ڪري ڪنڪارَ،
سسئي سيندَ سنواري، آرسي مُنهن اُجارَ،
ميندري رکي مومل تي، ڪيچيءَ سندي ڪنوارَ،
ٻانهيون تنهن سان ٻيلهه هيون، چوطرف چوڌارَ،
ساراهيان تنهن سبحان کي، جو ڏيهه ڏٺي ڏاتارَ،
جاني ڪاڻ "جوڪيو" چئي، تون غافل تي نه گذارَ،
لکئي جي لغارَ، پرٽ ملي پنهل کي.
(1)

ساراهيان سچو ڏٺي، جو صاحب رب ستار چوان،
ابرنگ، آگوني، الي، اوجر، ٻئينسر بولو ڌار چوان،
بازوُبند، بولو ٻئينسر، طوق تَسر، تعويذ طوئي ڌار چوان،
سوني سنگهر، سانچو سري، سڳي، سرپاهه، سيندُر يار چوان،
چوڙا، جوڙي، هسي، هار هلائي، زر زيوَر ڌار چوان،
زنجير ظاهر، ڪنگڻ، ڪنڌا، ڪُنديو ڪار چوان،
ڪنمال، ڪُرڪُون، ڪڙي، لڙهي، لُڙڪا ڌار چوان،

---

(1) چيل لعلڻ خان لغاري جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ، ص 84.

لئون لکون، لعل لاڻي، مين مُندي مهندار چوان،
مور، منگلي، موڙ، موراکي، مالها، مٽکو ڏار چوان،
مڇيو، موتي، مُهر، مُرکي، مانگهه وڏي موچار چوان،
رَڄ، ريهه، نُورا، نسبي، نَٽ نمونو ويڙهه والي ڏار چوان،
والا، واڳي، دُر ديداري، ٻڙو، ٻانهين، ٻُندا، ٻانهوٽا ڏار چوان،
پَٽي، پُتلو، پَنڙو، پوڻچي، پيچ پوتل پارڙا پار چوان،
ٻانهن رکي، ٻوڙو، کسوٽي، کناري، کوکو، کيوٽي ڏار چوان،
ڍولڻ، ڍارو، ڏاوٽي، ڏوري، گهاڙ، گهاٽ، گهنڊي ڏار چوان،
چَٽ، چُڳي، چمکا، چڪ، چَلو، چير، ڦُلي، جهال، جهومڪ ڏار چوان،
لطف ڪجاڻ تون "لعلڻ" چئي، صاحب رب ستار چوان.

(5)

منٽ مڇ تون مارئي، ڏيئين پٽ پٽولا چار،
ڪنگڻ، ڪنمال، ڪڙيون، مُندين ميگهه ملار،
پَٽي، پازيب، پنڙا، واڳيون ڏيئين وستار،
جهال، جهومڪ، جهمٽيون، ڏس جهانجهر جا جنسار،
دلپاڪ، دولي، دستيون، واهه ڏُهريءَ جو ديدار،
ڪتريا، ڪُنڊيا، هٽ گُجريون، چرخيون، چندن هار،
ٽوڙها، وَرَ، وڇوها، مالها پائي مينُ موچار،
والا، وادولا، ورٽا، اُٽوَٽ ڪئين انبار،
مانگ، منگليون، مورنٽ ۾ هسي حسندار،
ٻانهين، ٻانهوٽا، ٻارکيون، چوڙا ڏس چوڏار،
پٽي، پُتلي، پارڙا سڳيون سونهن وار،
ويندو، ويڙهه، واليون، مُرکي، دُر دينار،
نورا، اَلي، نسبيون، سوئڙيون سوَ هزار،
تند، پارڙا، پيرڙو، سوني لئون ستار،
لعل، ڪٽ ڦُل، ڪارکون، چوٽيڦُل چمڪار،
ٽڪلي، ڦلڙي، سنگهيون، ٽي چير ڪري چمڪار،
ڏانوٽي ڏيئين ڏاج ۾، سا دلئون پاءِ دلدار،

---

(5) چيل اميد علي لغاريءَ جو، سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 143.

ڳانا سونهن ڳچيءَ ۾، تعويذ تهدل تيار،
بئنسر، بولو بي بها، بازوبند بهار،
چلا، پوپٽ، ڏورٽا، سونا سرٽ سچار،
ايرنگ "اميدعلي" چئي، ڪيوتيون ڪارونيار،
روپا سونا طوق جن ۾، ٽڪن جو جنسار،
سي پائي ڪر پسار، مارئي محل منهنجي ۾.

(6)

ساراهيان سچو ڏڻي، جو صاحب رب ستار،
مُنڊ مڙن جو مصطفيٰ، جو تڪ لنگهائيندو تار،
هردم وسن هنئين ۾، پريون اهڙا پيار،
منهن ۾ مٽيا محبوب کي، بيا وڇوڙا ويچار،
گُل ٻڌانس گهنگهريا، بيو جهرمريو جٽدار،
پيرن ۾ پدمٽيءَ کي، هيون ڪڙيون ڪرفدار،
چٽنس نورا چٽات ڪيو، بيون جهانجهريون جنسار،
ٻڌائونس ٻانهيون، ٻانهن رکيون ٻانهن ۾، بيو دريس جوڙائي ڏار،
ڪنگڻ، ڪڙولا، ڪيو ٽيون، ٽهيون ڪنس ٽيون ٽار،
ويڙهه، واڍولا، ڪتريا، بي پاولڙن پچار،
مهريون منگليون، مادريا، بيا دستين ڪيا ديدار،
ڪنديي ڏاڻي، انيڪ داڻي عجيب کي، مٽان لک لغار،
سڳا ٽيا سڳين ۾، بيا ڪئين چوٽيقل چوڏار،
مڙهيا هٿا کي مينڊن ۾، کي مينديي قل مٺيار،
چلي، ورٽي چمڪو لاتو، بٽس ڪيرولين ڪينڪار،
مينا ڪاري مُندڙيون هٿن ۾ هزار،
ڏيڏيون، جهمٽيون ڏڪ ڪري، لائي لئون لغار،
پاڪ رکيائون پاڻ پاهوڙا، بيا دُريچا ديدار،
نٽ وينديو نڪ ۾، هئس قلڙيون قيردار،
ڪُرڪون، ڪنڌا، نسبيون نسبتُ جون، هئس ڪنديو منجهه ڪپار،
ڏاڻيون، ڏاندڙيون ڪيتريون، پي هئي بولن جي پلڪار،

---

(6) چيل حاميد خاصخيلي جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ، ص 97.

ڪربُندا تنهن ڪامڻ ڪي، ڪيا والڙن واپار،
سيبي ساجن ڪي اتي غوڪون غم گذار،
ڪٽن ٽا خوشي سان بيگ ايڏائي بار،
بدڪ واري، پونچن واري، لعلون لک هزار،
مالها، ڪنديرو، منهن سڄ طوق، تهڪ، پي لڙڪن سندي لار،
هٿ گجريون تنهن حاڪر ڪي، هئي ڊولٹ جي ڊلڪار،
نوسري، مانگ، پيڙو چانپ، ٺونٽيون، ٽڪڙا: پيا چاڳچندن‌ڪي چار،
اَلولک ويلهوجهل ڪري پاتائين قربَ مان، ڪيا سانوليءَ سينگار،
اَٽوَٽ، اگونا، زيور، زريون، پيا جوڙن جا جنسار،
ٺوڙها، ٽيلهٽ، ڏورٽا، پي بازو بند بهار،
رَتي رانهي رڪرا، پي هئس گلن جي گلزار،
سونهان، سينڪلي، سورخيون، پيون هئس چرڪڙيون چوڏار،
امل ماڻڪ، موتي مرجان، پي هئس ايرنگن اپار،
ياقوت، زمرد، هيرو جواهر، جنهن جي هئس لنءَ لنءَ منجهه لغار،
ڪلي، ڪوڙ، ڪچ، ڪپٽ، اوهين سيهي لهجو سار،
پيش پارس پارڙا پريت مان، هُني ڪلي ڪئي ڪينڪار،
دنيا، دولت، دمڙي، پر پائي نه هلندي پار،
قسمت ڪروڙ ڪسوٽي، توهين ماسا ڪجو مدار،
سوين سينگار سورٺ ڪي، ڏنا هئا ڏيهه ڏٽي ڏاتار،
هن به سيئي ساڙيا سلڪٽي، ڏسي ڏڙ سسيءَ ڪوئن ڏار،
ڪئين خان ڪپي ويا، جن ڪي هيون ڪلنگيون منجهه ڪپار،
هميشه "حاميد" چئي، هوندو خالق خلقٿهار،
پوءِ ڪلمون جن قرار، هوندا سي ايمان سان.

(7)

سهڻو لهي سرڪيا، خماري خوابن تي،
چند چوڏهين چمڪيو، جهليو جهولن تي،

---

(7) چيل نالي چگي پالاري جو. هيءُ سگهڙ مڪان ٽڪ تپي علي گوهر محال ضلعي دادو جو ويڙل آهي. ان وقت سندس عمر اٽڪل 70 سال ڏيندي. جوانيءَ کان وٺي ڪلام چوڻ شروع ڪيائين. نهايت خوش طبع سگهڙ آهي.

پانچ پيرا، گھنگھرا، ويد وچوڙن تي،
نورا، ڪڙيون، جھانجھر، چم چم چيرن تي،
ور، ڪيرولين، ورٽا، ون ون وادولن تي،
ڪنگڻ، گھنيون، ڪڙولا، بازوبندن تي،
چوڙا، ٻيڙا، ٻانھيون، اڇيون عاجن تي،
مُندڙيون مڙيون، مينا جڙيون، چلا چاپن تي،
ڪنديءِ، دُھري، ڪنمال، ھس، ھار چندن تي،
تائٽ گھڙيا، جوھر جڙيا، چِٽ چاندين تي،
سونا دُر سھٽا، پئنچون، پنڙن تي،
ڏيدا، واريا، والڙيون، جھالر جھڪمن تي،
منگليون مرڪن پئڪڙا، پڌون پائڪن تي،
ڪُر، پوپٽيون، پتريون مقو منڊيئڙن تي،
ڪوڪيون، نسبيون، ڪتريا، جھومڪ جھڙن تي،
نماٽي نٽ پائي، بينا بولن تي،
ڏاڻ، ڏاٽي، ڦلڙي، جنھن ٻير پنرن تي،
ڏنگو ڏاڻ، زريءَ ساڻ، ڪنجيءَ ڪڙن تي،
سوني رپي سينڊپٽي، چم چم چيرن تي،
تجلو راڻيءَ جو جڙيو، جلسو جلسن تي،
املھ ماڻڪ، اشرفيون، قيمت ڪنڊن تي،
پايو پائي پدمڻي، ڦيرو ڏي ڦلڪن تي،
دھرا، درپچا، سريا سھٽا سيلين تي،
چوڙيون، چپڪليون، اَلي ٽپ اکين تي،
سينڊڦل، سڳي سھڻي، واھ ويڙھيل وارن تي،
موتي مٽيا، زيور ڳٽيا، ليکا لعلن تي،
تنن نماٽيءَ کي "نالي چگو" چئي، رھيو روحن تي،
ڪلمون قائر ٽيو، راس رسولن تي،
سا ويڻي لاٽئن تي، گھوٽ گھمي گھر آيو.

(8)

سارائيان سچو ڏڻي، جو صاحب رب ستار،
بادشاهه هو بلوچ جو پاروچاٽو پار،
مودي سندس مورت ڏني، نازڪ ۽ نروار،
سونهن تنهن سسئي کي، ڏني هئي ڏيٺهار،
واڻيو وري آئيو، جنهن ڏنا پنهون کي پار،
ڪيائين نيڪي نار جي، آهي ڏوپياڻي ڏاکي دار،
سڻي بات بلوچ اها، ٿيو غازي ترت تيار،
وڃي پڳين لڳو پيءُ کي، ٻيا پرجهل هئس يارَ،
گهريائين موڪل ماءُ کان، ڪري آزيون انتظار،
سيڻ منهنجي.سودو ورتو، آهي واڻئي سو واپار،
ٻٽ ويندس ٻاٻيهي سان، هاڻ هلي آءُ هڪوار،
راضي ٿي رخصت ڏنائين، ڪيائون ڪوشش قرار،
عطر مشڪ عمدا ڪنيائين، ڪٿوري خوشبودار،
لالڻ ليڙا پلاڻيا، ترت ٿيو ات تيار،
ورتائين وات وندر جي، لاٿئين پنيور ۾ بار،
پڇائي در ڏوبيءَ جو، بينو نوڪرن سان نروار،
پگهار پڇيائين ڪينکي، تن کي لڳي هئس تار،
سسئي ساجن ڏٺو، جنهن کي ٻري آگ اندار،
جيڏيون منهنجو جوڙ آهي، من ڏياري ڏاتار،
پاڻ ڏٺيءَ پريت جي، وت ورهه اندر وار،
ڪيائين سگهّ سسئي جو، ٿيو نائي سو نروار،
پيئي خبر "خميسو" چوي، ماٺهن ۾ موچار،
مبارڪون مليون مرد کي، واڌايون ٿيون گهر گهر وار،
ڪيائين سعيو شاديءَ جو، اهو وري ويچار،
گهرايائين سونارا شهر جا، جي ڏاهاهئا وينجهار،
آڻي ڏيو ساهه سسئي لاءِ، مون کي عمدي عجبدار،
زر زيور ياقوت جا، آڻي ڪيائون حاضر هيرا جنوهار،

---

(8) چيل خميسي جو. هيءَ روايت لاڙ (تعلقي ٺٽي) مان عبدالله گندري کان ملي.

سسئي اٿي سونهن خاطر، پاتا ساز وڏا سينگار،
پائي وينِي پيرن ۾، ور، وڇون، منڊيون ميناڪار،
ناز ڪريو ٿي نورا پائي، جهانجهر جهمڪي دار،
بازوبند پيرن ۾، ڪڙيون وڏيون ڪرفدان،
ميناڪاري ملمعو مٿن هو چٽيو چٽڪار،
گاذر ٻڌا گهنگهريا هيج منجهان هيڪار،
امل منڊي آ هيرو، آهن آگر ۾ اسرار،
ڪيرول، ورڻو خوشيءَ مان، آهي سهراڻو ساچار،
وني پايون وڇوڙيون، پيون بادامين بيشمار،
چوريءَ پايا چلا، مُندين سان، جال ۾ جروار،
مرڪي پائي ٿي منگليون، چوڙا چمڪيدار،
ڪنگڻيون پاتائين قرب جون، ڪچ وڏي خمار،
ڏڪ ٻڌائين ڏونرڙا، جن تي رکيو هو سوناري سينگار،
ٿپڻو هو ٽڪن سان، چمڪيو ٿي چوڏار،
ٻڌائين پارکيون پانهن ۾، جن ۾ گهنگهريون گلزار،
ٿوٿر ٽليا ٿي تن جا، جي جهاڻ تي جنسار،
لڪائي پاتئين چاتيءَ تي، ڪو هنئين مٿي هار،
دلپاڪ هئس دل تي، هس ڪچيءَ هيڪار،
ڪامڻ ٻڌي ڪنڊ ۾، ڏُهري وڏي ديدار،
عجب هئي ايڪ داڻي، جنهن ۾ گينيون لک هزار،
دانهن ٻڌي ڏُهري، جنهن ۾ جگليون جوهردار،
ٽڪا ڏنائين ٽداڻيءَ تي، پي ڪمال قيمتدار،
طلب هئي تائٽ جي، جنهن جي چاندي چمڪيدار،
سسئي سريون پاتيون، پيا جوڙي مٿي جنسار،
ڪيڏا ڪم ڪنديلي تي، جنهن ۾ هئي لونگن جي للڪار،
پري پاتائين پالڙيون، پيا ٻندا ٻهڪڻدار،
ڪُرپاتائين ڪنن ۾، پيا ايرنگ وڏا عجبدار،
ڏاهيءَ ڏيڏيون پاتيون ۽ پنڑا پوشدار،
جيڏين جوڙ جهرمر لاتي، ڪڙيا ڪٽڪار،

ڊيل ڊيڊيا پاتا، ڪري سونهن وڏا سينگار،
نازڪ پاتو نڪ ۾ بولو بئنسردار،
لڏن لعلون تنهن ۾، جي لهن لک هزار،
لکياڻيءَ لونگ پاتو، ڦلڪو في الحال هار،
نٽ نماڻي پاتي، وينڊيو وڏي ويچار،
ڪنجيون هيس ڪلف سان، جي پريون بيشمار،
ڦيردار ڦلڙي جنهن تي جڙا ۽ جنسار،
مڙيا موتي تنهن جا، جنهن ۾ هيري جي هيڪار،
پوتا هئا پوڻ واري، ساري ڪنهن سنگهار،
ڏانگ ڪڍيائين ڏاڻ، ڪنڊيو منجهه ڪپار،
سينڊ پٽي سر مٽي، جنهن ۾ ڏاڻيءَ ڪيو ڏيکار،
عجب تنهن جي آلي هئي، جنهن ۾ لارن جي للکار،
ڊبڪ دانهه ويڙهيو، جو وڏو وقفدار،
مينڊل ملوڪ کي، چوٽيءَ ڦل چگي آچار،
چوٽو سندس چوسرو، جنهن ۾ سڳيون وڏو سينگار،
جهوڙا، جهابا تنهن ۾، جيئن گل ٽڻن گلزار،
ڪئين هيون ڪچ ڪوڏيون، گوندريون گينوردار،
"خميسو" چوي خاوندا، تنهنجي آهه اختيار،
مرهين مون ڏٽي تون صاحب رب ستار،
عيب اگهاڙن تون ڍڪين، ڍڪج ڍڪڻهار،
مرڻ ويل منهنجي تون، سوکي ڪج سڪرات،
کلمو جن جي وات، سي مرکن ميڙي محمد جي.
لا اِلٰـه اِلا الله محمد رسول الله

گھر

1. گھر جا: جارا، دروازا، لوڑھا، پاتي، وڏا، نندا، ٻار ٻچا، وراندا.
2. گھر جو: اوسيڙو، در، اگڻ، وراندو، صفحو، پڌر، ٽلهو، جارو، ويڙهو، ڪاکوس، گدام، طرف، پاسو، حمام خانو، بنياد، ليپو، پوٽو، آڱڻ، رنڊڻ، بورڇيخانو، ڪوٽ، پنجرو، نارو، نيسارو، منگهه، بازيگر، ڪٽنب، وڏو، رهاڪو، ماڻهو، ضعيف، واسطو، ايوان، لوڑهو، مالڪ.

3. گھر جون: پتيون، گھٽيون، دريون، ڪوٺيون، ڪندون، ديوارون.
4. گھر جي: پيٽي، سار سنيال، اونَ، ڏيتي ليتي، ڪاڻي، پاڻي، گھِـٽي، ڪوٽي، چت، دڪي، موري، نالي، ڪنڊ، صفائي، ڏُجتي، پڇندي، ڇڇهري، ماڙي، آکھ، زَال، جوءِ، اگھائي، سگھائي، پِت، دري، پيڙھ، اوساري، لِنب، ديوار.

گھوڙو

1. گھوڙو (گھوڙن جا قسم): ڪميت، بور، هزاري، سرخو، مشڪي، سنجاف، چينو، سائو، ڊِڊو، ڊاڪر.
2. گھوڙي جو: لوند، پٺند، بند، چٽو، قدم، رَلو، هنو، لغام، ميدان، توبرو، طنبيلو، هلڻ، پنڌ.
3. گھوڙي جي: شوخائي، ڊوڙ، مستي، پُـستي، ڏوڻ، انڌاري، آڙي، پُـست، هٽڪار، پاڻاري، چوٽ، تکائي، گوءِ، ڇڃ، بندرَ.

لـڏو

1. لڏي جو: لٽو، لڏيو، روانو، ٽڪيو، ڏوڙيو، ڪُتو، واهرو.
2. لڏ جي: لٽي، مڏي، ساگھ، رواني، ٽڪي، ڏوڙ، بَڏ ڇوڙ.

لَـڪُ

1. لڪ جو: مُنهن، پاسو، لنگھ، اونهون، ڊپ، ويڪرو، اونداهو.
2. لڪ جي: پِـٽ، چوٽي، رُوڙ، پاساڙي، لينجھ، اونداهي، اونهائي.

لوھ

1. لوھ جا: گرزَ، پالا، نعل، رَندا، ڪڙا، پٽَ، گھندَ، ڇڄا، ڪرٽَ، زنجيرَ، ڪپَ، گھوڙا، نيرَ وَٽَ، تورا، مڙَ، سيرَ، پاءَ، آنا، دُڪا، تولا، قرَ، چيرا، دَرَ، ڪوڪا، پيڙا، پيچ.
2. لوھ جو: چڙو، ڪڙو، ڪانُ، ڪٽُ، ڪپُ، پٽُ، مُـترڪي، ڪنڊو، ڪيرُ، ڪوڪو، نعل، نيرُ، ڪلف، اسڪرو، انجيسُ، ڏبو، ٽين، پٽڇ، چلو، چاقو، چمٽو، تئو، ڪُـلُ، چرُون، پرُڙ، زبانو، رڪيب، بگھڙ، لغام، پچرو، ڍيٽو، مارو، ڪانٽو، نڪچڙو، رنبو، ڪھيڙو، نچڪڙو، واهولو، ڪانيرو، سُـنبو، ڪرٽ، نلُ، نارو، پيچ، گارڊر، ٽيرَ، گھوپو، پستول، رِوالوَر، تيرُ، پيڙو،

ٽڪلو، سوئو، برمو، مَٽَرُ، سانچو، ڊڪٽ، خونچو، رَندو، ڏاتو، نارُ، ڪنڱير، چمچو، حمام دستو، ڪوٽڪو، لالٽين، شمعدان، فانوس، سُوئڙو، وڏاڻ، خنجر، ٽالهه، ڪٽاهو، رُک.

3. لوهه جون: هٿڪڙيون، ٻيڙيون، تغاريون، چاڻٽيون، ڪترون، ٽپريون، ساهميون، رواتيون، ٽالهيون، چرخيون، تارون.

4. لوهه جي: آهوڙي، ساهمي، سوئڙي، ڪوڏر، ڪرڪي، روات، سئي، ڪينچي، ڪس، تند، ڪاتي، گجي، پانڪ، نجهڪ، سنگهر، ڪُنجي، ميخ، ڪلي، طاقي، سيخ، ڪٽيچي، ڪُرپي، تئي، ٽڪٽي، وراٽي، چاٽٽي، باڙدي، بالٽي، ڪڙي، تارَ لئون، ڪرسي، ڪلَ، گاڏي، انجڻ، مشين، صندوق، ٽرنڪ، سئنڪلي، سائيڪل، بائيسڪل، زنجير، چُري، ڪارائي، رَنبي، ٽڪوري، سونهڻ، سيراهي، انبوري، پڪڙ، هٿوڙي، سنداڻ، تيشي، چڙي، چونبي، دُري، بندوق، ريلَ، توبَ، گولي، زرهه، ٽجوڙي، چاپي، لارَ، آرَ، ڪُنديِ، سيراڻ، ٻلي، چوناري، ڪهاڙي، سڱري، چادر، پرٽي، ڪيوي، ڪمي، چمني، ڪيفَ، ڏوئي، استري، ناتاري، ڪپي، چرخي، ڪٹا مار، ڪوڙَڪي، بيلَ، ترار، تلوارَ، پيتي، چيٽي، چيرٽي، گهوڙي، سرائي، ڪٽاهي.

5. لوهه جو بيت ●

ساراهيان سچو ڏٽي، جنهن باري رنگ بنايو هو،
انبوري، آري، پالا، بٽچون، رينگ، ريوالا، گرزن گوڙ مچايو هو،
نل نوان سي ڪرسيون ڪليون، جهاپو جهٽ هٽايو هو،
چوهه، چڇهري، انجڻ، آهوڙي، قفل، ڪلون ڪر لايو هو،
تالو، تاڙي، توڙ تارازي، تار، تندن کي تايو هو،
پرٽيون پونريِ، پاکي، پوسرو، پلڪاري پٽ لايو هو،
پَهها، پهوٽڻ، پڇرا، پهلو، پيتي، ڏاتي ڏند ڪڍايو هو،
سرڪ، سونهڻ، سانداڻ، سرائي، ڪُنجي سير سوايو هو،
سئي، سيرائي، سٽلي، شيخون، ٽيئر، ٽپيون، ٽَڪ ٽاهيو هو،
ٽڪٽيون، ٽڪوري، ريوَٽ، رندو، رَنبو، ريهه ڪمايو هو،
چَنگ، چمٽا، چاقون، چَڙي، ور واهولا، سامي سات گنوايو هو،
ڪسي، ڪرسي، ڪسوٽي، ڪليون، ڪاتي، ڪپ ڪمايو هو،

● چيل لعلڻ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 84.

ڪٽ، ڪاني، ڪتر، ڪهاڙي، ڪوڙ، ڇريون ڇت ڇلايو هو،
مارو، ميخون، مٽ، منگلي، مُترڪي، بگهڙ بند لڳايو هو،
ريهه، رڪيب، روات، رَنبي، نارا، نريون، نعل نمايو هو،
تير، تپاچا، ڪان، ڪتهڙا، ڪوڪا، وهڪو وڻند ورايو هو،
ڪير، ڪارائي، ڪُنديي، ڪهاڙي، دُڪا دونالي دنگ لايو هو،
بور، بندوقان، بيلچا، ببون، زور زنجير زنگ لايو هو،
نشتر، نهيرڻ، نڪو، ناڙي، ڪهي، ڪنيڙا، سيڪڙ، سيڪ سوايو هو،
ريل، رواتي، زور، زبانو، دَبا، دُنگي، سائيڪل سايو هو،
چرُون، چال، ڪٽيچي، قالب، لار، لغامي، ويتر پڙچ وڃايو هو،
دُوربيني، دردبوانا، ڪونجون، ڪرڪي، بٽ ٻلاري آيو هو،
ويلڻ، ويڙا، ٽانگي، ٽڪوري، بولو، بنسري بند لايو هو،
ڪان، ڪٽاري، نير، ناري، سونگو، سنبوهي ناهيو هو،
تولو، تراڙو، تين، تير، تُڪي، سري سوڳارو سايو هو،
هَٽي، هينڊل، وَڏاڻ، ولائي، پهلو، پڪڙ پايو هو،
ٽڪ، ٽانڪي، ٽونٽي، ٽڪرو، گهڙيال، گهوپو درس دکايو هو،
پُڑي پُرزا، پيتي، پانو، نَڑي، نڑانڊي نايو هو،
گهنڊ، گهوڙي، ڦيٽو، ڦرڪو، پير پئي لئون لايو هو،
ٻوڪي، ٻچو، چڪو، ڇاٽي، شهل شور مچايو هو،
مٽ، موري، مشين، منگلي، ڇُري، ڇاهري، ڇاپي ڇايو هو،
تند، تراڙ، ڪرين، ڪڙو، ڊٻري، ڊنگ رلايو هو،
آنڪ، اسٽيل، نانپي، ڪانتا، ڪوڙڪي، دروازي دنگ لايو هو،
چُلهه، چڪري، ڏڦو، ڏاڪڻ، ڪيٽ، ڪانو ڪر لايو هو،
گَن، گوني، گولي، گوري، پُل، پتو، هول هلايو هو،
جَٽ، جامڪي، واڇ، وراٽي، بُلٽ، بٽڻ بند لايو هو،
عينڪ، آرو، ڪرٽ، ڪارو، سنگل، سؤرنگ لايو هو،
ٽريڪٽر، ٽلو، ڏَمڪ، ڏُري، پل، پروڙ، داغ، دُري، دنگ لايو هو،
چَلو، چري، چاپ، چڪو، پر پلڪار پهلو آڏي پايو هو،
ڏڙي، ڏري، لسي، لاري، لاٽون، ڏگ ڏاريو هو،
ڪُنڊ ماپ، ڪارائي، سانچو، سوئو، قنداق، ڪٽيچي ڪمايو هو،
"لعلڻ" ليڪو ڪرين ڪهڙو، رازق رنگ رلايو هو.

ليکو

1. ليکو (ليکي جا نالا): ڏنو، ورتو، گهريو، لٽو، صحيح، غلط.
2. ليکي جا: انگ، سو، هزار، لک، ڪروڙ، ارب، پدم، کرب، نيل، ڏزن، رپيا، آڏيا، ٽڪا، پئسا، آڌيلا، ڪسيرا، چوٿڪ، ڪوڙ، ڪارا، خرار، ٽويا، ڪاسا، ٽَن، مڻ، سير، پاءُ، آنا، دُڪا، تولا، مُڳ، ماسا، انچ، فوٽ، پُرهه، آڱر، ٻ، ٽي، پنج، ست، ڏهه، چوڏهن، ٽيهه، چاليهه، ٻڌا، ڪيا، پورا، گندِ، ڪاڳر.
3. ليکي جو: تعداد، باقي، جنس ميل، اگهه پار، نول، محصول، واصل، جمع، ڪنڊو، مودي، پونو، ڏڳو، هٽ، گز، وال، انگ، اکر، لهٽو، گهريو، ڪچو، پڪو، ٻڌو، واريو، ڪيو، حساب ڪتاب، پورو، وڌيو، ڪٽو، سنئون، ڏنگو، ڇڪتو.
4. ليکي جون: قارونيون، ڪوڙيون، پٽڪيون، ڏڙيون، ويهون، پائليون، ٻيانيون، لاريون، آنڪون، پايون، دمڙيون، ڪوڏيون، نونڊون، هنڌيون، پاٽيون، چوٽايون، رتيون، نريون، ڇاڙڪيون، ٻاڙيون، ويهون، اڪيون ٻڌيون.
5. ليکي جي: پڌري، سادي، پُل، گهوپي، اڪي، ٻڌي، سُپت، ڪپت، جوڙ، ڪَٽ، وند، ضرب، ورچ، سُرت، اُڀل، رونگ، وهي، بندي، آمدني، گهاٽي، واڌي، وصولي، آڇت، رهت، رڪت، ڪاربت، اوڌر، هنڌي، ڳٽ، ڪوڙي، ڪوڏي، دمڙي، پائي، رقم.

مار

1. مار جو: ڏڪ، چنبو، ڏاڍو، ڪانئر، ٽڪ.
2. مار جي: جُٽ، ڦٽ، چماٽ، لت، مُڪو، ڏندي.

ماس (گوشت)

1. ماس جو: ٽڪر، هينئون، جيرو، ٻيرو.
2. ماس جي: دِل، رانَ، ٻُڪي، ٻوٽي، سُنڊي.

مال (جانور)

1. مال (مال جا نالا): ڳئون، ڍڳي، ڍڳو، گابو، وهڑو، ڦروٽ، ڏاند، مينهن، پاڏو، وڇ، ٻهاڙ، ٽهاڙ، ٻڪرو، ٻڪري، چيلو، پهرو، پٺ، ائٽ، اُٺ، ڦنڊر،

ڏاچي، گوئرو، گوئري، ڪنوات، دئوڪ، ڪيرو، ڇـٽ، مسـٽ، رڍ، گهيٽـو، دنبو، گهوڙو، گهوڙي، وڇيرو، ڪميت، بور، سنجاف، مڪڙو، سرخ، ابلق، بـ ڏندو، چوڳو، پوراف، چپران، ڏاڳهو، ڪرهو، تـوڏو، ميـو، چـانگو، وڇيـري، ليلو، ليلي، ڪودڙو، مهري، ڪرهو، چانگو، ڳائو، خچر، لاڏو، گڏهه، پاڳناڙي، ڪچي، سنڊي، ٽري، ڏاڻي.

2. مال جا: چوڙيا، ٻڍا، پهريا، ونگيا، ورايا، ڏَڪ، ڏنگيا، واڙا، وٽاڻ، سـگَ، وريا، ونگ، ڪوراڳي، ڏنگا، ڪُـنديا، پـُور، ڏند، مٽايا، ايرا، ڏُهرا، مهوڙ، متارا، ولر، گاهه، پيرا، ٽڻ، ساڳا، ٽونا، اوجهـ، چنگ، چـَڙا، ڪرڪا، بـَرا، تـُرا، اوس، ساڳيا، بندَ، پينگها، ڦر، در، احمال، نشان، لڳا، ڏوندي، چوڙا، ماڻاما، ڏَوَ، جـُڳ، ميڙائا، موڙا، سماڙا، عضوا، چارا، آهورا، پاڙا، گسَ، پيچرا، بوتا، سانَ، پوني، سنج، سوار، ٻڪرار، ڏراڙ، ڳنوار، ميهارَ، ٽيـڙا، ڦُڙا، پاڪڙا، پلاڻَ، تلَ، هنا، پند، اُٽ، گوئرا، گهوڙا، پيچَ، تـوڏا، مهري، لاڏو، گهٽ، گهيڙ، گوها، گوشا، ڏاوڻ، چيڙا، چٽ، تارون، بور، پُـسيا، سانگا، داغ، پاسا، وڳ، گـلا، ماسا، سودا، لانگها، اوهـ، دونهان، ور، لاڙا، ڪرڪا، ڪڙا، چوئرا، سچا، کوٽا، ڪيٽا، ليٽڻ، ڦولهڙا، نڪَ، اوگ، تنگ، ڪنوات، مُـهرا، نيش، لوڏا، ليڏوٽا، گوربند، ڳانا، گهنگهريا، ٽوها، ڦيـرا، گهمـرا، وريا، سيڪا.

3. مال جو: ڪوسُ، ڪُـڻُ، ٻوٽ، نـڪ، پُـڇ، جيرو، ڇپر، چورايو، ڪاهيو، هڪليو، تڙيو، چٽو، دهڪ، ڍُپ، پـتو، ڪير، ڏڏ، مڪڙ، گيهـ، وسناڻ، رسو، ڪـيرو، سعيو، ڳانو، تنگ، رنگ، سائو، هاريـارو، رتـو، رائـو، ڪڪـڙو، ڪمرو، ٻولهانو، موڏو، ڍُپ، هالو، ڪُنديو، تاسرو، لاڳڻ، لڏيو، پلاڻيو، سوار، ڳائو، ماهو، اونـو، ريديو، ميهار، ريدار، ٻاڪرو، سودو، واپار، ڏَنو، ورتـو، پلاڻ، پاڪڙو، چيٽو، ليڏوٽو، جڙو، وَهو، پئندُ، پنجوڙ، ڏاڻُ، نقطو، مُـهرو، وڪو، وڙ، بدنام، پلو، ڍلو، داڳ، بند، مُـنهن، ڪُـڏ، ٽپ، چال، ڳپ، سرگهيل، پرجڻ، بـُرُ، وار، اوگر، نرو، ڳاٽ، اُرهـ، گسُ، ڳٽ، پـسُ، ڳراهو، چڪـو، ونگ، سنڊو، ڪُـر، هُـدو، ٽُـڪر، سُـنگ، چوڙو، لگَ، وڙ، مَـٽ، ڪوڪرو، لاڳ، چارو، ڍوءَ، رڙهـڻ، رڙڻ، ڍوڙڻ، پنڊ، ويهـڻ، سُـجو، ڏاڙو، ڦر، هيـج، چـڳو، ٽوهو، گوڏو، نارون، ڏُڪو، لوڏو، هوڪارو، نيش، چپ، تکو، پلو، ڍلِو، رڙيو، متارو، مَـجُ، آڙرجڻ، مرجڻ.

4. مال جون: ٹليون، ڪرڪيون، بريون، ڪاموريون، وسون، گوهرون، ڍُڪيون، ويامينون، ڦندينون، ڪٽرون، سئائون، آلوڙيون، ڪانگهاريون، ٽنبليون، ڏوئريون، دهميون، نهيون، وندينون، ماڻڪيون، پوريون، ڪنديون، پوڙيون، مستيون، جهٽيون، جَڙون، بينڪون، ڍوريون، چرون، چرون، ميڙيون، ٿهايون، ڏهايون، چيهون، ڪيون، پيڪون، رنيون، رنياهون، رڙيون، دانهون، ڪوڪونُ، ويڙهيون، ڪُريون، پُٽيون، گوهيون، گهُٽون، گهيٽيون، گهٽيون، آيون، ويون، ڏجاڻيون، گجرون، مالڪياڻيون، مِنڊريون، منڊرون، روجهون، نٽون، ڪوٽايون، لُوهُون.

5. مال جي: چاتي، پُٽي، جهڻ، لسي، ڏهي، مُڇي، مِهنڊ، مهار، ٻيڪ، رَنڀ، ٽيڪ، ڏاس، ملس، هونگر، ويهڪ، ٻهڪ، اُن، پشم، ويڙهي، ڪَتي، ڪتري، چيڪاري، پياري، ڪاري، پٽاري، سڏي، ڪوڪاري، هَل، ڪُٽڪ، لاٽي، مٽ سٽ، چاڪري، ٽَڪ، ٽِڪڙَ ٽياڪري، ڳلهي، ڪَٽي، پُوري، لئون، ڍُوري، دهڪ، پستي، ڪَلي، پهريات، ڦولهڙي، چوپائي، رواني، چائي، برَهي، چاندي، ڦُوڪ، رئي، اوڳر، پينگهي، رڙ، جهوڪ، ناس، ليٽ، لينٽ، ڪُري، نونهي، کل، ٽوهي، ٻيهڪ، سگهي، ٻولاهي، بُل، پلائي، ڍلائي، ارڏائي، ڍوڙ، ڪوڪ، ڍهَ، سُتي، مستي، نپائي، لَڙي، رُلي، مُهاڙ، اوڳر، هِري، ٻڍي، چوڙي، وهي، چني، ناهري، رسي، داڳي، گُجري، سائي، متاري، وهڙي، تنوار، گانءِ، کل، سانڍ، مادي، مڪڙي، گوهر، سَتي، گُڏي، لَٽ.

6. مال جا ٻيت ●

سارهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
اُٺ عليل، اَمهڙا، آنس آهر، يار اَپار چوان،
اوجهه، اوڳر، اَچا آنڍا، آڙي، اُڍا، اُلڪا ڏار چوان،
اوهه، اَويسلي، الضحيٰ، اُتلي، آيري، اوڳي يار چوان،
آئٽ، اکري، اُچل، اوجهري، آنرا آويڙا ڏار چوان،
آمَرو، اَکيلي، آجڻ آڳاٽي، اُوسو اَلبيلي يار چوان،
اُٺ، انجڻيون، آنڪ، اوهيرا، اَپڇر احمق ڏار چوان،
اڳهه، اَصيل، اور، آندرُو، اوڏو، اَجهو، ارڏي يار چوان،
اُڊر، اڳاري، اَمس، اِندبو، اَهنڌ، اکياڙي ڏار چوان،

● چيل لعلڻ خان لغاري. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه، ص 84.

آمرُو، اَلڪو، آر، اَجهوري، اَک، اَپاٹي يار چوان،
اُڙد، اَٽالو، آمرُو، اُونگر، اَهندِ اجايو يار چوان،
بُغدي، باري، بَد، بدنام، بولو، بينڪ ڏار چوان،
بوربکي، بودلو، بَج، بوجي، بادِيا بيني يار چوان،
بَري، بندروڪ، بُل، بُهرو، بوجو، بُرو ڏار چوان،
بُکي، بندري، بَگي، بُکاري، بانو، بند رول بهار چوان،
توڏي، تودّا، تکبير، توائي، تُري تيلا تار چوان،
تعظيم تازي، تُوڪ، تارون، توبل، تَري يار چوان،
تڙ، تنوار، تير، ترسي، تسي، تانگهه طبيلا تاسرُو ڏار چوان،
تَل، تِنجو، توبرو، تاڙ، تُنڪو، سنگهر، سرکي، سگير
سارسنيال چوان،
ساتو، سَهڙو، سائي، سهٽي، سُچر، سُجي، سيري ڏار چوان،
صورت، سنڌٽي، سير، سرخي، سات سهڙي ڏار چوان،
سات، سودو، سيڙهه، سُئا، سير، سانپ، سنجو يار چوان،
سکُر، سلهڙي، سيڪ، سِسو، سُڌ، سگوئي سادي ڏار چوان،
سانهه، سوگهي، سُوڪ، سُتي، سپي، سوجر يار چوان،
جڏي، جاڙا، جُوءِ، جابلو، جُڳ، جوگ، جيرا جَڙ ڏار چوان،
جر، جاڳو، جائُون، جاڙي، جانچ، جوتو يار چوان،
هونگ، هپا، حلال، هاٿي، هيٽا، هنجهي، هنر هير آڏار چوان،
حرام هڻ، هڪل هٿيڪي، هڙڪ هُشياپو هار چوان،
هٽڪار، هڏي، هَل، هَنا، هُلو، هَستي، هُدا، هٿيلي ڏار چوان،
هَٽ هالي، حدَ هنبارو، هستر، هيڪلي هنبار چوان،
کُلي، خچر، کُٽل، کُهري، کرکنگهاري، کوڙي ڏار چوان،
کُچ، کيرا، کار، کٽل، کيري، کُر، کُراندي، کٽل ڏار چوان،
شان، شوق، شڪي، شبڪ، شينهن شولو ڏار چوان،
گوهر، گونرا، گوڏا، گُڏي، گيهل گوڙ گوندا يار چوان،
غريب، غئيباٽي، گسي، گورا، گنجي، گتي، گلا، گُجرگار چوان،
گر، گهرا، گوها، گوشا، گُنديل، گودا، گردن گرکيا ڏار چوان،
گابو، گابي، گوجا، گوهر، گميون، گاڏا، گور گذار چوان،

کيل، ڪپائي، ڦيهي، ڦنڊر، ڦَر، ڦيري، ڦيٽ، ڦنجهي ڏار ڇوان،
ڦرهه، ڦولهڙي، ڦاڏ، ڦاٽي، ڦوڪ، ڦٽي ڦٽڪار ڇوان،
ڦولٽ، ڦيرو، ڦلو، ڦاڪُر، ڦُڙي، ڦَٽڪي، ڦاٽي ڏار ڇوان،
ڪرها ڪارا، ڪُڈ ڪنواٽي، ڪمرا، ڪوڙي يار ڇوان،
ڪوڙي، ڪچيلا، ڪُنديا، ڪونها، ڪوراف، ڪڪڙا يار ڇوان،
قطار ڪاچي ڪَن، ڪاپار، ڪوس، ڪوڪارون، ڪرنگها ڏار ڇوان،
ڪڙهه، ڪوڙا، ڪُٽيل، ڪُرا، ڪٽا، ڪمري، ڪوراڳي ڪار ڇوان،
ڪوجها، ڪاٽا، ڪُنهاٽ، ڪتري، ڪلا، ڪيرا ڪار ڇوان،
ڪتريا، ڪنڈاري، ڪوچا ڪاري، لُڙڪا لاڙي لار ڇوان،
لپا ليڙا، لڪ لاڱها، لوڙها، ليٽ ليلا ڏار ڇوان،
لوگها، لاسي، ليڙا لاڏوُ، لٽُون، لُڪي بُڪي بيحد يار ڇوان،
لڏ لڏوٽا، لڳي لاڙي، لوگها لٽُون، لَتر لاڳي لار ڇوان،
موٽي منچر، مست مواڙي، مور مُندي مهندار ڇوان،
مور ماڙڪي، ميٽي موڳي، مڙي، منجي، مينهون منڌار ڇوان،
مچي موڙي، مُنهن متاري، مهڙ مُل مهل موچار ڇوان،
مڙي، مني، ماڳ، مڌانگو، مُشڪي، مهندِ مدار ڇوان،
مَرو، مهادي، مڪرُو، ماري، مڪڙ مڪيرڙو ملار ڇوان،
رَتي، روڏي، رنگلا، رُهي، راتاهو، ڪونج، ڪوپري قطار ڇوان،
ڪوسي، ڪُڙڪ، ڪُني، ڪوڪارون، ڪهڙو يار ڪنار ڇوان،
ڪڪڙا، ڪندو، ڪوس، ڪهائي، نرا، نُهيون نروار ڇوان،
نيرانگ، نويل، نُقرا، نختا، نرگهٽ، نندا ئيش نظار ڇوان،
نولي، نڙون، نَاس، نڪيلي، نر نوان نروار ڇوان،
منر منهن، مگها مواڙي، وڳر، وهڪون سا وڳار ڇوان،
ويڙها وَڳ ورايو واٽ وڃائي، ويڳي ولر وار ڇوان،
وَهُر، ويڪو، وَڙ، ورتي، واڙي، وَهو واڳ وچيري ڪار ڇوان،
واڙُو، ويائي، ويڳي، وڃائي، وَڇون، وڪرو يار ڇوان،
وَڍا، وَهري، وگَرَ، وروئي، ٻُل، ٻولاهي ٻار ڇوان،
ٻيڪ، ٻوٽاڙو، ٻڌي، ٻڪري، ٻڙندي يار ڇوان،
ٻهڪ، ٻُڪيون، ٻِلهڙ، ٻوٽارو، ٻوري ڏار ڇوان،

ٻَـهرو، ٻَندي، ٻيهر، ٻُـڪيون، پر پٽيلي يار چوان،
پوڙهو، پَـڪو، پوني، پهرُو، پُـور، پياري ڏار چوان،
پَـٽ، پچاري، پـُتو، پڌري، پُـڻي، پونو يار چوان،
پيندَ، پچاڙي، پُـستي، پَـڻو، پانديِ پينگهي ڏار چوان،
پنڌ، پيچرو، پشم پيتي، پَـٽري، پٽاري، پُـڇ ٽار چوان،
پُـڻو، پاسري، پهرُو، پُـڇي، پـڙي، پَـٽي، پهار چوان،
پهرات پناڪون پس پيتائون، پونن تي پهنوار چوان،
پور پٽاري، پاڳيا، پاٽا، پولي، پَـرڪي پيلار چوان،
پيڊ، پلي، پيرو، پـُلي، پـُڇ، اُتي پٽڪار چوان،
ٿوڙهي، ٿڪر، ٿولهر ٿڳي، تنگ، توائي تار چوان،
چَـڙي، ڇونگاري، چَـرهو، چربي، چال چگي چوڏار چوان،
چوري، چڪر، چانگي، چونري، چوگا چرڪ اتي چوڏار چوان،
چوڙي، چنبي، چمڙ، چارُو، چوپ رنگي چوڏار چوان،
دَر، دُونهين، دَسي، داڳي، ڪرڪي، ڪيل ڪنگهار چوان،
ڇور ڇني، ڇُـڙي، ڇيلي، ڇـرڪ، ڇڙهي، ڇَلَـر ڏار چوان،
ڇيٽو، ڇالي، ڇاٽو، ڇتي، ڇلنگي، ڇڪڙ ڇٽ ڏار چوان،
جَـڙ، جابلو، جڳ، جوٽا، جائون، رت رتي ريدار چوان،
ڪَـرها، ڪڪر، ٽُـلها ٽُـوها، ٽري، ٽاٽا ٽڪل ڏار چوان،
ٽاڪَ، ٽنيا، ٽونا، ٿهريا، ڏاتا، ڏايا، ڏَنورا ڏڪا ڏار چوان،
ڏَڻ، ڏنـــار، ڏاڙا، ڏوڪـــي، ڏاري ڏيـــانَ اُڏار چـــوان،
ڏوڙ، ڏڪـا، ڏاند ڏُهيرا، ڏهـاڳ، ڏنجـو يـار چـوان،
ڏَنـــي، ڏانـــون، ڏاوَڙ، ڏنگـا، ڏُڏي، ڏگـــرَ ڏار چـــوان،
ڏُهري، ڏاچي، ڏاگهو، ڏوري، سانوڙ، سنجو يار چوان،
ڏاس، ڏندي ڏُڇر، ڏڏي، ڏارو، ملس ماڳ مهار چوان،
چاهين، چُـتر، چمڙ، چوگي، چيڪ، چوڙو يار چوان،
جهٽڪون، جهوڪُون، جهڳي، جهل، سودا واهه واپار چوان،
چَـــر، چانگهي، چچڙ، چمڙو، چگڙ، چوري ڏار چـوان،
ڪڙا، ڪـڙڪي، ڪڙهه، ڪولي، ڇُـندا، ڇاڙي، ڇـپ ڏار چوان،
ڏهاڳ، ڏاگهو، ڏنگـي، ڏُهيـري، ڏَنـي، ڏانـون ڏار چـوان،

ڏور واڳ، ڏاوڙ، ڳُـرون، ڳڏڙي، ڳاڙو، ڳاٽ ڳنوار چـوان،
پينگي، پوئري، پـَـني، پيـلاڙ، پانـدو، پيـرو يـار چـوان،
ٽڪ، ٽهاڙ، ٽـلهه، ٽوڪڙ، ٽَـرکي، ٽاٽَـر، ٽاپي ڏار چوان،
ٽاهه، ٽَڪا، ٽاري، ٽَـلو، ٽَـکر، ٽاڪ ٽُـنبي ٽار چـوان،
ٽينهن، ٽپاٽري، ٽپر، ٽونٽي، گوهـا، گـُـجر گـار چـوان،
آٽر، اوپرا، ڦاٽي، ڦرٽي، ڦيٽ، ڦرهه، مـرو مهـل يـار چـوان،
مدعـو، مـوڙو، مَـٽڪو، مهـانگي، مـوڏي مـُـردار چـوان،
سنڌ، سُنڊي، ساڙو، سمهڙو، هيرو، هوتي، ماس اُتي موچار چوان،
هَـٻا، هيڻا، حـلال، هڪـل، هِـلهه، هـوڪ، هڪـر ڏار چـوان،
توترائـي، تـاڙ، تـاڙُو، تيلـو، اُن آڳـاٽي عـار چـوان،
ٽَـڪي، ٽاهو، رنـد، راهـون، رَلا، رَسي رائـي کـار چـوان،
دُڪ، ڏوڙ، ڏِب، ڏکـو، ڏهـو، ڏاهـائي ڏار چـوان،
پاڏي، پاڏو، هي هشـايو، هسـتر، چڪـرو سـو چـوڏار چـوان،
گهڙي، گهوڙي، گهٽو، گهٽي، گهنڊ، گهنڊڙي يـار چـوان،
گهاڻ، گهمـرو، ڪميـت، ڪونـتل، ابلَـق سـندا عـار چـوان،
هيـر، هٿيلـي، ڏور ڏڳـا، ڏُرکـي، ڏوري ڏار چـوان،
ٽيڙ، ٽيڙا، لسا ليڙا، لَـٽون، لوگهـا، ڳرون سا ڳَـٽڪار چوان،
ويـر وَرائـي، واٽـون وڪـرو، تـل تـوڪ سـندا تَڪـرار چـوان،
نگ نـشاني، ڳاني ڳورا، ڳَـلهي، ڳيڙ ڳاو ڳلهي کار چوان،
ڳلخور، ڳُـجهڙي، ڳلهي، ڳاڙهي، ڳهلي، ڳوڙهه ڳنوار چوان،
ڏاريـا، ڏَڪـا، ڏڪ ڏولـيا، ڏاڻـي، ڏنـگر ڏار چـوان،
چال، چهي، چانگ، چڪـو، چيڪاري، تَـسي، تنـوار چـوان،
مرو، موُنا، نوُنڍا، نوڙها، ڏنگ، ونگ، ڏائي، وهڪرا ڏار چوان،
پنجـوڙ، پڙبـي، بهـار، پونـي، پينگهـا يـار چـوان،
لُـطف ڪجاڻ تون "لعلڙ" چئي، ڪلمـون قلب قـرار چـوان.

(2)

پنيـوران بـار پئـي، جان ڪي سڏ ڪيام ساڻين،
اديـون! اُڻ ڪـديِ نيـا، ڪـاڪيون ڪيڃئـڙن،

---

(2) چيل شيخ ابراهيم جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ، ص 196. هن بيت ۾ اُڻ جي رنگن جا نالا آيل آهن.

ڪڪا، ڪارا ڪيترا، هئا بغدي بلوچن،
ساهه سانوڪ سونهٽا، جهما جهونجهارن،
نرتا وجن نڪريو، بانشا، بور سندن،
وجن سوچانا سنرا، لڏيا لاکيڻن،
پَرا ڏنا هُوَ پٽ تي، ڪي ڏونئرا اُٺ دوسن،
زرد، ڳاڙها ذوق مان، ڪوڏيا قريبن،
مڪڙا وجن موج ۾، تڪا، نه ترسن،
مائگڻ محبوب جا، سينگاريا سونهن،
ويندا ڏنا هُوَ واٽ تي، ڪي منهنجا اهڙن اهجاٽن،
مهري ملوڪن، ڪي چگي رنگ رمي نِيا.

ماني

1. ماني (مانيءَ جا قسم): سوڪ، تلهي، ڪچي، ڦڪي، سنهي، پاروٽي، تازي.
2. مانيءَ جو: ٽُڪر، پور، ڪَنو، لولو، ڳيو، ڳچل، اڌ، چوٿو، خير، وند.
3. مانيءَ جي: ڏهڪي، ٽُڪري، صلاح، ڪورَ پڪي، ڪچي، ڪاڌي، اوبر، بچي، پاروٽي، سڄر، تازي، ڪوسي، ٽڏي.

مايا

1. مايا (مايا جا نالا): ڌن، دولت، پئسو، پارس، خزانو، ٽَڪا، هيرا، موتي، سون، چاندي.
2. مايا جو: هٺ، غرور، تڪبر، ڏوڪ، فخر، ميڙو، موهه.
3. مايا جي: ماڇ، وڏائي، ميڙ، واڌي، ڪنجوسائي، سخاوت.

مٽي

1. مٽي جا: اوهٽ، ڪامان، ڏڙا، ڪورا، بنگلا، ڪوٺ، ڪڙا، ڏڇ، ڳوڙها، پنوڙا، گلولا، مارا، نارا، چاٽا، گارا، دورَ راندڪا، نڪ نڪالا، ڏيبا، وارا، پورا.
2. مٽيءَ جو: گارو، ڪرو، ڪونو، ڪوٺ، ڪامو، ڪڙو، لمندو، پنوڙو، پاڻ، ڇر، ٻنو، مارنگ، ڏڙو، تنورُ، ليپو، چاپوڙو، آلو، سڪو، بوتو، قالب، پنجهو، ٽَلهو، پتر، چڪ.
3. مٽيءَ جون: ڪونيون، دليون، ماڙيون، تغاريون، غارون، ڪونڊيون، سرون، گَندیون، ناريون.

4. مٽيءَ جي: سر، مسجد، چوري، طاني، ڪچي، پڪي، ماڙي، حويلي، واري، ڪاٺ، قبر، غار، غفا، پوڙ، چيڪي، چَري، ڪاٽي، ڏيوري، ڪيڙي، اوسار، لِنب، پِت، چُلهه، ونگ، آڳيڻي، دِڪي، مار، گوراگل، چِڪَ، مانار.

مٽو

1. مٽو (مٽي جا نالا): ڪرم، ڪاپار، تارون، نراڙ، سر.
2. مٽي جو: موڙ، لکيو، نصيب، وار، پٽڪو، ناج، سور، ڪاپارو، ٽَڪر.
3. مٽي جي: دستار، ٽوپي، ڇانوَ، جوُن.

مڇي

1. مڇي (مڇين جا نالا): ڪهي، سٽي، سُهٽي، پوپري، وونڇ، دوٽر، اهل، ڪُرڙي، ڏنيري، گانگٽ، ڇرڪو، پلو، سينگاري، گنڊٽي، ڪُرڙو، مُڪر، گوج.
2. مڇيءَ جا: ڪنڊا، تارا، ڇِلر، پيرا، ڳيا، ٽُڪر، آنا، پِنا، هوڪا، ريڇ.
3. مڇيءَ جو: ڪنهڙ، پڇ، ڪنڊو، لائو، ڪاندو، پيٽانگو، ڏوٽو، اڌ، چوٽو، پِتو، ڇِلر، مار، سوئو، ٽنگڙ.
4. مڇيءَ جون: ڪليون، ڳچيون، پيريون، اڏيون، مياڻيون، وڏيون.
5. مڇيءَ جي: ڪاري، پُڇي، منڊي، ڪلي، ڳچي، سري، ڪِڪَ، هاري، آني، ڦاٽي، مئي، وڏي، اڏي، ڪُنڊي، تازي، ڪاري، لوٽاڻي، ڏپ، ڇٽ.
6. مڇيءَ جو بيت •

'مُرا'، 'مانگر' تنهن، 'ٻُلهڙيون'، 'ٻيهڙ'،
'ڪڇئان'، 'واڳون' ڪيترا سمهين آهن سر،
بحري بلائون ڪيترين، ڳڻندڙ ڪان نه ٿاهر،
'مڇ'، 'موراڪيون'، 'منديون'، جنهن ۾ نانگ ارڙ،
'ترٽيون'، 'ٽيريون'، تنهن ۾، جتي گڙيو اچن گينور،
'پَلا'، 'پٽون'، 'پٽئون'، 'پوپريون'، ڪن سان 'ديا' ۽ 'دانر'،
'سيريا'، 'سانا'، 'سينگاريون'، ڪٽ 'ڪُرڙا' منجهه ڪينجهر،
'گُلا'، 'گندڙ'، 'گانگٽيون'، ڏس 'بوهڙ' ۾ بحر،

• راوي دُورو اوڻو، عمر چاليهه سال، ويڙل ساڌپور، چيل الله ڏنو رڻو، ويڙل بهادي پور ۾ اُپلاڻن جو ڳوٺ، تعلقو جاتي. گجهارت جو گولو هو. مڇين ۽ پکين جا بيت ٻڌائين. هن فاني دنيا مان گذاري ويو.

'ڪلان'، 'لهڙون' ڪيتريون، ڪٽ 'جرڪا' ۽ 'جاهڙ'،
'واڇون'، 'سيٽون' سوئن هجن، ڪٽ ڦوڪون ڏين 'ڦيدر'،
'رڙا'، 'ڏاهيون' ڏاهپ سان، ونيو هلن ڪنڌيون ۽ ڪپر،
'گوجون'، 'ڦندڙيون'، 'گرم'، پارين 'ڦاٻڙا' پنهنجيءَ پر،
'برڙيون'، 'ٻوهڙيون' تنهن ۾، جت نانگ انڊا 'اَنير'،
چيڊڪ چڊي 'چلوريون' هليون، 'ڍگڙا' ٻڌن ڍر،
'منڊيا'، 'ڳانيرا' مرڪي هليا، ڪٽي 'ڳوراهون' ٻڌن ڳهر،
'ڪهوا'، 'ڊينڊ' 'ڪريڙ'، جت 'برڪلا' نهارين ٻئر،
آيا 'ڊانگريا' ڊنگ ٻڌي، ڪٽ 'غيري'، ڪٽي 'ڳيهر'،
'آل'، 'ڪڳا' اڇن اوچتا، جتي وريو اڇن 'ويسر'،
'مَلار'، 'ڦوٽائي' ڦوڪي هليا، جتي 'ويلڙا' ڪن پيا وَر،
'سوئا'، 'سوئليون' ڪيتريون، ڪن سان 'ڪنا' ني منگر'،
'ٻروُن'، 'پٽڻيون' پاڻ ۾، ڪٽ 'ڪنگ' ۽ 'ڪانئر'،
ڳڻي ڳڻيندين ڪيترو، قصو هي شاعر،
ڪئين سوين ويڙ ورڃي ويا هُئا عقل جا اڪابر،
سُڌ نه پيين سمنڊ جي، هئا وَنجهن جا وينجهر،
'ڦاڙ'، 'ڦاٽيون' فراق مان، ڪٽ لڪ ونئي 'لُوئر'،
'ڇهه چريون' هلن چلن، ڪٽ 'مور' ۽ 'مانگر'،
'ڏندو'، 'ڏانيو'، ڏڪي هليا، ڪٽ 'دَنواڻ' ۽ 'دوٽر'،
'ميا'، 'مانگيٽا' مجاز مان، ڪٽ لنگهه وڻ پيا 'لُوَرَ'،
'چيل'، 'چوڏيون'، چُهون ڏين، ڪٽ 'سيري' ۽ 'سيئر'،
'پڏڻ'، 'پنبيون'، بهي آيون، ڪٽي 'خوبٽا' ۽ 'ڪر'،
'گابَر'، 'مالُوس' گوڙيون ڪن، ڪٽ 'بادَم' آ بانور،
'ڪوئين'، 'لياريون' ڪهي آيون، 'گولي' ۽ 'گوڪر'،
'مَيو'، 'رنگَڻ' مردار چون، ڪٽي 'گشي' ۽ 'گسر'،
'لچڪ'، 'لامَ' لَمي هليون، ڪٽي 'قُوڪٽا' ۽ 'قاڪَر'،
'ڪهيري'، 'ٽابي' ڪُڏي هليون، ڪٽي 'ڊوڪائُون' ۽ 'ڊانوَر'،
'واڪياٽيون'، 'لياريُون'، وڙَڪي هليون، ڪٽي 'لُون' ۽ 'لانوَر'،
'گورک'، 'بادَم' برسي هليون، ڪٽي 'بونڊار' ڪري بانور،

'ڪلريون'، 'سونيريون'، ڪٽي 'سپون' ۽ 'سادر'، 'بورا'، 'دڏ' دڏڪا ڪن، ڪٽ 'ڪناتي' 'ڪانور'، سُٽ ذاتيون سانن جون، جت گڏ رهن 'ڳيور'، 'ڇهيري'، 'ڪلري'، 'ڪيڪٽ'، 'پٽاڙي'، 'پاور'، 'ڪڏي'، 'گهوڙائي'، 'ڪالي'، 'ڪُس' 'ڪاسر'، من مرادون "الله ڏنو رٿو" ڇئي، من پوريون ڪريم پرور.

مرض

1. مرض (مرضن جا نالا): نزلو، بگ، ڪوڙهه، ڪڙ، اڏرنگ، رتي، مهلو، مري، قيءَ، موراهي، الٽي، چڪي، ڪرڪو، عشق، رنج، چُڪ، سوداءُ، بدنام، دم، موهيڙا، گڙدو، ٽوٽل، وارو، برهال، ڪهنبو، سائي، مُنهن ساڙو، اُيو ساهه، نُنهنڙ، نُگرو، رَسُ، ڪڪرو، ڏُمند، وائي، بادفرنگ، نَرو، پٽري، پرميل، ٽانڪي، رائو، ساڙو، سُوري، پيچ، گهمرو، وٽ، بواسير، سمڪي، موڪا، چِنُ، اُپ ساهي، زردوئي، يرقان، سِلهه، ڪنگهه، اُلي، جلندر، ڪاڇي، خارش، سيتانگ، چاپاڪو، چٽي، ڪوڙهه، رهڙ، لسڻ، ههو، ڏڍ، سنگهه، سردي، بادگولو، ڪنڊڪڙ، ڪيچوراڙي، ڏُني، جهامرو، ڳنر، ويلڙ، ٽانٽ، مَلو، چالي، دق، ٽڏ، مرگهي، نزلو، ناڪيلي، قُلو، چَڪار، ڳرو، پيڙا، ڪُتي لڪ لوطي، پرتي، جوگير، آقري، خفقان، ڏينارو، قرڙيون، گُلري، مَلي، گنج، پِت، سوچ، سرٽو، اوبر، ڪوئلي، هڏڙي، ڪندڙو، ماڪوڙي، سٽ، تارون، ڪاڪڙو، ماتا، مائي، اُرڙي، هڏڦاڙ، هنبسڙا، قرڙي، رت ڪڙ، آرايون، آرس، تپ، هڪ ڏڙو، ايئڙ، ٻيئڙ، ٽيئڙ، سرءُ تپ، لُڪ، لوسات، لُوهه، جهولو، جهانگرو، ليس، سردي، سرسام، وَبا، نوڙي، پليگ، ڳوڙهي، بُڇڙي، ناسور، نمونيا، ڳيڙي بِراڙي، اوچارو، مُهان، اُپڙاڪ، اُپڙڪا، هڏڪوئي، قولنج، بين، ڦيري، گهمري، شبڪوري، ڏُنڊ، لُڙ، ريج، جيرو، جائون، پڪ، پکرو، پِتو، ٽڏي، موڙو، مروٽ، مهٽ، ڏڪاءُ، گهٽ، پوئري، اوسو، ڪمسول، چٽر، پوزو، پٽريون، ناڪيري، ڪيڙو، بند، سُڪ، ڦيٽ، سرگير، ٻوڙڪي، ڦڦڙي، ڪارو واءُ، ڪچرو، بدرو، جهاڙڪيل، چيرو، ڦار، روڙو، گڏر، ڦڪرو، ڏيج، سهڪ، گوڏا ڪوڙ، چڪڙ، پوسو، ڦاڙهه، بوند، چپ چٽ، اُبت ڏاڙ، سوجهر، منچر، ٽاهو، پنگلو، سرٽ، متي جو سور، پنواڻي، خفقان، اوجاگو، اڪ اُٽڻ، ڦٽ، ڇهڪ، چير، سيرَ، ڪجلي، چِڪون، خناق، ڳگهي، هنيارو، دمڪشي، دل

هول، ماليخوليا، بدهاضمو، چاراو گرائي، ڪامڻ، هيانچو، نواسير، پهٽي، سنڌن جو سور، دست، وار چريو، چرند وار، چور وار، پرو، ڦڦو، بخار، بلغم، ڪرٽيو، ٽولهه، ماڇ، جهوري، ڪليون، ماندڪائي، ڪام، ڪوسڙو، سڊپاڪ، ويلڙ، ويلڙو، ڳلپيڙا، غشي، ڪَمري، گَرُ، ڪَڪ، ڪس، باديا، پهار.

2. مرض جو: درد، سُور، علاج، فڪر، غم، ايذاءُ، ڊپ، ڦوڪارو، ڏنپ، وارو.

3. مرض جي: تڪليف، دوا، ڦڪي، سُتي، بوٽ، پُڙي، گوري، اوتَ، ٽوٽر، جهوري، لوري، رک، شفا، اُڃ، تاس، ڳهرَ.

مرون

1. مرون (مرن جا نالا): سامبر، سهو، سرهه، سوئر، سورُ، بگهڙ، گدڙ، هاٿي، شينهن، واگهه، سيڙهه، لومڙ، لوڪڙ، ٻلي، ڪتو، راگو، تازي، ممرَ، واگو، لڏڙو، ڪيڇون، پلنگ، پولو، پولڙو، مڇ، وڇون، چيٽو، ڏوهيون، ڪلب، مانگر، ڪُمر، سيسر.

2. مرون جا: چڪ، چنبا، رَتا، پرا، چِنا، ڦاڙيا، ڪاڌا، پٽيا، چڪيا، ماريا، چيريا، ڦاسايا، نيشَ، بُلَ، ولَرَ، پنجوڙ، ڏڦا، هنبس.

3. مرون جو: ڏڏڪو، جهٽُ، لنگهه، گسُ، شورُ، گهمرو، چرڪُ، رانباهه، هوپو، راڙهو، وَڇُ، ڏند، جهيڙو، ٻڙ، لوگهو، گهُمرو، ٽم، چنبو، رانيوٽو.

4. مرون جون: سنگهرون، جهوتون، گهورون، لوڏون، اوناڙيون، بهڪون، ٻُهڪارون، تَڙون، بچون.

5. مرون جي: هيبت، چُر، گهور، سنگهه، گوهي، شوخي، رُوڙَ، رُومڙَ، گوڙ، گجڪارَ، ڪاهه، جهڙپَ، ڪاوڙ، اوناڙَ، ڊوڙَ، ٽولي، ماري، گهِلي، ڪاڌي، ڪيهه، ڪَٽ، مواسَ، لوهَه، چيٽَ.

مرون جا بيت*

(1)

ساراهيان سچو ڏٽي، جو صاحب رب ستار چوان،
ببر، بدُو، باندر، بگهڙ، سرهه، سيسر، سامبر، سهو ڏار چوان،
سيڙهه، سوئر، ساڙ سهيلا، ڏُرا، زَناوَر زيبرا ڏار چوان،
شنگور، شينهن، شڪ شڪاري، ڦاڙها ڦٽڪن ڏار چوان،
ڪيانگر، ڪُتو، تازي تڪڙا، لوڪڙ، لومڙ، لاٽبڙ، لنگوري ڏار چوان،

---

(1) چيل لعلڙ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 84.

لاٽبر، لُڏڙا، مست مهما، ممڙا، مڇڙا مـــرُون ڏار چـوان،
مانگر، مـوڏا، چئنچل، چندي، چراخ، چيتا چڪور ڏار چـوان،
رڇ، روهيـلا، هوسـڙ، هـاٿي، بـــلو، بيلائـــي بهڪـار چـوان،
ڪيهر، ڪچون، ڪُـم، قندارِي، ڳاڳيا، نهر، گورخر، سنداگينوار چوان،
گندا گـُـرگ، گـدڙ بيـا گيندا، شـهگوش، شنگوريا ڏار چـوان،
پـولڙا، پولـي، واگهـا، واڳون، وينـدا، پلنـگ پـٽرا ڏار چـوان،
چٽوڙ چريا، چلاڇريا، نـورَ نهريا، بُـلهڙ جـي بهڪـار چـوان،
آدمخـور اُجـايو، آهـو، عجـب، ازگـر، گـرڙ اُنـدار چـوان،
گورپٽ ڳجهڙا، گُـريـَـه، گيندا، گـدا، گـُـلر گـَـرا ڏار چوان،
پونـڊِ پـاڙي، بـدو بـاري، چـُـــهڙا ســي چـوڏار چـوان،
اُزگـــر اُٺ عليـــل آيـــا، مـــــرگهه مواڙيـــا ڏار چـــوان،
لطـف ڪجـان تـون "لعلـڙ" چئـي، صـاحب رب ستار چـوان.

(2)

اُڪـل اچـي تـو، اُلهـڙ، انـڊ، اُچـل، اپريـو ڏار چـوان،
ڪـاڌ، ڪـُڏڻو، گهـور، گهنـي، قاسـي، قـاهي ڏار چـوان،
قـاتو، قٽڪيـو، قيـري، قنيـو، دونـاڙ، دسـيو ڏار چـوان،
گونـريـو، گجـو، گـروڙ، گهـرو، چريـو، چتـو ڏار چـوان،
ڳَـلي، ڳاري، غـار، ڳرڪـو، مهمـا، مسـتي ڏار چـوان،
وَرتـو، ورايـو، ويڑهـو، واڇـر، ٽـان، ٽـاٽو ڏار چـوان،
بـُـل، بـڇ، بنديو، بوجو، ٽاهـ، ٽـَـنو، ٽنگيـو ڏار چـوان،
چـُـري، چتـو، چـُـهي، چـُـنو، اڙيـو، آيـو ڏار چـوان،
يـاڇ، يڳـو، يـَـرڪيو، مـاريو، مـار، شـڪار چـوان،
مـــڙيو، مـــوٽ، مئـــو، مـــاريو، مـــاري ڏار چـــوان،
چـال، چـڪيو، چـَـند، قنـد، چـَـڪڙ، چنـو ڏار چـوان،
ڏر، خـوف، خطـرو، ٻـڏو، ٻـرڙاٽ، ڪيهـون ڏار چـوان،
هَـكَـل، هڙڪ، سـريو سنياروِ، هـُـرڪڙ، هٿيڪو ڏار چوان،
گهـُـور، گهـُـمرو، چـَـر، چارو، چـَـڪر، ڇڏ، چپائي ڏار چوان،
رَنـڊ، روڪ، رنـد، رڙيـون، ريهـاٽ رَسـي ڏار چـوان،
لطف ڪجان تـون "لعلـڙ" تـي، صـاحب رب ستار چـوان.

---

(2) چيل لعلڙ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ، ص84.

(3)

مولي خلقيا مُلڪ ۾، مرُون ڪئين مانگر،
شينهن، شنگور، ڳورپٽ، گيندا، گورخر،
گدڙ، گربه، پولڙا، بگهڙ ۽ باندر،
بيجُو، پولو، پڇٽي، سيڙهه، سَهو، سانبر،
اُلو عزم، ممڙو، ڪارو ۽ ڪيهر،
پاني، بيلائي، بلو، رِپ، چراخ، خچر،
گول، گدا، گدن، گهٽو ۽ گنيو،
روجهه، روباهه، رِڇڙو، ليهو ۽ لومڙ،
ڦاڙهو، ڦيڪاري، چلو، تازي، تليهر،
هرڻ، چيٽو هوڏ مان ٽا هڻن چال چپر،
ماريو، چيريو، چچريو، چڪيو، ڪن چهر،
وڇون، ڇميو ٽا ويڙهه ڪن لنگور ۽ لُومڙ،
لوڪڙ هليو لوڏ مان، ٽو ڪاهه ڪري ڪاوڙ،
ڪري اوناڙون ازگر، ڪتو وڏي ڪوڏ مان.

مسخري

1. مسخري (مسخري جا قسم): پوڳ، چرچو، کل، نقل، سانگ.

معذور

1. معذور (معذورن جا قسم): انڌو، منڊو، ٽُنڊو، لولو، لنگڙو، محتاج، ڪاڻو، گونگو، پوڙو، بڊي، پنگلو.
2. معذور جو: عذر، ڳوڙهو، لُڙڪ، رُوئڻ، اولاڻيو، سوال.
3. معذور جي: صدا، زاري، گهر، حاجت، جڏائي، هيڻائي.

معشوق

1. معشوق جا: ماڻا، چاڳَ، سُهمان، ناز نخرا، اشارا، غمزا، صاروفا، نياپا، پاڪ، سينگار، سلام، سنيها، آر، انگل.
2. معشوق جو: ماڻو، رسامو، سرجڻ، پرڇڻ، راز، چاڳ، ناز، نخرو، مُرڪڻ،

---

(3) چيل اميد علي لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 143.

مشڪ، حُسن، ڪلڻ، قاصد، رقيب، پيغام، سنيهو، پيار، قرب، هارسينگار، تيل ڦليل، جوپن، نينهن، سوز، فراق، وڇوڙو، من، گهونگهٽ، گهنڊ، شرمائڻ، موهڻ، نياپو، جفا، ستم، چنڻ، ڳنڍڻ، لوڏڻ، ڏکڻ، ديدار.

3. معشوق جون: اداڻون، وصفون، رمزون، رهاڻيون، اُميدون، ڪڇهريون، چڙون، چٽرون، نقلون، اهلون، آکڙون، ڏايون، قربداريون، نظرون.

4. معشوق جي: رَمز، ادا، سونهن، ڏُوتي، مرحبا، جيءُ، رس رهاڻ، ساروٽي، جهوري، آس، اُميد، اُداسائي، البيلائي، وهي، مجلس، دل، جا ن، وفا، بيوفائي، گهور، گڏجاڻي، ملاقات، لِڪ ڇِپَ، نظر، ديد، گهنڊي، چٽ، بيرخي، بيپرواهي، مِهر.

مقام

1. مقام جو: مجاور، لوڙهو، قبو، پٽ، ڊپ، لوڙهه، پاسو، اُگرو، وڻ، ڪندو.

2. مقام جي: قبر، مٽي، تربت، چوڪنڊي، راوتي، پر، حد، پاڪائي.

مڪڻ

1. مڪڻ جا قسم: ماهو، ڳائو، پاڪرو، اڇو، ڳاڙهو، پٽڑو، ڪونئرو.

2. مڪڻ جو: چاٽو، پنوڑو، ٽيرو، تازو، پاروٽو، رڃايو، ڦُٽو، دُکو، رِدو، ساڙهو، لوٽو، سير، اگهه.

3. مڪڻ جي: ڏهاڙي، ذري، مَکي، تور، ڦُٽي.

ملڪ

1. ملڪ (ملڪن جا نالا): عربستان، افغانستان، سلون، ڪوهستان، لاڙ، وچولو، سرو، سنڌ، ايران، ڪيچ، ڪچ، روهه، مهراٹو، ملير، ڪائٽ، ويڑهه، سدا، ڊٽ، اُپو، ونگو، مڪران، ڪشمير، پنجاب، پاڻڌاڙي، بنگال، هاڙهو، لس.

مُندَ

1. مُند (مُندَن جا نالا): بهار، سرءُ، خزان، سيارو، اونهارو، آرهڙ.

2. مند جي: برسات، گرمي، پچاڙي، بيماري، ڪنوڻ، وَسَ، بهاري، لُڪ.

3. مند جو: مينهن، سيءُ، تپ، بخار، ميوو، ان، جهولو، طوفان، واءُ، وسڪارو، پکي.

منڊي

1. منڊيءَ جا قسر: کيرول، ويڑهه، ورڻو، چلو، مينا ڪاري، ستہڑي، سوني، روپي، ڪوڙي، سچي، ويندو، ڇڪائين، ڇنڇو.
2. منڊيءَ جو: ڳن، ننگ، هيرو، جڙاءُ، ٻُڑو، پائڻ، اوجر، گهڙڻ، ڇڪو، موتي، پٽر.
3. منڊيءَ جي: ٽڪ، گهڙاڻي، لِک، ويڪري، سوڙهي، نيشاني، پاتي، سوڪڙي، گجهارت.

مٽيو

1. مٽيو (مٽين جا نالا): زمرد، ياقوت، ڪوهنور، هيرو، جواهر، ماڻڪ، موتي، دلپاڪ، پارس، مرجان، زمرد، نيلم.
2. مٽئي جو: هار، موتي، ڪنڊلو، ڪنڻ، ٻانگو، ونڊيو، ٻگو، سڇو، پوئڻ، مُلهه، چمڪو.
3. مٽئي جي: لک، ٽِڪَ، سري، تسبيح، قطار، پوتي، اڇائي، گاڙهائي، لعلَ.

مئو

1. مئي جا: پارَ، رانپاڻ، ڇاڻَ، جمعا، ختما، مٽ مائٽ، ڪانڊي.
2. مئي جو: ارمان، ڏک، ماتم، فڪر، ڪانڊپو، روڄ، منجو، دفن، ڪفن، لاشو، جنازو، ٽيجون، ٽيون، ٽيجهو، ختمو، قل، پار، ڇاڻ، ڪانڊي، ترو، غسل، ننگ، پٽر، مقام، ورڻو، ترڪو، چاليهو، ٻارهو.
3. مئي جون: ڪيهون، رڙيون، وصيتون.
4. مئي جي: عذرخواهي، ڪُني، نماز، فاتحه، ڪٽ، حد، پرچاٽي، ڇاڻ، ماني، اجرڪ، قبر، خيرات، وصيت، ملڪيت، جوڙي.

ميوو

1. ميوو (ميون جا نالا): ڏاڙهون، صوف، انار، ٻير، سنگترڙا، بادام، نارنگيون، گدرا، انب، انگور، ڊاک، ڦاروا، ناسپاتيون، اُنجير، ڪيلا، ڪيوڙا، ليمان، توت، ڪجيون، ڪجور، زيتون، ڇمون.

2. ميوي جو بيت

واهه عجائب باغ بنائي، آگي کيو اظهار ڏسو،
پورهيو منهنجو صاب وڏو، هي کرم کري کلتار ڏسو،
رَنگا رَنگي ورک ورهايم، گُل قُل جا گلزار ڏسو،
سُرخ، سفيد، رَنگي، گل زنگي، موتيو مزيدار ڏسو،
گل عقيق، ته گل گلابي، ست گُلو سينگار ڏسو،
گينڊو، گل هزاري، سورج، شرماپوڻي ڏار ڏسو،
ناز کيو آ نازبو، بينو چنبيلي چمکار ڏسو،
اَنب، انجير، ترنج، قارُوها، ليمان، توت، ليار ڏسو،
سهڻا صوف، ته پير به صوفي، ڏاڙهن جا کي ڏار ڏسو،
سنگترا، نارنگيون، مالٹا، طرحين طرحين تيار ڏسو،
داک، کجيون، زيتون، پپيها، ناسپاتي نروار ڏسو،
کيلي جون به قطارون قائم، چوقبلو چوڏار ڏسو،
اَنبن جا به نمونا نالا، کريان شعر شمار ڏسو،
آمي، انجير، انگور، اَکسيري، آپوسي اسرار ڏسو،
بيد، بادام، پسانگو، پيجو، بادشاهه بند بهار ڏسو،
طنبو، طوبيٰ، تحفو، توشو، ٽپکو، ٽمنهن، ٽنڊار ڏسو،
ٽپو، ٽيک، پتاشو، پستو، قارُوهو قردار ڏسو،
جاڙو، جهنڊو، جهُنڊلو، جهمٹ، جهوڙي جو جنسار ڏسو،
چمون، چيريل، چپو، چندن، چنبيلي چوٽيار ڏسو،
چُڳو، چٽ، چُڳير، چهه گوشو، حبشي هي هکوار ڏسو،
خيمو، خُرمو، خاص خوراکي، دُنبو ذات ڏليار ڏسو،
رَتن، رَنگ، رَتول، رَنگينو، ريپڙ پي رَمدار ڏسو،

• چيل شيرمحمد لغاريءَ جو. شيرمحمد خان ولد غلام شاهه لغاري بلوچ، ڳوٺ غلام شاهه لغاري تعلقي سڪرنڊ ۾ سنه 1298هـ/1880ع ڌاري ڄائو. سنڌيءَ جا ڇهه درجا ۽ فارسيءَ ۾ ڪريما، پندنامه، گلستان ۽ بوستان ڪتاب پڙهيائين. عمر جا 35 سال پنهنجي ڳوٺ غلام شاهه ۾ رهيو، پر پوءِ ٻوڏ جي ڪري اباڻو ڳوٺ ڇڏي، ڳوٺ گل محمد لغاري تعلقي شهدادپور ۾ وڃي رهيو. جتي سنه 1365هـ/1945ع ۾ وفات ڪيائين. ننڍي هوندي کان شعر شاعريءَ جو شوقين هو. سندس ڪلام قدير طرز جو آهي. وفات کان پوءِ سندس گهٽو ڪلام ضايع ٿي ويو آهي. هن بيت ۾ ميوي کان سواءِ گلن ۽ ٻين وٽن جا نالا ٻه آيل آهن.

زَردو تـــي زَردالـــو ۽ پـــٽ زَنگـــي زينتـــدار ڏَســـو،
سـرد، سـفيدو، سُـــپڪ، سنهڑو، سـونهري مينگـار ڏَسـو،
شـيدي تـي شمشـاد، صنوبـر، اَنـب، عـُـناب، آنـار ڏَسـو،
قيـصر پـــٽ قنـــڌاري ڪيلـــو. ڪـــابولي ڪســـيار ڏَســـو،
ڪَـــتوري، ڪَـــشميري، ڪُـــبڑو، ڪُـــهنبو ڪٺهـار ڏَسـو،
ڪَـــرپٽ، ڪـارڪ، گنبـو، گـدرو، گيلـي جـا گـلزار ڏَسـو،
گوشـو، گهـاٽ، گنبـذ، گلدَسـتو، گـانڈوهي گـردار ڏَسـو،
گمـُـــون، گَنـديِر، لـڈُون، لنبـو، لال پٽـو رَنگـدار ڏَسـو،
مُـــربو مرڪـز، مڪـڻ، مـصري، ميسـو، منگهـ مـلار ڏَسـو،
مرجـان، متيـرو، مَـــندو، مـاڪي، مـالپڙو موچـار ڏَسـو،
نَـــر موتـــي، نـــاريل نشـــابر نڪـــري ســـو نـــروار ڏَســـو،
وَنگـــو، واهـــ وزيـــر ولائتـــي، هـــزاري هربـــار ڏَســـو،
تيرهـن سـؤ چوونجاهـ سَـنه ۾، ڪيـر اهـو سنسـار ڏَسـو،
لطـف "لغـاري" سـاڻ ڪيـا رَب هـادي لک هـزار ڏَسـو،
سؤ بار شڪر ڪيا "شيرمحمد" چئي، ڪلمون ڪوڏ قرار ڏَسو.

نارنانءُ (عورت، ڪامڻ)

1. نارنانءُ (عورتن جا نالا): آمي، آمنڊ، ايمٽا، آسي، اميرزادي، اُميدي، امينا، آسودي، آسيت، البيلي، اِيوڙي، آيل، انوَري، اصغري، اُتمان، بيبي، بلقيس، بانو، بختي، بيبلَ، بديعل، بچان، بوبان، بچي، بوبنان، بنسان، بنڊياڻي، بيگم، ٻائي، ٻانهي، ٻانهياري، ٻوڙي، ٻاگهي، ٻُڊي، ٻائل، ٻوڪي، پاندي، پاڳان، پوري، پئوندي، پاڃائي، پاڃگي، پان، پرائي، پورَ، پاٽو، تالر، تڪڙي، تتي، توائي، تاري، تارُو، توڙان. ٽُلهي، ٽرڙي، ٽڪي، ٽاپر، ٽائري، ٽاريلي. ٽلان، ٽانوري، ٽنڊيلي، ٽڪڻ، ٽلڻ. ٽاڪران. ڇان، ڇان، ڇريت، ڇٽاڻي، ڇالهي، ڇورهيت، ڇدمٽي، ڇاڳاري، ڇنڊي، ڇريما، ڇرڇندي، ڇري، ڇپاري، ڇاران، ڇوڙهي، ڇانڊياڻي. جندو، جعده، جوائي، جاڙي، جيئان، جيئندي، جنت، جادل، جيئري، جمڪي، جيوٽي، جيجل، جيجي، جُڙي، جنون، جاڙيتي، جني، جيئڻ، جيڏي، جيڏل. ڃامان، ڃينڊل، ڃيني، ڃينياڻي. جهوني. چري، چاڳان، چَتري، چوڙيلي، چگي. چاگل، چَتان، چوري، چُنڊي. حليمان، حاجاڻي،

حاجران، حور، حرمت، حسنا، حوا، حُميران، حکيمان، حنيفان، حسن بيگم، حُمي حياتان، حاکمي. خيري، خوشحالي، خديجة، دادلي، دائي، دريا خاتون، دانهياڻي، دُوري. ڏوکري، ڏستي، ڏُهيلي، ڏاهي، ڏيپلان. ڏاڻو، ڏجاڻي، ڏنل، ڏارين. ڊولي، ڊائي. راڃي، رحمت، رقيه، رئيسياڻي، رُستي، رامي، راستي، رحيما، روچي، رفعت. زليخان، زينت، زيبو، زيندو، زرينا، زينل. سورٺ، سڃڻ، سيتان، سيل، سمل، سانوري، سونان، سگهڙ سياڻي، سياڳي، سبحان خاتون، سرهي، سڪينا، سوڊي، سوني، سمي، سائڻ، سهڻي، سسئي، ساران، سفوران، سُکان، سجني، سهتي، ساماڻي، سَتي، سومري، سانولي، سلکٽي، سنگهار، سهاڳڻ، ساهيڙي، سومل، سانگياڻي، سردار، سليمت، سنيوڙي، سُکي، سپائي، سدوري. صابل، صالحان، صغران، صحت، صاحبان، صاحبزادي. طوطل. عزت، عاجزان. فاطمه، فهميده. ڦاپو، ڦاپي. قائمان. کرامت، کاري، کذبانو، کذو، کنوار، کريمان، کامڻ. کنڀائي. گندري، گوري، گونگي، گوهرجان، گاڏيلي. گوڙي، لالي، لالان، لُهاري، ليلي، لُڏڻ، لاڏلي، لاڏان، ليلان. مل، مرادي، مکڻا، مکڻ، ماگل، مهرجان، مهري، ملوکان، محبت، موڏان، مري، مريم، مروبت، مومل، موري، موکي، متي، مارئي، مانيٽي، مکلي، مالکياڻي، مگي، مسنان. نينگري، نصيبان، نماڻي، نيامت، نموئي، نوران، ندوري، ناتر، نندي، نمري. وريتي، واصل، واندي، ويراڳڻ، وسائي، وريتي، وسندي، ولهي، واتوري. هير، هوندي، همشيراه، هيڻي، هيمان، هسندي، هيکل.

2. عورت جا: مکر، ڪيچ، نازَ، نخرا، ساڻ سوڻ، سينگار، سهما، طعنا، رُسڻَ، پار، جهيڑا، تالَ، کيڏا.

3. عورت جو: سهاڳ، ڏهاڳ، ناز، نخرو، تال، لچکو، صهرو، کابينو، مهر، سيلُ، حسن، لکيو، سينگار، جوين، جلوو، تجلو، مڙس، وارث، پيهڻ پچائڻ، کتڻ، گهر کرڻ، جورو، پڙو، برقعو، گج، چولو، گهگهو، ناچ.

4. عورت جون: دغائون، نڪيون، لائڻون، چوٽيون، مُندڀون، مينديون، ساهيڙيون، سرتيون، تاڙيون، گنديون، پوتيون، چُنيون، چاتيون.

5. عورت جي: تج، سِک، دل، پوڄا، پِتڻ، بهادري.

6. نارنانءُ جا بيت:

(1)

ساراهيان سچو ڏاڻي، جو صاحب رب سبحان،
قادر جي قدرت جي، ڪمي آهي ڪان،
آدم جي اظهار لئي، حوا پي حيران،
ڳٽي ڳٽبا ڪيترا اُنهن جا نالا ۽ نيشان،
سائڻ سڻڻي، سرتان، سومري، مرادي منجهان،
مومل، سومل، سهڃان، پرائي، پاڳان، پان،
ميول، ڪيول، ڪوڙي، مٺي وڏي مان،
جيئري، جيٺندي، جني، جيان، هير ڪري حيران،
سون، سفوران، حوران، حوري، گوڙي، خاني، خان،
خيري، جانل، جنت، جونئري، جاگُل، جاءِ مڪان،
آسيت، ايسل، اَمل، نمل، پاڳي، پانا، چگّيءَ جا جولان،
صحبان، سياڻي، سمُل، ساران، سوڍي، سلي، بيبل ڪر بيان،
بيگم، بڪي، بختي، بديعل، ملڪان وڏي مان،
پوري، پوري، پتل، پرمي، سورٺ جا سامان،
گولي، بانهي، گوري، ساري، پردل پريي ڪان،
جميعت، جادُلو، رحمت، رحيمان، آمنت امان،
ڪونري، ڪونئرو، ڪمُل، ليلهان، لالي پروس پشيمان،
پت پاري سموري جعفران، ۽ جميعت جا جولان،
زليخان، زريخان، زينبزادي، مارُل سا مهمان،
شهرو، شيرين، شرمون، سمجهوُ ڏس شاهُل جا شان،
انسان، منسان، ڪيان، خاتون، ستهان، سائڻ ڪان،
حُمل، حول، حاتي، هاسوران، سؤ رنگ رتان،
چُتل، چُني، ڪُندن، ڪرمي، ڏرمي رک ڏيان،
دَرهه، دادلي، دَري، دِينا، ليلان لامڪان،
ريوي، راڄي، ناتر، نازي، جانان بيگم ۽ جان،
مَندبي، ڪاڻي، ڪوجهي، ڏيوي، نماڻي، نڏر ڪي نيشان.

---

(1) چيل لعلڻ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص. ۲۰ ۽

کلٹ، کنڈل، صاف، سدوري، سهتي، رڌي ريب رکيان، مري، آمون، ڏيان، ڏجاڻي، صحت، سگهڙ، سوهان، عمري، عالمي، عيلمان، بي جا ختيجان خان، لالهر، لالان، تيجل، چينڊل، چامان، حاکمزادي، جمنا کر جولان، گولي، گندري، نوري، نماڻي، مينگهي کر ملار، طوطي، امين، مکڻ، ستوک، پونڇ، پارسان، سليمت، سنگهار، حيمل، حنيفان، هسنت، راستي، ايمٽا ٽي اظهار، مينهڙ، منان، موران، قسمت، ورائي، عظيمان وينجهار، نغار، نيوڙي، ناهي، کوڙي، پسي کر پوکار، الهرکي، عيد، اوپائي، ٽنازل آهي نماڻي نار، عين الحق، عقيلان، عربي، البيلي آندل ٽي اظهار، ارمان، اُکي، اُمري، عملي، اتر، آسودي، عدن ٽي انکار، آشان، اُمت، عزت، آمنت، ارڏي، عائشه، اُم سلمه اظهار، بالو، مينا، بکان، بولي، برکت، بيبي بصري، بلقيسا باغ بهار، بدَرل، بانوَري، بختاوَر، بکاولي، بانو، بوبنا، بچي، بختار، پنيو، بالي، بوندي، تُرسان، طولان، تڱُل، تصوير، تُمن کر تنوار، سُرهي، سهاڳڻ، سنيل، سکينا، ساران، سمي، سگهڙ، سسئي، صحت سنيار،

سانوڻ،سانولي، ستابي، سنيوڙي، صورت، صابل، سورٺ، صحتي سار، سکيلڙي، صالحان، سامت، سهڻي، صفائي، ساران، سدوري، کر سينگار، جانُل، جانا، جوائي، جادو، جِندو، جوري، جڱُل، جمنا کر جنسار، جديت، جهُڙي، جمني، جيوي، جيوٽي، جوڳڻ، جمالان کار، سمجهي، سليمت، سبياڻي، صدو، سياڳي، سُکان سار، سهتي، سليمان، سُکي، صابن، سموري، سنوک، سنگهار، کلي، کوڙي، قائمان، مَلي، مُولي، مَمُل ڏِس مهناز موچار، حکمت، حکيمان، حريفان، حاتي، حاجاڻي، هيکي، حسنت، حکومت، حميران نار،

هوندي، حيلمان،هاجُل، حياتان، حرمت، حنيفان، هير، هدايتکار، هاجران، حسينان، هاني، حاجاڻي، حمون، هول، هنسي هار،

خاتون، ختيجان، خانل، خيري، ختيجل، خوبي، خوشي ڪار،
خيران، ڪٽ، ڪٽوري، ديوي، دادي، داني ڪر ديدار،
زُهران، زُليخان، زرينان، زيبل، زبيده، زرني ذوق ڏيکار،
روپي، ريوي، رامي، روچي، رُچ، رازُل ڏار،
رندو، راستي، راملي، راوڙي، راحت، رضائي ڪار،
رنڙ، ربتي، رتني، راڄي، رامڪلي، ريشمان رس نار،
شانو، شيرڙي، شريف، شيرو، شر، شمي، شمس النهار،
گوهر، گلابي، گندري، گُجري، غلامي، گلستان گلزار،
گوهر جان، گُنگي، گنجي، گونئري، گُلي، غريب گڏ گذار،
ڏَتُل، ڏَتي، ڏاپو، ڏولي، فاطمه، ڪشني، ڪريمي ڪار،
قسمت، ڪملا، ڪوڙي، ڪُندن، ڪندني، ڪونري، ڪرکي هار،
ڪيوي، ڪرمي، ڪنولي، ڪُنڊي، قيصري، ڪالي ڪر ڏار،
ڪوڏ، ڪنواري، ڪلال، ڪجلي، ڪوجهي، ڪملي، ڪاڙي ڪلتار،
لهر، لاڏڪي، لال، لطيفان، لچمي، ليلان لڳي لار،
لکي، لالي، ليلهان، لڏي، لونچي، ڪجري، ڪسبياڙي ڪار،
مَدن، ميهران، منڙ، موتل، محنت، منو، ميڙوڙي، ماڙو، مبارڪ يار،
مالهي، مٽي، مَگڻ، موران، موکي، منهين، مينگهي ڪر ملار،
مهربي، مهناز، ملوڪان، مريم، حُرمت، حاني، عدن ٽي اظهار،
پنيو، بينا، باني، بچائي، برڪت، بکان، بچل بار،
بو بنا باغ بهار، لاهه لُڪون سڀ "لعل" چئي.

لاهه لڪون تون "لعل" چئي، توکي اُمت جو آڌار چوان،
ڏوٽي، ڏاڙو، ڏني، ڏجاڙي، پهاڻ، پٽاڙي، پار چوان،
پُني، پارُل، پريي پروس، پدمڙي پسي ڪر پوڪار چوان،
پُلس، پريت، پارسان، پلڪي، پونڇ، پُڃان، پهريدار چوان،
پونجي، پناهه خاتون، پريت، پتپار چوان،
وَسوَ وسائي، وَسندي، وَڏُل، وصيت، واڃان، والهان وار چوان،
وينگس، وزيران، نظيران، نازي، نازُل اهڙي نار چوان،
نوابي، نصيبان، ناتر، نوازي، نوران، نيامت نروار چوان،

بُڌي، ٻائي، ٻالڪ، ٻاتي، ٻوڙي، ٻيٽي، ٻڙڪي ٻار چوان،
ٻاگهُل، ٻالي، تلوڪان، تُلسي، ترياڪ طَلاق ترار چوان،
مَئي مُهاڻي، مياڻي، ڊولي، ڊائي، شمشاد، شمير شمار چوان،
گُل بڪاولي، تيمير، جوڙري، جوگيڻي، حاجياڻي هار چوان،
بدرُل، بهار، بانوري، بلقيسه، رضائي، رنڊ صفائي سنيار چوان،
پونري، پرائي، پائُل، پاگَان، تالُر، طلاق، تنوار چوان،
گَنگُل، گنجي، رونُجهي، راملي، رضَائي، صفائي سنيار چوان،
لطف ڪجان تون "لعلڻ" تي، ڪلمون ڪوڏ قرار چوان.

(2)

صفت ڪريان سبحان جي، جنهن جوڙيو جڳ جبار،
رکيائين شوق شريعت سان، ڪيائين محمد کي مختار،
چارئي يار رسول جا، جن سر ڏنا نروار،
تنهن ڪان پوءِ هن بيت جي ڪيان ٿو پچار:
گجهارت نالو نار جو هونڊو بيشمار،
مارئي ڪنهن ملائي، جا هئي مارن ڪان ڌار،
دادلي پنهنجي دل ۾ ناتر هت نروار،
جيجان جهانگين لاءِ جهنگ جهونگاري جهار،
قابو ٿي وجي ڪوٽ ۾، هت ٻيڙهي بيزار،
جبل جهاڳيا سسئي، ٿي پچي پنهل جا پار،
زليخا يوسف لاءِ ٿي رني زارو زار،
ليلان خاطر لوپ جي نه چڏيو هٿان هار،
پوءِ چنيسر بہ چت ڪنيو، ڪونروءَ ناهہ ميار،
مومل خاطر راڻي جي، ڪاڏو ڏاگهہ چڙهي ڏهڪار،
هير خاطر رانجهي جي ڪياهنر هزار،
سهڻي خاطر ميهر جي وجي ڪُن ڏنا ڪڙڪار،
مجنون خاطر ليلئ جي ڪنيا برَن جا بار،
مرزي خاطر صاحبان جي سيءِ چڏيا سينگار،

---

(2) چيل علي شير جو. هن بيت ۾ نارنانءَ کان سواءِ 'ولائت' ۽ 'رچ' بہ آيل آهي. هيءَ روايت اُتر (تعلقي ميرپورماٿيلي) مان محمد عالر 'شور' خانپوريءَ کان ملي.

سيفل لاءِ بديعل جي، جهليا ديون جا دهكار،
چكوو خاطر چكوي جي، جنهن سفر كيا هزار،
چكور خاطر چند جي، كنڊ جهليو هن پار،
فرهاد خاطر شيرين جي، كيا ڏونگر پر ڏار،
تيئن مارن لاءِ مارئي، وڏا كيا ويچار،
سُرتان سُرت ركي كري ڳل وهايا ڳار،
هٿ كٽي منل كان، تنهن سور پسيا سنسار،
عائشه مغرب وقت كي، ٿي سوال كري ڏاتار،
هوا لڳي ٿي مليرجي، پي وڻي نٿي وڻكار،
ٿڏي هير مليرجي، پُسي گلابي گلنار،
عمر! مان سائڻ سوڍي ناهيان، نه سورٺ سخندار،
نه پارسڻ، پناڻي آهيان، نه ختيجان منجهه خمار،
نه تاجان تاج مٿي تي، نه حكيمان حكمدار،
پڃن مرادان، اُميدان من جون، صحت ڏي ستار،
زحمت پلي رحمت واري، آهيان آسودي عيبدار،
كديچڏ كوٽن مان، كو عمر كر آچار،
خاني تنهنجي قائمان، حاصل هجي هروار،
دنيا دولت دريا جان، شل وڌي ٿئي واپار!
عمر! سومري نه آهيان، مان ويچاري پهنوار،
جيڏيون منهنجون مليرپر، ٽيون ڪاران پائن ڪار،
بيبل، جادل، فاطمه، هت رت روئن ٽيون زار،
جي سچي سليمي ڳالهڙي، آ كلڻ مون بيكار،
سرتيون هن سورن پر، مان مركي محلان ست ماڙ،
سوني سك سانگن جي، كپي كيي تك چار،
آهيان شرم حياءَ سان، مان بختاوَر نار،
رحيمان راضي ٿي، كريمان كردگار،
كو خط اچي خيري، مانَ سيئي لهن سار،
مهران ٽيون مليرتي، حاجران مڙيون هزار،
جيڏيون سرتيون جيوٽيون، مارن ملان هيكار،

ميھـــن ماندڻـــا ڪيـــا، ملوڪـــان منڌـــار،
وڻـــي بونـــد بـــر تـــي، ٿيـــڻا بـــر بـــاغ بھـــار،
عنائتـــان ٿيـــون آگـــي جـــون، نـــاتر تـــي نـــروار،
عرشـئون ڪرشـئون اچڻ لڳيون، سرتيون سڀ سنسار،
مان بہ سڪي ٿيان سانگين سان، موڪل ڏي مختيار،
الھـــڏني آ توڪـــي عدالـــت جـــي آڌار،
سـيائي ڳالھہ سجاڻي ڪري، تـون عمـر ڪـر آچـار،
تنھنجـو بخـت بلنـد آھـي، سـچو تـون سـردار،
چڏ تہ اسلامي مذھب جي، وڃي ڪيان مان ڪار،
ھـت مـوري، سـائڙي ڳـاھڙو، ٿيـو چھچڻـو چـوڌار،
اتـي عمـر ولاتـي ڪـر، دل نـرم ڪئـي ھرنـار،
ملـي ھئـي سسـئيءَ کـي مبـارڪ لک ھـزار،
خـوش نھـالان سرتيون ٿيـون، ڏسـي پنھنجـا پھنـوار،
بچـي پيئـي غمـن کـان، ڪئـي بـي غمـي پوتـار،
چنـي آئـي قيـد مـان، سـاران کيـائين سـار،
پـائن پيـڙ سـکي ڪئـي، ڪيـائين عمـر کـان آر،
بيبـي نہ ٿـي عمـر جـي، تـوڙي ڏنـائين بيحـد بـار،
ڳوري آھيس اندر جـي، سليائين سانگين کي سؤ وار،
سـڃي راڃـي ڪنـي ٿـي، راڻـي مٿـان راھـدار،
ارباب بندي جي جيڪا بڻي، ڪير پوڳي پيـو يـار،
ڪـا دل مـوران نـہ مـڙي، تـوڙي عمـر ڏنـا آزار،
ٿي پياري ڪوڙي ڪينکي، توڙي ڪيائين ڪتن جي آچار،
محلان ماڙيون ڪيـن وڻيـس، ڪيـائين عمـر کـان آر،
ڪالڪـــان ڪـــل عجـــائب، ٿـــي گجـــر گـــلزار،
مـــنڊ منھـــن نـــہ ڏوتـــو، آ ڪنـــڊَ منجھـــہ خمـــار،
پـريَ پـاڳي ھئـي مـارئي، نـہ سـڃي ھئـي سـنگھار،
رکـــي رکڻـــي کيـــت جـــي، نوريـــري تنھـــن نـــار،
جـــاڳيو جـــوش جمـــالان، نھـــري ٿـــي ناڪـــار،
بس نہ آئي بصران کي، رھيس مـارن جـي تہ پچـار،

عمر چيس آزيءَ سان، آ ويني صاحب خاتون آچار،
چامل مهانگو توکي ڪري، ڪو خريد واپار،
ڇڏ ڪمئا منا ڏوران، ڪلڙ جي تہ پچار،
گلان گل گلاب جي، ڪڙا ڪيا خمار،
جواب ڏيئي چيائين عمر کي، تہ سڻ تون سردار:
نہ آهيان سياڻي صفوران، پورڙي مان پوتار،
جڏهن لطيفان لطف ڪيو، ٿي عينل تي اعتبار،
شريفان اشراف عمر ٿيو، ٻئي سولي ڪئي ستار،
جيئري موتي مارئي، اچي وسندي ڏنائين وڻڪار،
نازان ناز چڏي ڪري، ڪئي هيڻائي اختيار،
صاحبان سولي هئي، ڪٽي ذات ڪئي ڏاتار،
ڪوڏان نڪتي ڪوٽن مان، الله ڪٽيا آزار،
پروزان سڪي سانگين لاءِ، حنيفان ڪيائين هزار،
هدايت ڪئي هادي، سڃڻ تي سردار،
الله ورائي واڳڙي، ملي مارن سان هڪوار،
اچي سامت عمر کي، مانَ سانگين کي سؤ وار،
الله جوڙي جاءِ جنت ۾، وينس ٿهر ٿي ٽڏڪار،
الله جيوائي جڳ ۾، سهڻي سان سينگار،
الله بخشي عزت مارئي جي، مولیٰ ڏٽي موچار،
ڏاهي ڏک ڏسي ڪري، نصرت نفرت ڪئي نروار،
حاجن کي هاج هئي، جنهن جي اچي سپ ڏنائين سنوار،
سهجان سوکڙيون ورتيون، جيڏين کان هت جار،
سکي ستابي قيد پئي، ڳري ٿي وجي ڳار،
مليس مارن سان موتي متاري، قيدن ۾ ڪنبا ڪيئي ڪلتار،
ڏک ڏنائين ڏاڍا، جهوڙي تهوڙي سار،
زيبران زرني زد ڪئي، زينب زيبدار،
ٿي حاجياڻي جوڳياڻي جهانگين لاءِ، رني زارو زار،
نمئي نماڻي قيد ۾، توڙي عمر ٿيو قهار،
عزيزان وڇڙي اتفاق سان، پر سولي ڪئي ستار،

رحيم ڏني هيس روح ۾، پيڪن جي ته پچار،
ڪين ڏني هيس قوت، مردن کان موچار،
رب العالمين راضي ٿيو، ستاري ڪئي ستار،
راضل رائي منجھ راضي رهي، جيڪا جوڙي رب جبار،
ڀائي اچي مارئي، ڪيس غم قهار،
ڏاڪڻ اچي ساڪڻ ٿي، ويس غم غبار،
جند وڏي حياتان، تاروئن عمر تار،
سونهن به هيس سوائي، منهن ۾ موچار،
عجمان پري آزي ڪئي، نوڙي پري هئي پيڪار،
چگي ساعت سومرا، ٻُڌي عمر دراز،
سعدان پيران ڪنو ڪري، اچي واڌايون ڏنيون وار،
خوران به حيرت ۾، هئي پرين منجھ پچار،
هئي گھر ڏياڻي جن مارن جي، اچي بسمل ٿي بسيار،
الله ڏنس فتحان، ٿي سران سؤ پندار،
جيوڻي هئي جڳ ۾، ته چا ڪيس عمر جي آزار،
درياهن دڙ لائي، ٿي پاڻيءَ جي پرڪار،
ڪنڊ تي ڪني جا، ريج ٿيا نه هن پار،
نوران نُور نهوڙي، ڳوڙها هاري زارون زار،
مجيائين ڳالهه عمر جي ڪڏهن نه هكوار،
ڏنائين باس پيراڻي، جڏهن الله بچائي نار،
لکي لکان مون کيترا، عمر جا آزار،
عضوي عمل آهي، بيغم روز بهار،
ڄائي ڄامڻي جا ٿي اچي، اتي چمن ڏنائين چوڏار،
امينا امينت ڪئي، موکل ڏني مختيار،
چگي هلت حاڪمن جي، صاحب ٿيو سچار،
سرتيون آئيون پري پري کان، واڌايون ڏيڻ وار،
ڪري ڪوهه ڪشالا، حيلا ڪيائون هزار،
آئيون جيڏيون ولايتن جون، ڪوئن ڪابل ۽ قندار،
ڪي هرات کان هليون، ڪي گجرات متان گلزار،

کي ڊت کان ڊرکي پيون، کي هيون بلخ بخار،
کي کچ ۽ پچ کان، کي بيلجمان بازار،
کي برما کي بعد ڪري، کي اوڙيسا اعتبار،
کي برمنگھام کان گاج ڪري، کي ترکي طرحدار،
کي اٽلي کان آئيون، کي جپان مٽي جھلڪار،
کي اسپين کان اچن ٽيون، کي امريڪن انڊار،
کي هندستان کان هل ڪري، کي پاڪستان پچار،
کي شام کان شروع ٽيون، کي روم مٽان رهدار،
کي مشرق، کي مغرب کان، کي ليل کي نهار،
کي مڪو پييون ملهائين، کي مديني مٽان ملهار،
کي وندر کان ويس ڪري، کي ڪن تارون تار،
کي جنبي وييون جيسلمير تي، کي مارواڙ ڏي مهار،
کي بهرانچ کان بسر ٽي، کي انگلنڊ جي آڌار،
کي گرهوڙ کان غماز ڪري، گڙن مٽي گرنار،
کي ڪاهي آئيون ڪيچ کان، کي گس پچن گرنار،
ڪن پشين کان پنڌ ڪري، ڪئي پچم کان پلڪار،
کي ڪهي آئيون ڪين کان، کي چين مڙن چوڌار،
کي رستو ونڊي روس جو، کي استنبول تيار،
کي يڪي آيون يونان کان، رنگ رنگ باغ بهار،
کي نور حضرت کان، کي بنگالي بسيار،
کي اُپنگ کان آس ڪري، کي غزنوي گلزار،
کي ملتان کان مرکي هليون، کي جوڌپور جهدار،
کي گنگا کان گوڙ ڪري ويجهيون ٽيون ولهار،
کي سورت کان سرکي آئيون، کي سينگاپور سينگار،
کي کوهه قاف قلات کان، کي ڪربلا قطار،
کي مصر کان مٿو ڏوئي، کي بغداد مٽي بهار،
کي يمن کان يڪتا ٽي، کي يورپ ڪن پسار،
سيني اچي ستو ڪيو، ملهيڙ ۾ مقدار،
رچ ڏنائون پيڪن جا، شيشا شرفگار،

گهڳهيون گلاس منڊا، ٽيلها ڇڪن ٻار،
ڪوپ ساسريون نہ وٽن، وٽن ڪليون ۽ سندار،
وٽيون، وٽا، ڪٽورا، ٽالهن جا ٽڏڪار،
دليون، دلا، گهڙيون، گهڙا، متن جا ڇٽڪار،
ڪُپا، ڪوزا، پاڻيون، ڏولن جا ڏهڪار،
پاڻيون، ڪُنا، ڪيترا، ٻيا دانگين جا دهڪار،
جنڊ، چڪيون، اُکريون، مهرين جي تہ مدار،
تنوريون ۽ تڏا ڏسان، ڇڇن جا چمڪار،
ٽوٻا، ٽويا، پٽڪيون، درين جا ديدار،
گڏون ڪنجها تسر، وٽن جي وڻڪار،
ڊڪ مارنگ مارن جا، دلا ڪن ڏڏڪار،
چونريون، ڇٻيون، پنڊيون، ٽوٻيءَ جا ٽڏڪار،
تنور جهاگر توا، ٻيون بالٽيون بسيار،
جيئن مارئي ملي مارن سان، تيئن ميل مون کي يار،
منجهہ صاحب جي سرڪار، اکيو عرض "علي شير" جو.

ناڙو

1. ناڙي جا: آنا، آڌيا، رپيا، رَند، ٽَڪا، نوٽَ.
2. ناڙي جو: آنو، پيسو، ٽڪو، رپيو، آڌيو، آڌيلو، ريزو، ريجو، رند، مٽُ، حوض، ٻڏو، چنوري، سچو، کوڙو، نورو.
3. ناڙي جون: تَجرون، همياڻيون، دمڙيون، پايون، پائليون، ڪوڏيون، مهرون، گنيون، ڪڏون.
4. ناڙي جي: پائي، پائلي، ٻياني، آنڪ، مهر، گني، ٻٽڪي، چوٽڪي، ڪوڏي، ٽجوڙي، ڪيڪ، ديڳ، ڳوٽري، واسٽي، زڪواة، خيرات، هُنديءِ، ڪٽ.

نرنانءُ (مرد)

1. نرنانءَ (مردن جا نالا): ابراهيم، اعرابي، اَرمڪ، اَرجڻ، اُميدعلي، آمون، آمن، امير، الله ڏنو، اولادي، آئل، الياس، الله بخش، الهداد، آڏيو، آڏت، آڇو، اُڏيرو، اصغر، اسماعيل، اسرافيل، اعتبار، ايسب، آسو، استاد، اسير، آغو، آگو، اَجو، ازر، اَبو، اَبابڪر، اَبن، ابراهيم، اَبوجهل، اِبريو، ابليس، اَنب، اُبتو،

ابڙو، احمد، احسان، اَملهه، ادريس، آدم، اوپايو، اڪ، اسر، آري، اُميدو، ادا، آيو، اوني، اڪلو، اڪلو، اگهاڙو، اوينگ، اڳارو، اُوچو، اوچل، اُتريو، اُتم، آخوند، آچار، اورنگ، اويس قرني، ايوب، انعام، آفتاب، افسر، امدادعلي، امين، البيلو، اُمتي، آسودو، الهورايو، اميرزادو، اسحاق، بوعلي، بخاري، بادشاه پير، بزرگ، بني هاشم، بلاول، بانگو، بهشتي، بنارو، بابو، برهمڻ، باري، باقر، بقاري، بچو، باريو، بيگ، بنگل، بهادر، بخشڻ، بشير، بچل، بابر، بادل، بنو، بلندو، باغ، بهار، بهرام، بانڪو، بندو، بيراڳي، بخشو، بخت، بصر، بچڙو، بقادار، بيبو، باغائي، بهاول، بلوچ، بديعل، بيدل، بيغم، بدنام، بنسي، بولو، بيگن، باگو، بوتو، بخش، بوقلمون. ٻالو، ٻاروچو، ٻڌو، ٻروچ، ٻانيڙ، ٻُچي، ٻپ، ٻيڙو، ٻاٻيهو، ٻُرڙو، ٻير، ٻڪرار، ٻانهو، ٻيجل، ٻاڪڙ، ٻولُو، ٻيلي، ٻاجهريو، ٻانگو، ٻيلو، ٻوڙو، ٻاون ويو. پيرو، پڳڙو، پاڳُو، پاوندو، پليو، پرُو، پرمو، پارو، پوت، پُورو، پليڏنو، پولو، پاوَن، پنيو، پَلو، پِريو، پمرو، پونگر. تيجو، تُرسيو، تماچي، تڪيو، تيمور، تولو، توڪل، تاجو، تجمل، تونگر، تارو، تُلسي، تانار، تانسين، تمر، تازو، تِرو، تلوڪ، تودّل. ٽوپڙ، ٽيڪر، ٽلو، ٽَهلو، ٽيئُون، ٽهلرام، ٽيڪُو، ٽَلڙ، ٽپالي، ٽڪيو، ٽيپو، ٽڪو. ٽاَڪُو، ٽارُو، ٽڪريو، ٽهيو، ٽينگُو، ٽريو. ٿهيم، ٿانيڪو، ٿانئُون، ٿڏو. پيرُو، پهلوان، پهلومل، پانڊي، پينگهر، پَنگريو، پَرمو، پنهون، پٿورو، پِنيل، پناڙ، پوڙهو، پسند، پت پريو، پتاشو، پارس، پناهه علي، پوپٽ، پرڪيو، پيرون، پيارو، پنڊي، پِنيو، پريتم، پَلِيو، پِريپو، پرتو، پڙهيو، پارُو، پيرل، پڏرو، پهلراج، پادشاهه، پَڪو، پريم، پَنجُو، پيروز، پَدومل، پدم. جليل، جلال، جبريل، جمشيد، جانعالم، جرار، جڪريو، جُڙيو، جوڙيجو، جاني جمعون، جڏندو، جهُلڻ، جيئرو، جابر، جيتو، جُمڙو، جڳپال جَلُو، جانڙ، جيئو، جواهر، جَتو، جندو، جَتُ، جڳمال، جبار، جهان، جوڏو، جَسُو، جيڙ، جمجا سلطان، جانو، جاڙو، جبل، جانب، جاڳڙ، جعفر، جمال، جبروت. ڇام خان، ڇينو، ڇام تماچي. جهوڙو، جهندو، جهونجهار. چندُو، چُهڙو، چاڳلو، چيتن، چگُو، چوچڪ، چارڻ، چينو، چاندي، چند، چاڪ، چنيسر، چج، چٽو، چوٽو، چنو، چندن، چيڙ. چُٽو، چورو، چَتو. حبيب، حاڪم، حڪيم، حاجي، حمير، حاصل، حسن، حسين، حُسنو، حنيف، حليم، حيدر، حافظ، حيات، حمزو، حاتم، حضوربخش، حمايت علي، حشريو،

حَسڻ، حامد، خاوند ڏَنو، خليفو، خادم، خدابخش، خانو، خميسو، خاڪو، خوشحال، خواجہ خضر، خان محمد، خُوبو، خوبچند، خُدو، خيرو، خالق، خليل، دادُو، دائم، دولهہ، درياخان، دستگير، دودو، ديوان، دلير، دائود، دوست، دلبر، دوسو، دابود، دانائ، دوس محمد، داد، درگاهي، داس، دلوراءِ، ڏوڙرو، ڏمالي، ڏرمون، ڏَنو، ڏٽي بخش، ڏرمداس، ڏيئُو، ڏيال، ڏيسرام، ڏَتو، ڏاهر، ڏاتار ڏَنو، ڏيئلداس، ڏَنو، ڏيو، ڏهيسر، ڏهراج، ڏونگر، ڏاهو، ڏَاتو. ڊينگو. ڊولڻ، ڊوليو. ڊول. ذاڪر، ذڪريو. ربو، رحيمڏنو، رحمان، رمضان، رجب، رئيس، ربڏنو، رحيم، رامو، رتو، ريڏو، راوڻ، راضي، راڻو، رستم، رکيو، راکو، رمون، راڄو، رام، راجا، رسول، روشن، رانجهو، راوَل، رهندو، راءِ، رانوڙ، راوَت، رشيد، رفيق، راشد، روڇو، رکيل، رسيو، رضا، روپچند، روپ بسنت. زوراور، زوار، زمان، زاهد. سامي، سيجُو، سُکيو، سانوڻ، ساماڻو، سنگهار، سفر، سومر، سانگي، سعيد، سڇڻ، سڇار، سڇُو، سورهيہ، ساهُو، سلطان، ستابو، سپتيو، سالڪ، سومرو، سمن، ساڏُو، ساهڙ، سوڍو، سورج، سليمان، سردار، سهراب، سرهو،سالار، ستار، سوجهر، سکڻو، سپاڳو، سکڻو، سکندر، سرفراز، سيفل، سکيلڏو، سيتل، سپاجهو، سونهارو، سلام، سومار، سُهندو، سونو، سلامت، سانول، سائينداد، سجُو، سلُو، سنپالو، سَرکيو، ساجن، سوڏو، سبحان، سپاڳو، سخي، سَروَر، سنهون، سَتو، سوائي. شمس، شهباز، شاهہ، شيرو، شفيع، شاهن، شاهوکار، شامون، شيام، شمعون، شانُ، شفو، شهداد، شادي، شهمير، شرفو، شهزادو، شاکر، شوکت، شداد، شرف الدين، شاهہ پنجو، شمر. صادق، صالح، صحبت، صديق، صغير، صاحب، صلاح، صابو، صوف، صابر، صمد، صوبو، ضامن، ضمير. طالب، طاهر، طيب، طوطومل، طفيل. ظاهر شاهہ، ظهور، ظفر، ظهير. عباس، عاشق، عيسن، عارب، عارُو، عمران، عرض محمد، عارف، عثمان، عرس، عمر، عظيم، عامل، عالم، علاوالدين، عليم، علي، عيسو، عاقل، عبدالله، عيسيٰ، عابد، عزيز، عنايت، عزرائيل. غفور، غازي، غلام، غريب. فائق، فقيرو، فهميدو، فنائي، فيضو، فقيرمحمد، فتح، فريد، فخرو. قوڳُ، قُل، قوڙو، قيرُو. قادربخش، قربان، قائم، قنبر، قدوس، قطب، قلندر، قابل، قبول، قيصر، قادو، قاسر، قيس، قادن، قمر. کارو، کامل، کَمون، کانيو، کرڙ، کمال، کانديرو، کوڏُو، کيسرو، کرم، کريم

بخش، ڪيول، ڪَڪُو، ڪرمون، ڪَلُو، ڪنڌو، ڪرارو، ڪوڙو، ڪشنو، ڪرمڻ، ڪوڏڻ، ڪبير. ڪمون، ڪنڌُو، ڪپڙ، ڪلندو، ڪيمون، ڪيمچند. گودڙ، گاگو، گوپال، گيان، گُلڻ، گُهرام، گانڌيَ، گنپت، گامون، گلاب، گولو، گُلو، گاجي، گاهي، گل، گوهر. ڳاهو، ڳهڻو، ڳاڙهو. گهَنو، گهُريو، گهنشام، گهلُو، گهنوَر. لاکو، لهري، لالو، لطيف، لطف، لالُ، ليار، لائق، لالڻ، لوط، لوڏي، لقمان، لکانو، ليمون، لڏو، لکي، لوڪچند، لجپت، لونگ، لکمڻ، لهڻو. محمد، مصطفيٰ، مالڪ، منان، ممون، ميهار، مگڻ، منگهڻ، مٺو، مولابخش، مستان، ملنگ، مراد، مارو، مريد، مَتو، ماکوڙو، مَٽر، مسافر، موسو، مولو، مستانو، مانجهي، مصري، مجنون، منصور، معذور، مکڻ، معشوق، ميرڻ، مورڙو، محرم، مرتضيٰ، مَتُو، موتي، مومن، ميرل، مور، موٽڻ، ماهڻ، ملوڪ، مدد، ميوو، موٽُو، مٽيو، ماٽڪ، مسو، محب، مينهون، مبارڪ، موهن، محبوب، ميڪائيل، مقيم، موسيٰ، محبت، مگيو، منگهو، موڇارو، متارو، موريو، محسن، محمود، مينهن وسايو، مهراڻ، مَمن، مالهو، ماڪن، مينڊرو، منظور، مننار. نورو، نظر، ناٿو، نورنبي، نهال، نذر، نماٿو، نصيبو، نامور، نواب، نانگو، نوري، نصرالله، نندو، نارُو، نظير، نانڪ، ننگر، نجف، نورنگ، نياز، نمرو، نصير، نَٽُو، نيٽو، نالي چگو، نيڪ محمد، نندلال، نيڪو، نيامون. واحدبخش، وريام، ويرو، وڪيو، وڪرماجيت، وسايو، واحدُو، وسنت، وزير، وَرند، وڳڻ، واسُو، وشنو، ويڏل، وسريو، وَريل، واڏُو، وَرُو، ويرسي، وقار، ولي، وارث، وَنهيون، ولو، وساڻ. همايون، هوت، هيبت، هوتو، هوندو، هميرَ، هاڪارو، هنومان، هيمون، هوتچند، هيرو، هارون، هابيل، هاشم، هيمن، هزاري، هَندل، هوشُو. ياروِ، يعقوب، يونس، يوسف، ياسين، يزيد، يامين، يحييٰ.

1. مرد جا: لوڏامان، ڪارناما، ڪم، سڃڻ، دشمن، وڙهڻ، ويري، پورهيا، وعدا، ٻول، مقابلا.

2. مرد جو: لٽڪو، ڪڙڪو، دڙڪو، عقل، محابو، لحاظ، پٽڪو، زور، شهپر، اخلاق، ڏيان، تڏو، مان شان.

3. مرد جون: فَلڪون، مهلون، رهاڻيون، سخائون.

4. مرد جي: مهل، محبت، مڙسي، هيبت، ياري، ڪچهري، ماني، اوطاق، ڪمائي.

6. نرنانءَ (مرد) جا بيت

ساراهيان سچو ڏاڻي، جو پاڪ ڏاڻي پروَر،
آدم بندا بي بقا تون طالب توبه ڪر،
خالق، مالڪ، مُرسل، مولئ، حامي ٻيو حيدر،
حَسن، حُسين، حبيب، حاڪم، عالم آجو ڪر،
احمد، محمد، علي آيو، تون شافي شفا ڪر،
رحمٰن، رحيم، رازق، راضي، تون قادر ڪرم ڪر،
رَب، رسول، رانجهن، ريڍو، راجا، رانول ٿر،
سردار، سونهارو، سهڻو، سارو، نبي بخش، نظر،
سروَر، سخي، ثابت، سوڍو، صاحب پاڻ سڏر،
پاڪ ڏاڻي پروَر، ٻُڌجان ٻول "ٻروچ" جا.

ساراهيان سچو ڏاڻي، خدا خاص آهي اڪبر،
ايسر، الهداد، عادل، عيسن، آيو، آمّون، آيّوڙو، آذر،
اَلهرڪيو، اوڻي، انب، انيراءَ، آديسي، اُداسي، عطر، اجْمَل ءِ اصغر،
عشاق، آري، عاشق، عَدلُو، عباس، علي، اڪبر،
ارباب، عارف، عيسو، الاهي، عاصم، اسماعيل، آڏُوتي، عمر،
افروز، آذر، اُويس، علٹ، آدو ٽيو آنوَر،
اوڍر، اُوڍپ، آڏيو، آڏت، ابراهيم، اُميدو، آچر،
عزرائيل، اميدن پريو، آسن، ابليس، عرس، اوڍر،
ابوبڪر، اسرافيل، ادريس، عالي، عارب، الله ڏنو، عثمان، اَجر،
آلو، آبيل، عابد، اڪو آندل، عاقل، اَمين، عيدو، گهُرَ،
عبدالروَف، آمرنو، اَسد، عامل، ايوب، اُڏيرو، عاصي ٿر،
امير، آگينو، آفتاب، اڳرو، اڪرم، ابڙو، اشرف، الياس پر،
عزت، آچر، عليم، عمرو، عزرائيل، اڳاريو، اول سو اوڍر،
الله بخش، اُڪاسيو، اعتبار، عزيز، اسحاق، علُو سو گُهرَ،
عظيم، آلو، عيدو، عاصي، افلاطون، اُگو، اويس قرني، ابو،
عزرائيل، آذر،
پاڪ ڏاڻي پروَر، ڏجان پاند پناهه جو.

● چيل لعلڻ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيو. ص.84

بلاول، بادشاھ، بلند، بانڪو، بادل، برڪت، بشير، بُولا ڪر بھار، بابو، بھارو، بخش، بلوچي، بختو، بيڪس، بُخاري، يار، بنگل، بھاول، بازبھادر، برجو، بابل، باقر يار، بيڪس، بھرام، بڪو، برادي، بلندو، بالو، بالم، بيوس بار، بچو، بردو، بادو، بنو، بودا، بُردھ، بالاچ، بلُو، بردار، بيگو، بگو، پنيو، بجر، بص، باريچو، بنشو، بھار، بھرام، بري، بھريہ، بُلو، بُرفت، بيدل، منجھہ بازار، بھادر، برھمڻ، پوپو، اَمسر، مُڪي، رام، رحمعلي يار، بدر، بڪر، باري لاھئين بار، لاھہ لُڪون سڀ "لعلڻ" جون.

بخش، بخاري، بلوچ، بختو، بلند، بيگ، بحر، پُنپ، پونرو، پائو، پَتا، پلو، پروَسو ڪر، بخت نصر، باري، بردو، بھار، برووءِ بدر، تَنُو، تماچي، تارو، طيب، طوطو، تولو پيو طاھر، تان توڪلي، تاجو، طارق تمي، تسيو تونگر، تابوت، تلسي، تُرسي، توڏو، تيرٿ، تقي، تجلو پيو تمر، تلسي، تبريز، تان، توڪلي، تاجو، طارق توبہ ڪر، تمي، تسينو، تبريز، تورپيو، طعنو، تُنڪو، تاٿو، تَمر.

ساراھيان سچو ڏٽي، جو پاڪ ڏٽي پروَر، سبب، ثابت، صفر، صالح، سورھ، سائو ٽيو سڪندر، سيوو، صادق، ثعلب، سعدُو، سامن، صحت، سامري سَيَر، ساڏُو، صاحب، سلام، صابُو، سافو، صابر پيو سُومر، سُرھو، سنگت، سنگھار، شرخي، ساجن، سوڍو، سام، سفر، سانگي، سڪُو، سيرُو، ساڻي، سھڻو، ثمُود، سنجر، سانوڻ، صوبو، سلطان، سبحاني، سونو، سڪايل، سڏر، ساڏو، سيفل، ستار، سياڳو، سھجو، سنيُو، سجاول، سامت ڏر، سليمان، ساماٿو، سعدُل، سُھليو، سالار، سڪارو ٽر، سِيتل، سِڪُو، سمن، سھتو، سُرڪي، سدرو، سروَر،

ساٿ، سڳي، سالڪ، سندو، صوبيدار سونهارا وَر،
سهراب، سوالي، صادق، سُکُو، سورج، سج اُپر،
صديق، سيباڻو، صلاح، سُرخي، سهاڳ، صوبو ٽر،
سَپَڻ، سخي، صوف، سناسي، سامي، سڪايل ساٿ،
ساقي، سارنگ، سونو، سڳو، سڳورو، صابن ور،
سومرو، سوائي، صالح، سالُو، ساند، سنديلو، سکر،
صدر، صابڙو، سپاهي، ستابو، صاحب سوجهرو ڪر،
سَچُو، سعيدو، سڏُو، صغير، سو صوفي سير سکر،
پاڪ ڏڻي پرور، لاهه لکون تون "لعلڻ" چئي.

ساراهيان سچو ڏڻي، جو رازق ٽيو رهبر،
جيئرو، جيئندو، جوسب، جاڙو، جاني ٻيو جعفر،
جبل، جُڙيو، جاهد، جمعون، جوڳي، جبير جهنور،
جنگو، جلال، جاڳڻ، جتير، جندو، جيتو سو جابر،
جيوَت، جيو، جوان، جادو، جوڏو، جران، جانو، جاڳر،
جندو، جالوط، جُبير، جابر، جيسن، جهانگير، جوهر،
جلو، جمال، جڳت، جڳُو، جاجڪ، جوتو، جناح جاٽ،
جت، جُنيد، جابُو، جيهو، جانب، جري جَشَنڪ،
جمجما، جوکيو، جليل، جارج، جادين، جاتي، جوڙو ٽر،
جالوط، جوهر، جانڻ، جَتو، جويو، جاڙو سو جعفر،
جاڳڻ، جونگو، جابو، جندو، جبرائيل، جُنيد، جوهر،
جمشيد، جبار، جليل، جُڙيو، جُنگ، جيلاني جَبر،
پاڪ ڏڻي پرور، ڏي تون پاند پناهه جو.

حاڪر، هيسب، هيبت، هرداس، هيمن، هاشر، حاجي،
حاصل، هاسو، هادي ڪر،
حاڪو، حمل، هوتو، حارث، حبيب، هرمل، هنسراج، هاڙهي وَر.
هارُوت، حسو، هريل، هرپو، حاتر، حوران، حضوري ڪر،
هُود، هَنود، هير، هنُومان، هَنبل، هوش تون هاشر ڪر،

گُـلڻ، غـازي، گـامون، گوهـر، گنگـُـو، گوگـو ٻيـو گهـنور، گـنبو، گـرڙاري، غفُـور، گاهي، گولو، گُـر، گوسائين، گوندر، گُـل، گـُلاب، گينبو، گدبو، گجر، گابر، گـوڙُو، گيـان، گبـَـر، گـنُـو، گيهي، گيلو، گجڻ، گُـهرام، گدائي، گُـلشن، گـدُو، گـُـر، گاجي، گـُلـُـو، غريب، گاروڙي، غـلام، گـُلشير سـو گوهـر، گاگن، گندرو، گاجڻ، گوپال، گنـُـو، گـُـرنو، گوبنـد، گـُـر، گلزار، گاهي، گنج بخش، گولاڙو، گجـُـو، گلنـاز، گـورنَـر، پـــاڪ ڏڻـــي پـــرورَ، ڏي تـــون پـــاند پناهـــ جـــو.

لعلڻ، ليکو، لشڪري، لهري، لالـڻ خـان، لـوڏي چـڏ لـَـهر، لونگ، لطيفي، لکـُـو، ليکـُـو، لاکو، لـُـڏڙو، لوکس لـُـر، لقمـان، لکيـاري، لـڏو، ليلـو، لهڏو، لائـق لطـف کـر، لکميـر، لکـانو، لکـي، لنگهـو، ليمـون، لوپـي لـَـــر اُڏر، لاڙي، لات، منـــات، لاتـــبر، لکيـــاري، لـــَـــکدر، لال شـهباز، لقمـان، لـُـقو، لاڏلـو، لـوڏڪ لـوڏ نـــ کـــر، لطيـف، لهـري، لغـڙي، لـُـتـُر، لـَـڙڪي، مـلان مـــَـــر، لـــچمڻ، لـــڏو، ليلـــو، لاڏکـــو، ٻيـــو لهواڻـــي لوهـــر، حڪيـــر، حڪومـــت، حڪمـــت، هونـــدو، هامـــانَ، هريهـــَـــر، هارون، هَـرجِـي، هارُوت، حريف، حسيب، حميد حياتي کـر، حاســـد، هيمـــون، هوڻـــي، هـــالا هڻـــي هـــوڏ نـــ کـــر، هَـسُـو، حاجي، هاسو، هنبل، حفيظ، هـــمت کيئي جا حـُـر، هاشـــر، کـــاکو، حـــاتم، حـــارث، هدايـــت هـــاشمي کـــر، هـــرداس، حمـــالي، حـــافظ، هيـــرو، هـــوت، هنومـــان حشـــر، پـــاڪ ڏڻـــي پـــرورَ، ڏي تـــون پـــاند پناهـــ جـــو.

کيڙ، خميسـو، کـــيو، خـانو، خوشـي، خليـل، خـاوند کـر، کَـنڊ، کنڊ، کيڑو، خاکو، کـلڻ، خيرو، خاطي، خوبـو گهـر، خـُـدُو، خـانڻ، کـُـسرو، خوجـو، کيمـو، خـداداد ٻيـو خضـر، کيـت، کهڙو، خاشـو، خـالق، خـاکي، خـُـدُو کپـت کـر،

خورشيد، خليفو، خليل، خادم، كمون، كثوريو، كاپڙ، دُورو، دولت، دولهه، دستگير، دوسو دايو، ٽيو دلبرَ، درياخان، دَرُو، دائريو، دودو، دوست، دائم دولهه در، درگاهي، دقيانوس، دليل، دالو، دُلو، دنياري داور، دينو، دادلو، درس، دريانو، ديدار دوُراني داتا در، دلير، دائود، دلبر، دلوراءِ، دلاوَر، دلو، دارا درک ستر، ظهور، ظالم، زنگي، زمان شاهه، ذاڪر، ذوق، ذوالقرنين ظاهر، زربخت، زوالي، ظاهر، زُبير، ضعيف، ذڪر، زبرزاري ڪن، پاڪ ڏاتي پروَر، ڏي تون پاند پناهه جو.

راڻا، رقيب، راضي، رانول، روزي ڏي رهبر، رتو، راوي، راهب، ريلو، ريڙو، راوت، رنجيت، راءِ ڪنگهر، رام، رَبنو، رزاق، رازق، راڪاس، آدمخور اَپر، رمضان، روڇو، رمزُو، ريجهو، رانجهو، راڏو، ريوو ٽر، رانجهن، رُونجهو، رئيس، رامون، رهندو، راڇو گهر، روحل، رندو، راهُو، رُوپو، راضي رَسول ڪر، رُڪڻ، رشيد، روشن، راحت، ريلُو، راءِ ڏياچ، رب رحيم ڪيا رَنگ اپر، رفاق، رُستم، رفيق، ريالي، رَتنو، راڇڙ ٽر، شراف، شيرخان، شاهو، شمس الدين، شهپال، شهيد، شڪر، شونقو، شاهن، شمس، شهبازي، شهڪ، شڪور، شمر، شنيو، شهداد، شهيد، شملو، شيرُو، شرم شيطاني شر، شمعون، شيخ، شراف، شيروان، شربت، شڪاري، شڪر، شهپال، شرابي، شيش، شنگور، شادي، شافي شفا ڪر، شاڪر، شڪيم، شيخ، شندو، شادمان، شفيع شتابي ڪر، شهلي، شوم، شاهنشاهه، شهمير، شهداد، شبير، شام شهر، شڪر شاهي، شيراز، شڪور، شبگير، شتروان ۽ شمر، شاهن، شهڪ، شربت، شمس تبريز ۽ شڪر، پاڪ ڏاتي پروَر، ڏي تون پاند پناهه جو.

فيروز، فنائي، فولاد، فضل، فتح، فاروق، فقير فدائي ڪر،
فاضل، فارس، فريد، فوجو، فرعون، قادر ڪر مهر،
قطب، قهار، ڪامل، ڪانپو، ڪنڊو، قرار قمر،
قائم، ڪوڙو، ڪيهر، ڪلو، ڪالو، ڪيو قارون ڪنر،
ڪمال، قُبو، ڪوڏو، قابل، ڪمن، ڪارو، ڪيسو ۽ قهر،
ڪان بجان، ڪَڪو، قاضي، ڪرمون، قاسم پيو قيصر،
ڪريم بخش، قادو، قنڌاري، قيدو، قربان علي، ڪونڌر،
ڪرپال، ڪوهيارو، ڪيچي، ڪرم، ڪوٽو، قيمت گهر،
ڪوندو، قبول، ڪاتب، ڪسب، قُباد، ڪلاچي قمبر،
ڪلتار، ڪسيرو، ڪمن، قلندر، ڪاپڙي، ڪرم ڪر،
قابيل، ڪُندو، ڪوڙو، قادرنو، ڪرڙ، قيدو ڪر،
قليچ، قلبي، ڪشنو، ڪاتيار، ڪنعان، قريشي، ڪسمبر،
پاڪ ڏڻي پروَر، ڏي تون پاند پناهه جو.

مرچو، ميرو، منگهن، مطلب، موٽو، مرزو، محبت ڪر ملار،
ميهار، ماڏو، مستي، مَڪُو، ماڪوڙو، ميلهو، منڌار،
مَسُو، منگر، ماهي، مُلڪ، مسافر، مگيو ٿيو مدار،
ممُون، مينهل، مگر، منگهر، مينگهو، ملعون، موهن مار،
محرم، مدد، مدن، ماڪُو، مانجهي، مُوسو، محسن يار،
مبارڪ، موتي، مدڪر، مهرو، مالهي مُهڙ پار،
مَتو، متارو، ملڻ، مَتُو، مَتل، ميوو، موڏي ٿي نه مدار،
مارُو، منگل، مَلڪ، مَيلڪ، محبوب، مٽر، ماڪي يار،
ماڻو، مُراد، ملاح، موندر، مُولجي، منسو، موالي ڏار،
مسڪين، مدني، منگتو، مُولو، منظور، مجاور يار،
ممتاز، مقيم، ماندو، مجنون، مخدوم مناسب ڪار،
مينهون، مينڊرو، ماڪو، ميران، منشي، ميرل پار،
ماڻڪ، مَچندو، محمود، محراب، مڻو، محب، مَدار،
مڪي، موڪي، ملاح، ماڪو، مظهر، محرم، منڌار،
ماويو، مصري، ملُوڪ، مصر، مڇيو ماهيءَ جو موچار،

میرحسن، مانيٹو، مقصود، ملاڻو، مسو، مومن پار،
مکڻ، مور، موسيٰ، مهاديو، محراب، مَنو، مولجي مار،
محسن، مانجهي، مگڻو، معافي، ميراڻي مهندار،
مارُو، موتي، مَتل، منگل، مالڪ آ مهندار،
مجنون، معروف، مورڙو، متارو مُنڪر منشي مار،
ميرخان، ملوَندي، مويي، يحييٰ، ذڪريا يار،
مرحب، موذي، ماڪن، ماڇي، ماسلو، مظهر، ميران، مزار،
مانيٹو، مانگر، محتاج، مهاولي، مريد، متارو ملار،
صاحب رب ستار، ٻڌجان ٻول "ٻروچ" چئي.

نوح، نظارو، نصوحو، نرمل، نوري، نظر ساڻ نهار،
نيپو، نٹو، نائون، ندو، نظام، نورالدين نماڻو پار،
ندو، نهرو، ناڻو، نومڑيو، نيامون، نادر ٹيو نروار،
نورَنگ، نانگو، نارو، نظير، نيو، ناڻن، نوَل، نوراني ڪار،
نصير، نازو، نواز، نارو، ناظر، نوتو، ٻيو ننگر نوڪر يار،
ناظر، نيائو، نيڪو، نَبو، نصيبو، نوح نبي نروار،
نواب، نورو، نڪير، نيٹو، ننگر، نادر، نڪو ڏار،
ناڪس، نمر، نماڻو، نمرو، نوناري، نوَل، نصر بخت نهار،
نوشيروان، نور، ناڻو ڪار، ٻڌجان ٻول "ٻروچ" چئي.

وَل، وڏل، ويٹو، وسايو، وشيلو وينجهار،
وارث، والي، ولٹ، واليو، ويرُو، وَرُو، ولر واڈو وار،
وريام، وانُو، وليو، واصل، وينگس، وليداد، وسڻ يار،
ورنو، واپاري، وسيلو، وٹيو، ورند، واحد سو وينجهار،
وڳر، وڪيو، ويڑهو، ورتو، بيربل، بنگو، وزير وار،
ويرڙ، ورٹو، وسندو، واسطو، وَڈيا، ڪر ويچار،
وَالُو، وچائت، وليداد، وَهريو، وسيلو ولهار،
وڪيل، واندو، ورينڊ، وسيو، ولو ٹيو وينجهار،
يارُو، يَاقي، يعقوب، يوسف، يامين، يزيدن يار،

ٻبر، ٻيلو ٻانهون، ٻاجهي، ٻاجهه ڪر ٻاٻيهل ٻاڪار،
ٻروچ، ٻيڑو، ٻاراچ، ٻاچو، ٻڌو، ٻالو، ٻالڪ ٻار،
ٻگورو، ٻگهڙو، ٻگهلو، ٻاراچ، ٻاچو، ٻاجهي، ٻاٻيهو ٻار،
ٻاڳو، ٻيرُو، ٻَـٽ، پرڪيو، پونر، پٽائي، پرمون پار،
پنگر، پونگر، پرمون، پيرو، پلنو پاڪار،
پلو، پارُو، پائي خان، پولرو، پروَسو، پڙُپتار،
پانَ، پالارو، پاڳيو، پوڙ، پليو، پارس پار،
پورو، پگت، پگوان، پلينو، پاڳو، پرُوچڌ پُلڪار،
پدمون، پارُو، پيرو، پناهه، پريتم، پيسُو ڪرپوڪار،
پلنگر، پُرسُو، پيسُو، پانڊي، پُرڌن، پنجُو، پريُو، پار،
پروَس، پجيل، پهلوان، پيارو، پمن، پريل، پاهڻ، پار،
پروَل، پنهون، پَلي، پليو، پٽورو، پر، پاڳارو پار،
پرتو، پارکو، پڌرو، پارس، شاهه پنجو ٻه شمار،
پورن راءِ، پناڻ، پياسي، پسند، پهلاج، پيروز، پرڪار،
پونجو، پارس، پيرُون، پانهو، پوهو پڪوڙو يار،
پوپٽ، پتاشو، پنگريو، پٽولي، پوربي، پرورَ پار اُڪار،
صاحب رب ستار، ٻُڌجان ٻول "ٻروچ" چئي.

ڏنُو، ڏيوو، ڏاندُو، ڏاڙهون، ڏانور، ڏاتُو، ڏتل ڏار،
ڏوهر، ڏڏو، ڏانوَر، ڏَم، ڏاسن، ڏوڏو، ڏانَدو ڏار،
ڏمڻ، ڏاڙهون، ڏيال، ڏهراج، ڏونگر، ڏيوو، ڏتل هار،
ڏوڏي، ڏيرو، ڏيئُو، ڏيو، ڏياچ، ڏامون سر ڏاتار،
ڏاکُو، ڏارو، ڏيکُو، ڏالهو، ڏنڊڻ، ڏلُر، ڏوپڻ، ڏهل ڏار،
ڏونئر، ڏکيو، پاپرو، ڳنيير، ڳاهو ڪار،
ڳوڙو، ڳهيلو، ڳوڏو، ڳهڙو، ڳچلو، ڳاڳيو، ڳنڍڻ هار،
چام، چاريکو، چٽ، چموڙي، چاچي سڀ چمار،
چوئٽ، چڱو، چيلو، چندن، چنو، چاکي، چوهڙ چار،
چگيل، چڙو، چاچڪ، چُوچڪ، چيڙ، چاکن، چوڪيدار،
چاڪ، چاري، چينچل، چانڊُو، چوڏري، چيزل چوڏار،

چاکر، چغدو، چِينُو، چاري، چانگو، ڍولڻ، ڍلُو ڍار، ڏَسُو، ڏرمُون، ڏيرڻ، ڏوبي، ڏمالي، ڏگاٽو ڏکار، چاگو، چَتن، چُٽو، چَتو، چلگري، چورو، چڪن هار، گمٽ، گهلُو، گهُريو، گهُريو، گهاتُو، گهوٽاٽو، گهليار، فيض، فنائي، فاروق، فضليو، فرهاد، فقيرو ۽ فکار، قري، قوڳ، قُلپوٽو، قتن، قرسو، چنيسر، چوڏار، صاحب رَب ستار، لاهي لُڪون، سپ "لعلڻ" چئي.

ننڊ

1. ننڊ جو: خواب، سجاڳ، آرام، سهٽو، آلوٽ، گهوگهرو، پاسو، سپنو، مئو، چرڪ، ڪانهيلو، اچٽ، ڦٽڻ، جهوٽو.

2. ننڊ جي: پنڪي، ڳهر، آئي، ڪاٽي، اکپوري، سجاڳي، اوجهراٽي، اوپاسي.

واڇو (واڇٽ)

1. واڇو (واڇي جا نالا): دهل، شرناءِ، قرناءِ، ڏڪڙ، ڪنجري، يڪتارو، ڪماچ، سرندو، سارنگي، ستار، طنبور، بگل، بين، مُٽو، پکواز، هارمونو، ڍولڪ، ڊيبڪي، دلِ، بئنڊ، جهانجهر، توتارو، مُرلي، نڙ، ڪاني، بانسري، نغارو، پاوا، گهڙو، گهاگهر، ڪڙتالون، ٽليون، چيرون، گنهگهريا، مغرمان.

2. واڇي جا: ڏونڪا، ڏاندڙيا، واڇٽ.

3. واڇي جو: ڏونڪو، تارُ رسُ، گُسُ، سرگر، پڙهو، ڏاندڙيو، ڏڪ، ٽِڪو، پهلُو، نؤ، مڙهيو، ڦاٽو، لاٽو، چاڙهيو، اٽو.

4. واڇي جون: ڏيلون، تانون، چوٽون، وڇتون.

5. واڇي جي: دَمَرَ، ڏِيل، تانَ، مُرڪ، لئي، ڪٽ، چڏڻي، چوٽ.

واڻيو

1. واڻيو (واڻين جا نالا): پائي، وڻجارو، مهتو، وڇائت، هندو، دڪاندار، سيٺ، مودي.

2. واڻئي جو: وڪر، هٽ، دڪان، ڏيڻ ونڻ، رام.

3. واڻئي جي: وَهي، بندي، هٽِي، ڪپت سپت.

واهه

1. واهه (واهن جا نالا): نصير، سرفراز، گهلو، ساگرو، بگهياڙ، ڪيسانو، ڪلري، يونڪاڙ، مولچند، الله ڪئي، ڳاهورو، گوني.

2. واهه جا: ڪپ، ترا، بند، گهيڙ، ڀَڏا، ڪپر، پاسا، گز، وهڪرا.

3. واهه جو: سنڌو، ڳنڍيو، ڪپ، رستو، ترو، ڀڏو، دڙو، لٽ، ريٽ، ڪڏو، گهيڙ، پاٽي، پاسو، وهڪرو، لاهو، چاڙهه، هرلو، مُنهن، چاٽو، لهڻ، ڦٽو، فصل، روءُ.

4. واهه جون: ڪاٽيون، ماپون، سيرون، لاهيون، چاڙهيون، پوڪون، ٻنيون، موڪون، آبادیون، چرخيون، ٻوڏون، اُتلون، ڪڏون، چوليون، لهرون، سوڪون، ڪَرون، پلا پلايون.

5. واهه جي: پوچڙي، ڪاٽي، ماپ، پوڪ، سُڏسماءُ، چاڙهي، ليٽڻ، گپ، مٽي، ڪڏ، پِڪَ، پيڙ، اُپڪپري، ڏيگهه، اونهائي، ڪنڌي، ڪنڌي، ونجهي، بندي.

6. واهه جو بيت ●

ساراهيان سچو ڏٽي، پاڪ ڏٽي پرور،
مڪي سندي ملڪ جي، ٻڌجانءِ خان خبر،
مرون انهيءَ ماڳ تي، ڪندا هئا هل حشر،
بگهڙ انهيءَ برن ۾، ڪيو وتندا هئا ولر،
مرندا هئا ماٺهوءَ جي ماهه لئي، ور وڙي هٽندا هئا ور،
قادر جي قدرت جي، ڪنهن ڪي ناهي خبر،
پاڻ لکيو ٿو پوريون ڪري، صاحب رب ستر،
لکئي منجهان هڪ لک نٿو لاهي، تل تنهن مان تر،
جنهن اُتران ٽي واهڙ آندو، 'نارو' سوئي نر،
جنهن مان ڪئين واهه وهي ويا، نالي نيشانبر،
جاني وهي تو 'جمڙائو'، جنهن بسيار وسايا بر،
'اکرو' وهيو تي 'اُڏڪ' واهه، ڪڙڪا ڪن ڪپر،
'سائو' ۽ 'سنهڙو' وهيا، ڏيو پٽن پاسي پر،
واڪا ڪيو 'وادڪي' وهي، 'بگهياڙي' برابر،

● چيل عرس جمالي جو. هن بيت ۾ پکين ۽ گاهن جا نالا به آيل آهن.

'چترڑي' ۽ 'چنبڙ' وهيون ٿي، وٺ هنيو سي ور،
بيشڪ وهيو ٿي 'بان'، موڙهي انهيءَ موهر،
جنهن پاڻي ڪٽي پٽن تي، جام وهايا جر.
ڪميون، ڪچون، لڏڙا، واڳون، سيڙهيون، سيسر،
پلهڙيون، پوڙيون، واسينگن ويڙهيون، پيا سوين منجهه سر،
مڇي انهي موهر ۾، ٻي حال هلي ٿي جر،
گنڍ، گوجون، پلا، پوپريون، يا چيلرين جا چڇر،
چارو، چرڪا، مارک، مُڪر، پيا رڙا گهمن ٿا ريٽن تي،
سنها سينگارين جا سر،
ڏاهي مڇي ڏهرن ۾، پيا ڏنيرا ۽ ڏيڏر،
ٽيلهه جنهن جون ٽيلهيون، موراڪيون موهر،
سوين آهن سهٽيون، پيا گانگٽ سي گوهر.
چوقبلي چوڏاري، ٻي پکين جي پوڪر،
بدڪون بيحد بيشمار، پٽون ڪن پچر،
چيهون، چنوڙا، ڪيترا، ٻيون ٽوليون ڏگوشن جون ڪرڪيو
ڪونجون ڪٽن ڪر،
ٻگها، ٻوٽيون ٻيٽن تي، ڪيو وتن ولر،
ڪڪڙيون، ڪانئيلا ڪيترا، پيا آڙين جا اڙگر،
سوين سانهيون، نيلون نهايون، ڏڪيون ڏيلون، پوڪارن پنهنجي پر،
منگهه، ملنگ، متاهه، پيا گهگهه پکي گوهر،
نازڪ نيرڳيون، ٻيون هنجهرون ساڻ هنر،
راندين رتنبا، دولاري مٽي در،
پيا ٻه ڏنڊ جا پکي آهن ڪيترا، تن کي ڪانهي خان خبر.
هاڻي سُڪَ جا پکي ٽو ڳٽيان، سي دانهه ٻڌ دلبر،
هزارين آهن هنجهه، پيا گرڙ پکي گوهر،
ٻوڙيون، ٻير ٻيلائين ۾، پيا روڙا سي رهبر،
ٽُوها، ٽوپا، ٽاليون، پيا ٻُربلين جا ولر،
ڪُرا، زُرا، ٻُرا، پلڪ پکي سي پهر،
ڪپريون، ڪٽچيون، ڪُرتون، ڪارڙا، ڪوهيس، ڪاڻوڙا،
پيا پوئر يا پيٽي پر،

گجھون، گيرا، گگا، گاڙھ گلا، پيا پرين سي پاريھر، توريون، تلوريون، تاڙا، طالب سي تتر، وھيا واريون، جھرڪيون جھاريون، تتيھر تاريون، پيون ڦوسيون منجھ فڪر،

ميٽا، مور، ملاليون، پيا لکين لغڙ ۾ بديھل باز بحر، سرٽيون، سانباھا، سوراخ، ھيڙھا ساڻ ھنر، چيھا، چمڙا، چوڪا چڪور، پيا چاپاڪا منجھ چپر، ھڪڙا چڪرا چڙين جا، پيا ڀھگڻ ٻاتيھر، چند چڪور، ڪوئليون، باشا برابر، طوطا، چتون، پيون مينائون انھيءَ موھر، سُڪ جا پکي ڪيترا، پي ڪانھي خان خبر، ھاڻي ڏند جا گاھ ٿو ڳڻيان، سي دانھ سڻ دلبر، وطن ۾ وسون ٿي، گاھن جا گودر، پنن، پاڙو، پپٽ، ناڙو، پي آھي چپر، چلڙ، چيھو، چانھڪو، ڪارا ڪانھن، پيا سھڻا ساوا سر، ٻُڪن، ٻيڪھ ٻيٽن تي، ٻَڻن ھنيا پَتر، ڪيھ، ڪلورو، ڪڪڙو، پي ساوڙي منجھ سڏر، پرٽ، پرڙو، سارنگ سھڙي، پيو مونو منجھ موھر، ٽونر ھنيا آھن ٽوپ، پي ڳاڙھ ڳني جھلي آ ڳر، نيرگ، ننڍا ڪيترا، ماڇاوا انھيءَ موھر، ڏند جا گاھ ڪيترا، جن جي آ خاوند خاص خبر، ھاڻ سُڪ جا گاھ ٿو ڳڻيان، تن جي ٻڌ خان خبر، مالڪ ڪٽي مينھن وسايا، پٽن پاسي پر، ڦٽا ڊپ، ڊامٽ، ڊاسوڙين ۾، ڪري ڪارا ڪونڈ ڪڪر، پرٽ، پيچتي، مُرٽ، مانڊاڻو، مارک، مريڙو پي لوٽڪ ۾ لل، ڪِھ، ڪموءَ، ڳمر، ڳنديير، سَتي سير ڪري پئي آھي، ڪُوري پن جھلي پاندر،

ڏُڪٽي ڏنارڪٽوري، ڏاجورو، لکين آھي لَنب، ڏنوھين سان ڏڏر، ڪتڙ، ڪوتڪ، ڪوھيارو، ڪانگڙو، جھنجھڙ جال جوھر،

بوهه، ٻوڙو، بکرو ٻلائين ۾، واهو سو ويراڳي ويتر،
کيهه، ڪٽوري، ڪوڙ، منديري انهيءَ موهه،
ڪاڻونبا، نانگلي ۽ ڪورڙ موري هنيا سي واڇوٽي ور،
اڃا به سُڪ جا گاهه آهن ڪيترا، اٽم ڪانه خبر.
سانگي وينا آهن سانگ تي، ڏيئي ٻڌن پاسي ٻر،
سانگين ڪٽي سهٽا اڏيا، گهوٽن پنهنجا گهر،
مارن ڪٽي مَنَهن اڏيا، ڇانيا سي ڇپر،
هڪڙي هوءَ جي هيڪار، ٻي ڪرڪين جي ڪيڪر،
هڪڙا ڇرٽات هئا چيرن، ٻيا سرلا وڃن سانير،
مڇي مَٽال متارا ٽيا، ڦرها ٽيا سي ڦر،
ٻٽاريون اڇن ٽيون پاڻي تي، ڪنديون ڪنيون ڪر،
تن کي ٻيجڙ ڏُهن ٻيئُون، ٻه گهمرا ٻيهر،
رکيو ساڙها سينڌن تي، هلن ڪونجيليون ڪنيو ڪر،
جن کي ٻيڙا ٻانهيون ٻانهن ۾، بولا ۽ بينسر،
سڏيون آهن سهٽيون، سڏا سندن سر،
هلن ڪلن ٽلن ملن، ويڇاريون ڪن ولر،
سڪيون گهمن ساڙيهه ۾، ساري سيءَ عمر،
آزي ٻڌج "عرس" جي، پاڪ ڏڻي پرور،
جو ڪيون اٽم ڪيتريون، ڪچايون ڪهڇر،
معاف ڪجانءِ مون کي، توبهه تنهنجي در،
"جمالي" آهيان ذات جو، گهوڙيءَ واريءَ تي، مکيءَ ۾ گهر،
اها ٽئي خان خبر، مکي سندي ملڪ جي.

واءُ

1. واءُ: گرم، سرد، طوفان، ٽڏو، ڪوسو، اُتر، ڏکڻ، پورب، تکو، ڌرو.
2. واءُ جو: سٽائو، واڇوڙو، اُڏايو، پوريو، چُريو، ڏوڙيو، سڏڪو، ڪڙڪو، سيءُ، جهولو، لڳو، ڪليو، بنديو، منگهه، جهول، اُبتو، ڪُنرو.
3. واءُ جي: سٽائي، هير، ٽڏڪار، واڇ، جهڪ، لُڪ، جهڙپ، سردي، گرمي، ڪنڌ، گهُٽ.

وڪر

1. وڪر (وڪرڻ جا نالا): شراب، ڪمرڪس، ڪار، ڪنڙو، پاھ، مس، ڪوپرو، سرمو، صابڻ، مائو، ڪتيلو، تماڪ، ساڻ، ڏاڻا، هرتال، چوتال، سنکيو، ڪيس، ڪنبيرو، جاڻ، ڪڻ، سُتي، منديري، آڏيري، ڳڙ، سرهاڻ، سوپاري، ڪٿوري، سانتوڙي، ڪنڊڙي، چيڙي.

2. وڪر جا: ڪسيرا، ٽڪا، ٽڪا، باردانا، ڏڳا، پُڙيڪا، دُڪا، آنا، پات، پونيا، ڏڻا، ورتا، اڳهه پاڻ، ٽيلها، پورا، پوجها.

3. وڪر جو: وڪرو، سودو، واپار، هوڪو، سيرُ پاءِ، مڻ، پونيو، چيتو، پات، ڏڳو، ڪارو، ٽالهه، توريو، دُڪو، تولو، بَڏو، چُڙيو، ريزڪي، وٽڄ، وهائيو، ڏهو، دوڪان، هٽ.

4. وڪر جون: دمڙيون، ڳوٽيون، تورُون، ٽوڪريون، ڪوڏيون، چيپون، ڏهيون.

5. وڪر جي: گهورَ، ڏيتي ليتي، اوڌر پاڌر، روڪڙ، رهت، رڪت، تور تڪ، ٽڪري، ڪوٽ، ماٽي، ٽپري، اُٽل، رُونگ، هار ويرَ، پُڙي، پندي، پُوري، هڪ هَٽي، ڪَس، اُپت.

6. وڪر جا بيت*

(1)

ساراهيان سچو ڏڻي، جو صاحب رب ستار چوان،
آهوپير، آنورَا، اُنڪچور، انجڻيون، آرا، آر چوان،
آلوبخارا، اندرجو، السي، آفيم، آچار چوان،
آهُ، آلوچمڙو، آڪڙوٽ، انجير، انار چوان،
ايريال، اڇڙو، انگور، اڪلوئي، ايريو، آرينا، آر چوان،
اسپنگر، اولاسار، اَمل، بکڙو، بيضو بار چوان،
برف، بص، بادام، بکم، بهمڻ، بوتل، بيهي ڏار چوان،
بسڪوٽ، بهه، بنفشو، طالب، توشو تار چوان،
تالمکاڙو، تَس، توتيو، تيل، تماڪ، تاڪيو، تندتار چوان،
تپاشير، تلونگڙي، تخم حيات، تخم ريحاڻ، ترڪاري توار چوان،
صوف، سهڻو، سُرو، سُرهو، سنگجراح، سنا، سپ سار چوان،
سُرخي، سوپاري سنکيو، ساڻ، سون سڳا، سُٽ ڏار چوان،

---

(1) چيل لعلڻ خان لغاريءَ جو. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيہ، ص 84.

صحتکندرو، ساکـــٹ، صندل، سنڈاٹو آچار چوان،
سُتي، سپي، سمند ڦيٽ، سالارو، صابڻ، کُل سنيار چوان،
سينڈو، سونچر، سيڑهي، سورجاڻ، سينڈر يار سنگهار چوان،
سَندِ، سڳداسي، سُٽ، سفيدو، هَرمرو، هُرپو هوشيار چوان،
هيد، هيراکس، هرتال، هريڙ، حلوو، هـــگّ سندا انبار چوان،
جاڻ، جليبي، جرڦُـل، جيرو، جُـلاب، جوهر، جوکـار چوان،
جعفر، جيسُـو، دال، دارُون، رگّ، رَتي، ريوڙي رسيار چوان،
رَچ، ريـونَـد، زَنگـي، زَهـر، زَنگـال، زَري، کنـد، کـار چـوان،
کـارک، خوشبوءِ، کٹمٹڑي، کوپـرو، خسخاس، خُـمار چـوان،
کيرو، کٹوري، کهنبڑو، کاڇو، کوئر، کسي، چوڑسي چوڏار چوان،
چٹا، چوبچيني، چـانورَ، چونـرا، چـاکليٽ، چندَن چـوڏار چـوان،
چُـورو، چـاڻو، چـاس، چيرولـي، چَـرس، چيمـک چـوڏار چـوان،
چيراتو، چـکنو، چٽي، ٽـک، ٽڦُلو، انجڻيون، عاقل قرهو کار چوان،
عطـر، اَبَـرق، شنگرف، شـربَت، شَـاهترو، شـراب شمـار چـوان،
کَهُـو، کيوڙو، کگور، کـنڙو، قيطُـون، کتيلو کار چوان،
کتل، کيس، کوکڙ، کيسُـو، کوهـر، کبابچيني کل يار چوان،
کوڏيـون، کچريـون، کوپـــرو، کنيـــرو ســـار چـــوان،
کيک، کمند، کانڦُـل، کاغذ، کريلو، کمال، کاسني کار چوان،
قلميشـورو، قلعـي، کشـميرو، کمرکـس، کورڙکـار چـوان،
کوکين، کـرمچي، کيس، کنگڻي، کانگڑو، قند کلار چوان،
ليلاڪـــ، لونَـــگ، لـــوٽ، لـــڈُون، لهـــو، لاک، ليـــار چـــوان،
ماکي، مُساڳ، مصري، ميندي، موري، ميٽ، مرچون مـار چـوان،
مُـشک، موصلي، مهميرو، مرجان، مليرو، مصالَحو منڌار چـوان،
مَـس، موٽ، مُـگ، مٽر، معجون، مَـکُـو مـسي، ميٹي مار چـوان،
مٹيکٹ، ميسو، مانهن، ماچيس، مُـهُـري، مکئي، مُـنديري ڈار چوان،
مکڙي، مانڈاڻي، مکري، موتـي، مـاڻک، موتـي مٹيـادار چـوان،
مُـستي، مـنائي، نيزا، ناپو، نَـقُـل، نمـک، نـازبو نـار چـوان،
نرگس، نموري، نـاريل، نوشادر، نيلوفر، نـبات، نـارنگي نـارچوان،
نکچکڙي، نرگنـدو، نانخطـائي، نـاس، نظـارو نـروار چـوان،

واوڻنگ، واول، ورق، وارنش، وڏف، واگڙ وار چوان،
پيهون، پکوڙو، پيپري، پاپڙ، پنير، پتاشو پار چوان،
پپيتو، پاڻو، پٽ، پنو، پلاهجيري، پتو، پڪي ٻار چوان،
پورو، ٻهيڙا، ٻيڙو، ٻيج، ٻيرچو، ٻڙو سو ٻهڪار چوان،
لاٺي، لوٽڪ، پارو، پشم، ڦٽڪي، ڦڪي، ياقوتي، يار چوان،
ڦريون، ڦوٽو، ڦودنو، ڦل، ڦارو، گل گلابي، گلنار چوان،
گوگڙو، گدرو، گوبي، گازبان، گجر، گدامري گلزار چوان،
گلقند، گوري، گجي، گندرف، گيهر، گيهي، گگر گار چوان،
گندڪ، گوماندر، گيدوڙو، گانجو، گهٻيت، گهوٽو گهار چوان،
ڳڙ ڳاني، ڳنيو، زنگال، زوفي، زري، شاهترو شمار چوان،
ٽڪلو، ٽڪي، چوهارو، چپري، ڦيٽ، ڦڪي، عشبو آر چوان،
ڇڳڙا، ڇيلاوڙو، ڇنگ، ڇرٽ، ڇتر، ڇڇٽي ڇلڪار چوان،
ڇنگرو، ڇتو، ڇڇيرون، ڇستو، ڇست، پريو، ڇن پار چوان،
سيماب، ثعلب، سونف، سنيالو، ستاوڙ، سرمون ڏار چوان،
سهاڳو، سنگترو، سنکيو، ساپا، ستگلو، سهنوار چوان،
خطمي، خبازي، چٽڪ، چنبيلي، ڏوپ، ايلاچي ڏار چوان،
ريوندچيني، ربسوس، رتنجوت، رسڪپور اظهار چوان،
زهر ڪچلو، زمرد، زهر مورو، تنرنج، تماکي تار چوان،
زنگالا، زرني، زري، زهر، زعفران، زوفا، زنبق، زنگار چوان،
سون، سهاڳو، سونف، سرهو، سيمابي، سهنوار چوان،
لطف ڪجانءِ تون "لعلڙ" تي، صاحب رب ستار چوان.

(2)

ڪڪا! وجي ڪوڏ مان، ونبي اڇ وڪر،
ڪندر، ڳڙ، نبات، مصري، پتاشا، جوهر،
ڪتل، ڪشمش، ڪارکون، چونرا، مگ، متر،
ڪجور، ڇگڙا، ريوڙيون، ماکي ۽ گيهر،
مرچ، مصالحو، مريون، دالچيني، جافر،
ڪٽڪ، ڪتيلو، ڪنڙو، اڇڙو، اسپنگر،

---

(2) چيل اميدعلي لغاري جو. سوانح عمري لاءِ ڏسو حاشيه، ص 143.

لونگ، جيرو ۽ وڏ، سونف، صنوبر،
هيد، هريڙ، کار، گُلي، سائي ٽوم، بصر،
واوڙنگ، ٽنپ ٽوٽيون، سوپاريون، سنڈر،
يونان، پرسان، گاوزبان، جرڙل، نوشادر،
پان، پنير، ميٺ، تيل، کٽوري خوشتر،
لوبڙ، رسولُ، چسوڙ، مينڊي، دال، گُگر،
گيهه، کاڄا، کوپرو، ڍاک، چٽا، چانور،
گدنا، گلقند، گدامري، ميٺ، مجٺ، مر،
بسکوٽ، ڏاڙهون، سَنا، کانڊ ۽ کيسر،
اٽنگڙي، ثعلب، موصلي، تالبخانو، تر،
صندل، ساڳ، مصطکي، لوبان، لونڊر،
هرتال، هيراکس، هرمڙو، اولاسار، عطر،
هگ، هربو، گوگڙو، نيزا، نيلوفر،
تلسي، بادام، پستا، جاٽ، توتيو، تر،
گدرف، جيرو، چاڄرو، املداس، عنبر،
آيا سپ وکر، هيج منجهاران هٽ ڄا.

پر اجان وکر هٽ جو، وسري ويم واپار،
تماک، باکس، ٻيڙيون، پوري ناس بهار،
سُرهاڻ، سهاڳو، سُنڊ، پَريو، شنگرف شاندار،
ڦوٽا، ڦودنو، سُٽ، پشم، ليسوڙا، ليار،
ايريو، عناب، السي، زرشک، زنگار،
ڏُوپ، زراونڊ، پان پاڙ، سنيالو سينگار،
ڳوٺ، مُهرو، کاسني، بنفشو بسيار،
مُستي، شراب، شورو، کَٽ، جَوَ ۽ انار،
کوڙ، ڏوڏي، صابڻ، سُتي، باجهري، جوار،
سرمون، سوئيرو، کجل، جيري، جدوار،
چڻک، چرياتو، ترنج، گل سهاڳ، سَمُالفار،
زهر کچلو، کُچريون، کوکين ۽ آچار،
"اميدعلي" سنيار، وکر پنهنجي وجود ۾.

(3)

سارا هيان سچو ڏٽي، صاحب رب ستار،
منڌ مڙين جو مصطفيٰ، جو تک لنگهائيندو تار،
ڏاتار تنهنجي ڏيهه ۾، ڪامل چگي ڪار،
سانگان سيڪوئي سڪيو، گهوٽ! گهرئين ئي گهار،
نظر ڪري نهار، بيهي منجهه بازار،
ته ڳڙ، ڳانا، ڳيهون، مکڻ، ميوو، ميها، مصري، جهجهي جال جوار،
چوٿرو، چٽو، چيٽو، چيٽوني، مڱ موچاري ڪار،
ڪوڪڙ، ڪنگڻي، ڪاٽڪي، مٽي مانهن ملهار،
جوَ، جيرو، جاڻ، نم، نير، پنير، ناپو، نانگلي، ناريهر نهار،
ڪونجا، ڪارڪ، ڪنڊ، ڪرمچي، ڪپور، ڪچري، ڪوپرو پريان جي پار،
لونگ، لباتي، جعفر، جرڙل، نت نباتن نهار،
سينڌر، سرمون، صابڻ، ساڪڻ، سرهو، سُنڌ، سوپاري سار،
الوچمڙو، الوبخارا، ڪمال پٽ، توتيو، تُوت تنوار،
چوئو، چندن، چاشني، چنبيلي، فرق قُللين نهار،
ريجو، ريوڙي، رسول، روپاهه روڳا ڪريو ڪمائي ڪار،
ٽنبج، ٻهيڑا، آنورا، هريڙ، ميٺ موچاري ڪار،
عاقر قرهو، ليمان، انب، ايلاچي، مر موچاري ڏار،
مهلو، ميٽي، مجٺ، ميندي، سوئا، پالڪ، چوڪو سپ سنيار،
پپر، پيرون، ڏودنو، ڪي، ڏاڙهون چگي ڏار،
آهوپير، اهريو، امل، ايريو، انجڻي، سنا، سوئف، سنيار،
سنبل، سرخو، بهمن، بکرو، ڪتل، ڪيس نهار،
مغز موصلي، تُهي، تالبخالو، ڪي، ڪوڳ ڪلهار،
ڪمرکس، ڪوتک، ڪنڙو، بادامي، ڳڙو، ڪيسوڪل قرار،
مٽي ڪٽ، ڪتيلو، ڪاسني، ڪافور، پانهين پورو ڏار،
گگر، گوماندر، هريڙ، هرپو، هرمرو، ساٿر، سيڙ سنيار،
اُنڪچور، ڳوڙ، گاؤزبان، صحتڪندرو، مربو ماڳ موچار،
ڏوپ واس، لوبان، نوشادر، ڪتيلي ڪا سنيار،

---

(3) چيل حاجي حاميد خاصخصليءَ جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 97.

ولڏاتورو، شاهُترو، زهر مهرو، جمال گهوٽو، ڪرياتو منجهن خميرو خمار،
عطر، عنبر، املداس، چاٽو، يعقوتي، خاڪو، تون جوهر جوڙ جنسار،
مشڪ، مائو، موتي، مرجان، تون سهسين ڏس سينگار،
گدو، ڪلڦوڙ، ڪانڊ، ٻيو گندرف، مهمائي منهن موچار،
چانهه، چموٽي، قلمي شورو، شنگرف، باڪس باهه بسيار،
منائي، مُستي، ماکي، مصري، موڪ مليدو، خوراڪ خوب خمار،
توشو، ٽڪي، لڏون، جليبي، ريوڙي، رس بسيار،
پکوڙو پچار، چاش چپن، پيڙو، بوندين باغ بهار،
مربا، ميسو، گيهه، ڪچوريون، گانڌيا، پٽاٽا بار،
ريال، رتنجوت، گوگرو، گاسليٽ، گلقند، وجي ڏس ٻيهي داڻا بازار،
موڙ، ٻيڙو، ڪَٽو، چانهيو، سيلي سچو سالار،
ڍاڪ، ڍامڻ، آنورا، ڪجل ڪوڏ قرار،
گردل، ڪلڦوڙ، چانچرو، هرتال حال هزار،
مهلب، مساڱ، چنڻ، چورو، چوپچيني، چوڙ، ٻٽيهو سهانجو سارسنيار،
ناس، نيلوفر، نارنگي، ڦيٽ، ڏونگهين ڪديا ڏار،
ٽوم سري سائي، ڪيسر، ڦٽڪي، ٽڪي ڪاچ سنيار،
هڱ، هيراڪس، پُست، پواڙي، هُشبو حال هشنيار،
ٽنجڪاني، پريم ڏندي، عاقل قرهو، چوٻلابي چوڏار،
واوڙنگ، واپنبا، سورجاڻ، اُستو خدوس آتار،
روغن تلخ، تُهي، طالبخانو، محمودو موچار،
ڪاري جيري، گل بنفشو، ڏوڏي، ريول رس، ڏس عنابن آچار،
مستگيرومي، منڊي ڪاني، جئوڪار جونجهار،
گجر، گاجرو، گوساٽو ۽ چوڪا چندن هار،
سوڌا، پڙي، ٽاڏل، ڪڙو، برف، نموريون نهار،
ترسي، السي، ڪاچا، ليپ، لپري، ڏس اسپنگر جا آر،
سوپاريون، ڍاڪ، پگڙا، بوهي مڱ، گدامڙي گينوار،
صندل، سفيدو، ڪيسر، منڊي ڪاني، مس، مِسي، چوڙ ڏس چوڏار،
گلاب پاٽي، قرمچي ڪاشڪ، مُوڙي مزيدار،
نبات، زعفران، بيضا، اطريفل، تپاشير، سنا، سرنهپتو سنيار،

زهر، زنگ، زرني، پيرچو، ايلسي وڃ واپار،
دارونءَ پٽ، باٽلي شراب آهي، وزن جو ويچار،
چرش، چندول، آفيم، گانجو، پنگ جوڳ، نشو نام نڪار،
گجر، بصر موري، مرچ، ڏاڏا، دالچيني، وڏف، ڦوٽا، هيڊ مصالحو موچار،
لوڻ لاهوري، منائي، پتاشو، اسپنگر، سوڊا، صندل، ڪار،
"حِاميد" انهيءَ احوال جو، تون واري ڪر ويچار،
تہ ڳٽي ڳٽندين ڪيترا، آهن لکين لک هزار،
پوءِ ڪلمون جن قرار، هوندا سي ايمان سان.

ول

1. وَل (ولين جا نالا): ڪانئل پيرون، هير، وڻ ويڙهي، بي پاڙي، چنبلي، ناڙو، گولاڙو.

2. وَل جو: وٽ، وڪڙ، تندو، رس، گُل، ويڙهو، چڑهڻ، سُڪڻ، تنبو، ڪدو، پن، ميهو، پتو، ونگو، گدرو، چيڙ، ڪرٽ، تڏو، پاٽي، چانهون، هنداڻو.

3. وَل جي: مُرلي، ڳراهٽي، چوٽي، تند، چانهين، توري، ميخ، تُنبي، پاڙ.

ولايت

1. ولايت (ولايتن جا نالا): عربستان، آفريڪا، عراق، عرش عظيم، چين، روم، شام، ڪيچ، هرات، ارم، اورنگ آباد، مروبات، آخرون، بهشت، يونان، مصر، ڪربلا، قدوس، بيت المقدس، طوس.

وڻ

1. وڻ (وڻن جا نالا): جهلَ، سڻُ، آمون، آڪ، تانور، هيرڻ، سرهل، سرنهہ، لاٽو، ٻاوري، ڪنبي، سوپاري، ڪيسن، ٻائر، ڇمون، ڪامون، مينڊي، ڪنبو، لئو، آسري لئو، رسول، نيٺ، ساتار، تار، ساڏور، ڪٽي، مورو، راڙهو، ڪيتڪي، توت، چار، ڪينجهو، جارو، ورهو، نم، ڪهيرو، سُڪمرد، مروئو، ليار، بيد، ڪنوارپوٽي.

2. وڻ جا: موڙَ، ڪپَ، پورَ، گوشا، مورَ، ڏنڊ، ڏار، پيرون، سگر، مُڇا، پاڇا، پاڇولا، پنَ، ڪيسَ، وَڍَ، ٽارَ، گوشَ، ڏونرا، پڪا، ڏيلها، پلڙا، چَهَا، ڪڪڙا، دڏڙا، ميوا، پالا، چَهَا.

3. وڻ جو: سُڪو، موريو، اُپريو، ڦُٽو، لاهہ، پور، چوڏو، ٽار، آڪارو، پڪو،

ڪچو، ڪوئر، ٻور، مور، ٽڻ، پتو، ڪنڊو، گل، قل، بج، ڳچ، جهونو، ٽار، جوهو، جهڳٽو، سگ، پلڙو، ڪپ، لهه، وڏيو، مڇو، لڪ، ڏنگ، سڏ، پن، ميوو، ڏليارو، جاڙو. ڪپيو، سيلهه، پيلهه، چاڙهو، چهو، لڪڻ، ڏنڊ، چابڪ، چوٽ، ڏنگهه، ٽڏو، ٻيجو، سائو، رس، گوش، اسريو، چانولو.

4. وڻ جون: چوٽيون، ڪامون، سوپاريون، پاڙون، لامون، ٽاريون، چانئون.

5. وڻ جي: لاٽي، پسي، مڪ، سوپاري، چڙهي، ٽاري، اڪ، نموري، ڪٽ، چانو، جهول، جهل، پاڙ، چانيه، ٽڪي، لام، مڪري، باٽي، لاڪ، ٻوري، ڪل، ٽام، ڏاري، چاٽي، هڙي، جوهي، تلهڙ.

6. وڻ جا بيت *

(1)

ساراهيان سچو ڏٺي، جو صاحب رب ستار چوان،
اکروٽ، انب، انجير، املداس، اڪ، انار چوان،
آسري، ايريال، آلوچمڙو، آڏيري، آگر ڏار چوان،
اسڪاٽلي، انگور، اڪڙي، اڪڙ، آنورا، عشبو ڏار چوان،
بيد، بانس، بهٽ، بکڙو، بادام، بازي، برڙ ڏار چوان،
ترنج، توت، تالمڪاڙو، طوبيٰ، تر تماشو ڏار چوان،
سهنوار، سجاتو، سورج، سنبل، سڪمرد، سنيالو ڏار چوان،
ساڳ، سوپاري، سٽي، سالارو، صوف، سرنهه ڏار چوان،
سوسن، سرهو، ساٽر، سٽانجڙو، سنگترو، ڏار چوان،
جمال، جرڦل، جنگ، جعفر، هگ، هيرڙ ڏار چوان،
ڪارڙ، ڪيڙڪٽو، ڪٽونبڙو، ڪارڪ، ڪجي، ڪاڇو ڏار چوان،
خبازي، ڪهنبڙو، ڪپ، ڪسي، ڪٽ ڪليو ڏار چوان،
ڏنبو درخت، ديوي، ديال، داڳيو، زيتون، زنگي اسرار چوان،
گوگڙو، گدامري، گوبي، گدڙي، گونٽو، گلابي ڏار چوان،
ڦاڙهه، قارهو، قوٽو، قودنو، قوگ، قولاريو ڏار چنوان،
گرز، گولاڙو، ڪهو، ڪنڊو، ڪرڙ، ڪنڊي ڏار چوان،
کامون، کمال پٽ، کينڪ، کنولي ڏار چوان،
ڪڙلو، ڪپو، قنداري، ڪشمش، ڪابولي ڏار چوان،

---

(1) چيل لعلڙ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيه، ص 84.

لئي، لاڻو، لاسڻ، لَسو، ليسوڙو، لَيو، لَهُو ڏار چوان،
لونگ، ليار، لُلُ، لالي، ليمون، لوهيڙو ڏار چوان،
ڪيس، ڪال، ڪوڙو، ڪنگور، ڪنڙو، ڪيلو ڏار چوان،
موئت، منجهاندڙو، مالئو، منڙي نارنگي، ناريل ڏار چوان،
نم، نازبو، نيت، نشان، نرگس، ناڙو ڏار چوان،
مشڪ، موتيو، موسمي، مانجهلي، نيزا سي نروار چوان،
ونئڻ، ووڻاني، واگڻ، وڻ ويڑهي، هائر هٽون ڏار چوان،
هُڻ، هير، هپر، هٽالو، هُوهر، هُوهَٽ، هاٿلي ڏار چوان،
پير، پان، پڪو، پراڻو، پينبي، پگهو ڏار چوان،
پنير، پال، ڪپوئي، ڪال، نُنبو، هانڊڙ ڏار چوان،
چار، چگر، چمون، چڪون، چنبيلي، چندن ڏار چوان،
چيل، چوڙ، چپو، چڪي، پيڻ، پوري ڏار چوان،
ٿوهر، ٿلهو، ٽُڻ، ٽڏو، ساڳ، سنڈو سينگار چوان،
اڪڻ، ايريال، ڏاڙهون، ڏونگهي، سجاتو، سهنوار چوان،
هريڻ، هرپو، ڪنڊ، خيرو، ڪونيٽ، ڪال، بڙ بهار چوان،
لطف ڪجانءِ تون "لعلڻ" چئي، صاحب رب ستار چوان.

(2)

تنهنجا ميوا مون کي ڪين وٽن، ادا ڏي عمر!
جيئن تو وٽ نم، ناريل، نازبو، هيا سهٽا صنوبر،
تيئن اسان وٽ ڪانديرا، ڪنڊا، ڪرڙ ٽين هير، هپر،
جيئن تو وٽ ڪتل، ڪارڪون، ڪشمش، دارچيني، جافر،
تيئن اسان وٽ سڻ، سرنهن، ساڏور ٽئي، لئي، لاڻو، ٿوهر،
تو وٽ چانهن، چنڻ، چوبچيني، پُست، انگور، اگر،
اسان وٽ گرهو، گيدوڙي، گوار، ٽئي آڏيري اپر،
تو وٽ موتيا، گل گلاب جا، ڪن چٽائي چوڏر،
اسان وٽ مرچ، ڏاڻا، واگڻ ٽين، ڪن ڏاتورا ڏمچر،
املداس "اميدعلي" چوي، تو وٽ آمان ٽين اپر،
اسان وٽ سڪمڙ، سئانجڙو، سنجي ساڳ سڏر،

---

(2) چيل اميد علي لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ ص 143.

تـو وٽ سـورج، سـُـنبل سـونهن، ٽيـن بـادامين بحـر،
اسـان وٽ بـٽ بـُـوهٽ، بهـٽ ٽئـي، سـاوا هيـرٽ، سـر،
تـو وٽ صنـدل، سـوپاري، صـوف ٽيـن، ليمـان، لوٽـڪ، ليـر،
اسـان وٽ ڇـار، ڇمـون، اڪ ٽيـن، بـُـوهه، سـٽي، هونـگر،
تـو وٽ قـَـريون، ڦوٽـا، قـاروا، ڊاک، زيتـون زبـر،
اسـان وٽ ڪامون، ڪـَهـُـو، ڪونيٽ ٽيـن، ڳاگيون ۽ ٿوهـر،
تـو وٽ سـونف، سـيتاڦل، ڪاسـني، آبنـوس، اسـپنگر،
اسـان وٽ ڪـاريلا، ڪويـت، ٽيـن، سـاوا ونئـٽ سـَهـَـر،
تـون وٽ پـان، پـاڙهون، شيشـم ٽئـي، چـيـل، ديـالي دَر،
اسـان وٽ ڪـپ، ڪپڙ ۽ مـانجهلي، پـي ميـندي ٽئـي مـَـچر،
تـو وٽ زنگـَـي گـل، زردالـو، جرڦـل، عنـاب ٽيـن اَپـر،
اسـان وٽ رتـاروڙ، ڊامـاهو ٽئـي، جيـرو ۽ سـاٺ،
تـو وٽ ڪهـي ڪـانو، ڪيتڪـي، جـاءِ، ورهـ مـورو ٻـاهر،
اسـان وٽ پيـرون ٽيـن پٽـن تـي، آڪـارا سـگر،
تـو وٽ ترنـج، توريـز ٽيـن، ڪـانهل، عڪـس اَگـر،
ڪري چاٽو ٻوهـ ٻونگر، اسـان وٽ ايـي ساوڪ سالاري سندي.

(3)

سـاراهيان سـچو ڏٽـي، جـو صـاحب رب سـتار چـوان،
اَنـار، اَهليـو، اَنبـڙي، اَڪـارو، اوٽ، اولـو ڏار چـوان،
اڪـڙوٽ، اَنگـور، اُيـو، اوڏ، آنـورا، آگـر ڏار چـوان،
بوڪـٽ، بـُـڪڙو، بنـد، بـارو، بـادام، توتـر، تلهـڙ ڏار چـوان،
سـگري، ساٺو، ساڪـُـٽ، سونگڙي، سوئي، صفـائي ڏار چـوان،
سـاَڪ، سـَـري، ساڙ، سـڪو، جوهـي، جاڙا، جرڦـل ڏار چـوان،
هـُـڙهي، هريـڙ، ڪنـو، ڪـارڪ، ڪـارڙ سـا ڪـُـت يـار چـوان،
روڙ، رَڇـائي، گلـڙا، گومـاندر، گـز، گـوز، گوشـا ڏار چـوان،
ڦوتـو، قـاروهو، قـُـول، قريـون، قـُـلاريو، قـر ڏار چـوان،
ڪوڪـڙ، ڪچـو، ڪپيـو، ڪيـر، ڪيرايـو، ڪـاتر ڏار چـوان،
ڪـَتـَـل، ڪنـبي، لاڙ، لامـون، ليـڙون، لـُـگ ڏار چـوان،

---

(3) چيل لعلڙ خان لغاري جو. سوانح عمريءَ لاءِ ڏسو حاشيہ ص 84.

لاکُٽ، لئي، لوٽ، لڙيو، مُڇ، ميندي، مُنڊ ڏار چوان،
نيشان، نارنگي، ويڙهه، ولر، وَڍيو ڏار چوان،
ٻيلو، ٻچو، ٻور، ٻاتي، ٻيلهه، ٻوکيو ڏار چوان،
ٻُهڻ، ٻسانگ، ٻيجو، ٻوڙا، پلڙا، پاڙ ڏار چوان،
پاڻ، پاسو، پالُر، پور، پورو، پَن ڏار چوان،
پگو، پور، پلاوڙا، پاکر، پَلا، ٿوڙها، ٿپ ڏار چوان،
ٽاکُٽ، ٽاري، ٽُکيو، ٽُٽو، ڏَنگر ڏار چوان،
ڄار، ڄارو، ڄگر، ڄمون، جهُمٽا، جهُوڙا، جهنگل ڏار چوان،
موڙ، موئٽ، منگهه، مورو، مَڇَر، ماکي ڏار چوان،
ڇوڙا، ڇاٽو، ڇَکي، ڇَلها، ڇُڳا، ڇانولا ڏار چوان،
گهاتا، گهيرا، گهُمرا، گهٽيون، ٻانڊڙ، ٻيجا ڏار چوان،
ڇَهه، ڇولو، پاڇو، پکڙيل، پِتو، ٽُنبو تار چوان،
کَپا، کوڙ، کوڙو، کاڏل، ڇوڏي، ڏوڏي ڏار چوان،
اوڍ، آڏيري، ڇرهو، ڇُهاٽ، ڇُوهارو ڏار چوان،
اوٽ، اولو، گوڙڇ، گيدُوڙو، کٽ، کار، قطار چوان،
ميوات، ميندي، مُکري، مهلو، ڇانگيو، ڇَمَک ڏار چوان،
پاڻ، پُسي، پيرُون، پَکو، ڏوڙو، ڏيلهو ڏار چوان،
ڇنگا، ڇُلنگي، ڇانگيو، ڇَلَر، تارو، تاري، تار چوان،
ڇوٽي، ڇَنبيل، ڪٽو، کارو، گُل، گُڏي، گُلزار چوان،
لطف ڪجاڻ تون "لعلٽ" ڄئي، صاحب رب ستار چوان.

وهاڻُ

1. وهاڻ جا: ڳيچ، ڳاڇ، ڳيا، ڳيت، گل ڦل، موڙ، ويس، وڳا، رُسامان، مورا، کهنبا، ڏاندڻيا، گولاڙ، ڇنا، مَنَهن، مارکا، ڳائٽا، ڏونکا، باجا، ڇمکا، دهل، ڄاجي، سانگ، ڇوٽسا.

2. وهاڻ جو: نکاح، شغل، گهوٽ، پَت، پهت، پوئو، سوڙ، ساڻ، مَنهُن، ڇنو، اکيو، ڳانو، سهرو، جاڳو، پلوَ، ڏانوڙ، ريتو، اَنهيرَ، ڏينهن، موڙو، ناڇ، مارکو، ٽانر، اُوندَر، ڏيج، پلاڙ، رواج، سڏ، موقعو، ڄاجي، کوڙو، پِڙو، سرگس، ڦڏو، پرڃاءُ، ميڙ، ويلو، سيڏو سامان.

3. وڃڻ جون: لاٿون، ٻڌڻ، گھورون، ڇيرون، ٻينون، ڳائڻيون، نينڊيون، مبارڪون، واڌايون، دعوتون، گھڙيون، بجليون، ڪوٺون.
4. وهڻ جي: آس، اُميد، خوشي، ويڙي، ڪنوار، ڇڄ، مينڊي، ٻڌڻ، ڪوٺاري، گھور، نينڊ، دعوت، سَاگھر، ڪوٺ، مبارڪ، واڌائي، گھڙي، نيڪيٽي، رسائي، وهائي، ٻُڪي، ڊڪٽي، ڏونگهي، ڪارڪ، ڪٽ، سيڄ، لونگي، اجرڪ، لاڻ، ماني، نُڪ، ديگ، ڇڙ، ٻني.

هاري

1. هاريءَ جو: هر، هارپو، وارو، ٻنو، قرض، ليکو، جوڙو، سانئر، ڦار، ٻج، ميڙو، چوندبو.
2. هاريءَ جي: ٻني، پوک، ڪوڏر، کهاڙي، هل، جوڳ، ونگار، ڪاٽي، اڳومت، ساڻ، اوڙ، سيڄائي.

هٽ

1. هٽ جو: ڏڪو، ٽونڪو، هنيو، ڏنو، سخي، ڇُوٽ، اشارو، ٽونگو، ڪپو، سڃو، ميرو، چنبو، ڇُرون، ٻُڪ.
2. هٽ جي: ڇڪ، تري، آگر، مُڪ، چيڀ، ٻاڇ، وڇين، ليڪ، لپ، چپٽي، تاڙي، هنئي، چپيٽ، چماٽ.

هٿيار

1. هٿيار (هٿيارن جا نالا): تير، ڪمان، گز، بندوق، تمنچو، گولي، ڪاتي، ڇري، کهاڙو، کهاڙي، ترار، توب، سِپر، ڍال، ٻالو، بڻچي، ساڌار، خنجر، ڪٽاري، ٻاڻ، ڪمند، مصري، کهيڙو، نيزو، لٽ، لوڙهه، لڪڻ، نيٽ، بيد، ڇهبڪ، گرز، ڪان، بان، تير، ڪنو، شيخ، دونالي، گھوڙاتو، بانڻو.
2. هٿيار جو: ڇيرو، ميار، منيو، کهڻ، هنيو، قربان، تکو، منو، ڪٽيو، ڪڙڪو، مڙڪو، سر.
3. هٿيار جي: ڪوٽي، ڌار، مُٺ، نوڪ، تکي، وهي، لڳي.

هٽ

1. هٽ جو: ڏورو، وکر، در، ڪليو، پوريو، آسڻ، ڊڪو، دَخل، اگر، نوڪر، پائيوار، مهاڳو، مُهاڙي، گراهڪ.
2. هٽ جي: مٺائي، آوت، ٻُڪي، اوڌر، گراهڪي.

هڏو

1. هڏي جو: سنڌ، سنڈو، ڏند، ڏارو، چوڑو، ڀگ، سڃو، وڏڻ.
2. هڏي جي: نري، ڪيپراٽي، ڏکڻي، ڀيڏي، مِک، وِهه.

هرلو

1. هرلي جو: چڪر، ڦيرو، ميدان، ويساهون، ٻَڌو، چُڑيو، وهيو، پانڊو، پاڻ، پِڙ، اوپارو، لهوارو، پڙاڏو، تڏو، ٻُندُ، مڪڙو، مُهرو، ارو، ڪنڌات.
2. هرلي جي: جوڳ، سرائي، نيسر، ڳاڏي، نڪَ، چڪر، آڏ، ارٽي، لات، ڪاڇ، ڍرهي، ونگ، مالهه، ڪِنگري، لوٽي، ٻُندي، لڻ.

هڪل

1. هڪل (هڪل جا لفظ): ڪر، اڙي، او، اي، ها ها، هلا، هُون هُون، ڪلا ٽئي.
2. هڪل جو: سڏ، ڪڑڪو، دهمان، دڑڪو، واڪو، ڪُوڪريو، آواز، هوپو، هُلاڇو.
3. هڪل جي: رڙِ، ڪوڪُ، ڪئي، ٽِڪي، ٻُڌي، سُئي، ٽي، پري، ويجهي.

هلڻ

1. هلڻ جو: سعيو، ارادو، پهه، ڏلو، تڪڙو، موڳو، چوهو، ٽِڪو، ڏيرو، سهڻو، سڻو، پير، رند.
2. هلڻ جي: تياري، سنبت، وک، گام، ٽور، لوڏ، ٻانهن، رمز، چال، جهڙ، ڪُڙي، ڏوڙ، پچ، فلڪ.

هندو

1. هندو: مص، عامل، ديوان، برهمڻ، ويشنو، ٻُڌ، سک، واڻيو، ڀيل، مينگهواڙ، ڪولهي، باگڙي، ڪوڇڙو، سنياسي، جوڳي، پنڊت، گوسائين، مرهٹو، راجپوت، ماروواڙي، ماڙيچو، سوچي، موچي، پنگي.
2. هندوءَ جو (هندڪو): رام، ليکو، حساب، واپار، هٽ، شوالو، ٽڪاٽو، جٽيو، گَڏون، مندر، ڏرم، ڪريا ڪرم، اڪو، مارڳ، چونڪو، انگوڇو، لانگوٽو، انگرکو، پنٽ.

3. هنڌوءِ جي (هنڌڪي): وَهي، بندِي، هَٽي، مڑهي، ڪُٽيا، پوٽي، پوڇا، جاد، چوٽي، ڏوتي، پڳڙي.

هنڌ

1. هنڌ جو: وهاڻو، ويڑهيو، وڇايو، گاديلو، ٽوال، ڇن ڏيو، ڦوڪيو، ميرو، سبيو، سيج بند.

2. هنڌ جي: ڪٽ، ڇَپَر ڪٽ، چادر، طول، پٽراڻي، رڪي، سوڙ، مهاري، ڇَهَ، رضائي، ڪپهه، فراسي، صفائي، اڇائي.

پاڳو پيو

سُرن وار ڳجهارتون

هن پاڳي ۾ جملي ڳجهارتون جداجدا بابن هيٺ ورڇي رکيون ويون آهن. هرهڪ ڳجهارت 'ڏيٽي'، 'پجٽي' ۽ 'پاون' سميت هيٺينءَ ترتيب موجب لکي ويئي آهي: پهريائين ڳجهارت جي 'ڏيٽي' نروار ڪري ان ۾ 'پاوا' چٽا ڪيا ويا آهن، ان بعد پاوَن مان هرهڪ 'پائي' جي پجٽي ۽ انهن پجٽين مان ٺهندڙ لفظ ۽ انهن جون معنوي صورتون ڏنيون ويون آهن، ان کان پوءِ سڄي ڪيل ڳجهارت يا سڄي پجٽي ڏني ويئي آهي.

پهرئين باب ۾ قدرت جي ساراهه ۽ قدرت طرفان معجزن نبين، ولين ۽ درويشن بابت ڳجهارتون رکيون ويون آهن. اهي ڳجهارتون 'مٿين سُرن واريون' يا 'حقاني' جي عنوان سان مشهور آهن. ٻئي باب ۾ تاريخي واقعن متعلق ڳجهارتون ڏنل آهن. ٽئين باب کان پوءِ عشقيه قصن ۽ داستانن تي ٻڌل ڳجهارتون جداجدا بابن هيٺ ڏنيون ويون آهن. ان بعد رسالي جي سُرن، مجاز، سورهيائي، هدايت ۽ نصيحت واريون ڳجهارتون سلسليوار شامل ڪيون ويون آهن.

قدرت جي ساراهه

باب پهريون

'متين سُرن' واريون يا 'حقاني' گڇهارتون

[1]

بن نالن وچ ۾ **ڪاٺ** جي ٽئي ڪانہ ميان.

بہ نالا= هڪ عرش، ٻيو فرش. ڪاٺ جي= چاڙهي.

عرش فرش وچ ۾، چاڙهي ٽئي ڪانہ ميان.

[2]

تنهنجي **گهمئي** آءُ نہ پڃاڻ، جو ٿو **نالو** ڏين **نرنانءَ** کي.

گهمئي>گهمڻ=وڙڪڻ>وڙڪيو>وڙ + ڪيو.

نالو= پِروز>روز. نرنان= خالق، خلق.

تنهنجي وڙَ ڪئي آءُ نہ پڃان، جو ٿو روز ڏين خلق کي.

[3]

اها **پنهنجي** آهي **نرنانءَ** کي، جنهن **مال جن** ۾ **ڪاڇ** وڌو.

پنهنجي= قدرت. نرنان= خاوند. مال جن=

ٽڻ>ٽڻن. ڪاڇ= ڪير.

اها قدرت آهي خاوند کي، جنهن ٽڻن ۾ ڪير وڌو.

نڪتہ

[4]

ڪاٺ شهر جو نالو ٿيو، سو **جَرَ جو** ٿيوئي ڪونہ.

ڪاٺ جو= ڪتبُ> قطب. شهر جو=

اوتارو>تارو. نالو=اِپريو>اُپريو. جر جو= لٽو.

قطب تارو اُپريو، سو لٽو ئي ڪونہ.

[5]

نالو پنهنجي جاءِ، **ڪاٺ راند جي** تنهن کي.

نالو= قطب. ڪاٺ جي= ڪٺ. راند جي=

ڦيري>ڦِري.

قطب پنهنجي جاءِ، ڪٺ ڦِري تنهن کي.

[6]

هڪ **نرنان نالي** مٹان، مون **ڪاڻيءَ جي** ڦرندي ڏٺي،
ٻي ٻ **نرنان نالي** مٹان، مون **ڪاڻيءَ جي** ڦرندي ڏٺي،
ٽي **نار نالي** اڇيان، مون **ڪاڻيءَ جي** ڦرندي ڏٺي.
نرنان= قطب. نالو= تارو. ڪاڻيءَ جي= ڪٺ.
نرنان= سمند. نالو= دريا خان>درياءُ.
ڪاڻيءَ جي= ٻيڙي. نار= مسيت. نالو= دُرُو>
دَرو>در. ڪاڻيءَ جي= تسبيح.
هڪ قطب تاري مٹان مون ڪَٺ ڦرندي ڏٺي،
ٻي سمند درياءُ مٹان مون ٻيڙي ڦرندي ڏٺي،
ٽي مسيت در اڇيان مون تسبيح ڦرندي ڏٺي.

[7]

جيئڙ سڀ ڄمار، **اَن جي** ڏٺي ڪانڪا.
جيئڙ= يَڙُون. اَن جي= ڪَتي.
يَڙُونءَ سڀ ڄمار، ڪَتي ڏٺي ڪانڪا.

[8]

جيت ڇئي، الله! مون کي **منيءَ جي** ملاءِ.
جيت= وِجون. منيءَ جي= ڪَتي.
وِجون ڇئي، الله! مون کي ڪَتي مِلاءِ.

عزازيل

[9]

نالي، نالي کي شهر نہ ڪيو، تڏهن **پوک جي** ٽي ويو.
نالو= عزازيل. نالو= آدم. شهر= جِدو>سجدو.
پوک جي= تَڙ>تڙجي.
عزازيل، آدم کي سجدو نہ ڪيو، تڏهن تڙجي ويو.

[10]

نرنان، پوک ڪپڙ جو ڪري، **مال جو** ٽي ويو.
نرنان= عزازيل. پوک جو= تڪ + ڪپڙ جو=
بر>تڪبر. مال جو= تڙيو>تڙجي.
عزازيل، تڪبر ڪري تڙجي ويو.

[11]

مرد نالي ساز هو، **ڪپڙي جو** ڪيائين تہ **نرنان** ٿي پيو.

مرد نالي= عزيٰ + ساز= زيل. ڪپڙي جو=

بر>تڪبر. نرنان= شيطان.

عزازيل هو، تڪبر ڪيائين تہ شيطان ٿي پيو.

اسرافيل

[12]

نرنان، ذات ڪنئي، پر **پنهنجي** تہ نہ.

نرنان= اسرافيل. ذات= نفيل. پنهنجي= قُوڪ> قوڪي.

اسرافيل نفيل ڪنئي، پر قوڪي تہ نہ.

عزرائيل

[13]

ولايت-ڏون آيو **نالو**، جنهن اڇي **پوک جي** ڪئي.

ولايت= عرش. نالو= عزرائيل. پوک جي= گهُٽ.

عرشئون آيو عزرائيل، جنهن اڇي گهُٽ ڪئي.

حضرت آدم عليه السلام

[14]

نالو ۽ نارنان، پوک، ان ۽ ست جي ڪري، **شهر** مان **ذات** ٿي ويا.

نالو= آدم. نارنان= حوا. پوک= ڪٽڪ.

اَن (جو)= داڻو. ست جي= ڪاهي>ڪائي.

شهر= بهشت. ذات= لوڏي>لوڏجي.

آدم ۽ حوا ڪٽڪ جو داڻو ڪائي، بهشت مان لوڏجي ويا.

[15]

نرنان، ملڪ تي **علم** جي ڪئي،

نرنان، نالو ڪري **حاڪم جي** ڏني.

نرنان= حضرت آدم. ملڪ= عرفات. علم جي= توبہ.

نرنان= قادر. نالو= قبول. حاڪم جي= معافي.

حضرت آدم عرفات تي توبہ ڪئي،

قـــادر قبول ڪـــري، معافي ڏني.

هابيل ۽ قابيل

[16]

نالو ۽ نرنان، شهرئون اڳي هئا.

نالو= هابيل. نرنان= قابيل. شهر= سال.

هابيل ۽ قابيل، (ڪئين) سال اڳي **هئا**.

حضرت نوح عليه السلام

[17]

ڪاڻ، نالي ذات جي، نرنان، جرجن مان **عورت** ڪئي.

ڪاڻ جي= ڪشتي. نالو= نوح. ذات= نبي.

نرنان= قادر. جرجن= لهرين. عورت= بچائي.

ڪشتي، نوح نبيءَ جي، قادر لهرين مان بچائي.

[18]

نالي هينئن **ذات، نرنان** ڦابو ڪئي.

نالو= ڏوئو. ذات= ريڍار. نرنان= قادر.

ڏوئي هينئن ريڍار، قادر قابو ڪئي.

هاروت ۽ ماروت

[19]

نالو ۽ نرنان، ٻئي **ولايت** ويا.

نالو= هاروت. نرنان= ماروت. ولايت= **ڪنعان**.

هاروت ۽ ماروت، ٻئي ڪنعان ويا.

[20]

نالو ۽ نرنان، ڪپڙي جي ڪيئن **ذات** ٿيا؟

نالو= هاروت. نرنان= ماروت. ڪپڙي جي= اُبت>اُبتا. ذات= ٽنگوڙي>ٽنگيا ڙي.

هاروت ۽ ماروت، اُبتا ڪيئن ٽنگيا ڙي؟

حضرت ابراهيم عليه السلام

[21]

نرنان گهڙيو **جهنگ** ۾، **نار** کي **نرنان** لڳو.

نرنان= حضرت ابراهيم. جهنگ= آڙاهه. نار= بيبي ساران. نرنان= نورنگ>نئون + رنگ.

حضرت ابراهيم گهڙيو آڙاهه ۾، بيبي ساران کي نئون رنگ لڳو.

[22]

نرنان کي **پنهنجو** آيو، تہ اُٿي **نار نالي** ڪر.

نرنان= خليل. پنهنجو= آواز. نار نالي= قرباني.

خليل کي آواز آيو، تہ اُٿي قرباني ڪر.

[23]

اي **نالا!** ڪر **پکي جو**، **نالي** کي تہ **ذات** ٽئين.

نالو= ابراهيم. پکي جو= ڪُهڻ>ڪُهہ.

نالو= اسماعيل. ذات= ڪسر>ڪثر.

اي ابراهيم! ڪُهہ اسماعيل کي تہ ڪثر ٽئين.

[24]

نالي ۽ **نرنان** کي، **نماز جي**ءَ ۾ اچي **ڪاڻ جو** ڏنائون.

نالو= ابراهيم + نرنان= خليل. نماز جي= تڪبير.

ڪاڻ جو= دُنبو (پچر).

ابراهيم خليل کي تڪبير ۾ اچي دنبو ڏنائون.

حضرت يوسف عليه السلام ۽ بيبي زليخا

[25]

نالي ۽ **نرنان** کي، **پنهنجن تڙ** ۾ **ڪاڇ** جو ڪيو،

پوءِ وڃي **شهر** ۾ **عيبدار** ٿيو، جو **نار نان مال جو** ڪيو.

نالو= حضرت + نرنان= يوسف. پنهنجن= پائرن.

تڙ= ڪوهہ. ڪاڇ جو= وڏيو>وڏو. شهر= مصر.

عيبدار= ڪاٽو>وڪاٽو. نارنان= بيبي زليخا.

مال جو= خريدڻ>خريد.

حضرت يوسف کي، پائرن ڪوهہ ۾ وڏو،

پوءِ وڃي مصر ۾ وڪاٽو، بيبي زليخا خريد ڪيو.

[26]

پکي ڏنم، ڏي جيڏيون! تہ **نرنان**، **ولايت** ۾ آيو.

پکي= سرخاب>اَسر + خواب. نرنان= يوسف.

ولايت = مصر.

اسُر خواب ڏنم، ڏي جيڏيون! تہ يوسف مصر ۾ آيو.

[27]

نارنالي! پنهنجي ۾ نرنان، ڏٺو هوءِ، تہ پنهنجو ڪرين ها.

نار نالو= زليخا. پنهنجو= خواب. نرنان= يوسف.

پنهنجو= هوش.

زليخا! خواب ۾ يوسف ڏٺو هوءِ، تہ هوش ڪرين ها.

[28]

نار، نالي کاڻ، مٽيءَ جي ٽي پيئي.

نار= زليخا. نالو= يوسف. مٽيءَ جي= چَري.

زليخا، يوسف کاڻ، چري ٽي پيئي.

[29]

کامڻ نرنان کي، مٽيءَ جي ۾ ڪپڙي جو ڏنو.

کامڻ= زليخا. نرنان= يوسف. مٽيءَ جي= ڪوئي.

ڪپڙي جو= چاڪ.

زليخا، يوسف کي ڪوئيءَ ۾ چاڪ ڏنو.

[30]

پنهنجي تہ پنهنجو، پنهنجو نرنانءَ جو هو،

پنهنجي= سنگهہ>سُنگهان. پنهنجو= سُرهو.

پنهنجو= پگهَر. نرنان= يوسف.

سُنگهان تہ سُرهو، پگهر يوسف جو هو.

حضرت موسيٰ عليه السلام

[31]

نالي تنهن نرنان کي، پکي جو، فقير جيءَ تي ولايت مان نالي پولي ايندو هو.

نالو= موسيٰ. نرنان= دوست خدا. پکيءَ جو= تور>طور + فقير جي= سين>سينا= طور سينا. ولايت= الست. نالو= هاتف>هاتفي. پولي=آواز.

موسيٰ دوست خدا جي کي، طور سينا تي الست مان هاتفي آواز ايندو هو.

[32]

نرنان نالي جو پکيءَ جي وکر تي،

باهہ نالي، جو ڏسي، ذات کاڻ جو ٽي ويو.

نرنان= حضرت موسيٰ. نالو= دوست خدا.

پکيءَ جو= تُور>طور +وکر=سَنا>سينا=

طور سينا. باهه جو= تجلو. نالو= نور. ذات= فنا.
ڪاڻ جو= لاهه>في الله.
حضرت موسيٰ دوست خدا جو طورسينا تي،
تجلو نُور جـــو ڏسي، فنا في الله ٿي ويـــو.

[33]

نرنالي متي پوک جي، ڪپڙي جي ڏني.
نالو= موسيٰ. پوک= توريو>تُور>طور.
ڪپڙي جي= جهلي>تجلي.
موسيٰ متي طور جي تجلي ڏني.

[34]

نرنانءَ کي مرض ڏسي مال جو ٿيو، جو ولايت ۾ ويو.
نرنان= قارون. مرض= گنج. مال جو= مَئو.
ولايت= تحت الثريٰ.
قارون کي گنج ڏسي مئو ٿيو، جو تحت الثريٰ ۾ ويو.

حضرت خضر عليه السلام

[35]

نالي ۽ نرنان کي جر جون ڏنائين.
نالو=خواجہ +نرنان= خضر. جَرَ جون= موجون.
خواجہ خضر کي موجون ڏنائين.

[36]

نالي ۽ نرنان کي، پنهنجي پويئي ڪانہ.
نالو= خواجہ + نرنان= خضر. پنهنجي= ڪرَ.
خواجہ خضر کي ڪَرَ پويئي ڪانہ.

[37]

اي نالي نرنان! ڪاڻ جو پريو ڪپڙو ڪرين.
نالو= خواجہ + نرنان= خضر. ڪاڻ جو= ٻيڙو>
ٻيڙا. ڪپڙو= غرقي>غرق.
اي خواجہ خضر! ٻيڙا پريو غرق ڪرين.

حضرت دائود ۽ شداد

[38]

نرنان کي **جيت** نہ لڳي ها، تہ **نارنالي** ڏسي ها.

نرنان= شداد. جيت= کاريهر. نار نالي= جنت.

شداد کي کاريهر نانگ نہ کائي ها، تہ جنت ڏسي ها.

حضرت دائود ۽ بخت نصر

[39]

نرنان، **شهر** ۾ وڃي، **ذات** سان **قرآن جا** ڪيا.

نرنان= بخت نصر. شهر= بيت المقدس. ذات= بني اسرائيل. قرآن جا= مثقال.

بخت نصر بيت المقدس ۾ وڃي، بني اسرائيلن سان مثقال (وعدا) ڪيا.

حضرت سڪندر ذوالقرنين عليہ السلام

[40]

نالي، **ذات** آٽائي، سا **کاڻ** ٽي پيئي.

نالو= سڪندر. ذات= سامٽيا>سا +مِٽي.

کاڻ=پڙاڻي>ڪيپراٽي.

سڪندر، مٽي آٽائي سا ڪيپراٽي ٽي پيئي.

حضرت يونس عليہ السلام

[41]

نالي نرنان کي ميڇي جهنگ جو.

نالو=حضرت +نرنان= يونس. ميڇي= آسا.

جهنگ= ڳِٽو.

حضرت يونس کي آسا (ميڇيءَ) ڳِٽو.

حضرت سليمان عليہ السلام

[42]

نالي نرنان اڇيَ **شهر** جو ٻيڙو ٽيو، **ذات** وارن اڇي **پنهنجو** ڪيو.

نالو= حضرت +نرنان= سليمان. شهر جو= تخت. ذات= ديوَ، پريون. پنهنجو= سلام.

حضرت سليمان اڇي تخت ٻيڙو ٽيو، تہ ديون پرين اڇي سلام ڪيو.

حضرت زکریا علیہ السلام

[43]

نالي نرنان تي اوزار جر جو، تڏهن بہ شهر ٿيو.

نالي= حضرت +نرنان=زکريا. اوزار= ڪرڻ.

جر جو= وهيو>وڻهو. شهر= آراضي>راضي.

حضرت زکريا تي ڪرڻ وڻهو، تڏهن بہ راضي ٿيو.

حضرت لقمان

[44]

نالي ۽ نرنان، پنهنجي ۾ ڪو جر جو ڏنو.

نالو= لقمان + نرنان= حڪيم. پنهنجي= ڪوپري.

جر جو=ڏيڏر.

لقمان حڪيم، ڪوپريءَ ۾ ڪو ڏيڏر ڏنو.

حضرت محمد ﷺ

[45]

جڏهن نرنان جو نالو پيدا ٿيو، تڏهن ذات هٿائي ڪونہ.

نرنان= رسول الله. نالو= نورو>نور.

ذات= مَلڪ>ملائڪ.

جڏهن رسول الله جو نور پيدا ٿيو، تڏهن ملائڪ هٿائي ڪونہ.

[46]

نالي نرنان جو، ڪاٺ جو اڪ جي ۾، ڪيئن ڪپڙو هو.

نالو= نورو>نور. نرنان= نبي ﷺ. ڪاٺ جو=

ڪتب= قطب + اڪ جو= تارو= قطب تارو.

ڪپڙو= شال>سال.

نور نبي ﷺ جو قطب تاري ۾ ڪئين سال هو.

[47]

جيڪو رچ مان پيدا ٿيو، سو آهي نالو وڪر جو.

رچ=تنور>نور. نالو= مرسل. وڪر= جاڻ>جهان.

جيڪو نور مان پيدا ٿيو، سو آهي مرسل جهان جو.

[48]

جڏهن نرنان شهر ۾ پوک جو، تڏهن ليکي جا رچ باهه ٿيا.

نرنان= محمد ﷺ. شهر= مڪو. پوڪ جو= ڇائو. ليڪي جا= ڇوڏهن.ريڄ= طباخ>طباق> طبق. باهر= روشن.

جڏهن محمد ﷺ مڪي ۾ ڇائو، تڏهن ڇوڏهن ئي طبق روشن ٿيا.

[49]

جڏهن **نرنان** پيدا ٿيو، تڏهن **ذاتين** جا **عضوا** **ڪاني** **ڪاغذ** جا ٿيا.

نرنان= محمد رسول. ذاتين = ڪافرن. عضوا= بُتَ. ڪاني= پڳي>پڄي. ڪاغذ جا = پرزا.

جڏهن محمد رسول پيدا ٿيو، تڏهن ڪافرن جا بت پڄي پرزا ٿيا.

[50]

جڏهن **نر نالو** آيو، تڏهن **ذات نار نالي** اُتي **اَن جي** ڏني.

نر نالو= محمد. ذات= دايا>دائي + نار نالي= حليمان. اَن جي= واڏائي.

جڏهن محمد ﷺ ڇائو، تڏهن دائي حليمان اُتي واڏائي ڏني.

[51]

جڏهن **وڻ جو** پيدا ٿيو، تڏهن **اَن جي** لٽي عام تان.

وڻ جو= رس>رسول. ان جي= ڪاهي>اوڪائي.

جڏهن.رسول پيدا ٿيو، تڏهن اوڪائي لٽي عام تان.

[52]

شهر ڏي ڪيم **مال جي**، تہ **نرنان** پيو **باهر جا** ڪري.

شهر= مڪو. مال جي= مُهاڙ. نرنان= نورو> نور. باهر جا= تجلا.

مڪي ڏي ڪيم مُهاڙ، تہ نور پيو تجلا ڪري.

[53]

شهر ۽ **ولايت** ۾، **نرنان** ٿو سُجهي.

شهر= مڪو. ولايت= مدينو. نرنان= محمد ﷺ.

مڪي ۽ مديني ۾، محمد ﷺ ٿو سُجهي.

[54]

نالي تنهن **نرنان** ڪي، **ليڪي** **علم** جون سُٹايون، تڏهن بہ **نرنان نالي** تي نہ آيو.

نالو= محمدﷺ. نرنان= ابوجهل. ليکي= هزارين.
علم جون= حديثون. نرنان= ابوجهل. نالو=
سلام>اسلام.
حضرت محمد ﷺ، ابوجهل کي هزارين حديثون سڻايون،
تڏهن بہ ابوجهل اسلام تي نہ آيو.

[55]

نرنانِ چيو **نرنان** کي، تہ **ولايت** هلنداسون.
نرنان= جبرائيل. نرنان= محمدﷺ. ولايت= معراج.
جبرائيل چيو محمد ﷺ کي، تہ معراج هلنداسون.

[56]

تاج جي رات هئي، **جانورن** ۾ لات هئي، **نرنان** ٿي **ولايت** ويو.
تاج جي= وڏائي>وڏي. جانورن= مرگهن (هرڻن).
نرنان= حضرت محمد ﷺ. ولايت = معراج.
وڏي رات هئي، مرگهن ۾ لات هئي، محمد ﷺ ٿي معراج ويو.

[57]

جڏهن **نرنان**، **نالي** کي **نالي** گهرايو،
تڏهن **نالي** کي **نالو** کيائين.
نرنان= الله تعالي. نالو= محمد. نالو=
مورج>معراج. نالو= عرش. نالو= عظيم.
جڏهن الله تعالي، محمد ﷺ کي معراج گهرايو،
تڏهن عرش کي عظيم کيائين.

[58]

جڏهن **نرنان** ٿي **نالو** کيو، تڏهن **نالو** ٿيو **نرنائن** ۾.
نرنانءِ= محمد ﷺ. نالو= مورج>معراج.
نالو= عيدو>عيدون. نرنائن= عرشن.
جڏهن محمد ﷺ ٿي معراج کيو، تڏهن عيدون ٿيون عرشن ۾.

[59]

پڇو **نالي** ۽ **نرنان** کان، تہ کيڏي هئي **نار نالي نرنان** جي.
نالو= عرش + نرنان= عظيم. نار نالي= عزت.
نرنان= رسول الله.
پڇو عرش عظيم کان، کيڏي هئي عزت رسول الله جي.

[60]

نرنان، ولايت ۾ ڪي گهوڙي جا هو.

نرنان= محمدﷺ. ولايت= معراج. گهوڙي جا= سال.

محمد ﷺ، معراج ۾ ڪي سال هو.

[61]

عورت نالي تہ پاڻيءَ جو چاڑهيو، نالي پر نالو ئي نہ.

عورت نالي= ڪينا. پاڻيءَ جو= ڪُن>ڪُنو.

نالو= راڏو>رڏو.

ڪينا تہ ڪُنو چاڑهيو، پر رڏوئي نہ.

[62]

نرنان پئي حاڪيماڻي ڪئي، مال عضوي جي ڪاڻ.

نرنان= عڪاسہ. حاڪيماڻي= دعويٰ. مال جي=

مهر. عضوي جي= چُمي>چمڻ.

عڪاسہ پئي دعويٰ ڪئي، مُهر نبوت جي چمڻ ڪاڻ.

[63]

نرنان پنهنجيءَ سان، حاڪم جي ڏني.

نرنان= عڪاسہ. پنهنجي= حرفت. حاڪم جي=

مهر (نبوت).

عڪاسہ حرفت سان مهر نبوت ڏني.

[64]

نار هئي نرنان جي، نر نالي ڏسي پنهنجون ڏنيون.

نار= مِهر>مُهر. نرنان= محمدﷺ. نر نالو=

عڪاسہ. پنهنجون= چميون.

مُهر هئي محمد ﷺ جي، عڪاسہ ڏسي چميون ڏنيون.

[65]

ڏس فاقيري نرنانءَ جي، جو نار لاءِ نرنان ڪي،

حاڪم جي ڪندو ويو.

فاقيري= پاجهہ. نرنان= محمدﷺ. نار= آمنت>

اُمت. نرنان= عزرائيل. حاڪم جي= پارت.

ڏس پاجهہ محمد ﷺ جي، جو اُمت لاءِ،

عزرائيل کي پارت ڪندو ويو.

[66]

کپڑي ۽ ڪاڻ جو، ٻئي مرد مڙان.

کپڑي جو= چوسو>چوسا>چيو + اسان.

ڪاڻ جو= قلم>ڪلمون. مرد= محمد.

چئو سو ڪلمون محمد ﷺ مڙان.

[67]

ولايت ۾ نرنان ايندو، جو اچي حاڪم جي ڪرائيندو.

ولايت= محشر. نرنان= محمد ﷺ.

حاڪم جي= معافي.

محشر ۾ محمدﷺ ايندو، جو اچي معافي ڪرائيندو.

[68]

ذات کي زحمت لڳي، نرنانءَ ٿي شهر جي ڪئي.

ذات= مانڪ>مون کي. زحمت= ماندڪائي.

نرنان= محمدﷺ. شهر جي = ماڙي>ماڙ.

مون کي ماندڪائي لڳي، محمد اچي ماڙ ڪئي.

[69]

پڙهه علم ذات تي، تہ فقير جو ٿيئي.

علم جي= صلوات. ذات= سروري>سرور.

فقير جو= ثواب.

پڙهه صلوات سرور تي تہ ثواب ٿيئي.

[70]

نالي ۽ ٻن نانون جي، لوهه جي ٿيندياس،

نار نالي نرنانءَ چوي، پڪي مَئي جو پيئندياس،

اتاهون لوهه جا وٽندياس، جتي عالم آسرو.

نالو= سهٽو. ٻ نانوَ= هڪ مرسل ٻيو مير. لوهه جي= گولي. نار نالي= رحمت. نرنان= رمضان، پڪيءَ جو= پر>پُر + مئي جو= پيالو>پيالا.

لوهه جا= وَٽ.

سهٽي مرسل مير جي، گولي آن ٿيندياس،

رحمت مان "رمضان" چوي، پيالا پُر پيندياس،

اتاهون وٽَ وٽندياس، جتي عالم آسرو.

[71]

نالـــو ٿـي نرنان، مـــرض اٿـــر تنهنجو.

نالو= مدد، نرنان= مصطفيٰ. مرض= ڏيڊ.

مـــدد ٿـــيءُ مصطفيٰ، ڏيڊ اٿـــر تنهنجو.

[72]

الله ڪج نالو مون کي، شهر جي نرنانءَ جو.

نالو= پانڌي. شهر= مڪو. نالو= محمد.

الله ڪج پانڌي مون کي، مڪي جي محمدﷺ جو.

[73]

مٽيو آهي جيڏيون! ڪاڪ جو نرنان ڏي.

مٽيو = دل پاڪ. ڪاڪ جو = سل > مرسل.

نرنان= محمد ﷺ.

دل پاڪ آهي جيڏيون! مرسل محمد ڏي.

[74]

مال جي، نرنان جي مون کي نالو ڏيڪاري.

مال جي= ماڻڪي. نرنان= محمد ﷺ. نالو= ڏاتر.

ماڻڪي محمد ﷺ جي، مون کي ڏاتر ڏيڪاري.

[75]

شهر ڇڏي شهر ۾، وڃي مال جي ڏنائون.

شهر= مڪو. شهر= مدينو. مال جي= ماڻڪي.

مڪو ڇڏي، مديني ۾ وڃي ماڻڪي ڏنائون.

[76]

شـهر منجهـ ويندياس، وڃـي نارنـان ٽيندياس،

مال نرنانءَ نالي جي، عضون سين ٻار جي ڪنديـاس.

شهر= مدينو. نارنان= حاجاڻي. مال= ماڻڪي.

نرنان= محمدﷺ. نالي= مير. عضون= چشمن.

ٻار جي= چمي.

مديني منجهـ ويندياس، وڃـي حاجـاڻي ٽيندياس،

مـاڻڪي محمـد ميـر جـي، چشـمن سـين چمنديـاس.

[77]

جڏهن **جبل** ڏنو هئي، تڏهن **ڪپڙي** جو ٻڌين ها.

جبل= لم لم. ڪپڙي جو= احرام.

جڏهن لم لم ڏنو هئي، تڏهن احرام ٻڌين ها.

[78]

شهرئون نڪتي **شهر** ويئي، **نالو** ڏسي موٽي آئي.

شهر= مڪو. شهر= مدينو. نالو= محمدﷺ.

مڪي مان نڪتي، مديني ويئي، محمدﷺ ڏسي موٽي آئي.

[79]

نالا گڏيا **نالن** کي، وڃي **نالو** ڏنائون،

پنهنجو مجيائون، **مڙد** مڙئي **نالا** ٿيا.

نالا= حاجي. نالا=حاجي>حاجين. نالو= رضا>

روضو. پنهنجو= مرشد. مڙد= حق. نالو= حاصل.

حاجي گڏيا حاجين کي، وڃي روضو ڏنائون،

مرشد مجيائون، حق مڙئي حاصل ٿيا.

حضرت علي ڪرم الله وجه

[80]

نالي جي **مال** جيءَ سان، **پوک** جي ٿي ويا.

نالو= حيدر. مال جي= هڪل. پوک جي=

ڏيڏڪي>ڏيهه + ڏڪي.

حيدر جي هڪل سان، ڏيهه ڏڪي ٿي ويا.

[81]

ذات نالي جهڙو ٿيوئي ڪنهن،

جنهن ڪان **فقير ساز** جو ويو ڪنهن ميان!

ذات= سخي. نالو= علي. فقير= سوالي. ساز= خالي.

سخي علي جهڙو ٿيوئي ڪنهن،

جنهن ڪان سوالي خالي ويو ڪنهن ميان!

امام حسن ۽ حسين رضہ

[82]

ڪاڪ جو نرنان جو، نالو وڻ جو ڪندو هو.

ڪاڪ جو= هندورو. نرنان= امام حسين. نالو= جبرائيل. وڻ جو= جهولو>جهولينڊو.

هندورو امام حسين جو، جبرائيل جهولينڊو هو.

[83]

پنهنجا، نارنان جا، وڻ جي نالو ٿيا.

پنهنجا= پٽ. نارنان= خاتونِ جنت. وڻ جي= ڇائپ>ڇاپندي. نالو= ڇام.

پُٽَ، خاتونِ جنت جا، ڇاپندي ڇام ٿيا.

[84]

نالي ۽ نرنانءَ ڪي، **نارنان** ٿي **وڻ جا** ڏنا.

نالو= امام حسن. نرنان= امام حسين. نارنان= بيبي فاطمہ. وڻ جا= لاٽا>اولاٽا.

امام حسن ۽ حسين ڪي، بيبي فاطمہ ٿي اولاٽا ڏنا.

[85]

پنهنجا، پير ڪپڑ جي ذات جا نالا ٿيا،
سي نارنان ڪي ڳهه جو ڪري ويا.

پنهنجا= پٽ. پير= پاڪ + ڪپڑ جي= دامن> پاڪدامن. ذات= سوريا>سورهيہ. نالا= ساماٽا.

نارنان= آمنت>اُمت. ڳهه جو= اُجار.

پٽ پاڪدامن جا سورهيہ ساماٽا، سي اُمت کي اُجاري ويا.

[86]

نالي ۽ نرنان جي، ڪا جاءِ ڪاڻي ڙي!

نالو= حسن. نالو= حسين. جاءِ= عرش.

ڪاڻي= آڏي.

حسن ۽ حسين جي، ڪا عرشئون آڏي ڙي!

[87]

نرنان ولايت ويو، نارنالي ڪٽي عضوو ڪيو.

نرنان= حسين. ولايت= ڪربلا. نارنالي= حور.

عضوو= هنج.

امام حسين ڪربلا ويو، جنهن کي حورن ڪٽي هنج ۾ ڪيو.

[88]

جڏهن شهر ۾ چر جو ٽيو، تڏهن عورتن گهر مال جا ڪيا،
جر جن ۾ ماڻهوءَ جون پيون، ذات مُلڪ ويا.

شهر= ڪربلا. چر جو= ڪوس. عورتن= حورن.

گهر جا= هار. مال جا= چنا>چِنا. جر جا=

يَن>اُين. ماڻهو جون= اوچنگارون. ذات=

اوڏڪي>او + ڏڪي. مُلڪ= ڏيهه.

جڏهن ڪربلا ۾ ڪوس ٽيو، تڏهن حورن هار چنا،
اُين اوچنگارون پيون، او! ڏڪي ڏيهه ويا.

[89]

پاڻي جيڏ ۾ جيڏيون! ذاتين نالا مال جا.

پاڻيءَ جي= ڪرَ. جيڏ= بلا>ڪربلا.

ذات= ڪوفي>ڪوفين. نالا=امام. مال جا= ڪُنا.

ڪربلا ۾ جيڏيون! ڪوفين امام ڪُنا.

[90]

نرنانءَ کي لوهه جن ڪاٽ جو ڪري ڇڏيو،
تڏهن به شهر گهوڙي جي ۾، نالو مال جوئي ڪين.

نرنان= امام حسين. لوهه جن= تيرن. ڪاٽ جو=

تِرجو>ترجي. شهر= ڪربلا. گهوڙي جو= ميدان.

نالو= ڪوڏ>ڪوڏيو. مال جو= ڪٽڪيو.

امام حسين کي تيرن ترجي ڇڏيو،
تڏهن به ڪربلا ميدان ۾، ڪوڏيو ڪٽڪيوئي ڪين.

[91]

جڏهن **نرنان شهر** ۾ **پکي** ٿيو، تڏهن **ذاتين بيني کاڄ جا** ڪيا.

نرنان= امام حسين. شهر= ڪربلا. پکي= شهيد.

ذاتيون= مَلڪ>ملائڪ. کاڄ جا= طعام>ماتام.

جڏهن امام حسين ڪربلا ۾ شهيد ٿيو،

تڏهن ملائڪن بيني ماتام ڪيا.

[92]

نرنان ولايت ويو، وري **راند جو نه.**

نرنان= امام حسين. ولايت= ڪربلا. راند جو=

موٽو (جُڳ)> موٽيو.

امام حسين ڪربلا ويو، وري موٽيوئي نه.

[93]

نرنانءَ نالي جي **پکيءَ ۾ کاڄ جو** ڏنو.

نرنان= حضرت عباس. نالو= امام حسين.

پکي= هنج. کاڄ= پساهه.

حضرت عباس، امام حسين جي هنج ۾ پساهه ڏنو.

[94]

نالو ۽ نرنانءَ شهر ۾ **شهر** ٿيا، پر **نالي مال جي** ڪيائون کين.

نالو= قاسم. نرنان= علي اڪبر. شهر= ڪربلا. شهر= شهد>

شهيد. نالو= ڪونڊر. مال جي= ڪُٽڪ>ڪٽڪيا.

امام قاسم ۽ علي اڪبر ڪربلا ۾ شهيد ٿيا،

پر ڪونڊر ڪُٽڪيا کين.

[95]

نرنانءَ سُٽ جا مال جا ۽ نالي راند جي پکي ٿيو.

نرنان= امام قاسم. سُٽ جا= ڳانا. مال جا=ٻَڌا.

نالو= شادي. راند جي= ويل. پکي= شهيد.

امام قاسم ڳانا ٻڌا ۽ شاديءَ ويل شهيد ٿيو.

[96]

نالي نرنانءَ کي **مال جي** لڳي، **زناور جر جو** ڪونه ڏنو،

مرڳو **لوهه جو هٿي پکي** ڪيو، **نرنان** اهو **مرض جو** سَنو،

ڏسي **جر ڏک جو، نرنان** پنهنجو ڪيو.

نالو= علي + نرنان= اصغر. مال جي= اُڃ. زناور=
پليت. جر جو= پاڻي. لوهه جو= تير. پکي= شهيد.
نرنان= امام حسين. مرض جو= سُور. جر جو= ريلو.
ڏڪ جو= رت. نرنان= صابر>صابرين. پنهنجو= صبر.
علي اصغر کي اُڃ لڳي، پليتن پاڻي ڪونہ ڏنو،
مرڳو تير هڻي شهيد ڪيو. امام حسين اهو سور سڻي،
ڏسي ريلو رت جو، صابرين صبر ڪيو.

[97]

نرنانءَ جي پنهنجي نالو حاڪم جي ۾ ٽي پنڌ جو ڪاٽيو،
تڏهن بہ وڪر علم جو ڪندو ويو.

نرنان= امام حسين. پنهنجو= پُٽ. نالو=
زين العابدين. حاڪم جو= قيد. پنڌ جو=
ڪشالو. وڪر= شڪر>شُڪر. علم جو= الحمدلله.
امام حسين جي پٽ زين العابدين، قيد ۾ ٽي ڪشالو ڪاٽيو،
تڏهن بہ 'شڪر الحمدلله' ڪندو ويو.

[98]

شهر ۾ مرض جا، نارنان ٽي مال جا.

شهر= ڪربلا. مرض جا= ڪڪرا.
نارنان= مادر. مال جا= ميڙيا.
ڪربلا ۾ ڪَڪرا، مادر ٽي ميڙيا.

[99]

پنهنجي هجي نرنانءَ کي، جنهن نالي کي پکي ڪيو.

پنهنجي= لعنت. نرنان= شمر. نالو= امام حسين.
پکي= شهيد.
لعنت هجي شمر کي، جنهن امام حسين کي شهيد ڪيو.

[100]

شهر ۾ چمر جو ٽيو، مال جا تن نرنائن لاءِ!

شهر= ڪربلا. چمر جو= ڪوس. مال جا=
گهوڙا. نرنائن= گهوڻن.
ڪربلا ۾ ڪوس ٽيو، گهوڙا تن گهوڻن لاءِ!

[101]

ولايت شهر اي نرنان! وکر کي عضوو ڪيئي،
جنهن لاءِ نالي ڪانيءَ جي پئي ٻوليءَ جا ڪيا.

ولايت= ڪين. شهر=سرو>سرئي. نرنان= پليت.
وکر= ڪوئن>ڪوهه + اُن. عضوو= ران>حيران.
نالو= عرس>عرش. ڪانيءَ جي= ڪرسي. ٻوليءَ
جا= ماتام.

ڪينَ سريئي اي پليت! ڪوهه اُن کي حيران ڪيئي،
جنهن لاءِ عرش ڪُرسيءَ پئي ماتام ڪيا.

جُبير اصحابي رحہ

[102]

نرنان ڪُڙمکو هو، جنهن پنهنجي راند جي ڪئي.

نرنان= جُبير (اصحابي). ڪڙمکو= جُنگ.
پنهنجي = جنگ. راند جي= خاصي.
جُبير اصحابي تہ جُنگ هو، جنهن جَنگ خاصي ڪئي.

تميم انصاري رحہ

[103]

نرنانءَ ذاتين مان نڪري، ولايت ويو ڙي!

نرنان= تميم. ذات= انصاري. ولايت=تنگها.
تميم، انصارين مان نڪري، تنگها ويو ڙي!

ٻيبي رابعہ بصري رحہ

[104]

نار نالي کي نرنانءَ ولايت ۾ گڏيو.

نار= ٻيبي رابعہ(بصري). نرنان= ڪعبو. ولايت= مصر.
ٻيبي رابعہ بصريءَ کي ڪعبو مصر ۾ گڏيو.

شيخ سُنيان رحہ

[105]

ڪاٺ نرنان کي ڪپڙي جو پئي ڪيو.

ڪاٺ= نيٽي. نرنار= سنيان. ڪپڙي جو= پليت.
نيٽين، سُنيان کي پليت پئي ڪيو.

فريدالدين عطار رح

[106]

نـــرنـــانءُ ولايـــت ۾ بينو پنهنجي كـــري.

نرنان= عطار. ولايت= فلسطين. پنهنجي=نصيحت.

عـــطـــار فلسطين ۾ بينو نصيحت كـــري.

بادشاهه پير جيلاني رح

[107]

اي نرنالا! كا نالن كي اچي نالي كَر.

نرنالو= داتا دستگير. نالو= مريد. نالو= مدد.

اي داتا دستگير! كا مريدن جي آچي مدد كر.

[108]

اي نالا ۽ اي نرنان! پاڻيءَ واريون پرتيون اٽئي.

نالو= پير. نرنان= دستگير. پاڻيءَ واريون= واهيون>بيواهيون.

اي پير دستگير! بيواهيون پرتيون اٽئي.

[109]

آءُ فقير! ٽيءُ گهر جو، مان درياءَ جي ٽيان.

فقير= دستگير. گهر جو= اجهو. درياءَ جي= ڪنڌي.

آءُ دستگير! ٽيءُ اجهو، تہ مان ڪنڌيءَ ٽيان.

[110]

ڏسو فقير نرنان جو، جنهن كاٺ عورت جو،

لـــوهـــ جـــي منجهان، اَن جـــو كـــري ڇڏيو.

فقيرجو=معجزو. نرنان=محي‌الدين. كاٺ جو= ٻيڙو. عورت= ٻيڙي. لوهه جي= تار. اَن جو= تارڙ>تاري.

ڏسو معجزو محي الدين جو، جنهن ٻيڙو ٻيڙيءَ جو، تار منجهان تاري ڇڏيو.

[111]

ٽيءُ نـالو نرنـانءُ جـو، تـہ گهـــ مـــال جـــو كرئـي،

جيئـــن ولايـــت ۾ پنهنجـــو ٽيئـــي كونـــ.

نالو=مريد. نرنان= محي الدين. ڳهه= والي. مال جو= وڙُ. ولايت= آخرت. پنهنجو= پولو.

ٽيءُ مريد محي الدين جو، ته والي وڙُ ڪرئي،
جيئن آخرت ۾ پولو ٽيئي ڪونہ.

[112]

عورت رڇ جر جي ۾ ڪري نالو ڪاڇ،
منيءَ جي ڏيئي مال جي ٽي، لاڻائين نرنان تان پنهنجي.

عورت= سهڻي. رڇ= گهڙي>گهڙي. جَر جي= سير. نالو= الله +كاڇ= تُهه>تهار= الله تهار.
منيءَ جي= سِر. مال جي= سرهي. نرنان= مرد. پنهنجي= ميار.

سهڻي گهڙي سير ۾، ڪري الله تهار،
سِر ڏيئي سرهي ٽي، لاڻائين مرد تان ميار.

[113]

تون وئين شهر ۾، نر نالو ڏنئي،
پوءِ ڪپڙي جي ڇو نہ ورتئي.

شهر= بغداد. نرنالو= دستگير. ڪپڙي جي= داوَن.
تون وئين بغداد ۾، دستگير ڏنئي، پوءِ داوَن ڇو نہ ورتئہ.

منصور حلاج رحہ

[114]

نالو چڙهي حاكيماڻي تي، نالو نالو پيو چوي.

نالو= منصور. حاكيماڻي= سوري. نالو= آئل+ نالو= حق>اَناالحق.

منصور چڙهي سوريءَ تي، 'اناالحق' پيو چوي.

[115]

جڏهن نرنان پولي چيائين، تڏهن مٽيو جر جو ٽي پيو.

نرنان= آئل+پولي= حق>اناالحق. مٽيو= پارس. جر جو= پلٽيو>پلٽجي.
جڏهن 'اناالحق' چيائين، تڏهن پارس پلٽجي پيو.

شمس تبريز رحہ

[116]

نرنان نالو ڪيو، جنهن لاڻي **مال جي پنهنجن** تان.

نرنان= شمس. نالو= شاهي. مال جي= ڪل.

پنهنجن= لڳن.

شمس شاهي ڪئي، جنهن لاڻي ڪَل لڳن تان.

[117]

نالي نرنان ذات قبولي، **پنهنجي** ڏنائين.

نالو= شمس+ نرنان= تبريز. ذات= شر<

شرع. پنهنجي= ڪَل>ڪلڙي.

شمس تبريز شرع قبولي، ڪَلڙي ڏنائين.

[118]

نالي نرنانءَ جي وڻ مٿي ٽي **ڪاچ جي** پڪي.

نالو= شمس+ نرنان= تبريز>شمس تبريز.

وڻ= سورج. ڪاچ جي= ٻوٽي.

شمس تبريز جي سورج مٿي ٽي ٻوٽي پڪي.

قلندر شهباز رحہ

[119]

نرنان آيو **ولايت** مان، **شهر** ۾ اچي **راند جو** ڪيائين.

نرنان= قلندر شهباز. ولايت= مروَند.

شهر= سيوهڻ. راند جو= غوغاءِ.

قلندر شهباز آيو مروَند مان، سيوهڻ ۾ اچي غوغاءِ ڪيائين.

[120]

ڪپڙ جو وجهي ڪائيءَ ۾، **فقير** ماريائون،

ويجي ڏيڪاريائون، **نالي ۽ نرنانءَ** ڪي.

ڪپڙ جو= گز. ڪائي= ڪمان. فقير= ملنگ.

نالو= قلندر. نرنان= شهباز.

گز وجهي ڪمان ۾، ملنگ ماريائون،

ويجي ڏيڪاريائون، قلندر شهباز ڪي.

ساجن سوائي رحہ

[121]

نالو نرنان آهي ٻنيءَ ۾.

نالو= ساجن+نرنان=سوائي>ساجن سوائي.

ٻنيءَ جو= ڪوڙجو.

ساجن سوائي آهي ڪوڙجي ۾.

شاھ قادري رحہ

[122]

نرنان ڳھ ڪاٽ وارو شھر ۾ آهي.

نرنان= شاھ قادري. ڳھ= روپو. ڪاٽ= در.

شھر= بدين.

شاھ قادري روپن درن وارو بدين ۾ آهي.

باب ٻيو

تاريخي گجهارتون

کان سُجان

[123]

نار نالي! جهل پنهنجي نالي نرنانءَ کي،
جو هال جن ۾ ٽو کاٽ جون وٺي.

نار نالي= گنگل راٽي. نالو= کانَ+
نرنان= سُجان. مال جون= گهٽيون.
کاٽ جون= ڪرايون.

گنگل راٽي! جهل پنهنجي کان سجان کي،
جو گهٽين ۾ ٽو ڪرايون وٺي.

[124]

ليکي کي سمجهاءِ، جو شهر جن تي ٻيهي، کاٽ جون ٽو وڃي.

ليکو= ٻ ۽ ٽي>ٻٽي>ٻيٽي. شهر جا= در>
درن، کاٽ جون= ٻانهون.

ٻيٽي کي سمجهاءِ، جو درن تي ٻيهي ٻانهون ٽو وڃي.

[125]

نالي نرنان! پنهنجيءَ کي هٿ نہ لاءِ.

نالو= کان + نرنان= سُجان>کان سجان.
پنهنجي= ٻانهن.

کانَ سجان! ٻانهن کي هٿ نہ لاءِ.

[126]

نالا ۽ نرنان ڇوڙ، پکي رات مال جي.

نالا= رکان>کانَ. نرنان= سُجان. پکي= مٿنا>
مين + نُون. مال جي= گُجر>گُجري>گذري.

کانَ سجان ڇوڙ، مينون رات گذري.

[127]

اي ميان نرنانءَ! تون نرنان جهلين نہ پنهنجو پلين،
هو نارنان پنهنجي سکيو، نرنان ڇنيو، نرنان ڪري،
تنهن کي نرنان، پنهنجو ڪيئن ڪندو!

نرنان= سجي كارياڻي. نرنان= كان سُجان.
پنهنجو= پٽ. نارنان= چگّي. پنهنجي= كار.
نرنان= هار. نرنان= گلزار>گل + ڏار.
نرنان= خاوند. پنهنجو= كمڙ>كمندو.
اي ميان سجي كارياڻي! تون كان سجان جهلين، نہ پٽ پلين،
هو چگّي كار سكيو، هار چنيو، گل ڏار كري،
تنهن كي خاوند كيئن كمندو!

رام سيتا

[128]

سُٽ جو لڳو نرنانءَ کي ولايت ڏنائين،
مرض جي ڪري نار ڪٽي، ليکي جي نيائين.

سُٽ جو= واجهه>وجهه. نرنان= ڏهيسر.
ولايت= سورت>صورت. مرض جي= سٽَ.
نار= سيتا. ليکي جي= سادِكي>سا +دِكي.
وجهه لڳو ڏهيسر کي، صورت ڏنائين،
سٽَ ڪري سيتا ڪٽي، سا دِكيءَ نيائين.

[129]

نالي چيو نرنانءَ کي، نار رات پولي!

نالو= رام. نرنان= لڇمڻ. نار= سيتا.
پولي=گئڙي>گئي + ڙي.
رام چيو لڇمڻ کي، سيتا رات گئي ڙي!

[130]

نر نالي جيت هٽائي، ڪامڻ تنهنجي ڪاڻ.

نر نالو= سڏاونت. جيت= سيرنگ>سرنگهه.
ڪامڻ= شولَنڪا.
سڏاوَنت سرنگهَ هٽائي، شولَنڪا تنهنجي ڪاڻ.

[131]

نرنان، پولي ڪئي، شهر لُٽيو ڙي!

نرنان= هنومانُ. پولي= هاءِ. شهر= لنڪا.
هنومان هاءِ ڪئي، لَنڪا لُٽيوڙي.

افلاطون

[132]

پنهنجيءَ کان پوءِ، **نرنان پولي** ڪئي.

پنهنجي= تڪبير. نرنان= افلاطون. پولي=ڊال ڊال.

تڪبير کان پوءِ، افلاطون "ڊال ڊال" ڪئي.

نصوحو

[133]

نئين سڄ **نالو** جنهن جو، **ذات ۽ ڪپڙ** ڪاءِ،

هٽي **جر ڪاٺ جي** ڪي، ڏڃي نہ ڪنهن جي ڏاءِ،

رب اهڙو مالڪ آءِ، جو **جاءِ انڌو** ڪيائين اُن ڪي.

نالو= نصوحو. ذات=ڪوسا>ڪوسيو. ڪپڙ=

ڪفن. جر جو= ڪاٺ. ڪاٺ جي= ساهمي>سامين.

جاءِ جو= طبقو>طبق. اَنڌو= بي روشن>روشن.

نصوحو نالو جنهن جو، ڪوسيو ڪفن ڪاءِ،

هٽي ڪاٺ سامين جا، ڏڃي نہ ڪنهن جي ڏاءِ،

رب اهڙو مالڪ آءِ، جو چوڏهن طبق روشن ڪيائين ان ڪي.

[134]

نرنان جنهن جو نانءُ، **جر جا جوڳين** کي هٽي.

نرنان=نصوحو. جر جا= ڪاٺ.

جوڳي= سامي>سامين.

نصوحو جنهن جو نانءُ، سو ڪاٺ سامين کي هٽي.

[135]

اي **نالا! نرنانءَ** وٽي، **نار نالي** گهر، وري اڇي **گهر جو** ڏٺئي!

نالو= نصوحو. نرنان= ليکو>ليکو. نار نالي=

رکي. گهر جو= مارنگ>رنگ.

اي نصوحا! ليکو وٽي گهر رکي، وري اڇي رنگ ڏٺئي!

[136]

نر نالي کي **نار** ملي، پوءِ وڃي **نرنان** ٿيو.

نر نالو= نصوحو. نار= صحت>نصيحت.

نرنان= حاصل>واصل.

نصوحي کي نصيحت ملي، پوءِ وڃي واصل ٿيو.

[137]

لوهه جي کي عورت نالي چا ڪندي.

لوهه جو= سوئو>نسوئو>نصوحو.

عورت نالي= هدايت

نصوحي کي هدايت چا ڪندي.

سڪندر بادشاهه

[138]

نالي جهڙو **ذات** ٿيوئي ڪوڙ،

نرنانءَ سان حاڪم جي ڪري، جنهن **ملڪ نالي** ڪيو.

نالو= سڪندر. ذات جا= سورهيه. نرنان= دارا.

حاڪم جي= لڙائي. مُلڪ= سنڌ. نالو= فتح.

سڪندر جهڙو سورهيه ٿيوئي ڪوڙ،

دارا سان لڙائي ڪري، جنهن سنڌ فتح ڪئي.

نوشيروان

[139]

نالو ماري **نالي** کي، سو ته **نالو** ڏي.

نالو= شتر. نالو= برشم. نالو= نوشيروان.

شتر ماري برشم کي، سو ته نوشيروان ڏي.

چيچ

[140]

نرنان آيو، **نار** ڪٽي **ولايت** ويو.

نرنان= چيچ. نار= ڏيپ. ولايت= وَنئڪٽ.

چيچ آيو، ڏيپ ڪٽي وَنئڪٽ ويو.

هنود ڪاسائي

[141]

نالي ذات ولهه مال جا ڪريو، ٿي **ڪاڇ** جا ڪيا.

نالو= هنود. ذات= ڪاسائي. ولِهه=دَمي>

آدمي. مال جو= ڪُهيو. ڪاڇ جا= پاپڙ>پاپ.

هنود ڪاسائيءَ آدمي ڪُهيو ٿي پاپ ڪيا.

[142]

نرنان وڏيءَ **ذات** جو، **پوک جون** ڪري، ڪٽيو **پوک جا** ڪري.

نرنان= هنود. ذات= ڪاسائي. پوک جون= دميون>آدمي. پوک جا= پاڳا.

هنود وڏو ڪاسائي، جو آدمي کُهي ڪٽيو پاڳا ڪري.

دلوراءِ

[143]

نالي جي **نرنان** ۾، ڪنهن جي **نالي** رهي ٿي ڪانہ ميان!

نالو= دلوراءِ. نرنان= دُورو>دور. نالو= عزت.

دلوراءِ جي دور ۾، ڪنهن جي عزت رهي ٿي ڪانہ ميان!

[144]

ڪائي پڪين مٽان، تڏهن **نرنان**ءَ ڪُٽي ڦٽي ڪئي.

ڪائي= مُهري>موري (حڪومت). پڪين= مورن (ماڻهن). نرنان= دلوراءِ.

موري مورن مٽان، تڏهن دلوراءِ ڪٽي ڦٽي ڪئي.

جام سمو سلطان

[145]

نالا اي نرنانءَ! نالن نانءَ ڦٽا ڪيا.

نالو= سمو> سما. نرنان= سلطان. نالو= باغ> باغن. نان= گُل.

اي سما سلطان! باغن گل ڦٽا ڪيا.

پُنرو بداماڻي

[146]

جڏهن تون ٽئين **نرنان**، تڏهن **شهر ملڪ** ٽيو.

نرنان= پُنرو. شهر= پانُ> پانُ. ملڪ= ڪاڇو.

جڏهن تون ٽئين پُنرا، تڏهن ڪاڇو پانُ ٽيو.

لاکو ڦلاڻي

[147]

پير مرد نڙ جا ڏٽي **تودي** اچن **راند جون** ڪٽي،

ڪائي، مال جا تن ڪي ڏي.

پيرمرد= لاکو. نڙ جو= لهرو>لهر. راند جون= کيڏون. ڪاني= ترت>تُرتئون. مال جا= ڏاوڻ>ڏاڻ.

لاکا لهر جا ڏٽي! تو ڏي اچن کيڏون ڪٽي،
تُرتئون تن کي ڏاڻ ڏي.

پريو گاروڙي

[148]

هُو جو **نرنان** آيو، سو **متيءَ جو** ڙي،
جيئڏ کي **واءَ جون** ڏي، سو تہ ڏسو ڙي!

نرنان= پريو + متيءَ جو= گارو>گاروڙي.
جيئڏ= نانگ. واءَ جون= واڇون.

هو جو پريو آيو، سو تہ گاروڙي،
نانگن کي واڇون ڏي، سو تہ ڏسو ڙي!

ڪملا ۽ پُورن

[149]

اي **نارنان**! **نرنان** چوڙ، اجهو **نرنان** آيو.

نارنان= ڪملا. نرنان= مدگر. نرنان= پورن.
اي ڪملا! مدگر چوڙ، اجهو پُورن آيو.

گوگو ڇهواڻ

[150]

نرنالو آيو **شهر** ۾، اچي **مال جا** ڏنائين.

نرنالو= گوگو. شهر= گرنار. مالَ جا= داغ.
گوگو آيو گرنار ۾، اچي داغ ڏنائين.

[151]

نرنان ولايتون اچي مون کي **مال جو** ڏنو.

نرنان= گوگو. ولايت= اروڙ>اروڙئون.
مال جو= هُدو.
گوگي اروڙئون اچي مون کي هُدو ڏنو.

[152]

جتي **بار بلا جا** اَٽڪيا، اُتي **نرنان ڪاني** ڪٽي ويو.

بار جو= آڙو + بَلا جو= منڊ>اَڙمنڊ. نرنان= گوگو. ڪاني= گوءِ.

جتي اَڙمنڊ اٽڪيا، اُتي گوگو گوءِ ڪٽي ويو.

دودو چنيسر

[153]

نرنان ذات کان **مال جو**، تڏهن **نرنان ڪاڻ راند جي**.

نرنان= چنيسر. ذات= مُٽا>ماءُ. مال جو= پُڇ> پڇيو. نرنانءُ= دودو. ڪاڻ جو= پڳُ> پڳَ. راند جي= ٻڌي.

چنيسر ماءُ کان پڇيو، تڏهن دودي پڳَ ٻڌي.

[154]

نرنان مڇي چاڙهي **نالو** آيو.

نرنانءُ=چنيسر. مڇي=چلي. نالو=عالادين.

چنيسر چلي چاڙهي عالادين آيو.

[155]

چوري چوري **ڪڪ**، وڃي **مسيت وارو** اُتاريو.

ڪڪ= سر>چنيسر. مسيت وارو= دين>عالادين.

چوري چوري چنيسر، وڃي عالادين اُتاريو.

[156]

نالي چيو **نرنانءَ** کي، ڏيئي **مال جو شهر** کي پوءِ **راند عضوي** ايناسين.

نالو= ننگر. نرنانءُ= پونگر. مال جو= داغ. شهر= دلي. راند= وري. عضوو= تن>وطن.

ننگر چيو پونگر کي، ڏيئي داغ دلي‌ءَ کي وري وطن ايناسين.

[157]

نالي چيو **نرنان** کي، **پنهنجي عضون** ۾ پکي ٽيناسين.

نالو= ننگر. نرنانءُ= پونگر. پنهنجو= پيءُ. عضوا= هٽ>هٽن. پکي= شهيد.

ننگر چيو پونگر کي، پيءُ جي هٽن ۾ شهيد ٽيناسين.

[158]

نالو ۽ نرنان، پنهنجي لاءِ ويا،
پنهنجو ٿين ڪينڪي، مرڳو ذات ٿيا.

نالو= ننگر. نرنانءُ= پونگر. پنهنجو=پرڃاءُ.
ذات= ماريجي>مارجي.

ننگر ۽ پونگر پرڃاءُ لاءِ ويا،
پرڃاءُ ٿين ڪينڪي مرڳو مارجي ويا.

[159]

نالو ۽ نرنانءُ، ٻئي ذاتي ذات ٿيا.

نالو= ننگر. نرنان= پونگر. ذات= معصوم.
ذات= ماريجيُ>مارجي.

نينگر ۽ پونگر، ٻئي معصوم مارجي ويا.

[160]

ڪاڻ مُلي جو، ٿو ڪاڇ جون گهُري.

ڪاڻ= آلو> آلا>عالا + مُلي جو= دين>عالادين.
ڪاڇ جون= مريون>سومريون.

عالادين ٿو سومريون گهري.

[161]

عورت چيو مرد کي، ڏي مال جو ته منهنجو ٿَري جهيڙو وڃي.

عورت= ٻاگهي. مرد= دودو. مال جو= سگٌ> سگّ.
ٻاگهيءَ چيو دودي کي، ڏي سگّ منهنجو ته ٿَري جهيڙو وڃي.

[162]

رونشي جي چيو ذات کي، وڻ جي جهيڙي کي.

رونشي جي= ٻاگهي. ذات= پاٽيو>پائٽيو. وڻ جو= ٽار.
ٻاگهيءَ چيو پائٽيي کي، ٽار جهيڙي کي.

[163]

نرنانءُ ايندو، راند جي نہ ڏيندو،

نرنانءُ= دودو. راند جي=ٻاگهي.
دودو ايندو، ٻاگهي نہ ڏيندو.

[164]

چوري چوري **ڪڪ**، آندو **مرد سيد** جو،
توڙي مڙن لک، **ذات** نه ڏيان هڪڙي.

ڪڪ= سر> چنيسر. مرد = علو>علاوُل +
سيد جو=دين=علاوالدين. ذات=سومرو>سومري.

چوري چنيسر، آندو علاوالدين کي،
توڙي مڙن لک، سومري نه ڏيانءِ هڪڙي.

[165]

نالي چيو **نرنانءَ** کي، ته **پوک جي** نه ڏيندوسئين هڪڙي.

نالو= دودو. نرنانءَ= عالادين. پوک جي=
مري>سومري.

دودي چيو عالادين کي، ته سومري نه ڏيندوسئين هڪڙي.

[166]

ست جون عالادين تي، **ڳهه** ڪيون دودي.

ست جون=اُجلون. ڳهه=جامڪي>جام +ڪيون.

اُجلون عالادين تي، جام ڪيون دودي.

[167]

نرنانءَ ٿي **حاڪيماڻين** ۾ **ڪاڇ جون** هنيون.

نرنانءَ= دودو. حاڪيماڻو= هنباريون.

ڪاڇ جون= مصريون.

دودي ٿي هنبارين ۾ مصريون (تلوارون) هنيون.

[168]

حاڪم ذات جي لڳي، تي **اوزارن** باهه جا ڪيا.

حاڪم جي= جنگ. ذات جا= جونجهار. اوزار=
تراريون. باهه جا= تجلا.

جنگ جهونجهارن جي لڳي، اتي ترارين تجلا ڪيا.

[169]

مال جن ۾ **نرنانءَ**، سو منهنجو **ڏاند** ڙي.

مال جون= ديميون. نرنانءَ= دودو. ڏاند=سوڙهو.

ديمين ۾ دودو، سو ته سرهو ڙي.

[170]

نرنانءَ چيو **ذات** وارن کي، ڪٽو **ڪاٺ جون**، هلو **ڪپڙجن** ٿي، مون کي **نرنائءَ** ڏسي ٿو **گاهه** ٿئي.

نرنانءَ= عالادين. ذات= مغل. ڪاٺ جون= ڪرسيون. ڪپڙ جا= طنبو. نرنان= دودو. گاهه= سِيءُ.

عالادين چيو مغلن کي، ڪٽو ڪرسيون هلو طنبن ٿي، مون کي دودو ڏسي ٿو سيءُ ٿئي.

[171]

ڪئين مال جنگ جا آيا، پر **نرنانءَ لوهه جا** ٽيائي ڪين.

مال جي= ڪاهه>ڪاهي. جنگ جا= ڪٽڪ.

نرنان= مانجهي. لوهه جا= مُڙيا.

ڪئين ڪاهي ڪٽڪ آيا، پر مانجهي مڙيائي ڪين.

[172]

نرنانءَ، ذات مال جا ڪري، پوءِ **پولي** ٽيو.

نرنانءَ= چنيسر. ذات جا= ڪونڊر. مال جا= ڪُهاڙ>ڪهائڙ>ڪهائي. پولي= پشيمان.

چنيسر، ڪونڊر ڪهائي، پوءِ پشيمان ٽيو.

[173]

شهر ملڪ ٽيو، **نرنانءَ مال** جيئن ويا.

شهر= وڳهه. ملڪ= ويران. نرنان= ڪونڊرَ. مال جو= ڪسڙ>ڪُسي.

وڳهه ويران ٽيو، ڪونڊر ڪُسي ويا.

[174]

عورتون مال جون ٽيون، جن جا **نالا** ۽ **نرنان مال جيئن** ويا.

عورتون= رَنڙيون. مال جون= رُليون. نالا= ڪيهر. نرنانءَ= گهوٽَ. مال جو=ڪسڙ>ڪسي.

رنڙيون رُلي ويون، جن جا ڪيهر گهوٽ ڪُسي ويا.

[175]

نالا! نالن جهل، تہ پوک اَن جون ڏيانءِ.

نالن= سمو>سما. ذات نارين= سميون>

سامون. پوک جون= چليون. اَن جون= چاٽيون>چاٽي.

سما! سامون جهل، تہ چَليون چاٽي ڏيانءِ.

[176]

اهو نار نانءَ راند جو ڪيو، نہ تہ شهر ملڪ نہ ٽئي ها.

نارنانءَ = ٻاگهي. راند جو= ٻائيتال. شهر= وڳهہ.

ملڪ= ويران.

اهو ٻاگهيءَ ٻائيتال ڪيو، نہ تہ وڳهہ ويران نہ ٽئي ها.

[177]

نارنانءَ ليکي جو ڪيو، تڏهن نرنائن کي ڏڪ جا لڳا.

نارنانءَ= ٻاگهي. ليکي جو= ٻائيتال. نرنائن=

گهوٽن. ڏڪ جا= گهاءَ.

ٻاگهيءَ ٻائيتال ڪيو، تڏهن گهوٽن کي گهاءَ لڳا.

[178]

نار نڪتي شهر مان، پوک جي ڪندي ويئي،

نرنانءَ گڏيس ڪونڪو، تڏهن وجي ڪپڑي پيئي.

نار=ٻاگهي. شهر=وڳهہ. پوک جي=موڪي>

موڪلائيندي. نرنانءَ=دودو. ڪپڑو=سامر.

ٻاگهي نڪتي وڳهہ مان، موڪلائيندي ويئي،

دودو گڏيس ڪونڪو، تڏهن وجي سامر پيئي.

[179]

شهرٿون نڪتي نارنان، نالو نالو ڪندي ويئي،

نالو گڏيس ڪونہ، وجي ذات ڪپڑي پيئي.

شهر=وڳهہ ڪوٽ. نارنان=ٻاگهي. نالو=دودو.

ذات=ابڑا>ابڑو. ڪپڑو= سامر.

وڳهہ ڪوٽان نڪتي ٻاگهي، دودو دودو ڪندي ويئي،

دودو گڏيس ڪونہ، وجي ابڑي سامر پيئي.

[180]

ذاتيون ۽ ڪامٽيون، نر نالي حاڪيماٽيون.

ذات= سما. ڪامٽيون= سومريون. نر نالو= ابڙو. حاڪيماٽي= سنيال.

سميون ۽ سومريون، ابڙي سنيالين.

[181]

ذاتيون ۽ ذاتيون نالي ڪاٺ جون.

ذات=سما>سميون. ذات=سومرا>سومريون.

نالو=اَبڙو. ڪاٺ جون = پالڪيون>پويان +لڪيون.

سميون ۽ سومريون، اَبڙي پويان لڪيون.

[182]

پولي هجي ذات ڪي، نالي اوزار ڪپڙي جون.

هولي= شاباس. ذات= اَبڙا>ابڙن. نالو= سومرو> سومرن. اوزار جون= سامون. ڪپڙي جون= جهليون.

شاباس هجي اَبڙن ڪي، جن سومرن جون سامون جهليون.

[183]

رڇ جي ڏيئي پنهنجي، سگ مارايائين پنهنجو.

رڇ جي= دلِي>دهلي. پنهنجي= دانهن. سگ= ياءُ.

دهليءَ ڏيئي دانهن، ياءُ مارايائين پنهنجو.

[184]

نالي گاهه جا، ڪپڙي تي ذات.

نالو=ڏونگر. گاهه جا= پوٽا. ڪپڙو= ننگ. ذات= نهڙيا>نهوڙيا.

ڏونگر پوٽا، ننگَ نهوڙيا.

[185]

نالو شهر جي تو چوي ميار جي، چنيسر!

نالو=راڄو>راڄ. شهر جي=مهاڃڻ. ميارجي=حيف. اڄ مهاڃڻ تو چوي 'حيف چنيسر'!

[186]

ٻہ نرنان ۽ کپڑ تون وڙهيا،
شهر سڏي، وڃي پوک تي ٽيا.

ٻہ نرنان= دودو ۽ چنيسر. کپڑ= پگ. شهر= دلي. پوک جو= ڳاهه.

دودو چنيسر پگ تون وڙهيا،
دلي سڏي وڃي ڳاهه ٽيا.

[187]

نالو ۽ نرنان، ٻئي نرنان هئا،
پروڙ ۾ ٻئي، پورهئي جي ۾ پنهنجا ٽيا.

نالو= دودو. نرنان= چنيسر. نرنان= دلبر.

وڙ جي=پاڙ>پاڙ. پورهئي ۾=خفا. پنهنجا=خون.

دودو ۽ چنيسر دلبر هئا،
پر پاڙ ۾ پين ته خفا خون ٽيا.

حمير سومرو ۽ گنگل راڻي

[188]

ٻن نالن جو کانڊ، ٻن نالن جي جوءِ،
پکي تي نالو هو، مڇي تنهن کان پوءِ.

ٻن نالن= حمير سومرو. ٻن نالن= گنگل راڻي

پکي= پيڙ. نالو= پوڙهي. مڇي= رڙي.

حمير سومري کانڊ جي هئي، گنگل راڻي جوءِ،
پيڙ کان پوڙهي ٽي، رڙي تنهن کان پوءِ.

اکبر بادشاهه

[189]

نالي جهڙو نالو ٽيو ئي کونه،
جو شهر ۾ کپڑي جون کري ويو.

نالو= اکبر. نالو= حاکم. شهر= دهلي.

کپڑي جون= لوڏون.

اکبر جهڙو حاکم ٽيوئي کونه،
جو دهليءَ ۾ لوڏون کري ويو.

[190]

نرنان نار تي نالو ٿي پيو.

نرنان= اڪبر. نار=گانوَري. نالو=عاشق.

اڪبر گانوريءَ تي عاشق ٿي پيو.

[191]

ساز وڄي نرنانءَ سُٽي، ته منهنجي نارنان ڪٽي؟

ساز=اُپنگ. نرنان=اڪبر. نارنان=گانوَري.

اُپنگ وڄي، اڪبر سُٽي، ته منهنجي گانوَري ڪٽي؟

پيمجي جاڙيجو

[192]

نرنان ذاتين سين، مال جن تي پوک جا ڪيا.

نرنان= پيمجي. ذات=جاڙيجا. مال جن=ٺڪرن.

پوک جا= ڳاهه.

پيمجي جاڙيجن سين، ٺڪرن تي ڳاهه ڪيا.

مدد خان پناڻ

[193]

نرنانءَ جي مرض ۾، مال جي ٿي هئي.

نرنان= مدد. مرض= وارو>واري. مال جو= قَر>قُر.

مدد جي واري ۾ قُر ٿي هئي.

ميربجر

[194]

نالي ۽ نرنانءَ کي، وڻ جي ولايت ۾ لڳي.

نالو=ميز. نرنان= بجر. وڻ جي= ٽاري>ڪٽاري.

ولايت= ڪَچ.

ميز بجر کي ڪٽاري ڪچ ۾ لڳي.

گامون سچار

[195]

نرنان چيو نرنانءَ کي، انگ جن کان مون راند جا جو نالي کان عورت جا ڪيا.

نرنان= گامڙ. نرنان= غازي. انگ جا= ڳٽڙ>اڳ ڳٽي.

راند جا= ٽپا>ٽپڙ. جر نالو= ڪٽور واهه. عورت جا=پار.

گامڙ چيو غازيءَ کي ته اڳ ڳٽيءَ کان مون ٽپڙ ڪٽور واهه کان پار ڪيا.

ميائڻيءَ جي جنگ

[196]

نار چيو **نرنائ**ءَ کي، تہ **باھ چمر جن** تي چڙهي، وڃي **ذات** مٽيءَ جا ڪر!

نار= راڻي (وڪٽوريا). نرنان=جرنيل. باھ= آگ. چمر جن= بوٽن>آگبوٽن. ذات= ٽالپور. مٽيءَ جا= بند.

راڻيءَ وڪٽوريا چيو جرنيل کي تہ آگبوٽن تي چڙهي، وڃي ٽالپور بند ڪر!

[197]

جي **پنگ جا** هٽن، سي **پوک جون** وڃن، **مال جن** کوڻ کين ڏجن.

پنگ جا= ترا>ترار: پوک جون= ڪانهيون>ڪاهيو.

مال جن= گونرن>گورن (انگريزن)

جي تـــرار هٽن سي ڪاهيو وڃـــن، گـــورن کـــوڻ کين ڏجن.

دهي جي جنگ

[198]

نرنـــانءَ جـــي مـــن ۾ اچـــي **رانـــد جـــو** پيـــو،

عـورت ماري **ڳهـ جو** ڪـري، آڻـي مـون کـي ڏيـو،

تـہ **ڪپڙ جي** لکي ڏيانوَ وڃي **ذاتيـن** سـان ويهـو.

نرنان= شيرمحمد. راند جو=شوق..عورت=فلنگي.

ڳهـ جو=فتو>فتح. ڪپڙ جي=ڪڇ>ڪُجهـ.

ذاتين=چانگن>چانگن.

شـــير محمـــد جـــي مـــن ۾ اچـــي شـــوق پيـــو،

تـہ فلنگـي مـاري فتـح ڪـري، آڻـي مـون کـي ڏيـو،

تـہ ڪجهـ لکـي ڏيـانوَ، وڃـي چـانگن سـان ويهـو.

ڏکڻ ۽ انگريزن جي جنگ

[199]

لوهـ جا لڳا، اُت **پکي** چيپا، **اَن جن** مان ڪي **مال جا** پڳا،

سـي اَڏ **پنـڌ** لنگهـي ويـا، **وڻ** نـہ ڏنئـون **نرنـائن** بنـان.

لوهـ جا= ڪانَ. پکي= ڪانئر. اَن جن= پاندن.

مال جا= گونرا>گورا. وڻ=هيرڻ>هيءُ + رڻ.

نرنائن= جهونجهارن.

ڪانَ لڳا اُت ڪانئر چيپا، پاندن مـان ڪـي گـورا پڳـا،

سـي اَڏ لنگهـي ويـا، هيءُ رڻ نـہ ڏنئـون جهونجهـارن بنـان.

حُر تحريڪ

[200]

مال جن جي نار نالي ۽، نالا نالا ٿيا، نالو جن وکر ۽ نالو تنهن جو حاڪم جو.

مال جن= گونرن>گورن. نار نالو= صاحبان> صاحبي. نالا= حُرَ. نالا= ساماڻا. نالو= بچو. وکر= بادشاهڻ (مصري)> بادشاهه. نالو=پيرو. حاڪم جو= وزير.

گورن جي صاحبيءَ ۽ حر ساماڻا، بچو جن جو بادشاهه، ۽ پيرو تنهن جو وزير.

[201]

نالو ۽ نرنانءَ وجي ذات ٿيا.

نالو= بچو. نرنان= پيرو. ذات= پيلا>پلا.

بچو ۽ پيرو وجي پلا ٿيا.

[202]

ولايت مان نرنان آيو، جنهن اچي کير جا بند ڪيا.

ولايت= ڪلڪتو. نرنان=جرنيل. کير جا= ڏوها>بي ڏوها.

ڪلڪتي مان جرنيل آيو، جنهن اچي بي ڏوها بند ڪيا.

لاٽبٽ صاحب

[203]

ولايتؤن نرنان آيو، جنهن اچي حاڪم جي چالو ڪئي.

ولايت= لندن. نرنان= لاٽبٽ. حاڪم جي=بيگر.

لندن ٿون لاٽبٽ آيو، جنهن اچي بيگر چالو ڪئي.

پير صاحب پاڳاري جي گادي نشيني

[204]

ذات نالو آيو، پوک جا لهي ويا.

ذات= پير. نالو= پاڳارو. پوک جا= لوڙها.

پير پاڳارو آيو، لوڙها لهي ويا.

باب ٹيون

سُرائٹيون گجھارتون: باھريان عشقيه قصا

بانکو شاھ بھرام

[205]

نرنانءَ کتابن جو ذات ڏيون مون،
نرنانءَ مٿي پُون، ٻيا نالا ذات ٽيا.

نرنان= محسن. کتابن جو= مذکور. ذات= معلم>معلومت. نرنان= پِريو. نالو= دانَه. ذات= دوڙيا>ڊوڙيا.

مُحسن، هن مذکور جي، معلومت ڏين مون،
پِريو مٿي پُون، ٻيا به دانهه ڊوڙيا.

[206]

ولايت کان نرنانءَ آيو، جنهن اچي مُئي جا ۾ گھوڙن جا ڏنا.

ولايت= چين. نرنان= بھرام. مُئي جا= پار. گھوڙن جا= چنڀا.

چين کان بھرام آيو، جنهن اچي پار چنڀا ڏنا.

[207]

ان نالي نرنانءَ، ڊاريو ريچ ولايت ۾.

نالو=بانکو + نرنان= شاھ بھرام. ريچ= چونري. ولايت= چين.

اِن بانکي شاھ بھرام، ڊاري چونري چينَ ۾.

[208]

نرنانءَ مرون جيءَ ۾ ويو، اُتي کامڻ سان ڏُڏ جو ٽيو.

نرنان= شاھ بھرام. مرونءَ جي= چين>چين.
کامڻ= گل اندام. ڏڏ جو=گڏڻ>گڏيو.
شاھ بھرام چين ويو، اُتي گل اندام سان گڏيو.

[209]

ريچ، اِها کاچ جي اٽئي، نرنانءَ جي مرض جي.

ريچ=بھڪڻ. کاچ جي=ٻاڦ. نرنان= ويرم ديو.

مرض جي=وات (ٻراڙي).
ڀهڳڻ، اها ٻاڻ اٽئي، ويرم ديوَ جي وات جي.

[210]

نالي نرنانءَ کي ڏيهه ۾ لڏائون.

نالو=بانڪو + نرنان=بهرام. ڏيهه=مصر.
بانڪي بهرام کي، مصر ۾ لڏائون.

تاج الملوک

[211]

نرنانءَ توڪل ڪري، ڪاهي پيو مڇيءَ جيءَ ۾.

نرنان=تاج الملوک. توڪل= الله توهار.
مڇيءَ جي= ڏنڊ.
تاج الملوک الله توهار ڪري، ڪاهي پيو ڏنڊ ۾.

ممتاز دمساز

[212]

جڏهن **نارنان اَن جي** ٿي، تڏهن **نرنانءَ تي پنهنجو** پيو.

نارنان=مهاسندر. اَن جي=ڪري. نرنان=ممتاز.
پنهنجو=ڪشالو.
جڏهن مهاسندر ڪري ٿي، ممتاز کي ڪشالو پيو.

[213]

نالو نالي کي **پنهنجو** نہ ڏئي ها، تہ چو **مرون** ٿئي ها؟

نالو=ممتاز. نالو= دمساز. پنهنجو=علم.
مرون=باندر.
ممتاز، دمساز کي علم نہ ڏئي ها، تہ چو باندر ٿئي ها؟

[214]

ساز وڄي، **نرنانءَ** جاڳي، **نارنانءَ** ڪاٿي؟

ساز=پرتنگ. نرنان=ممتاز. نارنان=ماهہ طلعت.
پرتنگ وڄي، ممتاز جاڳي، ماهہ طلعت ڪاٿي؟

ليلي مجنون

[215]

ذات نند جي ۾ نالو، نرنانءَ ٻولي نالو ٿيو.

ذات=ڪيس> قيس. نند جو=سهڻو(=خواب)
نالو=لڏو. نارنان= ليلىٰ. ٻولي=ڏسي.
نالو= مست.
قيس سهڻو لڏو، ليلىٰ ڏسي مست ٿيو.

[216]

مجنون **فقير** ٿيو، لڳس ليلىٰ جي **ذات**.
فقير= مست. ذات=لغاري>لغار.
مجنون مست ٿيو، لڳس ليلىٰ جي لغارَ.

[217]

نرنانءَ پنهنجي ڪاڻ جي ڪان، **جروڻ جي** ڪري، **عضوي** ڪان **ٻولي** ٿيو.
نرنان= مجنون. پنهنجي=ماءُ. ڪاڻ جو=در>
مادر. جر جي= موڪ +وڻ=لاٽي>موڪلاٽي.
عضوو=تن>وطن. ٻولي=دُور
مجنون مُادَر ڪان موڪلاٽي ڪري، وطن ڪان دُور ٿيو.

[218]

وڪر مال جو ڪري، اِجهو **نرنانءَ** آيو!
وکر= ڪاتو>ڪاتئون. مال جو=پنڌ. نرنان=قيس.
ڪاتئون پنڌ ڪري، اِجهو قيس آيو!

[219]

وڪر ڪري آيو هو، هُو **ڪاريگر**، ڏي **عورت**!
وکر=ڪوپرو>ڪو +پرو. ڪاريگر=سُڄيت.
عورت= ليلىٰ.
ڪو پَرو ڪري آيو هو، هُو سُڄيت، ڏي ليلىٰ!

[220]

ڏي نرنانءَ ڏي، ڏي ڏينهن، **ڪاڻ جي** ۾ **جر جو** ٿيو،
نارنانءَ آڻي، جنهن **ٻولي** ڪئي، تڏهن **نرنانءَ ڪاڻي جيءَ** مان **نالو** ٿيو.
ڏي نرنان= محب، مجنون، مبست. ڪاڻ جو=
هُرلو. جر جو=وَهيو. نارنان= ليلىٰ. ٻولي=
بَس. نرنان=مجنون. ڪاڻي جي=ڳاڏي.
نالو= چُڻو.

محب مجنون مست ٿي، ٿي ڏينهن هرلي ۾ وهيو،
ليليٰ آئي، جنهن بس ڪئي، ٽڏهن مجنون ڳاڏيءَ مان چُٽو.

[221]

نرنانءَ عضوو مرون جو چميو، چيائونس ته اي **نرنانءَ** تو چا ڪيو؟
چئي: هيءُ **مرون نارنانءَ** جي **متيءَ جي** ۾ **پولي پولڻ** ويندو هو.

نرنان= مجنون. عضوو= پير. مرون= ڪُتو.
نرنان= مجنون. نارنان= ليليٰ. متيءَ جي=
حويلي. پولي پولڻ= ڪڏهن ڪڏهن.

مجني پير ڪُتي جو چميو، چيائونس ته مجنا تو چا ڪيو؟
چئي: هيءُ ڪتو ليليٰ جي حويليءَ ۾ ڪڏهن ڪڏهن ويندو هو.

[222]

نرنانءَ منهنجي **نرنانءَ** ڪي، **نرنانءَ** چوين ڪيئن،
چيري وڻ واڻئي جو، تنهن کي **گاهه جون** هڻين ڪيئن!

نرنان= محب. نرنان= مجنون. نرنان= چريو.
چيري جو= ڪُل> عاقل. وڻ جو= پورُ.
واڻئي جو=اکر>اکرين. گاهه جون=ڪامون.

محب منهنجي مجني ڪي، تون چريو چوين ڪيئن،
عاقل پوري اکرين، تنهن کي ڪامون هڻين ڪيئن!

[223]

پنهنجو ته ڪونهي، **مال جو** چئين ته ڏيان!

پنهنجو=رت. مال جو= ماس.
رت ته ڪونهي، ماس چئين ته ڏيانءِ!

[224]

جيئن **نرنانءُ فقير ٿيو**، تيئن **نارنانءَ** کي به **ذات** هئي.

نرنان= مجنون. فقير=داس>اُداسي. نارنان=
ليليٰ. ذات= پيسڪ>به + سڪ.

جيئن مجنون اُداسي ٿيو، تيئن ليليٰ کي به سڪَ هئي.

[225]

نالي جو لکائي ڏنئون، **وکر** ويچاري کي.

نالو=لوکو>لوکئون. وکر=وهه.
لوکئون لکائي، ڏنئون وهه ويچاري کي.

[226]

وکر پنهنجو ذات ٿيو، اجان پيو چمر جي ڪري.

وکر=وهِ. پنهنجو=پيءُ>پِي. ذات=خشڪ>
خوش. چمر جي = گهرڪڻ>گهرَ +ڪرڻ.
وهِ پِي خوش ٿيو، اجان پيو گهرَ ڪري.

[227]

توڙي اوزار هجي، ته به آءٌ راند جي وڃان.

اوزار=وهڪرو (سونارڪو اوزار، جنهن سان
ٽپو لڳي)> وهِ +ڪڙو. راند جو=پينگهوڙو>
پي + گهڙو.
توڙي وهِ ڪڙو هجي، ته به آءٌ پِي گهڙو وڃان.

[228]

شهر ۾ نرنان۽ نالو ٿيو،
جنهن وکر ۾ ماڻهو ذات ٿين، تنهن مان هن مال جو ڪيو.

شهر= مصر. نرنان=مجنون. نالو= مست.
وکر= زهر. ذات=مري. مال جو= ڏوءُ.

مصر ۾ مجنون مست ٿيو،
جنهن زهر ۾ ماڻهو مري وڃن، تنهن مان هن ڏوءُ ڪيو.

[229]

مٽيون پيتر جن سان، ڪڙو تن پيان،
تهان پوءِ ٿيان، نالو تنهن نارنان۽ جو.

مٽيون= مصريون. ڪڙو= زهر. نالو=
مجنون. نارنان= ليلىٰ.

مصريون پيتر جن سان، زهر تن پيان،
تهان پوءِ ٿيان، مجنون تنهن ليلىٰ جو.

[230]

اي ميان نرنان۽! مُلڪ بيٺو سڏ،
آءٌ نارنان۽ پوک جي ٿي اچان.

نرنان= مجنون. مُلڪ= اُپو. سڏ=هو>هُج.
نارنان= وَسندي>وَسَ. پوک جي= چَري.
اي ميان مجنا! اُپو بيٺو هُج، آءٌ وَسَ چري ٿي اچان.

[231]

وَهتَ ٻولي ءَ لاءِ نرنان ءَ سُڪي حاڪيماڻو ٿي پيو.

وهتَ ٻولي= لئي لئي>ليلي. نرنان= مجنون.
حاڪيماڻو= ڪاڻ.

ليلي لاءِ مجنون سُڪي ڪاڻ ٿي پيو.

[232]

نرنان ڪاڻ ٿيو، پوڪ جن جهيڙا ڪيا.

نرنان=مجنون. ڪاڻ= بُندِ. پوڪ جن=
ولهين. جهيڙو=ويڑهه.

مجنون بُندِ ٿيو، ولهين ويڑهه ڪيا.

[233]

ڏس **نالو نرنان ءَ** جو، جو **شهر** ٿون ويڑو آهي.
پرجي **شهر** ٿون ويڑو آهي، تہ ہ **ڪپڙي جي** ۾ ٻيئو آهي.

نالو= مستي. نرنان= مجنون. شهر= هالا>
هالئون>حالئون. ڪپڙي جو= برُ.

ڏس مستي مجني جي، جو حالئون ويڑو آهي،
پر جي حالئون ويڑو آهي، تہ ہ برُ ۾ ٻيئو آهي.

[234]

نالو چڙهيو **نالي** تي، تنهن کان پيو **نار نالو** گهري!

نالو=نندو(ولَ). نالو=مجنون. نار نالو=ليلي.

نندو چڙهيو مجني تي، تنهن کان پيو ليلي گهري!

[235]

نالو چڙهيو **نالن** تي، **وڻ جن** اچي **مرون ءَ جو** ڪيو،
تڏهن هن تي **مرد نالي** اچي **عيب** جو ڏريو،
ء **نالي ذات** اچي **محنت جو** هنيو،
تڏهن **نرنان ءَ** ڪٽي **نار نار** ڪيو.

نالو= نندو. نالا= ميرء مجنون. وڻ جن= ولين.
مرون ءَ جو=ويڑهه. مرد نالي= شهباز.
عيب=ڪيرو>آڪيرو. نالو=ميرء. ذات=دايو.
محنت جو= ڪهاڙو. نرنان= مجنون.
نارنار= ليلي ليلي.

نندو چڑھيو مير مجني تي، ولين اچي ويڑھ ڪيو،
تڏھن ھن تي شھباز اچي آکيرو ڪيو،
ھ مير ڏائي اچني کھاڙو ھنيو،
تڏھن مجني کڻي 'ليلئ ليلئ' ڪيو.

[236]

پکي نرنان مٿان وجي **ڏڪ جو** ڪيو.

پکي=شھباز. نرنان= مجنون. ڏڪ جو= کيرو>آکيرو.

شھباز، مجني مٿان وجي آکيرو ڪيو.

[237]

نالي ذات لوھ جو ھنيو، پر **نرنانءَ پوک** جي ب ڪاڻ ڪئي.

نالو= باغائي. ذات= بٹارو. لوھ جو= کھاڙو.

نرنان= مجنون. پوک جي= کورڙ>کا +رڙ.

باغائي بٹاري کھاڙو ھنيو، پر مجني کا رڙ ب ڪاڻ ڪئي.

[238]

لڳو **ڪُتو ڪاڻ** کي، **نرنان** ڪئي، **راڳ جي**.

ڪُتو=کھاڙو(نالو ڪُتي جو). ڪاڻ= بُنڊ.

نرنان= مجنون. راڳ جي= لئي>ليلئ.

لڳو کھاڙو بُنڊ ۾، مجني ڪئي، 'ليلئ'!

[239]

نالي نرنان چڏيئي **مٿي** تُ ڏِس!

نالو=جتو>جتي. نرنان= مجنون. مٿي=اُتي.

جتي مجنون چڏيئي، اُتي تُ ڏس.

[240]

نارنانءَ چيو ت **نرنانءَ مال** ڏيکار، نہ ت **نرنان** جي ٽي ماري.

نارنان= ليلئ. نرنان=مجنون. مال=مينھن>مُنھن. نرنان=سڪندر>سڪ +اندر.

ليلئ چيو ت 'مجنا' منھن ڏيکار، نہ ت سڪ اندر جي ٽي ماري.

[241]

نرنانءَ ذات پنھنجيءَ کي، **حاڪم جي** ڪئي،
پر **نارنانءَ نرنانءَ** تان **عضوي جي** نہ ڪنئي.

نرنان= قمر. ذات=قاضي. پنهنجي=ڏيءَ.
حاڪر جي=نصيحت. نارنان=ليلىٰ. نرنان=
مجنون. عضوي جي=دل.

قمر قاضي ڏيءَ کي نصيحت ڪئي،
پر ليلىٰ مجنو تان دل ئي نه ڪئي.

[242]

جر جي لڳي نارنانءَ کي، تڏهن نرنانءَ لاءِ گهرَ جي ٿي.

جرَ جي= لهر. نارنان=ليلىٰ. نرنان= مجنون.
گهرَ جي= چَري.

لهر لڳي ليلىٰ کي، تڏهن مجني لاءِ چرِي ٿي.

شيرين فرهاد

[243]

پولي پنهنجو، هليو ڪٽي نالو نرنانءَ ڏي.

پولي= ونِي. پنهنجو=قول. نالو= ٽيڪر.
نرنان= جبل.

ونِي قول، هليو ڪٽي ٽيڪر جبل ڏي.

[244]

ڪري پنهنجي نرنانءَ جي، ذات ڏانهن ڪُتي،
نالي ڳاريو ڪاچ جو، ٿوريون ڪندي گاهه ڪي.

پنهنجي=آس. نرنان= الله. ذات=هلايو>هليو.
ڪُتو= جبل (نالو ڪتي جو). نالَو= مرد.
ڪاچ جو= ماهه. ٿوريون= پٿون. گاهه=پٿر.

ڪري آس الله جي، هليو ڏانهن جبل،
مرد ڳاريو ماهه، پٿون ڪندي پٿر ڪي.

[245]

تنهن نالي کي پنهنجي، جو پار جو ڪين رڇ ڪان.

نالو=فرهاد. پنهنجي=شاباس. پار جو=ڏڪڻ>
ڏڪيو. رڇ=ڏونگهو>ڏونگر.

تنهن فرهاد کي شاباس، جو ڏڪيو ڪين ڏونگر ڪان.

[246]

مال کپڑي جا وير، نالي تنهن نار لاءِ.

مال جا=ٽکر. کپڑي جا=ٽانڪا>

ٽاکيا. نالو=فرهاد. نار=شيرين.

ٽکر ٽاکيا وير، فرهاد تنهن شيرين لاءِ.

[247]

عاشق **نرنانءَ کاٽ جو، کاڇ جي پنهنجي ٻر.**

نرنان=ڏونگر. کاٽ جو= ڏاريو. کاڇ جو=

شيرين. پنهنجو=شوق.

عاشق ڏونگر ڏاريو، شيرين جي شوق ٻر.

[248]

نارنانءَ شهر جي مان نڪري **نرنانءَ** ڏي ٽي ويئي.

نارنان= شيرين. شهر جي=سرحد. نرنان=فرهاد.

شيرين سرحد مان نڪري، فرهاد ڏي ٽي ويئي.

[249]

ڳالهه پنهنجي نار کي، **پکيءَ جي** مٽان **نرنانءَ** جي.

ڳالهه= سچي. پنهنجي=سڪ. نار=شيرين.

پکيءَ جو=ڦٽڪو>ڦٽڪي. نرنان=فرهاد.

سچي سڪ شيرين کي، ڦٽڪي مٽان فرهاد جي.

[250]

مرض جو کيائون پنهنجو، فقير جو آچار ڪري هليا.

مرض جو=صدقو. پنهنجو=ساهه. فقير جو=نينهن.

آچار=نبيرو.

صدقو کيائون ساهه، نينهن نبيري هليا.

مل محمود ۽ مهرنگار

[251]

ولايت مان نرنانءَ آيو، جنهن شهر ٻاهران حاڪم جو ڪيو.

ولايت= مڪو. نرنان=مل محمود. شهر=

نيرون ڪوٽ. حاڪم جو=شڪار.

مڪي مان مل محمود آيو، جنهن نيرون ڪوٽ ٻاهران شڪار ڪيو.

[252]

مال جون ڏسي، پنهنجو ڪيائين نرنانءَ تي.

مال جون=ڏاريون>ڏاريو. پنهنجو=
دهمان. نرنان=مل محمود.
ڏاريو ڏسي، دهمان ڪيائين مل محمود تي.

[253]

ڳَهه جي لڳي نار ڪي، جڏهن ڏٺائين جبل جي نرنانءَ ۾.

ڳهه جي= لَنءُ. نار=مهرنگار. جبل جي=
مومياڻي>منهن مهانءِ. نرنان=مل محمود.
لَنءُ لڳي مهرنگار کيْ، جڏهن ڏٺائين منهن مهانءِ مل محمود کي.

[254]

پڪي وڃ پرجُوءِ، جنهن هنڌ نالا هون،
وڃي چئُو نالي روبروءِ، ته ڪا شيءِ پنهنجو ڪاڻ تي ڪڏهن ڪين رکيوءِ.

پکي= ڪاهو. پرجُوءِ= ڪهي. نالا=مل + محمود.
نالو=مل محمود. شيءِ=نگار. پنهنجو=پاسو.
ڪاڻ جو=پلنگ.

ڪاها! وڃ ڪهي، جنهن هنڌ مل محمود هوءِ،
وڃي چئُو مل محمود کي روبروءِ،
ته نگار پاسو پلنگ تي ڪڏهن ڪين رکيوءِ.

[255]

ونءُ نالا وَنءُ نرنانءَ، وڃي نرنانءَ کي چئجو،
ته هيءَ جا نارنالي تنهنجي لاءِ تڙ تي بيني، سا ڪپڙي جو نه ڏري.

نالا=رتو ۽ راڏو. نرنان=مرد. نرنالي=
مهرنگار. ڪپڙي جو= پاسو.

ونءُ رتا ۽ راڏا مرد، وڃي مل محمود کي چئجو،
ته هيءَ جا مهرنگار تنهنجي لاءِ تڙ تي بيني، سا پاسو نه ڏري.

[256]

نار سُٺ جو پنهنجي ۾ ڪپڙي جي سان نرنانءَ کي.

نار=نگار. سُٺ جو= نيو. پنهنجو=گهر. ڪپڙي
جو= برقعو. نرنان= مل محمود.
نگار نيو گهر ۾ برقعي سان مل محمود کي.

[257]

نالو وڏائون جر جي ۽، تڏهن نارنالي جو پنهنجو ۽ شهر ٿيو.

نالو=خان. جر جو= کوهه. نار= مهرنگار. پنهنجو= سُک. شهر= ڳنو.

خان وڏائون کوهه ۽، تڏهن مهرنگار جو سک ڳنو.

[258]

علم جي ڪئي مرد جي جڏهن عضوو ڏنائين مرونءَ جي ۽.

علم جي= زير. مرد جو= زور. عضو= چنبو. مرونءَ جو= چنبو.

زير ڪئي زور، تڏهن چنبو ڏنائين چنبي ۽.

[259]

عيب ڏسي عضوو، چورجو تنهن نرنانءَ کي.

عيب= انڊو. عضوو=هٿ. چور جو= پڪڙيو. نرنان=بهادر.

آنڊي ڏسي هٿ، پڪڙيو تنهن بهادر کي.

سيف الملوڪ

[260]

پکي آيو ڪاٺ جو ڪنيئين، نرنانءَ نالو ٿيو.

پکي= گرڙ. ڪاٺ جو=پاندو. نرنان= سيفل. نالو=جو (سب> جو +سبب.

گرڙ آيو پاندو ڪينئين، سيفل سبب ٿيو.)

[261]

هندڪو ڪاسبڪي تي، زحمت پيو ڪائي.

هندڪو=ساڻ>سعد. ڪاسبڪو=بٽو> بَٽُ. زحمت=ڦُلا (اڪين جا).

سعد بَٽَ تي، ڦلا پيو ڪائي.

[262]

جر جون جر جي تي آيون هيون جڏهن،
پنهنجيون پنهنجون نرنان ليکي لڳيون هيون تڏهن،
هاڻي شهر ڪاريگر شهر ۽ ايندين جڏهن،
پنهنجو نالي جو ٿيندو تڏهن.

جر جون= اُپچرُون (اُپچرَ=جَرَ جو تانگهو
پاسو)> اُپچرائون. جر جو=تلاءِ. پنهنجيون=
دلڙيون. نرنان= سيف الملوڪ. ليڪي جو=
گڏيو>گڏيون. ڪاريگر شهر= روغان.
ناٽي جو= ميڙائو.

اُپچرائون تلاءِ تي آيون هيون جڏهن،
پنهنجون دلڙيون سيفل گڏيون هيون تڏهن،
هاٽي شهر روغان ۾ ايندين جڏهن،
پنهنجو ميڙائو ٽينڈو تڏهن.

[263]

جڏهن **جر جرن** تي اچين، تڏهن **ڏڻ مال جون** پسين،
نرنائن کان مٽي، جڏهن **شهر** وجين، **نارنان** ملئي تڏهين.

جر جرن= تڙن، تلائن. ڏڻ مال جو=پچڙوُن>
اپچرائون. نرنائن=ديوَن. شهر=روغان.
نارنان= بديعل.

جڏهن تڙن، تلائن تي اچين، تڏهن اُپچرائون پسين،
ديون کان مٽي جڏهن روغان وجين، بديعل ملئي تڏهين.

[264]

نالو چوي **نرنان** کي، **ڪا نار نالي** هئي **نرنانءَ** ۾.

نالو=سيفل. نرنان=سعد. نارنالي= بديع الجمال.
نرنان=باغ.

'سيفل چوي سعيد کي تہ 'ڪا بديعل هئي باغ ۾.'

[265]

نرنانءَ تيڏي باغ ۾، اِڪ **نرنانءَ** آيا،
ڪامٽي وس ڪري، **مال جيئن** سُور ويا.

نارنان= بديعل. نرنان=سوالي. ڪامٽي=چوڙيلي.
وَس=چِت. مال جي=سانڊِ (ڏاچي)> سانڊي.

بديعل تيڏي باغ ۾ اِڪ سوالي آيا،
چوڙيلي چِت ڪري، سانڊي سُور ويا.

[266]

ذات چگّي، نـالـي مدي، ڪپڙ جن سان گڏي.

ذات چگّي= پري. مدي=بدي>بديعل.

ڪپڙجن= ديون.

پـري نـالـي بديعل، ديـوَن سـان گڏي.

[267]

هنن مُلڪ جن ۽ ذاتين کان، نارنانءَ ڇيري جي ٻلي.

مُلڪ جن=ديهن>ديون. ذاتين= پرين.

نارنان=بديعل. ڇيري جي=جوت.

هنن ديون ۽ پرين کـان، بديعل جي جوت ٻلي.

[268]

هن ذات ۽ ذاتين کان، نارنانءَ ڇيري جي ڪٿ.

ذات= چنڊ. ذاتين=تيورا>تارن. نارنان=

بديعل. ڇيري جي= جوت.

هن چنڊ ۽ تارن کان بديعل جـوت ڪٿ.

[269]

اي نـار نـرنـانءَ! شهـر تنهنجي شهر تي.

نار=بديعل +نرنان=جمال>بديع الجمال.

شهر=دلي. شهر=ڪڇ.

اي بديع الَجمال! دلِـي تنهنجيءَ ڪڇ تي.

کامسين ۽ کامروپ

[270]

نرنانءَ پنهنجيءَ نارنانءَ لاءِ، ڪاسبڪي ٻولي ڪئي.

نرنان=کامسين. نارنان=کامروپ. ڪاسبڪي=

ڪَٽ. ٻولي=اُونڌي.

کامسين پنهنجيءَ کامروپ لاءِ، ڪٽ اُونڌي ڪئي.

هير رانجهو

[271]

واءَ جو ڪر ڪائن سان، نـالـي مِـتي ڙي.

واءِ=هير. ڪر=لُڏڻ>لُڏي. ڪائن=

هندورن. نالو=رانجهو. متي=واري.

هير لُڏي هـنـدورن ۾، رانجهوءَ واري ڙي.

[272]

واءُ ڏڻ جن منجهه هئي، نرنانءُ ٽي ٻولي ڪئي.

واءُ=هير. ڏڻ جن=پينگهن. نرنان=رانجهو.

ٻولي=والار.

هير پينگهن منجهه هئي، رانجهو ٽي والار ڪئي.

[273]

وڪردا انگين وچ پيا نانءُ سڏائيندا ها.

وڪردا=رانجهن. انگ=هزار>هزارو.

نان=خانُو>خان.

رانجهن هزاري وچ پيا خان سڏائيندا ها.

[274]

واه وو نرنانءُ! مال دي ڪاني دا نانءُ.

نرنان=رانجهو. مال دي= چوڙي>چوڙيئي.

ڪاني دا=تختا>تخت. نان=هزاري>هزارو.

واه وو رانجها! چوڙيئي تخت هزارا.

[275]

نرنانءَ حاڪيماڻي ڪئي، نار نالي ڪاڻ.

نرنان=رانجهو. حاڪيماڻي= چڙهائي.

نار=هير. نالو=سيال.

رانجهن چڙهائي ڪئي، هير سيالڻ ڪاڻ.

[276]

نرنانءَ! نارنانءُ جهنگ جو.

نرنان=الله سائين. نارنان=هير.

جهنگ جو=لاهه>لاءِ>ملاءِ.

الله سائين! هير ملاءِ.

[277]

نار کي نرنانءَ ولايت ۾ گڏيو.

نار=هير. نرنان=رانجهو. ولايت=باغ.

هير کي رانجهو باغ ۾ گڏيو.

[278]

نرنانءَ پِت زمين جي، پنهنجيون! نالو ذات آ.

نرنان=رانجهن. پِت جي=بنا. زمين جي=رُجَ.

پنهنجيون=جيڏيون. نالو=جهنگلي>جهنگ.

ذات=سيال.

رانجهن بنا رُجَ، جيڏيون! جهنگ سيال آ.

[279]

اي ذات نرنانءَ! حاكيماڻا نه كر،

آءُ عضوي نه نارنانءَ كاٽ جي.

ذات=قاضي. نَرنان=صاحب. حاكيماڻا=قصا.

عضوو=هڪي>هڪ. نارنان=مجيدي>مجيندي.

كاٽ جي=سنئين.

اي قاضي صاحب! قصا نه كر، آءُ هڪ به نه مجيندي سنئين.

[280]

ذات جا تارين كُهسين، ته نرنانءَ ميڏي كاٽ وڃون وڻ دي نه ويسين.

ذات= قاضي. تارا=كتيون>كاتئين. نرنان=ماهي.

كاٽ دي=من. وڻ دي=مول (مُور).

قاضي! جا كاتئين نال كهسين، ته به ماهي ميڏي من وڃون مول نه ويسين.

[281]

نانءَ مرون، تَين كيها رب دا كِيتا!

نان= كيڏو. مرون= كُتو. رب دا=قهر.

كَيڏوُ كُتا! تَين كيها قهر كِيتا!

[282]

عورت مرض وجئي، كيون نانءَ كيتا هئي ذاتيان كُون!

عورت= هير. مرض=اُپ ساهي>ساهه. نانءَ=

كالُو>كالا. ذاتيان=سيالان.

هيرِ! ساهه وجيئي، كيُون كالا كيتا هئي سياليان كون!

[283]

ذات والا مال دا، تيكون نه هندوُ؟

ذات=كيڙا. مال دا=سِك>سَگّ. هندو=

واڻيا>وڻيا.

كيڙي والا سَگّ، تيكون نه وڻيا؟

[284]

نالو مَ نالي، نرنانءَ رچ ۾.

نالُو=کيڙو. نالو=مومن>مون +من.

نرنان=رانجهن. رَچُ=دلو>دِل.

کيڙو مَ مون من، رانجهن دِل ۾.

[285]

کاچ کون وڻ دي گهتان، ميڪون ڏڏ دي ملي.

کاچ=کيٽيون>کيڙو. وڻ دي=کوئر>

کُوهر>کوهه. ڏُڏ دي=مهي>ماهي.

کيڙي کون کوهه گهتان، ميڪون ماهي ملي.

[286]

اي **نالا ذاتيون** آچ نہ مُئيءَ کي، **کپڙي جا** آچين چو نہ ميان؟

نالو= چوچڪ. ذات=کيڙا. کپڙي جا=

چاڪَ> چاڪر.

اي چوچڪ! کيڙا آچ نہ مئيءَ کي، چاڪر آچين چو نہ ميان؟

[287]

جيٽ نہ ٽيوين ها، **رچ** کپندا هئا **نرنانءَ** ميڏا.

جيت=ماکوڙي>ماءُ +کُ +وڙي. رَچ=

ڍِکڻ. نرنان=ايوب>عيب.

ماءُ کوڙي نہ ٽيوين ها، ڍِکڻ کپندا هئا عيب ميڏا.

[288]

اول تہ **جنڊ جي، ذات هٿيارَ** آهن پوءِ.

جنڊ جي=رانجهہ>رانجهو. ذات=کيڙا.

هٿيار=کنو>کنا.

اول تہ رانجهو، کيڙا کنا آهن پوءِ.

[289]

نر نالي کپڙي جو کيو، پر نار نالي تہ نہ.

نرنالو=چوچڪ. کپڙي جو=چاڪ>چاڪر.

نارنالي=لالي>حلالي.

چوچڪ چاڪر بيهاريو، پر حلالي تہ نہ.

[290]

نالي مين نون **ڪاڻي** ماري، **مٽي مٽي عورت** نہ.

نالو=رانجهو. ڪاڻي=چمڪ. مٽي مٽي=

چيڪي چيڪي>چڪي چڪي. عورت=چُٽي.

رانجهي مين نون چمڪ ماري، چڪي چڪي چُٽي نہ.

[291]

آڻي **وڪـــــر** ڏي، تـــوڪـــي **فقير! ڳـهـ** ڏيان.

وڪر=رانجهن. فقير=جوڳي. ڳهـ=ڪنڊلَ.

آڻـــي رانجهن ڏي، تـــوڪـــي جوڳي! ڪنڊلَ ڏيان.

[292]

هڏڙي ساميءَ من ۾، جو اڇيو **ڪاڻ جي** پني.

هڏڙي=مڙ>ڪامڙ. ڪاڻ جي=ڏوئي>اوڏوئي.

ڪامڙ ساميءَ من ۾، جو اڇيو اوڏوئي پني.

[293]

آيـــس آس رکـــي ڪـــري، تنهنجـــي **نـــالي** تـــي،

توڪـي شـل **نرنـالو** ملـي! مـون کـي **ميـــوي جـــو** ڏي.

نالو=اڳڙ. نرنالو=مراد. ميوي جو=رَسڙ>ترسڙ.

آيـــس آس رکـــي ڪـــري، تنهنجـــي اڳـــڙ تـــي،

توڪـــي شـــل مـــراد ملـــي، مـــون کـــي ترســـڙ ڏي.

[294]

تيڪون ملي **آپڻي**، ميڪون **نانءَ** ملاءِ.

اپڻي=مراد. نان=رانجهو.

تيڪون ملي مراد، ميڪون رانجهو ملاءِ •.

[295]

وڙ نالو تون، لاهـ **عضوي** جي **حاڪيماڻي**.

وڙ=لیار>مل +يار. نالو= ماهي. عضوو=

هينئون. حاڪيماڻي=ڀائي>مانڊائي.

مل يار ماهي تون! لاهـ هينئين جي مانڊائي.

• هير پنهنجي نڻان 'سهتي' کي چئي ٿي تہ: توکي مراد ملي، مون کي رانجهو ملاءِ.

[296]

ذات ميڏا ڳهه، مين سودي دي ۽ راند دِي هان تيڏي.

ذات=عامل>آءُ+ مل. ڳهه=والي.

سودي دي= ٻولي. راند دِي= ٻڌِي.

آءُ مل ميڏا والي! مين ٻولين ٻڌي هان تيڏي.

[297]

هين تہ نرنانءُ، پر مرض نانءُ ڪيتوئي.

نرنان=شهزادو. مرض=عشق. نان=فقيرو>فقير.

هين تہ شهزادا، پر عشق فقير ڪيتوئي.

[298]

نرنانءَ! تيڏي ڪاٺ، نارنانءَ ڪاڻي ٿي.

نرنان=رانجهو. ڪاٺ=ڪان>ڪاڻ. نارنان=هير. ڪاڻي=بيراڳڻ.

رانجهو! تيڏي ڪاڻ، هير بيراڳڻ ٿي.

[299]

اي ميان نرنانءَ! شهر وسئي، مين ڪاڻي ٿي هان.

نرنان=رانجهو. شهر=جهوڪ. ڪاڻي=بيراڳڻ.

اي ميان رانجها! جهوڪ وسئي، مين بيراڳڻ ٿي هان.

[300]

آءُ جيت وارا، ڪيڙي جي، ٻہ- ٿي وات جون ڏي.

جيت=سَپ>سپيرا. ڪيڙي جي=رکي>مُرلي.

وات جون=ڦوڪون.

آءُ سپيرا ڪيڙي مرلي، ٻہ- ٿي ڦوڪون ڏي.

[301]

ذات تيڏي فقيري دي، ذات نرنانءُ.

ذات=جوڳي. فقير دي=منڊ. ذات=سيالڻ.

نرنان=موسيٰ>مسائي.

جوڳي، تيڏي، مَنڊ، سيالڻ مُسائي.

[302]

مال جي ٻُڌي، کاڻ ٿي پئي، جر جي وکر کاڻ.

مال جي=ڦوڪ. کاڻ=بيراڳڻ. جرجي=هير.
وکر=رانجهن.

ڦُوڪ ٻُڌي بيراڳڻ ٿي پئي، هير رانجهن کاڻ.

[303]

جيت نہ کاڏي هون، مين فقير کا بنايا هي.

جيت=نانگ. فقيرکا= بيکُ.

نانگ نہ کاڏي هُون، مين بيکُ بنايا هي.

[304]

گهوڙي جي زمين جيءَ ۾ نرنانءَ ٻيٽو نار گهري.

گهوڙي جي=اَنڌاري. زمين جي=قبر.
نرنان= رانجهو. نار=هير.

اَنـــڌاري قـــبـــر ۾، رانجهـــو ٻيٽو هير گهُـري.

بلند بخاري

[305]

نـــــالـــــي ذات لاءِ وڃ ٿـي ويـــنـــي آهيان.

نالو=بلند. ذات=بخاري. وڃ=کيسن>
کي +سنہ.

بلند بـــخـــاريءَ لاءِ کـــي سنہ ويني آهيان.

روپ بسنت

[306]

اڄي نار پيو جو ڪ، کي هندو آيئي ڏي!

نار=گوري. پرجو=ويس. هندو=روپ، بسنت

اڄـــي گـــوري ويس کـــ، روپ بسنت آيئي ڏي!

برو ۽ باني

[307]

ولايـــت ۾ نـــرنـــانءَ ٿـــي پنهنجي ڪئي.

ولايت=باني. نرنان=برو. پنهنجي=اُلٽي.

بـــانـــيءَ ۾ بـــروي ٿـــي اُلـــٽـــي کـــئي.

چاندو ۽ گنگراج

[308]

انهيءَ وڻ ۾ نرنانءَ آهي، سو راند جوئي نہ.

وڻ= ڪيتڪي. نرنان=پوئر. راند جو=ڪُليو.

انهيءَ ڪيتڪيءَ ۾ پوئر آهي، سو ڪُليو ئي نہ.

انسا بنسا

[309]

اڏر پکي لهہ ولايت، جتي پولي ڏي.

پکي=آتاهہ. ولايت=ستارا. پولي=بنسو.

اڏر آتاهہ، وچ ستارا، جتي بنسو ڏي.

[310]

نارنانءَ چوي تي نرنانءَ کي، تہ چئو پنهنجي نرنانءَ کي، تہ ولايت مان وڻ آڻي ڏي.

نارنان= اَنسا. نرنان= بنسا. نرنان=گروڪاس. ولايت=تيمور. وڻ= توريت.

اَنسا چوي تي بنسا کي، تہ چئو پنهنجي گروڪاس کي، تہ تيمور مان توريت آڻي ڏي.

[311]

ولايتئون پکي آيو، جنهن اچي پولي ڪئي.

ولايت=بنات. پکي=بنسو. پولي=بيروني.

بناتئون بنسو آئيو، جنهن اچي بيروني ڪئي.

باب چوتون

سُرائتيون گجھارتون: موکي متارا

[312]

آءُ نارنانءَ، پر گھہ، اجهي نـــالا آيـــا.

نارنان=موکي. گھہ=کيوتي>وَٽي.

نالا=متارا.

آءُ موکي، پر وَٽي، اجهي مـتـــارا آيا.

[313]

پـــر نـــالا آئيـــا، تـــن آب بـــلا جـــون کيـــون،

ذات اٽئـــون پتـــڻ واري، مقـــام جـــي وڃي ڏيـــون.

پر نالا=موکي. متارا. آب جون=واهيون>وايون.

بلا=پيئڻ. ذات=مڏئي>مڏي. پتڻ جو=

کان>کا نہ کا. مقام جي= سر (نالي لکيل).

موکي! متـارا آئيـا، تـن پيئـڻ جـون وايـون کيـون،

مـــڏي اٽئـــون کانـــ کـــا ســـر وڃي ڏيـــون.

[314]

نـــارنـــانءَ نـــالـــن کـــي، ذات جـــي تہ ڏي.

نارنانءَ= موکي. نالا= متارا. ذات=

سَرکي>سُرکي.

مـــوکـــي! مـــتـــارن کـــي سُرکي تہ ڏي.

[315]

عـــلـــم جي زحمت جيت، ڏنئي، تہ کـــٽـــي ذات کر.

علم جي=شرع>شرا + زحمت=بمي (قوکيل)>

ب + ر. جيت=سپ. ذات= دَبکر>دب +کر.

شـــراب ر ســـپ ڏنئي، تہ کٽي دب (مـــاٹ) کر.

[316]

اولت علم جي ر ڏنو هئي، تڏهن هولي کرين ها.

اُولت=سپني>سپ +ني. علم جي=شرع>

شراب. هولي=وَر (ماٹ).

سپُ ني شراب ر ڏنو هئي، تڏهن وَر (ماٹ) کرين ها.

[317]

اهي **نالا نرنانءَ رچ ائٽ جي وجي ذات ٽيا.**

نالا=متارا. نرنان= ملوڪ. رچ=وٽي. ائٽ جي=ڪاڻ. ذات=مويا>مئا.

اهي متارا ملوڪ، وٽيءَ ڪاڻ وجي مُئا.

[318]

ڳهه جو ست جبيءَ ۾ ذات ڏي.

ڳهه جو=سُپڙو>سَپڙو. ست جو=متاءِ> مٽُ. ذات=مسرق>مَ +سُرڪ.

سپڙو مٽ ۾، مَ سُرڪ ڏي.

[319]

سودي مان سودي جو ڪري، ڳهه جون پريائون، گاهه جي نه پئي فقيرن کي، جڏهن نالو ڏنائون.

سودو=ستو، سودي جو=وَٽو. ڳهه جون= ڪيوٽيون>ڪي +وٽيون. گاهه=ڪلَ. نالو= آدم>دم.

سَٽي مان وَٽو ڪري، ڪي وٽيون پريائون، ڪل نه پئي فقيرن کي، جڏهن دم ڏنائون.

[320]

نرنانءَ ٽا رچ بلا ڪن، چون ته پتڻ وارو اسان کي ڪونهي، پوءِ به مقامن جي ڏيندا سون.

نرنان=متارا. رَچ=بتيون. بلا=پيئڻ. پتڻ وارو=آهو (آسرو). مقامن جي=سِر. (نالي لکيل سر).

متارا ٽا بيتونَ پيين، چون ته آهو اسان کي ڪونهي، پوءِ به سِرَ ڏيندا سون.

[321]

آيا **مال جي ڪري، ڏنئون ته جر جي، پر پوءِ نر نالائي جر جي.**

مال جي=آسَ. جر جي=ڪينَ. (سمنڊ جو نالو)

نرنالا=وَرِيا. جر جي=ڪين. (سمنڊ جو نالو).

آيا آس ڪري، ڏنئون ته ڪين، پر پوءِ وريا ئي ڪين.

باب پنجون

سُرائتيون گجھارتون: مري ۽ 'مگ ٽر'

[322]

نارنانءَ مرد مارايو، ڪيائين ڪڻ منجھ.

نارنان=مري. مرد=مُگ ٽر. ڪ=آڙا

(گاھ جا)> اڙانگن.

مري، مگ ٽر مارايو، اڙانگن منجھ آڇي.

باب ڇهون

سُرائتيون ڳجهارتون: 'قُل وَڏُوو ۽ پورِي'

[323]

نرنانءَ کامڙ کاڙ پوک جي ٽي پيو.

نرنان=قل وڏوو. کامڙ=پوري. پوک جي=
قولر>قولارجي.

قل وڏوو پوريءَ کاڙ قولارجي پيو.

[324]

کاڻيءَ جي پائي کاڻ جي ٻر، کاڻ بہ کنيائون،
اوڏا آيا شهر کي، نارنانءَ پڇيائون.

کاڻيءَ جي=منڊي. کاڻ جي=من. کاڻي=
من. شهر=اُونچل. نارنان=پوري.

منڊي پائي من ٻر، من بہ کنيائون،
اوڏا آيا اُونچل کي، پوري پڇيائون.

[325]

پکي ٻولي ڪن، ڪو جو نرنانءَ آئيو.

پکيْ=تاڙا. ٻوليءَ=تنوار. نرنان=جوڳي.

تاڙا تنوارين، ڪو جو جوڳي آئيو.

[326]

هندکار ٻر هياس، تہ کاڻ جي وڳي ڙي،
جان ذات ٽياس، تہ نرنانءَ پيو ان جي گهُري.

هندکار=رام>آرام. کاڻ جي=مُرلي. ذات=
جوڳي>جاڳان. نرنان=بابو. اَن جي=بکيا.

آرام ٻر هياس تہ مرلي وڳي ڙي،
جان جاڳان تہ بابُو پيو بکيا گهُري.

[327]

هو جو نالو آئيو، تنهن کي سُٽ جا ڏي.

نالو=بابو. سُٽ جا=بخيا>بکيا.

هو جو بابو آئيو، تنهن کي بِکيا ڏي.

[328]

مَـــدني ڏَن کـــي ڏي نـــرنـــانءَ کي.

مدني=پري. ڏَن کي=کيونڪي>کا +
وَڻي. نرنان=فقير.
پـــري کـــا وَڻـــي ڏي فـــقـــيـــر کي.

[329]

چـڏ جر جا، وٺ سُٽ جا، کپڙي جو چئين تہ کپڙي جو ڏيئن.

جر جا=گهمرا. سُٽ جا=بخيا>بِکيا. کپڙي
جو=جامون>جو +مون. کپڙي جو=چوسو>
چئين + سو.
چـــڏ گُهمرا، وٺ بِکيـــا، جـــو مـــون چئين تـــہ ســـو ڏيئين.

[330]

ذاتيون! ذات مَ ڏي، تہ کنهن کوڙ تي پکي ڏسان.

ذاتيون=دايا>دائي. ذات=دائيداٽا>داٽا.
کوڙ=بهانو. پکي=پوريِ.
دائي! داٽا مَ ڏي، تہ کنهن بهاني پوريِ ڏسان.

[331]

ڏئـــي تہ شاهوکاري ڏئـــي، نہ تہ ذات نہ ڏي.

شاهوکاري=توراٽي>تو +راٽي. ذات=
دائيداٽا>دائي +داٽا.
ڏئـــي تہ تو راٽي ڏئـــي، نہ تہ دائي! داٽا نہ ڏي.

[332]

چـَـمر جـــا فـــقـــيـــرا هـــيءُ کـــاڻَ جو اٽئي.

چمر جا=بڪر> بک +مَر. کاڻ جو=سوڳارو
(شڪنجو)> ڳارو. (ان جي لپ).
بَـــکُ مَ فـــقـــيـــرا هـــيءُ ڳـــارو اٽـــئـــي.

[333]

توڙ کاڻ ٻڌين، تہ بہ نرنانءَ ريجهي کينکي.

کاڻ=وٺوهڙ>وٺو +هڙ. نرنان= سامي.
توڙي وٺو هڙ ٻڌين، تہ بہ سامي ريجهي کينکي.

[334]

هوءِ پيئي نالا ڏئي، تہ بہ نالو نالي کين ميان!

نالا=سونو ۽ ڳھٹو. نالو=سامي. نالو=سُرتو(سرجيو)

هوءِ پيئي سونو ڳھٹو ڏئي، تہ بہ سامي سرتو کين ميان!

[335]

جيئن ذات ٻولي ڪنس، تيئن رسو پاڻي جي وجي.

ذات=دايون. ٻولي=دور. رسو=مرڪ>

مرڪ> مرڪيو. پاڻيءَ جو= منجھہ.

جيئن دايون دور ڪنس، تيئن مرڪيو منجھہ وجي.

[336]

نارنانءَ! بينو ڪاڪ جي تي، ان جي نڙو وڻي،

اُڙي نارنانءَ، ڙون ٻوليءَ جا ڪرينس.

نارنان=درسياڻي>دُرس. ڪاڪ جو=در، ان

جي=بکيا. نارنان=ڏجاڻي. ٻولي جا=

سرجائڻ>سرجائينس.

دُرس بينو در تي، بکيا نڙو وڻي،

اُڙي ڏجاڻي، ڙون سرجائينس.

[337]

رڇ ڪاڪ ٿيو، ڪاڇ جي جنگ جوا

رڇ=برتن. ڪاڪ=بيراڳڻ. ڪاڇ جي=پوري

(ڪُڻي، چُوري). جنگ جو=پڳو.

برتن بيراڳڻ جو پوري تو پڳوا

[338]

رڇ ڪري پيو جيئڙ تي، عضوو پکي توتي.

رڇ=برتن. جيئڙ=پوپٽ>پَٽ. عضوو=

پاپڙي>پاپ +ڙي. پکي=پوري.

برتن ڪري پيو پَٽ تي، پاپ ڙي پوري! توتي.

[339]

آءُ فقيرا وڻ ڪپڙي جي، توکي مال جي ڏيان.

فقير=سامي. وڻ=جھل>جھَل، ڪپڙي جي=

جھولي. مال جي=ڏھاڙي.

آءُ سامي! جھَل جھولي، توکي ڏھاڙي ڏيان.

[340]

لوھ جي ان جا ڪري، منھنجي پنھنجي مرض جيئن ڪيئي.

لوھ جي=ساھمي>سامي. ان جا=اسم، پنھنجي=دل. مرض جو=ڪسي.

سامي! اسم ڪري، منھنجي دل ڪسيئي.

[341]

ذات عضون سان پنھنجي گھوڙو جو بہ!

ذات=سامي. عضون=چشمن. گھوڙو=ڪسي.

سامي چشمن سان دل ڪسيئي بہ!

[342]

ڪاٽ جيئن جوگي آئيا، گھر جي بہ پوتي تن.

ڪاٽ جو=آڙو>اڙي! جوگي=اداسي. گھر جي=لئون. پوتي= لاٽي>لائي.

اڙي! اُداسي آئيا، لئون بہ لائي تن.

[343]

ڪپڑي مال پوک جي اُٽئي، تڏھن ڪا رچ ترس.

ڪپڑي جي=بوند. مال جي=بري>برھ. پوک جي=لائي. رچ=گھوڙي.

بوند برھ جي لائي اٽئي، تڏھن ڪا گھڙي تَرس.

[344]

ڏس ڪاڻيءَ جي جنھن ڪي زمين جي ڪيڏي!

راند اَن جي منھنجو، ڪڪن جو ھو تہ وڃي.

ڪاڻيءَ جي=ساھمي>سامي. زمين جي=ڪلا. راند جي=ٻڏي>ٻڏيو. اَن جو=جيءُ. ڪڪن جو=چڪو>چڪيو.

ڏس سامي جنھن ڪي ڪلا ڪيڏي!

ٻڏيو جيءُ منھنجو، چڪيو ھو تہ وڃي.

[345]

اي ذات عورتاَ پنھنجو لايو، وري پنھنجون ڪرين.

ذات=غافل. عورت= گولي. پنھنجو=نينھن. پنھنجون=نندون.

اي غافل گولي! نينھن لايو، وري نندون ڪرين.

[346]

ميچي آءٌ تياس، نہ تہ مچيون ٻيون ئي گھٽيون.

ميچي=مشڪي>شڪي. ميچي=گولي>گوليون.

شڪي آءٌ تياس، نہ تہ گوليون ٻيون ئي گھٽيون.

[347]

اُٽي نارا ٻولي ڪر، پنهنجي وَٽن جا ڪي ڪپڑ جا لڳا.

نار=دائي. ٻولي=ڏيان. وٽن جا=موريا>

مورن. ڪپڑ جا=گز.

اُٽي دائي! ڏيان ڪر، پنهنجي مورن کي گز لڳا.

[348]

پڪي هن شهر ۾ اچي راند جي پيئي،

نرنانءَ هو ڪونڪو، جو ٻولي ڪري.

پڪي=پوري. شهر=قِنو. راند جي=دوکيبازي.

نرنان=ساڏُو. ٻولي=سچي.

پوري هن قِنيءَ ۾، اچي دوکيبازي پيئي،

ساڏو هو ڪونڪو، جو سچي ڪري.

باب ستون

سُرائتيون گجھارتون: سسئي

سسئي جو چرڀ ۽ نندپڻ

[349]

ذات راند جو پٽيو، پوءِ **نار نالي** ٽي ويو.

ذات=ٻانيڙ. راند جو=ٽِپو>ٽِپڻو. نارنالي=نري.

ٻانيڙ ٽِپڻو پٽيو، پوءِ نري ويو.

[350]

رسو ڏنو هو ماڻ، تہ **شهر** نہ ويهندي سسئي.

رسو=طالع (ٻيڙيءَ جو) شهر=نري.

طالع ڏنو هو ماڻ تہ 'نري نہ ويهندي سسئي.'

[351]

ذات کپڙي جيءَ کي، نہ **مال جو نہ نانءَ** جو.

ذات=ٻانيڙياڻي. کپڙي جي=ٻچي. مال جو=

ٽَڻُ (تَڄ) نان=ڏنو.

ٻانيڙياڻيءَ ٻچيءَ کي، ٽَڻ نہ ڏنو.

[352]

جڏهن **راند جي** منجهہ هياس، تڏهن **گاهہ** نہ ڏنو کنهن.

راند جي=پينگهہ>پينگهو. گاهہ=لاٽو>اولاٽو.

جڏهن پينگهي منجهہ هياس، تڏهن اولاٽو نہ ڏنو کنهن.

[353]

نہ **کاڻ جي** ۾ وڏائون، نہ **نرنانءَ** ئي ڏنائون.

کاڻ جو=پينگهو. نرنان=راٽو> اوراٽو.

نہ پينگهي ۾ وڏائون، نہ اوراٽوئي ڏنائون.

[354]

نالو نالي هيڻ، **کين مال جي** سسئي.

نالو=مائو>ماڻ. نالو=کوڙو>کوڙي.

مال جي=نپائي.

ماڻ کوڙي هيڻ، کين نپائي سسئي.

[355]

جيٺ هيٺ نہ پاليو، ڪاڇ جو چوان ڪنهن کي!

جيٺ= ماڪوڙي>ماءُ +ڪوڙي. ڪاڇ جو= ٻيرو>ٻيو +روئي.

ماءُ ڪوڙي هيٺ نہ پاليو، ٻيو روئي چوان ڪنهن کي!

[356]

ڪکن جي ٻولي ڪئي، تہ پنهنجيءَ ڪوڻ نارنالي وجون.

ڪکن جي=ٻني>ٻنهي. ٻولي=صلاح.

پنهنجي=ڳلا. نارنالي=ٻچي.

ٻنهي صلاح ڪئي، تہ ڳلا ڪوڻ ٻچي وجون.

[357]

مرض ڏسيو ٽي رُنو، جو پنهنجو عيب سسئي.

مرض=ماتا. پنهنجو=پيءُ. عيب=ٻوڙي.

ماتا ڏسيو ٽي رُنو، جو پيءَ ٻوڙي سسئي.

[358]

پنهنجو پنهنجي کي پوک جو ڇڏيائون.

پنهنجو=وياءُ. پوک جو=لوڙهو>لوڙهي.

وياءُ پنهنجي کي لوڙهي ڇڏيائون.

[359]

ڄڏهن **اک مرض** هئينءَ سسئي، تڏهن **پنهنجن اُجهي** ڇڏيئي.

اک مرض= ڇمڙ>ڇائي. پنهنجن= مائٽن. اُجهو=لوڙهو.

ڄڏهن ڇائي هئينءَ سسئي، تڏهن مائٽن لوڙهي ڇڏيئي.

[360]

پوک وهٽ جي جيڏيون! نرنانءُ هئي، عضوي ۽ مرونءَ پر نالو ونيو ويئي، پوءِ تڙ جا ڪيائين، ذات رچ هئي نارنانءُ.

پوک جي=هنداڻي>هندواڻي. وهٽ جي= ساڃائي>سا +ڇائي. نرنان=صادق>صندوق.

عضوو=ڪن +مرون=هاتار>ڪنها + تار

ڪنان تار، نالو=نصير>نہ + سير. تڙ جو=وارو.
ذات= ڏوبي. رڄ=هاري>پالي. نارنان=سسئي.
هندواڻي سا ڄائي جيڏيون! صندوق ۾ ڪنان تار جي تار
پر ۾ نہ سير وڻيو ويئي،
پوءِ، واري ڏوہن ڪڻي اڇي پاري (پالي) سسئي.

[361]

لوهئون نڪتي، وڃي ڪائيءَ جيءَ ۾ پيئي،
نڏڪي نار، وڃي پڪين ۾ پيئي.
لوهہ جو=سانير. (وڏو ٽلو). ڪائيءَ جي=صندوق.
نار= سسئي. پڪين=ڪٽياڻين>ڪٽين.
سانيرئون نڪتي، وڃي صندوقن ۾ پيئي
نڏڪي سسئي، وڃي ڪٽين ۾ پيئي.

[362]

مرونءَ ڪان اڳي ريڊ ڪاٺ جي ۾.
مرون=سامبر>سانير. ريڊ=سسئي.
ڪاٺ جي=صندوق.
سانير ڪان اڳي سسئي صندوق ۾.

[363]

ڪير جي ڪان پوءِ، ٿي ذات سسئي.
ڪير جو=ڄائو. ذات=مسلمان.
ڄائي ڪان پوءِ، ٿي مسلمان سسئي.

ساماڻجڻ ۽ پنهون سان عشق

[364]

اول پوڪ جي، پوءِ راند جي، پوءِ نار نالي سسئي.
پوڪ جي=لُڙهي. راند جي=جهٽي.
نارنالي=ساماڻي.
اول لُڙهي، پوءِ جهٽي، پوءِ ساماڻي سسئي.

[365]

نار ڪي نرنانءَ ولايت ۾ گڏيو.
نار=سسئي. نرنان=پنهل. ولايت=پنيور.
سسئيءَ ڪي پنهل پنيور ۾ گڏيو.

[366]

ولايت كان **نرنانءَ** آيو، تنهن اچي **رَچَ جي** کسي.

ولايت=کيچ. نرنان=پنهون. رچ جي=دلي>دلڙي.

کيچ کان پنهون آيو، تنهن اچي دلڙي کسي.

[367]

جرجن ماري **مڙس** کياس **آزار** چرندي،
ڏئي **باهه شهر** کي سا **مال جا** کندي،
تنهن کان پوءِ چوندي، آيم **پنهنجا ڏُکر** جا.

جرجن=چشمن. مڙس=چور> چُور. آزار=سور.
باهه=آگ. شهر=پنيور. مال جا=رَند.
پنهنجا=ڏُک. ڏُکر جا=ڏولاوا.

چشمن ماري چُور کياس، سور چرندي،
ڏئي آگ پنيور کي، رندن تي رڙندي،
تنهن کان پوءِ چوندي، آيم ڏک ڏولاوا.

[368]

پنهون **پوک پار** جو هو، تڏهن کان مون کي **نالي** ۾ هو.

پوک جو=سَلو. پار جو=سرجيو. نالو=کرم.

پنهون سلي کان سِرجيو هو، تڏهن کان مونکي کرم ۾ هو.

[369]

ليکي جو اڳيئي لکيل هو، تڏهن پاتم **مرض جو** پنهل سان.

ليکي جو=انگ. مرض جو=پيچ.

انگ اڳيئي لکيل هو، تڏهن پاتم پيچ پنهل سان.

[370]

جي **اکر جا** لکيل، سي **وکر** ئي کين.

اکر جا=انگ. وکر=ميٽ>ميٽيا.

جي انگ لکيا، سي ميٽيا ئي کين.

[371]

پنهون **نار نالي**، سسئي **نرنانءَ** پچي.

نار نالي=جيوائي>جي +وائي.

نرنان=پيروز>پئي +روز.

پنهونءَ جي وائي، سسئي پئي روز پچي.

[372]

مونکي نيهن **کائي جي** لڳي، اچي **کا عضوو** ڏي!

کائيءَ جي=ناوَکَ. عضوو=لت>مصلحت.

مون کـــي نيهن ناوَکَ لڳي، اچي کا مصلحت ڏي!

[373]

اُتي **پکي نرنالو** آڻي ڏي، توکي **مڇيءَ جون** ڏيان.

پکي=ٻاٻيهو. نرنالو=پنهون. مڇيءَ جون= گهورون (وکرو ڪرڻ).

اُتي ٻاٻيها! پنهون آڻي ڏي، توکي گهورون ڏيان.

[374]

پکي بـــولـي تنهنجي **ذات کـــو رڇ نـــ** يانيان.

پکي=ٻاٻيهو. ذات=آري. رڇ=مٽ.

ٻاٻيها! ٻولي تنهنجي، پر آريءَ کو مٽ نہ يانيان.

[375]

پـــکـــي سوداگر جـــو، **ذات** کو **رڇ** آڻيان.

پکي=ٻاٻيهو. سوداگر جو=ٻول>ٻولايو.

ذات=توسي>توسين. رڇ=مٽ.

ٻاٻيهي ٻـــولايـــو، توسين کـــو مٽ آڻيان.

[376]

ذات پنهـــــون، ســـــي **ذات** مـــــون کـــــي.

ذات=جيپر>جيپار>جي +پار. ذات=ڏيپر> ڏيپار>ڏي + پار.

جـــي پـــار پنهـــونءَ، ســـي ڏي پـــار مـــون کـــي.

[377]

اهي **ٻہ نالا** سي ٻہ سونهن، ڇـام پنهـونءَ جي اُٺ کي،

اهي **ٽرءِ جر جو**، سي ٻہ سونهن ڇام پنهون جي اُٺ کي،

اهي **ٻہ نارن نالا**، سي ٻہ سونهن ڇام پنهون جي اُٺ کي.

ٻہ نالا=جهوڙو ۽ ٻيڙو. ٽر جو=سَرُ. جر جو= واڳون. ٻہ نارن نالا=سونيَ>سونَ، سيائي>سيئي.

اهي جهوڙا ۽ ٻيڙا، سي ٻہ سونهن ڇام پنهونءَ جي اُٺ کي،

اهي سرَ واڳون سي ٻہ سونهن، ڇام پنهونءَ جي اُٺ کي،

اهي سونَ سيئي سي ٻہ سونهن، ڇام پنهونءَ جي اُٺ کي.

[378]

نرنانءَ جي ذاتين سان، پنهنجي اَن اوزار جي ڪرائي،
تـڏهن عـــورت جـــو، مـــال جـــو ٿيـــو.

نرنان=پنهون. ذاتين=ڏوهين. پنهنجي=قسمت.
اَن جا=مُنان>مُلا + اوزار جو=ڪات>ملاقات.
عورت=سسئي. مال جو=سڱ>سَڱ.

پنهونءَ جي ڏوهين سان قسمت ملاقات ڪرائي،
تـــڏهن سســـئيءَ جـــو ســـڱ ٿيـــو.

[379]

پنهون اڳيئي ننڊ جو هو، تنهن ويتر ڪپڑ جا ڪيا،
تنهن کـي اوهيـن کـا نـالي ڏيـو ڙي جيـڏيون!

ننڊ جو=سهڻو. ڪپڑ جا=ڪهنبا. نالو=مبارڪ.

پنهون اڳيئي سهڻو هو، تنهن ويتر ڪهنبا ڪيا،
تنهن کـي اوهيـن کـا، مبـارڪ ڏيـو ڙي جيـڏيون!

[380]

اديون! منهنجي پنهونءَ تـي ڇـو ٿيـون رڇ ڪريـو،
ولايـت ڏنيـس الله، اوهيـن ڇـو ٿيـون **وڪـر** پئـو.

رڇ=حُقو>هوڪو (هوسَ ڪريو). ولايت=
سُورت>صورت. وڪر=ڪار>خارين.

اديون! منهنجي پنهونءَ تي اوهين ڇو ٿيون هوس ڪريو،
صـورت ڏنيـس الله، اوهيـن ڇـو ٿيـون خـارين پئـو.

[381]

اتي سسئي! ڏڪ **ڪپڑ جو**، اڳيان اها **مال جي** اٽئي.

ڪپڑ جو=گهگهو. مال جي=چال (رسم).

اتي سسئي! ڏڪ گهگهو، اڳيان اها چال اٽئي.

[382]

سسئي مـــاءُ، پـــر پنهونءَ **ڪپڑ جـــا** ڏيـــو.

ماءُ=آيل>آئي. ڪپڑ جا=ڪيس> ڪي +سَ.

سسئي تـــ آئـــي، پـــر پنهونءَ ڪـــي ســـڏيـــو.

[383]

جڏهن ست جي هڪل نہ ڪو ڪيس، تڏهن بہ شهر ڪئي آئون،
ٿلهي ٿڪر جون ذاتيون ڪٽام، تہ بہ ذات پنهونءَ سان زال جون،
اهي آهن رب جون رضائون، جو ٿو نالي کان نرنانءَ ڪري.

سُٽ جو=پيٽو>پيٽئون. هڪل=ڪڙڪو>
ڪُڙم + ڪو. شهر=سورت>صورت. ٿلهي
ٿڪر جو=سو سو>سوَ سوَ. ذاتيون= هڪ ذات.
سڪَ> سُڪَ + پي ذات لڏا> لڏيم. زال جون =لائئون
نالَو= اول. نرنان=اڳرو.

جڏهن پيٽئون ڪڙم نہ ڪو ڪيس، تڏهن بہ صورت ڪئي آئون،
سوَ سوَ سُڪَ ڪٽام، لڏيم پنهونءَ سان لائئون،
اهي آهن رب جون رضائون، جو ٿو اول کان اڳرو ڪري.

[384]

ڪپڙ جي ڇائي، ڪپڙ جن وٽ آئي، ڪپڙ جي ڪر آئي.

ڪپڙَ جي=ڪَني (=وَٽ).

ڪني جي ڇائي، ڪني وٽ آئي، ڪني جي ڪر آئي.

[385]

وات جو ونيو ويندياس، جنهن سان منهنجي ڪاڻيءَ جو.

وات جو=وَرُ. ڪاڻيءَ جو=اَنگهہ>انگ.

وَرُ ونيو ويندياس، جنهن سان منهنجو انگ.

[386]

ريڃ منجهہ وڪر، مرض پنهونءَ ڪي.

ريڃ=دانگي>دُنگي. وڪر=دارون.

مرض=ڏِپا>ڏي +پائي.

دُنگيءَ منجهہ دارُون، ڏي پائي پنهونءَ ڪي.

[387]

سسئي ريڃ ڪٽي، پنهونءَ ڪي چوي ابا!

رَيڃ=گلاس. ابو=پيءُ.

سسئي گلاس ڪٽي، پنهونءَ ڪي چوي پيءُ!

[388]

نرنانءَ پنهنجي مان رچ جو، پر ذاتين مال جي نارنانءَ.

نرنان=پنهون. پنهنجو=پيار. رچ=پُرڻ>پرڻيو.

ذاتين=ڏيرا>ڏيرن. مال جي=ڏڪاري.

نارنان=سسئي.

پنهون پيار مان پرڻيو، پر ڏيرن ڏڪاري سسئي.

ڏيرن جو اچڻ ۽ پنهون کي کڻي وڃڻ

[389]

ڪڏ جي ڏيئي آيا اٽئي ڏير، اُٿي ساز جي ڪر سسئي!

ڪڏ جي=ياڏ>ياءَ +ڏي. ساز جي=

سوگهائي>سوگها.

ياءَ ڏي آيا اٽئي ڏير، اُٿي سوگها ڪر سسئي!

[390]

نالي يانئي مرَ گاهه، شهر هٽي ويندءِ سسئي!

نالو=ساڏو>ساڏ. گاهه=سِڻ>سيڻ. شهر=

سيڪاڻ>سي +ڪاڻ.

ساڏ يانئي مرَ سيڻ، سي ڪاڻ هٽي ويندءِ سسئي!

[391]

اهي مرون ڏي سسئي، توکي پنڌ جو ڏيندا،

انهيءَ پيري توکان، نارنانءَ جو نيندا.

مرون=لڏڙو>لوڏ +ڙي. پنڌ جو=اُڀ ڪو.

نارنان جو=سهاڳ.

اهي لوڏ ڙي سسئي، توکي اُڀ ڪو ڏيندا،

اَنهيءَ پيري توکان سهاڳ نيندا.

[392]

قيمت ڏير سسئي جا، قيمت رهندا کين،

آءٌ قيمت اُنهيءَ جي، من قيمت نين.

قيمت=مايا>مرَ + آيا. قيمت=دَمڙي>دم +

گهڙي. قيمت=ڪوڏي>ڪوڏيلي. قيمت=

ساٽسي (سونارن جو اوزار)> ساڻ +سي.

مَ آيا ڏير سسئي جا، دَم گھڙي رهندا ڪين،
آءٌ ڪوڏيلي اُنهن جي، من ساڻ سي نين.

[393]

اَن جيءَ مان گھوڙي جو ڪن، آءٌ نالو پانيان تن جو.

اَن جي=ٽِڪي. گھوڙي جو=پوَن (سُنب).
نالو=پٽورو>ب +ٽورو.
ٽِڪي مانَ پون، آءٌ ب ٽورو پانيان تن جو.

[394]

مالن متان ٽي ويهه، متان **ذات** نہ وڃئي ڙي سسئي!
مالن=گھٽن. ذات= لنگھي.
گھٽن متان ٽي ويهه، متان لنگھي نہ وڃئي ڙي سسئي!

[395]

نارنان جرجي، نرنانءَ حاڪم جو ٽيو.

نارنان=سسئي. جر جي=سُتي (سِپي). نرنان=
پنهون. حاڪم جو=قيد.
سسئي سُتي، پنهون قيد ٽيو.

[396]

ڪيڙ جيءَ تي جر جي، تڏهن ذات مال جي ويا.

ڪيڙ جي=سيج. جر جي=سُتي(سِپي).
ذات=ڪچي>ڪيچي. مال جي=قطاري.
سيج تي سُتي، تڏهن ڪيچي قطاري ويا.

[397]

سسئي پاراٽي، حقي جيءَ هوت ويا.

پاراٽي=سُتي(دوا). حقي جي=اُٽڙي=اُتي +ڙي:
سسئي، سُتي، اُتي ڙي هوت ويا.

[398]

وڻ جا بَڌي پنهل نيائون، جيٺ مڇيءَ جي سسئي ڪيائون.

وَڻ جا=ڏُئونرا. جيٺ=ڏُکٽي +مڇيءَ جي=
هاري>ڏکٽهاري.
ڏُئونرا بڌي پنهل نيائون، ڏکٽهاري سسئي ڪيائون.

[399]

اصل آريجن جي، هئي عضوي ۽ ذات.

عضوو=دل. ذات=دائي>مدائي.

اصل آريجن جي هئي دل ۽ مدائي.

[400]

شهر ڏيرن من ۾، ڪپڙ جي مور نه ڪن.

شهر=بچيري>بچڑي. ڪپڑ جي=مهاري>مهر.

بچڑي ڏيرن من ۾، مهر مور نه ڪن.

[401]

لوهه جا آيا ڏير، پر هو نالائي نه.

لوهه جا=ڪڙا>تڪڙا. نالا=ٽڪيو>ٽڪيا.

تڪڙا آيا ڏير، پر هو ٽڪيا ئي نه.

[402]

راند جا نه راند جا، راند جا ويا جت.

راند جا=ڏڪا>ٽڪيا. راند جا=ستا>سُتا.

راند جا=يَڪا.

ٽڪيا نه سُتا، يَڪا ويا جت.

[403]

عضوو ڏئي، ڪاڻ جي هوت ڪري ويا.

عضوو=ڪَنُ. ڪاڻ جي=گسڪڻ>ڪسڪي.

ڪَنُ ڏيئي، ڪسڪي هوت ويا.

[404]

رکي ڪاڻ جو مال جن تي، ذات ڪپڙو ٿيا.

ڪاڻ جو=بار. مال جن=بغدين (اڻن) ذات=

ڪچي>ڪيچي. ڪپڑو=لسو>لس.

رکي بار بُغدين تي، ڪيچي لَس ٿيا.

[405]

ڪاڻ ٿون ڏيَر آيا، ڪو جو ڪاڻ ڪٽي،

ڪاڻ ڏنائون ڪاڻ ۾، وڏو ڪاڻ ڪٽي،

ايءُ نه ڪاڻ تني، جو ڪاڻ ڪيائون مَ ڪاڻ ۾.

ڪاڻ=مڪڑو>مڪرو>مڪران. ڪاڻ=

مَدن>مدي. ڪاڻ=ڏاکو. ڪاڻ=مَن.
ڪاڻ=ويساهون>ويساهه. ڪاڻ=مُنا>مناسب.
ڪاڻ=نشان(جهنڊو). ڪاڻ=پوئري>پنيور.
مڪران ئون ڏير آيا، مَدي ساڻ ڪٽي،
ڏاکو ڏنائون من کي، وڏو ويساهه ڪٽي،
ايءُ نه مناسب تني، جو نشان ڪيائون مَ پنيور ۾.

[406]

مال جون مِرن ۾، حقي جا هوت ويا.
مال جون=مهارون. مرون=ڪيڻون>ڪجن.
حُقي جا=چڪڻ>چڪيندا.
مهارون ڪجن ۾، چڪيندا هوت ويا.

[407]

نرنانءَ آيا نرنانءَ جا، نرنانءَ ڪٽي ويا،
نرنانءَ ذات ڏسي، عورت چڏي ويا.
نرنان=اوني. نرنان=آري. نرنان=پنهون.
نرنان=ڄام. ذات=ڏوپياڻي. عورت=سسئي.
اوني آيا آريءَ جا، پنهون ڪٽي ويا،
ڄامَ، ڏوپياڻي ڏسي، سسئي چڏي ويا.

[408]

پني هئي جن لاءِ، پني سي نه ٽيا،
پني چڏي سپرين، پني هوت ويا.
پني=سنيوري. پني=پيلي>پيلي. پني=سُتي.
پني=ڏَڪي.
سنيوڙي هئي جن لاءِ، پيلي سي نه ٽيا،
سُتي چڏي سپرين، ڏڪيءَ هوت ويا.

[409]

سسئي پوڪ جي تي چڏي ويا، ڪاڻي جو ني نه جتن،
توڙي ڪاڇ جي شهر ۾، ته به ٻاجهه نه پئي ٻاروچن.
پوڪ جو=ٽڏو. ڪاڻيءَ جو=نول>نال.
ڪاڇ جي=ٽڪي>ٽڪيا. شهر=پنيور.

سسئي ٽڏي تي چڏي ويا، نال نہ ني جتن،
توڑي ٽِکيا پنيور ۾، تہ بہ ٻاجھہ نہ پئي ٻاروچن.

[410]

کاٽ تہ کاني، اُٺن کي اڏ کائيءَ ڏير چڏي ويا.

کاٽ= ٽويو> تيئون(هڪليئون). کاني=
پاڻي>پوءِ +ٽي. اڏکاني=اڏپاڻي>آڏي +پوءِ ٽي.
تيئون پوءِ تہ ٽي اُٺن کي، آڏي پوءِ ٽي تہ ڏير چڏي ويا.

[411]

زحمت ذات جن، لوهہ راند جي سسئي.

زحمت= سلهہ> اصل. ذاتين= آريجا> آريجن.
لوهہ جو=نالَ.راندجو=نڇڪو>نہ +چائي +ڪنهن ٽي.
اصل آريجن، نال نہ چائي ڪنهن ٽي سسئي.

[412]

نہ اُڇي ڪئي ڏيرن، هئا مڙئي پوڪ جا.

اُڇي ڪئي=چاڙهي. پوڪ=پُوڪ بصر.
نہ چاڙهي ڏيرن، هئا مڙئي پوڪ بصر جا.

[413]

آنن مٽي پکي، چورائي ويا چور.

آنن=موهرن>مهرين. پکي=مور.
مهرين مٽي مورُ، چورائي ويا چور.

[414]

پُونءَ جا ڏيئي سسئي کي، پنهون تان نيائون،
ست جي ڪيچين کي، تڏهن سسئي چڏيائون.

پُونءِ جا=جريب>ريب. سُٺ جي=ناڙي>
ناٽي>نا +وٽي.
ريب ڏيئي سسئي کي، پنهون تان نيائون،
نا وٽي ڪيچين کي، تڏهن سسئي چڏيائون.

[415]

سسئي کي پوڪ ٽي کاڻہ، نہ تہ پٿر ڪيئن لنگهي ها.

پوڪ=سار(ساريال). پٿر=لعل>لعلڻ.
سسئي کي سار ٽي کاڻہ، نہ تہ لعلڻ ڪيئن لنگهي ها.

[416]

گاھ بلا اُنَ، سسئيءَ کي ڪپڑا ڏيو.

گاھ=ڪانهين +بلا=ديو>دي=ڪاهيندي.

ڪپڑا=ڪيس>ڪي +سَ.

ڪاهيندي اُنَ، سسئيءَ کي سڏيو!

[417]

ڪاڻيءَ آيئي ڏير، پکي وات جو ويئي ڙي سسئي!

ڪاڻي=سهنجو>سنجهو. پکي=ڪهنبو.

(ککڙ)> ڪنبي. وات جو=ور.

سنجهي آيئي ڏير، ڪنبي وَرُ ويئي ڙي سسئي!

[418]

اڪ پوک جي ٽي سسئي! جو هو حاڪيماڻي ويا.

اڪ جي=اُتي. پوک جي=ڪڙهي>ڪڙي.

حاڪيماڻي=چڙهي.

اُتي ڪڙي ٽي سسئي! جو هو چڙهي ويا.

[419]

شهرئون شهر وڃن، تون ذات ڦٽي ڪر سسئي.

شهر=اڳهام (اڳهاماڻو)> او +گام. شهر=

اڳهر>گُهر. ذات=ڳهرا>ڳهرُ.

اُو گاموَن گُهر وڃن، تون ڳهر ڦٽي ڪر سسئي.

[420]

هو تہ **ڪاٺ جا** ڪندا ويا، تون **لوهر جي** ڦٽي ڪر سسئي.

ڪاٺ جا=رحل>رَهلا. لوهر جي=ڏَنوڙ>

ڏُونڙ (ڪنڊ ڏُونڙ).

هو تہ رهلا ڪندا ويا، تون ڏُونڙ ڦٽي ڪر سسئي.

[421]

هو تا **شهر** وڃن، تون **ذات** ڦٽي ڪر سسئي!

شهر=لس(لسپيلو). ذات=اوڊر>ڊر.

هو تا لس وڃن، تون ڊَر ڦٽي ڪر سسئي!

[422]

جيت چڑهي ڏسي سسئي، تہ **ذاتين** چا ڪيو.

جيت=پوپٽ>پوءِ +پٽ. ذاتين=ڏيرن.

پوءِ پٽ چڑهي ڏسي سسئي، تہ ڏيرن چا ڪيو.

[423]

شهر هٽي ويئي ڏير، هاڻي **ڪاڻي** ڪر سسئي.

شهر=ٻوڏ(ٻانيڙاھ)> ٻہ +ڏڪ. ڪاڻي= سرڪنڊ>سر +ڪَنُھ.

ٻہ ڏڪ هٽي ويئي ڏير، هاڻي سِرڪَنُھ سسئي.

[424]

ذات جا لڳا، لوهه جي سسئي ڪي.

ذات جا=ٻوڏَڪ>ٻہ +ڏَڪَ. لوهه جي=ٻاري (لوهه جي ٽلهي ڏڳهي لٽ واري رنبي، جنهن سان ڪجين جون چڪيون ڪيجن، ريلن ۾ ٻہ ڪر اچي)> پاري.

ٻہ ڏَڪَ لڳا پاري، سسئيءَ ڪي.

[425]

پنهون تہ **نارنانءَ**، سسئيءَ **مال جو.**

نارنان=چاڳان>چا +ڳئي. مال جو=بوسو> پوءِ +سُئو.

پنهون تہ چا ڳئي، سسئيءَ پوءِ سُئو.

[426]

ڪتو ڪاريءَ رات، **مال** ڏنو سسئيءَ.

ڪتو=پلنگُ(ڪُتي جو نالو). مال=سُجو.

پلنگ ڪاريءَ رات، سُجو ڏنو سسئيءَ.

[427]

پنهل ريءَ **جبل جي** تي **عورت** ڪين سمهي.

جبل جي=پٽري>پٽراڻي. عورت=سسئي.

پنهل ريءَ پٽراڻيءَ تي، سسئي ڪين سمهي.

[428]

ڪتو پَٽي پنهنجو، تہ **نر نالو** نہ **ڪپڑ جيءَ** ۾.

ڪتو=جاندار>جان +در. نر نالو=محب.
ڪپڙ جي=مُهاري.
جان دَرُ پٽي پنهنجو، تہ محب نہ مُهاريءَ ۾.
[429]
سسئيءَ اڄ **ڪتو پاراتو** ڪيو، پر هو **گاهہ جيئن** هليا ويا.
ڪتو=جاندار>جان +در. پاراتو=پٽيو>پٽيو.
گاهہ جي=هٿي>هٿيڪا.
سسئيءَ جان در پٽيو، تہ هو هٿيڪا هليا ويا.
[430]
پولي پهڻ جو نهار، تنهنجو پنهون **ذاتين** نِيو.
پولي=نئين>نيئي(نمي). پهڻ جو=مگهڙ>
مرَ +گهر. ذاتين=ڪاهوڙين>ڪائو +ڙين. (پيٽوڙي).
نيئي مرَ گهرُ نهار، تنهنجو پنهون ڪائوڙين نِيو.
[431]
نرنائءَ تنهنجي **نرنائءَ** لاءِ مون، ڏاڍا **پنڌ جا** ڪيا،
پر **نرنائءَ** ڪٽيو پاڻ سان، **ولايت** ويندا رهيا.
نرنان=پنهون. نرنان=پريتو>پريت. پنڌ جا=
ڪشالا. نرنان=پنهون. ولايت=ڪيچ.
پنهون تنهنجي پريت لاءِ، مون ڏاڍا ڪشالا ڪيا،
پر پنهون ڪنيون پاڻ سان، ڪيچ ويندا رهيا.
[432]
ذاتين مال جون ڏنائين، **نرنائءَ** ڪوئن پوءِ.
ذاتين=چانگن(اُنن). مال جون=چيڙهون.
نرنان=سِجو>سِجُ. نرنان=پِريو>اُپريو.
چانگن جون چيڙهيون ڏنائين، سِج اُپرئي ڪئون پوءِ.
[433]
نالي نرنائءَ ڪان، پوءِ **پوڪ** ويئي سسئي.
نالو=سِجو>سِج. نرنان=پِريو>اُپريو.
پوڪ=ڪوماڻي.
سِج اُپرئي ڪان پوءِ، ڪوماڻي سسئي.

[434]

ڪاڻ جي تي مال جا، ايا ئي ڪي ڪـــاڇ جا.

ڪاڻ جي=ليٽڻ>ليٽُـن. مال جا=ليڏوٽا.

ڪاڇ جا=تازا.

ليٽُـن تـــي ليڏوٽـــا، ايـــا ئي ڪـــي تـــازا.

[435]

ذاتيـــن نيـــس ڪينڪـــي، ڇـــڏي ويـــس ذاتيـــون،

جي نينس ها ذاتيـــون، تـــ ڇـــو پڇـــي هـــا ذاتيـــون.

ذاتـــيـــون= ســـونـــهـــان.

ســـونهن نيـــس ڪينڪـــي، ڇـــڏي ويـــس اَســـونهون،

جي نينس هـــا ســـونهان، تـــ ڇـــو پُـــڇـــي هـــا ســـونهون.

[436]

ٻولي سسئي، ٻولي پنهون، ٻولي ڏير ڪري ويا!

ٻولي = ڇا.

ڇـــا سسئي، ڇـــا پنهون، ڇـــا ڏيـــر ڪري ويا!

[437]

مٽيءَ جـــي ڪـــديِ، ۽ ذاتين ڪاڻ جو ڏنـــو.

مٽيءَ جي=ماڀي>ماڻ+پيڻ. ذاتين=هوتن.

ڪاڻ جو=رُولُ> رولو.

مـــاڻ پـــيڻ ڪـــديِ، ۽ هـــوتـــن رولـــو ڏنـــو.

[438]

پنهـــونءَ ڪـــي پـــــ ڏانـــــد ٻڌائنـــــون!

ڏاند=هڪ نيهي>نيئي. ٻيو ڇاهڻ>ڇا+هڻ.

پنهـــونءَ ڪـــي نيئـــي، ڇـــا هـــَـــڙِ ٻڌائـــون!

سسئيءَ جا ورلاپ

[439]

ڪاڻ جي ڏٺم ڪاڻ جـن تي، ســـي نار نالي نـ.

ڪاڻ جي=مُـهري>مهري. ڪاڻ جن=دَرِن.

نارنالي=خيري.

اُڻَ ڏٺـــم دَرَن تـــي، ســـــي خـــيـــرِي نـــ.

[440]

ڪڪ ڪاڻ جي تي چڙهي، مون جي **مال جا** ڏنا، سي **نار نالو** نہ.

ڪڪ=سر + ڪاڻ جو=در>دري>سر دري.

مال جا=مهري. نار نالو=خيري.

سَر دري تي چڙهي، مون جي مهري ڏنا، سي خيري نہ.

[441]

نالا اهي ئي، **ذات** نہ ڏسان **جهنگ جي** ہر.

نالا=اگُٹ. ذات=جت. جهنگ جي=جُوءِ.

اگُٹ اهي ئي، جَتَ نہ ڏسان جُوءِ ہر.

[442]

نالي تي ڪين ڏسان ٿي، **مال جا** محبوبن جا،

نالو=اگُٹ. مال جا=ميڙا.

اگُٹ تي ڪين ڏسان ٿي، ميڙا محبوبن جا.

[443]

انهن **ذاتين** مون ڪي **شهر** بہ نہ ٻڌايو.

ذاتين=چانگن. شهر=رڙي.

انهن چانگن مون ڪي رَڙِي بہ نہ ٻڌايو.

[444]

ڪاڏائون ڪين، **راند جيءَ** هليا ويا.

ڪاڏائون=رڙ ڪيائون>رڙ +ڪيائون.

راند جي=اُتي.

رَڙِ ڪيائون ڪين، اُتي هليا ويا.

[445]

ڪالهونڪر منهنجا پرين، **ڪاڇ ڪاڇ جا** ڪن،

وجهيو **وڻ جون مال جن** تي، **ست گاهه جيئن** وجن.

ڪاڇ جا=لڏون>لڏيون. وڻ=جهلَ> جهُلون.

مال جا=اُنَ. سُٹ جا=سڳا. گاهه=سڻ>سيڻ.

ڪالهونڪر منهنجا پرين، لڏيون لڏيون ڪن،

وجهيو جهُلون اُنن تي، سڳا سيڻ وجن.

[446]

مان چوان **کاڇ کاڇ جو**، پرين چون **کاڇ کاڇ جو**، پر هو **کاٽ جي** ويا.

کاڇ جو=رَهو. کاڇ جو=لڏون>لڏيون.

کاٽ جو=ڏورٽو>ڏور +وٽئون.

مان چوان رهو رهو، پرين چون لڏيون لڏيون، پر هو ڏور وٽئون ويا.

[447]

نکا پکين وڻ، نکي مون **وهٽ جو** سنياليو، نکي **شهر** ورتم **گاهن** کان.

پکين=روڏن. وڻ=کرڙ>کي +رڙ. وهٽ جو=

سنج>سنجهو. شهر=ساکو>ساک. گاهن=سڻ>سيڻن.

نکا روڏن کي رڙ، نکي مون سنجهي سنياليو، نکي ساک ورتم سيڻن کان.

[448]

هٽي **کاٽ جون مال** کي، اٽي **مرون** واريائون،

جيکس آءٌ **نار** ٽي، ونـي **کاسبکي** کنيائون.

کاٽ جون=ناکيليون. مال=اُٽ. مرون=واڳون.

نار=ڳوري. کاسبکي=ياني>ياءِ +ني.

هٽي ناکيليون اُٽن کي، اُٽي واڳون واريائون،

جيکس آءٌ ڳوڙي ٽي، ونـي ياءِ نـي کنيائون.

[449]

کاٽ ٿون اُٽ پيدا ٿيا، هنيون **کاٽ** وڃن،

پڇان تن اُٽن، تہ وڃان **کاٽ جو** اُٽن کي.

کاٽ=ڏُرو>ڏُرئون. کاٽ=لوڙهه.

کاٽ جو=ونگ.

ڏُرئون اُٽ پيدا ٿيا، هنيو لوڙهه وڃن،

پڇان تن اُٽن، تہ وڃان ونگ انهن کي.

[450]

شهر منجهه مون جا **ذات** ڏني، سا تان **نرنالو**.

شهر=جهوڪ. ذات=گيسري>گيسر>گسر

(اُٽ جي گسي). نرنالو=عالي>آلي.

جهوڪ مٽي مون گسر ڏني، سا تان آلي.

[451]

نہ نـــالا ۽ نہ نـــرنـــانءَ، گاهہ نـــ منهنجا سپرين.

نالا=ٽڪيا. نرنان=جَنڀيا. گاهہ=اوئنُ> اُوءِ +نہ.

نـــ ٽڪيا نہ جـــنڀيـــا، اُوءِ نـــ منهنـــجـــا سپرين.

[452]

مون کي ڪپڙ جا پون، هو نرنالائي نہ.

ڪپڙ جا=چهڪ. نرنالا=ٽـڪيا.

مون کي چهڪ پون، هو ٽڪيائي نہ.

[453]

ڪـــائـــيءَ رات پار جو، ذاتين مان ســـان ڪونہ ڪيو.

ڪائي=پِني. پار جو=پٽڪو. ذاتين=ڪيچين.

پنـــيءَ رات پٽڪو، ڪيچين مـــان ســـان ڪونہ ڪيو.

[454]

جـــي نـــنـــديءَ ڪيائون، ســـي نالي نہ پيا.

نندي=پهرات>پهہ +رات. نالو=ماڪن>

مان +ڪن.

جي پهہ رات ڪيائون، سي مون ڪـــن نہ پيا.

[455]

جا ٽُـــڪي رات جتن، سا نہ پولي مون.

ٽُـــڪي=ڪنڀي. پولي=پروڙي.

جا ڪنڀي رات جتن، سا نہ پروڙي مون.

[456]

ڪڪن لوهہ جو رات ٽيو، اهو مان سان ٽيو فقير جو.

ڪڪن جو=جهُڳو. لوهہ جو=تالو>تالان.

فقير (جي پِٽ) جو=جَرجَلو.

جهڳو تالان رات ٽيو، اهو مان سان ٽيو جَر جَلو.

[457]

جڏهن اُٽ مچي گاهہ جا ٽيا، تڏهن آءٌ مال جي.

اُٽَ=مَيا. مچي=مودري>مون +دران.

گاهہ جا=لڏا>لڏيا. مال جي=اوجهري.

جڏهن ميا مون دَران لڏيا، تڏهن آءٌ اوجهري.

[458]

پنهنجن ۾ هياس، تڏهن مرون جي ڪيائون،
پنهنجي ڪري، مون کي مال جي ڪيائون،
هاڻي اُن جي مانَ ڪن.

پنهنجن=آرامن. مرونءَ جي=چوري. پنهنجي=
صلاح. مال جي=چني>چنڊ. اُن جي=ٻيڙي.

آرامن ۾ هياس، تڏهن چوري ڪيائون،
صلاح ڪري پوءِ مون کي چنائون،
هاڻي ٻيڙي مَانَ ڪن.

[459]

ڏڪ مان پنهون چورائي ويا.

ڏڪ=ڪَچَ (سوئر کي).

ڪَچ مان پنهون چورائي ويا.

[460]

اکيون گوشت لڳيون، تڏهن پنهون پکي ٿيو.

گوشت=اوجهري>اوجهرڻ. پکي=وهيو>ويو.

اکيون اوجهرڻ لڳيون، تڏهن پنهون ويو.

[461]

سُتي هُيس وڻ تي، هو نار مان پئي ويا،
اتي راند وارو ڪونہ هو، هو ڏڻ جي ڪيو ويا.

وڻ= سئانجو> سيج. نار=وسندي. راند
وارو=وانگي. ڏڻ=مُهين>مون +موهيو.

سُتي هيس سيج تي، هو وسنديءَ مان پئي ويا،
اتي وانگي ڪونہ هو، هُو (مون کي) موهيو ويا.

[462]

رات سُتي هيس وڻ تي، نار مؤن پئي ويا،
راند جو گڏين ڪونڪو، لوهہ جي ڪيون ويا.

وڻ=هيرڻ>هي +رڻ. نار=وسندي.
راند جو=جهالو. لوهہ جي=بيلچي>بي +لچي.

رات سُتي هيس، هي رڻُ ڪيو وسندي مؤن پئي ويا،
جهالو گڏين ڪونڪو، بي لچي ڪيون ويا.

[463]

شهر جـــي آءٌ نـــ هـــياس، تڏهن جر جي هوت ويا.

شهر جي=چونڪي. جرجي=سُرڪي>سِرڪي.

چونڪيءَ آءٌ نـــ هـــياس، تڏهن سِرڪي هوت ويا.

[464]

پيڙيءَ جن منجهه هياس، پنهون پڪي ٿي ويو.

پيڙيءَ جن=پُورن. پڪي=سِري.

پـــورن منجهه هـــياس، پنـــهـــون سِري ويو.

[465]

مرونءَ جي آءٌ نه هياس، مون کي ڪاڻي ڏير ڪري ويا.

مرونءَ جي=سجاڳي. ڪاڻي(جي)=ڏوئي>ڏوهي.

سجاڳ آءٌ نه هياس، مـــون کـــي ڏوهي ڏير ڪري ويا.

[466]

آيـم واءَ جـــو ويـــا رات، نرنـــانءَ نيـــائون پنهنجـــو.

ويـم مٽان اُپ ڪٽي، ڏاڍي حساب سان ڏڪ هٽي.

واءَ جو=جهوٽو. رات=وهاڻي. نرنان=پنهون.

اُپ(جو)=نڪٽ>ڪٽ. ڏڪ=گهاءُ.

آيـم جهوٽـــو ويـــا وهـــاڻيءَ، پنهـــون نيـــائون پنهنجـــو،

مٽان ڪٽ ڪٽي، ڏاڍي حساب سـان ويـم گهـاءُ هٽي.

[467]

ذات ٻاراڻي ڪيام، سا بہ نار نہ وڻي نرنانءَ کي.

ذات=ڪاسائي>ڪا +ساعت. ٻاراڻي=لوڏ.

نار=سيباڻي. نرنان=صاحب.

ڪا ساعت لوڏ ڪيام، سا بہ سيباڻي نہ صاحب کي.

[468]

وڻ تـــ گهـــڻـــو هئم، پـــر ذات ڪـــيـــم.

وڻ=اَڪ>عقل. ذات=ڪاسائي>ڪسائي.

عـــقـــل تہ گهڻـــو هئم، پر ڪسائي ڪيم.

[469]

ريچ جرجـــي ٽـــورڙي، ڪيچـــي ڪپـــڙ ٽيـــام،

ڪاسبڪي نيندا پنهنجو، مون کي ڪندا پـوڪ جـي؟

رڇ=گھڙي. جر جي=سُتي(سپي). ڪپڙو=
گاسڙ>گس. ڪاسبڪي=ياني>پاڻ+ني.
پوک جي=ڪُھڙي>ڪوھ+ڙي.
گھڙي سُتيس ٽورڙي، ڪيڇي گس ٽيام،
پاڻ ني نيندا پنھنجو، مون کي ڪندا ڪوھ ڙي؟

[470]

ذات آڻ ھياس، ذات جا ڏير ڪري ويا.
ذات=سھتا>سُتي. ذات جا=چورتا>چوري.
سُتي آڻ ھياس، چوري ڏير ڪري ويا.

[471]

ناڻي شھر جي ٽيان ھا، تہ ڪاڇ پنھنجو ٽئي ڪونہ ھا!
ناڻو=دمڙي>دم ھڪڙو. شھر جي=جاڳھ>
جاڳ>جاڳان. ڪاڇ=ھڏو>ھيڏو.
پنھنجو=ھاجو.
دَمُ ھڪڙو جاڳان ھا، تہ ھيڏو ھاجو ٽئي ڪونہ ھا!

[472]

رڇ ٿون پھرين رات ويا، ڪڪ جون ڪنھن کي ڏيان.
رڇ=وَڻو>وَڻون (مان وَڻون) ڪڪ جون=
ڏانئيون>دانھون.
مان وَڻون پھرين رات ويا، دانھون ڪنھن کي ڏيان.

[473]

وڃ ٿون اُڀ پيدا ٽيا، ھنيو وڃ وڃن،
پڇي تن اُنن، وجھان وڃ تني کي.
وڃ= سورج>سور.
سورٿون اُڀ پيدا ٽيا، ھنيو سور وجن،
پوءِ پڇي تن اُنن، وجھان سور تني کي.

[474]

پنھنجو ڪاريگر جو عضوي پوي ھا تہ ڪيان ھا نار نالي اُنن کي.
پنھنجو=ٽورو. ڪاريگر جو=سانچو>سٿونچو.
عضوو=ڪن. نارنالي=جاڙي>جڙ.
ٽورو سٿونچو ڪن پوي ھا، تہ ڪيان ھا جَڙ اُنن کي.

[475]

اُهـي **اَن** مـون نہ وٹـن، جي **ذات** جـدا ڪيا.

اَن=مُـهري>مَـهري. ذات=جت.

اُهي مهري مون نہ وٹن، جني جَت جدا ڪيا.

[476]

مال جن ٽي **اُپ جون** ڪيون، تڏهن مون کي **وڻ جا** نہ پيا.

مال جن=ڏاگهن. اُپ جون=گوڙيون. وڻ جا=

پَـڙلا (= پلڙا) پڙلاءِ.

ڏاگهن جڏهن ٽي گوڙيون ڪيون، تڏهن مون کي پڙلاءِ نہ پيا.

[477]

شهر سان مون **مال جا** ڪيا، پر هو **دوا جي** ويا،

جي **دوا جي** نہ وڃن ها، تہ **واٽڪا** وجهان ها!

شهر=جاڳڻ. مال جا=ٻوڪڻ. دوا جي=

ڪـري>نڪري. واٽڪا=گوگهـا.

جاڳڻ سـان مـون ٻوڪـڻَ ڪيـا، پـر هـو نڪـري ويـا،

جـي نڪـري نہ وجـن هـا، تـہ **گوگهـا** وجهـانِ هـا!

[478]

جي خبر پوي هـا تہ **ذات** ٻـڌان هـا **ڪاڻي ڪاڻيءَ** سان.

ذات=پڻيوال>پڻي +وار. ڪاڻيءَ(جي)=نَـٽ.

ڪاڻي=ناڪيلي.

جي خبر پوي هـا تہ پڻي وارَ ٻڌان ها، نَـٽ ناڪيليءَ سان!

[479]

جي مون **وڻ گاهہ** ٽئي ها، تہ هوند **ذاتيون ذاتين** کي ڏيان ها.

وڻ=ڪامون>ڪا +مون. گاهہ=ڪَـلَ.

ذاتيون= چاري. ذاتين=چانگن.

جي مون ڪل ٽئي ها، تہ هوند چاري چانگن کي ڏيان ها.

[480]

وهـٽَ ڇوڙي ڇڏيائون، **مرون** نہ منهنجي وس.

وهـٽَ=گونرا. مرون=واڳون.

گونرا ڇوڙي ڇڏيائون، واڳون نہ منهنجي وس.

[481]

مِرون هُونِ مون وَس، تہ وجهان ڪائي اُٿن ڪي.

مِرون=واڱون. ڪائي(جو)=وَنگ.

واڱون هُونِ مون وَس تہ وجهان وَنگ اُٿن ڪي.

[482]

پنهون هلڻ مون نہ پڇڻ، نار نالي شهر نيو.

هلڻ=وڃڻ<ووڃ=ڪرڻ. نار=ياناڪ<ياڻ.

نالو=ياڻي خان<ياءِ. شهر=ٻُڌگو.

پنهون ووڃ ڪرڻ، مون نہ پڇڻ، ياڻن ياءِ پونگي نيو.

[483]

جر جي ڪيڇين ڪاڻ، شهر هوت ڪري ويا!

جرجي=ٻريجي<ٻري +جيءِ. شهر=ڪيهي.

ٻري جيءِ ڪيڇين ڪاڻ، ڪيهي هوت ڪري ويا!

[484]

مان جيت سان ايڏو درياءَ جو ڪيئن ڪيائون!

جيت=اُڏوهي<ٻي ڏوهي. درياءَ جو=طوفان.

مان ٻي ڏوهيءَ سان ايڏو طوفان ڪيئن ڪيائون!

[485]

وڃ ڪنهن نہ ڏنو، وڃ مون ڏنو،

وڃ مون سان ڏير ڪري ويا.

وَڃ=هيرڃ<هيءِ +رڃ.

هيءِ رڃ ڪنهن نہ ڏنو، هيءِ رڃ مون ڏنو،

هيءِ رڃ مون سان ڏير ڪري ويا.

[486]

ڪپڙو ڏيرن من ۾، ڪپڙو ڏير نہ ڪن.

ڪپڙو=اُبت<اُبتي. ڪپڙو=سبت<سبتي.

اُبتي ڏيرن من ۾، سُبتي ڏير نہ ڪن.

[487]

جَتڪي ڏيرن من ۾، هندڪي ڏير ڪري ويا.

جتڪي=جاتي<جا +تہ +هُئي. هندڪي=

سائي<سا +ئي.

جا تہ هئي ڏيرن من ۾، سا ئي ڏير ڪري ويا.

[488]

شهر آءُ نہ هياس، گاهه ڏير ڪري ويا.

شهر=آراضي>راضي. گاهه=ڪورج>ڪوهه +رنج.

راضي آءُ نہ هياس، ڪوهه رنج ڏير ڪري ويا!

[489]

اَن جي آءُ نہ هياس، مٽيءَ جي ڏير ڪري ويا.

اَن جي=ڪچي. مٽيءَ جي=چري.

ڪچي آءُ نہ هياس، چري ڏير ڪري ويا.

[490]

اَن جو نالو هئر جنهن سان، چمر جي هوت ڪٽي ويا.

اَن جو=جيءُ. نالو=سڪيو. چمر جي=سيبي>سو +پي.

جيءُ سڪيو هئر جنهن سان، سو پي هوت ڪٽي ويا.

[491]

هيس نار نالي پنهنجي واري، پر پنهنجي شهر ڪياس.

نارنالي=سياٽي. پنهنجو=سَتُر. پنهنجو=عشق.

شهر=بگهاڙ>اگهاڙي.

هيس سياٽي سَتُر واري، پر عشق اگهاڙي ڪياس.

[492]

باهه جي ڏيئي، ڪپڙي جو وٽي ويا.

باهه جي=باني(رکَ)> بهانو. ڪپڙي جو =وَرُ.

بهانو ڏيئي وَر وٽي ويا.

[493]

رَچ نہ ٽيا مُئيءَ جا، وٽي ڪاٺ ويا.

رَچ=مٽ>مٽَ. ڪاٺ جو=وَرو>وَرُ.

مٽ نہ ٽيا مُئيءَ جا، وٽي وَرُ ويا.

[494]

وڻ گاهه پوي ها، گهه جي نہ لايان ها نرنانءَ سان.

وڻ=ڪامون>ڪا +مون. گاهه=ڪل.

گهه جي=لنئون. نرنان=پنهون.

ڪا مون ڪل پوي ها، تہ لنؤن نہ لايان ها پنهون سان.

[495]

لوهه جي پوي ها، ته ڪٽي **ذات** ڪيان ها.

لوهه جي=ڪل. ذات=ڏُنگا>دنگ.

ڪَل پوي ها، ته ڪٽي دَنگ ڪيان ها.

[496]

لوهه جي نه مون پئي، **نالو** ڏير ڪري ويا.

لوهه جي=ڪلَ. نالو=شهبازي>بازي.

ڪلَ نه مون پيئي، بازي ڏير ڪري ويا.

[497]

باب جو ڏيئي من **هٿيار جو**، مون سان **راند جي** ڏير ڪري ويا.

باب جو=حرف. هٿيار جو=چيرو>چيري.

راند جي=بازي.

حُـرف ڏيئي، مـن چيري، مـون سـان بـازي ڏير ڪري ويا.

[498]

پنهل ته **پوک جو** هو، پر **راند جي** ڏير ڪري ويا.

پوک جو=جيءُ. راند جي=بازي.

پنهل ته جـيءُ هـو، پـر بـازي ڏير ڪري ويا.

[499]

پنهون ته منهنجو **پهڙ** هـو، پر ڪن **ذاتين** نيو.

پهڙ=پارس. ذاتين=بازيگرن.

پنهون ته منهنجو پارس هو، پر ڪن بازيگرن نيو.

[500]

پنهل ته منهنجو **ڳهه** هـو، پر ڪن **جاءِ جو** نِيو.

ڳهه=چَٽ. جاءِ جو=بازيگر>بازي +ڪري.

پنهل ته منهنجو چَٽ هو، پر ڪن بازي ڪري نيو.

[501]

مـان ته **مـال جي**، پنهل **پـوک جو**.

مال جي=ڦولڙي>ڳولڙي.

پوک جو=ڏاڙو>سڏاڙو.

مان ته ڳـولـڙي، پنهل سِڏاڙـو.

[502]

پنهون تان مون وٽ **ڪاڻي** هو، پر **ڪپڙي جيئن** ويو.

ڪاڻي(جي)=تاڪي>اوطاقي. ڪپڙي جو=
وهاٽو>وهاٽي.

پنهون تان مون وٽ اوطاقي هو، پر وهاٽيءَ ويو.

[503]

پنهل ته **مٽيءَ جي** هو، پوءِ وجي **ذات** ٿيو.

مٽيءَ جي=تاڪي>اوطاقي. ذات=جوڳي.

پنهل ته اوطاقي هو، پوءِ وجي جوڳي ٿيو.

[504]

شهر ڏيئي، **نرنانءَ** نيائون پاڻ سان.

شهر=ماڻيلو>مان +ٿيلهو.

نرنانءَ=سوياَ>سو +پاءُ.

مان ٿيلهو ڏيئي، سو پاءُ نيائون پاڻ سان.

[505]

پنهل ته منهنجو **واپاري** هو، پر **ذاتين** ڇا ڪيو!

واپاري=گهورڙيو>گهورو. ذاتين=ڏيرن.

پنهل ته منهنجو گهورو هو، پر ڏيرن ڇا ڪيو!

[506]

ڪپڙو ڏيرن من ۾، **ڪپڙو** ڪنهن نه اُتون،
ڪپڙو مان اندر ۾، **ڪپڙو** ملڪ سندون.

ڪپڙو=چُني>ڪچُ +ني. ڪپڙو=چُني>
سچُ +ني. ڪپڙو=چُني>مچ +ني. ڪپڙو=
چُني>ڪيچ +ني.

ڪچ ني ڏيرن من ۾، سچ ني ڪنهن نه اُتون،
مچ ني مان اندر ۾ي، ڪيچ ني ملڪ سندون.

[507]

ڪاڻ جي ڪري ويا، **گاهه جي** مون سان.

ڪاڻ جي=ٻياني>ٻيائي. گاهه=سِڻ>سيڻ.

ٻيائي ڪري ويا سيڻ مون سان.

[508]

فقيري منجهہ هياس، تڏهن **پوک جي** ڏير ڪري ويا.

فقيري=عاشقي. پوک جي=گهنڊي.

عاشقي منجهہ هياس، تڏهن گهنڊي ڏير ڪري ويا.

[509]

عضوي جدائـي مون کي **شهر** ڏيئي ويا.

عضوو=جيرو>جيئري. شهر=ڏيرا>ڏير.

جيئري جدائـي مـون کـي ڏيرَ ڏيئي وِيا.

[510]

مـون کـي **چمر جـي** ڏيئي، **چمر جي** ڏير ڪٽي ويا.

چمر جي=چڑهي>چڑهہ +ني. چمر جي=پالي>
پاءُ +ني.

مـون کـي چڑهـٽي ڏيئي، پاءُ ني ڏير ڪٽي ويا.

[511]

مون سان **متي ذات** ڪئي، **مال جي** ڏير ڪري ويا.

مـتي=ماپي>ماءُ +پيءُ. ذات=هڪڙا>هڪڙي.

مالَ جي=ٻيهر.

مون سان ماءُ پيءُ هڪڙي ڪئي، ٻيهر ڏير ڪري ويا.

[512]

ملان جي مون نہ چئي، تہ بہ **گهوڙي جو** هوت ڪري ويا.

ملان جي=الف- بي. گهوڙي جو=بدنام.

"الفؤن بي" مـون نہ چيو، تہ بہ بدنام هوت ڪري ويا.

[513]

ڪپڙي جـو نـالـي ويا، **ڪپڙي جو** ني مان ڪي.

ڪپڙي جو=پچاڙ>پچاڙيون. نالو=پنهون.

ڪپڙي جو=سٽ>سٽيون.

پچـاڙيـون پنهون ويـا، سَٽُيون نِي مـان ڪي.

[514]

هاءِ **نالي وارن** ڪاڻ، مون **ذاتين** ڏاڍو ڪيو.

نالي وارن=هوتن. ذاتين=جت>جِتن.

هاءِ! هوتن ڪاڻ، مون سان جتن ڏاڍو ڪيو.

[515]

شهر جيءَ ڪري ويا، سا **نالو** نہ مون، تڏهن **راند جي** ٿياس.

شهرجي=هوتل>هُو +ٽَل. نالو=لکي.

راند جي=ڪُلي>ڪلي>هيڪلي.

هُوٽَل ڪري ويا، سا لکي نہ مون، تڏهن هيڪلي ٿياس.

[516]

نہ **پنهنجا**، نہ **ڳهہ جا**، نہ **ڪاٺ جا** هئا،

جڏهن **ذاتين** ٿي **ڪپڙ جا** ڪيا، تڏهن **مال مال جا**.

پنهنجا=وارث. ڳهہ جا=والا>والي. ڪاٺ جا=

وانگي. ذاتين=جتن. ڪپڙ جا=جورا.

مال جا=گهوڙا.

نہ وارث نہ والي، نہ وانگي هئا،

جڏهن جتن ٿي جورا ڪيا، تڏهن گهوڙا ڏي گهوڙا.

[517]

مسخري پيئي، تڏهن **راڳ جو** ونی ويا.

مسخري=نقل>نہ +ڪَلَ. راڳ جو=هاروچو(ڳيچ).

نہ ڪل پيئي، تڏهن هاروچو ونی ويا.

[518]

لوهہ هئا منهنجا پرين، **لوهہ ٿون** مون نہ اُتو،

ڪو جو **لوهہ** پيو، تہ **لوهہ ٿون** ويا منهنجا پرين.

لوهہ(جو)=ڪُل. لوهہ(جو)=زبانو. لوهہ

(جو)=ڪرٽ. لوهہ(جو)=برمو>بر +مُنهن.

ڪُل ئي هئا منهنجا پرين، زبانئون مون نہ اُتو،

ڪو جو ڪرٽ پيو، تہ بر منهن ويا منهنجا پرين.

[519]

آءٌ **ڪاٺ** ئون معذور، **ڪپڙو** ڪيچين لاءِ ڪيم.

ڪاٺ(جا)=ڏُرا>ڏرئون. ڪپڙو=ڪارو>ڪارُون.

آءٌ ڏُرَئون معذور، ڪارون ڪيچين لاءِ ڪيم.

[520]

مون وٽ منهنجا پرين، پارنهن **ڪاچ** هئا،
جر جا ۾ جبل جا، مون ساڻن ڪين ڪيا،
پولي واڇٽ ڏڻ جو، راند جي ٽي هوت ويا.

ڪاچ(جا)=ماهه. جر جا=ٻُڌا. جبل جا=ڪارا.
پوليءَ جي =لڱي>لڱن. واڇٽ جو=ڏونڪو.
ڏڻ جو=ڏيل. راند جي=رڻي.

مون وٽ منهنجا پرين، پارنهن ماهه هئا،
ٻڌا ۾ ڪارا، مون ساڻن ڪين ڪيا،
لڱن ڏونڪو ڏيل ۾، رڻي ٽي هوت ويا.

[521]

وڪر هڙم جن سين، سي ويا **ڪاڻيءَ** ڪوهيارا،
ڏنم **ڪپڙي** اولارا، ته **رڇ** نه پڙم ان جو.

وڪر=ڪنرس>ڪن +رس. ڪاڻي(جي)=
ڪڙڪي>ڪسڪي. ڪپڙي(جي)=لينگهه>
لَنگهه. رڇ=طباق>ته +باڪ.

ڪن رَس هڙم جن سين، سي ويا ڪسڪي ڪوهيارا،
جان ڏنم لنگهن اولارا، ته باڪ نه پڙم ان جي.

[522]

نرنانءَ ڪهي **ملڪ** ويو، مون ڪي **عورت** ورتو.

نرنان=پنهل. ملڪ=ڪيڇ. عورت=
دائي>ماندائي.

پنهل ڪهي ڪيڇ ويو، مون ڪي ماندائي ورتو.

[523]

ڪپڙو منهنجو ڪانڌ، سو پٽ **پڪي** ويو.

ڪپڙو=جوڙي>جو +ڙي. پڪي=وهيو>ويو.

جو ڙي منهنجو ڪانڌ، سو پٽ ويو هليو.

[524]

پنهون ته منهنجو **مرض** هو، پر ڪن **ليڪي وارن** نيو.

مرض=ڏڍ. ليڪي وارن=ڪُپتين.

پنهون ته منهنجو ڏڍ هو، پر ڪن ڪُپتين نيو.

[525]

پنهون مان وٽ **گاهه** ويو، پر **مرون** نيائون.

گاهه=نَپ=نہ +پئي. مرون=ڪُمي>حڪمي.

پنهون مان وٽان نہ پئي ويو، پر حُڪمي نيائون.

[526]

پنهون مان وٽ **رَچُ** هو، پر ڪن **ذاتين** نيو.

رَچُ=ڏيئو>ڪوڏئو. ذاتين=زونرن>زوري.

پنهون مان وٽ ڪوڏئو هو، پر ڪن زوريءَ نيو.

[527]

پنهون تہ منهنجو **مٽيءَ جو** هو، پر ڪن **ماس جيءَ** نيو.

مٽيءَ جو=ڊَڪڙ>ڊَڪُ. ماس جي=ہڏي>ہَڏي.

پنهون تہ منهنجو ڊِڪ هو، پر ڪن ہڏي نيو.

[528]

نالي ڪي **حاڪيماڻي** ڪاڻي، هو **ولايت** ويا.

نالو=پنهون.حاڪيماڻي ڪاڻي=ہڏي.ولايت=ڪيچ.

پنهون ڪي ہڏي، هو ڪيچ ويا.

[529]

ناڻي پنهل نين، هو جي **ناڻو** هوءِ!

ناڻو=ہڏو>ہڏيو. ناڻو=چُڙيو.

ہڏيو پنهل نين، هو جي چُڙيو هوءِ!

[530]

تپ اَن جي آءٌ نہ هياس، تيلاهون هوت هڻي ويا.

تپ=ہرو +اَن جي=چاٽي>ہروچاٽي.

ہروچاٽي آءٌ نہ هياس، تيلاهون هوت هڻي ويا.

[531]

جهنگ جي آءٌ نہ هياس، تڏهن **تڙ جي** هوت ڪري ويا.

جهنگ جي=وڻي. تڙ جي=ڦَنئي.

وڻي آءٌ نہ هياس، تڏهن ڦَنئي هوت ڪري ويا.

[532]

نار نالي آءٌ نہ هياس، **نالي** نہ نيائون پاڻ سان.

نار نالو=گهربي. نالو=پرتو>پرتي.

گهربي آءٌ نہ هياس، پرتي نہ نيائون پاڻ سان.

[533]

آءُ **نار** هيس **نرنانءُ** جي، پر **گهوڙي جي** ڪري **راند جي** ويا.

نار=ٻانهي. نرنان=ٻاروڇو. گهوڙي جي=

انڌاري>ڏاري. راند جي=ڏڪي.

آءُ ٻانهي هيس ٻاروڇي جي، پر ڏاري ڪري ڏڪي ويا.

[534]

هن **پوک جي پوک**، تڏهن **ذات** ڪري ويا **پوک**.

پوک=ڦٽي. ذات=ڏيرا>ڏير.

هن ڦٽيءَ جي ڦٽي، تڏهن ڏير ڪري ويا ڦٽي.

[535]

ڪوهه ميڃي ڏير، ميڃي رات ڇڏي ويا

ميڃي =سياڪوه. ميڃي= حڪم> حق + ٻه.

ڪوهه سياڪو ڏير، حق ٻه رات ڇڏي ويا.

[536]

اَن سُٽ جو هڏُ جن سان، سي **شهرئون** هوت ويا.

اَن جو=جيءُ. سُٽَ جو=جٽيو>جڙيو شهر = ڇني.

جيءُ جڙيو هڏُ جن سان، سي ڇنِي هوت ويا.

[537]

پڪي مون منجهه هو، تڏهن **حُقي** جي هوت ڪري ويا.

پڪي=ڪوئل>ڪو +وَلُ. حُقي جي=

ڪَلي>هيڪلي.

ڪو وَل مون منجهه هو، تڏهن هيڪلي هوت ڪري ويا.

[538]

ذاتين مون سان **ذات** ڪئي، **ڪاڇ** ڇڏي **پهرڻ** ويا،

جن **ذاتين** تي **نرنانءُ**، سي **ٻولي ڇڪي** ويا.

ذاتين=جتن. ذات=جوهي>جا +هيءُ. ڪاڇ=

طعام>تان +مون. پهرڻ(جي)=چولي>چوري.

ذاتين=ڏيرن. نرنان=اعتبار. ٻولي=ويساهي.

جتن مون سان جا هيءَ ڪئي، تان مون ڇڏي چوريءَ ويا،

جن ڏيرن تي اعتبار هو، سي ويساهي ويا.

[539]

اوزار نہ هيس مان، **اوزار** مون نہ پيو،
اوزار نہ چيائون، **اوزار** ۾ وجهي ويا.

اوزار=ڪرني>ڪا +رَني. اوزار=پتو.
اوزار=شاهلَ> چاهل. اوزار=مانجهولو>
مان +جهول.

ڪا رَني نہ هيس مان، پتو مون نہ پيو،
چا هلُ نہ چيائون، مان جهور ۾ وجهي ويا.

[540]

ڪاڻ ڏسي چڏي ويا، ڪئي **قرآن جي** ڏيرن،
ائين پيا چون، تہ **ذات** نہ ٿي سسئي!

ڪاڻ(جو)=وَنجهہ>وَجهہ. قرآن جي=پڇاڻي.
ذات=چنبڙ.

وجهہ ڏسي چڏي ويا، ڪئي پڇاڻي ڏيرن،
ائين پيا چون، تہ چنبڙ نہ سسئي!

[541]

ٻنيءَ جي هيس جن سان، **ٻنيءَ جا** سي نہ ٿيا،
ٻنيءَ جي منهنجا سپرين، **ٻنيءَ جي** ڪري ويا.

ٻنيءَ جي=سنياڻي>سنيوڙي. ٻنيءَ جا=ساڻي.
ٻنيءَ جي=ڍڪي. ٻنيءَ جي=ڦِٽي.

سنيوڙي هيس جن سان، ساڻي سي نہ ٿيا،
ڍڪيءَ منهنجا سپرين، ڦٽي ڪري ويا.

[542]

جان ائين هياس، جو **نرنانءُ** ڏوتہ **سٺ جا**،
جان ائين ٿياس، جو **ذات** نہ نينہ پاڻ سين.

نرنان=پنهل. سُٺَ جا=ڪپڙا. ذات=جت.

جان ائين هياس، جو پنهل ڏوتہ ڪپڙا،
جان ائين ٿياس، جو جت نہ نينہ پاڻ سين.

[543]

اَن تي چڑهي **مرون** ورتائون، ائين نہ چيائون تہ **پکي ڏي!**

اَن=مُهري>مهرين. مِرون=واڳون.

پکي=آڏي>آءُ +ڏي.

مهرين تي چڑهي واڳون ورتائون، ائين نہ چيائون تہ آءُ ڏي!

[544]

ڪاني جي وڻي **راند جي** ويا، پر **ڪاڏئون** ڪين.

ڪاني جي=اڪ. راند جي=ويلَ. ڪائڻ=

رڙڪڻ>رڙ +ڪرڻ.

اڪ وڻي انهيءَ ويل ويا، رڙ ڪيائون ڪين.

[545]

مـــون پانيو ڏير **ٻنيءَ جـــي** ڪندا، پر **نالو** هوت ڪري ويا.

ٻنيءَ جي=معافي. نالو=قادو>قيدياڻي. ڪِ +آئٽي.

مـــون پانيو ڏير معـــافـــي ڪندا، پـــر قيدياڻي ڪري ويا.

[546]

وڃ جـــــي آءُ هياس، تڏهن **ڪـــاڻي** ڏير ڪري ويا.

وڃ جي=نوڙي>نہ +وڃي. ڪاني=روجهڪي>

روءِ +جهڪي.

نہ وڃي آءُ هياس، تڏهن روءِ جهڪي ڏير ڪري ويا.

[547]

ڪپڙي جي آءُ نہ هـــيـــاس، **پوڪ جي** ڏير ڪٽي ويا.

ڪپڙي جي=رلي>رُلي. پوڪ جي=ڪس>ڪسي.

رُلـــي آءُ نہ هـــيـــاس، ڪـــســـي ڏيـــر ڪٽي ويا.

[548]

ڪاڻ جي آءُ نہ هياس، **مال جي** ڏير ڪري ويا.

ڪاڻ جي=ڪرسي>ڪُ +رسي. مال جي= مستي.

ڪُ رَسي آءُ نہ هياس، مستي ڏير ڪري ويا.

[549]

ڪاڻي آءُ نہ هياس، **مال جي** هوت ڪري ويا.

ڪاڻي=واتوري. مال جي=مستي.

واتوري آءُ نہ هياس، مستي هوت ڪري ويا.

[550]

اَن جي آءُ نہ هياس، **ڪپھ جي** ڏير ڪري ويا.

اَن جي=سڳي. ڪپھ جي=پڳي(پوٽي).

سڳي آءُ نہ هياس، پڳي ڏير ڪري ويا.

[551]

ڪاڻي آءُ نہ هياس، پر **ڪاڻي** ڏير ڪري ويا.

ڪاڻي=ڏَنگي.

ڏَنگي آءُ نہ هياس، پر ڏَنگي ڏير ڪري ويا.

[552]

ڪاڻي آءُ نہ هياس، **ڪاڻي** ڏير ڪري ويا.

ڪاڻي=ڪِني.

ڪِني آءُ نہ هياس، ڪِني ڏيرڪري ويا.

[553]

ڪاڻي آءُ نہ هياس، **ڪاڻي** ڏير ڪري ويا.

ڪاڻي=پَڳي. ڪاڻي=ڪاري.

پڳي آءُ نہ هياس، ڪاري ڏير ڪري ويا.

[554]

ڪاڻي آءُ تہ هياس، پر **ڪاڻي** هوت ڪري ويا،

ڪاڻي نہ رهنديا‌س، **نرنانءَ** اڳيوَن وجي **ڪاڻي** ٿيندياس.

ڪاڻي=لائي. ڪاڻي=قَنِي. ڪاڻي=ڪتب>

تہ بہ. نرنان=پنهل. ڪَاڻي=سُرهي.

لائي آءُ نہ هياس، پر قَنِي هو تہ ڪري ويا،

تہ بہ نہ رهنديا‌س، پنهل اڳيَان وجي سُرهي ٿيندياس.

[555]

نرنائن تي مون کي وڏا **نرنانءَ** هئا، پر **ڪپڙي جي** ڪري ويا.

نرنائن=ڏيرن. نرنان=اعتبار. ڪپڙي جي=

چولي>چوري.

ڏيرن تي مون کي وڏا اعتبار هئا، پر چوري ڪري ويا.

[556]

نالن ۾ نانوَن، مون سان **ليکي هٽ جي** ڪانہ ڪئي.

نالن=هوتن. نانون=جتن. ليکي جي=آسي>
اصي. هٿ جي=لپ.
هوتن ۽ جـتـن، مـون سان اصيلپ کانہ ڪئي.

[557]

بازار جـي اڳ هياس، پر **واپار جي** ڏير ڪري ويا.
بازار جي=چاپ>چاپيل(نالي چڙهيل). واپار
جي=نروار.
چاپيل اڳ هـيـاس، پـر نـروار ڏيـر ڪري ويا.

[558]

آءٌ تہ **اَن** ڪيچين جي، پر ڪيچين **ڪائي** کانہ.
اَن=ساريون>ساري. ڪائي=ٻاري.
آءٌ تہ ساري ڪيچين جي، پر ڪيچين ٻاري کانہ.

[559]

آءٌ تہ **راند** ڪوهيارل جي، پر ڪوهيارل **باهہ جي** کانہ.
راند(جي)=ساري. باهہ جي=ٻاري.
آءٌ تہ سـاري ڪوهيارل جي، پر ڪوهيارل ٻاري کانہ.

[560]

آءٌ نـہ **ڪـائيءَ جـي، ڪـڪـن جـا** نـہ ڏيـر.
ڪائيءَ جي=چيت>سچيت. ڪڪن جا=پيڙها>
پيڙهائتا.
آءٌ نـہ سـُـچيت، پيڙهائتـا نـہ ڏيـر.

[561]

شڪار جي ڪيچين ڪئي، **مال جي** مون کان نہ ٿي.
شڪار جي=جهُڙي>جهڙي. مال جي=تڙي>تهڙي.
جهڙي ڪيچين ڪئي، تهڙي مون کان نہ ٿي.

[562]

ڪـاڻ عضـوي جـي مـون سـان کانـہ.
ڪاڻ جو=ڪيڇُ> ڪيچين. عضوو=ڪرائي>
ڪا +رَهائي.
ڪيچيـن، ڪـا رَهـائي مـون سـان کانـہ.

[563]

عورت نالي نہ ذات، اهي جهنگ زحمت جا.

عورت نالي=چگي. ذات=جت. جهنگ جا=ڪَچا.

زحمت=ڪوئليون>قولن.

چگي ذات نہ جت، اهي ڪچا قولن جا.

[564]

زحمت پٿر ذات تي نالو ئي نہ.

زحمت=هرو +پٿر=چڪي>هروچڪي.نالو =اعتبار

هروچڪي ذات تي اعتبار ئي نہ.

[565]

جروڙ جي مون سان ڪري ڪاڙ ويا.

جرَجي=موڪ +ڙ=لاٺي>موڪلاٺي.

موڪلاٺي مون سان ڪري ڪاڙ ويا.

[566]

ڪو **وکر جو** ويهي، **ذاتين** مون سان ڪين ڪيو،

ڏاند جو ڏيئي، ويو **نرڻان**ءَ نڪري.

وکر جو=ڳُڙ>ڳُڙ. ذاتين=ڪيچين.ڏاند جو=

ڏورٽو>هيڏو +رڙ. نرنان=ٻاروڇو.

ڪو ڳُڙ ويهي، ڪيچين مون سان ڪوڙ ڪيو،

هيڏو رڙ ڏيئي، ويو ٻاروڇو نڪري.

[567]

عورت ڪنديس ڳالهڙيون، **عورت** ذاتيون،

پڇو هنن **ذاتين** ڪان، تہ **عورت** ٿيس ڇاموڻ.

عورت=حليمان>هلي مان. عورت=رحيمان>

رهي مان. ذاتين=جتن. عورت=ڪوڙي>ڪڙي.

هلي مان ڪنديس ڳالهڙيون، رهي مان راتيون،

پڇو هنن جتن ڪان، تہ ڪڙي ٿيس ڇاموڻ.

[568]

آءٌ اڳئي هڏ متي، مون کي **ٻيڙيءَ جا** چو تا ڏيو.

متي=چوري. ٻيڙي جا=ڏڪا.

آءٌ اڳئي هڏ چوري، مون کي ڏڪا چو تا ڏيو.

[569]

اللهُ! جتن جي، کا لڳي نہ **چڑي جي**،
پوک کي ماري، **وڻ جي** ويا منهنجا پرين.

چڑي جي=لار>لاري. پوک=موٽ>مُٽي
وڻ جو=اُسرڻ>اُسري.

اللهُ! جتن جي کا لڳي نہ لاري،
مُٽيءَ کي ماري، اُسري ويا منهنجا پرين.

[570]

لوهہ جي نہ هئي تہ کو **پکي مال جا** ڏيندا.

لوهہ جي=کل. پکي=کيچي. مال جا=
ڏُها>ڏهاڳ.

کَل نہ هئي تہ کو کيچي ڏهاڳ ڏيندا.

[571]

پنهونءَ جي وڃڻ جو، **ذات** مون سان کن،
تہ **نالي** ويهان تن، **پنهنجو** ڏيانِ کينکي.

ذات=چِتايا>اڳ چتاءِ. نالو=پرمون> پر +ہر.
پنهنجو=اُٽڻ.

پنهونءَ جي وڃڻ جو، جي اڳ چتاءِ کن،
تہ پَر ہر ويهان تن، (هوند) اٽڻ ڏيانِ کينکي.

[572]

وڻهجير ها تہ **نرنانءَ عضوي** مان **شهر** ڏيان کانہ ها.

وڻ=سنيالو>سنيال. نرنان=پنهون. عضوو=پاسو.
شهر=کيڻ.

سنيال هجير ها تہ پنهون پاسي مان کيڻ ڏيان کانہ ها.

[573]

مال جي کيائون، مون کي **عورت** نہ ٿي،
نہ تہ ست **جن** ہر، **پار جي** ٿيان ها.

مال جي=پهريات>پهر +رات. عورت>سُهند>
سُڌ. ستّ جي=مهار. پار جي=لُڙکي>لڙکي.

پهر رات کيائون، مون کي سُڌ نہ ٿي،
نہ تہ مهارن ہر لڙکي پوان ها.

[574]

جي **نارنالي** هجان ها تہ پڇي پنهل کي **راند جا** وجهان ها.

نار نالي=سياڻي. راند جا=جوڻا.

جي سياڻي هجان ها، تہ پڇي پنهل کي جوڻا وجهان ها.

[575]

نرنانءَ جي **ذات** جي خبر هجي ها، تہ **عضوو** ئي نہ ڏيانس ها.

نرنان=پنهون. ذات=واجاڻا>وجڻ. عضوو=

تَنُ>اُتڻ.

پنهون جي وجڻ جي خبر هجي ها، تہ اتڻ ئي نہ ڏيانس ها.

[576]

جي **مال** هجان ها تہ پنهون **عورت لوهہ جي** ڏيان.

مال=منجهي. عورت=هوند. لوهہ جي=

کَهي.

جي منجهہ هجان ها تہ پنهون هوند کهي ڏيان.

[577]

جي پنهون جي **نار نالي** هجان ها، تہ **کريان ها عضوي پوک** جي تن سان.

نارنالي=ڄاڻا>ڄاڻي. عضوو=سينو. پوک جي=کسي>کڇي.

جي پنهون جي ڄاڻي هجان ها، تہ کريان ها سيناکڇي تن سان.

[578]

پنهون تہ **پکي** ٿيو، **مان ٻيڙيءَ واري** هياس.

پکي=کينو>کين +رهيو. ٻيڙيءَ واري=ڏاري.

پنهون تہ کين رهيو، جو مان ڏاري هياس.

[579]

پنڌ جي هوتن کي هئي، تڏهن **عضوو** هياس.

پنڌ جي=وڇوڻي. عضوو=مُرهي>مان +رهي.

وڇوڻي هوتن کي هئي، تڏهن مان رهي هياس.

[580]

مشڪري کِري، نہ تہ **راند جو** ڪنهن کي ڏيان.

مَشڪري=تاڙي. کِري=ڇڪي. راند جو=هاروڇو.

تاڙي ڇڪي، نہ تہ هاروڇو ڪنهن کي ڏيان.

[581]

ذات مال جا پون، پنهل جا **گاهن** ۾.

ذات=آڇا>اڇيو. مال جا=پُور. گاهن=نينڊ>نَندڻ.

اڇيو پُور پون پنهل جا نندڻ ۾.

[582]

نار **نالي** پنهون، **نرنانءَ** نه مون.

نار نالو=جيئري. نرنان=ويسر>وِسري.

جيئري پنهون وسري نه مون.

[583]

پنهل ته منهنجو **ڪائني** هو، پر **نرنالو** نه ڪيائين.

ڪاني=مصري (ٻيڙيءَ جي ڪپيءَ جي سرائي).

نر نالو=نيباهو.

پنهل ته منهنجو مصري هو، پر نيباهو نه ڪيائين.

[584]

پنهل ته منهنجو **ذات** هو، پر **ذات** ڪري ويو.

ذات=وينجهر>وينجهار. ذات=ڪاسائي>ڪسائي.

پنهل ته منهنجو وينجهار هو، پر ڪسائي ڪري ويو.

[585]

پنهون وڏي **ذات** هو، پر **ڪپڙي جو** ڇڏي وڃي **ڪاڻ** ٿيو.

ذات=وينجهر>وينجهار. ڪپڙي جو=ننگ.

ڪاڻ=هلڪو.

پنهون وڏو وينجهار هو، پر ننگ ڇڏي وڃي هلڪو ٿيو.

[586]

پنهون ته **شهر** هو، پر ڏير **ذات** ٿي ويا.

شهر=سڪر. ذات=ڪلال>ڪُلال.

پنهون ته سڪر هو، پر ڏير ڪُلال ٿي ويا.

[587]

آءٌ پنهل جو **پير** ميجان، جي **ولايت** وڃي.

پير=پٽورو>پوءِ +ٽورو. ولايت=ڪين.

آءٌ پنهل جو پوءِ ٽورو ميجان، جي ڪين وڃي.

[588]

پولي کانہ کنڊياس، **پولي** هوت پنهون سان.

پولي=اگر. پولي=مگر.

اگر کانہ کنڊياس، مگر هوت پنهون سان.

[589]

آءٌ تہ هڪڙي **زمين جي**، ٻي **درد جي**،
ٽي **ڪپڙي جي**، چوٽين **راند جي** ٽيس،
هاڻي ٻہ **گهوڙي جا ڪاڻ** تي رکي، چوان تہ **نالو** ڪيو.

زمين جي=چري. درد جي=سُتي. ڪپڙي جي=
گندي. راند جي=بدَ> بدنام. گهوڙي جا=
تَڙا>هٽڙا. ڪاڻ=پيرن. نالو=بخش.

آءٌ تہ هڪڙي چري، ٻي سُتي، ٽي گندي، چوٽين بدنام ٽيس،
هاڻي ٻہ هٽڙا پيرن تي رکي چوان تہ بخش ڪيو.

[590]

تپ، جندُ، هٿيار، کوهہ ڪاف جي.

تپ=ٻرو. جندُ=چکي. هٿيار=ڪانُ> ڪانہ.

کوهہ کاف جي=پري.

ٻروچکي ڪانہ پري.

[591]

پنهل ڪوئن پوءِ **پوک جا** ٽيا.

پوک جا=وهراج>وهہ +راج.

پنهل ڪوئن پوءِ وهہ راج ٽيا.

[592]

نار نالي سان ڪريو، تہ **ڪڪن جي** ڪي ڪيچ نيو.

نارنالي=حڪيمان>حقي +مان. ڪڪن جي=
ٻني>ٻنهي.

حقي مان سان ڪريو، تہ ٻنهي کي ڪيچ نيو.

[593]

ڪا **ڪُتي جي** آئي ڪانہ ڪا، جا **ڪڪن جي** نئي ها ڪيچ ڏي.

ڪتي جي=ڏاڙهہ>ڏاڙهي. ڪڪن جي=ٻني>ٻنهي.

ڪا ڏاڙهي آئي ڪانہ ڪا، جا ٻنهي کي نئي ها ڪيچ ڏي.

[594]

پکين ۾ پولي پوي، مُئيءَ جـو لوهه کاٽ جي ويا.

پکي=روڏو. پولي=رڙ. لوهه جو=مارو>ماري.

کاٽ جي=مَن.

روڏن ۾ رڙ پـوي، مـئـيءَ جـو مـاري من ويا.

[595]

کـائن کـي جيئـڏ، پـون شـال عضـون ۾.

کاٽ(جو)=کرهو. جيئڏ=کيئان. عضون=پيرن.

کرهـن کـي کيئـان، پـون شـال پيـرن ۾.

[596]

اُهي فقير جي نه هوندا شال، جن مون سان هٿن جيَ ڪئي.

فقير جي=سينَ> سنئين. هٿن جي=چاتَ(چماٽ)

>اُچاٽ.

اُهـي سنئين نه هوندا شـال، جن مون سان اُچاٽ ڪئي.

[597]

جـن منهنجـو ڳهـه نيـو، سـي ذات ٽينـدا شـال.

ڳهه=ڪنديلو>ڪُنديل. ذات=مشوري>مشهور.

جن منهنجو ڪُـنديل نيـو، سي مشـهور ٽيندا شال.

[598]

وڻ جو ڪنهن کـي ڏيـان، نالي کـان نرنانءُ ويو.

وڻ جو=جوڏو>جو +ڏوهه. نالو=ڪرمون>

ڪرمن. نرنانءُ=ڪيچي.

جو ڏوهه ڪنهن کـي ڏيان، ڪرمن کان ڪيچي ويو.

[599]

اَن جن ناهي ڏوهه، مـان سان ڪـاٽ جـي ڪئي.

اَن جا=تُهه>تو. ڪاٽ جو=کارب>کا +رب.

تـو ۾ نـاهي ڏوهُـه، مـان سـان کـا رب ڪئـي.

[600]

نـالي نرنـانءَ جـو ڪويـه مـرون نـاهي،

سـڀ مـرون مـون ڏي، جـي نرنـانءُ ملـي.

نالو=هوت. نرنان=بلوچ. مرون=ڏوهيو>ڏوهه.
نرنان=پنهون.

هوت بلوچ جو کوبو ڏوهه ناهي،
سڀ ڏوهه مون ڏي، جي پنهون ملي.

[601]

ذاتين کونهي ڏوهه، **اکر** منهنجو ايئن هو.
ذات=ڏيرا>ڏيرن. اکر=انگ.
ڏيرن کونهي ڏوهه، انگ منهنجو ايئن هو.

[602]

کاڻ جو آءٌ کنهن کي ڏيان، لکيو **نرنانءَ** جو.
کاڻ جو=چوڏو>چو +ڏوهه. نرنان=قلم.
چو ڏوهه آءٌ کنهن کي ڏيان، لکيو قلم جو.

[603]

نارنانءَ جو **کپڑو**، آهي جامه پنهون سان،
تڙ ۽ وهٽ جو، آهي جامه پنهون سان،
مال ۽ سٽ جو، آهي جامه پنهون سان،
فقير ۽ پوک جو، آهي جامه پنهون سان،
کاغذ ۽ کاڻ جو، ته به آهي جامه پنهون سان.

نارنان=نماڻي. کپڑي جو=ننگ. تڙ جو=وارو>واري. وهٽ جو=ونگ. مال=توڏو. سٽ جو=تنگ. فقير جي=سنگت. پوک جو=سنگ. کاغذ جو=ليکو. کاڻ جي=انگهه>انگ.

نماڻيءَ جو ننگ، آهي جامه پنهون سان،
واري وجهڻ جو ونگ، آهي جامه پنهون سان،
توڏي چڪڻ جو تنگ، آهي جامه پنهون سان،
سنگت وارو سنگ، آهي جامه پنهون سان،
لکيو منهنجو انگ، ته به آهي جامه پنهون سان.

[604]

پنهل ته منهنجو **کاڻ جو**، آءٌ پنهل جو **کاڻ**.
کاڻ جو=انگهو>انگ.
پنهل ته منهنجو انگ، آءٌ پنهل جو انگ.

[605]

هو جـــي **جيت** پروچ آلا، **ولايـــت** بہ تن ســـان.

جيت=لُنڊَ> لُنڊو. ولايت=نئنگ>انگ.

هو جي لُنڊا ۾ـــروچ، آلا، انگ ۾ تن ســـان.

[606]

پنهـــون، **نـــالا** آيـــا، پـــر **نـــالا** تـــ نـــ.

نالو=تولو>تو +لاءِ. نالو=مُولو>مون +لاءِ.

پنهـون، (ڏيـر) تـــو لاءِ آيـــا، پـــر مـــون لاءِ تـــ نـــ.

[607]

نرنانءَ، تنهنجي **مال** جي **ست** جي ٿيان ها.

نرنان=پنهل. مال=اُٺ. سُٽَ جي=مهار.

پنهل، تنهنجي اُٺ جـــي مهـــار ٿيان ها.

[608]

پنهون! جي **پورهئي جي** هيئي تہ **شهر** نہ ڇڏين ها.

پورهئي جي=لائي. شهر=ڇني.

پنهـــون! جـــي لاءِ هُيئي تـــ ڇنـــي نہ ڇڏين ها.

[609]

سنج ٿون ڇڏ نہ هتڙي، **پاهڙ جا** پاڙ سين.

سنج=پُرڙ>پرڙي. پاهڙ جا=نينگهر

(جنڊ جو پويون اڌو)> ني +گهر.

پرڙي ڇڏ نہ هتڙ، نـــي گهر پاڙ سين.

[610]

عضوي اک جي لڳي، **جنگ جا** ڪر منهنجا پرين.

عضوو=ڳچي. اک جي=نڙَ. جنگ جا=مَرَ ڇڏ.

ڳچـــيءَ ۾ـــڙَ لـــڳـــي، مَرَ ڇـــڏ منهنجا پرين.

[611]

ـــيءَ **اک جي** پئي **عضوي** ۾، سا **شهر** نہ ڪجي.

اک جي=نڙَ. عضوو=ڪَنِي. شهر=ڪُنڊو>ڪُنِي.

هـــيءَ لـــڙَ پئي ڳچيءَ ۾، ســـا ڪُنِي نہ ڪجي.

[612]

وڻ وڻ، ۾ ئي ناهـ، **ذاتيون** ڇڏڻ پانهنجون.

وڻ=اَڪ>عقل: ذات=جويا>جويون.

عقل ۾ ئـــي ناهـ، جويون ڇڏڻ پانهنجون.

[613]

كاريگر جي وچ نہ پنهون، توكي **نشي جو** چوندو كونہ.

كاريگر جو=رِجائي>ري +جوءِ. نشي جو=خاشو.

ري جوءِ وچ نہ پنهون، توكي خاشو چوندو كونہ.

[614]

هـــٽ جـــو نہ وچ پنهون! هوءَ **كاڻي** پاڻ سان.

هٽ جو=ريجو>ري +جوءِ. كاڻي=نيزو>

نيجو>ني +جوءِ.

ري جـــوءِ نہ وچ پنهون! هوءَ نـــي جوءِ پاڻ سان.

[615]

تنهنجي دل مون سان **گاهه جو** هئي، پر ڏيرن كو **جانور** وڏو.

گاهه جو=گڏو>گڏيل. جانور=پولو.

تنهنجي دل مون سان گڏيل هئي، پر ڏيرن كو پولو وڏو.

[616]

كپڙي جي هوت كري ويا، **جُتيءَ جي** تون نہ كرين ها.

كپڙي جي=كاري. جُتيءَ جي=ڏاري.

كـــاري هـــوت كـــري ويـــا، ڏاري تون نہ كرين ها.

[617]

درياءُ جو ڏنوَ دوست پرين، تـڏهن رانـول **رچ** ٽيـو،

آءٌ اوهان سان **مال جي**، تڏهن **ملك** مون كي ڏيـو.

درياءُ جو= كچو>كُچ. رچ=ڏَكڻ. مال

جي=هِري. ملك=سِرو>آسرو.

كـــُچ ڏنـوَ دوست پريـن، تـڏهن رانـول ڏكـڻ ٽيـو،

آءٌ اوهـان سـان هـــري، تـڏهن آسـرو مـون كـي ڏيـو.

[618]

ذات پولي منهنجا پرين، آءٌ نہ **جر جـــي** هياس.

ذات=شر>سِر. پولي=پوش. جر جي=

گهڙي>اُگهاڙي.

سرپوش منهنجا پـــريـــن، آءٌ نہ اُگهاڙي هياس.

[619]

ڪاچ جو مُئيءَ مٽان، **نالي** پنهنجا عضوا.

ڪاچ=ڪڪڙ>مرَ +ڪَڙ. نالو=هوت. عضوا= هٿ>هٿڙا.

مرَ ڪڙ مُئيءَ مٽان، هوت پنهنجا هٿڙا.

[620]

پنهنجا پنهون، **پنهنجي** آهيان.

پنهنجا=آرس>آءُ +رس. پنهنجي=بيوس.

آءُ رس پنهون، بيوس آهيان.

[621]

مرض ڇام پنهون، آءُ **عضوي جي** آهيان.

مرض=آرس>آءُ +رَس. عضوي جي=نس>نہ + سونهين.

آءُ رس ڇام پنهون، آءُ نہ سونهين آهيان.

[622]

عورت وٽ هوت آءُ، **وڻ اکر جي نالي** هاڻي آهيان.

عورت=حليمان>هلي +مان. وڻ=نمر + اکر جي=آڻي>نماڻي. نالو=اَبن>عيبن.

هلي مان وٽ هوت آءُ، (آءُ) نماڻي عيبن هاڻي آهيان.

[623]

باهہ ڏيئين پنهون، **اکيين** نہ ڏسئين.

باهہ=ساڙي>ساهہ +ڙي. اکيين=پري.

ساهہ ڙي ڏيئين پنهون! پري نہ ڏسئين.

[624]

پنهون **مال جي** ڏيانءِ، **نالي** تہ نہ ڏسانءِ.

مال جي=آسَ> آءُ +سڏيانءِ. نالو=پروُ> پري.

پنهون آءُ سڏيانءِ، پري تہ نہ ڏسانءِ.

[625]

اي **نالا!** ٽيءُ نہ **نالي، ڪاڻ جي** آءُ **نالا!**

نالو=پنهل. نالو=پريل>پري. ڪاڻ جو=

وَرو>وري. نالو=ولهو.

اي پنهل! ٽيءُ نه پري، وري آءُ وَلهاا!

[626]

ذات ڏي منهنجا پرين، نہ تہ ذات ويندیسانءِ.

ذات=عامل>آءُ +مِل. ذات=مري.

آءُ مِل منهنجا پرين، نہ تہ مري ويندیسانءِ.

[627]

تون شاهاڻو، آءُ ڏونري جي تي ملندیسانءِ.

شاهاڻو=ترسُ. ڏونري جو=دڳُ> دڳُ.

تون ترس، مان دڳ تي ملندیسانءِ.

[628]

اکر اچن سپرين، تہ اکر ٽي پوان،

نالي سندیون ڳالهڙیون، شهرئون ويهي کريان.

اکر=اوري. اکر=گهوري. نالو=هيمن>

هيءُ +منُ. شهر=دلي.

اوري اچن سپرين، تہ گهوري ٽي پوان،

هي من سندیون ڳالهڙیون، دليوَن ويهي کريان.

[629]

اَن جي شال اچن، آءُ عورت جرَ جي آهيان.

اَن جي=سيئي>سي ئي. عورت=جني.

جرَ جي=ڪوڏي.

سي ئي شال اچن، آءُ جني ڪوڏي آهيان.

[630]

سسئي پنهون جي اَما، پر اَبو اچي شال.

اَما=جيجڙي>جيءَ +جڙي. اَبو=بابو>باب.

سسئي پنهون جي جيءَ جڙي، پر باب اچي شال.

[631]

پنهل تہ منهنجو پيءُ هو، شل ماءُ ٽي اچي!

پيءُ=بابو>باب. ماءُ=مادر>مان +دَر.

پنهل تہ منهنجي باب هو، شل پر مان دَر اچي!

[632]

شـــهرئون ويـــا، ســـي ذات ملنـــم شـــال!

شهر=مودر>مون +در. ذات=جانوري>
جان +وري.

مـــون دَرَئـــون ويـــا، ســـي جـــان وري ملنـــم شـــال!

[633]

نرنـــانءَ شـــكار جـــي، عضـــوي تـــي ڳهـــ ڙي.

نرنان=پنهون. شڪار جي=اَڇي اَڇي. عضوو=
چشم. ڳهـ=هلڪو.

پنهـــون اڇـــي اڇـــي، چشـــمن تـــي هلڪـــو ڙي.

[634]

پاڻي جي پتَ وَلِ اوهان نہ ڪئي، شل عورت ڪاڇ جوا

پاڻيءَ جي=موڪ. پَتَ وَل=لاڻي. عورت=
سُڪي. ڪاڇ جو=رهو.

مـــوڪلاڻي اوهـــان نہ ڪئي، شـــل سُڪي رهو!

[635]

پنهون مـــان ســـان پوڪ پٽ جي ڪئي ڪانہ ڪا.

پوڪ=موڪَ +پَٽ جي=لاڻي>موڪلاڻي.

پنهون مـــان ســـان مـــوڪلاڻي ڪئي ڪانہ ڪا.

[636]

ڳاهـــ ڙي ويندياس، نرنـــانءَ علـــم جـــيءَ ۾.

ڳاهـ=مريڙو>مري +ڙي. نرنان=ساجن.
علم جي=سورة>سور.

مـــري ڙي ويندياس، ســـاجن، انهـــيءَ ســـور ۾.

سرتين کي دانهن

[637]

حقـــي جـــي هـــوت ويـــا، لوهـــ جـــون هاروچـــا،

حقي جي=اُٿهڙي>اُٿو +ڙي. لوهـ جون=
ميخون>مان +ڪوئن.

اُٿـــو ڙي هـــوب ويـــا، مـــان ڪـــوئن هاروچـــا.

[638]

اديون! مان سان **ڪاڇ** ٿون **ڪاڇ** ڪري ويا.

ڪاڇ=ڇاهين>ڇا +هوئن. ڪاڇ=ڪرڻ>ڪرڻ.

اديون! مان سان ڇا هوئن ڪرڻ ڪري ويا؟

[639]

هٿيار منجهه **عضوي**، جيڏيون **ذات** هٽي ويا.

هٿيار=ڪُنديو. عضوو=ڪاپار. ذات=جت.

ڪنديو منجهه ڪاپار، جيڏيون! جت هٽي ويا.

[640]

ڪُتي جو ساري رات، **ڪاڻ جو** ڏنر ڏي جيڏيون!

ڪُتي جو=پٽو>پٽيو. ڪاڻ جو=در.

پَٽيو ساري رات، در ڏنر ڏي جيڏيون!

[641]

هتئون **اوزار** ڏي اديون، **چند جو** ڪو پنهون.

اوزار=رَندو>نڪرندو. چند جو=ڏنو.

هتئون نڪرندو ڏي اديون، ڏنو ڪو پنهون؟

[642]

شهر آيا ڏي جيڏيون! **شهر** نہ ڏنائون؟

شهر=ماڏو>مان ڏي.

مان ڏي آيا ڏي جيڏيون! مان ڏي نہ ڏنائون.

[643]

حاڪيماڻي نہ هئر ڏي جيڏيون، تہ مون کي **فاقيرو** هوڻ کندا.

حاڪيماڻي=ڇاڻ. فاقيرو=حلقو>هلڪو.

ڇاڻ نہ هئر ڏي جيڏيون، تہ مون کي هلڪو هوت کندا.

[644]

گاهہ جيءَ تي **جاءِ جا** هئر، پر **ڪاڻيءَ** ويا ڏي جيڏيون!

گاهہ جي=دن>ايندن. جاءِ جا=بار>اعتبار.

ڪاڻي=ويساهن>ويساهي.

ايندن تي اعتبار هئر، پر ويساهي ويا ڏي جيڏيون!

[645]

ڪاچ ٿون ڪين چيو، تہ **ذات** ڪرين سسئي!

ڪاچ=آني>آهان +ني. ذات=سونگهان>سوگهان.

آهان ني ڪين چيو، تہ سوگهان ڪرين سسئي!

[646]

منهنجو **گاهہ جو نرنان**ءُ سان، **سگيٽيون ذات**.

گاهہ جو=بندُ. نرنان=بلوچ. سگيٽيون=اديون.

ذات=آهيڙي>اهي +ڙي.

منهنجو بندُ بلوچ سان اديون آهي ڙي!

[647]

اڪيون **ڪاچ** ٽيون، **رچ** ٿون هوت ويا،

ڪڪن جون ڪنهن کي ڏيان، مون **نرنالا ڪاٺ** پيا.

ڪاچ=هوٽيون. رچ=وٽو. ڪڪن جون=ڏايون>

دانهون. نرنالا=ڏونگر. ڪاٺ(جا)=ڏورٽا.

اڪيون مون هوٽيون، وٽئون هوت ويا،

دانهون ڪنهن کي ڏيان، مون ڏونگر ڏورٽا پيا.

[648]

اڪيون ڪٽي **ماس** ڪير، **رچ** پرين رات ويا،

ڪڪن جون ڪنهن کي ڏيان، **ڪاٺ پهڻ جا** پيا.

ماس=هوٽي>هوٽير. رچ=وٽا>وٽان.

ڪڪن جون=ڏايون>دانهون. ڪاٺ جا=

ڏورٽا. پهڻ جا=ڏونگر.

اڪيون ڪٽي هوٽير، مون وٽان پرين رات ويا،

دانهون ڪنهن کي ڏيان، ڏورٽا ڏونگر پيا.

[649]

ولايت وڃان ها جيڏيون، تہ **ست جي** هوند پوان ها،

ڪري **ڪاٺ** پنهون کي، آءٌ **جر جو** وڃان ها.

ولايت=هرات>هي +رات. ستَ جي=رَسي.

ڪاٺ(جو)=نهيرو>حيلو. جر جو=وارو>واري.

هي، رات وڃان ها جيڏيون، تہ رَسي هوند پوان ها،

ڪري حيلو پنهون کي، آءٌ واري وڃان ها.

[650]

عورت نالي چا ڪريان، ويا مرد نالو ڇڏي،
هُن تان هڏو ڪيو، آءُ نہ رهندي هڏي،
ڳهہ منهنجو ولايت ويو، مٽي لوهہ جن لڏي،
دعا ڪريو ڏي جيڏيون! من عورت نالو گڏي.

عورت=حليمان>هلي +مان. مرد نالو=بيگ>
بي گُرا. هڏو=سَنڌ>سنڌو. ڳهہ=وَرُ.
ولايت=ڪيچ. لوهہ جن=گهوڙن>گوئرن.
عورت=سسئي. نالو=پنهون.

هلي مان چا ڪريان، ويا بي گُرا ڇڏي،
هن تان سنڌو ڪيو، آءُ نہ رهندي هڏي،
وَرُ منهنجو ڪيچ ويو، مٽي گوئرن لڏي،
دعا ڪريو ڏي جيڏيون! مانَ سسئي پنهون گڏي.

[651]

امڙ اڻي آڳيٺيءَ جو ڪ، واڇت نالا وڃن،
هٽيو نڪر جا پتر جن تي، مال جا ڪن،
اديون، ائين چون، نہ ولايت ۾ وڃ ٽيو.

آڳيٺيءَ جو=اُهاڻ(سوجهرو). واڇت=ڏُمر>دَمرُ.
نالا=هوت. نڪر جا=هٽيا>هٽ. پِتر جي=سِرَ.
مال جا=گهوڙا. ولايت=هرات>رات. وڃ=
هيرڃ>هيءُ +رڃ.

امڙ اڻي اُهاءَ ڪ، جنهن دم هوت وڃن،
هٽيون هٽ سڀرن تي، گهوڙا گهوڙا ڪن،
اديون، ائين چون، تہ رات ۾ هيءُ رڃ ٽيو.

[652]

ٻہ وڃيون نرنانءُ ناهي عضوي ۾، تڏهن زمين جا ڏي،
ذراڙ ڏڃ جو ڪري ويا، تڏهن مال جا ڏي!

ٻہ وڃيون=ٻهلاڻيون>ٻيلياڻيون. نرنان=پنهون.
عضوو=ڪيچَ. زمين جا=ڪامان. ذراڙ=اونار.
ڏڃ جو=ڏاڙو. مال جا=گهوڙا.

پيلياڻيون! پنهون ناهي ڪچ ۾، تڏهن ڪامان ڏي!
اونار ڏاڙو هٽي ويا، تڏهن گهوڙا گهوڙا ڏي!

[653]

جڏهن ٿي پنهون ذات ٿيو، تڏهن عورت نه جيڏيون!
ڪاڻ پکيءَ جو نه ڪيو، نه ته عورت ٿيم ڏي جيڏيون!

ذات=پانهان>پانهان. عورت=مُئي ڪاڻ جن=
پلاڻن. پکيءَ جو=چيچٽ. عورت=سجاڳان>سجاڳي.

جڏهن ٿي پنهون پانهان ٿيو، تڏهن ميس نه جيڏيون!
پلاڻن چيچٽ نه ڪيو، نه ته سجاڳي ٿيم ڏي جيڏيون!

[654]

آيا ڏير ڏکيءَ جا، ڪري ڪپڙي جي من،
راڳ ۽ نارنءَ جو، چو نه لاٽائون ڪن،
اديون ڏي هوتن، نيو راند جيءَ ٻاروڇو.

ڪپڙي جي=ڪوٽي. راڳ جي=زاري. نارنان
عورت=ذائقان>ضعيف. راند جي=آڳيڻي>
آ+گهٽي.

آيا ڏير ڏکيءَ جا، ڪري ڪوٽي من،
زاري هن ضعيف جي، چو نه لاٽائون ڪن،
اديون ڏي هوتن، نيو آ گهُٽي ٻاروڇو.

[655]

سڏ ٻُڌي جي ڇڏيائون، ڪوريئڪو ورڪ نه ڪيائون،
نالي ڏنائون، پنهنجا ٻُڪين ڪينكي.

سڏ=جو. ٻُڌي جي=ڏي. ڪوريئڪو=پنجو>
پنهنجو. ورڪ=وڻ>وڻ. نالو=موسو>مون+
سي. پنهنجا=لڪَ. ٻُڪئي جو=لنگهڻ.

چوڏي ڇڏيائون، پنهنجو وڻ نه ڪيائون،
مون سي ڏنائون، جي لڪَ لنگهڻ جا ڪينكي.

[656]

مرد ۽ مال جا سرتيون، شهرئون ڏير ويا،
اُن جي ڪونه هئا، مان رچ ڏي جيڏيون!

مرد=تازا. مال جا=سور. شهر=ڏيهي>ڏيئي.
ان جي=ڪرهي(سنگن جي حفاظت لاءِ هاري
ناهين)> ڪرَ +هي. رڇ=وَٽو>وٽ.
تازا سُور سرتيون، ڏيئي ڏير ويا،
ڪرَ هي ڪونہ هئا، مان وٽ ڙي جيڏيون!

[657]

ڪاڻي جنهن لاءِ ٽياس، **ڪاڻي** سي نہ ٽيا،
اَديون ٻاروچا، مون کي **ڪاڻي** ڪري ويا.
ڪاڻي=پڳي. ڪاڻي=ٻسانگي>سانگي.
ڪاڻي=ڪاري.
پڳي جنهن لاءِ ٽياس، سانگي سي نہ ٽيا،
اديون ٻاروچا، مون کي ڪاري ڪري ويا.

[658]

ولايت ٿون ويا ڙي جيڏيون، پر **شهرٿون** شل مرَ وجن،
جيت ڏسيو انهن جا، مون کي **پکي** جهل نہ ڏين.
ولايت=هرات>هي +رات. شهر=دلِي>دلِٿون.
جيت=جائون>جايون. پکي=هنجهہ>هنجهون.
هي رات ويا ڙي جيڏيون، پر دلِٿون شل مرَ وجن!
جايون ڏسيو انهن جون، مون کي هنجهون جهل نہ ڏين.

[659]

لوهہ بنان ڙي جيڏيون، وڏيون **مال جون** پُونِ،
سي جي **نالو** هونِ، تہ **وکر جي** کير کري.
لوهہ(جو)وَرَ> ورن. مال جون=گهٽيون.
نالو=حيات. وکر جي=پُڙي>اُپڙي.
وَرَن بنا ڙي جيڏيون، وڏيون گهٽيون پُونِ،
سي جي حيات هونِ، تہ اُپڙي کير سگهي.

[660]

جتن **نانءُ** ٽيان، جي مون کي **ذات** ڪن.
نان=نهال>نال. ذات=سهاڳا>سهاڳڻ.
جتن نال ٽيان، جي مون کي سهاڳڻ ڪن.

[661]

هن **ولايت** کان جيڏيون! **نالا نانءَ** وڃن،
اَن جي رڌي ڪن، عورت ذات آهيان.

ولايت=سورت>سور. نالو=وَريام>وريا
نان=ويچ. اَن جي=سيئي>سي +ئي.
رڌي=سڃي. عورت=جنت>جني. ذات=ماري.

هن سور کان جيڏيون، وريو ويچ وڃن،
سي ئي سڃي ڪن، جني ماري آهيان.

[662]

اديون ڏي آءٌ **ذات، نالن نرنانءَ** کين،
مَن **جر جا** ٿين، تہ **مئي جو** ٿئيم **سُٽ** سان.

ذات=کانهل>کاهلي. نالن=سيٽن. نرنان=
سنيو>سنيس. جر جا=ٽڏا. مُئي جو=وصال. سُٽَ
(جو)=وَر.

اديون ڏي آءٌ کاهلي، سيٽن سنيس کين،
من ٽڏا ٿين، تہ وصال ٿئيم وَرَ سان.

[663]

جر جون وڏم جانب کي، **وڻ جي** وڏم کانہ،
وکر ڏيو ڏي جيڏيون، **نرنانءَ** پسان مان.

جر جون=جهلون. وڻ جي=ڳيراڻي>ڳرهاڻي.
وکر=کوپرو>کو +پرو. نرنان=پنهون.

جهلون وڏم جانب کي، ڳرهاڻي وڏم کانہ،
کو پرو ڏيو ڏي جيڏيون، پنهون پسان مان!

[664]

منهنجا **گاهہ پروچ، ڪاڻي** ڪنديس ڪينکي.

گاهہ=سڻ>سيڻ. ڪاڻي=ٻيانو>ٻيا.

منهنجا سيڻ پروچ، ٻيا ڪنديس ڪينکي.

[665]

ناهي **ڪاڻي نالي** ري ٻين **نانونَ** جي.

ڪاڻي=لوڑهہ>لوڑَ. نالو=جانب. نانوَن=جتن.

ناهي لوڑ جانب ري ٻين جتن جي.

[666]

وڻ تہ گهڻو اٽر جيڏيون، پر ذات ماري آهيان.

وڻ=اَڪ>عقل. ذات=جهڄڻ. ماري= جهوري.

عقل تہ گهڻو اٽر جيڏيون، پر جهڄڻ جهوري آهيان.

[667]

مِرون وڻڻ نڪري، مان مرون ڪوهہ ڪنڊياس.

مرون=ڪيڇون>ڪيڇ +ڻون. مرون=پلنگ (ڪتو).

ڪيڇ ڻون وڻڻر نڪري، مان پلنگ ڪوهہ ڪنڊياس.

[668]

نار نالي کان هوت ويا، هت نار نالي ڇا ڪنڊياس.

نارنالي=حليمان>هلي +مان. نار نالي=رحيمان> رهي +مان.

هلي مان کان هوت ويا، هت رهي مان ڇا ڪنڊياس.

[669]

نالي بنان هاڻ، هت نار نالي ڇا ڪريان.

نالو=سڄڻ. نارنان=رحيمان>رهي +مان.

سڄڻ بنان هاڻ، هت رهي مان ڇا ڪريان.

[670]

نارنانءَ ڪيئن ٽڪي، جنهن جو واڻيو ذات وني ويا.

نارنان=جادل>جا +دل. واڻيو=هيمن>هيءُ + من. ذات=هوت.

جا دل ڪيئن ٽڪي، جنهن جو هيءُ من هوت ونڊي ويا.

[671]

نالي پڇاڻا جيڏيون! هاڻي ڇيرو نالي ڪي.

نالو=جانب. ڇيرو=باهہ. نالو=ينيو>ينيور.

جانب پڇاڻا جيڏيون، هاڻي باهہ ينيور ڪي!

[672]

نرنانءَ بنا ڙي جيڏيون، سمهڻ وڻ ٽيو،

هي مال جا، مون رچ ڻون هوت ويو.

نرنان=پنهون. وڃ=اَڪڙو>ڪڙو. مال جا=
گهوڙا. رڇ=وَڻو>وڻئون.

پنهون بنان ڏي جيڏيون، سمهڻ ڪڙو ٿيو،
هي گهوڙا! مون وڻئون هوت ويو.

[673]

لوهه جن جون ڳالهيون، ڪهڙيون ڪنديسانِ،
لوهه جو هوت وني ويا، **عضوو** ڏي ڏسنديسانِ.

لوهه جي=بيل>بي +لڇن. لوهه جو=ڪهاڙو>
ڪوهيارو. عضوو=آندو>آءُ +ڏوڙي.

بي لڇن جون ڳالهيون، ڪهڙيون ڪنديسانِ،
ڪوهيارو هوت وني ويا، آءُ ڏوڙي ڏسنديسانِ.

[674]

پنهنجون هن شهر ۾، لڏيون مون **شاديءَ جون**،
نرنانءُ ناهي **حاڪيماڻو**، سو ته **راند جي** نيائون،
تني ڪي آءُ، وڃي **ولايت ڳوليان**.

پنهنجون=پيٽر. شهر=پنيور. شاديءَ جون=-
لائئون. نرنان=پرين. حاڪيماڻو=پلنگ.
راند جي=ٻڌي. ولايت=وندر. ڳوليان=ووڙيان.

پيٽر هن پنيور ۾ لڏيون مون لائئون،
پرين ناهي پلنگ تي، سو ته ٻڌي نيائون،
تني ڪي آءُ، وڃي وندر ووڙيان.

[675]

عضوي ڪائينڊياس، **عضوي** ويندیس هوت جي.

عضوو=پُني. عضوو=پُڻي.

پُني ڪائينڊياس، پُڻيءَ ويندیس هوت جي.

[676]

راند جي هوت ويا، آءُ **ڪتي جيءَ** ملنڊياس تن ڪي.

راند جي=لڪ>لڪي. ڪُتي جي=لَڪ.
لِڪي هوت ويا، آءُ لَڪ ۾ ملنديس تن ڪي.

[677]

ولايت ويڑا جيڏيون، مون کان **پير** ڪري،
نرنائ نيائون پاڻ سان، هت **مال جي** ڪير ڪري.

ولايت=هرات>هي +رات. پير=هادي>هيڏي.
نرنان=پنهون. مال جي=نَهَر.

هَي رات ويڑا جيڏيون، مون سان هيڏي ڪري،
پنهل نيائون پاڻ سان، هاڻ هت نَهَر ڪير ڪري.

[678]

ولايت وياڙي جيڏيون، تن **نالا نائ** ڪري،
نالو نيائون پاڻ سان، تن **نالا** کا مَ ڪري.

ولايت=هرات>هي +رات. نالو=خدابخش>خدا.
نان=خيرو>خير. نالو=جيئندو>جِند. نالا=
نندو>ندا.

هَي رات وياَ ڙي جيڏيون، تن خدا خير ڪري،
جِند نيائون پاڻ سان، تن نِدا کا مَ ڪري.

[679]

جنهن **کاڻ** لڳو ڙي جيڏيون، **نار نالي** ڏيندي ڪيئن نہ ميان!

کاڻ=تير. نار نالو=صابُلَ> سا +بُل.

جنهن تير لڳو ڙي جيڏيون! سابُل ڏيندي ڪيئن نہ ميان!

[680]

اَن جي سا **ڪاريگر جي**، مون کي **پوک جو** ارمان ڙي.

اَن جي=رهي. ڪاريگر جي=نهي. پرک جو=
سنگ>سنگت.

آءٌ رهي سا نهي، مون کي سنگت جو ارمان ڙي.

[681]

ڪاڻ پَناري پيوم، پر **رچ** ناهيان ڙي جيڏيون!

کاڻ=پلڪ. رچ=جَمن>جم.

پلڪ(ويجهڙي جو) پناري پيوم، پر جم ناهيان ڙي جيڏيون!

[682]

پـــاڻـــيءَ منجھ پـــيـــاس، **ڪاڻ** لڳو ڏي جيڏيون!

پاڻي(جا)=پور>پورن. ڪاڻ(جو)=چرخو>چرخ.

پـــورن منجھ پـــيـــاس، چـــرخ لڳو ڏي جيڏيون!

[683]

پنڌ جو نرنانءَ ويو **شهر** ڏي، مـــان **مٽيءَ جا** جيڏيون!

پنڌ جو=ڪوھ. نرنان=يارل. شهر=ڪيچ.

مٽيءَ جا=ڪامان.

ڪوھيارل ويـــو ڪـــيـــچ ڏي، مـــان ڪامان جيڏيون!

[684]

آءٌ **زمـــيـــن جا** ڏي جيڏيون، **ذاتين** هـــوت وجن.

زمين جا=ڪامان. ذات=مهندا>مهندان.

آءٌ ڪـــامـــان ڏي جيڏيون، مهندان هـــوت وجن.

[685]

ڪـــاچ پرين جـــو پوءِ، تہ **شهر** وجان ڏي جيڏيون!

ڪاچ=ڪوپرو>ڪو +پرو. شهر=ڊُڪ.

ڪو پرو پرين جو پوءِ، تہ ڊُڪ وجان ڏي جيڏيون!

[686]

ڪڪ ڪريو ڏي جيڏيون، **جبل** منهنجي جو.

ڪڪ=ڊيُ. جبل=سورجاڻ>سور.

ڊَيُ ڪريو ڏي جيڏيون، سُور منهنجي جو.

[687]

ســـازيـــن هـــوت گڏيـــو. ڪنهن **نرنانءَ** سان جيڏيون!

ساز=مُرلي>مون +رُليَ. نرنان=ٿوابو>سبب.

مـــون رُلـــيءَ هـــوت گڏيو، ڪنهن سبب سان جيڏيون!

[688]

نرنانءَ ونـــي ويا **مرض** ۾، مون کي **مرض** ڏيئي ويا.

نرنان=پنهون. مرض=نهنڌ>ننڌ. مرض=سور.

پنهون ونـــي ويـــا ننـــڌ ۾، مون کي سور ڏيئي ويا.

[689]

پنهنجو ٽير جيڏيون! گاهه پکي ڪيو، پر جر وڻ جي جي ڪانه ڪيائون.

پنهنجو=ارمان. گاهن=سڻ>سيڻن. پکي=سانباهو. جر جي= موڪ. وڻ=لاٺي.

ارمان ٽير جيڏيون، سيڻن سانباهو ڪيو، پر موڪلاٺي ڪانه ڪيائون.

[690]

هڪ هجن ها وڻ جي، پيو نالا ۽ نرنانءَ،

تن ۾ ڪاڻي جو هو ڪونڪو، سي زر بلا جي ڪيئن ڪندا؟

وڻ جي= مائٽ> مائٽ. نالو=چگو> چگا.

نرنان=جوان. ڪاڻيءَ جو=هڏو>هڏ ڏوکي.

زر جي=ڳڻ. بلا جي=مڻ.

هڪ هجن ها مائٽ، پيو چگا جوان،

تن ۾ هڏ ڏوکي هو ڪو نڪو، سي ڳڻ مڻ ڪيئن ڪندا؟

[691]

چمر جي ساريان عورت، جي رهي ويا عضوو.

چمر جي=سيبڻ>سي +بڻ. عورت=سڃڻ.

عضوو=رتڙي>راتڙ.

سي پڻ ساريان سڃڻ، جي رهي ويا راتڙي.

[692]

ولايت ويا ڙي جيڏيون، شهر شال اچن!

ولايت=ونگو ولاسو>ونگي. شهر=موندر> مون +دَرُ.

ونگي ويا ڙي جيڏيون، مون در شال اچن!

[693]

اک جن ڙي اديون، مان سين ان جا ڪيا.

اک جو=جَتو>جتن. ان جا=اَڏ>اَڏن>ويڏن.

جتن ڙي اديون، مان سين ويڏن ڪيا.

[694]

ڪاڻيءَ جي نرنان ڪانه ڪيائون، شهر وني ويا ڙي جيڏيون!

ڪاڻيءَ جي=رَسَ. نرنان=محبت. شهر=چِني.

رس محبت ڪانه ڪيائون، چني ويا ڙي جيڏيون!

[695]

ولايت ويا ڏي جيڏيون، **شهر** ملائي شال!

ولايت=ارم>ور +۾. شهر=يثرب>سي +رب.

وَرَ ۾ ويا ڏي جيڏيون، سي رب ملائي شال!

[696]

كاڻي جن سان هياس، اُهي **كاڻي** ڪري ويا،

اديون ٻاروڇو، **كاڻي** مون ڪري ويو.

كاڻي=لڳي. كاڻي=ڦٽي. كاڻي=كاري.

لڳي جن سان هياس، اُهي ڦٽي ڪري ويا،

اديون ٻاروڇو، ڪاري مون ڪري ويو.

[697]

ذات نہ هيس ڏي جيڏيون! تڏهن **ذات** ڏيئي ويام.

ذات=سيا. ذات=سيلر>سي +لُرَ.

سياءَ نہ هيس جيڏيون! تڏهن سي لُرَ ڏيئي ويام.

[698]

نرنانءَ وئي كان پوءِ، **شهر ڏي.**

نرنان=پنهل. شهر=بغداد.

پنهل وئي كان پوءِ، بغداد ڏي.

[699]

نار چيو **نار** كي، مون كي **نالو** آڻي ڏي.

نار=سسئي. نار=سكي. نالو=پنهون.

سسئي چيو سكيءَ كي، مون كي پنهون آڻي ڏي.

[700]

سازين هوت ڏنا، **نالي** سان ڏي جيڏيون!

ساز=مُرلي>مون +رُلي. نالو=فضل.

مون رُلي هوت ڏنا، فضل سان ڏي جيڏيون!

[701]

دعا كريو ڏي جيڏيون، مان **جُتيءَ جيئن** ٽيان.

دعا(جا)=ٻُكَ. جُتيءَ جي=رُوءَ >روبرو.

ٻُكَ ڪٽو ڏي جيڏيون، مان روبرو ٽيان.

[702]

مان سان لڳي **جنگ جي**، اوهين وجي **ڪا وڪر عضوي جي** ڪريو.

جنگ جي=چَڪري. وڪر=مس +عضوي

جي=لت>مصلحت.

مان سان لڳي چڪري، اوهين وجي ڪا مصلحت ڪريو.

[703]

ڪاڇ جو ڪنهن کي چوان، من ڪو **فقيراٽو** ٽئي.

ڪاڇ جو=هيرو>هيو +روئي. فقيراٽو=ميلو.

هيو روئي ڪنهن کي چوان، من ڪو ميلو ٽئي.

[704]

ڪائڻين ويا سڃٽا، مان پي **ڪائڻين** ويندياسانِ،

ڪائين سنديون ڳالهيون، وجي **ڪائڻين** چونديسانِ.

ڪاڻي=ڪنواڻي>ڪنواڻين. ڪاڻي=ڪنواڻي>

ڪنهن +واڻين. ڪاڻي=ڪنواڻي>ڪن +واڻن.

ڪاڻي=ڪنواڻي>ڪنهن +واڻين.

ڪنواڻين ويا سڃٽا، مان پي ڪنهن واڻين ويندياسانِ،

ڪن واڻن سنديون ڳالهيون، ڪنهين واڻين چونديسانِ.

[705]

جنهن **ڪاڻ** ويا ڙي جيڏيون، آءٌ تنهن **ڪاڻ** ويندياسانِ،

ڪاڻ سنديون ڳالهڙيون، آءٌ **ڪاڻ** چونديسانِ.

ڪاڻ=در. ڪاڻ=در>اندر.

جنهن در ويا ڙي جيڏيون! آءٌ تنهن در ويندياسانِ،

اندر سنديون ڳالهڙيون، آءٌ اندر چونديسانِ.

[706]

پنهنجي ويا ڙي جيڏيون! آءٌ **پنهنجي** ويندياسانِ،

پنهنجيءَ سنديون ڳالهڙيون، وجي **پنهنجي** چونديسانِ.

پنهنجو=دَم>هڪدم.

هڪدم ويا ڙي جيڏيون! آءٌ هڪدم ويندياسانِ،

هڪ دم سنديون ڳالهڙيون، وجي هڪدم چونديسانِ.

[707]

کائين ويا اٿم جيڏيون، آءٌ **کائين** ويندياسانِ،
کائين سنديون ڳالهڙيون، آءٌ **کائين** چوندياسانِ.

کاڻي=پيڻُ> هو +پِڻ(آءٌ پڻ، جي پڻ،
سي پڻ)

هو پڻ ويا اٿم جيڏيون، آءٌ پڻ ويندياسانِ،
جي پڻ اٿم ڳالهڙيون، سي پڻ چوندياسانِ.

[708]

ولايت ويم جيڏيون، مان **ولايت** ويندياسانِ،
ولايت سنديون ڳالهيون، **ولايت** چوندياسانِ.

ولايت=جاوا>جاءِ.

جاءِ آيم جيڏيون، تنهن جاءِ ويندياسانِ،
جاءِ سنديون ڳالهيون، جاءِ اتي چوندياسانِ.

[709]

جنهن **عضوي** ويا اٿم سپرين، تنهن **عضوي** ويندياسانِ،
عضوي سنديون ڳالهڙيون، وجي **عضوي** چوندياسانِ.

عضوو=منهن.

جنهن منهن ويا اٿم سپرين، تنهن منهن ويندياسانِ،
منهن سنديون ڳالهڙيون، وجي منهن سان چوندياسانِ.

[710]

ککين آيا ڏيم، **ککين** ويندياسانِ،
ککين سنديون ڳالهڙيون، وجي **ککين** چوندياسانِ.

ککين=تڏي.

تڏي آيا ڏيم، تڏي ويندياسانِ،
تڏي سنديون ڳالهڙيون، وجي تڏي چوندياسانِ.

[711]

عضوي ويا ڙي جيڏيون، مان بہ **عضوي** ويندياسانِ،
عضوي سنديون ڳالهيون، وجي **عضوي** ڪندياسانِ.

عضوو=چَڏو>چَڏي>ڪيڇ +ڏي.عضوو=

چڏو>چڏي>ڪيچ +ڏي. عضوو=چڏو>چڏي>
ڪيچ +ڏي. عضوو=چڏو>چڏي>ڪيچ +ڏي.
ڪيچ ڏي ويا ڙي جيڏيون، مان بہ ڪيچ ڏي ويندياسانِ،
ڪيچ ڏيھہ سنديون ڳالھيون، وڃي ڪيچ ڏي چوندياسانِ.

[712]

عضوي جي ويندياس، جو اک جي ڪامڻ آھيان.

عضوي جي=نڙي>(چو) +نہ +ڙي. اک جو=
نينھن. ڪامڻ=نوازي.
چو نہ ڙي ويندياس، جو نينھن نوازي آھيان.

[713]

پکي درياءَ جو چاڑھيو، ھو ڪاچ بہ منھنجو جن،
آءٌ بہ مھندان تن، **جر جو** ڪنديس ڪينکي.

پکي جو=ڪُھڻ>ڪُھي. درياءَ جو=ڪن. ڪاچ
جو=ماھہ. جر جو=ھاڙو.
ڪُھي ڪُني چاڑھيو، ھو ماھہ بہ منھنجو جن،
آءٌ بہ مھندان تن، ھاڙو ھولينديس ڪينکي.

[714]

ڪپڑو پنھون ڪي شل، مڇي نہ لڳي جيڏيون!

ڪپڑو=ميرو>مير. مڇي=مؤس>مَ +اُس.
مير پنھون ڪي شل، اُس مَ لڳي جيڏيون.

[715]

ھولي پنھل اچي، ھولي ڪيان ڪيئن؟

ھولي=جيتر. ھولي=تيتر.
جيتر پنھل اچي، تيتر ڪيان ڪيئن؟

سسئيءَ کي سرتين جو چوڻ

[716]

جر واري جي ڪامڻي، جيت جي ڏير ويئي.

جر واري جي=آني>آءٌ +ني. ڪامڻي=سسئي.
جيت جي=تاني>تان +ني.
آءٌ ني جاڳيس سسئي، تان ني ڏير ويئي.

[717]

نرنانءَ چيو **نارنانءَ** کي، هي نہ پرين پر،
هٽي **وڃ ذاتين** کي، ڏير ويا ڏونگر،
نالي نرنانءَ کينکي، رڄ تنهنجي گهر.

نرنان=صالح>صلح. نارنان=سسئي. وڃ=
کامون. ذات=چانگ>چانگن. نالو=تولو>
تو +لئي. نرنان=ٽکيو>ٽکيا. رڄ=گهڙي.

صلحَ چيو سسئي کي، هي نہ پرين پر،
هٽي کامون چانگن کي، ڏير ويا ڏونگر،
تو لئي ٽکيا کينکي، گهڙي تنهنجي گهر.

[718]

نارنانءَ چيو **نارنانءَ** کي، ادي! اها نہ پرين پر،
هٽي **وڃ ذاتين** تي، ڏير چڙهيا ڏونگر،
نالن ۽ نرنائن جا کينکي، **رڄ نرنانءَ** جي گهر.

نارنان=سُکي. نارنان=سسئي. وڃ=کاموئي>
کامر.ذاتين=چانگ>چانگن. نالا=تولا>تو +
لاءِ. نرنان=ٽکيا. رڄ=گهڙي. نرنان=پنهون.

سکيٰ چيو سسئي کي، ادي اها نہ پرين پر،
هٽي کامون چانگن تي، ڏير چڙهيا ڏونگر،
تولاءِ ٽکيا کينکي، گهڙي پنهونءَ جي گهر.

[719]

جن جو **مرض نالي** سين، تن کي **عورت** نہ نياءِ.

مرض=عشق. نالو=آري. عورت=نندِ.

جن جو عشق آريءَ سين، تن کي نندِ نہ نياءِ.

[720]

عورت پنهنجو اڙايو، **پنهنجون** کرين!

عورت=ڳهلي. پنهنجو=نينهن. پنهنجون=نندون.

ڳهلي، نينهن اڙايو نندون کرين!

[721]

جڏهن جيئڏ پولي آيا، تڏهن چو ڪاڇ هئينءَ سسئي؟

جيئڏ=سيانتو>سيا +تو. پولي=وٺ
ڪاڇ=ليٽي.

جڏهن سيا تو وٺ آيا، تڏهن چو ليٽي هئينءَ سسئي؟

[722]

نالا ڏنا هيئي رات، تڏهن چوٽي ڪامڻ چو سُتينءَ؟

نالا=ميا. چوٽي=سوڙهي>سوڙ. ڪامڻ=
اُڀي>اوڀي.

ميا ڏنا هيئي رات، تڏهن سوڙ اوڀي چو سُتينءَ؟

[723]

جر ول جي تو ڪئي، پنهنجو مِرون ڏري،
ولايت ويا سسئي، جن جو پنڌ پري.

جر جي= اڪ. ول جي= ٻوٽي> ٻوٽ.
پنهنجو=پاسو. مِرون=پلنگ(ڪتو). ولايت=
هرات>هو +رات.

اڪ ٻوٽ تو ڪئي، پاسو پلنگ ڏري،
هي رات ويا سسئي، جن جو پنڌ پري.

[724]

عيبدار سسئي، جڏهن ڪانڌ ويئي ڪوهيار،
پنهنجي ويو وڻڪار، تڏهن جر جي لٽي جيڏيون!

عيبدار=نڪَ لٽي>نہ +ڪل +ٽيئي، پنهنجي=
وَهي جر جي=ماڪ>مان +ڪل +ٽي.

نہ ڪل ٽيئي سسئي، جڏهن ڪانڌ ويئي ڪوهيار،
وهي ويو وڻڪار، تڏهن مان ڪل ٽي جيڏيون!

[725]

لوهه جي پنهنجي نہ ڪرين ها، تہ ڪاٺ جا چو پچين ها؟

لوهه جي=سُئي>سسئي. پنهنجي=ننڍ.
ڪاٺ جا=دَر>وِندر.

سسئي! ننڍ نہ ڪرين ها، تہ وندر چو پُچين ها!

[726]

ذات جا ڏنا هيئي ڏيـر، تـہ **جـر جـو** ٿئين ها سسئي!

ذات جا=شورا. جر جو=ڪُـر>محڪم.

شورا ڏنا هيئـي ڏيـر، تـہ محڪـم ٿئيـن هـا سسـئي!

[727]

هڪڙو بہ **راند جو**، پيو بہ **راند جو**، ٽيون بہ **راند جـو** نہ ٿيو،

تنهـان پـوءِ ويـو، **رانـد جـو** پنهـون ڙي سسـئي!

راند جو=نولو. راند جو=دَهلو>دهلئين.

راند جو=پَـتو. راند جو=يَـڪو.

نـَـولا ڏسـي دهلئيـن، پـر پـَـتو ڪونـہ پيـو،

تنهـان پـوءِ ويـو، يـَـڪو پنهـون ڙي سسـئي!

[728]

جڏهن **ڪاڻ جا** ڏنئي **گهر جي** تي، تڏهن تون **مال جو** ڙي سسئي!

ڪاڻ جا=اوپرا. گهر جو=اڳڻ.

مال جو=پُـڇ.

جڏهن اوپرا ڏنئي اگڻ تي، تڏهن تـون پڇ ڙي سسئي!

[729]

ڪاڻي آيئي ڏيرَ، تڏهن **راند جيئَن** ڪيين ها سسئي!

ڪاڻي=ناقص. راند جي=هڪل>هڪالي.

ناقص آيئي ڏيرَ، تڏهن هڪالي ڪـيين هـا سسـئي!

[730]

تو **ڪاغذ جي** آيا هئا ڏيـر، تڏهن **ناڻي جا** ڪرين ها سسئي!

ڪاغذ جي= پاس. ناڻي جا=تيلها>تيلهي.

تـو پاس آيـا هئـا ڏيـر، تـڏهن تيلهي ڇڏين هـا سسـئي!

[731]

جڏهن **اکر مـال جـو** ڏنئي، تڏهن **وڻ جـو** ڪرين هـا!

اکر=قـنـو. مال جو=پاڳيو>پاڳ. وڻ جو=

ڪوئيلو>ڪو +حيلو.

جڏهن قـِـنـو پـاڳ ڏنئي، تـڏهن ڪـو حيلو ڪرين هـا!

[732]

جڏهن ٽي پنهل ويو، تڏهن **کاڻيون کاڻ پوک جو** ڪرين ها.

کاڻيءَ جون=دريون. کاڻ جو=دَر.

پوک جو=بَند.

جڏهن پنهل ٽي ويو، تڏهن دريون در بند ڪرين ها.

[733]

جڏهن **مال** ٽي **مچي** ٽيو، تڏهن **پکي** نہ ٽئين ها سسئي!

مال=اُٺ. مچي=رَڙي>رڙيو. پکي=ٻوڙي.

جڏهن اُنن ٽي رڙيو، تڏهن ٻوڙي نہ ٽئين ها سسئي!

[734]

سڻي پريت **پکي** جي، **پنهنجو** تو نہ جڳائي،

ذات ڪرڙ وس تنهنجو ڪم، پوءِ **نالو** ڪري خدا.

پکي=سانباهو. پنهنجو=سُمهڙ. ذات=مَٽڻ.

نالو=ميڙائو.

سڻي سانباهو سڃڙ جو، سمهڙ تو نہ جڳائي،

مَٽڻ وس تنهنجو ڪم، پوءِ ميڙائو ڪري خدا.

[735]

پکي تن سيڻن جو، **پکي** تو نہ سُئو،

پکي ڏير چڙهي ويا، **پکي** تو نہ ٻڏو،

پکي هل پنهون سان، توکي **پکي** چا ڪندو.

پکي=سانباهو. پکي=آڙي>اَڙي. پکي=چڑي.

پکي= ٻوڙي. پکي= پاريهر> پاري + هلَ.

پکي=چاپاڪو>چير.

سانباهو تن سيڻن جو، اڙي تو نہ سُئو،

چڑي ڏير چڙهي ويا، ٻوڙي تو نہ ٻڏو،

پاري هل پنهون سان، توکي چپر چا ڪندو.

[736]

پنهون **کاڻ** ۾ ڏنو هوءِ، تڏهن **ذات** چو نہ وئين؟

کاڻ جو=پاڪڙو. ذات=چنبڙَ.

پنهون پاڪڙي ۾ ڏنو هوءِ، تڏهن چنبڙي چو نہ وئين؟

[737]

رات **ڪپڙ جي** ۾ **چوڪر** ڇونہ پئين.

ڪپڙ جي=مهار. چوڪر=لڙڪي.

رات مهارن ۾ لڙڪي ڇو نہ پئين؟

[738]

پنهون تنهنجي **شهرئون** ويو، **نالن ۾ نرنائن** ۾،

پوءِ **مروئن** ۾ **نينگر** پوين ها سسئي!

شهر=ڪچ>ڪچئون. نالو=ٻيڙو>ٻيڙن.

نرنائ=جهوڙو. مرُون=واڳو>واڳن.

نينگر=لڙڪي.

پنهون تنهنجي ڪچئون ويو، ٻيڙن ۾ جهوڙن ۾،

پوءِ واڳن ۾ لڙڪي پوين ها سسئي!

[739]

جڏهن **زر جا** ڏنا هيئي، تڏهن **مال جا** ڪرين ها!

زر جا=رَند. مال جا=راهڙ.

جڏهن رند ڏنا هيئي، تڏهن راهڙ ڪرين ها!

[740]

دونالي ڪامٽي، ڪاڇن کي ڪندينءَ ڇا؟

دونالا=هڪ نالو'جنت'>جن +تنهنجي. ٻيو

نالو=رکي>نہ +رکي. ڪامٽي=سسئي. ڪاڇ=

تُوت>توتن>تون +تن.

جن تنهنجي نہ رکي سسئي، تون تن کي ڪندينءَ ڇا؟

[741]

نار نالي رڇ سسئي، **وڻ جن** ڪندينءَ ڪوهہ؟

نارنالي=جِني. رڇ=پاري. وڻ جا=تُوت>

تُوتن>تُون +تن.

جني نہ پاري سسئي، تون تن ڪندينءَ ڪوهہ؟

[742]

پنهنجي ڪنيرڪي تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا.

پنهنجي=اڪ +ڪُنيرڪي=چِني.

اڪ چِني تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا.

[743]

کاني کپڑي جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
جر ريچ جي تو نہ **کپڑجي** کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
وڏي **چمر جي** تو نہ **سکئي**، تڏهن توکان هوت ويا،
هاڻي تنهنجو **شهر** هئي، توکان هوت ويا.

کاڻيءَ جو=ٽانڊو. کپڑي جي=ٽوپي. جر=پاڻي.
ريچ=پيالي. چمر جي= ڳلي. کپڑ جي= جهلي.
شهر=پريجي>پري + جيءُ.

ٽانڊي ٽوپيءَ جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
پاڻي پيالي جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
وڏي ڳلي تو نہ جهلي، تڏهن توکان هوت ويا،
هاڻي تنهنجو پري جيءُ، توکان هوت ويا.

[744]

مکڙ ماني جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
واڙ گاهہ جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
هندو درياءَ جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
حقي گهوڙي جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا.

مکڙ جي=ڏاڙي. مانيءَ جي=صلاح. واڙ جي=
ڪڙهہ. گاهہ جي= پوري. هندو جي= آهر.
درياءَ جو= پور> پوري. حُقي جو= دم.
گهوڙي جو=قدم.

ڏاڙي صلاح تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
ڪڙهہ پوري تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
آهر پوري تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
دم قدم تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا.

[745]

واءَ جي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
مينگهواڙ کي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،
کنيارکي تو نہ کئي، تڏهن توکان هوت ويا،

جنڊ جي تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا،
گهوڙي نغاري جي تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا،
واءِ جي= گهُٽ. مينگواڙڪي= ڳَلي ۽ جهلي.
ڪنيارڪي=ڪَري ۽ پاري. جنڊ جي=ڊوڙ ۽ ڳاري.
گهوڙي جي=ٽَهل. نغاري جي=ٽڪور.
گهُٽَ تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا،
ڳَلي تو نہ جهلي، تڏهن توکان هوت ويا،
ڪري تو نہ پاري، تڏهن توکان هوت ويا،
ڊوڙي نہ ڏني توڳاري، تڏهن توکان هوت ويا،
ٽهل ٽڪور تو نہ ڪئي، تڏهن توکان هوت ويا.

[746]

اها وادڪي تو نہ جر جي، تڏهن توکان هوت ويا.
وادڪي=گهَڙي. جر جي=گهاري.
اها گهڙي تو نہ گهاري، تڏهن توکان هوت ويا.

[747]

پڪي نار نالي تو ۾، ذات ويئي ڙي سسئي!
پڪي=اَل. نارنالي=رڪي. ذات=ماري.
اَلَ رکي تو ۾، ماري ويئي ڙي سسئي!

[748]

نالي آيئي ڏيرَ، شهر هٽي ويئي سسئي!
نالو=اگڙ. شهر=سيکاٽ>سي +کاٽ.
اگڙ آيئي ڏير، سي کاٽ هٽي ويئي سسئي!

[749]

نہ لقب سسئي، تنهنجا لقب ڏير ويا.
لقب=جل(جل جلاله). لقب=کپ>کپي>خفي.
نہ جل سسئي، تنهنجا خفي ڏير ويا.

[750]

مرون مار ڪري، ڪي پڪي ويا ڙي سسئي!
مرون=تازي. مار=جُٽ. پڪي=طوطا>تو +تان.
تازي جُٽ ڪري، توتان ويا ڙي سسئي!

[751]

جي هو **ذات** ڏينئي، تہ تون **پنهنجا** ڏيئي ڳنهہ.

ذات=وڳڻ>اوڳڻ. پنهنجا=ڳڻ.

جي هو اوڳڻ ڏينئي، تہ تون ڳڻ ڏيئي ڳنهہ.

[752]

جيئڙ ڪيچين ڪاڻ، **مال جو** هوت پلي ويا.

جيئڙ=مڪڙ>مَ+ڪڙهہ. مال جو= آهو.

مڪڙهہ ڪيچين ڪاڻ، هو آهو هوت پلي ويا.

[753]

شهر ذات ٿون **ذاتَ** ويا، تون **ڪيئن ڪاڇ جو** سسئي؟

شهر=هاڙهو. ذات=هوت. ذات=لنگها.

ڪاڇ جو=رهو>رهي.

هاڙهو هوت لنگهي ويا، تون ڪيئن رهيںءَ سسئي؟

[754]

جيڪي **ڪڪ** لکيو، سو **ذات** ڙي سسئي!

ڪڪ=قلم. ذات=يوڳڙي>يوڳ+ڙي.

جيڪي قلم لکيو، سو يوڳ ڙي سسئي!

[755]

ڪاڻيون ڪر نہ سسئي! تنهنجو **ڪاڻ** ڪاڏ نيو.

ڪاڻيون=ايرٽيون>رڙيون. ڪاڻ=ڪرهن.

رڙيون ڪر نہ سسئي! تنهنجو ڪرهن ڪاڏ نيو.

[756]

هندڪي ڪر ڪامڻي، مال جو ڪيچين ڪاڻ.

هندڪي=سمجهہ. ڪامڻي=سياڻي. مال جو=

نهيرو>نہ+روءُ.

سمجهہ ڪر سياڻي، نہ روءُ ڪيچين ڪاڻ.

[757]

پڪي ٿي نہ سسئي، جيتر **گاهہ** پوي.

پڪي=ڳيرو>اڳي+روءُ. گاهہ=ڪَلَ.

اڳي روءُ نہ سسئي، جيتر ڪَل پوي.

[758]

سسئي مال جو، هو جيئڏ نه.

مال جو=نرو>نہ +روءِ. جيئڏ=سيانتو>سيا +تو.

سسئي نہ روءِ، هو سيا تو نہ.

[759]

شهر جي ويا، جر جو نہ تن کي،

شهر=لَکي>لِکي. جر جو=يونئرو>پوءِ +روءِ.

لِکي جي ويا، پوءِ روءِ نہ تن کي.

[760]

ذات ٽي نہ سسئي! پنهون تہ وڃ جي ٽي.

ذات=وئونرا>ونءُ +رو. وڃ جي=جهڙ>ويجهڙ.

ونءُ، رو نہ سسئي! پنهون تہ ويجهڙ ٽي.

[761]

کاٽ جو سسئي، اجهو هو نالو ڏس.

کاٽ جو=مَنرو(مانڌاڻيءَ جو حصو)> مرَ +روءِ.

نالو=گُلو>گَلو.

مرَ روءُ سسئي، اِجهو هو گلو ڏس.

[762]

گاهه پولي کر سسئي! هو اڳهين پنڌ وڃن،

پنهنجن ڳهن تان کيئن رچ ڪجن!

گاهه=مروئو>مرَ +روءِ. پولي=ماٺ. پنڌ=ڪوهه. ڳهه=وَرَ> ورن. رچ=دلي>دليون.

مرَ روءُ، ماٺ کر سسئي، هو اڳهين ڪوهه وڃن،

پنهنجن ورن تان، کيئن دليون ڪجن!

[763]

مٽيءَ جي ٽي نہ سسئي! اڳيئون ڪيڙ جا ٽي.

مٽيءَ جي=چري. ڪيڙ جي=ليڙ>ليڙا.

چري ٽي نہ سسئي! اڳيئون ليڙا ٽي.

[764]

گهرَ جي نہ ٿي سسئي، اڳيئون **نرنانءَ** اٿئي.

گهر جي=ٻهاري>اُٻاهري. نرنان=پنهل.

اُٻاهري نہ ٿي سسئي، اڳيئون پنهل اٿئي.

[765]

متيءَ جا ڳهہ نہ سسئي! اڳيئون **پکي** ٿي.

متيءَ جا=ڳوڙها. ڳهہ=هار. پکي=ڪيچي.

ڳوڙها هار نہ سسئي! اڳيئون ڪيچي ٿي.

[766]

جيئڏ نہ ڙي سسئي، اڳيئون **ذاتيون** وڃن.

جيئڏ=پونئرو>پوءِ +نہ +روءُ. ذات=اوڏ>اوڏا

ءِ جت.

پوءِ نہ روءُ ڙي سسئي، اوڏا جت وڃن.

[767]

جر جن جويُن ڪان، هو **وڻ** واريون ٽا نين،

ساز نہ ڪر ڙي سسئي! ڪارڻ ڪوهيارن،

پڇاڙا پرين، گهر **پوک چلم ڙي** سسئي!

جر جي=سُتي>سُتين. وڻ جون=ڇڙهيون.

ساز=ڪينرو>ڪين +روءُ. پوک جا=سلا.

چلم=مَتي.

سُتين جوين ڪان ڇڙهيون هو ٽا نين،

ڪين روءُ ڙي سسئي! ڪارڻ ڪوهيارن،

پڇاڙا پرين، گهر سلامتي ڙي سسئي!

[768]

سسئي! **غم جا** نہ ڪر، من ڪو **نالو** ٿيئي.

غم جا=ڳوڙها. نالو=صابو>سبب.

سسئي! ڳوڙها نہ ڳاڙ، من ڪو سبب ٿيئي.

[769]

نالا عضون تان، **مال جي** سسئي!

نالو=ڳوهو>ڳوڙها. عضوا=ڳل. مال جي=

مهار>مرَ +هار.

ڳوڙها ڳلن تان مرَ هار سسئي!

[770]

پنهنجا پنهنجن تي، هاڻي **ڳهه** نه سسئي!

پنهنجا=ڳوڙها. پنهنجن=ڳلن. ڳهه=هار.

ڳوڙها ڳلن تي، هاڻي هار نه سسئي!

[771]

ملڪ ڇڏ هتي، وڃي **نالي** روءُ پنهون جي.

ملڪ=حبش>هنبس. نالو=منگهو.

هنبس ڇڏ هتي، وڃي منگهي روءُ پنهون جي.

[772]

شهر ڪر نه اتي، وڃي **نالي** روءُ پنهون جي.

شهر=مانجهند>مانجهاندا. نالو=اڳڻ.

مانجهاندا ڪر نه اتي، وڃي اڳڻ روءُ پنهون جي.

[773]

دل جا ڇڏ ڏي سسئي، ڪجهه ته **عورت** ٿي.

دل جا=اوتار. عورت=سياڻي.

اوتار ڇڏ ڏي سسئي، ڪجهه ته سياڻي ٿي.

[774]

تڙجي ڪندينءَ ڪوهه، هو ته **راڳ** لنگهي ويا.

تڙ جي=رُوڻ>روئي. راڳ=ڪيڏارو>

ڪيڏا +روهه.

روئي ڪندينءَ ڪوهه، هو ته ڪيڏا روهه لنگهي ويا.

[775]

ڏڻ ٻولي وجهه نه سسئي، **نارنالي** ٿيءُ،

ڪڙمڪي لائق نه ذاتين.

ڏڻ ٻولي=ٻيڪ>ٻئي +ڪنُ. نارنالي=سياڻي.

ڪڙمڪي=ڪيڙ(=نار جي ڳاڏيءَ کي پاجاريءَ

سان ڳنڍڻ وارو رسو). ذات=جويا>جوين.

ٻئي ڪن وجهه نه سسئي، سياڻي ٿيءُ،

ڪيڙ پوڻ لائق نه جوين.

[776]

ڪپڑي مرون جي، اهو وڙ نہ ذاتين.

ڪپڑي جي=پُڻي. مرون جي=پوڻ. ذات=جويا>جوين.

پُڻيءَ پوڻ، اهو وڙ نہ جوين.

[778]

ڪاڻيءَ جي وچ سسئي، هو نالو اٽئي.

ڪاڻيءَ جي=ناڪيلي>نہ +آڪيلي. نالو=پرتو>پرتي.

نہ آڪيلي وچ سسئي، هو پرتي اٽيئي.

[778]

عضوين چڙهہ نہ سسئي، **متان موچڪا** ٽئين.

عضوا=چپر>چپرين. موچڪا=پرزا.

چپرين چڙهہ نہ سسئي، متان پرزا ٽئين.

[779]

هندونالي ڪامٹي، پنهنجين ۾ بلائون اٽئي.

هندو=سڪُ. نالو=سياڻي. ڪامٹي=سسئي. پنهنجي=چُر.

سِڪُ سياڻي سسئي، چُرن ۾ بلائون اٽئي.

[780]

فقير تا چون، ڪاڻي جبل ۾.

فقير=نيڪ>آ +نيڪ. ڪاڻي=پاهوڙي>يوءَ +ڙي.

اَنيڪ ٽا چون، يوءَ ڙي جبل ۾.

[781]

عضون ۾ اٽيئي **نار نالي** ڙي سسئي!

عضوو=چُرون>چُرن. نارنالي=فتان>آفتون.

چُرن ۾ اٽيئي، آفتون ڙي سسئي!

[782]

اڳيان هٿيار اٽئي، **رڇ** لڳندئي، **نارنالي هٿيار** اٽئي.

هٿيار=تبر>تـ +بر. رڇ=تاس>ڙي. نارنالو=
وسندي. هٿيار=ڪاڻ> ڪا +نـ.
اڳيان تـ بَـرُ اٿئي، تـاس لڳندءِ، وَسندي ڪانـ اٿئي.

[783]

پير جـون ڪـ، ڏي ڪاريـگر جـو نرنـانءُ ڪـي.
پير جون=مداحون>مرَ +دانهون. ڪاريگر جو=
آهوڙو. نرنانءُ=پنيو>پنيور.
مرَ دانهـــون ڪـــ، ڏي آهـــوڙو پنيـــور ڪـــي.

[784]

تون ڏي هت **نالا** پچين، ڏي **ڪاريگر جـي نالي** ڪي،
تـ اڳيوئن **نرنالا** ڏينئي.
نالو= ويڑهو> ويڑها. ڪاريگر جـي= آهوڙ.
نالو=پنيو>پنيور. نرنالا=هڪ نالونيڪ، ٻيو روشن.
تـون ڏي هـت ويڑهـا پچيـن، ڏي آهـوڙ پنيـور ڪـي،
تـ اڳيوئن نيڪروشن ڏينئي.

[785]

نرنـانءُ ڪيچيـن ڪـاڻ، ذات ڏيندئـن ڏي سســئي!
نرنان=هوندو>هوند. ذات=زبوني>زبون.
هونـد ڪيچيـن ڪـاڻ، زبـون ڏيندئـن ڏي ســـئي!

[786]

زمين جي نرنـانءُ ڪي، تـان تـ توتـان **وڃ جـا** لاهي.
زمين جي=چوبندي>چوءُ +بندي. نرنان=صاحب.
وڃ جا=پورَ.
چـوءُ بنـدِي، صـاحب ڪـي تـ توتـان هـي پـورَ لاهـي.

[787]

اُٿي **درياءَ جا** جانچ ڏي سسئي، اجهي **مال جـا** آيـا.
درياءَ جا=لنگهـ. مال جا=ساڻ.
اُٿـي لنگهـ جـانچ ڏي سســئي، اجهـي ســاڻ آيـا.

[788]

رڄ ويهہ سسئي! توکي **پوک جي** نہ ڪندا هوت.

رڄ=اَڪِلي>آءُ+ڪلي. پوک جي=

وَلهہ>وِلهو.

آءُ ڪِلي ويهہ سسئي! توکي ولهو نہ ڪندا هوت.

[789]

وڻ نہ ٽي سسئي، **عورت نالي** ايندا ڏِي!

وڻ=تُرنج>تون+رنج. عورت نالو=ورائي>وري.

تون رنج نہ ٽي سسئي، (تو وڻ) وري ايندا ڏِي!

[790]

پنڌ جو ڏِي نارنانءَ، رڄ تو نہ ٽيندو،

نرنان هوندو **نالي** ہِ، تان پاٽهي **نالو** ايندو.

پنڌ جو=ڪشالو. نارنانءُ=سسئي. رَڄُ=وڻو>

وڻان. نرنان=ليڪو>لڪيل. نالو=ڪرم.

نالو=پنهل.

ڪشالو ڏِي سسئي، وڻان تو نہ ٽيندو،

جي لڪيل هوندو ڪرم ہِ، تان پاٽهي پنهل ايندو.

[791]

جيئڻ سين توکي **نالي** نيندا سسئي!

جيئڻ=ڪپُ> ڪَپُ+نہ.نالو=نوازيو>نوازي.

ڪَپُ نہ، توکي نوازي نيندا سسئي!

سسئيءَ جو سرتين کي جواب

[792]

جيت پسان ڏِي جيڏيون، **شهر**ئون هوت وڃن،

نالو منَ ڪري پهچان ڏانهن پرين.

جيت=جانو>جاني. شهر=ڇن>ڇنيو. نالو=الله.

جاني پسان ڏِي جيڏيون، ڇنيو هوت وڃن،

الله منَ ڪري، پهچان ڏانهن پرين.

[793]

هو پنهون جا **ڪپڙا** آيا، تني اچي **ڪپڙو** ڪيو.
ڪپڙو ڪيائون، **ڪپڙو** نيائون، آءٌ به اني جي **ڪپڙي** ويندس.

ڪپڙو=ڪونو>ڪونيا. ڪپڙو=جورو>زورو
ڪپڙو=ڇگو. ڪپڙو=پلو>پلي. ڪپڙو=
پُنيو>پنيان.

هو پنهونءَ جا ڪونيا آيا، تني اچي زورو ڪيو.
ڇگو ڪيائون، پلي نيائون، آءٌ به اُني جي پنيان ويندس.

[794]

ٻيڙيءَ واري پنهنجي ور لاءِ، **جبل جون** ڳوليندياس.

ٻيڙيءَ واري=واڳي. جبل جون=ڪيون>
ڪا +يونءِ.

واڳي پنهنجي وَر لاءِ، ڪا يونءِ ڳولينديـاس.

[795]

اَن جا اوڪا آهن ڙي جيڏيون، وڃي **ست جو** ڏسنديسان.

ان جو=آڏارڻ>آڏا +رڻ. سُٺ جو=ڏورو>ڏوري.

آڏا رڻ اوڪا آهن ڙي جيڏيون، وڃي ڏوري ڏسنديسان.

[796]

عضون ۾ ويندياس، مان آڏو **ذات نرنانءَ** جي.

عضوو=لُڪي>لَڪن. ذات=آري. نرنانءِ=ڄام.

لَڪن ۾ ويندياس، مان آڏو آري ڄام جي.

[797]

ڳهن ۾ ڪندياس، **وڻ** ڄام پنهون لاءِ.

ڳهه=اَولَڪ>الو +لڪ>لَڪن. وڻ=
لاٽا>اولاٽا.

الو لڪن ۾ ڪندياس، اولاٽا ڄام پنهون لاءِ.

[798]

ڪاڻي ٽڪنديس ڪانـ ڪا، **ڪاڻي** آءٌ ويندياسِ،
ڪاڻيءَ جي **نرنانءَ** وٽ، **ڪاڻي** آءٌ ٽيندياسِ.

کاڻي=هتي. کاڻي=تُر>تُرت. کاڻي=
کاهلي>کاهي +هلي. نرنان=هوت پنهون.
کاڻي=سُرهي.

هتي ٽکنديس کانه کا، تُرت آءٌ ويندياسِ،
کاهي هلي هوت پنهون وٽ، سُرهي آءٌ ٽيندياسِ.

[799]

نالي ٽيس سرتيون، **نالو** کونه ٽيوم،
نالو پوءِ ٽيوم، اَديون تن **ذاتيين** سان.
نالو=ساماڻو>سامائي. نالو=جشن. نالو=صفر>
سفر. ذات=اوٺار>اوٺارن.

مون سامائي سرتيون، جشن کونه ٽيوم،
سفر پوءِ ٽيوم، اديون تن اوٺارن سان.

[800]

وکرَ کيچين کاڻ، **جر جا** پير جيڏيون!
وکر=پٽُ>پٽَ. جر جا=جُهاڳڻ.

هي پَٽ کيچين کاڻ، جهاڳڻ پير جيڏيون!

[801]

جي **دوا لوه جا** مون، سي **کاڻ جا** پير جيڏيون!
دوا جا=حب. لوهه جا=سُئا. کاڻ جا=ڏورٽا.

جي حب سُئا مون، سي ڏورٽا پير جيڏيون!

[802]

ولايت ويندياسِ، آهن **هٿيارن** ۾ منهنجا پرين.
ولايت=هرات>هي +رات. هٿيار=تبر>تبرن
تہ +بَرن.

هي رات ويندياسِ، آهن تہ برن ۾ منهنجا پرين.

[803]

راند جي نہ رهندياس، هو جيءُ **ولايت** ويا.
راند جي=پَٽي. ولايت=ونگو>ونگي.

پَٽيءَ نہ رهندياس، هو جيءُ ونگي ويا.

[804]

لوهہ ٹون آءٌ ويندياس، **ان جو** هوت پنهون سان.

لوهہ جو=کانٹو>کاڻي. ان جو=دَمڙ>دم.

کاڻي آءٌ ويندياس، کو دم هوت پنهون سان.

[805]

کپڑي جي ويندياس، **کاڻيءَ جي نرنانءَ** ڈي.

کپڑي جي=کهي. کاڻ جي=مورکي> مُنهن +رکي. نرنانءَ=پنهون.

کَهي ويندياس، منهن رکي پنهون ڈي.

[806]

کاڻي لڳ خداءِ، ڈيون **جهنگ جو** ڇام پنهون کي.

کاڻي=هٹوڑي>اُٹو +ڑي. جهنگ جو=ولو.

اُٹوڑي لڳ خداءِ، ڈيون ولو ڇام پنهون کي.

[807]

پنهل تہ **پيرَ جي** ويو، اُٹو ڑي اَديون، تہ **پنڌ جي** کريون.

پير جو=غيب>غائب. پنڌ جي=دوڑ.

پنهل تہ غائب ٹيو، اُٹوڑي اَديون! تہ دوڑ کريون.

[808]

ٹيهہ، پنجاهہ ٹيويهہ مٹي ناهي ميار،

پير رگَيو نرنانءَ کٹو تہ ويجهيون ٹيون وٹکار کي.

ٹيهہ + پنجاهہ +ٹيويهہ=سؤ ٹي(103)سوٹن.

پير=اويس>او +س. رگَيون=رتيون. نرنان= گامون>گام (وک).

مٹي سؤٹن ناهي ميار،

او سرتيون، گام کٹو تہ ويجهيون ٹيون وٹکار کي.

[809]

ادي! جي کا پنهون جي **مٹيي** جو ڈس ڈئي،

تہ ان کي **ليکي پوک جو** ڈيان.

مٹيو=وائو>وائي(= لنگهہ، پيچري). ليکي جو= کاٹيو>کاڻي. پوک جو=جيءَ.

ادي! جي کا پنهون جي وائي جو ڈس ڈئي، تہ ان کي کاڻي جيءُ ڈيان.

[810]

نار نالي پنهنجو نہ ڪر، آءٌ ٿي ڪاريگر جي ڏسان.

نارنالي=سکي. پنهنجو=سڏ. ڪاريگر جي=آهوڙي.

سُڪي! سڏ نہ ڪر، آءٌ ٿي آهوڙ ڏسان.

[811]

اوهين نہ سرتيون **ساز جون**، منهنجو **وڻ** وني ٽيا وات،

جر چڪ جيڪي ڪيو، تنهن ڪان ڳوڙهن پريو ڳات،

جر جي پيجو نہ جيڏيون! آءٌ ويندیس پنهونءَ وات.

ساز=ڊولڪ>ڊول. وڻ=وينگس. جر چڪ=

وَرتَ> وَرُ +تہ. جرَ جي=چاڑهي>چاهہ +ڙي.

اوهين نہ سرتيون ڊول جون، منهنجو وينگس وني ٽيا وات،

ان ور تہ جيڪي ڪيوَ تنهن ڪان ڳوڙهن پريو ڳات،

چاهہ ڙي پيجو نہ جيڏيون، آءٌ ويندیس پنهونءَ وات.

[812]

نالي ماريس **نالو** آهي، **نالي** ڪي ٿو **نالو** نئي.

نالو=محبت. نالو=صحبت. نالو=سڪندر>سڪ +

اندر. نالو=ساڻي>سا +ڻي.

محبت ماريس صحبت آهي، سڪ اندر جا، سا ڻي نئي.

[813]

پنهون تہ وجي **پڪي جو** ٽيو، پر آءٌ **اَن جي** ٽيان.

پڪي جو=پَر>پر. اَن جو=پري>اڳ پري.

پنهون تہ وجي پرجو ٽيو، پر آءٌ اڳيري ٽيان.

[814]

پنهون تہ **پنهنجيءَ** ويو، آءٌ **ڪا پورهئي** جي ٽيان.

پنهنجي=قسمت. پورهئي جي=پري>اڳ پري.

پنهون تہ قسمت سان ويو، آءٌ اڳ پري ٽيان.

[815]

اديون! **ڪُٽ** باسيون، **بي زحمت** باسي.

ڪُٽ=مارڻ>مان +رڻ. زحمت=ڪارڻ=

(ڪارڻ ڪرڻ=پڙهيا ڪرڻ)> ڪا +رڻ.

اديون! مون رڻ باسيو، بي ڪا رڻ باسي.

[816]

اوهين چو ٿيون وڻ ٿيو، مان کي **متيءَ جو** ناهي.

وڻ=ڪِپَ> ڪَپَ> ڪَپو. متيءَ جي=ڪوپ> ڪو +پوءُ.

اوهين چوٿيون ڪپو، مون کي ڪو پوءُ ناهي.

[817]

ڪاٺ وڻ جو ڪريو مَ جيڏيون، **سُٽَ جي** مان سان **ولايت** هلندي ڪانہ.

ڪاٺ جو=ڪپو. وڻ=ڪجي>ڪِجو. سُٽ جي= ڪهي. ولايت=ڪيچ.

ڪپو ڪِجو مَ جيڏيون، ڪهي مان سان ڪيچ هلندي ڪانہ.

[818]

هٿيار جو لڳو شهر منهنجي ڪي، **نالوَن** جا هلندي، مان نہ جهليان تنهن ڪي.

هٿيار جو=چڪر. شهر=مديجي>ماندو +جيءُ. نالو=خوشي.

چڪر لڳو منهنجي ماندي جيءَ ڪي، خوشيئون جا هلندي، مان نہ جهليان تنهن ڪي.

[819]

هلي تہ مون سان **ذات** هلي، **پولي** هلي ڪانہ.

ذات=خوشا>خوشي. پولي=پُڇي.

هلي تہ مون سان خوشيءَ هلي، پُڇي هلي ڪانہ.

[820]

هلي تہ مان سان **ذات** هلي، پر **نارنالي** ڪا مَ هلي، **حاڪم جو** ڏسي، متان **وڪر جو** ٽي پوي.

ذات=ڪاڪا. نار نالي=سدوري>سڏ +واري. حاڪم جو=ڪارائو>رائو. وڪر=ڪنبيرو>ڪنبي روئي.

هلي تہ مان سان ڪا هلي، پر سڏ واري ڪا مَ هلي، اڳيان ڏسي رائو، متان ڪنبي روئي پوي.

[821]

اوهين **ڪاڇ جو** اِتي ڏي! آءٌ **شهر** هلنديان.

ڪاڇ جو=رَهو. شهر=حب.

اوهين رهو اِتي ڏي! آءٌ حب هلنديان.

[822]

اوهين **حقي جي جيڏيون! نالو جر جي** ويندياس.

حقي جي=اُٽو ڏي>اُٽو +ڏي. نالو=جبل.

جرَ جي=جهاڳ.

اوهين اُٽو ڏي جيڏيون! آءٌ جبل جهاڳيندياس.

[823]

دليئون جي **گهوڙن**، سي **نارنالي** ڇا ڪنديون!

گهوڙو=نُڦرو>نہ +گهُرن. نارنالي=

حليمان>هلي +مان.

دليئون جي نہ گهرن، سي هلي مان سان ڇا ڪنديون!

[824]

ڪاٺ هلي، **ڪاٺ** چلي، **ڪاٺ ڪُٽي** پارَ،

ڪاٺ هلي ڪيچ تي، **ڪاٺ** ڪڍي پارَ.

ڪاٺَ=ڪامرَ> ڪا +مرَ.

ڪا مرَ هلي، ڪا مرَ چلي، ڪا مرَ ڪُٽي پار،

ڪامرَ هلي ڪيچ تي، ڪامرَ ڪڍي پار.

[825]

مٽيءَ جون مون گهٽيون، پر **عورت نالي** ڪانہ ميان!

مٽيءَ جون=ڪونيون. عورت نالو=حليمان>

هلي +مان.

ڪونيون مون گهٽيون، پر هلي مان سان ڪانہ ميان!

[826]

ڪاڦ واريون وري وڃو، آءٌ **نارنالي** رهيس ڪانہ،

نالو وري ملڪ تي، **چمر جي** نہ عاشقن.

ڪاٺ=وَرو>وَرن. نار نالي=سهاڳڻ. نالو=

موٽڻ. چمر جي=اَڏوڙ>اَدي +وڙ.

ورن واريون وري وڃو، آءُ سهاڳڻ رهيس ڪانه،
موٽ وري ملڪ تي، اڌي! وڃ نه عاشقن.

[827]

ڪُتو پاراتو، اوهين ته **ڪائي** ڏي!

ڪُتو=جبل(ڪتي جو نالو). پاراتو=تَتو. ڪائيءَ جو=وَرو.

جبل تتو، اوهين ته ورو ڏي!

[828]

ول سڏون ڪري، جنهن جي **عضوي** منجهه **نرنانءَ** ڏي!

وَل=سائي. عضوو=هينئون. نرنانءُ=هيبت.

سائي سڏون ڪري، جنهن جي هينئين منجهه هيبت ڏي!

[829]

ڪپڙ منهنجي ڪا مَر هلي، مان **ذات** ويندياس،
پوڪ پوڪ جون خبرون، وڃي **نرناءَ** ڪي چوندياس.

ڪپڙي جو=پُنيو>پنيان. ذات=ساڏ ور>سا + ڏُور. پوڪ=تَرَ. نرنانءُ=پنهون.

پنيان منهنجي ڪا مَر هلي، مان سا ڏُور ويندياس،
تر تر جون خبرون، وڃي پنهون ڪي چوندياس.

[830]

ان جي اُتم جيڏيون، **ڪڪ جي** هلندي ڪانه،
آءُ يي **ذات** پنهل جي، **جر جي** ويندي سان.

ان جي=ماني>مان +ني. ڪڪ جي=ڪاني> ڪا +ني. ذات=سدائي>سدايل. جر جو=سارو> سا +روهه.

مان ني اُتم جيڏيون، ڪا ني هلندي ڪانه،
آءُ يي سَدايل پنهل جي، سا روهه ويندي سان.

[831]

مون سان اُها هلي، جا **واڪي** ڪري.

واڪي=چوٽي.

مون سان اُها هلي، جا چوٽي ڪري.

[832]

نالن بنان جيڏيون، ڪري وڏيون مال جون ٽين،
نہ تہ پسارڪي ڪير ڪري!

نالو=وريو>وَرن. مال جون=گھٽيون. پسارڪي=
پُڙي>پڙي.

ورن بنان جيڏيون، ڪي وڏيون گھٽيون ٽين،
نہ تہ پڙي ڪير ڪري!

[833]

اوهين تہ جر جون، آڻہ جر جي، مان ڪي واڻ جا وٺندياس.

جر جون=ڪُھيون. جر جي=ڪُھي. واڻ جا=
گھوگھٽ>گھٽ.

اوهين تہ ڪُھيون، آڻہ ڪُھي، مان ڪي گھٽ وٺندياس.

[834]

عورت ٽي مان ڇا ڪريان، عورت ٽي مان سان ڪانہ،
عورت پنھنجو نرنانڻ نيو، تڏھن ماس ڪاڇ جو ٽيو.

عورت=رحيما>رھي +مان. عورت=حليما>
ھلي +مان. عورت=عدن>اَدَن. نرنان=پنھون.
ماس=ھينئون. ڪاڇ جو=ٽُڪر.

رھي مان ڇا ڪريان، ھلي مان سان ڪانہ،
اَدن پنھنجو پنھون نيو، تڏھن ھينئون ٽُڪر ٽيو.

[835]

زمين نہ ھٽو ڙي جيڏيون! مون سان ڪپڙي جي ھلندي ڪا؟

زمين=ٽاڪ>پٽاڪ. ڪپڙي جي=ڪَھي.

پٽاڪ نہ ھٽو ڙي جيڏيون! مون سان ڪَھي ھلندي ڪا؟

[836]

پنھنجي ھوت پنھون سان، مند ھلندي ڪانہ،
ڪاڳر جھليو جيڏيون! آڻ تہ پنھنجي ڏينديسانِ.

پنھنجي=ڪاوڙ. مُند=برسات>بَر +ساٺ.
ڪاڳر(جو)=مُڪھٽ>مَ +گھٽ. پنھنجي=
نِچ>نہ +چ.

ڪاوڙ هوت پنهون سان، بَـرُ سات هلندي ڪانـ،
مرَ گهـٽ جهليـو جيـڏيون! آءٌ تـ نـ ڇڏيندي سـانِ.

[837]

اوهيـن **گهـوڙن** واريـون، مـون سـان نـ هلـو، اڳيـان
زالن جون اڇـو زور،
متـان نـ پهچـو تـوڙ، ۽ **مـال جـون** ٽـي پئـو.

گهوڙي جا=آيال>عيال. زالن جون=پٽيون.
مال جون=وانڍيون.

اوهين عيال واريون، مون سان نـ هلـو، اڳيـان پٽيـون
اڇـو زور،
متـان نـ پهچـو تـوڙ، ۽ وانـڍيون ٽـي پئـو.

[838]

نارنالي سين ڪوهـ ڪنديون، **ڳهـ** پنهنجو ڪا مرَ ڇڏي،
پيـر منهنجـا پرڏيهـ ويـا، مٽـي **لوهـ** لـڏي،
هوتـن **هـڏو** ڇـڏيو، آءٌ نـ ڇـڏيندي هـڏي،
وڪـر ۽ پـوڪ جـو، مـن الله مـان سـين گـڏي!

نارنالي=حليمان>هلي +مان. ڳهـ=ورٽو>ور.
پير=وارث. لوهـ(جا)=گورا>گورن. هڏو=
ٽنگ>ننگ. وڪر=سرهو. پوڪ جو=ٻارو.

هلي مان سين ڪوهـ ڪنديون، ور پنهنجو ڪا مرَ ڇڏي،
وارث منهنجـا پرڏيهـ ويـا، مٽـي گـورن لـڏي،
هوتـن ننـگ ڇـڏيو، آءٌ نـ ڇـڏيندي هـڏي،
منهنجـو سـرهو بـاروچو، مـن الله مـان سـين گـڏي.

[839]

پوڪ جي وڃو متان **پهڻ** ٽي پئو، اڳيان **حاڪيماڻي** اڇو.

پوڪ جـي= ول. پهڻ= لکجڻ(= پنڌ پهڻ ٽيڻ جي
بيماري)> لکجي. حاڪيماڻي=پٽواري>پَٽ +واري.

ول وڃـو، متـان لکجـي پـوئ، اڳيـان پـَٽُ، واري اڇـو.

[840]

وڃ جي نہ هلي ڏي جيڏيون! زالن واري سُڃي زور،
متان کا ول ٿئي.

وڃ جي=کامَ. زالن واري=پَٽي>پَٽ. وَل=
کانئل>کانئر.

کا مَ هلي ڏي جيڏيون! پَٽ سُڃي زور، متان
کا کانئر ٿئي.

[841]

پھڻ پوي سا پوک ٿئي، اڳيان مال جن نرنانءَ سُجهي،
حاکيماڻو پسي متان وکر ٿئي.

پھڻ= چوک. پوک جي= وَل. مال جن= برن.
نرنان=هيبت. حاکيماڻو=کارائو>کا +رائو.
وکر=کنبيرو>کنبي.

چوک پوي سا وَل وَجي، اڳيان بَرن ۾ هيبت سُجهي،
کا رائو پسي متان کنبي.

[842]

رنگ مَ رنگيون ڏي جيڏيون، وڃ ٽيندي کانہ،
مال جن تي چڙهي، کا ملک پسندي کانہ.

رنگ=بکم>بک +مَ. وڃ=آمون>آن +
مؤن. مال جو=ٽکر>ٽکرن. ملک=روهہ.

بک مَ بکو ڏي جيڏيون، آن مؤن هلندي کانہ،
ٽکرن تي چڙهي، کا روهہ پسندي کانہ.

[843]

وڃ واريون، نالي بنان ٻولي هلي!

وڃ=بيدُ> بيدليون. نالو=عشق. ٻولي=کانہ.

بيدليون، عشق بنان کا نہ هلي!

[844]

اوهين وڃ رڌيون، مون کي ڇئو مال جو.

وڃ=بيد +رڌيون>بيدرديون. مال جو=مَرو>
مَ +روءُ.

اوهين بيدرديون، مون کي ڇئو ٽيون مَ روءُ.

[845]

اوهين سيئي **اَن** واريون، پر جيڪي آهي سو منهنجي **پوک** ساڻ.

اَن=ڪلڻ. پوک (جو)=جيءُ.

اوهين سيئي ڪلڻ واريون، پر جيڪي آهي سو منهنجي جيءَ ساڻ.

[846]

اوهان جو ڏي **نالو**، **نالو** ٿي، مان **مال جي** ڪنديس.

نالو=معاويو>مرَ +ويو. نالو=موسيٰ>مون + سان. مال جي=ووڙَ.

اوهان جو ڏي مرَ ويو، مون سان ٿي، مان ووڙ ڪنديس.

[847]

رچ نہ چوءِ پرين ڪي، اوهين سيئي **پوک** واريون، **شهر** منهنجو، اوهان جو ڇا ڏي!

رچ=بدنو>بد +نہ. پوک=ڪلڻ. شهر= هريجي>هري +جيءُ.

بَد نہ چئو پرين ڪي، اوهين سيئي ڪلڻ واريون، هري جيءُ منهنجو، اوهان جو ڇا ڏي!

[848]

پولي ٻي **پولي** ڪريو، **پڪي** اڳي ائين ڪن.

پولي=مَرو. پولي=ماڻ. پڪي=پرديسي.

مَرو اوهين ماڻ ڪريو، پرديسي اڳي ائين ڪن.

[849]

هٽ جون مون ڪي **شهر** نہ ڪريو، مان ڪا **پڪي واڻئي جي** ڪريان.

هٽ جون=مُنيون. شهر=جهَل. پڪي جا=پَر. واڻئي جي=گهور.

مُنيون! مون ڪي جهَل نہ ڪريو، مان ڪا پرگهور ڪريان.

[850]

پنھنجون پنھنجي مرَ چئو، مون کي تا **وڻ** جا مارين.

پنھنجون=مڻيون. پنھنجي=ماڻ. وڻ=سُک مرد.

مڻيون ماڻ مرَ چئو، مون کي تا سُکَ مرد جا مارين.

[851]

پنھنجون مون کي، **پنھنجا** نہ ڏيو، **نرنان** ٿو نڻئي.

پنھنجون=مڻيون. پنھنجا=طعنا. نرنان=سڪندر >سڪ +اندر.

مڻيون، مون کي طعنا نہ ڏيو، سڪ اندر جي ٿي نڻئي.

[852]

وڻ جيئن هوت ويام، آءٌ **مال جي** آهيان جن لئي.

وڻ=ساڏور>سي +ڏور. مال جي=ويڳاڻي.

سي ڏور هوت ويام، آءٌ ويڳاڻي آهيان جن لئي.

[853]

مون کي **پنھنجا** پيا، **ڪاسبڪا ذاتيون** ڏي.

پنھنجا=قدم. ڪاسبڪا=پرڻا. ذات=آريچا >آريچن.

مون کي قدم پَرڻا پيا، اصل آريچن ڏي.

[854]

پنھون ماڻ سان **پنھنجي** کي، مون کي **ولايت ڪکن جو** پيو.

پنھنجي=حدَ. ولايت=آخر. ڪکن جو= وڃٽو>وَڃٽو.

پنھون ماڻ سان حد کي، مون کي آخر وڃٽو پيو.

[855]

ذاتيون ني ڏيندياس، **وڻجارا** ڏسان **ڪيچ جا**.

ذات=روهلا>روهہ +لتان. وڻجارا=مُندر (کير وکڻڻ وارا) مَنَ +دَرَ.

روهہ لتان ڏيندياس، من! در ڏسان ڪيچ جا.

[856]

ڪپڑي اندر ڳالهه، سا **شهر جو** چونديسانِ.

ڪپڑو=جامون>جا +مون. شهر جو=جهلو>جهلي.

جا مون اندر ڳالهه، سا جهلي چونديسانِ.

[857]

آءٌ **ڪڪ جي** گهوريان، پنهل مر **پوک** هجي.

ڪڪ جي=مُئي. پوک=جيئري>جيئرو.

آءٌ مُئي گهوريان، پنهل مر جيئرو هجي.

[858]

اوهين تہ **اَن جون**، اديون! منهنجو **نرنانءَ ڪير جو**.

اَن جون=ٽڪيون. نرنان=رام>آرام. ڪير جو=ڦٽو>ڦٽو.

اوهين تہ ٽڪيون، اديون! منهنجو آرام ڦٽو.

[859]

ٻہ نالا ڪيندياس، پر ويندس **پوک** پنهون جي.

ٻہ نالا=هڪ نالو مگيو، ٻيو نالو پنيو. پوک=ساڻ.

مگيو پنيو ڪيندياس، پر ويندس ساڻ پنهون جي.

[860]

وڻ ٽي ويندياس، وڃي **نالي** ۾ پوندياس،

جڏهن **نرنانءَ** ۾ ايندياس، تڏهن ملندم وَرَ"وزير"چئي.

وڻ=ڪَنبي>اُڪنبي. نالو=ڏونگر. نرنانءَ=جبل.

اُڪنبي ٽي ويندياس، وڃي ڏونگر ۾ پوندياس،

جڏهن جبل ۾ ايندياس، تڏهن ملندم ور"وزير" چئي.

[861]

وڏن منجهه **ننديي** آءٌ **ننڊين** جا **وڏا** ڏسان!

وڏا=قاف(جبل)> قافن. ننديي=ڪوهي>ڪهي.

ننڊين=گونرن. وڏا=گس.

قافن منجهه ڪهي آءٌ گونرن جا گس ڏسان!

[862]

آءٌ تان **وات** ڏي تي وجان، جنهن سان اٽر **کاٽ** ڙي.

وات(جو)=وَرُ. کاٽ جي=انگهه>انگ.

آءٌ تان وَرَ ڏي تي وجان، جنهن سان اٽر انگ ڙي.

[863]

کائي ڳولينديان، **عضوي** هوت پنهون کي.

کائي=پوٽي>پُٽي. عضوو=کَلِي>هيکلي.

پُٽي ڳولينديان، هيکلي هوت پنهون کي.

[864]

توڙي **اَن جا** آهن، تہ بہ **سُٽ جي** ڏسندي سان.

اَن جا=آڏارڻ>آڏا +رڻ. سُٽ جي=ڏور>ڏوري.

توڙي آڏا رِڻ آهن، تہ بہ ڏوري ڏسندي سان.

[865]

مون تان **نالو** ڇڏيو، **کا نالو** ڇڏيندي،

نالي جي **نالي** سان، **کا نالو** جهاڳيندي،

نالو گڏيندي، **کا نالي** جي **نالي** سان.

نالو=حال. نالو=مال. نالو=آگو. نالو=احسان.

نالو= جبل. نالو= هيمن> هيءُ + من. نالو= هوت. نالو=پنهون.

مون تان حال ڇڏيو، کا مال ڇڏيندي،

آگي جي احسان سان، کا جبل جهاڳيندي،

هيءُ من گڏيندي، کا هوت پنهونءَ سان.

[866]

پنهون **پوک** نہ ٽکيو، پوءِ آءٌ **کپڙي جي** ڙي!

پوک=تَرُ. کپڙي جي=رلي>رُلي.

پنهون تَرُ نہ ٽکيو، پوءِ آءٌ رُلي ڙي!

[867]

آءٌ **ڪائي** ويندياس، **کائي** مون سان کانہ هلي.

کائي=موراهي>مورانهين. کائي=هيٺي.

آءٌ مورانهين ويندياس، هيٺي مون سان کانہ هلي.

[868]

ڪجهه ڪاٽ جو ته ڪٽ، چئي ادي! **ڪاٽ** جو ڇا ڪٽان، جيئن **وڪو**.

ڪاٽ جو=ٻل. وڪر=آمري>امر.

ڪجهه ٻَل ته ڪٽ، چئي ادي! ٻل ڪيئن ڪٽان جيئن آمر.

[869]

مون کي **اَڏ نانءُ** جي **ڪاڻي** لڳي، اوهين چئو **نرنانءُ**.

اڏ نانءُ=نينهن. ڪاڻي=نائڪَ. نرنان=موٽُو.

>موٽ.

مون کي نينهن جي نائڪَ لڳي، اوهين چئو ته موٽ.

[870]

ڳهه جي ڪنديس **ڪينڪي**، **نالو نالو** ڏي، **نالي** منهنجا سپرين، آءٌ **نالي** وڃان ڏي.

ڳهه جي=ٽڪَ> ٽڪنديس. نالو=ممون>مرَ +مون.

نالو= پَليو. نالو= پر مون> پري مرَ. نالو= يَلُو>يَلي.

هاڻي ٽڪنديس ڪينڪي، آ مون پليو ڏي، پري مرَ منهنجا سپرين، آءٌ پلي وڃان ڏي!

[871]

اوهين چو **نالي** ٽيون آهيو، مر **نار نالي** آئون، **مرض حاڪيماڻا** مون پيا، سي پي رب جون رضائون.

نارنالي=جُلي>جُليون>جَليُون. نار نالي= جُلي>جُلان>جَلان. مرض=ڏُنڊ. حاڪيماڻو =ڳولڻ.

اوهين چو جليون آهيو، مر جَلان آئون، ڏنڊ ڳولڻ مون پيا، سي پي رب جون رضائون.

[872]

اوهين سپ **متيءَ جون**، مون کي **جھنگ** نہ چئو.
ويندس **وڃ** پنھل ڈي.

متيءَ جون=چريون. جھنگ جو=جھالو>جھليو.
وَڃ(جي)=ويڑھ.

اوهين سپ چريون مون کي نہ جھليو، ويندس ويڑھ پنھل ڈي.

[873]

پنھون جھڑا **پکي جا راڳ** ڪيئن آيا ويا، نڻي **ٻيڙيءَ جي** گھرين!

چئي: پنھون **مال جيئن** آن نہ ڈٺو، تڏھن مون کي چئو **پونءِ جي**.

پکيءَ جا=پر. راڳ=ديسي. ٻيڙي جي=سلامتي.
مال جي=پرک>پرکي. پُونءِ جي=چَري.

پنھون جھڑا پرديسي ڪيئن آيا ويا، نڻي سلامتي گھرين!

چئي: پنھون پرکي آن نہ ڈٺو، تڏھن مون کي چئو چري.

[874]

ڪاٺ نہ پايو جيڏيون، **جيت** نہ رھنديا‌س،
نار نانءَ ڪاڇ چونديا‌س، **گھر مال نرنانءَ** کي.

ڪاٺ= جھل. جيت= ڪنيوري> ڪنيور. نارنان=
چگي. ڪاڇ=ڪيتُ. گھر=ڏورا. مال=پاڏا. نرنان=
آڏو>آڏن.

جھل نہ پايو جيڏيون، ڪنيور نہ رھنديا‌س،
چگيءَ ڪيت چونديا‌س، ڏوراپا ڏاڏن کي.

[875]

آن جن آڻہ پائيان، مون سان **ڪاٺ جن** ڪئي.

آن جا=تُھ>توھان. ڪاٺ جو=ڪارب>
ڪا +رب.

توھان کان آڻہ پائيان، مون سان ڪا رب ڪئي.

[876]

تڙ منهنجو **نرنان**ءُ، تڏهن مون **مرض** پرائيا.

تڙ=ڦٽو. نرنان=ڪرم. مرض=سُورَ.

ڦٽو منهنجو ڪرم، تڏهن مون سورَ پرائيا.

[877]

وڪر نالن هوت، پر **نالن** نيو ڙي اديون!

وڪر=ڳوڙ>ڳُڙَ. نالو=مِنو. نالو=نصيبو>نصيب.

ڳُڙ مِنو هوت، پر نصيب نيو ڙي اديون!

[878]

نالا منهنجي **نان**ءُ ويا، **وڃ جو** ٻين کي ڏيان!

نالا=ڪيچي. نانءُ=ڪرمون>ڪرمؤن. وڃ جو=چوڏو>چو +ڏوهه.

ڪيچي منهنجي ڪرمؤن ويا، چو ڏوهه ٻين کي ڏيان!

[879]

هٿيو **ڪاڻ جو ڪاڻ** تي، **ڳهه** پايو روءِ،

هَي هَي **مال جا** ڙي، **پوڪ نالي** ڪي نه چوءِ.

ڪاڻ جو=هٿيو>هٿ. ڪاڻ جي=منُ> مونن.

ڳهه=مُنڊيون>مُنڊيون. مال جا=گهوڙا. پوڪ جو=ٻارو>ٻاڙو. نالو=پنهون.

هٿيو هٿ مونن تي، منڊيون پايو روءِ،

هي هي گهوڙا ڙي، ٻاڙو پنهون کي نه چوءِ.

[880]

اَن جيئن ٿيو، **مَن** ڪا پئيوَ **رات**.

ان جي=مُٺ>مُنيون. رات=قدر.

مُنيون! مون جيئن ٿيو، مَن کو پئيو قدر.

[881]

وڃ هٿوڙي جيڏيون، **ڪاڻ** ٻه منهنجي ڪي،

مال جوڙي جيڏيون، جنهن کي **مال جو** پيو؟

وڻ=لاٽو>هالاٽو. ڪاڻ=من. مال جو=هيتُ
(=پيار). مال جو=چوڙو>وچوڙو.

هالاٽو هئو ڏي جيڏيون، من بہ منهنجي ڪي،
هيت هوءِ ڏي جيڏيون، جنهن ڪي وچوڙو پيو؟

[882]

اديون! انهن **ذاتين** جو، مون سان شايد اڳي **نالو** هو،
ڪري **پوليون** پاڻ ۾، هنن ڏي **نالي** هوت نيو،
سُڌ نہ پير سرتيون، نہ تہ مون پٽ **وڻ** ڪيو،
پوک بنان ڏي پانهنجي، مون کي ڏير آن چو نہ ڏيو،
اهڙو ڪونہ ٿيو، جنهن کي **ڳهہ جي** خان پنهون کي.

ذات=جت>جتن. نالو=وِڻو. پولي=پاريسي>
پاريسيون. نالو=ٻانهو>ٻانهيو. وڻ=هيرڻ>
رڻ. پوک= چانور> چان(= چوان) + ور.
ڳهہ جي=نٽ>منٽ.

اديون! انهن جتن جو، مون سان اڳي وِڻو هو،
ڪري پاريسيون پاڻ ۾، هنن ڏي ٻانهيو هوت نيو،
سڌ نہ پير سرتيون، نہ تہ مون پٽ رڻ ڪيو،
چان، ور پنان ڏي پانهنجو، مون کي ڏير آن چو نہ ڏيو،
اهڙو ڪو نہ ٿيو، جنهن کي منٽ خان پنهون کي.

[883]

ڏڪار پاروٽو پيءَ مئو؟

ڏُڪار=قحط. پاروٽو=باسي>باسيو. پيءَ مئو=
چورو>چو +روئو.

قحط تہ باسيو (مون، اوهين) چو روئو؟

[884]

جبل جهليو ڏي جيڏيون، مان **مال جي** ٿيان.

جبل=روٽو روئڻ. مال جي=رواني.

روئڻ جهليو ڏي جيڏيون، آءٌ رواني ٿيان.

سسئي جو ماڻ کي جواب

[885]

ڪاڻ مرض ٿيام، نرنانءَ تن ذاتين جا.

ڪاڻ(جو)=سنجو>سنجهو. مرض=ساڙ. نرنان=آئل>آيل. ذات=آريچا>آريچن.

سنجهي ساڙ ٿيام، آيل، تن آريچن جا.

[886]

پار جيئن لڳوم، نالو تنهن نرنانءَ جو.

پار جيئن=چوٽيءَ وارو ڏڪ. نالو=آئِل>آيل. نرنانءُ=پاروچو.

چوٽيءَ ڏڪ لڳوم، آيل پاروچي جو.

[887]

اُڻن جي لوهه جا، ڪاڻ جي شڪاري آهيان.

لوهه جا=ڪيرَ> اُڪير. ڪاڻ جو=در>مادر. شڪاري=ماري.

اُڻن جي اُڪير، مادر ماري آهيان.

[888]

ري **هٿيار جي** ويندياس، **شهر جي** هوت پنهونءَ ڏي.

هٿيار جي=ڪوني. شهر جي ماڙي>ماڻ+ڙي.

ري ڪوني ويندياس، ماڻ ڙي هوت پنهون ڏي.

سسئيءَ کي سرتين جو دلاسو

[889]

هت ڏڻ جو سسئي، اسان جا پکي ٿا ڪرن،
پاٽي وڻ جي ڪري، وجي پکي ٿج تون.

ڏڻ جو=نرو>نہ+روءُ. پکي=هنجهه. پاٽي جي=موڪ. وڻ=لاٽي. پکي=ڳيرو>اڳي+روءُ.

هت نہ روءُ سسئي، اسان جا هنجهه ٿا ڪرن،
موڪلاٽي ڪري، وجي اڳي روءُ تون.

[890]

چڏ ڪاٺ ڙي سسئي، وڃي ذات ٽي.

ڪاٺ=راهو>راهون. ذات=اُتيرو>اُتي +روءُ.

چڏ راهون ڙي سسئي، وڃي اُتي روءُ.

[891]

تون تان پڪي ڏونگرين، فاقيرا ڇو ڪرين.

پڪي=پهوڙي>پئو +ڙي. فاقيرا>سانگا.

تون تان (نڪري) پئو ڙي ڏونگرين، سانگا ڇو ڪرين!

[892]

پنهنجا ۽ مال جا، چڏ پنهنجون سسئي!

پنهنجا=آسانگا. مال جا=وڳر. پنهنجون=سهيليون.

آسانگا ۽ وڳر، چڏ سهيليون سسئي!

[893]

حاڪيماٽي ويهه سسئي، ڳهه ڪي ڪندين ڪوهه،

اتي ئي رهندئين ته توکي نرنان ڏيندو ڏوهه.

حاڪيماٽي=مَٽڪي>مَ +ٽڪي. ڳهه=ڪُرڪي.

نرنان=عالم.

مَ ٽڪي ويهه سسئي! ڪُرڪي ڪندين ڪوهه،

اتي ئي رهندين ته توکي عالم ڏيندو ڏوهه.

[894]

حاڪيماٽي ويهه، نرنالو ڪيچ ڏي.

حاڪيماٽي=مَٽڪي>مَ +ٽڪي. نر نالو=

روحل>رئي +هلُ.

مَ ٽڪي ويهه، روئي هَل ڪيچ ڏي.

[895]

ويهه حاڪيماٽي، وڃ ذات سان اڳيئون نرنان اٽئي.

حاڪيماٽي=مٽڪي>مَ +ٽڪي. ذات=

رندَ=رَند. نرنان=محبوب.

ويهه مَ ٽڪي، وڃ رَند سان، اڳيئون محبوب اٽئي.

[896]

ليڪي پڪياڻي سسئي، تنهنجا ڏير ويا ڏونگر،
ذاتين مٽي **ڪپڙو** ڏي، وڃي **رنگ راند** جا ڪر.

ليڪي جي=نوي>نہ. پڪي=وهيو>ويهہ. ذات=
راهو> راهُن. ڪپڑو= پڳ> پڳڑا. رنگ =
ڪيسُ. راند جا=ڏڑها>ڏڑا.

نہ ويهہ ڙي سسئي، تنهنجا ڏير ويا ڏونگر،
راهن مٽي پڳڑا ڏي، وڃي ڪي سڏڑا ڪر.

[897]

ڪڙ **پنهنجا**، لنگهہ **مال جا**، اڳيان **اَن جا** اٽئي.

پنهنجا=چپر. مال جا=ٽَڪر. اَن جا=آڏارڙ>
آڏا +رڙ.

ڪڙ چَپر، لنگهہ ٽَڪر، اڳيان آڏا رِڙَ اٽئي.

[898]

ڪڙ **ڪڪ جا**، ڏس **مال جا**، اڳيان **نرنانڑ** اٽئي.

ڪڪ جا=چپر. مال جا=ٽَڪر. نرنان=فتح.

ڪڙ چپر، ڏس ٽڪر، اڳيان فتح اٽئي.

[899]

ڪو بہ **نشي جو** نہ ڪر سسئي! اڳيان **نالو** اٽئي.

نشي جو=مونجهارو. نالو=فتح.

ڪوبہ مونجهارو نہ ڪر سسئي، اڳيان فتح اٽئي!

[900]

هو **قرآن جي** ڪٽي ويا، تون ٻي **قرآن جي** ڪر سسئي!

قرآن جي=تبار>تہ +بار. قرآن جي=منزل.

هو تہ بار ڪٽي ويا، تون ٻي منزل ڪر سسئي!

[901]

اڇ **نرنانڑ** سان، وڃ **نرنانڑ** سان، چڙهہ **نرنانڑ** تي،
ڇڏ **نرنانڑ** ڪان، تہ ڪو **نرنانڑ** ڏنئي.

نرنان=محبت. نرنان=جبل. نرنان=ڏونگر.
نرنان=پنهل.

اڇ محبت سان، وڇ محبت سان، چڑھ جبل تي،
ڇڇ ڏونگر کان، تہ کو پنهل ڏنئي.

[902]

زمين راند جو لڳئي، تہ پوڙهي کيچن کاڻ.

زمين جي=وَسَ. راند جو=واکو. پوڙهي=
کُراڙي>کر +ڙي.

وس واکو لڳئي تہ کر ڙي کيچن کاڻ.

[903]

عضوو کيچين کاڻ، کاڻ پوندئي ڙي سسئي!

عضوو=چپر. کاڻ(جو)=ڏورٽو.

چپر کيچين کاڻ، ڏورٽو پوندئي ڙي سسئي!

[904]

سسئي! شهر اٽئي، وڇ کپڙ جي کيڇ ڏي.

شهر=ياڳناڙي>ياڳ +اناڙي. کَپڙ جي=
ڏُپ ڇَٽي>ڏُپَ +ڇٽيندي.

سسئي! ياڳ اناڙي اٽئي، وڇ ڏُپَ ڇٽيندي کيڇ ڏي.

[905]

پنهون کپڙجيئن ويو، تون اَن جيئن سسئي!

کپڙ جي=پَٽي.اَن = مَٽَرُ> مرَ +ٽُر.

پنهون پٽيءَ ويو، تون مرَ ٽَرُ سسئي.

[906]

کپڙو تنهنجو کانڌ هو، اوکيءَ ڳولح تون،
پنهنجو نرنانءَ ڪري، پهڇ نرنانءَ کي تون.

کپڙو=جوڙي>جو +ڙي. اوکي=سوڙهي>
سو +ڙي. پنهنجو=نفس. نرنان=پليو>پلي.
نرنان=پنهون.

جو ڙي! تنهنجو کانڌ هو، سو ڙي! ڳولح تون،
نفس کي پَلي ڪري، پهڇ پنهونءَ کي تون.

[907]

لوهہ جـو ڪيڇيـن ڪـاڻ، جـر جـو آيئـي سسـئي!

لوهہ جو=بَرمون>برُ +مُنهن. جَرجو=جهاڳڻ.

بـر مـُـنهن ڪيڇيـن ڪـاڻ، جهـاڳڻ آيئـي سسـئي!

[908]

جيئـڈ ڪيڇيـن ڪـاڻ، بـاز جـو ڙي سسـئي!

جيئڈ=ڪهہ(ماڪڙ). باز جو=چاپو>چا +پوءِ.

ڪاهي ڪيڇين ڪاڻ، چا پـوءِ ڪنديـنءِ ڙي سسـئي؟

[909]

ڪپڑ جي ڪيڇين ڪاڻ، ڪپڑ جـو ڪنديـنءِ سسـئي!

ڪپڑ جي=ڪَهي>ڪَهہ. ڪپڑ جو=چاپو>

چا +پوءِ.

ڪَـهہ ڪيڇيـن ڪـاڻ، چـا پـوءِ ڪنديـنءِ سسـئي!

[910]

ڪـاڻيءَ ڪوهيارو ويـو، ڪـاڻي ڳـول پنهـون ڪـي.

ڪاڻيءَ=ڪڑڪي>ڪسڪي. ڪاڻي=تاڪي>

تان +ڪي.

ڪسڪي ڪوهيارو ويو، تـان ڪـي ڳـول پنهـون ڪـي.

[911]

ڳاهہ پٽيـان ڪـر ڪاهہ، ڳهہ ۾ ڳـول پنهـل ڪـي.

ڳاهہ=چاهڪ>چا +حق. ڳهہ=دُرُ> وندر.

چا حق پٽيـان ڪـر ڪاهہ، وَنـدر ۾ ڳـول پنهـل ڪـي.

[912]

هو تا **مرد جي** وڃن، تـون **وڪـر جـي** ڙي سسـئي!

مرد جي=هڪل>هڪليو. وڪر جي=ڪمرڪس

>ڪمرڪش.

هـو تـا هڪليـو وڃـن، تـون ڪمـر ڪـش ڙي سسـئي!

[913]

پولـي پـڌي هـُـئي جـن جـي، چـڈ مَ **ذات** تـن جـي.

پولي=پهڪ. ذات=منگسي>م +گيسي.

پهـڪ پـڌي هئي جـن جـي، چـڈ مَ گيسـي تـن جـي.

[914]

اُٽي سنير سسئي، هوت ويندءِ ڙي.
وڻ ڇڏي گاهه پيا ته هٽ نه ايندءِ ڙي.

وڻ=هيرڻ>هي +رڻ. گاهه=پيرڻ>
پئي +رِڻ.

اُٽي سنير سسئي، هوت ويندءِ ڙي،
هيءُ رِڻ ڇڏي پئي رِڻ پيا ته هٽ نه ايندءِ ڙي.

[915]

اٽي سسئي اوزار ٽي، پي اوزار ٽيندي کانه،
ذاتين ۾ نرنان ڇئي ته نرنانءَ مليئي شال!

اوزار=سيراهي>راهي. اوزار=کارائي>راهي.
ذات=رِند>رَندن. نرنان=رمضان. نرنان=محب.

اٽي سسئي راهي ٽي، پي کا راهي ٽيندي کانه،
رَندَن ۾ "رمضان" ڇئي ته محب مليئي شال!

[916]

نرنانءَ تان مرون، زحمت کاچ سسئي!

نرنان=راهو>رهڻ. مرون=دلاهه>دل +لاهي.
زحمت=اُٽي. کاچ=وانڪڙي(سوپاري)>
وانڪ +ڙي.

رهڻ تان دل لاهي، اُٽي وانڪ ڙي سسئي!

[917]

زحمت ڪر ڙي سسئي، کاچ جي مليان مانَ.

زحمت=ستَ. کاچ جي=اوبر>برين.

ست ڪر ڙي سسئي، هو برين مليان مانَ.

[918]

ڪر مَ سرائڪي، وڃ مَ فقير، ڪپڙي جي هوت وجن.

سرائڪي=ڪڙُو>ڪڙمَ. فقير=سامي>وِسامي.
ڪپڙي جي=اڇڙي>اڇڙيئون.

ڪڙ مَ اتاهون، وڃ مَ وِسامي، اڇڙيئون هوت وجن.

[919]

عضوو ڪڻ سسئي، ڏي **ڪپڙي** جيئن هوت ويا.

عضوو=ڪُڙي. ڪپڙي جي=اڇڙي>اڇيون +ڏي.

ڪُڙي ڪڻ ڏي سسئي، اڇيون ڏي هوت ويا.

[920]

ناڻي جا ڪٽي، وڃي **ڪاچ** پنهون کي.

ناڻي جو=رند. ڪاچ جو=رس.

رند ڪٽي وڃي رس پنهون کي سسئي!

[921]

نالي پنهون، **متي** نهار.

نالو=جَتو>جِتي. متي=اُتي.

جتي پنهون، اُتي نهار.

[922]

وهٽين ويو ٻاروچو، وچ **ولهارين** سسئي!

وهٽ=جاڏو>جاڏي. ولهار=تاڏو>تاڏي.

جاڏي ويو ٻاروچو، تاڏي وچ سسئي!

[923]

اُتي **نالي ڪاڻي** ڪر، متان **نالي** هوت اچئي.

نالو=ڪالو. ڪاڻي=چڪر. نالو=نظر.

اُتي ڪا لوچ ڪر، متان نظر هوت اچئي.

[924]

ڪاڻي ڪيچين ڪاڻ، وڃهه **مال جا ملڪ** ۾.

ڪاڻيءَ جي=پوڙي>پوءِ ڏي. مال جو=وڙهو>

وڙهول. ملڪ=ولهار.

پوءِ ڏي ڪيچين ڪاڻ، وڃهه وڙهول ولهار ۾.

[925]

ڪاغذ جو نه هجئي، ته وڃي **مال جا** ڪر.

ڪاغذ جو=پتو. مال جا=گهوڙا.

پتو نه هجئي، ته وڃي گهوڙا گهوڙا ڪر.

[926]

چا ڪندينءَ **ٻيڙي وارن** ڪي، تون **ذات** وڻي وچ سسئي!

ٻيڙيءَ وارا=سونهان>سونهن. ذات=رِند>رَندَ.

چا ڪندينءَ سونهنِ ڪي، تون رَندَ وڻي وچ سسئي!

[927]

ڪپڙي جي وِڙَئي ڏير، وچ ڪاسبڪي سسئي!

ڪپڙي جي=ڪهي. ڪاسبڪي=ڏَنوڙ>ڏَنوندي.

ڪَهي وِڙَئي ڏير، وچ ڏنوندي سسئي!

[928]

ان جو اٽئي سسئي، **ان جي** وات وٽيج.

ان جو=ڪَهڙو. ان جي=رَڙي>رِڙهي.

ڪهڙو اٽئي سسئي، رڙهي وات وٽيج.

[929]

ڪڙ **ڪاڻي ڪيچن ڪاڻ، ڏينهن** ٿو ٽئي سسئي!

ڪاڻي=ڏانگ. ڏينهن=سهائي.

ڪڙ ڏانگ ڪيچن ڪاڻ، سهائي اٽئي سسئي!

[930]

پنهون ته **پوڪ جو**، پر سسئي وجي **مال جي**.

پوڪ جو=داڙو>سڏاڙو. مال جي=ڦولهڙي>ڦولهه +ڙي.

پنهون ته سڏاڙو، پر سسئي وجي ڦولهه ڙي!

[931]

هٿيارئون هوت ويا، تن ڪي اُٽي **مال جي**.

هٿيار=تبر>ته +بَرن. مال جي=ڦولهڙي>ڦولهه +ڙي.

(اهي) ته برن ۾ هوت ويا، تن ڪي اٽي ڦولهه ڙي.

[932]

وٽين **نالن** ڪان نڪري، هاڻي **ذات** پنهون **ڏڙ جو**.

نالو=خان>خانن. ذات=پٽپار>پٽي +پار.

ڏڻ جو=پيچ.

وئين خانن کان نڪري، هاڻي پٽي پار پنهون جو پيچ.

[933]

ذات مال لوهہ جي ڪري ويئي، تون تڙ حاڪم مال جي سسئي!

ذات=ڪيچي. مال=اُٺ. لوهہ جي=تار>قطار.

تڙجي=پُوٽي>پُٽي. حاڪر جي=پارت>پارَ.

مال جي=پُچڙي>پيچ +ڙي.

ڪيچي اُٺ قطاري وَيئي، تون پُٽي پارَ پيچ ڙي سسئي!

سسئيءَ جو پنهون پنيان وڃڻ

[934]

جنهن جو هو واڻيو رات ويڙو، سا عورت ڪندي چو نہ ميان!

واڻيو=تُرسي. عورت=ساهُل>سا +هُل.

جنهن جو هوت رسي رات ويڙو، ساهُل ڪندي چونہ ميان!

[935]

سڻيو مال جا، نار نالي سسئي!

مال جا=چوٻول. نار نالو=صابل>سا>بُل.

سڻيو چوٻول، سا بُل ڪائي سسئي!

[936]

وڪر وهاءِ نہ سسئي، ڪري پوک جي پنهل ڪاڻ.

وڪر=سرمون. پوک جي=سوءَ>سُوءَ.

سرمون پائي نہ سسئي، ڪري سُوءَ پنهل ڪاڻ.

[937]

جنهن جو ڳهہ وڻي ويا ڏير، سو نالو نرنان ئي نہ ٽئي.

ڳهہ=ور. نالو=موربو>مُور. نرنان=ٽڪيو>ٽڪي.

جنهن جو ور وڻي ويا ڏير، سا مور نہ ٽڪي سسئي.

[938]

ڪاٺ ٿون هلندي، **ڪاٺ** نہ رهندي،
ڪاٺ ٿون ڪنيو ٻئي **ڪاٺين** هٽندي،
وئي ائين چوندي، **ڪاٺ** ڏي ڇيڏيون **ڪاٺ**.

ڪاٺ= ڏرو(گاڏيءَ جو پويون تختو)> ڏرئون.
ڪاٺ=مُول(لاهہ). ڪاٺ=ٻانهون (جهلار جي
ڪوهاڏي ۾ اُهي ٻہ ڪانيون جن تي جهلڻ رکجي).
ڪاٺ=مُنو>مونو>مونين. ڪاٺ=ورو.

ڏرئون هلندي، مُول نہ رهندي،
ٻانهون ڪنيو ٻئي مونين هٽندي،
وئي ائين چوندي، ورو ڏي ڇيڏيون ورو.

[939]

هوءَ اٽي **ڪاٺ** ٻڏي، اللہ! **عورت** ٿون ڪرين.

ڪاٺ=وٽوهڙ>وٽو +هڙ. عورت=سونهين.
هوءَ اٽي وٽو هڙ ٻڏي، اللہ! سونهين ٿون ڪرين.

[940]

شهر سارو **لوهہ** ٽيو، **نالو** هوئي ڪونہ.

لوهہ(جو)=مارو. نالو=سڃڻ.
شهر سارو مارو ٽيو، سڃڻ هوئي ڪونہ.

[941]

ويهڻ هنڊ ٽيوس، تڏهن ٽي **پٽي** ڇام پنهون کي.

ويهڻ هنڊ=ڪٽولو>ڪٽو +لوڪ. پٽڻ=
اوسارڻ>اوساري.
ڪٽو لوڪ ٽيوس، تڏهن ٽي اوساري ڇام پنهون کي.

[942]

جڏهن پنهون هو هتي، **سمهڻ هنڊ** نہ هو،
جڏهن پنهون هُت ويو، تڏهن **سمهڻ هنڊ** ٽيو.

سمهڻ هنڊ=ڪٽولو>ڪٽو +لوڪ.
جڏهن پنهون هو هتي، ڪٽو لوڪ نہ هو،
جڏهن پنهون هُت ويو، تڏهن ڪٽو لوڪ ٽيو.

[943]

آءٌ تان **کاڻي** کيڇين لئي، سي ويا **کاڻي** کوهيارا،
هاڻي ڏي **کاڻي** اُليرا، تہ **رڇ** پوي روهہ ۾.

کاڻي=کڙڪي. کاڻي=سرڪي. کاڻي=سڏي.
رڇ=طَباک>تہ +باک.

آءٌ تان کڙڪي کيڇين لاءِ، سي ويا سرڪي کوهيارا،
هاڻي ڏي سڏي اُليرا، تہ باک ڦٽي روهہ ۾.

[944]

پنهون کان پوءِ سسئيءَ سان **ذات پنهنجو** ڪونہ ٿيو،

ذات=سورو>سُورن. پنهنجو=پائي.

پنهون کان پوءِ سسئيءَ سان سورن پائي ڪونہ ٿيو.

[945]

باهہ جي کيڇين کاڻ، **پنهنجون** ڪري سسئي.

باهہ جي=بَڻي>بيڻي. پنهنجون = اَرداسُون.

بيڻي کيڇين کاڻ، ارداسون ڪري سسئي.

[946]

هوءَ جا **کاڻي** کوهيارل، تنهن کي **علم جُر جا** چا ڪندا.

کاڻي=ڪپي. علم جا=ڇيٽا. جر جا=چنڊا.

هوءَ جا ڪپي کوهيارل، تنهن کي چنڊا ڇيٽا چا ڪندا.

[947]

ولايت ٿون آئي **ڪامڻي**، ڪري ڪلهي تي **وڻ**،
پاريندي پنهل سان، وڃي **وڻ** جو **وڻ**.

ولائت=پار>پارئون. ڪامڻي=سسئي. وڻ=
اَڪ>حق.

پارئون آئي سسئي، ڪري ڪلهي تي حق،
پاريندي پنهل سان، وڃي حق جو حق.

[948]

ڪُٽي واري کيڇين مان ڪانہ آئي، نہ تہ پاڻ سان
وڃي ها.

کَتي واري=کا ڏاڙهيل>کا +ڏاڙهي.
کا ڏاڙهي کيچين مان کانہ آئي، نہ تہ پاڻ سان وٺي وڃي هئا.

[949]

جاءِ جي نہ ڏيرن، پوءِ عضو ويندي سئي؟

جاءِ جي=کوني. عضوو=جاتي>جا +تي.
کوني نہ ڏيرن، پوءِ جا تي ويندي سئي؟

[950]

پنهنجو هو ئي کونہ، نہ کنهن زمين جي سئي.

پنهنجو=وارث. زمين جي=واري.
وارث هوئي کونہ، نہ کنهن واري سئي.

[951]

نار نالي تہ ذات هئي، پر پکي فقيراڻو ڪري ويس.

نار نالي=سسئي. ذات وينجهر>وينجهار. پکي=کيچي. فقيراڻو=منڊ.
سسئي تہ وينجهار هئي، پر کيچي منڊ ڪري ويس.

[952]

جر جي جت ڪري ويا، ڇڏي جيت جيتن ۾.

جر جي=ڏار>ڏاري. جيت=ڏڪڻهار. جيت=ڏونگر>ڏونگرن.
ڏاري جت ڪري ويا، ڇڏي ڏڪڻهار ڏونگرن ۾.

[953]

آءٌ ٿي بيماري پوان، تون کي گلن جا ڪريج.

بيماري=کَيڙ. گُلن جا=موڙَ.
آءٌ ٿي کَيڙَ پوان، تون کا موڙَ ڪرين.

[954]

بن نالن کان پوءِ، سسئي مال جا کندي ويئي.

بِ نالا=هڪ نالو سجُو>سجُ، بيو نالو پِريو>اُپريو. مال جا=ڏُوڙيا.
سج اُپرئي کان پوءِ، سسئي ڏوڙيا کندي ويئي.

[955]

سازين چڑهي سسئي، **ان جنا** ڪندي ويئي.

ساز=ڏولڪ>لَڪ>لڪين. ان جا=ڏوڙيا.

لڪين چڑهي سسئي، ڏوڙيا ڪندي ويئي.

[956]

مال جو ڪري **متيءَ** سان، **وڻ عضوي** وئي سسئي.

مال جو=سودو. متيءَ(جي)=سِرَ. وڻ=مَڪ.

عضوو=رانَ.

سودو ڪري سِرَ سان، مڪران وئي سسئي.

[957]

پنهنجو ڪنيائين ساڻ، **شهر جو ڪپڑو** ڪري.

پنهنجو=سُور. شهر جو=ويڑهن>ويڑهي.

ڪپڑي جو=وهاٽو.

سُور ڪنيائين سَاڻ، ويڑهي وهاٽو ڪري.

[958]

هيءَ جا **جبل مال جي**، تنهن جو **نالو نرنانءَ** ٿئي.

جبل=وندر. مال جي=وڪاڻي. نالو=موٽڻ.

نالو=مَسُو>مس.

هيءَ جا وندر وڪاڻي، تنهن جو موٽڻ مس ٿئي.

[959]

نالي ماري سسئي، سا **نالو** ڪندي ڪيئن!

نالو=محبت. نالو=موٽڻ.

محبت ماري سسئي، سا موٽڻ ڪندي ڪيئن!

[960]

سسئي ڪنهن نه **هنڌ**، **ماءُ** واٽ پنهون جي.

هنڌ=ڪوني. ماءُ=آئي.

سسئي ڪنهن نه ڪوني، آئي واٽ پنهون جي.

[961]

پنهون! آءٌ تنهنجي لاءِ **ماءُ**، متان تون **ذات** سمجهين.

ماءُ=آئي. ذات=نائي>نہ +آئي.

پنهون! آءٌ تنهنجي لاءِ آئي، متان تون نہ آئي سمجهين.

[962]

شهرئون نڪتي سسئي، شهر ڏسي پئي روءِ،
قسمت ڪئي پوءِ، نہ تہ مينهن سان ٿي آئي.

شهر=رڑي. شهر=روهہ. مينهن=اوٺ>اونين.

رڑي نڪتي سسئي، روهہ ڏسيو پئي روءِ،
قسمت ڪئي پوءِ، نہ تہ اونين سان ٿي آئي.

[963]

شهرئون نڪتي سسئي، سا ڪڏ ٿي پيئي،
اڇيان گڏيس ڪونہ ڪو، تڏهن واڻيو وٺيو ويئي.

شهر=هالا. ڪڏ=چري. واڻيو=هيمن>هَي +من.

حالئون نڪتي سسئي، سا چري ٿي پيئي،
اڇيان گڏيس ڪونہ ڪو، تڏهن هَي من وٺيو ويئي.

[964]

شهرئون نڪتي سسئي، ڪاٺ جو گڏيس ڪونہ،
پوءِ وڃي پوڪ جن ۾ پيئي.

شهر=پنيور. ڪاٺ جو=وانگي(=لاٺون).

پوڪ جي=راهہ>راهُن.

پنيورئون نڪتي سسئي، وانگي گڏيس ڪونہ،
پوءِ وڃي راهُن ۾ پيئي.

[965]

ڪاٺ جن هلي سسئي، نالي ملي مانَ!

ڪاٺ جو=تختو. نالو=بختو.

تختوئن هلي سسئي، بختوئن ملي مانَ!

[966]

نالو نالي هيٺ، ڪين پوڪ جي سسئي.

نالو=ڪارو. نالو=ڏونگر. پوڪ جي=ڏري.

ڪاري ڏونگر هيٺ ڪين ڏري سسئي.

[967]

ذاتين ماري سسئي، ڪاڻي ٿي پيئي.

ذات=ڏيرا>ڏيرن. ڪاڻي=ساڻي.

ڏيرن ماري سسئي، ساڻي ٿي پيئي.

[968]

مڇي ڪيڇين ڪاڻ، سا ولايت ويندي سسئي.

مڇي=ڪَهي. ولايت=ڏُور.

ڪهي ڪيڇين ڪاڻ، ڏُور ويندي سسئي.

[969]

پوڪ ٿون ويئي سسئي، وڃي راند جن ۾ پيئي.

پوڪ=تِرَ. راند جو=مَڃُ> مڇن.

تِرئون (گُسي) وَيئي سسئي، وڃي مڇن ۾ پيئي.

[970]

نالا نانءَ ڇڏي ويا، نالا تون مَ ڇڏ،

ونڃي مرون روهه مان، وڃي عورت گاهين گڏ.

نالو=والي. نانءَ=وارث. نالو=وسيلو>وسيلا.

مرون=واڳون. عورت=سسئي. گاهه=سِڻ>

سيڻ>سيڻين.

والي وارث ڇڏي ويا، وسيلا تون مَ ڇڏ،

ونڃي واڳون روهه مان، سسئي سيڻين گڏ.

[971]

الله! انهيءَ پار جا، وهت ئي ڏيکار،

رڇن ڪوڻ رکي، مون کي وارن سين مار.

وهت=توڏا. رڇ=ڏوهو>ڏوهن. وار=ڪلمون.

الله! انهيءَ پار جا، توڏائي ڏيکار،

ڏوهن ڪوڻ رکي، مون کي ڪلمن سين مار.

[972]

ذات نماڻيءَ جا، ڪاغذ جو ڪائي ويو.

ذات=ٻيبرا>ٻئي +پير. ڪاغذ جو=ڪرڙو.

ٻئي پير نماڻيءَ جا ڪرڙو ڪائي ويو.

[973]

عضوا مرض ڪيا، نار نالي عضوي ۾.

عضوا=پير. مرض=پِڻُون. نارنالي=حليمان>

هلي +مان. عضوو=پَبَ.

پير پِڻون ڪيا، هلي مان پَبَ ۾.

[974]

وڻ ٿون پير ٽيام، تڏهن نالن ماري آهيان.

وڻ=چوڙ>چور. نالو=ميو>مين.

چور پير ٽيام، تڏهن مين ماري آهيان.

[975]

پير جن مٽي، سي پاگا وات پنڊ کان.

پير=مدار. پاگا=چڪا. وات پنڊ=پير چلڻ.

مدار جن مٽي، سي چڪا پير چلڻ کان.

[976]

نندا عضوا ٽيام، گاهه ڏيندي ملڪ ۾.

نندا=پٽون>پٽون. عضوا=پير. گاهه=

واهو>واهون. ملڪ=وڻڪار.

پٽون پير ٽيام، واهون ڏيندي وڻڪار ۾.

[977]

نالو ڏيندي نالي ۾، من نالو مون اچي!

نالو=جيتو>جهوتون. نالو=جهنگلي>جهنگل.

نالو=نظر.

جهوتون ڏيندي جهنگل ۾، من نظر مون اچي!

[978]

نرنانءَ جا عضوا ذات ڏي!

نرنان=پنهون. عضوا=پيرڙا. ذات=وادا>

واءُ+ڏيکيا.

پنهون جا پيرڙا، واءُ ڏيکيا ڏي!

[979]

پکي جا ڪريو حاڪم جا ڏسي، جي لوهه ڪپڙ

جا ڇڏيا.

پکي=ڪرناءِ>ڪَرَ+نايو. حاڪم جا=پيرا.

لوهه جا=وَرَ> واري. ڪپڙ جا= ڏڪ>ڏکي.

ڪَرَ نايو پيرا ڏسي، جي واريءَ ڏکي ڇڏيا.

[980]

جَر جون نهاريان، من کو سُٽ جو پوي.

جر جون=نَيُون>نَيو. ست جو=پتو.

نَيو نهاريان، مَن کو پتو پوي.

[981]

ڪڏ ڪنيو ٽي سڏ ڪريان، من ذات اچن.

ڪڏ=چيهه. سڏ=ريهه. ذات=اوڏ>اوڏڙا.

چيهه ڪنيو ٽي ريهه ڪريان، من اوڏڙا اچن.

[982]

ڪاٺ جو معذور، مٽيءَ سان ڪپڙو ڪيو.

ڪاٺ=مُهرو>منهن +روئي. مٽيءَ جا=ڳوڙها>

ڳوڙهن. ڪپڙو=ڳاڙهو.

روئي منهن معذور، ڳوڙهن سان ڳاڙهو ڪيو.

[983]

ڪاڻي ڪيچين ڪاٺ، ڪاڇ ڪري ٽي سسئي.

ڪاڻي=روهيڙو>رويو. ڪاڇ=طعام>ماتام.

رويو ڪيچين ڪاٺ، ماتام ڪري ٽي سسئي.

[984]

مٽيءَ جا عضوي تان، پڪي ٽا وجن.

مٽيءَ جا=ڳوڙها. عضو=ڳل. پڪي=وهيو.

ڳوڙها ڳل تان وهيو ٽا وجن.

[985]

ذاتين بيٺي چوءِ، تہ وڻ سُٽ جي آهيان.

ذات=جهجهڙ. وڻ=ورهه. سُٽَ جي=ويڙهي.

جهجهيو بيٺي چوءِ، تہ ورُهه ويڙهي آهيان.

[986]

ذاتين پنهنجي ڪئي، تڏهن مال جن تي

ڪاٺ جي ڪري.

ذات=ڪيچي. پنهنجي=ڪُپت. مال جو=

رَندَ>رَندن. ڪاٺ جي=رَندي>روئندي.

ڪيچين ڪُپت ڪئي، تڏهن رَندن تي روئندي وتي.

[987]

ٽي روئي **اَن ن** ٽي، چئي **مال ڏي مال!**

اَن جون=راهون>راهن. مال=گهوڙا.

ٽي روئي راهن ٽي، چئي: گهوڙا ڏي گهوڙا!

[988]

وڻن ٽي روئي، **نالي** مٿي سسئي.

وڻ=ڪيهرو>ڪهي. نالو=واٽُو>واٽن.

ڪهي ۽ روئي، واٽن مٿي سسئي.

[989]

ذات جا، **مال** جا، پنهل جا، **گاهه** ۾.

ذات=آنچي>اچي. مال جا=پُورَ. گاهه=پِنڊُ:

(گڏو)> پِنڊو (جسم).

اچي پُور پون، پنهل جا پِنڊي ۾.

[990]

ڪائي ٻيڙيءَ جن، نرنانءَ جا عضوي ۾.

ڪائي=آنچي>اچي. ٻيڙيءَ جا=پُور. نرنان=

پنهل. عضوو=پِنڊو (=جسم).

اچي پور پون، پنهل جا پِنڊي ۾.

[991]

آءٌ ٿي توکي **عضون** ۾ ڳوليان، پر تون لڀين نٿو،

هاڻي وري **عضون** کان پڇان.

عضوا=چپر>چپرن. عضوا=تارا>تارن.

آءٌ ٿي توکي چپرن ۾ ڳوليان، پر تون لڀين نٿو،

هاڻي وري تارن کان پڇان.

[992]

ڪاسبڪي آهيان منهنجا پرين، **ڪڙمڪي** مون سان ڪر.

ڪاسبڪي=مَٽَڪي>مان +ٽَڪي.

ڪُڙمڪي=واهر.

مان ٽڪي آهيان منهنجا پرين، واهر مون سان ڪر.

[993]

ڪوهيارا! تون ڪاڻ، ڪٽي ڪنيوسين ڪاڻ،
پڇن ڏس پرين جو، سي ماڻهو آهن ڪاڻ،
لايان تي لڳن ڪي سندءِ پيرن ڪاڻ،
ور ڪوهيارا سپرين! هٽي ڪاڻ مٽي ڪاڻ.

ڪاڻ=برتن. ڪاڻ=بياني. ڪاڻ(جي)پَٽي.
ڪاڻ=ڪرهو. ڪاڻ=ڪام.

ڪوهيارا! تو ڪاڻ ڪٽي ڪنيوسين برتن نه،
پُڇن ڏس پرينءَ جو، سي ماڻهو آهن بياني،
لايان تي لڳن ڪي، سندءِ پيرن پٽي،
ور ڪوهيارا سپرين، ڪَرهن مٽي ڪام هٽي.

[994]

ذات پولي الله ڪندو آءٌ تہ جر جي آهيان.

ذات=شر>سر. پولي=پوش. جر جي=
گهاري>اُگهاڙي.

سِر پوش الله ڪندو، آءٌ تہ اُگهاڙي آهيان.

[995]

راند جا سڻ نرنانءَ، تہ نالو ڏسان شهر ۾.

راند جا= سڏ. نرنان=سردار. نالو=پنهون.
شهر=پَب.

سَڏ سڻ سردار، تہ پنهون ڏسان پَبَ ۾.

[996]

آءٌ نرنانءَ!ڏي مال جا، وڃ جن ۾ ڏڻ جي آهيان.

نرنان=آري. مال جا=اڏوڙ>آڏر. وڃ جا=
تار>تارن. ڏڻ جي=اُڃ>اُجي.

آءٌ آري! ڏي آڏر، تارن ۾ اُڃي آهيان.

[997]

الله ٻہ نالا ڪر، مان واڻڪي وڃان.

ٻہ نالا=هڪ نالو'ميگهہ'، ٻيو نالو'ملهار'.
واڻڪي=ڏڏڙي.

الله! ميگهہ ملهار ڪر تہ مان ڏڏڙيءَ وڃان.

[998]

نارنانءُ سور نہ **پوک جي**، هن کي **ڪپڙي** سُور پيا.

نارنان=سسئي. پوک جي=ڪرڻي. ڪپڙي جا=چرٽا.

سسئي سور نہ ڪرڻي، هن کي چرٽا سُور پيا.

[999]

قرب جي ويجهي ڪئي، جا **ٽبَڪي** ڪيائين،

قرب جي=وڪَ. ٽَبَڪي=ڪُهي.

وِڪَ تنهن ويجهي ڪئي، جان ڪُهي ڪنيائين.

[1000]

نالي ماريس جيڏيون، **وَل** مٽي سورن،

ڪپڙو ٽي **نالو** ڪري، اهو **نرناءُ** نہ ٻاروچن.

نالو=هيبت. ول=ڪانئل>ڪاهل. ڪپڙو=ڪورو>ڪو +روئي. نالو=عرض. نرنان=لائق.

هيبت ماريس جيڏيون! ڪاهل ڪيس سورن،

ڪو روئي ٽي عرض ڪري، اهو لائق نہ ٻاروچن.

[1001]

سسئي! سورن **وڪر** ڪيئي، پر **وڪر** ڇڏيئي ڪين.

وڪر=پاهہ. وڪر=ڪنڙو>ڪنارو.

سسئي! سورن پاهہ ڪيئي، پر ڪنارو ڇڏيئي ڪين.

[1002]

عيبدار نالي ڪئي، تڏهن ٽي **مرون جون** ڪائي سسئي.

عيبدار=بُري>برائي. نالو=بخت. مرون جون=سَٽُون.

برائي بخت ڪئي، تڏهن ٽي سٽون ڪائي سسئي.

[1003]

ذات لاءِ ٽي **ذاتيون** ٽيان، پر پنهنجون **ذاتيون** ڪنهن کي ڏيان!

ذات=پنهور>وَر. ذات=پَٽ>پَٽُون. ذات=گندرا>گوندر.

وَرَ لاءِ ٽي پٽون ٽيان، پر پنهنجو گوندر ڪنهن کي ڏيان!

[1004]

نالو وڏو **بلا**، ٿي **مرض** پانيان.

نالو=ڏونگر. بلا=ڏکو. مرض=وِرهه.

ڏونگر وڏو ڏکو، ٿي وِرهه پانيان.

[1005]

جبل مان جو **وهٽ** اچي، **نالو** مون وٽي.

وهٽ=جابُو>جا +بوءِ. نالو=صابو>سا +بُوءِ.

جبل مان جا بُوءِ اچي، سا بُوءِ مون وٽي.

[1006]

ذات نہ ڏنو **ڪاڪ جو**، مون کي **عضوي** ٿيو نار.

ذات=سهاڳ. ڪاڪ جا=ڏهاڳ>ڏهاڳ عضوو= چپر ، نار =نصيبان > نصيب.

سهاڳ نہ ڏنو ڏهاڳ، مون کي چپر ٿيو نصيب.

[1007]

نالي ۾ **نرنان** بُڌي، **وهٽ جي** ڏنائين.

نالو=هاڙهو. نرنان=هيبت. وهٽ جي=هڪل>هڪلي.

هاڙهي ۾ هيبت بُڌي، هڪلي ڏنائين.

[1008]

ڏونگر منجهہ ٿي **ڪاچ** ڪيا، تڏهن بہ **عضوي هولي** هوت ويا.

ڪاچ=ماسَ> مان +سڏ. عضوو=ڪَن>ڪَنين

هولي=سُٹيو.

ڏونگر منجهہ ٿي مان سڏ ڪيا، تڏهن بہ ڪَنين سُٹيو پئي هوت ويا.

[1009]

ڪُتي تي چڙهي، **عضوي جون** ڪٽي **مرون جون** ڪيام،

من اُٺ عضوي جو ڏين.

ڪُتو=جبل(جو نالو). عضوي جونَ=ٻانهون.

مرون جون=ڪيهون. اُٺ=ڪِيچي>ڪيچي. عضوو=ڪن، ڪَنرو

جبل تي چڙهي، ٻانهون ڪٽي، ڪيهون ڪيام،

من ڪيچي ڪَنرو ڏين.

[1010]

ڏاند چڑھيو ٿي روئي، **اَن جي ڪارڙ سسئي.**

ڏاند=رائو(رنگ)> رائي. ان جو=سنگ> سنگت.

رائي چڑھيو ٿي روئي، سنگت ڪارڙ سسئي.

[1011]

لوھ جا ڏسيو ٿي روئي، پوک ڪارڙ سسئي.

لوھ جا=رَندا>رَند. پوک جو=سنگ>سنگت.

رند ڏسيو ٿي روئي، سنگت ڪارڙ سسئي.

[1012]

پِٽَ جي ڪنيو ٿي روئي، اَن جي ڪارڙ سسئي.

پِٽَ جي=ڳاٽ. ان جو=سنگُ> سنگت.

ڳاٽ ڪنيو ٿي روئي، سنگت ڪارڙ سسئي.

[1013]

اُٽ ڪاٽ جيئن وڃن، زمين جي ڪريان،

تہ ڪپڑي جيئن وڃن.

ڪاٽ جو=ڪَنُو(ميارُ)> ڪنيو. زمين جي=نگاھ.

ڪپڑي جي=پِٽَ.

اُٽ ڪنيو وڃن، نگاھ ڪريان تہ پِٽَ پيا وڃن.

[1014]

روپئي جا ڪٽي، ڪامڙ ڪيئي پنھنجا ڪيا.

روپئي جا=رَند. ڪامڙ=سسئي. پنھنجا=سڏ.

رَند ڪٽي سسئي، ڪيئي سڏ ڪيا.

[1015]

نرنانءَ جيڪي ڪالھ ھئا، سي پنھنجو اڄ نہ ڏين،

مون سان ڪاٿي ٿين، من نرنانءَ پنھنجو ڪن.

نرنان=ساٿي. پنھنجو=سڏ. ڪاٿي=ساٿي.

نرنان=ڪرم.

ساٿي جيڪي ڪالھ ھئا، سي سڏ اڄ نہ ڏينِ،

مون سان ساٿي ٿينِ، من ڪرم پنھنجو ڪن.

[1016]

جي مون وٽ **مٽي ڪاڻيءَ جي** هجي ها، تہ پنهل
کي راند جا نہ ڏيان ها.

مٽي=چيني. ڪاڻيءَ جي=گهوڙي. راند جا=پَئُن.

جي مون وٽ چيني گهوڙي هجي ها، تہ پنهل کي پَئُن
پٽڻ نہ ڏيان ها.

[1017]

جيٺ ويچاري سسئي، ٽي ڦيري منجهہ **جيتن**.

جيٺ=ڏکڻهاري. جيتن=ڏونگر.

ڏکڻهاري سسئي، ٽي ڦيري منجهہ ڏونگرن.

[1018]

عضون ۾ **اُڻن جا**، آيا **ٻن نالن** لئي.

عضوو=ڪن>لڪن. اُڻن جا=لوڏا. ٻہ نالا=
هڪ نالو'خان' ٻيو نالو'پنهون'.

لڪن ۾ لوڏا، آيا خان پنهون لئي.

[1019]

ڪاڻ ۾ پئي **ڪاچَ** ڪيان، **وڪر** منهنجا پرين!

ڪاڻ=ڏونگري>ڏونگر. ڪاچ=ماس>مان +
سڏ. وڪر=اَمل>آءُ +مل.

ڏونگر ۾ پئي مان سڏ ڪيان، آءُ مل منهنجا پرين!

[1020]

وڏيون ڪيم **ڏڻ جون**، موٽ **نالا**! آءٌ ٻہ ڪا **وڻ جي**؟

ڏڻ جون=ليلڙيون. نالو=ڪامل. وڻ جي=مُئي.

وڏيون ڪيم ليلڙيون، موٽ ڪامل! آءٌ ٻہ ڪا مُئي؟

[1021]

مال جون لوڏيندياس، **جهنگ جون** ڇام پنهون سان.

مال جون=نونهيون>نہ +هينئون. جهنگ جون=
جوهيون>جو +هينئون.

نہ هينئون لوڏيندياس، جو هينئون ڇام پنهون سان.

[1022]

هورن هاڙهو لنگهيو، ڳوڙيون پاسي ڳوٺ،
ڪيچ تنين کي ڪوٺ، **جا ڪپڙي جي** ڪين ڪٽي.
ڪپڙي جي=ڪَهي.
هورن هاڙهو لنگهيو، ڳوڙيون پاسي ڳوٺ،
ڪيچ تنين کي ڪوٺ، ڪَهي جا ڪين ڪٽي.

[1023]

به پکي ٽي مَ سسئي، توسان **نرنانءَ** ڪندو.
به پکي=هڪ ڪانءُ ٻيو>ڪانهل. نرنان=
سائينداد>سائين +داد.
ڪانهل ٽي مَ سسئي ، توسان سائين داد ڪندو.

[1024]

مال جي شهرن ۾، نه ته **ذات** ٽيندينءَ سسئي!
مال جي=پولڙي>پئو +لڙي. شهر=گام>
گامن. ذات=اَجڙ>اُجڙ.
پئو لڙي گامن ۾، نه ته اُجڙ ٽيندينءَ سسئي!

[1025]

پاراڻي ۾ هياس، مون **پنهنجو** ڏٺو ئي ڪونه.
پاراڻي=وندر. پنهنجو=فڪر.
وندر ۾ هياس، مون فڪر ڏٺوئي ڪونه.

[1026]

جنگ جو لنگهي سسئي، **ڪاسبڪي** ڪيچين ڪاڻ.
جنگ جو=ڪيڏارو>ڪيڏا +روهه. ڪاسبڪي=
مَٽَڪي>مَ +ٽَڪ.
ڪيڏا روهه لنگهي سسئي، مَ ٽڪ ڪيچين ڪاڻ.

[1027]

هي **رَڄ حاڪيماڻا** ڏسجن، سي هُون من **ولايت** جا.
رَڄ=دَرَ(ڪاٺ جا پيالا). حاڪيماڻا=خط>خت.
ولايت=هاڙهو.
هي درخت ڏسجن، سي هُون من هاڙهي جا.

[1028]

نالو نالي هيٺ، مون مال جو ڏنو ڙي!

نالو=چندڀ. نالو=تارو. مال جو=گس.

چندڀ تاري هيٺ، مون گس ڏنو ڙي!

[1029]

پکي ڳهه وجي، چڙهي عضوين سسئي.

پکي=ڪرگس>گس. ڳهه=بينا>بِنان. عضوو

=چوٽي>چوٽئين.

گس بنان وجي، چڙهي چوٽئين سسئي.

[1030]

جبل جا چڙهي، پوءِ پکي ٽي پلٽيائين،

وجي ائين چيائين، ته **جر جي** آهيان جيڏيون!

جبل جا=لڪَ. پکي=هنجهه>هنجهون.

پلٽيائين=هاريائين. جر جي=چُڪي.

لَڪن ٽي چڙهي، پوءِ هنجهون هاريائين،

وجي ائين چيائين، ته چُڪي آهيان جيڏيون!

[1031]

وڻ جا ڪائي ڪتي جن ۾، عضوا ڪٽي نرنانءَ

ڪي آءٌ **شهر** ۾ ڏسندياس.

وڻ جا=لوڏا. ڪُتي جي=لَڪ>لَڪن

عضوا=پير>پيرا. نرنان=پنهل. شهر=ڪيچ.

لوڏا ڪائي لَڪن ۾، پيرا ڪٽي پنهل جا،

آءٌ ڪيچ ۾ ڏسندياس.

[1032]

مال جن ۾ سسئي، ڪاچ جي ڪيچن ڪاڻ.

مال جن=لَڪَن. ڪاچ جي=ڪَڙهي>ڪڙهي.

لڪن ۾ سسئي، ڪڙهي ڪيچين ڪاڻ.

[1033]

مرون ۾ مال جي، مَنَ کو ڪاچ جو پوئي.

مرون جي=لَڪ لَڪ>لَڪُ لَڪُ. مال جي= ڦولڙي> ڦولهه + ڙي. ڪاچ جو= ڪوپرو> ڪو +پَرو.

لَڪُ لَڪُ ڪري ڦولهه ڙي! مَنَ کو پَرو پوئي.

[1034]

ڪاڻي ڪيچين ڪاڻ، ست جي ڏهاڙي سسئي.

ڪاڻي=لڪڙي>لَڪ +ڙي. سُٽ جي=ڏور.

لَڪَ ڙي ڪيچين ڪاڻ، ڏور ڏهاڙي سسئي!

[1035]

مال جن تان ڇڙهي، وجي پکين ۾ پيئي.

مال جا=گهٽ>گهَٽَن. پکي=گهُگهُ.

گهَٽَن تان ڇڙهي، وجي گهُگهَن(گهاٽن جهنگن) ۾ پيئي.

[1036]

پنهون منهنجو **جبل** هو، **جبل** ڳوليان ڇو نه ميان!

جبل=جاڏو>جاڏهون. جبل=تاڏو(ڏنگو) >تاڏهون.

پنهون منهنجو جاڏهون هو، تاڏهون ڳوليان ڇو نه ميان!

[1037]

ذاتيون ڳولينديان، نالو ناهي من ۾.

ذاتيون=رند>رَند ۾ راهوما>راهون +مان. نالو = موٽڻ.

رَند ۾ راهون مان ڳولينديان، موٽڻ نه آهي من ۾.

[1038]

نالي ذات ويندياس، مان مرض جي نه ڪڏهن.

نالو=صابو>سا +يُون. ذات=ياٽيا>پيٽيندياس.

مرض=ڏُني>ڏِني.

سا پيُون پيٽيندياس، جا مون نه ڏني ڪڏهن.

[1039]

ذات پنهنجي، عورت تنهن نالي کي.

ذات=مالهي>مانَ +لهي. پنهنجي=ستّ سماءُ.

عورت=پُڃان. نالو=پرين.

مانَ لهي ستّ سماءُ، پڃان تنهن پرينءَ کي.

[1040]

پنڌ جي هوتن کي هئي، تڏهن آءٌ عضوو هياس.

پنڌ جي=وڃوڻي. عضوو=مَرهي>مان +رهي.

وڃوڻي هوتن کي هئي، تڏهن مان رهي هياس.

[1041]

کاڌ ڪٽيو ٽي هڪلون ڪري، **وڻ** ڏسيو ٽي روئي،

هاڻي کيئن وري، جنهن جو **ڪاڇ** اڳي ٽيو.

کاڌ=پاهو>پانهون. وڻ=هيرڻ>هيءُ +رڻ.

ڪاڇ=چانور>ور.

پانهون ڪٽيو ٽي هڪلون ڪري، هيءُ رڻ ڏسيو

ٽي روئي،

هاڻي کيئن وري، جنهن جو وَرُ اڳي ٽيو.

[1042]

وڻ کان پاسي ٽي، **مرون** ڏسيو پيئي روءِ،

کيڇين پڃاڻا پوءِ، نہ **نارنانءُ** سسئي.

وڻ=تهنور>تنهن +وَر. مرون=راگو>راگا>

پيراگا. نارنان=جيئندي.

تنهن وَرُ کان پاسي ٽي، پيراگا ڏسيو پيئي روءِ،

کيڇين پڃاڻا پوءِ، نہ جيئندي سسئي.

[1043]

تنهن کي **پوک رڃن** تي ناهي، جنهن جا **نالا** پرڏيهي،

سان **نالي** بنان **نارنانءُ**، **مال جي** سگهي نہ ويهي.

پوک= آرڻ> آرام. رڃ= تنور> تن. نالو=

رفيق. نالو=جانب. نارنان=جيئري. مال جي=

=بري>بَرنِ.

تنهن کي آرام تن ۾ ناهي، جنهن جا رفيق پرڏيهي،
سا جانب بنان جيئري، برَن ۾ سگهي نه ويهي.

[1044]

وڻ نه نهار، وجي ڳهه نهار سسئي!
وڻ=هيرڻ>هيءُ +رڻ. ڳهه=دُر>ڏُر.
هيءُ رڻ نه نهار، وجي ڏُر نهار سسئي!

[1045]

وڻ چڙهيو ٽي وڻ چڙهان، مون کي وڻ ۾ پيئي رات،
پرهه ڦٽيءَ پريات، عضوي پوان پکي کي.
وڻ=هيرڻ>رڻ. عضوو=پير. پکي=ڪيچي.
رڻ چڙهيو ٽي رڻ چڙهان، مون کي رڻ ۾ پيئي رات،
پرهه ڦٽيءَ پريات، پيرين پوان ڪيچي کي.

[1046]

ڪاڻ چڙهيو ڪاڻ چڙهان، ڳهه پايو مال جا ڪريان،
پوک جي ڪري، نرنائءُ کي چوي ته تو بنان
منهنجو نرنائءَ ناهي.
ڪاڻ(جا)=آرڻ>آرڻن. ڪاڻ(جا)=پَٽ>پَٽن.
ڳهه=منڊيون. مال جا=گهوڙا. پوک=ڪورڙ.
نرنائءُ=پنهون. نرنائءُ=جيئڻ.
آرڻن چڙهيو پٽن چڙهان، منڊيون پايو گهوڙا گهوڙا ڪريان،
ڪو رڙ ڪري پنهون کي چوي، ته تو بنان منهنجو
جيئڻ ناهي.

[1047]

وڪر ٽي آيس وڪر نه ڪائون،
مرون جيئن من ڪري، پوک جي ڏنائون،
مڇي ۽ پاڻي جي، مون سان نه ڪائون،
تنهين سان آءٌ، سور سلي ڇا ڪريان!
وڪر=سچي (جيري وغيره). وڪر=سچي>سچ.
مرون جي=ويهڪ>ويهاري>ويا ڙي. پوک

جي=ڏنگي. مڇي=ڪائڻ. پاڻي جي=پيئڻ.
سُور سلڻ= ڳوڙها ڳاڙڻ.

سچي ٿي آيس، سچ نہ ڪائون،
ويا ڙي وڻڪار ڏي، ڏنگي ڏنائون،
ڪائڻ ۽ پيئڻ جي، مون سان نہ ڪائون،
تنهين سان آءٌ ڳوڙها ڳاڙي چا كريان!

[1048]

آءٌ مال جن لاءِ ڪاچ جي ڪاڻي ٿياس،
پر مال جن ڏينهن ڪيو ڪونہ.

مال جا=ڪيچي. ڪاچ جي=ڪڙهي. ڪاڻي=ڪاري.
مال جا=ڪيچي. ڏينهن=قدر.

آءٌ ڪيچين لاءِ ڪڙهي ڪاري ٿياس، پر ڪيچين
قدر ڪيو ڪونہ.

[1049]

ونيو **لوهہ جو** وڃو، اي **مال** وارا!

لوهہ جو=نعل>نال. مال=ڏاڳها>ڏاڳهن.

ونيو نال وڃو، اي ڏاڳهن وارا!

[1050]

جن **پوک جي**، تن نہ **ڪپڙي جي**، پوءِ وڃي
مال جي ٿي.

پوک جي=پَلي. ڪپڙي جي=جهلي. مال
جي=هيڪلي.

جن پَلي تن نہ جهَلي، پوءِ وڃي هيڪلي ٿي.

[1051]

نار نالي نہ سسئي! ڇگو **ٻار جو** ڪيچين ڪاڻ.

نار نالي=سمي>سُمهہ. ٻار جو=رُسڻ>رَسڻ

سمهہ نہ سسئي! ڇگو رَسڻ ڪيچين ڪاڻ.

[1052]

جر جي گاهہ مَ ڪوڙ، **جيت مٽيءَ جي** سسئي.

جر جي=کُهي. گاهه=مونو. جيت=کڻ. متيءَ جي=هڻ.

کُهي مونو مرَ کوڙ، هڻ کڻ ڏي سسئي.

[1053]

ذات جا ڇڏ سسئي! اُٿي مال جا ڪر.

ذات=بهڻ>بيهڻ. مال جا=ڪشالا.

بيهڻ ڇڏ سسئي! اُٿي ڪشالا ڪر.

[1054]

سُٽ ذات جون سسئي، هٿين جهلج تون،

هتي نه ويهندينءَ تون، **ولايت** ڳولح سسئي.

سُٽ جون=مهارون. ذات=مَيا. هٿن جون =ڇڪيون>ڇڪي. ولايت=ڪيچ.

مهارون مَيَنِ جون، ڇڪي جهلج تون،

هتي نه ويهندينءَ تون، ڪيچ ڳولح سسئي.

[1055]

هندو نالي سسئي! اڳُون مال جون.

هندو نالو=نَول>نه +ول. مال جي=مِلس> مِلسُون.

نه وَل سسئي! اڳُون مِلسون.

[1056]

وڻن تان پئي ويئي، ڪنهن نالي ساڻ سسئي.

وڻ=نانگ ڦڻ. نالو=اَمانُ.

نانگ ڦڻن تان پئي ويئي، ڪنهن امان ساڻ سسئي.

[1057]

چمر جي ڪيچين ڪاڻ، هو مال جا ٿيا سسئي!

چمر جي=چوڳر>چو +ڳرين. مال جا=لانگها> لانگهائو.

چو ڳرين ڪيچين ڪاڻ، هو لانگهائو ٿيا سسئي!

[1058]

بن لوهن وچ ۾، سسئي وياڻي،
موٽ پنهل پائي، پيٽ مرئي ٿي پانهنجي.
لوهه (جا) =وَتَ>وَتن>واتن. وياڻي=پير لڏا.
پائي (هندو) =جُڳير. پيٽ=اَدي>پيادي.
بن واتن وچ ۾ سسئي، لڏا پيرَ،
مون پنهل جُڳير، پيادي مرئي ٿي پانهنجي.

[1059]

وڻ پير ٽام، تڏهن نالن ماري آهيان.
وڻ=چوڙَ>چور. نالو=ميون>مَين.
چُورَ پير ٽيام، تڏهن مَين ماري آهيان.

[1060]

مون پنهنجا عضوي، گهر جا نرنالن کي.
پنهنجا= سڏ. عضوو= كياڙي> كيا + ڙي.
گهر جا=جارا>جاڙا. نرنالن=جيتو>جت>جتن.
مون سڏ كيا ڙي، جاڙا (بَيتا) جتن كي.

[1061]

كاغذ جي هلي كپڙي ۾ سا شهر پير پڃاءِ.
كاغذ جي=بندي. كپڙي(جو)بَرُ. شهر=
كيچ. پير=قادر.
بندي هلي بَرَ ۾، سا قادر! كيچ رساءِ.

[1062]

هيكر وڻكار ۾، نالو كاڻي ٿيءُ،
ٻيهر وڻكار ۾، نالو كاڻي ٿيءُ،
ٽيهر وڻكار ۾، نالو كاڻي ٿيءُ.
نالو=صاحب. كاڻي=ساڻي. نالو=كامل.
كاڻي= كولُون (گهاڻو). نالو= ڊوليو.
كاڻي=ڊڪڻ.
هيكر وڻكار ۾، صاحب ساڻي ٿيءُ،
ٻيهر وڻكار ۾، كامل كولُون ٿيءُ،
ٽيهر وڻكار ۾، ڊوليا ڊكڻ ٿيءُ.

[1063]

ذات اُتي **مال جو** نہ هجي، تہ جيڪر **نار نالي** وجان.

ذات=راهوجا>راهہ. مال جو=قُرَ>قُرَ

نار نالي=آسودي.

راهہ اُتي قُر نہ هجي، تہ جيڪر آسودي هلي وجان.

سسئيءَ کي ايلپهنوار گڏجڻ

[1064]

سسئي مال جن ۾ **ذات** کپڑي جي.

مال جا=برا>برن. ذات=پنهور. کپڑي جي=جهلي.

سسئي بَرن ۾ پهنوار جهلي.

[1065]

کُتي تي چڙهي **کاڻ جو** کڻي، من **ڏنار ڏڻ جو** کري!

کتو=جبل(جو نالو). کاڻ جو=هڻيو>هڻ.

ڏنار=ٻکرار. ڏڻ جو=کُوکرو.

جبل تي چڙهي هڻ کڻي، من ٻکرار کُوکِرو کري!

[1066]

عورت نڪتي **شهر** مان، **نالو** پڇندي ويئي،

نالو گڏيس کونکو، وڃي **ذات** تي پيئي.

عورت=سسئي. شهر=پنيور. نالو=پنهون.

ذات=پهنوار.

سسئي نڪتي پنيور مان، پنهون پڇندي ويئي،

پنهون گڏيس کونکو، وڃي پهنوار تي پيئي.

[1067]

کَڏن مون کي **نالو** ڏنو، مانَ **کڏن** پهچان،

ادا ڙي **مال وارا!** تون نہ **کاڻيءَ جي**، مان **نالن** کي رسان.

کڏ=گور>گوئرن. نالو=موسيٰ>مُسايو.

کڏ=گور>گوئرن. مال وارو=ٻکرار.

کاڻيءَ جي=جهَل. نالو=جت>جتن.

گوئرن مون کي مُسايو، مانَ گوئرن پهچان،

ادا ڙي ٻکرار! تون نہ جهل، مان جتن کي رسان.

[1068]

ذات كاريگر جي، نرنالو آزار جي نارنالي مون.

ذات=دايا>دائي>مدائي. كاريگرجي=مَنڻ>
من +ہِ. نرنالو=امانُ>اما +نہ. آزار جي=سُتي.
نار نالي=ڏَني.
مدائيءَ جي مَن ہِ، اما، نہ سُتي ڏَني مون.

[1069]

هندو نالي مرون، ذات هئي وڪر جي،
پڪي ماكيءَ جي، وجي نر نالي سان رسي،
نالن كئي جر جي، جو هٺ آئي ذات واري كي.

هندو نالو= نائون. مرون= ڇاهي> ڇائي.
ذات= كتي. وكر= پَالي (نَاس جو قسم).
پكي=ٻاٻيهو. ماكيءَ جي=لار>لاري. نرنالو=
پنهون. نالو=هوت>هوتن. جَر جي=كَسي.
ذات وارو=ٻكرار.
نائُونءَ جي ڇائي، كتي هئي پالي،
ٻاٻيهي جي لاري، وجي پنهون سان رسي،
هوتن كئي كسي، جو هٺ آئي ٻكرار كي.

[1070]

كپڑي ہِ مرض ڏنائين، تڏهن ساز كان نرنانءَ
گهريائين.

كپڑي(جو)=بَر. مرض=پهار>پهنوار. ساز=
ستار. نرنان=پناهه.
بَر ہِ پهنوار ڏنائين، تڏهين ستار كان پناهه گهريائين.

[1071]

رچن كان ركين، نرنانءَ! مال جي ڏيكار مون.

رچ=بدنو> بدنن> بدوئن. نرنان=محبوب.
مال جي=واٽ.
بَدوُئن كان ركين، محبوب! كا واٽ ڏيكار مون.

[1072]

ڪِني آدمر کان عورت، وڃي پنهنجن ۾ ڪاڇ ٿيان.

ڪِنو آدم=بَدُو. عورت=بچي. پنهنجا=لڪ>
لڪَن. ڪاڇ=لوڙهه.

بَدُوءَ کان بچي، وڃي لڪن ۾ لوڙهه ٿيان.

[1073]

هيءَ ٺڪر جي نرنانءَ تان، باهه جو ڪر.

ٺڪر جي=سر. نرنان=پنهل. باهه جو=ڪُل
قلبان>(قربان).

هيءُ سِر پنهل تان قربان ڪر.

[1074]

هندو نالي جيت، تہ آءُ گهر جي وڃان.

هندو نالو=ڏرمون>ڏَرَ>آڏر +مُون. جيت=
ڏيڏري>ڏي +ڏري. گهرَ جي=پيهي.

آڏر مُون ڏي ڏري، تہ آءُ پيهي وڃان.

[1075]

جيت چگّي جو، آءُ ذات کان نار نالي وڃان.

جيت=ڏينيو>ڏي +يُونءِ. چگّي=جاءِ. ذات=
پهنوار. نار نالي=ٻچي.

ڏي يون جاءِ تہ، آءُ پهنوار کان ٻچي وڃان.

[1076]

مون تي نالا جن رکيا، ڪاڇ بہ رکنديون تن جو.

نالو=ايوب>عيب. ڪاڇ=پَت.

مون تي عيب جن رکيا، پت بہ رکنديس تن جي.

[1077]

جڏهن ڏنائين مال مرض، تڏهن جر جبل جي ٽي سسئي.

مال=پاڪر. مرض=راڙ>رار. جر جي=ٽٻي.
جبل جي=گار.

جڏهن ٻڪرار ڏنائين، تڏهن ٽٻي (هڏي)گار ٽي سسئي.

[1078]

زمين ڪپڙي ڪاڻ جي ٿي، تنهن ۾ زمين جي ٿي نارنان.

ڪپڙي جي=ڦاٽي. ڪاڻ جا=پُڪا. زمين جي=غار. نارنان=سسئي.

زمين ڦاٽي پُڪا ٿي، تنهن ۾ غار ٿي سسئي.

[1079]

ذات ڪپڙو، هو نالو ئي نه.

ذات=قزاق>قضا. ڪپڙو=ڳوڙڪي>ڳوڻ + ڪي. نالو=ڦيو.

قضا وجي ڳڻون ڪيئي، هو ڦيوئي نه.

[1080]

گهوڙو نرنانءَ ڪيائين، ته به شهر نه پُڄي سسئي.

گهوڙو=هزاري>هزارين. نرنان=حيلو. شهر=ڪيچ.

هزارين حيلا ڪيائين، ته به ڪيچ نه پُڄي سسئي.

پنهون جو ڪيچ کان موٽڻ

[1081]

ناٽي مرض جا سسئيءَ کي هئا، پر پاٽي جو پنهون به نه هو.

ناٽي جا=سَوَ. مرض جا=سُورَ. پاٽي جو=خالي.

سَوَ سور سسئي کي هئا، پر خالي پنهون به نه هو.

[1082]

پنهنجي ذات کي زحمت مال جو، تڏهن جر وکر جو ٿيس.

پنهنجو=عشق. ذات=آرائين>آري. زحمت=آزار. مال جو=مچايو. جر جو=وَهڻ>ويهڻ. وکر=وهُه

عشق آريءَ کي آزار مچايو، تڏهن ويهڻ وهه ٿيس.

[1083]

نرنانءَ ننڊ جو نالو، تڏهن شهر مان مال جو ٿيو.

نرنان=پنهون. ننڊ جو=خواب. نالو=لڏو.

شهر=ڪيچ. مال جو=روانو.

پنهونءَ خواب لڏو، تڏهن ڪيچ مان روانو ٿيو.

[1084]

اک جي، جا عضوي لڳي، سا جنگ جي ته نه!

اک جي=لڄ. عضوو=ڳچي. جنگ جو= ڇڏڻ>ڇڏبي.

لڄ، جا ڳچيءَ لڳي، سا ڇڏبي ته نه !

[1085]

ذات، جهل ان جو، ڪريان فقير ڪاڇ جي.

ذات=جت. ان جو=ميو. فقير جي = زيارت. ڪاڇ جي=لوڙهه.

جت، جهل ميو، ڪريان زيارت لوڙهه جي.

[1086]

ڪپڑي سندي رڇ جي، نالي ڪي دل جو وڏو.

ڪپڑو=چُني. رڇ جو=چِٽُ. نالو=پنهون. دل جو=شڪ.

چُنيءَ سندي چِٽَ، پنهون کي شڪ وڏو.

[1087]

سسئي ۽ پنهل، ٻُڌي جتيءَ ۾.

جُتيءَ جا=لَڪَ.

سسئي ۽ پنهل، ٻُڌي لَڪَن ۾.

[1088]

نالو نالي ناهه، نالي ماري سسئي.

نالو=يارُو> يار. نالو=بيگن>بيگناهه. نالو=محبت.

يارو! بيگناهه محبت ماري سسئي.

باب اٺون

سُرائتيون ڳجهارتون: مورڙو

[1089]

نالو ۽ نرنائ وڏي ذات هئا.

نالو=بانڪو. نرنائ=بهرام. ذات=بهليم.

بانڪو ۽ بهرام وڏا بهليم هئا.

[1090]

ڪائي نرنائ مٿان نالي نام ڏنّي ڪئي.

ڪائي=مُهري>مُهر. نرنائ=مور.

نالو نام=دلوراءِ.

مُهر مور مٿان (گهوري)، دلوراءِ ڏنّي ڪئي.

[1091]

هليا شهر ولايت جرجا ڪاٽي.

شهر=ڪمرڪش. ولايت=جولان>جوان.

جر جا=غرق.

هليا ڪمر ڪشي جوان، غرق ٿيا ڪاٽي.

[1092]

پنهنجا ڪين ڪائن، جي مال جا جرجن.

پنهنجا=وياءِ>ويا. ڪاڻ جا=وَرا>ورن.

مال جا=نيا. جر جا=نڪونج.

ويا ڪين ورن، جي نيا نڪونج.

[1093]

پُٽَ نرنائ جا، ذات جانور گهر جا.

نرنان=الله اوپايو. ذات=مانگَ>مانگر.

جانور=مڇ. گهر جا=ڳٽا>ڳٽا.

پٽ الله اوپايي جا مانگر مڇ ڳٽا.

[1094]

نالا تہ گهٽئي بهادر هئا، پر ڪيائين منهن جو هڪڙو.

نالو=مانجهي. بهادر=مَل. مُنهن جو=چڪ.

مانجهي تہ گهٽئي مَل هئا، پر ڪيائين چڪ هڪڙو.

[1095]

نالي ۽ نرنائ کي، ساري ڏج سلام،
تہ اوهان کئي مال جي، ککن جي کئي کامَ.

نالو=مورڙو. نرنائ=ملاح. مال جي=ٽَک.
ککن جي=دَن>اَدن.

مورڙي ملاح کي، ساري ڏج سلام،
تہ اوهان کئي ٽَکن جي، ادن جي کئي کامَ.

[1096]

جهنگ جا! اُٿي شهر جي ڪ، هو نرنالا ئي نہ.

جهنگ جا=مور. شهر جي=پيڙ>پيٽن. نرنالو=
وريو>وريا.

مورڙا! اُٿي پيٽن جي ڪ، هو وريائي نہ.

[1097]

ادا! پانهنجون تو عضوي، ونڻ جر جي.

پانهنجون=لڇون. عضوو=ڳل>ڳلي. جر جي=
مَڇ>مَ +ڇڏي.

ادا! هي لڇون تو ڳَلي، ونڻ مَ ڇڏي.

[1098]

نالا تہ اڳئي ويا، پر اَن جو بہ اوڏانهون.

نالو=ڇَتو>ڇَتا>ڇھ +تان. ان جو=ستون.

ڇھ تان اڳئي ويا، پر ستون بہ اوڏانهون.

[1099]

وڇ نہ وڏي سامهون، هو ڏيهون آپکي، ٿو،
مال رچ ڪري.

وڏو=ويڑ. ڏيھ=ڪچ. آپکي=آھ.
مال=منجهي>منجھ. رچ=خونچو>خون.

وڇ نہ ويڑ سامهون، هو ڪچئون آھ ڪري،
ٿو منجھ خون ڪري.

[1100]

نالو اٿر هيٺ من **ذات** ڏسان.

نالو=لهڻو. ذات=ڪمانگر>ڪي +مانگر.

لهڻو اٿر هيٺ، من ڪي مانگر ڏسان.

[1101]

گاهه ٻڌي **هٿيار** ڪٽي، وڃي **مرون** ماريندس.

گاهه=ڪَل. هٿيار=ڪات. مرُون=مانگر.

ڪَل ٻڌي ڪات ڪٽي، وڃي مانگر ماريندس.

[1102]

پنهنجيءَ ڪان پوءِ ٽي **ذات نئين** ڪي.

پنهنجي=ٽُهي. ذات=ڪيبر>خبر. نئين=مورَ (ٻُور جي).

ٽُهيءَ ڪان پوءِ ٽي خبر مور ڪي.

[1103]

ڏيئي **ذات عضوي** ۾، وڃي **ڪو ڪاڻ** جو ڏنائين.

ذات=ڪاتيار>ڪات. عضوو=ڪليون.

ڪاڻ جو=پانڌو.

ڏيئي ڪات ڪليون ۾، وڃي ڪو پانڌو ڏنائين.

[1104]

نرنانءَ مرون سان، ٽو **جر جن** منجهه وڙهي.

نرنانءُ=مورڙو. مرون=مانگر. جر جون=ويرِيون.

مورڙو مانگر سان، ٽو ويرين منجهه وڙهي.

[1105]

آجهي جيءُ **جڙيو**، وڃ **جي ڪُتي** سان.

آجهي(جي)=وِيري(اها پَتر جا ڪوئيءَ جي وڃان ڏجي)>وِيرين. جڙيو=ويڙهيو>وڙهيو.

وڃ جي=موري>موريو>مورڙيو. ڪُتو=مانگر.

وِيرين منجهه وڙهيو، مورڙيو مانگر سان.

[1106]

بہ پوليون کري وجي نرنانءَ وکر ٿيو.

بہ پوليون=هاءُ ۾ هوءَ. نرنان=موريو>مورڙو.

وکر=زهر>ظاهر.

هاءُ هوءَ کري وجي مورڙو ظاهر ٿيو.

[1107]

وَمون منجهہ پکو نرنانءَ ئي جنگ جو ڪيو.

وَمون=ڪَچون. پکو=تَريو. نرنانءُ=مورڙو.

جنگ جو=مات.

ڪچون منجهہ تَريو مورڙي مات ڪيو.

[1108]

ڪاريگر جي ڪم ۾، ڪو مرون مست هئو،
پکي اچي پيو، جو مرون کي ماري ويو.

ڪاريگر=ڪُلاچي. ڪر(جو)=ڪُنو>ڪُن.

مرون=مانگر. پکي=مور>مورڙو. مرون=ميڇ.

ڪُلاچيءَ جي ڪُن ۾، ڪو مانگر مست هئو،
مورڙو اچي پيو، جو مَيڇَ کي ماري ويو.

باب نائون

سُرائتيون ڳجهارتون: ليلان ۽ چنيسر

[1109]

ڪاڻيون پڇي ڪاڻ، عورت پئي اُن جا ڪيا.

ڪاڻي(جي)=تاڙي>تاڙيون. ڪاڻ(جو)>طاق.

عورت=ليلان. اُن جا=اُڪا>ليڪا>(ليا ڪا).

تاڙيون پڇي طاق، ليلان پئي ليا ڪا ڪيا.

[1110]

مال جي ليلان، ڪڙمڪي چنيسر.

مال جي>مين(آواز)> اڳ ۾. ڪڙمڪي>ڪَڏَ.

(ڳاڏيءَ واري نوڙي).

اڳ ۾ ليلان، ڪڏ (هُئيو) چنيسر.

[1111]

ڪڏي رڳ جيوڏ مان ڪاڻي چنيسر.

رڳ= بور. جيوڏ=پونئرو>بُهرو. ڪاڻي= چاڙهي.

ڪڏي بور بُهري مان، چاڙهي چنيسر.

[1112]

ليلان هڏ فقير، چنيسر ته پولي ڏي.

فقير=گسائين>گُسائي. پولي=ڏني.

ليلان هڏ گَسائي، چنيسر ته ڏني ڏي.

[1113]

جڏهن لوهه جي ليلان، تڏهن ڪاڻ جو چنيسر.

لوهه جي=ڏنگي. ڪاڻ جو=نه پَنو>پُنو.

جڏهن ڏنگي ٿي ليلان، تڏهن نه پُنو چنيسر.

[1114]

ليلان لوهه، چنيسر ڪپڙو.

لوهه(جو)=نعل>نال. ڪپڙو=پوچو.

ليلان نال، چنيسر پوچو.

ڪوئنروءَ جو اڇڻ ۽ چنيسر سان پرٽجڻ

[1115]

ڪُتي والي، چرخي والي، ڪَڪُ ڳولينديِ وتي.

ڪُتي والي=ڪَتُون. چرخيِ والي=رئُون.

ڪَڪُ=سَر>چنيسر.

ڪوئنرو چنيسر ڳولينديِ وتي.

[1116]

ليلان تہ **ذات پر نار نان عورت اَن جو** ڪندي.

ذات=سولنگي>سوڙنگي. نارنان=ڪوئنرو.

عورت=جپني>جي +پُني. اَن جو=اڳهہ.

ليلان تہ سوڙنگي، پر ڪوئنرو جي پُني تہ اڳهہ ڪندي.

[1117]

ليلان جهل **جبل جون، مال واريون** ٿيون اچنئي.

جبل جون=چَڪيون. مال واريون=بُڪاريو.

ليلان جهل چڪيون، (جو) بڪاريون ٿيون اچنئي.

[1118]

ڪاچ جي ذات ڪريو ٿي ذات پاڻ.

ڪاچ جي=سنگائڻ(مصري)>سانگائڻ. ذات=

گلال>گلا. ذات=سُهاسُهائي.

سانگائڻ گلا ڪريو ٿي سُهائي پاڻ.

[1119]

آءُ **واڻڪي ڪرتہ مال جي** ڏيانءِ.

واڻڪي=ڏوتي>ڏُوتي. مال جا=وڳ>وڳا.

مال جي=ڏهاڙي.

آءُ ڏُوتي، ڪر وڳا تہ ڏهاڙي ڏيانءِ.

[1120]

توڪي **ٻيڙيءَ ۾ راند جي، مون کي ڪپڙوگاهہ** چگو.

ٻيڙيءَ(جي)=ڪَپي>ڪپي، راند جي=هار.

ڪپڙو=چُني. گاهہ=سَر.

توڪي ڪپي هار، مون کي چنيسر چگو.

[1121]

عورت مرد ڳهه تي نرنانءَ.

عورت=ليلان. مرد=چنيسر. ڳهه=هار.

نرنانءَ=ڏنو.

ليلان، چنيسر هار تي ڏنو.

[1122]

ليلان وڻ لُڏي، راند جي ٽي پئي.

وڻ=اَک. لُڏي= لَمي. راند جي=کَچي.

ليلان عقل ۾ کچي ٽي پئي.

[1123]

راند جي نہ هئي ليلان، پر واٽئي جي لوڏي وڏي.

راند جي=يل>يُلٽي. واٽئي جي=لالچ.

يُلٽي نہ هئي ليلان، پر لالچ لوڏي وڏي.

[1124]

ليلان شهر نہ ڳالهه، ته ڪوڙو ست جي ڪندي.

شهر=لَکي. سُٽ جا=هَکَ>نا +حق.

ليلان لَکي نہ ڳالهه، ته ڪوڙو ناحق ڪندي.

[1125]

ليلان ته جنب جي، ڪوڙو حاڪيماڻي.

جنب جي=ويسوڙي. حاڪيماڻي=ڏوهي.

ليلان ته ويسوڙي، ڪوڙو ڏوهي.

[1126]

ڪپڙ نالي گاهه، عورت وڏو ملک ۾.

ڪپڙ=چور>چور>چوري. نالو=چنيسر. گاهه=سَر. عورت=ڪوڙو. ملک=ڪچ.

چوري چنيسر، ڪوڙوءَ وڏو ڪچ ۾.

[1127]

وڻ جي ساري رات، نالو هک گهڙي.

وڻ جي=سمي. نالو=پسند.

سمي ساري رات، پسند هک گهڙي.

[1128]

ليلان، چنيسر **ذات** وينـي، پـر ڪوڙـرو **ڪڪـن جـو** ڪـري ويئـي.

ذات=ڪٽي. ڪڪن جو=ٻُهارو>ٻُهاري.

ليـلان، چنيسـر ڪٽـي وينـي، پـر ڪوڙـرو ٻـُـهاري ڪٽـي وينـي.

[1129]

ليـلان **لوهـ** لڳـو تـ ڪوڙـرو **وڻ** ٽـي پئـي.

لوهـ=هول. وڻ=ڪنوار ٻوٽي>ڪنوار.

ليـلان هـول لڳـو تـ ڪوڙـرو ڪنـوار ٽـي پئـي.

[1130]

هـو **نـالو**، تـ **پڪـيءَ جـو** پيـو.

نالو=وڪيو. پڪيءَ جو=ڪُوڪريو.

هـُـو وڪيـو، تـ ڪـُـوڪرو پيـو.

ليلان جو پڇتائڻ

[1132]

تن **نالن** ڪي مان باهـ ڏيان، جن **ڪپـڙي** هـار ورتـو.

نالو=گامن(وڪن). ڪپڙو=پريل>پري.

تـن گـامن ڪـي مـان باَهـ ڏيـان، جـن پـري هـار ورتـو.

[1133]

مـرون ڪـاڻ پيـو، تـڏهن مـون ڪـان **نـالو** ويـو.

مرون=پولو. ڪاڻ(جو)=مَـن. نالو=سڃڻ.

پولـو مـَـن پيـو، تـڏهن مـون ڪـان سـڃڻ ويـو.

[1134]

ڪاڻي تڏهن ٽيس، جڏهن **ڪاڻ جـو** وڻي **نالو** ڏنـر.

ڪاڻي=هَـلڪي. ڪاڻ جو=هر>هارُ. نالو= يارو>يارُ.

هلڪـي تـڏهن ٽيـس، جـڏهن هـار وڻـي يـار ڏنـر.

[1135]

رڇ رانـد جـي ڪـري، مـون ڪـان **ذات گاهـ** نيـو.

ريچ=ڪوڙو. راند جي=ڪپت. ذات=چنا.
گاهه=سَرُ.
ڪوڙوءَ ڪپت ڪري، مون کان چنيسر نيو.

[1136]

شهرجو، گهٽئي **شهر هو**، پر **عورت** ڪٽي **وڪر** جو ڪيو.
شهر جو=گهر. شهر=پريل. عورت=نانگي.
وڪر=ناس.
گهر گهٽئي پريل هو، پر نانگيءَ ڪٽي ناس ڪيو.

[1137]

پنهنجي تي سودو ڪيوسين، تہ **نر نالو** ئي ويو.
پنهنجو=لَبُ. نر نالو=تيمور>مُورُ.
لب تي سودو ڪيوسين، تہ مُورئي ويو.

[1138]

ذات ٻاراٽي ڪيام، نار نہ وٽي **نرنانءُ** ڪي.
ذات=ڪاسائي>ڪاساعت. ٻاراٽي=لوڏ
نار=سيباٽي. نرنانءُ=صاحب.
ڪاساعت لوڏ ڪيام، سا نہ سيباٽي صاحب ڪي.

[1139]

مان تہ چيو **نرنانءُ** ٿيندو، پر هُو **ذات** ٿون ويو.
نرنانءُ=نهال. ذات=هالا>حال.
مان تہ چيو نهال ٿيندو، پر هُو حالٿون ويو.

[1140]

نالو پائي **حاڪيماٽو** ٿيندياس، پر **پوڪ جائي** نہ.
نالو=بهار>هار. حاڪيماٽو=سينگار.
پوڪ جا=رنگ.
هارپائي سينگار ڪندياس، پر اهي رنگ ئي نہ.

[1141]

مون پانيو **شهر** ٿيندو، پر مان ڪوڻ **ٻيڙيءَ جوئي** ويو.
شهر=نوڙنگ>نئون +رنگ. ٻيڙيءَ جو=ساز.
مون پانيو نئون رنگ ٿيندو، پر مان ڪوڻ سازئي ويو.

[1142]

مون ليکي تہ **نرنائ** ٿيندو، پر **ذات** ئي ويو.

نرنائ=نورنگ>نئون +رنگ. ذات=سهاڳ.

مون ليکي تہ نئون رنگ ٿيندو، پر سهاڳ ئي ويو.

[1143]

اهڙو کو **ذات** هار وتم، جنهن ۾ **مال جو** ڏيئي ويئيس.

ذات=پڙهيار>پڙهيل. مال جو=وَرُ.

اهڙو کو پڙهيل هار ورتم، جنهن ۾ وَرُ ڏيئي ويئيس.

[1144]

وکر سڀ ڄمار، پر **راند جي** ساعت هکڙي.

وکر=سنکيو>سکيس. راند جي=نَڳي>نڳيس.

سکيس سڀ ڄمار، پر نَڳيس ساعت هکڙي.

[1145]

کاڻ آيم هيءُ، تہ **نالو** کندو هار.

کاڻ=نهيلو>نہ +حيلو. نالو=مُورڙ>

مُئو +رڙُ.

نہ حيلو آيم هيءُ، تہ مُئو رڙ کندو هار.

[1146]

اَن جي پولي ڳهہ ذات ڪري.

اَن جي=قيمت>قسمت. پولي=بگڙي. ڳهہ=

پياجڙي>پهياج(پهاڃ). ذات=جُلاه> جلهه.

(جڏهن)قسمت بگڙي، (تڏهن)پهياج ٿي جُلهه ڪري.

[1147]

ڪاريگر جي، نرنالو مون ڪئي، **نالو** نہ.

ڪاريگر جي=جاڪ>جا +خ. نر نالو=طائي.

نالو=ٻيلو>ٻئي +لوڙي.

جا خطا ئي مون ڪئي، ٻئي لوڙي نہ.

[1148]

ولايت کان ليکي علم جو، تڏهن آيم **مال عورت جو**.

ولايت=الست. ليکي جو=انگ. علم جو=لکيُو.
مال جو=ڏَنپ. عورت جو=ڏَهاڳ.
الست کان لکيو انگ، تڏهن آيم ڏَنپ ڏَهاڳ جو.

[1149]

نار مال جي اڳي هئي، پر هاڻ **پولي** ڪري ويئي.
نار=ڪوئرو. مال جي=ڏَندي> هو ڏَندي.
پولي=ويساهه گهاتي.
ڪوئرو، هوڏَندي اڳي هئي، پر هاڻ تہ ويساهه گهاتي ڪري ويئي.

[1150]

مال جون ڇام چنيسر کي، **نالو** تنهنجي در،
انهيءَ **منٽيءَ جون ليکي** ۾، تون تان **نالو** ڪر.
مال جي=چوڙي>چئو +ڙي. نالو=دائي.
منٽيءَ جون=ڪچايون. ليکي(جي)=بندي.
نالو=بخش.
چئو ڙي ڇام چنيسر کي، دائي تنهنجي در،
اهي ڪچايون بندیءَ کي، تون تان بخش ڪر.

ليلان جون چنيسر کي منٽون ۽ ميارون

[1151]

ذاتين ۾ جا **ذات** هئي، سا **ذات** ويهاري تو،
توکي ڪو هو، **نالو** منهنجي شهر جو.
ذات = پاڙها>پاڙي. ذات=پهياج. ذات=ڪانڊڙا >ڪانڊ. نالو=منصوبو. شهر=ڪيڙ.
پاڙي ۾ جا پهياج هئي، سا ڪانڊ ويهاري تو،
توکي ڪو هو، منصوبو منهنجي ڪيڙ جو.

[1152]

اُٽن جا ڏَسي **ڳهن** ۾، تو **ڪاٺ** ٿون **جرجون ڪاٺ.**
اُٽن جا=لوڏا. ڳهہ=لڪ>لکيو. ڪاٺ=در.
جر جو=تڙُ>تڙيو. ڪاٺ=داسو>داسڙا.
لوڏا ڏَسي لکئي ۾، تو دَرَ تان تڙيو داسڙا!

[1153]

نرنانءُ جي نارنانءُ ۾، نار نالي هياس،
هاڻي نرنانءُ، تون ڏ رڄ ڪريان!

نرنانءُ=دوست. نرنانءُ=ديدار. نارنالو=دادلي.
نرنانءُ=موسو>مون +سُئو. رڄ=ڏوهي>ڏو +هي.

دوست جي ديدار ۾، دادلي هياس،
هاڻي مون سُئو، تہ تون ڏ هي ڪر!

[1154]

مان نار نالا، مون کي عضوي جي نہ ڏي.

نارنالا=هڪ نالو سُکي. هيو سُهج>سهنجي.
عضوو=پُٽي.

مان سُکي سهنجي، مون کي پٽي نہ ڏي.

[1155]

جڏهن آءٌ اوهان جي وڃ جي، تڏهن وڃ جي ڏيو،
دوست ڏسي دریاهہ جا، مون سان راول رڄ ڏيو.

وڃ جي= هَري> هري. وڃ= آسري> آسرو.
دریاهہ جو=ڪَڇو>ڪَڇا. رڄ=ڏکڻ>ڏَکُ.

جڏهن آءٌ اوهان تي هري، تڏهن آسرو ڏيو،
دوست ڏسي منهنجا ڪچا، مون تي راول ڏک ڏيو.

[1156]

وڃ جن ۾ نالو هئاسون، تون پنهنجو ڪيم وسار،
عورت توسان کانہ ڪئي، تون تان ڏينهن سنيار.

وڃ=واڌُڙ>وو ڏاڙن. نالو=شامل. پنهنجو=
مسڇ>م +سَهو. عورت=مُولي>مون +لائي.

وو، ڏاڙن ۾ شامل هئاسون، تون مَ سهو وسار،
مون لائي توسان کانہ ڪئي، تون تان ڏينهن سنيار.

[1157]

مرون راند جي ذات! علم جو پوئي ها تہ نالو
ڪرين ڪين ها.

مرون=سهو. راند جي=ويل. ذات=داسڙا.
علم جو=ياد. نالو=لوڏي>لوڏين.
سَهي ويل داسڙا! ياد پوئي ها تہ لوڏين ڪين ها.

[1158]

ماڻهو جي آءٌ نہ ڪنڌياس، ڪتي جي تون نہ ڇڏ.
ماڻهو جي=رِيسَ. ڪُتي جي=لوڏ>لوڏي.
ريس آءٌ نہ ڪنڌياس، لوڏي تون نہ ڇڏ.

[1159]

پنهنجون مون ڇڏيون، هاڻي **ڪتن جون** تون بہ ڇڏ.
پنهنجون=حجتون. ڪُتن جون=لوڏون.
حجتون مون ڇڏيون، هاڻي لوڏون(لوڏڻ) تون بہ ڇڏ.

[1160]

اي ميان چنيسر! **ڪاچ** سان **مال جو** ڪر، نہ تہ ٽي **نانءَ** ۾ **پار جي** ٽيان.
ڪاچ=ريوڙي>ري +وڙي. مال جو=وڙ.
نانءُ=فاروق>فراق. پار جي=چَٽ.
اي ميان چنيسر! ري وڙيءَ سان وڙ ڪر، نہ تہ ٽي فراق ۾ چٽ ٽيان.

[1161]

ڪاڻ ٿون پئي اٽم، تڏهن ڪٽي **نالو** ڪر.
ڪاڻ(جو) =هٿيو>هٿئون. نالو=بخشڻ>بخش.
هٿئون پيئي اٽم، تڏهن ڪٽي بخش ڪر.

[1162]

وڻ گهوڙيَ جا ولها! ڏي **پيڙيءَ جو** مون، **جي ميي** ٽيان آءٌ من **پر نالا** ٽين تون.
وڻ=اَڪ. گهوڙي جو=لَوَند. پيڙيءَ جو=سُهاڳ.
ميي=ڏاهي. پر نالا=هڪ نالو صاحب. پيو راضي.
عقلوَند ولها! ڏي سهاڳ مون، ڏاهي ٽيان آءٌ من صاحب! راضي ٽين تون.

[1163]

چيـــائين، مـــون هٿـــان جهنـــگ جـــي.

جهنگ جي=پـئي.

چيـــائين، مـــون هٿـــان پئـــي.

[1164]

نالو نـ هـو **ڪپڑي جـي** ڪـي، منهنجـي **شـهر** جـو.

نالو=مناسب. ڪپڑي جو=وَر. شهر=ڪيڏ.

مناسـب نـ هـو وَرَ ڪـي، منهنجـي ڪـيڏ جـو.

[1165]

ڪڏهن وڻ جيئن هياس، پوءِ ڦري **ڪڏ جـي** ٿياس.

وڻ جي=ماکي. ڪڏ جي=ڪَڑي.

ڪڏهن مـاکيءَ جيئـن هيـاس، پـوءِ ڦـري ڪـڑي ٿيـاس.

[1166]

ڳهـ مـال جـو ڪـ، تـ وري **نـالو** مـون،

چيـري وجي هار سو، جنهـن **مـرض جـي** وڏي آهيـان.

ڳهـ=والي. مال جو=وَڙ. نالو=بخت. چيري جو=

سڙيو. مرض جي=جهوري.

والـــي! وَڙ ڪـــ تـــ وري بخـــت مـــون،

سـڙيو وجـي هـار سـو، جنهـن جهـوريءَ وڏي آهيـان.

[1167]

نار چئي **نرنانءَ** ڪي، تـ اها **پنهنجـي نـالو** مون ڪي.

نار=ليلان. نرنانءَ=چنيسر. پنهنجي=خطا.

نالو=بخش.

ليلان چئي چنيسر ڪي، تـ اها خطا بخـش مـون ڪـي.

[1168]

مرض پئي، مون **ڪامڻ** ڪئي، هاڻي **ڪاڻ** جو ڪر!

مرض=چُڪَ. ڪامڻ=آزي. ڪاڻ جو=

محافو>معاف.

چـُـڪَ پئـي، مـون آزي ڪئـي، هـاڻي معـاف ڪـر!

[1169]

نالا مَين نُون، نالا مَين نہ ڪريسان.

نالو=بخش. نالو=بهاول>بها +ول.

بخش مين نُون، بَها وَل مين نہ ڪريسان.

[1170]

ذات چنيسر، ذات ليلان.

ذات=ڏيڪل>ڏي +ڪل. ذات=ڪِترا>
ڪٽ +رَهي.

ڏي ڪَلَ چنيسر، تہ ڪٽ رهي ليلان؟

چنيسر جو ليلان کي جواب

[1171]

مون توکي چيو هو تہ، اها ذات نالو نہ ڪر.

ذات=درزي>در +جي. نالو=محرم.

مون توکي چيو هو تہ، اها درجي محرم نہ ڪر.

[1172]

ذاتيون ذات آڻ، نالو نالا نہ اٽئي.

ذات=درس. ذات=ڏومَ. نالو=پرمو>پَر +مون. نالو = چگي، چگيون.

دَرِ سي ڏُون مَ آڻ، پَر ۾ چگيون نہ اٽئي.

[1173]

نالو نالي سان ليلان، تون ذات ونڻ چو وئين؟

نالو=هوندو. نالو=سُوندرو>سوندو.

ذات=مگٺهار.

هوندي سوندي ليلان، تون مگٺ هار چو وئين؟

[1174]

نالو نالو تو، هاڻي پاهڙ جو ڪو ٻيو.

نالو=چنيسر. نالو=وِڪيو. پاهڙ جو=
گهر>گُهر.

چنيسر وڪيو تو، هاڻي گهرُ ڪو ٻيو.

[1175]

ڪڪن جي ڪامٽي، مال جو، پڪيءَ جو ٻيو.

ڪڪن جي=تونري>تون +ڙي. ڪامٽي=سَمي.

مال جو=ور. پڪيءَ جو=ڪَرڪو.

تون ڙي سَمي! ور ڪر ڪو ٻيو.

[1176]

ڪُڙمڪي ذات ڪيئي، ڪو مال جو هو چا؟

ڪڙمڪو=ڇڪو. ذات=بَھائي>بھا.

مال جو=ڏيگو.

ڇڪي بھا ڪيئي، ڪو ڏيگو هو چا؟

[1177]

نالو اٽئي ڙي ليلان! وجي نالو ڪر.

نالو=لوڪُو>لوڪ. نالو=پسند.

لوڪ اٽئي ڙي ليلان! وجي پسند ڪر.

[1178]

ليلان! اڳ **ڪائن** تي نہ ڪر، **شھر** پوندءِ.

ڪاڻ(جا)=پيرَ>پيرَن.

شھر=ڪلڪتو>ڪَل +ڪتئي.

ليلان! اڳ پيرن تي نہ ڪر، ڪَل ڪَتئي پوندءِ.

[1179]

وڃ اڌ **نالو** ڪٽي، خبر **شھر** پوندئي،

شھر جر جن تي نارنان! ڪار نہ اٽئي.

اڌ نالو=ھار>مڱٿھار. شھر=ڪلڪتو>ڪَلَ +

ڪتئي. شھر=پوڪرڻ>پوءِ +ڪِرڻ. جر جا=

پيرا. نارنان=ليلان.

وڃ ھار ڪٽي، ڪل ڪَتئي پوندئي،

پوءِ ڪِرڻ هتي، ليلان! ڪار نہ اٽئي.

[1180]

ڪپڙ جو ڪري آئين ليلان! ھاڻي پئي بار جي ڪرين

تہ ڪو **نالو** ڪريو.

ڪپڙ جو=هٽ. پار جي=گيسي. نالو=
پٽورو>ٽورو.
هٽئون ڪري آئينءَ ليلان! هاڻي پئي گيسي ڪرين،
ته ڪو ٽورو ڪريو.

[1181]

شهر ڏي ليلان، تو نه نالو.

شهر=دو آبو>آب. نالو=لڏو.
آب ڏي ليلان! تو نه لڏو.

[1182]

توڏي شهر ڏين ته به نالو نه كريان آءٌ.

شهر=لكپت. نالو=اعتبار.
توڏي لک پت ڏين، ته به اعتبار نه كريان آءٌ.

[1183]

انهن بچڙن هٿيارن ڪَنَون مين ليلان مال دي.

هٿيار=كان>اَركان. مال دي=چوڏي.
انهن بچڙن اَركانن كنون مين ليلان چوڏي.

[1184]

پولي اٽئي ليلان! هاڻي ويني پولي ڪر، پنهنجو ٽيندوئي كونه كو.

پولي=جواب. پولي=سوال. پنهنجو=نفعو.
جواب اٽئي ليلان! هاڻي ويني سوال ڪر، نفعو
ٽيندئي كونه كو.

[1185]

هُولي جي هجئي ليلان، جو مال جا ٽي كرين!

هرلي جي=جوڳ. مال جا=سودا.
جوڳ هجئي ليلان، جو سودا ٽي كرين!

[1186]

ايت جا اٽئي ليلان، اجان ٽي راند جا كرين.

ايت جا=جوڳ. راند جا=سعيا.
جوڳ اٽئي ليلان، اجان ٽي سعيا كرين.

[1187]

ڪاڻ مُنيءَ ڙي ليلان! هاڻي فقير جو اٽئي.

ڪاڻ(جو)=نشان>شان. فقير جو=جوڳ.

شانُ منيءَ ڙي ليلان! هاڻي جوڳ اٽئي.

[1188]

ليلان! لوهه جا نالو.

لوهه جا=ماشا. نالو= خدا.

ليلان! ماشا خدا.

ليلان جا ڪوئرو کي طعنا ۽ پاراتا

[1189]

هو جي ٻه **ڪاڻيون** آيون، تن آڇي **راند جي** ڪئي.

ڪاڻ جون=پُتليون. راند جي=بازي.

هو جي ٻه پُتليون آيون، تن آڇي بازي ڪئي.

[1190]

مال واريون جي آيون، سي **مٽيءَ** جا ڪري ويون.

مال واريون=خڇريون. مٽيءَ جا=ڪُورا.

خڇريون جي آيون، سي ڪُورا ڪري ويون.

[1191]

هو **نالي** واريون آيون، جنهي **ذات** جو ڏنو،

تنهي کي آءٌ ڏيئي **مال جو** ويڙهي آهيان.

نالو=نصير>نہ +سي +رَنون. ذات=پڙهيار>

پڙهي +هار. مال جو=وَرُ.

هو نہ سي رنون آيون، جنهي پڙهي هار ڏنو،

تنهي کي آءٌ ڏيئي وَرُ ويڙهي آهيان.

[1192]

ذاتيون آيون، پر کي ڏاڏيون **ذاتيون**،

جن اڇي **ڪاسبڪو** ڪيو ۽ چنيسر ٻہ نيائون.

ذات=سانگي>سانگياڻيون. ذات=بازيگر>

بازيگرڻيون. ڪاسبڪو=ڪُورو.

سانگياڻيون آيون، پر کي ڏاڏيون بازيگرڻيون،

جن اڇي ڪورو ڪيو ۽ چنيسر ٻہ نيائون.

[1193]

اوهين وڏيون **ذاتيون** آهيو، **پوک** نہ پڇندي سانوَ.

ذات=واڳھ>واڳهيون. پوک=تڏي.

اوهين وڏيون واڳهيون آهيو، تڏي نہ پڇندي سانوَ.

[1194]

اُٽ پولي جنب جي، هيءَ **نارنان** ڪٽان آئي؟

اُٽ جي=بُري. پولي=بيحيا. جنب جي=بيراھ.

نارنان=ڏائڻ.

هيءَ بُري، بيحيا، بيراھ، ڏائڻ ڪٽان آئي؟

[1195]

ڪوئرو! مان وٽ **پکي**، **پاراٽا** ڪري **ڪاڇ جا** نيئي،

تهان پوءِ بہ ٽي **حاڪيماٽا** هليون!

پکي=وَهيو>ويهي. پاراٽا=ڏوتپا>ڏوُتپا.

ڪاڇ=پَت>پتار. حاڪيماٽا=وَرَ.

ڪوئرو! مان وٽ ويهي، ڏُوتپا ڪري پتار نيئي،

تهان پوءِ بہ ٽي وَر هليون.

[1196]

عضوي منجھ ويهي، **پار جو** ڪيوئي،

نالو نيوئي، هاڻ ٽي **پنهنجون** ڪرين!

عضوو=پاسو. پار جو=ڏُتپو. نالو=پوتار>

پتار. پنهنجون=چٽرون.

پاسي منجھ ويهي، ڏتپو ڪيوئي،

پتار نيوئي، هاڻ ٽي چٽرون ڪرين.

[1197]

نارنان! تون ٽي **راند جا** ڪرين، آءٌ **ولايت** ۾ **رچ جي** ڪنديسين.

نارنان=رَنَ. راند جا=دولاب. ولايت=قيامت.

رچ جي=هاري>ڏوهاري.

رَن! تون ٽي دولاب ڪرين، آءٌ قيامت ۾ ڏوهاري ڪنديسين.

[1198]

تڙ مال جي ڪوئرو! تہ **ان جو** ڪنديسئين.

تڙ جي=ڪَرَ>جيڪر. مال جي=گڏي(گڏجاڻي).

ان جو=اڳهه.

جيڪر گڏيسئين ڪوئرو! تہ اڳهه ڪنديسئين.

[1199]

حاڪيماڻي ڪوئرو! **دنيا** ڪي خدا،

پلا ڙي فقير، تو بہ ڪين گهٽايو.

حاڪيماڻي=آنڪي>اَنڪي(بچڙي). دنيا=ماسا>

مان سان. فقير=اُڏوتي>ڏوتي.

آنڪي ڪوئرو! مان سان ڪي خدا،

پلا ڙي ڏوتي! تو بہ ڪين گهٽايو.

[1200]

نارنان! ڪڪن جي ڪنهن ڪانہ ڪئي، تون تڏهن

ٿي نالا ڪرين.

نارنان=ڪوئرو. ڪڪن جي=جهَل. نالو=

ڏامون>ڏامان>لوڏامان.

ڪوئرو! مون کي جهل ڪنهن ڪانہ ڪئي، تون تڏهن

ٿي لوڏامان ڪرين.

[1201]

ڪوئرو! **پڪي** پُونئي، منهنجو **گاهہ** نيوئي.

پڪي=ڪارڪٽڇي. گاهہ=سرُ>چنيسر.

ڪوئرو! ڪارَڪٽڇيون پونئي، منهنجو چنيسر نيوئي.

[1202]

لوهہ جون هٽي **نرنانءَ** نيئي، اڃان بہ چوين ٿي **ذات** ڙي.

لوهہ جون = گزيون. نرنان=چنيسر. ذات=ڪسر.

گزيون هٽي چنيسر نيئي، اڃان بہ چوين ٿي ڪسر ڙي!

[1203]

متيءَ جو هار تنهنجو، **چيري** توئي ساڻ،

جنهن سان روح بندڻ، سو ڏينہ **مچي** ڪانڌ ڙي!

متيءَ جو=کامون>کامي. ڇيري جو=سڙيو.
ميڇي=پلو>پَلئي.
کامي هار تنهنجو، سڙي توئي ساڻ،
جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڏينم پلئي کانڌ ڙي!

[1204]

نالو مون جي کانڌ، ته نالو توئي ساڻ،
جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڏي نالي ۾ کانڌ ڙي!
نالو=وکيو. نالو=ٽکيو. نالو=ورايو.
وکيو مون جي کانڌ، ته ٽکيو توئي ساڻ،
جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڏي ورائي کانڌ ڙي!

[1205]

متيءَ جي ڪوئرو! مون کان ٽي، مون کپھ جو توئي ساڻ،
جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڏي نالي ۾ کانڌ ڙي!
متيءَ جي = ڪچي. کپھ جو=مَٽ>متيو.
نالو=جانُو>جانو.
ڪَچي ڪوئرو! مون کان ٽي، جو مون متيو توئي ساڻ،
جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڏي جاني ۾ کانڌ ڙي!

[1206]

جنڊ جي ليلان ٽي، حاڪيماڻي ڪوئرو!
جنڊ جي=پِنِي. حاڪيماڻي=ڏي.
پني ليلان ٽي، ڏي تون ڪوئرو!

[1207]

نالو پريو ٽي نالو وڃان، سو نالو نہ ڏيندياسِ،
راند جي ۽ ڪُڙمڪي، اُتي چونديسانِ.
نالو=جانُو>جانو. نالو=جاني. نالو=گھُريو.
راند جي=پاھٽي>پاڻھي. ڪڙمڪو=پير>پيرائتي.
جانو پريو ٽي جاني وڃان، سو گھريو نہ ڏيندياسِ،
(اھا) پاڻھي اتي، پيرائتي چونديسانِ.

کونروءَ جو ليلان کي جواب

[1208]

ليکـــو ڏي ليکـــو، ليـــلان ليکـــو چـــا؟

ليکو=ڏنو. ليکو=ورتو. ليکو=لهڻو.

(تـــو) ڏنـــو (مـــون) ورتـــو، ليـــلان لهڻيـــن چـــا؟

[1209]

لکـڙيءَ جـي تـو، چـور جـو مـون، جيـت وانگـي آزار کيـــون؟

لکڙيءَ جو=بينچ>بيچا. چور جو=لِيو.

جيت=پتنگ. آزار=پچڑ.

بيچا تو، لِيا مون، وري پتنـگ وانگـي پچـڑ کيـون؟

[1210]

نـالو تـو، نـالو مـون، اجـان ٿـي کـاڻ جـا کريـن!

نالو=وکيو. نالو=ڳڏو. کاڻ جا=رينگا.

وکيـو تـو، ڳـڏو مـون، اجـان ٿـي رينگـا کريـن!

[1211]

نـام پريو ٿي نـام چئيـن، هـي نـام نـه ڏيندياسـانءِ، راند جـون کـاڻ جـون، توکـي ٻولايـون ٿـي چـوان.

نام=جانُو>جانو. نام=جانب. نام=جاني.

راند جي=پڙي. کاڻ جي=پَٽي.

جانو پريو ٿي جانب چئيـن، هـي جـاني نـه ڏيندياسـانءِ، پـــڙيئون پٽيئـــون توکـــي، ٻولايـــو ٿـــي چـــوان.

[1212]

ٻولـــي! پـــاراتو، هـــاڻي کـــاڻي نـــه کـــرا!

ٻولي=وڃ. پاراتو=پينگي. کاڻي=اوڏ>هوڏ.

وڃ پينگـــي، هـــاڻي هـــوڏ نـــه کـــرا!

[1213]

کـاڻ ٿـون ونيـو گهـه، پـوءِ ٿـي ليکـي جـا کريـن.

کاڻ(جو)=هٿيو>هٿئون. گهه=هارَ.

ليکي جا=چوچا.

هٿئـــون ونيـــو هـــار، پـــوءِ ٿـــي چوچـــا کريـــن.

[1214]

عضـــوو عضـــوي تـــي رکـــي، پـــوءِ شـــهر ڙي!

عضوو=کنڌ>کانڌ. عضوو=مٽکو>مٽيو.

شهر=گهرڙي>گهُرين +ڙي.

کـــانڌ ميٽـــي تـــي رکـــي، پـــوءِ ٽـــي گهـــُـــرين ڙي!

[1215]

ڏينهن جو ليلان مون نہ ڪيئي، هو **پنهنجو** توئي ساڻ،

جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڪيئن ڏيان **نالي** ۾ ڪانڌڙي!

ڏينهن جو=ظلم. پنهنجو=عقل. نالو=موٽيو>موٽائي.

ظلم ليـلان مـون نـہ ڪيئـي، هـو عقـل توئـي سـاڻ،

جنهن سان روح ٻنڌاڻ، سو ڪيئن ڏيان موٽائي ڪانڌڙي!

[1216]

مـون تـہ **وکـر** توسـان ڪونـہ ڪيـو، تـو ڪيـو **وکـر**

نرنـــــــان ســـــــان،

جـو **مـال جـــن** مـان ڪـديو، مـون کـي **ذات** ڏنئـي.

وکـر= ڏوپ> ڏوپڙ> ڏُتپڙ. وکـر= کس کس>

خاص. نرنان=خوشي. مال جا=ڪچي>ڪچئون.

ذات=کانڌڙا>کانڌ.

مـون تـہ ڏُتپـڙ توسـان ڪونـہ ڪيـو، تـو ڪيـو خـاص

خوشـــــــيءَ ســـــــان،

جـو ڪچئـون ڪـديو، مـون کـي کـانڌ ڏنئـي.

[1217]

مـرض لڳئـي ليـلان! **چـمـر جـا** مـون کـي نـہ ڏي.

مرض=سرسام. چمر جو=خام.

سرســام لڳئـــي ليـــلان! خـــام مـــون کـــي نـــہ ڏي.

[1218]

نـــالو ويـــو اٽئـــي نڪـــري، تـــڏهن **نـــالو** هوليـــن چـــو؟

ذات بـہ پنهنجي تـو ڪئي، ٻئي جـو ڪونهـي ڏوهـہ.

نالو=بختاور>بخت. نالو=ڪوڙو. ذات=

ٻَهائي>بها.

بخت ويو اٽئي نڪري، تڏهن ڪوڙو هوليون چو؟
بها ۾ پنهنجي تو ڪئي، پئي جو ڪونهي ڏوهه.

[1219]

مهتي ته ڪين هئينءَ، پر تو **مهتي جو** ڪيئن ڏنو؟
مهتي=ڏڙوائڻ>ڏاڙيلڻ. مهتي جو=تورڻ>تو +رڻ.
ڏاڙيلڻ ته ڪين هئين، پر تو رڻ ڪيئن ڏنو؟

[1220]

ليلان! **نالو** تنهنجو ويو، هاڻي **نالو** نه ڪر.
نالو=اوستو>واسطو. نالو=ماملیو>معاملو.
ليلان! واسطو تنهنجو ويو، هاڻي معاملو نه ڪر.

[1221]

ليلان! چڏ **ذات**، ڪر مَ **ذات**، هاڻ تنهنجي **ذات** ئي ناهي.
ذات=لاڙي>لُڙ. ذات=گيڙا>گوڙ. ذات جا=اُستا>واسطو.
ليلان! چڏ لُڙ، ڪر مَ گوڙ، هاڻ تنهنجو واسطوئي ناهي.

[1222]

ملڪ ماڳ ليلان **گاهه گاهه**، ٽي **پڪي** ڪرين.
ملڪ=جهَل. ماڳ=جهل. گاهه=وَل. پڪي=بُلبُل>بَل بَل.
جهول جهل ليلان! ول ول ڪري، ٽي بَل بَل ڪرين.

[1223]

ليلان! جڏهن **مرد نانءُ** ٽيو، تڏهن چو اجان **شهر** ڪرين!
مرد=چنيسر. نانءُ=نيامون>نيو +مون. شهر=مانجهند>مانجهاندا.
ليلان! جڏهن چنيسر نيو مون، تڏهن چو اجا مانجهاندا ڪرين!

[1224]

منيءَ جي ٽيءُ نه ليلان! تون اجا ٽي **مال جا** ڪرين.
منيءَ جي=چَري. مال جا=پنڌ.
چري ٽي نه ليلان! تون اجا ٽي پنڌ ڪرين.

[1225]

وڪر ٽي ليلان، اڃان ٽي پوڪ جا ڪرين.

وکر=ناس>بي +ناسي. پوڪ جون=ميڙون.

بي ناسي ٽي ليلان، اڃان ٽي ميڙون ڪرين.

[1226]

پوڪ جي ليلان، اڃان پيئي گهوڙي جا ڪري.

پوڪ جي=پَتي>بي پِتي. گهوڙي جا=بانا>بهانا.

بي پِتي ليلان، اڃان پئي بهانا ڪرين.

[1227]

عضوي جي ليلان، اڃان پئي مال جون ڪرين

عضوو=پتو>بي پِتي. مال جي = ميڙي.

بي پِتي ليلان، اڃان پئي ميڙون ڪرين.

[1228]

اڙي ليلان! تو ۾ وکر پوڪ جو ناهي، اڃان ٽي مال جا ڪرين.

وکر=ناس. پوڪ جو=پِتو. مال جا=اوڳارا>ڳارا.

اڙي ليلان! تو ۾ ناس پتو ناهي، اڃان ٽي ڳارا ڪرين!

[1229]

لوهه جي ليلان! اڃان پئي وڻ جا ڪرين.

لوهه جي=بيلَ>بي +لڃي. وڻ=آسري(لئو)>آسرا.

بي لڃي ليلان! اڃان پئي آسرا ڪرين.

[1230]

لوهه جي ليلان! اڃان پئي مال جو ڪرين.

لوهه جي=بيلَ>بي لڃي. مال جو=پنهنجو.

بي لڃي ليلان! اڃان پئي پنهنجو ڪرين.

[1231]

لوهه جي ليلان، اڃان ٽي راند جون ڪرين.

لوهه جي=بيلَ>بي +لڃي. راند جون=چڙهيون.

بي لڃي ليلان، اڃان ٽي چڙهيون ڪرين.

[1232]

لوھ جي ليلان! اجان ٿي متي مال جا ڪرين.

لوھ جي=بيلَ>بي لڄي. متيءَ جا=تَڪ.

مال جا=بَرا>بَر.

بي لڄي ليلان! اجان ٿي تڪبر ڪرين.

[1233]

جر جي ليلان، ڪپڙي جا ڪريو، هاٿي ٿي گھوڙي جا ڪرين!

جر جي=چري. ڪپڙي جا=اڳھ. گھوڙي جا=نخرا.

چري ليلان! اڳھ ڪريو، هاٿي ٿي نخرا ڪرين.

[1234]

لوھ جي ليلان، اجان پيئي مال جا ڪرين.

لوھ جي=دُري>دور. مال جا=آسرا.

دُور ٿيئن ليلان، اجان پيئي آسرا ڪرين.

[1235]

اوزار ليلان! اجان پيئي اُپ جا ڪرين.

اوزار=ريھ>رھ. اُپ جا=لُڙ.

رھ ليلان، اجان پئي لُڙ ڪرين.

[1236]

باھ جا لڳئي ليلان، اجان ٿي مال جا ڪرين.

باھ جا= ساڙ. مال جا=ٽاھر.

ساڙ لڳئي ليلان! اجان ٿي ٽاھر ڪرين.

[1237]

وڻ وجئي ليلان، اجان ٿي مال جا ڪرين.

وڻ=اَڪ>عقل. مال جا=ڦيرا.

عقل وجئي ليلان، اجان ٿي ڦيرا ڪرين.

[1238]

وڻ راند جي ليلان، اجان ٿي راند جون ڪرين.

وڻ=اَڪ>عقل. راند جي=گُٽي. راند جون= گيسيون.

عقلئون گُٽي ليلان، اجان ٿي گيسيون ڪرين.

[1239]

ليڪي جي ڪيئي ليلان! هاڻ ٿي ليڪي جي ڪرين.

ليڪي جي=پُل. ليڪي جي=ڪُپت.

پُل ڪيئي ليلان! هاڻ ٿي ڪپت ڪرين.

[1240]

لوهه جا پونئي ليلان! اجان ڪپڑي جا ڇو ڪرين؟

لوهه جا=گھوڑا. ڪپڑي جا=اوجا>اوجاڳا.

گھوڑا پونئي ليلان! اجان اوجاڳا ڇو ڪرين؟

[1241]

اُپ ۾ آئي ليلان، تون اجان پئي راند جا ڪرين.

اُپ ۾=ييڄ يني. راند جا=يوڳ.

ييڄ يني آئي ليلان، تون اجان پئي يوڳ ڪرين.

[1242]

لوهه جون لڳئي ليلان، وجي ڪپڑي جون ڪر.

لوهه جون=ڪرڪيون. ڪپڑو=ڪفن.

ڪرڪيون لڳئي ليلان، وجي ڪفن جون ڪر.

[1243]

پوک جو اٽئي ليلان! جنگ جي نه.

پوک جو=اسم. جنگ جي=جھٽڪ.

اسم اٽئي ليلان! جھٽڪ نه.

[1244]

ٻولي ٻولي نه ڇئو، مال جي ڏنئي پاڻ.

ٻولي=بار. مال جي=جوڙي>جو +ڙي.

بار بار نه ڇئو، جو ڙي ڏنئي پاڻ؟

[1245]

نالو اٽئي ليلان ذات گاهه کي، هاڻي راند جا مَ ڪر.

نالو=مٽيو. ذات=چنا>چني. گاهه=سر.

راند جا=هُل.

مٽيو اٽئي ليلان چنيسر کي، هاڻي هُلَ مَ ڪر.

[1246]

مال جي ليلان! اجان ٽي راند جون ڪرين؟

مال جي=اوڳر>اوڳي ڏي. راند جون=اٽڪلون.

اوڳي ڏي ليلان! اجان ٽي اٽڪلون ڪرين؟

[1247]

هت مال جا نہ ڏي، وچ ذات ٽي.

مال جا= ڳارا ذات. اُتيرا>اُتيرو>اُتي +روءُ.

هت ڳارا نہ ڏي، وچي اُتي روءُ.

[1248]

پهڻ جي ڪا تان ڪان ڏي، عيبدار ڏي،

ڏسو ليلان **نالو** ڪيو ہہ پاڻهي، تہ ہہ **وکر** آيس ڪانہ.

پهڻ جي=عينڪ>اي +نڪ. عيبدار=نڪ وڌي.

نالو=سودو>سودو. وکر=ڪيسر>ڪسر.

اي نڪ واري ڪا تان ڪانہ ڏي، نڪ وڌي ڏي،

ڏسو ليلان سودو ڪيو ہہ پاڻهي، تہ ہہ ڪسر آيس ڪانہ.

ليلان جي سرتين کي منٽ

[1249]

مال جون! ڪاٽ وکر جي ڪري نرنانءُ وٽ هلو،

جو ٽو **شهر** مان **نالو** ڪري، سو مونکي **هندڪي** ڪري ڏيو.

مال جون=رتيون>سرتيون. ڪاٽ جي=ميڙ.

وکر جا=ماسا>مان +سان. نرنانءُ=چنيسر.

شهر=لهور. نالو=لوڏي. هندڪي=پرچي.

سرتيون! ميڙ ڪري مان سان چنيسر وٽ هلو،

جو ٽو لهور مان ڪڍي، سو مونکي پرچائي ڏيو.

[1250]

پنهنجون اوهين عضوو، مون کي وڻ جو ٽو ماري.

پنهنجون=مُنيون. عضوو=نرو>نہ +رو.

وڻ=سڪمرد.

مُنيون! اوهين نہ رُو، مون کي سُڪ مرد جو ٽو ماري.

[1251]

وڪر هُنياس جيڏيون، وڪر سپ ويا.

وکر=هڙتال. وکر=چوٽال>چيتا.

هڙتال هيس جيڏيون، چيتا سپ ويا.

[1252]

مٽئي جي مون جيڏيون، توهين ڪپڙ جون ڇو ٿيون ٿيو.

مٽئي جي=لَکَ>لِکيو. ڪپڙ جون=چَٽيُون> چِتيون.

لکيو مون جيڏيون، توهين چِتيون ڇو ٿيون ٿيو.

[1253]

هيس نارنالي نرنانءَ سان، پر مرونءَ پاڻي جي ڪيس.

نارنالي=عاقلان>عاقل. نرنانءُ=عقل. مرون جي= کِي>هلکي. پاڻيءَ جي=هار ويرَ>هار.

هيس عاقل عقل سان، پر هلکي هار ڪيس.

[1254]

اوهين اَن واريون، پر منهنجو تہ اَن ڏسو.

ان=کلڻ. اَن (جو)= جيءُ.

اوهين کلڻ واريون، پر منهنجو تہ جيءُ ڏسو.

[1255]

ذات پلايس جيڏيون، ڪاڄ خدا خلقيا، ڪنهن نالي چيم ڪونہ ڪو، تہ ڏڻ جي هٿ مَ لاءِ.

ذات=لوهار. ڪاڄ=چوهارو>چو +هار. نالو= سڃڻ. ڏڻ جي=مهار>مَ +هار.

هار پُلايس جيڏيون، چو هارَ خدا خلقيا، ڪنهن سڃڻ چيم ڪونہ ڪو، تہ مَ هارَ هٿ لاءِ.

[1256]

ذاتيون ۽ ذاتيون، ڏي ڪاڄ جون نرنانءَ ڪي، ڏي ڪکن جي عورت ڪي.

ذات=هنيا>هنيي. ذات=پَنيا>پَني.
ڪاڇ=چوڙي>چوءَ +ڙي. نرنانءُ=چنيسر.
ڪڪن جي=پُنگي. عورت=رن.
هنيي نہ پنيي، اوهين چوءَ ڙي چنيسر کي تہ ڏي
پُنگي رن کي.

[1257]

هوءَ جي **مال جي** آئي، **مٽيءَ جي** مون کان نہ ٿي،
ادي! مون **عضوي جي** ڪئي، **تڏهن ڳهہ مال جي**
ٿي پئي.

مال جي= اُسري. مٽي= واري. عضوي جي=
چُڪ(چيلهہ جو مرض). ڳهہ=مالها. مال جي=ٽُنٽي.
هوءَ اُسري آئي، واري مون کان نہ ٿي،
ادي! چُڪ مون ڪئي، تڏهن مالها ٽُنٽي پئي.

سرتين جو ليلان کي جواب

[1258]

اي ليلان! ڪوئنروءَ کي **ذات نالو** نہ ڪرين ها،
جي **ذات نالو** ڪيئي، تہ ڏي **ڪپڙي جي** ڪوئنروءَ کي.

ذات=درزي>در +جي. نالو=محرم. ذات=
درزي>در +جي. نالو=محرم. ڪپڙي جي=هڙ.
اي ليلان! ڪوئنروءَ کي در جي محرم نہ ڪرين ها،
جي در جي محرم ڪيئي تہ ڏي هڙ ڪوئنروءَ کي.

[1259]

لوهہ جا ليلان، **ڪپڙي جا** ڪيئن ڪيئي؟

لوهہ جا=گهوڙا. ڪپڙي جا=ڪلورا>ڪلور.
گهوڙا ڙي ليلان، ايڏا ڪُلُور ڪيئن ڪيئي؟

[1260]

جڏهن **حقي جا** ڏنا هيئي ملڪ ۾، تڏهن **مال جا**
ڇو ڪيئي؟

حقي جا=چغل. مال جا=واپار.
جڏهن چغل ڏنا هيئي ملڪ ۾، تڏهن واپار ڇو ڪيئي.

[1262]

ليلان! **شهر** شهرن **ڳالهه**، تہ ڪوئنرو ڪندي ڪي **اَن جا**.

شهر=سڃا. ڳالهه=سُئي. ان جا=ڏُتيا.

ليلان! سڃن شهرن سُئي، تہ ڪوئنرو ڪندي ڪي ڏُتيا.

[1263]

ليلان! ڪوئنرو ٽي هار آندو، تڏهن **پولي گاهه** ڪرين ها.

پولي= ڇِني. گاهه=مُڇَ.

ليلان! ڪوئنرو ٽي هار آندو، تڏهن ڇِني مُڇ ڪرين ها.

[1264]

پنڌ جي هار ورتئي؟ اهڙا نالا نہ ڪجن.

پنڌ جي=ڇُهي>ڇو +هيءَ. نالو=ڪمن>ڪر.

ڇو هيءَ هار ورتئي؟ اهڙا ڪر نہ ڪجن.

[1265]

وڻ وڄئي نارنانءَ، تو مال جو ڇو ڪيو؟

وڻ=اَڪ>عقل. نارنانءَ=ليلان. مال جو=
مَٽُ (سودو)

عقل وڄيئي ليلان، تو مَٽُ ڇو ڪيو؟

[1266]

لوهه جي ليلان، رڇ چنيسر؟

لوهه جي=ڪينچي>ڪنهن +ڇيئي. رڇ=مَٽ.

ڪنهن ڇيئي ليلان، (تہ) مَٽِ چنيسر؟

[1267]

لوهه جي ليلان، تو نئي اَن جا ڪيا.

لوهه جا=گهوڙا. اَن جا=اڳهه.

گهوڙا ليلان! تو وڃي (مڙس جا) اڳهه ڪيا.

[1268]

عضوو وڻي جبل تو ڪيو حرام ڙي ليلان!

عضوو=لب. جبل=ياقوت. حرام=رمايو.

لب وڻي ياقوت تو رمايو ڙي ليلان!

[1269]

ليـــلان، چنيســـر كـــي عـــورت نـــ كرڻـــو هـــو،
پـــوءِ نـــانءُ نـــ كجـــن اهـــڙا، ذات هـــار ونڻـــو هـــو.

عورت=مَـمُـلَ>مَ +مُـلهـ. نانءُ=كَـمَـنُ>
كَـمَ +نـ. ذات=كوسا.

ليـــلان، چنيســـر كـــي مَ مـــُـــلهـ كرڻـــو هـــو،
كـــم نـــ كجـــن اهـــڙا، كســـي هـــار ونڻـــو هـــو.

[1270]

عضـــوي ۽ كـــاڻ تـــي، نرنـــانءُ وڃـــي ذات ٿيـــو.

عضوو=مڙكو. كاڻ=چندن>چندن هار.
نرنانءُ=چنيسر. ذات=وِكيا>وِكيو.

مڙكـــي چنـــدن هـــار تـــي، چنيســـر تـــو وِكيـــو.

[1271]

ذات كنهيـــن نـــ ذات كيـــا، تـــوڙي ذات هجـــن،
نرنـــانءُ تـــ نرنـــان هـــو، تـــو ڇـــو رچ كيـــو؟

ذات=كانڊڙا>كانڊ. ذات=وِكيا. ذات=
كارڙا. نرنان=چنيسر. نرنان=ملوك. رچ=
ڏيو>چڏيو.

كـــانڊ كنهيـــن نـــ كيـــا، تـــوڙي كـــارڙا هجـــن،
چنيســـر تـــ ملـــوك هـــو، تـــو ڇـــو چـــڏيو؟

[1272]

توڙي هجن ذاتيون، تـ بـ اهڙي ذات تـ كنهن نـ.

ذاتيون=ورڊنگ>ور +ڊنگا. ذات=وكيا.

تـوڙي هجـن وَر ڊُنگـا، تـ بـ وكيـا تـ كنهـن نـ.

[1273]

نارنانءَ! جن سان كپڙ جون كجن، سي شهر نـ ڊجن.

نارنانءُ=ليلان. كپڙ جي=لوڊ>لوڊون.
شهر=ملتان>ملهـ +تان.

ليلان! جن سان لوڊُون كجن، سي ملهـ تـانُ نـ ڊجن.

[1274]

ذاتيون ڪنهن نہ **ذاتيون**، تنهنجو تہ **نرنائ** ٿو!

ذاتيون=ڪارڙا ۽ ڪوجهڙا. ذات=وِڪيا.

نرنائ=ملوڪ.

ڪارڙا ۽ ڪوجهڙا ڪنهن نہ وِڪيا، تنهنجوتہ سهڻو ٿو!

[1275]

نالو نالو ڪنهن نہ ڇڏيو، تنهنجو تہ **نرنائ** ٿو!

نالو=ڪاٺو. نالو=ڪوجهو. نرنائ=ملوڪ.

ڪاٺو ڪوجهو ڪنهن نہ ڇڏيو، تنهنجوتہ ملوڪ ٿو!

[1276]

ذاتيون نہ ڪي، جو **نالو** ڪيو ٿي ڪانڊ ڪي،

مرض نہ ائندءِ هٿ.

ذات=اڳهيم>اڳهہ +مرَ. نالو=ڪارو. مرض=

موڪو>موقعو.

اڳهہ مرَ ڪي، جو ڪارو ڪيو ٿي ڪانڊ ڪي،

موقعو نہ ائندءِ هٿ.

[1277]

ليلان! **ليڪو** لاهہ، چنيسر **ڪپڙو** تو ڪيو.

ليڪو=پولو. ڪپڙو=ڪارو.

ليلان! پولو لاهہ، چنيسر ڪارو تو ڪيو.

[1278]

مَرُ ڪاٺ جو ٿي ليلان، جو **عضوين نائ** پيئي.

ڪاٺ جو=ڏُڪ>سُڏُڪ. عضوو=هٿ>هٿين.

نائ=هر جو.

مَرُ سُڏُڪ ڙي ليلان، جو هٿين هرج پيئي.

[1279]

جڏهن **ڪپڙي جو** ڏنئي، تڏهن **ميڇءَ جو** پريئي.

ڪپڙي جو=زيب. ميڇءَ جو=يَنُ.

جڏهن زيب ڏنئي، تڏهن يَنُ (چَنِي) پريئي.

[1280]

نارنان! توکي **گھه** مليو، ته ويئي **ذات** چڏي.

نارنان=ليلان. گھه=هار. ذات جا=مَتيا>مَت.

ليلان! توکي هار مليو، ته ويئي مت چڏي.

[1281]

مر **متي هجين ليلان، وڻ** جا وڏا هُيئي.

مِتي=چوري. وڻ=سکمڙد>سک +مڙد.

مر چوريِ هجين ليلان، سُکَ مڙدَ جا وڏا هُيئي.

[1282]

گھه متي ڙي ليلان! نه ته وڏا هئا **وڻ** جا.

گھه=طوق>تو ڪئي. متي=ڪچي. وڻ=سُکمڙد.

تو ڪئي ڪچي ڙي ليلان! نہ تہ وڏا هئا سُکَ مڙد جا.

[1283]

وڻ ڪي، ڏن ڪي، پهر کهيتي ڪي ڪيون؟

وڻ=سکمڙد. ڏن ڪي=متا. کهيتي ڪي=

روت>روتي.

سکهه مرد مٽا، پهر روتي ڪيون؟

[1284]

ليلان! توکي **ذات** چڏيو، يا ڪنهن سان **نالو** هئينءَ.

ذات=ياڳت>ياڳ. نالو=ذوقي.

ليلان! توکي ياڳ چڏيو، يا ڪنهن سان ذوقي هئينءَ.

[1285]

سُٽ جي ليلان، هوءَ **پورهيت** هار ڪٽي ويئي.

سُٽ جي=پڙائي>پڙهايئي. پورهيت=ڪُويلي>

ڪويلي.

ڪنهن پڙهايئي ليلان، هوءَ ڪويلي هار ڪٽي ويئي.

[1286]

نالو ذات ڪري، ڪوهه **مچي** ٽي ليلان.

نالو=مٿو. ذات=مگٹھار>هار. مچي=

رڙي>رڙين.

مِٿو هار ڪري، (پوءِ) ڪوهه رڙين ٽي ليلان!

[1287]

هٿيار پوک جي ذات ڪيئي، جو **مرونءَ جي** ليلان!

هٿيار=وڏاڻ. پوک جي=رک. ذات=واپاري>

واپار. مرونءَ جي=لُڇ>لُڇين.

وڏاڻ رکي واپار ڪيئي، (پوءِ) جو لُڇين ليلان!

[1288]

نالي ڪاٺ جو ٻہ تنهنجو، وري **راند جي** ٻہ ٽون!

نالو=قائم. ڪاٺ جو=ڪِلو. راند جي=گُٽي.

قائم ڪِلو ٻہ تنهنجو، وري گٽينءَ ٻہ ٽون!

[1289]

اڙي ليلان! **نالو** تنهنجو **شهر** هو، پر توکان **نالو** ئي نہ ٽيو.

نالو=خانو>خانو(گهر). شهر=آباد. نالو=وَسايو.

اڙي ليلان! خانو تنهنجو آباد هو، پر توکان وَسايو نہ ٽيو.

[1290]

چنيسر تہ **ذات** هو، تو **شهر** ڪيو ڙي.

ذات=سنگتراش>سنگت +راس. شهر=ڪرڪُوڪ

>ڪرتُوت

چنيسر تہ سُنگت راس هو، تو ڪَرتُوت ڪيو ڙي.

[1291]

ڪوڙ ڪيو اٽئي ليلان، **مرون** ڪَٽيو تو.

ڪوڙ=اِعمال. مرون=ڪَلب>قلب.

اِعمال (لڇ) ڪيو اٽئي ليلان، قلب ڪَٽيو تو.

[1292]

ڪاچ جي توکي **نارنان، نارنان** تو نہ ڪئي.

ڪاچ جي=ٻَرهي>ٻَر +هو. نارنان=ليلان.

نارنان=سُرهي.

ٻَرهئو توکي ليلان، سُرهي تو نہ ڪئي.

[1293]

ٻہ **ڪاڻيون** توتي ليلان! تڏهن **پوڪ جو** توڪي ٿيو.

ڪاڻي=ٻيڇ. ڪاڻي=ڳُلي. پوڪ جو=وهراڄ> وهِ +راڄ.

ٻہ چغليون توتي ليلان! تڏهن وهِ راڄ توڪي ٿيو.

[1294]

ليلان! **ڳهہ** ٿيئي، **ڪاٺ جو** نہ ٿيو تو.

ڳهہ=هار. ڪاٺ جو=وَرو>وَرُ.

ليلان! هار ٿيئي، وَر نہ ٿيو تو.

[1295]

ليلان! **نالو** تہ **ڪيئي**، پر **ٻولي** نہ.

نالو=ڏيرڙ>آڏيءَ +رڙ. ٻولي=ڏهيو.

ليلان! آڏيءَ رِڙ ڪيئي، پر ڏهيو تہ نہ.

[1296]

ليلان! **ست جو** ڏنو پاڻ کي، هاڻي وَت **راند جي**.

ست جو=توبرو>توبرو> تو +ٻَرو. راند جي= ڊوڙ>ڊوڙندي.

ليلان! تو ٻَرو ڏنو پاڻ کي، هاڻي وت ڊوڙندي.

[1297]

راند ڏڙ تنهنجو، **زحمت مرون** ليلان!

راند جو=حڪر. ڏَڙ=چُڪو. زحمت=اُتيْ. مرون=روباهہ>روءُ +باهہ.

حڪر چڪو تنهنجو، اُتي روءُ باهہ (۽) ليلان!

[1298]

نارنالي لوهہ جي لڳئي، تڏهن ٻہ تي **مال جا** ڪرين!

نار نالي=ليلان. لوهہ جي=ڪَسُ. مال جا= سودا>سوداءُ.

ليلان! ڪس لڳئي، تڏهن ٻہ تي سوداءُ ڪرين!

[1299]

اڙي ليلان! شهر ته ڪيئي، پر نالو ته ڪر.

شهر=قصور. نالو=منظور.

اڙي ليلان! قصور ته ڪيئي، پر منظور ته ڪر.

[1300]

پنهنجي ڪري ليلان، پوءِ ٽي پڪي ڪرين.

پنهنجي=سونهن>سونهان. پڪي=شتاب>تاب.

سونهان ڪري ليلان! پوءِ ٽي تاب ڪرين.

[1301]

مرض تنهنجا ليلان! ڪپڙ جا سهيو، ويني مرد جا ڪرين.

مرض=هرهال>هَرَ+حال. ڪپڙ جا=تُنڪا.

مرد جا=لُٽڪا.

هَرَ حال تنهنجا ليلان! تُنڪا سهيو ويني لُٽڪا ڪرين.

[1302]

ڪپڙ جا ڇڏي، تون ڪُتي جا ڪر.

ڪپڙ جا=ڪُٽڪا (ٽُڪريون). ڪُتي جا=

لُٽڪا (پيچ لُٽڪائڻ).

ڪُٽڪا ڇڏي، تون لُٽڪا ڪر.

[1303]

نالو اٽئي ڙي ليلان! هاڻي ذات نہ ڪر.

نالو =روشن، ذات ڪراڙ > تڪرار.

روشن اٽئي ڙي ليلان! هاڻي تڪرار نہ ڪر.

[1304]

ڪاٽ جي آهين ليلان، مال جو چنيسر.

ڪاٽ جي=جيت>جِتي. مال جو=پُڇ.

جِتي ٽي آهين ليلان، پُڇ چنيسر.

[1305]

لوهہ جي ٽي هئين ليلان! تڏهن پڪي جو چنيسر.

لوهہ جي=جيت>جِتي. پڪيءَ جو=پُڇ>پُڇن.

جِتي ٽي هئين ليلان! تڏهن پڇين ها چنيسر.

[1306]

ليلان! تون **لوهہ جي** ٿئينءَ، چنيسر **مال جو** ٿيو.

لوهہ جي = دور. مال جو=مست.

ليلان! دور ٿئينءَ، چنيسر مست ٿيو.

[1307]

ليلان! تو ۾ **هار جو** هو، تڏهن توکي وئي **ذات** چڏي.

هار جو=ڪَڇُ. ذات=سمجهہ.

ليلان! تو ۾ ڪَڇُ هو، تڏهن توکي وئي سمجهہ چڏي.

[1308]

نالو وڃائي پانهنجو، **ٽڙ** ويٺينءَ تون،

مرون جي هن بہ ڪانہ ڪي، پوءِ **عضوي** پئينءَ تون.

نالو=هالو>حال. ٽڙ=تالهو>طالبو. مرون جي=

اونائي. عضوو=مُٺ>مُٺينءَ.

حال وڃائي پانهنجو، طالب ٿئينءَ تون،

اونائي هن بہ ڪانہ ڪا، پوءِ مُٺينءَ تون.

[1309]

ليلان! اسان **لوهہ جي** تہ **چنيسر متيءَ جي** ڪري.

لوهہ جي=سُئي. متيءَ جي=ٿوٻي>ٿو +ٻي.

ليلان، اسان سُئي تہ چنيسر ٿو ٻِي ڪري.

[1310]

ذات نالي ۽ جو **عورتان ٻولي** ڪري.

ذات=قنبراٽي>ڪنبُ +راٽي. نالو=قهار.

عورت=دادلي>دادليون. ٻولي=دُور.

ڪَنبُ راٽي، قهار ۽ جو دادليون دور ڪري.

[1311]

مرض سهي ڪٽي **ڪاٽ جي** ڪر، **نالي** ۾ **فقير جو** اٽئي.

مرض=سور. ڪاٽ جي=ماٽ. نالو=نصيبو>

نصيب. فقير جو=لڪيو.

سُور سهي ڪٽي ماٽ ڪر، نصيب ۾ لڪيو اٽئي.

[1312]

ڪڪُ ڪري پيو نالي تي، هاڻ ڪا ذات.

ڪڪ=قلم. نالو=ڪرم. ذات=پوڳڙي>پوڳ +ڙي.

قلم آئيئي ڪرم تي، هاڻ پوڳ ڙي.

[1313]

ويو ڪَڪُ وَهي، هاڻي ليلان! وينِي ذات.

ڪڪ=قلم. ذات=لوڙها>لوڙُ.

ويو قلم وهي، هاڻي ليلان! وينِي لوڙ.

[1314]

لوهه جي ليلان، اڪر جو چنيسر،
ڪاڻ ڏون پئي، هاڻي نالو ڪر.

لوهه جي=روات>روءُ +اُت. اکر جو=وَتُ.

ڪاڻ جو=هٿيو>هٿ. نالو=بخشڻ>بخش.

روءُ اُت ليلان، وَتَ چنيسر،
هٿئون پئي، هاڻي بخش ڪر.

[1315]

ذات ليلان سُتَ جي، چنيسر من نانءُ ڪريئي!

ذات=وونرا>وڻ +روءُ. ستَ جي=وَتِ.

نانءُ=سائينداد>سائين +داد.

وڻ روءُ ليلان! وَتَ چنيسر، من سائين داد ڪريئي.

[1316]

مال جو ليلان، توسان الله نانءُ ڪندو.

مال جو=نرو>نہ +روءُ. الله=سائين. نانءُ=داد.

نہ روءُ ليلان، توسان سائين داد ڪندو.

[1317]

پر ڙي ليلان ڪائي، اڳيان ذاتين ۾ ويندينءَ.

ڪائي=قلمي>ڪلمون. ذات=ملائڪ>ملائڪن.

پر ڙي ليلان ڪلمون، اڳيان ملائڪن ۾ ويندينءَ.

[1318]

ليـلان! ويهـ نـ **مـال جـن** ۽، وچ تـون **ذات** ڪٽـي.

مال جا=اَجها>اَجهن. ذات=ساڏور>ڏور.

ليـلان! ويهـ نـ اَجهـن ۽، وچ تـون ڏُور ڪٽـي.

ليلان جو وڇڻ

[1319]

هئينءَ **ڪڪن جـي ڪـامٽي، نرنـانءَ** ويوئـي چـڏي،

هـاٽي ليـلان وچ لڏي، متـان **مرضو مـرض** مـري وجـي.

ڪڪن جي=تونري>توڙي. ڪامٽي=سومري.

نرنانءَ=سياڳو>سو +ياڳ. مرض=رنجو رُنج.

هئيـنءَ تـوڙي سـومري، سـو يـاڳ ويوئـي چـڏي،

هـاٽي ليـلان وچ لـڏي، متـان رنجـو رنـج مـري وجـي.

[1320]

اي ليلان! **گاهـ جـي** هتئون، ڪوئـرو **ڪپـڑو** ڪيـو.

گاهـ جي=لَڏ. ڪپڑو=چوڑو (ڪفن متان ڪپڑو)

>وچوڑو.

اي ليـلان! لـڏ هـتئون، ڪوئـرو وچـوڑو ڪيـو.

[1321]

هتـي **واڻڪـي** ڪريـان ڪوهـ، چنيسـر **ذات** ٿيـو.

واڻڪي=وَهي>ويهي. ذات=سامٽيا>ساءِ +مٽيو.

هتي ويهي ڪريان ڪوهـ، (جڏهن) چنيسر ساءِ مٽيو.

[1322]

حاڪيماڻـا هـت چـڏيو، ليـلان **ولايـت** وجـي.

حاڪيماڻا = قلعا. ولايت=ڏُور.

قلعـا هـت چـڏيو، ليـلان ڏُور وجـي.

[1323]

جڏهن ليلان ٽي **گاهـ جـي**، تڏهن **ڪـائڙ جـو** ڪيـر

چويس ٽي ڪونـ.

گاهـ جي=لَڏ>لڏي. ڪائڙ جو=وهـ>ويهڙ.

جڏهن ليلان ٽي لڏي، تڏهن ويهڙ جو ڪير چويس ٽي نـ.

[1324]

ليلان پئي **گاھ جا** ڪيا، تہ **ھندو نالي** ڪنھن نہ چيو.

گاھ جا=لڏ>لڏاڻا. ھندو نالو=ٽڪيو>ٽڪ.

ليلان پئي لڏاڻا ڪيا، تہ 'ٽڪ' ڪنھن نہ چيو.

[1325]

حاڪيماڻي ليلان، چنيسر ٿو **ذات** ڪري، متان **ڪاسبڪي** ڏي.

حاڪيماڻي=ويڇ. ذات=وڳ. ڪاسبڪي=مار.

ويڇ ليلان، چنيسر ٿو وڳ ڪري، متان مار ڏي.

[1326]

ڪپڑي جي اٽئي ليلان، وچ **نالو** ڪٽي.

ڪپڑي جي=ھڙ. نالو=ساھُڙ>سا +ھڙ.

(جا) ھڙ اٽئي ليلان، وچ ساھڙ ڪٽي.

[1327]

اي ليلان! **فقير جو نہ، ڪپڑي جو** آ.

فقير جو=گيڙ (ھارڙ). ڪپڑي جو=ويڙيو.

اي ليلان! گيڙ نہ، ويڙيو آ.

[1328]

ھٿيار جي ليلان، نہ **ھولي** چنيسر.

ھٿيار جي=جامڪي>جا +مُڪي. ھولي=مجي.

جا مُڪي ليلان، نہ مجي چنيسر.

[1329]

پنھنجو جيت چنيسر، ليلان **ان جو** نہ.

پنھنجو=نياپو. جيت=مُڪو. ان جو=چُنو>اڇ +نہ.

نياپو مڪو چنيسر، ليلان اڇ نہ.

[1330]

ايندين **گاھ عضوي**، ھي **ڪاڻ جا عضوي** ڪھڙي؟

گاھ=سَرُ>چنيسر. ڪاڻ جا=ھَرُ. عضوو=ڳرو (ڳچي). عضوو=نڪ.

ايندين چنيسر ڳري، ھيھر نڪ ڪھڙي؟

[1331]

ليلان اڳي **ذات** هئي، پر ڪوئرو ڪٽي **پاٽي** ڪئي.

ذات=مشوري>مشهور. پاٽي=پڌرو>پڌري.

ليلان اڳي مشهور هئي، پر ڪوئرو ڪٽي پڌري ڪئي.

[1332]

ذاتيون اڳئي **ذاتيون**، پر **ذات** ٻڌاسين ڪين ميان!

ذات=ڪانڌڙا>ڪانڌ. ذات=ڳهلڙا. ذات=وڪيا.

ڪانڌ اڳئي ڳهلڙا، پر وڪيا ٻڌاسين ڪين ميان!

[1333]

ليلان **ڪپڙي** جو سودو ڪيو، **ذات** ۾ آيس ڪاڻ،

پر **نالو** ئي ويو.

ڪپڙي جو=لَبادو>لَبائتو. ذات=ڪَسَر>ڪٿر.

نالو=مورُ>مُور.

ليلان لَبائتو سودو ڪيو، ڪٿر آيس ڪاڻ، پر

مُور ئي ويو.

[1334]

ليلان تہ **ڪاڻي** هئي، پر ڪوئرو **جرجا** ڪري،

حاڪيماٽي ڏنني.

ڪاڻي=ڪاٽي>مالڪياٽي. جر جا=جهڳڑا.

حاڪيماٽي=طلاق.

ليلان تہ مالڪياٽي هئي، پر ڪوئرو جهڳڑا ڪري،

طلاق ڏني.

[1335]

ليلان **پوڪ جو** ڪيو، ڪوئرو **نالو** ڪندي.

پوڪ جو=ڇيهہ. نالو=قرب.

ليلان ڇيهہ ڪيو، ڪوئرو قرب ڪندي.

[1336]

ڪوئرو تہ **پوڪ جا** ڪيا، پر ليلان **نرنانءُ** ڪندي.

پوڪ جا=دنگ. نرنانءُ=نياز.

ڪوئرو تہ دنگ ڪيا، پر ليلان نياز ڪندي.

[1337]

جي اکر جا لکبا، سي وکر ئي کين.

اکر=اڪ. وکر=ميٽ>ميٽيا.

جي اَنڪ لکيا، سي ميٽيائي کين.

[1338]

کاسبکي ذات ڪئي، نہ تہ ڪامڙ هئي نرنانءَ سان.

کاسبکي=پَهي>پَهو. ذات=نائي>پِنائي.

ڪامڙ=اربيلي. نرنانءُ=ارباب.

پَهي پِنائي، نہ تہ اربيلي هئي ارباب سان.

[1339]

عورت ٿي ڪوڙو، جنهن اُچي نڪر جو هنيو،

نہ عورت ٿي ليلان، جنهن سان جنڊ جي ٿي.

عورت=ياڳي (ياڳ واري). نڪر جو=نارو.

نہ عورت=نِياڳي. جنڊ جي=سوڙهي.

يَاڳي ٿي ڪوڙو، جنهن اُچي نعرو هنيو،

نياڳي ٿي ليلان، جنهن سان سُوڙهي ٿي.

[1340]

لوهہ جي ليلان، رڇ چنيسر.

لوهہ جي=ڪَنڊي>ڪُنڊي. رڇ=مَٽُ>مَٽيئين.

ڪُنڊي ٿي ليلان، مٽيئين چنيسر.

[1341]

ڪاڇ جو ڏنائون، وکر ويچاريءَ کي.

ڪاڇ جو=ڪريلو>ڪري +لوءِ. وکر=وهہ.

ڪري لوءِ ڏنائون وهہ ويچاريءَ کي.

[1342]

هئي نالي وٽ نارنانءُ، اها تلوار جي ڪنهن ڪئي.

نالو=دوس>دوست. نارنانءُ=دادلي.

تلوار جي=ڏار.

هئي دوست وٽ دادلي، اها ڏار ڪنهن ڪئي.

[1343]

عـــورت ويئـــي، نـــالو كيـــائين، نرنـــانءُ ٹـــي.

عورت=قوڵان. نالو=مدگر>مَـد +گهَـر.

نرنانءُ=پُـورن>پوءِ +رن.

قـــولا ويئـــي مـــَـد گهـــر كيڏائين، پـــوءِ رن ٹـــي.

[1344]

لوهـــ لڳـــي ليـــلان، مٽـــيءَ جـــي ٽئـــي كيئـــن؟

لوهـ=داغ. مٽي =اڇي.

داغ لڳـــي ليـــلان، اڇـــي ٽئـــي كيئـــن؟.

[1345]

مٽـــيءَ جـــي ليـــلان، لوهـــ جـــو چنيســـر.

مٽيءَ جي=چَـري. لوهـ جو=كَـڙو.

چـــري ليـــلان، (ٽيـــو) كـــڙو چنيســـر.

[1346]

پـــوك ڏڪ جـــي ليكـــي رانـــد جـــون كـــائي.

پوك=تـر. ڏڪ جي=گُـٽِي. ليكي جو=سؤ.

راند جون=چوٽون.

تـــر جـــي گـــُـٽي، ســـو چوٽـــُـون كـــائي.

[1347]

ليـــلان مـــال جـــي، كوئـــرو تـــان مچـــي.

مال جي=ولوڙي>وينـي لوڙي. مچي=كَـئي.

ليلان وينـي لوڙي، (جنهن سان) كوئـروءَ تان كئي.

باب ڏهون

سُرائتيون ڳجهارتون: مارئي

عمر جو ڪوهه تان مارئي ڪٽڻ

[1348]

پوک هئي جَرَجي تي، تڏهن نرنان ڏنائين.

پوک(جي)=ڪڍهي(زمين تيار ڪرڻ)>ڪڍي.

جر جو=ڪوهه. نرنان=عمر.

ڪڍي هئي ڪوهه تي، تڏهن عمر ڏنائين.

[1349]

ادا! توکي منهنجي **ولايت** جو ڪنهن **نالو** ڪيو؟

ولايت=سورت>صورت. نالو=معلوم.

ادا! توکي منهنجي صورت جو ڪنهن معلوم ڪيو؟

[1350]

اَنب جا عضون مان، نالو اُٺ ڏني.

انب جا=پوکڻ. عضوو=هٿ. نالو=چُٽو.

اُٺ=تودڙي.

پوکو هٿن مان چٽو، تو ڏي ڏني.

[1351]

عمر! عورت نالي ذات گهر جو نه.

عورت نالي=حُمي>همه. ذات=دستي.

گهر جو=ڪُٽ (چت جو)>ڪَٽ.

عمر! همه دستي ڪري ڪَٽُ نه.

[1352]

عمر! هَڏئون زحمت نه.

هڏي(جو)=ڏارو>ريڏار. زحمت=چِنُ.

عمر! ريڏارئون چَنُ نه.

[1353]

عمر! شهر نه چڏ، مان ذات نالو ڪندياسانءِ.

شهر=چِني. ذات=آهپن>آهه +پُني. نالو=ڪارو.

عمر! چني نه چڏ، آهه پُني ته ڪارو ڪندياسانءِ.

[1354]

مرض عمر، ککن جي مارئي.

مرض=سَٽ. ککن جي=دٻڪي.

سَٽ (ڪئي) عمر، (تہ) دٻڪي مارئي.

[1355]

جر ان جي ذات، نرنان کاٽ جي مال تي.

جر=پاٽي. ان جي=يَرٽي>پريندي. ذات=

پنهوار. نرنان=عمر. کاٽ جي=چاڑهي.

مال=اُٺ.

پاٽي پريندي پنهوار، عمر چاڑهي اُٺ تي.

[1356]

ذات کي ذات ڪيو، کائيءَ کي مال ۽.

ذات=سومرو. ذات=پِيسڪ. کائي=بيراڳڻ.

مال=بَرُ.

سومري وٽي سُڪَ ڪيو، بيراڳڻ کي بَرَ ۽.

[1357]

کاڇ مڇي ماري، نہ تہ عمر پوک ئي نہ هو.

کاڇ=جُونو. مڇي=جَک. پوک=چَٽو>اچٽو.

جوئي (ڦوڳ) جَک ماري، نہ تہ عمر اچٽوئي نہ هو.

[1358]

عمر نہ ذات هو، پر کائي ٽي پيو.

ذات=امير. کائي=ناڑي>اَناڑي.

عمر تہ امير هو، پر اَناڑي ٽي پيو.

مارئيءَ جي ماءُ جي مارئيءَ لاءِ پچا

[1359]

نالي مٽي نہ باهہ جي، الائي ڪنهن راند جي؟

نالو=اگڙ. باهہ جي=ٽِمڪَ>ٽمڪي.

راند جي=چائِي.

اگڙ مٽي نہ ٽمڪي، الائي ڪنهن چائي؟

[1360]

هوءَ جا **نالا** وٺي **ذات** وئي، سا **ڪاڻ** ٽوڻ ئي **ذات**.

نالو=جعفر>جا +ڦر. ذات=چارڻ. ڪاڻ=
ڪُوهو>ڪوهه. ذات=نائي>نہ +آئي.

هوءَ جا ڦَر وٺي چارڻ وئي، سان ڪوهه ٽوڻ ئي نہ آئي.

[1361]

منهنجي **جيت** جو، **ڪاڻ جو** عمر سان.

جيت=جاهو>جائي. ڪاڻ جو=سَلُ>سليو.

منهنجي جائيءَ جو، ڪنهن سليو عمر سان.

[1362]

ذاتين آئين سومرا! **ذات** ڪري وئين مارئي.

ذات=غيبي>ازغيبي. ذات=غيب>غائب.

ازغيبي آئين سومرا! غائب ڪري وئين مارئي.

مارئي عمر جي قيد ۾

[1363]

نرنان نالو پانيان ها، تہ **ٻيلي ذات** نہ وڃان ها.

نرنان=عمر. نالو=آيو. ٻيلي>نَفر>نہ +ڦر.
ذات=چارڻ.

عمر آيو پانيان ها، تہ نہ ڦَرَ چارڻ وڃان ها.

[1364]

پنهنجي حاڪم جو ڪيو، **تڏهن ڪاڻ جي تان گاهه جو** ٽياس.

پنهنجي=قسمت. حاڪم جو=قهر. ڪاڻ جو=
ڪُوهو>ڪوهه. گاهه جو=بند.

قسمت قهر ڪيو، تڏهن ڪوهه تان بند ٽياس.

[1365]

نارنان حاڪيماڻا، ڪاڻ جي ڏسان ڪانہ ميان!

نارنان=جافران>جان +ڦران. حاڪيماڻا=ڪوٽ.
ڪاڻ جي=ڏاڪڻ.

جان ڦران ڪوٽ ڪي، تہ ڏاڪڻ ڏسان ڪانہ ميان!

[1366]

مارو چڏي مارئي، ٽي **مال جا** نهاري.

مال جا=اوٿر>ٿر.

مارُو چڏي مارئي، ٽي ٿر ڏي نهاري.

[1367]

نالو ذات راڳ، سا **پنڌ جا کپڑي** ۾.

نالو=جعفر>جا +قر. ذات=چارڻ. راڳ=

جوڳ>جوڳي. پنڌ جا=کوهه. کپڑو=کوٽ.

جا قر چارڻ جوڳي، سا کوهه (آهي) کوٽ ۾.

[1368]

مارئي اندران **باهه جي**، پئي **مال** نهاري.

باهه جي=اُماڙي>ماڙي. مال=هرڻ>رڻ.

مارئي اندران ماڙيءَ جي، پئي رڻ نهاري.

[1369]

مرضن چڙهيو مارئي، بينڊي **پوک** جا نهاري.

مرض=مهلو>محلين. پوک جا=چوڻرا.

محلين چڙهيو مارئي، بينڊي چوڻرا نهاري.

[1370]

ماڙيءَ چڙهيو مارئي، بينڊي **ڏڻ جا** نهاري،

پوک اَباڻي پارَ جي، من ڏاتر ڏيکاري،

آڻ ته گهٽئي **ڳهه جي**، پر جي عمر اُماڻي.

ڏڻ جا=اوڳر>گهر. پوک جا=چوڻرا

ڳهه جي=ڪَنديلي>اُکنڊي.

ماڙيءَ چڙهيو مارئي، بينڊي گهر نهاري،

چوڻرا اباڻي پارَ جا، من ڏاتر ڏيکاري،

آڻ ته گهٽئي اُکنڊي آهيان، پر جي عمر اُماڻي.

[1371]

وڻ چڙهيو مارئي، بينڊي **جيٺ** نهاري.

وڻ(جو)=منگهو. جيٺ=پوپٽ>پَٽ.

منگهي چڙهيو مارئي، بينڊي پَٽَ نهاري.

[1372]

ماڙيءَ چڙهيو مارئي، **مال ڪاڻ جي لائي** روئي،
ائين ٻيئي چوئي، **مرض مال جي** آهيان.

ماڙيءَ(جو)=چاڇو. مال جي=رَتي>رَت.
ڪاڻ جو= وَرو>ورن. مرض= وِرهه.
مال جي=وڪوڙي.

چاڇين چڙهيو مارئي، رَتَ وَرَنو روئي،
ائين ٻيئي چوئي، ورهه وڪوڙي آهيان.

[1373]

ڪاڇ نه ڪائي مارئي، **نالو** اٽس مَن ۾.

ڪاڇ=ٽڪي (ماني). نالو=موٽ.
ٽڪي نه ڪائي مارئي، موٽ اٽس مَن ۾.

مارئيءَ جون عمر کي منٽون

[1374]

هڪ **نالو**، ٻيو **نالو**، ٽيون **نالو**، توکي چوٽون **نالو** نه هو.

نالو=عمر. نالو=ميرو>مير. نالو=امير.
نالو=لائق.

عمر مير امير! توکي (ائين) لائق نه هو.

[1375]

لوهه ڪاڻ نه اٽئي ميان سومرا، هي **نالو** نه تو.

لوهه جي=جهَلَ>جهَلَڻُ. ڪاڻ(جو)=مُنو
(نار جو عضوو)>مناسب. نالو=لائق.

جهلڻ مناسب نه اٽئي ميان سومرا، هي لائق نه تو.

[1376]

جيٺ نالي ڪيئي ميان سومرا! سو **شهر** ۾ ٽئين تون،
تو **پنهنجي پوک جي** ڪئي، پوءِ **ڪاڻ پنهنجو** مون.

جيٺ= ڪَڻ>ڪٽي. نالو= آندو>آندئي. شهر=
جهَلو>جهلي. پنهنجي=پٽ. پوک جي=پيوري>
پوري. ڪاڻ(جي)=ڪَٽ>ڪٽي. پنهنجو=نصيب.

ڪٽي آندئي ميان سومرا! سا جهلي ويئين تون،
تو پنهنجي پوري ڪئي، هاڻي ڪَٽي نصيب مون.

[1377]

مٽئي نالي نار، شهرئون آندئي ڪيئن ميان!

مٽيو=ياقوت>قوت. نار=مکڙ>مکڙيون.

شهر=سامارو>سا +ماري.

قوت جنهن جو مکڙيون، سا ماري آندئي ڪين ميان!

[1378]

اولت نالي شهر مؤن، تو ڪائي آندي ڪيئن ميان!

اولت(عورت) =بيگم>بي +غمي. شهر=ڳام.

ڪائي=ڳڻي>ڳڻهي.

بي غمي گام مؤن، تو ڳڻهي آندي ڪيئن ميان!

[1379]

نالو ڪر ڙي سومرا! ڏي پنهنجو نارنانءَ ڪي تہ حاڪم جي ٽئي.

نالو=ترس. پنهنجو=دلاسو. نارنانءُ=دلگير.

حاڪم جي=دلجاءِ.

ترس ڪر ڙي سومرا!ڏي دلاسو دلگير کي تہ دلجاءِ ٽئي.

[1380]

اٽئي نانءُ الله جو، ذات نہ ڪر مون،

نرنالي حاڪيماٹي ۾، جيت ٽيندين تون.

ذات= ڪارا> ڪاري. نر نالو= صاحب.

حاڪيماٹي=سرڪار. جيت=ڏوهو>ڏوهي.

اٽئي نانءُ الله جو، ڪاري ڪَر نہ مون،

صاحب جي سرڪار ۾، ڏوهي ٽيندين تون.

[1381]

ذات آهيان ميان سومرا! نہ ڏي ڳهٽو اَباٹن.

ذات=ماڇي>مان اَڇي. ڳهٽو=ٽڪڙو.

مان اَڇي آهيان ميان سومرا! نہ ڏي ٽِڪو اَباٹن.

[1382]

پڪي ڪيئي مون کي، عمر! **پڪين** ٿر.

پکي=بَدک>بَد. پکي=هيڙهو>هيڙين>

ساهيڙين.

بَد ڪيئي مون کي، عمر! ساهيڙين ٿر.

[1383]

نالا تنهنجا سومرا، **نالي** کي نہ وٽن.

نالو=حڪيم>جي +ڪَمَ. نالو=واحد.

جي ڪم تنهنجا سومرا، واحد کي نہ وٽن.

[1384]

اي عمر سومرا! توکي **زال جي**، نہ **مال** جو.

زال جي=ناس. مال جو=پِتو.

اي عمر سومرا! توکي ناس نہ پِتو.

[1385]

وٽن منجهہ هُياس، جي تون نہ ڪٽين ها سومرا!

وَٽ=اَنب>اَنبن +اَبن (عزتن).

اَبن منجهہ هياس، جي تون نہ ڪٽين ها سومرا!

[1386]

ڪائين آندئي مارئي، **ڪائي** کين ڇڏيج،

نالو اٽئي ميان سومرا! وڃي مال **جن کي** ڏيج.

ڪاٽ(جو) =ڪُوهو>کوهين. ڪائي=رُول>

رولي. نالو=راضي. مال جا=ساڳا>ساڳين.

کوهين آندئي مارئي، رولي کين ڇڏيج،

راضي ٿيءُ ميان سومرا! وڃي ساڳين کي ڏيج.

[1387]

ڪاٽ تان ذات آندءِ سومرا!وڏئي **ڪاڻ** منجهہ **پکي**،

سا هت کيئن گذاري، جنهن جا **شهر** ٿر **پوک** رڇ ٿيا.

ڪاٽ=کوهو>کوهہ. ذات=کونيڙيا>کنيي.

ڪاٽ=طاق>طاقن. پکي=تاڙو. شهر=ڪاهڙ.

پوک=کيٽ. رڇَ=پڪا.

کوهہ تان کنهي آندءِ سومرا! وڏئي طاقن منجهہ تاڙي،
هت کيئن گذاري، جنهن جا کاهڻ ۾ کيڙ پکا.

[1388]

ذاتيون کنهن نہ کنيون **ذات**، عمر! تو کا **ذات** ڪئي.
ذاتيون=نياڻيون. ذات=تَڙت>تڙ تان.
ذات=ٿوري.
نياڻيون کنهن نہ کنيون تَڙ تان، عمر! تو کا ٿوري ڪئي.

[1389]

جيت متان **جر جو**، توکي رحم نہ پيو هڪ رَتي.
جيت=کَڙ>کڙي. جر جو=کو هہ.
کڙي متان کوهہ، توکي رحم نہ پيو هڪ رَتي.

[1390]

نالو نالي ۾، چو **راند جي** ڪيئي؟
نالو=بيگ. نالو=بنگل. راند جِي=پوري.
بيگناهہ بنگلن ۾، چو پوريِ اٽئي؟

[1391]

کپڙي آندئي مارئي، **کپڙي** نہ ٽڪاءِ،
هن **کپڙي** مان ڪڍي، **کپڙي** ۾ ملاءِ.
کپڙو=زري>زوري. کپڙي(جو)=کوٽ.
کپڙو=ملير.
زوريءَ آندئي مارئي، زوريءَ نہ ٽڪاءِ،
هن کوٽ مان ڪڍي، ملير ۾ ملاءِ.

[1392]

اداڙي عمر!اسان جي ملڪ ۾، **عضوي گهوڙي** ٽئي ڪانہ.
عضوو=هٽ. گهوڙو=کسي>کس.
ادا ڙي عمر! اسان جي ملڪ ۾ هٽ کس ٽئي ڪانہ.

[1393]

عمر! اسان جي ڏيهہ ڏي، **نالن** تي **قرآن**.
نالو=واٽُو>واٽن. قرآن=فرقان>قر +ڪانہ.
عمر! اسان جي ڏيهہ ڏي، واٽن تي قُر(ٽئي)ڪانہ.

[1394]

عضوو مون حاڪيماڻي ٿيو، عورت آندياس ڪپڙي ۾.

عضوو=تن>وطن. حاڪيماڻي=ويڙهه.

عو رت=قسمت. ڪپڙي جو=ڪوٽ.

وطن مون ويڙهه ٿيو، (پر) قسمت آنديـاس ڪـوٽ ۾.

[1395]

عـــرض اچيـــن ســـومرا! نـــالو نـــالن ســـان،
ڪـڏهن ســُـئاسون ڪينڪـي، اُپ جـا مـارن سـان.

عرض=صدا>سدا. نالو=رهندو. نالو=راڄو>راڄن.

اُپ جا=ڪس>عڪس.

ســـدا اچيـــن ســـومرا! رهنـــدو راڄـــن ســـان،
ڪـڏهن ســُـئاسون ڪينڪـي، عڪـس مـارن سـان.

[1396]

نـــالو ڪـــر ڙي ســومرا! ذاتيـــن راندـــ نـــ ڏٺـــاءِ.

نالو=نظر. ذات=سانگي. راند=سانگ.

نظـــر ڪـــر ڙي ســومرا! ســانگين ســانگ نـــ ڏٺـــاءِ.

[1397]

ذاتئيـــن آندئـــي مـــارئي، ســا ذاتئيـــن تـــون پهچـــاءِ.

ذات=ڪيبر>بَـرين. ذات=راڄپر>راڄين.

بـــَـــرين آندئـــي مـــارئي، ســا راڄيـــن تـــون پهچـــاءِ.

[1398]

ڪڪيـــن آنـــدءِ ميـــان ســومرا! ڪڪـــن ۾ پهچـــاءِ.

ڪڪن جو=پهارو. ڪڪن(جون)=جهوپڙيون.

پهـاري آنـدءِ ميـان سـومرا! (سـا) جهوپڙيـن ۾ پهچـاءِ.

[1399]

ڪڪـــان آنـــدءِ ميـــان ســومرا! تڙئـــون موڪـــل ڏي.

ڪڪن(جو)=پُـهارو. تڙ (جو)=وارو.

پُـهاري آندءِ ميان سومرا! (تنهن ڪي) واري موڪل ڏي.

[1400]

عمرا! **گاھ جو** ڪيئي، ھاڻ **نارنانءُ** ڪيجانءِ.

گاھ جو=بند. نارنان=عزت.

عمرا! بند ڪيئي، ھاڻ عزت سان ڪيجانءِ.

[1401]

اي **پکي** عمر سومرا! مون کي ڪي **لوھن** مان.

پکي=پرمار. لوھ=ڪَڙو>ڪَڙن.

اي پرمار عمر سومرا! مون کي ڪي ڪَڙن مان.

[1402]

پنھنجيءَ ڪونہ آيس، **پکيءَ جو** ڪٽي آئين.

پنھنجي=خوشي. پکيءَ جو=ڪنبي>ڪنبي.

خوشيءَ ڪونہ آيس، ڪنبي ڪٽي آئين.

[1403]

ڪاڻي ادا سومرا! نہ تہ آءٌ **مڇيءَ جي** ڪنديسانءِ.

ڪاڻي=نيگھر>ني +گھر. مڇيءَ جي=ھاري>ڏوھاري.

ني گھر ادا سومرا! نہ تہ ڏوھاري ڪنديسانءِ.

[1404]

ڪپڙي مرون آيا، پر **ڪاڇ جي** ڪنھن نہ ڪئي!

ڪپڙو=چندو>چندين. مرون=چنچل>چنچل.

ڪاڇ جي=ھڏي>ھيڏي.

چندين چنچل آيا، پر ھيڏي ڪنھن نہ ڪئي!

[1405]

ھت **ھندڪا** اڳ بہ ھئا، **جر جو جون فقيراٽيون** تو ڪيون.

ھندڪا=راجا. جر جون=نيون. فقيراٽيون=ريتيون.

ھت راجا اڳ بہ ھئا، پر نيون ريتيون تو ڪيون.

[1406]

ادا ڙي عمرا! تو **نالي** اھڙا **ڪاڻ جا** ڪنھن نہ ڪيا.

نالو=ساماڻو. ڪاڻ جا=گز>غضب.

ادا ڙي عمر، تو ساماڻي اھڙا غضب ڪنھن نہ ڪيا.

[1407]

سڻي ان جون ڪري، نرنائءَ ٽيو ڪونہ ڪو.

سڻي جي=چُوري>چوريون. ان جون=رَيون.

نرنائءَ=وَنهيون.

چوريون ڪري، وَنهيون ٽيو ڪونہ ڪو.

[1408]

نالا نائءَ نہ ڪن، ڪائيون هڻن نہ سومرا!

نالو=چگو>چگا. نائءَ=چُوريو>چوريون.

ڪائيون=سَڏيون>سَنڈيون(ڪات).

چگا چوريوُن نہ ڪَن، سَنڈيون هڻن نہ سومرا!

[1409]

مڙيا پوک نہ ڪن، پوک پلي پورهيت ڪن.

مڙيو=سالڪ. پوک=ڪَس. پورهيت=

ڪمي>ڪميڙا.

سالڪ ڪَس نہ ڪن، ڪَس پلي ڪميڙا ڪن.

[1410]

اهو مال جو نہ هُيئي سومرا، جو لڄايئي ذاتيون.

مال جو=وڙ. ذات=

پنهوار>پنهواريون.

اهو وَڙُ نہ هيئي سومرا، جو لڄايئي پنهواريون.

[1411]

پڪي مار نہ سومرا! نالو پوک نہ تون.

پڪي=آيرا. نالو=رعايا. پوک(جو)=تڪ.

آيرا مار نہ سومرا! رعايا تَڪ نہ تون.

[1412]

پڪي مار مَ سومرا! مَ پڪي مارُو هون،

پڪي جهلڻ جهنگ مان، اها ريت نہ راجائن.

پڪي=آپرو>آيرا. پڪي=سيرو>سيرا. پڪي=

پار ڏتارو.

آيرا مار مَ سومرا! مر سيرا مارُو هون،

پار ڏتاري جهلڻ جهنگ مان، اها ريت نہ راجائن.

[1413]

ذات نہ ڪر ميان سومرا، توکي **نرنانءَ نالو** ڪندو.

ذات=تُرڪ>روڪ. نرنانءَ=مالڪ.

نالو=موچارو.

روڪ نہ ڪر ميان سومرا، توکي مالڪ موچارو ڪندو.

[1414]

تڙ ڦٽا ڪر سومرا! نيئي ڏي **ڳھ** مارن ڪي.

تڙ=ڏنگُ. ڳھ=مانگھ>مان گڏ.

ڏنگ ڦٽو ڪر سومرا! نيئي مون گڏ مارن ڪي.

[1415]

عمر! اسان جي ڏيھ ۾، **ول پوک** ٽئي ٽي ڪاڻ.

ول=ويساهي>ويساھ. پوک=ڪَٽي>گھاتي.

عمر! اسان جي ڏيھ ۾، ويساھ-گھاتي ٽئي ٽي ڪاڻ.

[1416]

ذات آنديس سومرا! **وٽن** ڪونھي ڏوھ.

ذات=اَمر. وٽ=مٿ>مائٽ.

اَمر آنديس سومرا! مائٽن ڪونھي ڏوھ.

[1417]

مارئي مري ٿي **نرنانءَ** لاءِ، آءٌ **نرنانءَ** ڪي پڇاءِ؛

نالي نرنائن ۾، تو ڇو **ڪاڇ جي** ڪئي؟

نرنانءَ=ننگ. نرنانءَ=ساھُو>سا +ھن. نالو=

بيگ> بيگناھ. نرنانءَ= بَنگُل> بنگلن.

ڪاڇ جي=پُوري.

مارئي مري ٿي ننگ لاءِ، آءٌ سان ھُن ڪي پڇاءِ،

بيگناھ بنگلن ۾، تو ڇو پُوري آھ؟

عمر جو مارئيءَ ڪي شاديءَ لاءِ چوڻ

[1418]

مال جي ٿي نہ مارئي، تنھنجا **نالا نالا** آھن.

مال جي=مادي>ماندي. نالو=سانگي. نالو= سڪيو>سڪيا.

ماندي ٿيءُ نہ مارئي، تنھنجا سانگي سُڪيا آھن.

[1419]

چلم جي نہ ٿيءُ مارئي! تون **نارنان** ٿي ويهہ.

چلم جي=ڪنيءِ. نارنان=سُرهي.

ڪنيءِ نہ ٿيءُ مارئي! تون **سُرهي** ٿي ويهہ.

[1420]

نالو ٿي جي **رڇ** ڪرين، تہ ڏيان **وکر** مارن کي.

نالو=روڇي>پرڇي. رڇ=پرُڙ>پرڙو. وکر=زهر>زر.

پرڇي جي پرڙو ڪرين، تہ ڏيان زر مارن کي.

[1421]

وڙ تون **ملڪ** وسار، **پنهنجو** ڏي **نرنان** کي.

وڙ=وينگس. ملڪ=ويڑهہ. پنهنجو=جهجهڙ. نرنان=جهانگي.

وينگس تون ويڑهہ وسار، جهجهڙ جهانگيئڙن کي.

[1422]

نالي ۾ ٿي ويهہ، چڏ **مرون** مارئي.

نالو=نظر. مرون=ويڑهو>ويڑها.

نظر ۾ ٿي ويهہ، چڏ ويڑها مارئي.

[1423]

توکي **نالي** آندم مارئي، تون **نالي** ۾ ٿي ويهہ،
هي بہ تنهنجو ڏيهہ، **نالي** ڪندوسانءِ مارئي!

نالو=دلو>دليئون. نالو=بيگر>بي +غمي.
نالو=بخشو>بخش.

توکي دليئون آندم مارئي، تون بي غمي ٿي ويهہ،
هي بہ تنهنجو ڏيهہ، بخش ڪندوسانءِ مارئي!

[1424]

نالي ۾ آندومانءِ مارئي! **نالي** ۾ ٿي ويهہ،
هي بہ تنهنجو ڏيهہ، **نالي** ۾ ڪندوسانءِ مارئي!

نالو=محبت. نالو=صحبت. نالو=سُڪيو.

محبت ۾ آندومانءِ مارئي! صحبت ۾ ٿي ويهہ،
هي بہ تنهنجو ڏيهہ، سڪيو ڪندوسانءِ مارئي!

[1425]

ڪاٽ ڪ، پولي شهر جن ۾ فقير جون ڪر مارئي.

ڪاٽ(جي)=ماڻ. پولي=هلي. شهر جا=محلات.
فقير جون=موجون.

ماڻ ڪر، هلي محلاتن ۾ موجون ڪر مارئي.

[1426]

ڪر پنهنجو، ٽيءُ نارنان، پوليون ڪيم ڪر،
تہ نرنان ڪريئين مارئي.

پنهنجو=صبر. نارنان=سياڻي. پوليون=دانهون.
نرنان=راضي.

ڪر صبر، ٽيءُ سياڻي، دانهون ڪير ڪر،
تہ راضي ڪريئين مارئي.

[1427]

ڪاڇ نہ ڪائين ڙي مارئي! نالا نامن جا.

ڪاڇ=صوف. نالو=تاجو>تازو. نام=باغ.

صوف نہ ڪائين ڙي مارئي! تازا باغن جا.

[1428]

مچي ٽي ڳهہ پاءِ، ڪڙمڪا نہ هار.

مچي=ڏاهي. ڳهہ=ڇلا. ڪڙمڪا=ڳوڙها.

ڏاهي ٽي، ڇلا پاءِ، ڳوڙها نہ هار.

[1429]

ان جا آڻيو ڏينِ، تہ مال جا ڪر مارئي!

انءَ جا=وساڻ>ويس +نوان. مال جا=چوندِ.

ويس نوان آڻيو ڏينِ، تہ چوندِ ڪر مارئي!

مارئيءَ جو عمر کي جواب

[1430]

وات جا آڇ نہ مون، راند جا پلي هَٽ.

وات جا=ويڙ. راند جا=هاڙهي>کهاڙي.

ويڙ آڇ نہ مون، کهاڙي پلي هَٽ.

[1431]

حاڪم جون نہ ڪر عمر ادا، بلائون ڪينئي.

حاڪم جون=آڇون. بلائون=ارموش(وڏي بلا).

آڇون نہ ڪر عمر ادا، ارموش ڪينئي.

[1432]

عمر! تون چوين **نرنان**، مون ڪي **مال جي**.

نرنان=پرچو>پَرچ. مال جي=اُکي>اوکي.

عمر! تون چوين پرچ، مون کي اوکي.

[1433]

ڪپڑو نہ ڪر ميان سومرا! هيءُ **ڪپڑو** چگو هناهہ،

جو **نالو** تون چوين، سو **نالو** مون وٽ ناهہ.

ڪپڑو=ڪارو. ڪپڑو=اَنڌاري>انڌير. نالو=

ڪلڻ. نالو=خوشي.

ڪارُو نہ ڪر ميانَ سومرا! هيءُ انڌير چگو ناهہ،

جو ڪِلڻ تون چوين، سا خوشي مون وٽ ناهہ.

[1434]

ذات ڪاسبڪي ڪار، نرنالي آزار جي نارنالي.

ذات=دائي>مدائي. ڪاسبڪي ڪار=مَنڊ>

من +ہِ. نرنالو=اَمانُ>اما +نہ. آزار جي=سُتي.

نار نالو=ڏَني.

مدائيءَ جي من ہِ، اما نہ سُتي ڏَني.

[1435]

عضوي تي ويهي، **عضوو** ڏيندي سانءِ ڪين ميان!

عضوو=سَنڊ>سَڊ. عضوو=گوش.

سَڊُن تي ويهي، گوش ڏيندي سانءِ ڪين ميان!

[1436]

عورت تنهنجي سومرا، **مرونءَ جي** وٽي مَ مون.

عورت=هرجي>هر چيز. مرونءَ جي=ڪائنين>

ڪائي.

هر چيز تنهنجي سومرا، ڪائي وٽي مَ مون.

[1437]

عمر چئي **ست جي**، آءُ **نار نالي** نہ هڪڙي.

ست جي=ڪاهي>ڪاءُ+هي. نار نالو=زليخان>ذَري+ڪان.

عمر چئي ڪاءُ هي، آءُ ذري ڪان نہ هڪڙي.

[1438]

ڪٽ پنهنجا **عضوا**، مان **ذات** جي نہ آهيان.

عضوا=ڏاڪون. ذات=بخاري>بڪاري.

ڪٽ پنهنجا ڏاڪون، مان بُڪاري نہ آهيان.

[1439]

نالو ڪر نہ سومرا، تہ ويهي **عورت** تون.

نالو=صلاح. عورت=خاتُون>ڪاءُ+تون.

صلاح ڪر نہ سومرا، 'تہ ويهي ڪاءُ تون.'

[1440]

ڪاڇ نہ ڪائيندیس سومرا، مون کي **مٽيءَ جون** آٽي ڏي.

ڪاڇ=حلوو>حلوا. مٽيءَ جون=ڪنييون.

حلوا نہ ڪائيندیس سومرا، مون کي ڪنييون آٽي ڏي.

[1441]

ڪاڇ ڪائيندیس ڪينڪي، **نار نالي** تنهنجو.

ڪاڇ=آڪو>آءُ+ڪو. نار نالو=داني> اَدا+ني.

آءُ ڪو ڪائيندیس ڪينڪي، ادا ني تنهنجو.

[1442]

مٽيءَ جي ڪائيندیاس، **ذات** ڪنديس ڪينڪي.

مٽيءَ جي=پِني. ذات=شاهہ>شاهي.

پِني ڪائيندیاس، شاهي ڪنديس ڪينڪي.

[1443]

مُئي جو ڪائيندیس ڪينڪي، وچ **نالو نانوَ** ڪٽي.

مئي جو=ماتام>مان+طعام. نالو=خانا>ڪانا. نانوءَ=خان.

مان طعام ڪائيندیس ڪينڪي، وچ ڪانا خانَ ڪٽي.

[1444]

تنهنجي **ذاتين** ڪريان ڪوهه، منهنجي **پڪين شهر جا ڪيا**.

ذات=خشڪ>خشڪن. پڪي=ڏولير. شهر جا=ڏير.

تنهنجي خشڪن ڪريان ڪوهه، منهنجي ڏولرين ڏير ڪيا.

[1445]

ست جا آڇ مَ سومرا! **مان گاهه جي** هيراڪ.

ست جا=وَٽيا>وَٽا. گاهه=ٻُڪن.

وَٽا آڇ مَ سومرا! مان ٻُڪن جي هيراڪ.

[1446]

اَن جا آٽي ڏينِ، تہ بہ **وڻ جا** نہ ڪائي مارئي.

اَن جو=ميدو>ميدا. وڻ جا=مور(گونڇ)>مُور.

ميدا آٽي ڏينِ، تہ بہ مُور نہ ڪائي مارئي.

[1447]

نار نالي آڇ نہ سومرا، **نار نالي** پنهنجون پاڻ، جي **نارنالي** ڪاوان، تہ مارن ۾ **متي** ٿيان.

نار نالو=مَلي>مليدا. نار نالو=خاتون>ڪاءِ+ تون. نار نالو=زرينا>ذري. متي=ڪاري.

مليدا آڇ نہ سومرا، ڪاءِ تون پنهنجا پاڻ، جي ذري ڪاوان، تہ مارن ۾ ڪاري ٿيان.

[1448]

تنهنجي **جر جن** ڪريان ڪوهه، منهنجي **جيتن عضوا ڪيا**.

جر جو=ڪنڊ. جيت=ڪارڙو>ڪرڙن. عضوا= ڏوئرا.

تنهنجي ڪنڊن ڪريان ڪوهه، منهنجي ڪرڙن ڏوئرا ڪيا.

[1449]

وڻ جي عمر سومرا، نالي مرض نہ.

وڻ جي=ڇوڏي>ڇو +ڏين. نالو=مصري.

مرض=ڪامَ>ڪان +مان.

ڇو ڏين عمر سومرا، مصري ڪان مان نہ.

[1450]

ادا ڙي عمر! اسان جو **ڪاڻ** تي گذران، ڇا ڪنديس **شهر** ڪي.

ڪاڻ=ساڳُ. شهر=مصر>مصري.

ادا ڙي عمر! اسان جو ساڳن تي گذران، ڇا ڪنديس مصريءَ ڪي.

[1451]

پوک ملڪ ميان سومرا! **وڻ** ڪائي.

پوک=ڪَٽي>ڪَٽيون. ملڪ=سال. وڻ=ڪاٽونبا.

ڪَٽيون سال ميان سومرا! ڪاٽونبا ڪائي.

[1452]

نالن ۾ نالن تي، آءٌ **ڪاڻي**.

نالو=لونگ>لونگن. نالو=ڦوٽو>ڦوٽن.

ڪاڻي=نهري>نہ +هِري.

لونگن ۾ ڦوٽن تي، آءٌ نہ هِري.

[1453]

نالو ڪائي نہ مارئي، اهو **نالو نالن** جو.

نالو=منو. نالو=ميوو. نالو=باغ>باغن.

مِنو ڪائي نہ مارئي، اهو ميوو باغن جو.

[1454]

بن نالن مان **عورت** آءٌ نہ، متان **حاڪيماڻي** ٿي پوان.

بہ نالا=هڪ نالو توت، ٻيو نالو صوف. عورت=زليخا>ذَري ڪان. حاڪيماڻي=گنهگار.

توتن ۾ صوفن مان آءٌ ذري نہ ڪان، متان گنهگار ٿي پوان.

[1455]

نرنانءُ! نار نالي پنهنجو نہ، اسان وٽ **نالن** ۾ **ڪاڻ**.

نارَ=گلابي. نالو=گل. نرنانءُ=عمرَ. پنهنجو=سونگهڙ> سونگهيان. نالو= ڪپڙ> ڪپڙن.

ڪاڻ=بانس.

عمر!گلابي گل سونگهيان نہ، اسان وٽ ڪپڙن ۾ بانس.

[1456]

ڏڏ وڃ جـي آڇ مَ سـومرا! اسـان ڏي ريـت رڇـن.

ڏڏ جي=جهـو (ڦيڙ). وڃ جي=مَـڪ. رڇ= وَڻو>وَڻين (ڪنن ۾ پائڻ جو ڳهه).

جهومـڪ آڇ مَ سـومرا! اسـان ڏي ريـت وَڻيـن.

[1457]

عمر! تون شهرئون ڏئين، آءٌ ڪـاڻي بـ ڪانـ ڏيـان.

شهر=سَڳيون. ڪاڻ(جي)=ڦٽي.

عمـر! تـون سڳيون ڏئيـن، آءٌ تـ ڦٽي بـ ڪانـ ڏيـان.

[1458]

اڏ شهر ۾ ساز جو وٽي نـ مون، مون کي پنهنجـن جـا پنهنجـا ئـي چگـا.

شهر=چوٽي (چوٽياريون مان اڏ شهر). ساز جو= چمڪو. پنهنجن=ٻاٻاٽا. پنهنجا=ٻچڑا.

چوٽيءَ ۾چمڪو وٽي نـ مون، مونکي ٻاٻاٽا ٻچڑائي چگا.

[1459]

ڪـاڻ ئـون ڪـاڻي، ڪـانهي ريـت رڇـن جـي.

ڪـاڻ(جـي) =ٻـانهين > ٻـانهيون، ڪـاڻي = ٻنـدو رڇ= وڻو> وڻن.

ٻـانهيون ٻـُـندا ناهـ، ڪـانهي ريـت وڻـن جـي.

[1460]

عمـر اسـان جـي ڏيهـ ۾، ڪـاڻ ئـون ڪـاڻي ڪانـ.

ڪاڻ=ٻانهين. ڪاڻي=پائو>پائي.

عمـر اسـان جـي ڏيهـ ۾، ٻـانهين پـائي ڪانـ.

[1461]

ڪپـڑي آنـدءِ سـومرا! سـُـٽ پـائيندي ڪيـن.

ڪپڑو=ٻانڌڻي>بنڌياڻي. سُٽ جي=سانٽ>سا +نَٽ.

بنڌيـاڻي آنـدءِ سـومرا! سـا نـَـٽ پـائيندي ڪيـن.

[1462]

عمر! اسان جي ڏيهه تي، **ڪائيون** ڪنهن نه **ذاتيون**.

ڪاڪ(جي) =نڪ>نڪون. ذات=پاٽي، پاتا>پاتيون.

عمر! اسان جي ڏيهه تي، نَڪون ڪنهن نه پاتيون.

[1463]

ڪتا آڇ مَ سومرا! آءٌ **مرون** نه پايان،
جيت اباڻي پار جا، مڙيئي ملهايان،
پوءِ گاهه لڳين لايان، آءٌ **ذات** ٿيندیس ميان سومرا!

ڪُتو=ويندو. مرونءَ جو=چلو. جيت=اڏوهي>
اوڏانهين. گاهه=چاهڪ. ذات=ماڇي>آڇي.

ويندا آڇ مَ سومرا! آءٌ چلو نه پايان،
اوڏانهين اباڻي پار جا مڙيئي ملهايان،
چاهڪ لڳين لايان، مان آڇي ٿيندیس ميان سومرا!

[1464]

ڪائين راندیون ڪن، سي سيباڻا ساهه ڪي،
نالا نرنان تنهنجا، ٻهڳڻ وجهان ٻن،
عمر! اسان جي ملڪ تي، **ڪپڙوئي** نه ڪن.

ڪاڪ= ڪوهو> ڪوهين. راند= ڪيل> ڪيلون.

نالو=سونو. نرنان=ڳهٽو. ڪپڙو=شال>شالون.

ڪُوهين ڪيلون ڪن، سي سيباڻا ساهه ڪي،
سونا ڳهٽا تنهنجا، ٻهڳڻ وجهان ٻن،
عمر اسان جي ملڪ تي، شالون ڪونه ڪن.

[1465]

فقير جي پائي، **باهه جا** ونيي آءٌ.

فقير جي=جاڳهه>جا +ڳهه. باهه جا=اُهاءَ>اُها.

جا ڳهه پائي، اُها ونبي آءٌ.

[1466]

اوطاق پائي سومرا! **ڪپڙي** آڻج جوءِ،
اسان ۾ ريت **ڪائين** جي، **نرنان** ڪن نه هوءِ.

اوطاق=جاڳهه>جا +ڳهه. ڪپڙو=سائو>سائي.
ڪاني=ٻُندو. نرنان=حَسن>هس.
جا ڳهه پائي سومرا! سائي آڻج جوءِ،
اسان ۾ ريت ٻُندن(پائڻ) جي، هَسَ ڪن نه هوءِ.
[1467]
مٽيءَ جي آڇ نه سومرا، مون **ڪاٺ جا** ئي ناهن.
مٽيءَ جي=جاڳهه>ڳهه. ڪاٺ جا=پائٽا (لکڻ).
ڳهه آڇ نه سومرا! مون پائٽائي ناهن.
[1468]
تنهنجن **نرنامن** کي چا ڪريان، هي **مال جائي** مون بس،
راند جن بنان ڙي سومرا! منهنجي روح نه اچي رس.
نرنالا=سونو ۽ ڳهٽو. مال جا=وڳ>وڳا.
راند جا=ڊارا>ريڍار.
تنهنجن سونن ڳهٽن کي چا ڪريان، هي وڳائي مون بس،
ريڍارن بنان ڙي سومرا! منهنجي روح نه اچي رس.
[1469]
تنهنجي **نالن** ڪان، مون کي **سُٽ جا** چگا.
نالو=سونو. سٽ جا=وَٽا.
تنهنجي سونن ڪان، مون کي وَٽا چگا.
[1470]
ٻه **وڻيون** اَباڻن جون، سي ڇڏيندیس ڪين ميان!
تو ٽي آڇيا **نالا ۽ نرنان**، سي وٺنديس ڪين ميان!
تو ٽي گهڙيا **رڇ راند جا**، سي رڇ ڏيندیس ڪين ميان!
وڻي= ڪرڙي> ڪرڙيون. نالو= هيرو.
نرنان=جواهر. رڇ=پرڻ>پرٽو. راند جو=پاسو.
رڇ=دلو>دلئون.
ٻڪرڙيون اَباڻن جون، سي ڇڏيندیس ڪين ميان!
تو ٽي آڇيا هيرا جواهر، سي وٺنديس ڪين ميان!
تو ٽي گهريا پرٽي لاءِ پاسا، دلئون ڏيندیس ڪين ميان!

[1471]

گھــ پــائيندیس ســومرا، **لوهــ جــا** تنهنجــا.

گھ=نسبي>نہ +سِبي. لوھ جا=رَوَاتَ>
رَوا +تہ.

نــہ ســبي پــائيندیس ســومرا، رَوا تــہ تنهنجــا.

[1472]

لوهــ جــون آڇ مَ سومرا! آءٌ **وکــر** ٹــي کندیــاس.

لوھ جون=رواتيون>روا +تون. وکر=
کَتيلو>کتي +لو.

روا تــون آڇ مَ سومرا! آءٌ کَــتي لوئــي کندیــاس.

[1473]

ادا عمر! اهو **وکر** کندیس کین، جو **وکر** اٹر مارن جو.

وکر=تِج>تاج. وکر=کُھنبو.

ادا عمر! اهو تاج کندیس کین،جوکُھنبو اٹر مارن جو.

[1474]

کپڑو آڇ نہ سومرا! اهو **کپڑو** ٹئي منهنجي مــن،
مــارو ملــک ملیــر تــي، اهــو پیــا **کپــڑو** کــن.

کپڑو=گيگم. کپڑو=گيگم>غم.

گيگــم آڇ نــہ ســومرا! اهــو غــم ٹئي منهنجــي مــن،
مــارو ملــک ملیــر تــي، اهــو پیــا غــم کــن.

[1475]

هي **پورهيو وڻ** نہ مارئي، چي، وجي **نالي نار** پهچاءِ.

پورهيو=پَرت. وڻ=بانس>باسي. نالو=پَٽ.
نار=راٹي.

هي پَرت نہ باسي مارئي، چي، وجي پٽ راٹيءَ پهچاءِ.

[1476]

فقیــر جــي آنــدءِ ســومرا، **فقیــر جــا** آڇ مَ تــون،
جَــر جي ٹيندیس کينکي، جي **شهر** ڈئين ٹو مون،
جيئن **سَڈجي** اٹئي مون، تيئن پنهنجون **سڈيندءِ** سومرا!

فقير جي=ڳاڻي>آڳاڻي. فقير جو=پَٽو>پَٽ.
جَرَ جي=چري. شهر=گام. سَڏجي=رڙ.
آڳـــاڻي آنـــدءِ ســـومرا، پـــــٽَ آڇ مَر تـــون،
چري ٽيندين ڪينڪي، جي گـام ڏئين ٽـو مـون،
جيئن رڙايو اٽئي مـون، تيئن پنهنجون رڙندءِ سومرا!
[1477]
ڪاريگر جا ڪندين ڪينڪي، مون کي **مال جائي** بس.
ڪاريگر(جا)=پٽ. ڪندين=پهرينديس.
مال(جا)=ليڙا.
پٽ پهرينديس ڪينڪي، مون کي ليڙا(اباڻا)ئي بس.
[1478]
ادا عمر! **باهه جا** نه ڏي، مون کي **ڪپڙو** ئي چگو.
باهه(جا)=شَمر>ريشم. ڪپڙو=ليڙو.
ادا عمـرا! ريشـم نـه ڏي، مـون کـي ليڙوئـي چگـو.
[1479]
ڪپـڙو آڇ مَر سـومرا! مـون **اُن پهـڻ جـي** وڻـي.
ڪپڙو=ڪيمخواب.اُن(جي)=لوئي.پهڻ جي=لال.
ڪيمخـواب آڇ مَر سـومرا! مـون لوئـي لال وڻـي.
[1480]
ذات ڇڏيندين ڪينڪي، **ذات** نه مون کي آڇ.
ذات=ڪلوئي>لوئي. ذات=وينس>ويس.
لوئـي ڇڏيندين ڪينڪـي، ويـس نـه مـون کـي آڇ.
[1481]
مال جا مون وٽ هُـون، تہ **پوک** ڪري **ذات** ڪريان.
مال(جا)=جُنڍا. پوک=ڪَتي>ڪَتي.ذات=
ڪلوئي>ڪا +لوئي.
جُنڍا(اُن)مون وٽ هُـون، تہ ڪَـتي ڪا لوئي ڪريان.
[1482]
تنهنجن **جر جن** ڪريان ڪوهه، منهنجا **ذات** جائي چگا.
جرجا=نوان(لَـتَ)>نَـون. ذات=ٽِڳڙ>ٽـڳڙ.
تنهنجـن نـــوَن ڪريـان ڪوهـ، منهنجـا ٽِڳڙئـي چگـا.

[1483]

ذات اٿم ڪپڙا، **پوک جا** تان نہ ڪنديـاس.

ذات=مڱٽيجا>مڱٽي +جا. پوک(جا)=پيجا>
پيجا(پيا).

مڱٽي جا اٿم ڪپڙا، پيجا تان نہ ڪنديـاس.

[1484]

شل **باھ جا** تنھنجا **ڪپڙي جا**،**عضوي ليکي جا** ڏي،
تہ وجي ڪريان **پنھنجن** سان **معشوقن جا**.

باھ جا=کامڙ>کامَن. ڪپڙي جا=طول وھاڻا.
عضوو=رُخُ. ليکي جا=سَتَ. پنھنجا=مائڙ>
مائڻن. معشوقن جا=ماڻا.

شل کامن تنھنجا طول وھاڻا، رخصت ڏي تہ وجي
ڪريان مائڻن سان ماڻا.

[1485]

تنھنجي **ذاتين** کان ميان سومرا! منھنجي **ذات** مٽي.

ذات=فراش>فراشين. ذات=کَرڙ.

تنھنجي فراشين کان ميان سومرا! منھنجا کرڙ مٽي.

[1486]

ذاتيون آڇ نہ سومرا، تنھنجي **ذاتين** ڏيان ٻَنِ،
راڳ جي منھنجي من، **اوزار** اَباڻي پار جا.

ذات=ڏِگڙ>ڏِگڙ. ذات=فراش>فراسين. راڳ
جي=صدا>سدا. اوزار=سونھڙ>سونھان.

ڏِگڙ آڇ نہ سومرا، تنھنجي فراسين ڏيان ٻَنِ،
سدا منھنجي من، سُونھان اَباڻي پار جو.

[1487]

ذات عورت سومرا، **مُندون اوزارن**،
سي ڪيئن **نانءُ** رھن، جن **جون ٿوريون وڻ** مان سومرا.

ذات=کَرڙ. عورت=اوڍي.مُند=سيارو.اوزار=
سونھن>سونھن. نانءُ=رتو>رتولين. ٿوري=
سوڙھي>سوڙيون. وڻ=سِڻُ.

ڪَرڙ اوڍيُون ميان سومرا، جي سياري سُونهن،
سي ڪيئن رتولين رهن، جن جون سوڙيون سِڙ مان سومرا.

[1488]

حاڪيماڻا نہ وڻن مون، آءٌ تہ وجي **مرض** واريون ڏسان.
حاڪيماڻا=طنبو. مرض=مليريا>ملير.
طنبو نہ وڻن مون، آءٌ تہ وجي ملير واريون ڏسان.

[1489]

اُپ جن تي ويهنديُاس، **رچ جي** تو وٽ.
اُپ جا=نَڪٽ>نہ +ڪٽ. رچ جي=گهڙي.
نہ ڪٽ تي ويهنديُاس، هڪ گهڙي تو وٽ.

[1490]

تنهنجي **ڪاچ گاهہ** کان بس، **حاڪيماڻا** مون نہ قبوليا.
ڪاچ=سچ>سيج. گاهہ(جا)=بند. حاڪيماڻا=پلنگ.
تنهنجي سيج بندن کان بس، پلنگ مون نہ قبوليا.

[1491]

مِٺي جن ۾ ويهار نہ ميان سومرا، **اي نالو** مون نہ آهہ.
مٺيءَ جي=ماڙي>ماڙين. نالو=لائق.
ماڙين ۾ ويهار نہ ميان سومرا، اي لائق مون نہ آهہ.

[1492]

ڪاريون آڇ مَ سومرا، مان **مال جون** ڪائينديُاس.
ڪاريون=اُماڙيون>ماڙيون. مال جون=گوريون.
ماڙيون آڇ مَ سومرا، مان گوريون ڪائينديُاس.

[1493]

پوڪ جو مون نہ وڻي، اِهو **نالو** ڏي پنهنجن ڪي.
پوڪَ جو=مهلو>محلو. نالو=بنگل>بنگلو.
محلو مون نہ وڻي، اهو بنگلو ڏي پنهجن ڪي.

[1494]

آءٌ **مرض** ڏيان تنهنجي **شهر جن** ڪي، مون ڪي وڻن
مال ۾ جر جون.

مرض=باھہ. شھر جا=بنگلا. مال(جا)=ڇيلا.
جر جون=ڇٽڪارون.
آءٌ باھہ ڏيان تنھنجي بنگلن کي، مون کي وٽن ڇيلن جون ڇٽڪارون.

[1495]

عمر! اسان جي ڏيھہ تي، **کاڻي** ٽئي ئي کانہ.
کاڻيءَ جي=اُماڙي>ماڙي.
عمر! اسان جي ڏيھہ تي، ماڙي ٽئي ئي کانہ:

[1496]

ادا عمر! اسان وٽ نکي **علم جو**، نکي **مال جو**،
ڪريون **ڪاڇن** تي گذران.
علم جو=صفحو>صفو. مال جو=ماڙي(پاڏو).
ڪاڇ=پيھُون>پيھين.
ادا عمر! اسان وٽ نکي صفو، نکا ماڙي، ڪريون پيھين تي گذران.

[1497]

باھہ جن تنھنجن باھہ **جون** ڏيان، آءٌ **ككن** ۾ ويھندياس.
باھہ جون=اُماڙيون>ماڙين. باھہ جون=
اُماڙيون. ككن (جا)=جھوپڑا>جھوپڙن.
ماڙين تنھنجن اُماڙيون ڏيان، آءٌ جھوپڙن ۾ ويھندياس.

[1498]

ڪاٽ جا سمجھان ذات، ڪڪ جون ڪپڙي رڇ.
ڪاٽ جا=مول(لاه). ذات=سومرا. ڪڪ جون=
ڪنڊيون. ڪپڙو=ڪوٽ>ڪوٽن. رڇ=مَٽ.
مُول نہ سمجھان سومرا! ڪنڊيون ڪوٽن مَٽ.

[1499]

عمر! **ڪاٽ جو ۽ پنھنجي، وٽ جي ڪپڙي** کي.
ڪاٽ جو=در>اندر. پنھنجي=آھہ. وٽ جو=
ڪيرو>ڪيرائي. ڪپڙو=ڪوٽ.
عمر! اندر جي آھہ، ڪيرائي (تنھنجي) ڪوٽ کي.

[1500]

نالا نانءُ تہ تنهنجا، نالا نانءُ تہ تو،
نالا نالي ڪينڪي، تن ڪي نالا وجهين ٿو.

نالو=نوڪر. نانءُ=چاڪر. نالو=سانگي. نانءُ=
پرتو> پرتا. نالو= ماروُ. نالو> محسن> مئاس.
نالو=هيبت.

نوڪر چاڪر تنهنجا، سانگي پُرتا تو،
ماروُ تہ مئاس ڪينڪي، تن ڪي هيبت وجهين ٿو.

[1501]

نرنان آڇ نہ سومرا، آهي مرض مارن ڪي.

نرنان=دولت. مرض=گنج.

دولت آڇ نہ سومرا، آهي گنجُ مارن ڪي.

[1502]

نالو تو وٽ سومرا، ٻولي اسان مارن ڪي.

نالو=ڏَنو>ڏَنُ. ٻولي=مسڪيني.

ڏنُ تو وٽ سومرا، مسڪيني اسان مارن ڪي.

[1503]

مارئي عمر سان، وڻ جو ئي نہ ڪري.

وڻ جو=آڪارو>هاڪارو>هائوڪار.

مارئي عمر سان، هائوڪارئي نہ ڪري.

[1504]

ادا عمر! جيڪو مون سان عضوو لائي، ذات تنهن
ڪي ڪائي.

عضوو= لوٿو> لنوُ. ذات= نانگا> نانگ.

ادا عمر! جيڪو مون سان لنوُلائي، نانگ تنهن کي کائي.

[1505]

مون گاهہ اڇيئي ڪيا، ڪائي ڪين ڪنڌياس،
ذاتيون ٿي ويندياس، ڪاٽ پرينديس ڪينڪي.

گاهہ= سيٹُ. ڪائي=ٻياڻي. ذات=مري. ڪاٽ=
بانس>باس.

مون سيڻ اڳيئي ڪيا، پياني ڪين ڪنديا س،
مري جي ويندياس، ته بہ باس پريندين ڪينڪي.

[1506]

نالو ذات ٿيو، سو نہ **مرض** ميان!
نالو=جڳسو>جڳ +سُئو. ذات=سنگراس>
سگّ +راس. مرض=جِنُ.
جڳ سُئو سگّ راس ٿيو، سو نہ جِنُ ميان!

[1507]

نالو منهنجو **نالي** سان، **نالن** مجهہ ٿيو،
وکر هوندين **ڪامڻي، پنهنجو** نہ ڪندين پيو.
نالو=مگّيو>مگّڻو. نالو=ڪيت. نالو=چَتو>
چَتڻ. وکر=تِر>جيتر. ڪامڻي=جيئري.
پنهنجو=حق.
مگّڻو منهنجو ڪيت سان، چَتڻ منجهہ ٿيو،
جيتر هوندين جيئري، حق نہ ڪندين پيو.

[1508]

ذات وجين ميان سومرا، تون ٿو **ذات** ڪرين،
آءٌ **نالو** ناهيان، تون **ذات** ننہ ٿيءُ.
ذات=مري. ذات=مگّڻا>مگّڻو. نالو=راضي.
ذات=ڪهيري>قهري.
مري وجين ميان سومرا، تون ٿو مگّڻو ڪرين،
آءٌ راضي ناهيان، تون قهري نہ ٿيءُ.

[1509]

مرض اٽر هڪڙو، **راند جو** جيئنديس ڪين،
شهر ڪاچ اباڻن جو، **عيب** لائيندين ڪين.
مرض=دم. راند جو=جُڳ>ست جڳ. شهر=
لکپت>لک پت. ڪاچ=رهو>رهي. عيب=ٽِڪو.
دم اٽر هڪڙو، ست جڳ جيئنديس ڪين،
لک پت رهي اباڻن جي، آءٌ ٽِڪو لائيندين ڪين.

[1510]

مون ۾ مرون هڪڙو، ٻـ راند جا آءٌ نـ ڪنديـاس،
هـي شـهر مـارن جـو، پڪـي تـان نـ ڪنديـاس.

مرون=سهو>ساهـ. راند جا=جُڳ. شهر=لڪپت.
پڪي=ميري.

مـون ۾ سـاهـ هڪـڙو، ٻـ جـُـڳَ آءٌ نـ جئنديـاس،
هـيءَ لک پـت مـارن جـي، ميـري تـان نـ ڪنديـاس.

[1511]

گاهـ مـان ويندياس، ڪـائي ڪنديـس ڪينڪـي.

گاهـ=مريڙو>مري +ڙي. ڪائي=بانس +باس.
مري ڙي ويندياس، باس باسيندیس ڪينڪي.

[1512]

عمـر ٽـو گاهـ ڪـري، مـان وڻ چـوان تـ وات سـڙي.

گاهـ=وَس. وڻ=بانس>باسيان.
عمـر ٽـو وَسَ ڪـري، مـان باسـيان تـ وات سـڙي.

[1513]

ڪـُـهي ڪـاچ ڪريـن، تـ بـ نـالو نـ نـالي ونـانءِ.

ڪاچ=ڪباب. نالو=عمر. نالو=قبول>قبوليانءِ.
ڪـُـهي ڪبـاب ڪريـن، تـ بـ عمـر نـ قبوليـانءِ.

[1514]

لوهـ جون آءٌ نـ ٽيندياس، توڙي مون کي ڪاڻ جـا وجهيـن.

لوهـ جون=ساهميون>سامهون. ڪاڻ جا=وَڏَ.
سـامهون آءٌ نـ ٽيندياس، تـوڙي مـون ڪـي وَڏَ وجهيـن.

[1515]

نرنـانءٌ آڇ مَ سـومرا، نرنـان آءٌ مَ ڪنڊيـاس،
ذات ٽيندياس، تـ بـ ڪـاڻ ڪمـائيندیس ڪانـ.

نرنان=بخشو>بخششون. نرنان=قبول. ذات=
مري. ڪاڻ=بانس>باس.
بخششـون آڇ مَ سـومرا، قبـول آءٌ مَ ڪنديـاس،
مـري ويندیـاس، تـ بـ بـاس باسـيندیس ڪانـ.

[1516]

آءُ نالا، وٽ نالو، تنهنجي نالي ڏيان ٻن،
ماروئڙا مليرِ ۾، اهو کپڙو تا کن.

نالو=عمر.نالو=محبت. نالو=صحبت. کپڙو=گيگر>غم.

آءُ عمر، وٽ محبت، پر تنهنجي صحبت ڏيان ٻن،
ماروئڙا مليرِ ۾، اهو غم تا کن.

[1517]

هندو منهنجو ماءُ پيءُ، هندو سِر سندون،
عمر اسان جي ڏيهه ڏي، هندو کري ئي کونه.

هندو=جيسو>جئي +سو. هندو=لکي. هندو=هاسو>هائو.

جئي سو منهنجو ماءُ پيءُ، لکي سِر سندون،
عمر اسان جي ڏيهه ڏي، هائو کري ئي کونه.

[1518]

آءُ مِٺي جن جي، شل ذات ملان تن کي.

مٺي=والاريل، ذات=کوري.

آءُ والاريل جن جي، شل کوري ملان تن کي.

[1519]

نالو کر ته شهر ٽيئي، اسان جو نالو ئي نه.

نالو=ٻيجلو>ٻي جوءِ. شهر=گهارو. نالو=شيوو.

ٻي جوءِ کر ته (تو وٽ) گهاري، اسان جو شيووئي نه.

[1520]

مين نه لوهه دي تيڏي، تون چا لوهه دي کر.

لوهه دي=ٽجوڙي>جوڙ. لوهه دي=چاهي> چا +ٻي.

مين نه جوڙ تيڏي، تون چا ٻي کر.

[1521]

مان هِت درياءَ جو کريان، متان مارو هُت کپڙا تينِ.

درياءَ جو=وَرُ. کپڙا=کارا.

مان هِت وَر کريان، متان مارُو هُت کارا تينِ.

[1522]

اَن جي آڻ ميان سومرا! جا جر جي تو ساڻ.

اَن جي=كاسگي>كا +سگي. جر جي=
گهاري>گهاري.

كا سگي آڻ ميان سومرا! جا گهاري تو ساڻ.

[1523]

آءُ ڪپڙي جي سومرا! تون حاڪيماڻي آڻ.

ڪپڙي جي =انڌاري> ڏاري، حاڪيماڻي = كاسگي> كا +
سگي.

آءُ ڏاري سومرا! تون كا سگي آڻ.

[1524]

گهوڙي جي ذات ۾ آڻ، توكي آهي ڏُٽ جي
ميان سومرا!

گهوڙي جي=ڏُوڻ>ڏوڙي. ذات=كاهي>
كا +هي. ڏُٽ=لوڙهه.

ڏُوڙي كا هي آڻ، (جي) توكي آهي لوڙهه ميان سومرا!

[1525]

كامڻ كا آڻ، جيكا شهر تو سان، نالو نه مان.

كامڻ=ميري>مير>امير. شهر=گهارو>
گهاري. نالو=سيئو>سيوو.

امير كا آڻ، جيكا گهاري تو سان، سيوو نه مان.

[1526]

ذات مؤن كاني آڻ، مان آهيان حاڪيماڻي.

ذات=اُڇ>اُڇن. كاني=كانواني>كا +وني.
حاڪيماڻي=دڙي (دنگ تي لڳل)>گندڙي.

اُڇن (پاڻ) مؤن كا وني آڻ، مان آهيان گندڙي.

[1527]

نار نالي نه آءُ، نار نالي سا جر جي.

نار نالي=طوطل>تو +تُل. نار نالي=جادُل>
جا +تُل. جر جي=آڻ.

تو تُل نه آءُ، جا تُل، سا آڻ.

[1528]

اُٽ جيئن اسان وٽ ڪريئي ڪاڻ، اوهان وٽ ڪا **اُٽ جيئن ڪري!**

اُٽ جي=پهڪ>پ حق.

پ حق اسان وٽ ڪريئي ڪاڻ، اوهان وٽ ڪا پ حق ڪري!

[1529]

هندونالي لنگهيا ميان سومرا! **گڏ** وڻ ڪنهن نه ڪيا.

هندو نالو=ڪيسن>ڪي +سن. وَڻ=ٻائر>پ +وَر.

ڪي سن لنگهيا ميان سومرا! گڏ پ وَر ڪنهن نه ڪيا.

[1530]

نرناڻ ويندءِ سومرا، **ذات** ڪرين ٿو تون.

نرناڻ=هوشيار>حشر +محشر. ذات=ماسسَ>ماڻ +سسُ.

محشر ويندئي سومرا، ماڻ سسُ ڪرين ٿو تون.

[1531]

آڻ ته **ڪاڻيءَ جي** تنهنجي، تون ته **ڪاڻي نالو** ڪر.

ڪاڻيءَ(جي)=پيتي>پيئتي(پيءجي). ڪاڻي=ڏِگهي. نالو=نظر.

آڻ ته پئيتي تنهنجي، تون ته ڏِگهي نظر ڪر.

[1532]

ميان عمر! آڻ **راند جي** تنهنجي، تون ڪيئن ٿو **ذات** ڪرين؟

راند جي=پيٽي>پيڙ. ذات=جويا>جوءِ.

ميان عمر! آڻ پيڙ تنهنجي، تون ڪيئن ٿو جوءِ ڪرين؟

[1533]

جي **سُٽ شهر جون** سومرا! سي ڪيئن **ذاتيون** ٿين؟

سُٽ جون=سڳيون. شهر جون=پيٽيون>پيٽون. ذات=جويا>جويون.

جي سڳيون پيٽون سومرا! سي ڪيئن جويون ٿينِ؟

[1534]

ادا عمر! مرض، توکي چور جو چا؟

مرض=ماشرا (موت جي وقت نرڙ جو پگهر "ماشرات ٿيندي") > شرع. چور جو=جائز.

ادا عمر! مان شرع ۾ توکي جائز چا؟

[1535]

ڪَن جو لڇايان ڪيئن پلا، جو اٿم ٻنيءَ جو وَر،
پنهنجو پري ڪيئن ڪري قبوليان مان پَرُ.

ڪن جو=ڪُر، ٻنيءَ جو=ڪيٽ>ڪيت. پنهنجو=سيلُ. پَر=ڏاريو (عمر).

ڪُر لڇايان ڪيئن پلا، جو اُٿم ڪيت وَر،
سيلُ پري ڪيئن ڪري، قبوليان مان عمر.

[1536]

سڪ جو نہ لڇاءِ پنهنجو، ڪوڙ جو لڇاءِ مون،
ڏينهن دنيا آهي ڏُون، ذات وڃاءِ پنهنجي.

سڪ جو=ياڪر>ياءُ+ڪُر. ڪوڙ جو=مڪر>مَ+ڪُر. ذات=مشائخ>مَ+ساکَ.

ياءُ! ڪُر نہ لڇاءِ پنهنجو، مَ ڪُر لڇاءِ مون،
ڏينهن دنيا آهي ڏُون، مَ ساک وڃاءِ پنهنجي.

[1537]

عمر! تنهنجو حُقي جوءِ منهنجو حُقي جو آهي تہ ذات.

حقي جو=پيٽ>پيءُ. ذات=هڪڙا>هڪڙو.

عمر! تنهنجو پيءُ ءِ منهنجو پيءُ آهي تہ هڪڙو.

[1538]

تنهنجي انهن ذاتين کان، مون کي مال جا چگا.

ذات=سونهان>سهاڳن. مال جا=ڏوها>ڏهاڳ.

تنهنجي انهن سهاڳن کان، مون کي ڏهاڳ چگا.

[1539]

نالو هيئن ڙي سومرا، هاڻي نالو ٽئين.

نالو=عزيز. نالو=يزيد.

عزيز هئين ڏي سومرا، هاڻي يزيد ٿئين.

[1540]

کاني هٽ مَ لاءِ، نہ تہ مال جون کيان ٿي.

کاني=مُني>مون +ني. مال جون=گوريون.

مون ني هٽ مَ لاءِ، نہ تہ گوريون کيان ٿي.

[1541]

کامڙ پنهنجي سومرا، ماکوڻ **پولي** ڪر، مان **کي نار نالي** وڃي.

کامڙ=شڪيل>شڪل. پولي=دُوراني>دُور.

نار نالي=نڪي>نہ +ڪي.

شڪل پنهنجي سومرا، ماکوڻ دور ڪر، مان کي نہ ڪي وڃي.

[1542]

مقام جا آڇ نہ ميان سومرا، **ڏڻ جا** آءٌ نہ ڪندياس،

شهر ۾ نرنانءُ ٻُجهي، تنهن ڏي آءٌ ويندياس.

مقام جا=ڊپ. ڏڻ جا=سانگ>سانگا. شهر= ملير. نرنانءُ=ڪيت.

ڊپ آڇ نہ ميان سومرا، سانگا آءٌ نہ ڪندياس،

ملير ۾ ڪيت ٻُجهي، تنهن ڏي آءٌ ويندياس.

[1543]

تون **نالو** نہ رکندين سومرا! تہ منهنجو **نالو** بہ ٽيندو ڪين،

اڏ نالي ۾ زحمت ٽيندين، **نالو** بہ ٽيندئي ڪين.

نالو=سيل. نالو=جيئڻ. اڏ نالو=عالم. زحمت= بدنام. نالو=حاصل.

تون سيلُ نہ رکندين سومرا! تہ منهنجو جيئڻ بہ ٽيندو ڪين،

عالم ۾ بدنام ٽيندين، حاصل بہ ٽيندئي ڪين.

[1544]

نارنالي ميان سومرا! توکي **وڪر** ڪندا.

نار نالي=سيائي>سيئي. وڪر=ڪنڙو.

سيئي ميان سومرا! توکي ڪنڙو ڪندا.

[1545]

عمر! انهن **گهوڙي جن** کان، **مال جي** ڏين ها.

گهوڙي جا=قاعدا>قيدن. مال جي=گوئري>گوري.

عمر! انهن قيدن کان، گوري (زهر جي) ڏين ها.

[1546]

وڻ ڏي ويندين، **اَن** جي کين ٿيندين.

وَڻ=آمري>آءُ مري. اَن جو=تُهه>تنهنجي.

آءُ مري ويندين، تنهنجي کين ٿيندين.

[1547]

توڙي جا **رچ** کرين، **پولي** نه.

رچ=خونچو>خون چا. پولي=تنهنجي.

توڙي خون چا کرين، تنهنجي نه.

[1548]

ادا عمر! **کاڻ** ڪر، **حاڪيماڻي** نه ڪر.

کاڻ(جو) =محافو>معاف. حاڪيماڻي=حد.

ادا عمر! معاف ڪر، حد نه ڪر.

[1549]

نالو ڪر مَ سومرا! اهو **مرض** مارن کي.

نالو=شادي. مرض=دوکو.

شادي ڪر مَ سومرا! اهو دوکو مارن کي.

[1550]

ذات نه آهيان سومرا، **نالو** کريان ڪيئن؟

ذات=خشڪ>خوش. نالو=گهاتو>گهوٽ.

خوش نه آهيان سومرا، گهوٽُ کريان ڪيئن؟

[1551]

نالو منهنجو مليڑ ۾، هت **نالو** ڪيئن کريان؟

نالو=مگيلڏو>مگيندو. نالو=شادي.

مگيندو منهنجو مليڑ ۾، هت شادي ڪيئن کريان؟

[1552]

ادا عمر! منهنجي **نرنانءَ** جا، اجا آئٽي **مٽي جا** گهٽا.

نرنانءُ=مگڻ>مگڻو. مٽيءَ جا=شاهد(کاٽيءَ جي ماپ لاءِ وچ تي ڇڏيل دڙي.)

ادا عمر! منهنجي مگڻي جا، اجا اٽئي شاهد گهٽا.

[1553]

ذات جا مٽ ڪپڙا، **پوک جا** تان نہ ڪنديا‌س.

ذات=مگڻيجا. پوک جا=پيجا>پئي جا.

مگڻي جا مٽ ڪپڙا، پئي جا تان نہ ڪنديا‌س.

[1554]

ميان عمر! **ڪاڻي** چوان توکي، **پنهنجي** لڳي تو، **نرنان** آهي **ڪپڙ** ۾، **نرنان** آهي سچ.

ڪاڻي=سچي. پنهنجي=ڪاوڙ. نرنان=مارُو.

ڪپڙ(جو) =ملير. نرنان=مگيو.

ميان عمر! سچي چوان توکي، ڪاوڙ لڳي تو، مارو آهي ملير ۾، مگيو آهي سچ.

[1555]

تڙ ڏنو ڪر سومرا! ڏي **مٽال** مارن کي.

تڙ=ڏنگو. مال جو=سنگ>سڱ.

ڏنگ ڏنو ڪر سومرا! ڏي سڱ مارن کي.

[1556]

رڇ آڇ مَ سومرا! **نرنانءَ** آءٌ نہ ڪنديا‌س، **مال جون** ڪائينديا‌س، پر **وڙ** ڪنديس ڪينکي.

رڇ=پرڙ>پرڙو. نرنان=قبول. مال جون=گوريون(ڳاڙهيون ڏيگيون). وڙ=هيرڙ>هي رڙ.

پرڙو آڇ مَ سومرا! قبول آءٌ نہ ڪنديا‌س، گوريُون ڪائينديا‌س، پر هي رڙ ڪنديس ڪينکي.

[1557]

ڪپڙي جي پوئي ميان سومرا! **نالو** آڇ نہ مون.

ڪپڙي جي=ڳارَ. نالو=شادي.

ڳارَ پوئي ميان سومرا! شادي آڇ نہ مون.

[1558]

عمر! **نالو** مليو آهي مون، آءُ **لوهه** جي نہ، تون **مال** جو نہ ڏي.

نالو= کيت، لوهه جي=پرٽي. مال جو=ٽڪو.

عمر!کيت مليو آهي مون، آءُ پرٽي نہ، تون ٽڪو نہ ڏي.

[1559]

سومرا! تنهنجي سورن جي، مون **وکر** ئي ڪونهي،
ڪاٽ منهنجي من تي، سو **لوهه** ئي ڪونهي،
تڏهن ٿي پانيان، تہ **ڪاٽ لوهه** ئي ڪونهي.

وکر=ڪاٽو. ڪاٽ=رنجهه>رنج. لوهه(جا) =
تولا>تو +لاٽو. ڪاٽ=تُم>تو +مون. لوهه=
ڏاتُو>ڏاتو.

سومرا! تنهنجي سورن جو، مون ڪاٽوئي ڪونهي،
رنج منهنجي من تي، سو تو لاٽوئي ڪونهي،
تڏهن ٿي پانيان، تہ تو مون سان ڏاتو ئي ڪونهي.

[1560]

سنج آڇ نہ سومرا! مون کي **ڪپڙي جا** اَباڻن.

سنج=پرڻ>پرٽو. ڪپڙي جا=چاڪ.

پرٽو آڇ نہ سومرا! مون کي چاڪ اَباڻن.

[1561]

شهر جي چئو مون کي، **نالو** چوان تو،
مال جو وٽ **ذاتين** کان، جو **نالو** آهي تو.

شهر جي=پيٽي>پيٽ. نالو=دادُو>دادو(ياءُ).

مال جو=سڳ>سَگ ّ. ذات=سومرا>سومرن.

نالو=لائق.

پيٽ چئو مون کي، دادو چوان تو،
سَگ ّ وٽ سومرن کان، جو لائق آهي تو.

[1562]

شهر ڪر نہ سومرا، **شهر** چگوئي ناهہ،
چا ڪنديس تنهنجي **شهر** کي، **نالو** مون وٽ ناهہ.

شهر=بغداد. شهر=جهول>جهل. شهر=بخت.
نالو=خوشي.

بغداد کر نہ سومرا، اها جھل چگي ناهہ،
چا کندیس تنهنجي بخت کي، جو خوشي مون وٽ ناهہ.

[1563]

نالا نالن تي، پوک جا هُن مٽي،
رچ آچين ها سومرا، چگي ڳالهہ ٽئي.

نالو=گل. نالو=موڙ>موڙن. پوک جا=آيون>
آءُ+يُونءِ. رچ=پرڻ>پرڻجي.

گل موڙن تي ہَڏي، آءُ يونءِ هن مٽي،
پرڻجي اچين ها سومرا، چگي ڳالهہ ٽئي.

[1564]

کائين جون هڻ مَ سومرا! نالا نانءُ نہ کن،
جن جو کم رچن سان، مر تہ وڻ جن سان اچن.

کائين جون=سنڊيون. نالو=راجا. نانءُ=راڻو.
رچ=پرڻ. وڻ جا=موڙ.

سَنڊيون هڻ مَ سومرا! راجا راڻا ائين نہ کن،
جن جو کم پرڻي سان، مَرُ تہ موڙن سان اچن.

[1565]

مرونءَ جون کجن پنهنجن سان، ان جا کجن ذاتين سان.

مرون جون=هلاڻون. پنهنجا=جيسَ. اَن جا=
ٻائيتال. ذات=مهراج>راج>راجن.

هلاڻون کجن جيسن سان، ٻائيتال کجن نہ راجن سان.

[1566]

جتي پکي مارو کن، اُتي پکي ٽکي کونہ کو،
اها ريت نہ راجائن، جو پکي کونائين پاڻ کي.

پکي=شهباز. پکي=کانئرو. پکي=
پاپيهو>پاپي.

جتي شهباز مارو کن، اتي کانئر ٽکي کونہ کو،
اها ريت نہ راجائن، جو پاپي کونائين پاڻ کي.

[1567]

گل مال جا سومرا، توکان اڳي هندکا هئا،
تون **جر فقير جي** نه ڪر.

گل=ڪيسو>ڪي +سُئا. مال جا=ماها>
مان +هئا. هندکا=مارکا. جرجي=نئين>
نئين. فقير جي=ريت.

ڪي سُئا مان هئا سومرا، توکان اڳي مارکا هئا،
تون نئين ريت نه ڪر.

[1568]

جر حاڪم جو سومرا، **پيڙين** جيئن ٿيو.

جر جو=هيڏو. حاڪم جو=هاجو. پيڙيءَ(جي) =
نَـتَر (ناتاري)>نہ +تر.

هيڏو هاجو سومرا، نہ تر ہر ٿيو.

[1569]

اهي **وهڻن جا** نہ وِير، جو **جيٺ** لڃائين **ذات** ڪي.

وهڻ جو=وڙ. جيٺ=پوپٺ>پٺ. ذات=پنوهار.

اهي وَڙَ نہ وِير، جو پٺ لڃائين پنوهار جو.

[1570]

ذاتيون نالا جن ڏريا، **وڻ ۽ مرض جي** تن ڪئي.

ذاتيون=سما ۽ سومرا. وڻ جو=ٽارو. مرض جي=
سردي>سرندي.

سومرا ۽ سما نالا جن ڏريا، سرندیءَ ٽارا تن ڪيا.

[1571]

نالا اُهي چئجن، جي **پاڻي وڻ جا** ڪن.

نالو=بهادر. پاڻي=سَرد>سرندي. وڻ جا=ٽارا.

بهادر اُهي چئجن، جي سرندیءَ ٽارا ڪن.

[1572]

جبل جي پوئي ميان سومرا! **جيٽين** وجهه نہ مون.

جبل جي=ڇِپَ. جيٽ=مَهلو>محل.

ڇِپَ پوئي ميان سومرا! محلين وجهه نہ مون.

[1573]

نالا لنگهيا ميان سومرا، سُٽ جي کنهن نہ ڪئي.

نالو=عيسن>سنہ. سٽ جو=بَند.

سنہ لنگهيا ميان سومرا، بند کنهن نہ ڪئي.

[1574]

نرنالن جون اهي نہ **ڪامڙيون**، جي **نالن** تي **گهوڙن جون** ڪن.

نرنالو=صاحب>صاحبن. ڪامڙي=پَري>پريون.

نالو= راڄو> راڄن. گهوڙن جون= قُرڪُون

(تَنبَڙ واري حالت)>قُر +ڪَن.

صاحبن جون اهي نہ پَريون، جو راڄن تي قُرڪن.

[1575]

وڪر ميان سومرا، توکي شهر ڪيو، نالا جهلڻ ڪم اوهان جو هو، پر تو **نالي** اڳيون **ڏڻ** ويو.

وکر=ڪنڙو>ڪنڙي>ڪَن +ڙي. شهر=

ڪڏهرو. نالا=سما>سامون. نالو=ساماڻو>

ساماڻي. ڏڻ (جو) =وڙُ.

ڪنڙي ميان سومرا، توکي ڪڏهر ڪيو، سامون جهلڻ ڪم اوهان هو، پر تو ساماڻي اڳيون وڙ ويو.

[1576]

چور جي ڪري اڇي ڪپڙي جي ڪيئي، سا ڪيئن **نالو**؟

چور جي=قزاقي. ڪپڙي جي=گَٹُون (گوٹري)

نالو=ڦهيو>ڦهندي.

قزاقي ڪري تو اڇي گَٹُون ڪئي، سا ڪيئن ڦهندئي؟

[1577]

چوڙ **ڪُڙمڪا**، جو مان **ذاتئين** ويندياس.

ڪُڙمڪا=فرسا>قُر +سي. ذات=چارڻ.

چوڙ قُر، سي مان چارڻ ويندياس.

[1578]

گاهه اڳي ڪيم سومرا! **ڪائي** ڪانه ڪنڊياس.

گاهه=سيڙُ. ڪائي(جي) =ٻياڻي.

سيڙُ اڳي ڪيم سومرا! ٻيا ڻي ڪانه ڪنڊياس.

[1579]

عمر ادا! تو وٽ اڳي ٻه ڪا **وڻ ذات** هئي، يا آءٌ ٿي **وڻ ذات** ٿيان.

وڻ=ٻُوهه>ٻُو. ذات=ساڻي.

عمر ادا! تو وٽ اڳي ٻه ڪا ٻُوساڻي هئي، يا آءٌ ٿي ٻُوساڻجان؟

[1580]

عمر! تنهنجن **عضون** ۾، مون کي **پنهنجا** ٿا مارين.

عضوو=بغل>بنگلن. پنهنجا=اوجاڳا.

عمر! تنهنجن بنگلن ۾، مون کي اوجاڳا ٿا مارين.

[1581]

لوهه جون ڀڄ نه سومرا! **ڪاٽين** هڏ مَ پئو،

نه آهي **ڪاٽ** ڪنڊيءَ ۾، تڏهن توکي ناهي پئو.

لوهه جون=ڪارايون>ڪرايون. ڪاٽ جو=هٿيو>هٿين. ڪاٽ جو=وَرُ.

ڪَرايون ڀڄ نه سومرا! هٿين هڏ مَ پئو،

نه آهي ور ڪنڊيءَ ۾، تڏهن توکي ناهي پئو.

[1582]

مارو ته منهنجا **حاڪيماڻا، ولايت** ڪر نه تن سان.

حاڪيماڻا=سپاهي. ولايت=اُڇ>اُڃاڻ.

مارو ته منهنجا سپاهي، اُڃاڻ نه ڪر تن سان.

[1583]

مرون ڏسي **ڪُتي جو** نه هڻ، اڳيان ٻه **نرنانءَ** اٽئي.

مرون(جي) =هڪل>هيڪلي. ڪتي جو=جهٽ.

نرنانءَ=راڇو>راڇ.

هيڪلي ڏسي جهٽ نه هڻ، اڳيان ٻه راڇ اٽئي.

[1584]

جي **ذات پولي** هجن ها، تہ **لوهہ جي** وجهنئي ها.

ذات=مارُو. پولي=ڪول (ويجها). لوهہ جي=ڪَتَ>ڪُتّي.

جي مارو ڪولِ هجن ها، تہ ڪُتّي وجهنئي ها.

[1585]

عمر! **شڪار وارا** ڪونہ هئا، نہ تہ **ڪاني** ڪنئي ها.

شڪار وارا= پهتا. ڪانيءَ جو=لَڪُ>پلڪ.

عمر! (مارو) پهتا ڪونہ هئا، نہ تہ پَلڪَ ڪنئي ها.

[1586]

عمر! منهنجا گڏجنئي ها، تہ **چمر جو** ڪنئي ها.

چمر جو=مَڙهہ.

عمر! منهنجا (مائٽ)گڏجنئي ها، تہ مڙهہ ڪنئي ها.

[1587]

ادا عمر! **پوڪ جي** ڪري آئين، تو ۾ **گاهہ جو** هو،

مارن ۾ **مال جي** ڪانہ هئي، نہ تہ **وڪر** ڪنئي ها.

پوڪ جي=قِسط>ڪستُ. گاهہ جو=ڪير.

مال جي=پهر. وڪر=ناس.

ادا عمر! ڪست ڪري آئين، تو ۾ ڪير هو،

مارن ۾ پهر ڪانِ هئي، نہ تہ ناس ڪنئي ها.

[1588]

ڪاڻ تي پنهنجو هجي ها، تہ **عضوي ٻار جي**

ٽئي ها سومرا!

ڪاڻ جو=ڪُوهو>ڪوهہ. پنهنجو=وارث.

عضوو=سسي. ٻار جي=لڙڪي.

ڪوهہ تي وارث هجي ها، تہ سسي لڙڪئي ها سومرا!

[1589]

جي **ڪا لوهہ جي** پوي ها، تہ مارو اڇي هت **ڪاڻ جا** ٽين ها.

لوهہ جي=ڪَل. ڪاڻ جا=ڪوڙ.

جي ڪا ڪَل پوي ها، تہ مارو اڇي هت ڪوڙ ٽين ها.

[1590]

انهي جنگ جوڙي نرنان، ذاتين ڪڪ پوءِ،
تہ درياءَ ۾ هٿيار جو، مقام جي تهان پوءِ،
پوءِ شهر جبل هوءِ، ڪي ڏينهن ڪپڙي جن ۾.

جنگ جو= سُرسلو> سُرسلي. نرنان= سومر>
سومرا. ذات=پنهوار. ڪڪ=ڪَل. درياءَ جو=
ڪپ>ڪپينئي. هٿيار=ڪهاڙو. مقام جي=سر.
شهر=راڄ. جبل=روهہ>روءِ. ڪپڙي جو=ڪوٽ.

انهي سُرسلي جي ڙي سومرا، ڪَل پنهوارن پوءِ،
تہ ڪپينئي ها ڪهاڙن سين، سُر تهان پوءِ،
پوءِ راڄ تولاءِ روءِ، ڪي ڏينهن انهيءَ ڪوٽ ۾.

[1591]

مرض جي ڪري، مرون جي آندءِ، ڪپڙي جهنگ جي
مَ پيانئج سومرا!

مرض جي=سوڙهيءَ گهُٽَ. مرونءَ جي=سَٽ.
ڪپڙو=صفا. جهنگ جي=سج.

سوڙهيءَ گهُٽَ ڪري، سٽ ڏيئي آندءِ، تڏهن صفا سج
مَ پيانئج سومرا!

[1592]

شل شهر ڪاڻي ٿيئي، عضوي جي ڪر نہ مون سان.

شهر=ڏينگو. ڪاڻي=ڏيري. عضوي جي=تَري>ايتري.

شل ڏينگو ڏيري ٿيئني، ايتري ڪر نہ مَون سان.

[1593]

جهُڙ جا پونئي سومرا، مال جا وڃئي شال!

جهُڙ جا=هاگام. مال جا=دوڙ.

ها گام پونئي سومرا، دوڙ وڃئي شال!

[1594]

جيڪا تو مرض جي، سا حاڪيماڻي اچيئي شال!

مرض=پٽري. حاڪيماڻي=پيش.

جيڪا تو پٽري، سا پيش اچيئي شال!

[1595]

شهر تنهنجو سومرا، مان **پن ذاتين** کي ڏيندیس.

شهر=ٻيراني. پ ذاتيون=هڪ ذات ڪوري.

ٻي ذات=ڪُتڙا.

ٻيرا ني تنهنجا سومرا، ڪوري ڪُتڙن کي ڏيندیس.

[1596]

متيءَ جن ۾ پوين سومرا، ڏي **جيت** موکل.

متيءَ جا=ڏاوَ(سرن جا ننڍا ٽڪر. جي اوساريءَ ۾ ڪمر اچن)>ايڏاوَ. جيت=اصيل>اصل.

ايڏاوَن ۾ پوين سومرا، ڏي اصل موکل.

[1597]

عمر ري **نرنان**، ڏي **حاڪيماڻي** يا **ذات** ڪر.

نرنان=سوپو>سويا. حاڪيماڻي=مهلت. ذات= ڪُهاوڙ>ڪُهيا +وڙ.

عمر بي سويا، ڏي مهلت يا ڪهيا وڙ ڪر.

[1598]

لوهه جي پوئي ميان سومرا! مون کي **ڪپڙي** موکل ڏي.

لوهه جي=ڪوڏر>ڪو +ڏُر. ڪپڙو=ملير.

ڪو ڏُر پوئي ميان سومرا! مون کي ملير موکل ڏي.

[1599]

ڪاڻ جا پونئي ڙي سومرا! مون کي **لوهه جي**.

ڪاڻ جا=ڏندڻ. لوهه جو=زبانو> زبانئرن.

ڏندڻ پونئي ڙي سومرا! مون کي زبانئون موکل ڏي.

[1600]

نرنانءَ سڏائين سومرا، تو **ذات مال جو** ڪيئن، **پنهنجي ملڪ جي** هيئن، تنهنجو **ڪاڇ جو** مونکي **نالا**.

نرنانءَ=اشرف>اشراف. ذات=شَر>شرم.

مال جو=وڪيو. پنهنجي=آهه>آهي. ملڪ جي= ڏينهن رات. ڪاڇ جو=داغ. نالو=سؤمرو.

اشراف سڏائين سومرا، تو شرم وڪيو ڪيئن، آهي راتو ڏينهن، تنهنجو داغ مون کي سومرا.

[1601]

ڪاٺ نہ بچئي سومرا! شل **وڪر** وڃئي،
تو اسان کي ڇو **مال جن** ۾ وڌو؟

ڪاٺ جو=وانگي. وکر=مُرداسنگ>مردو.
مال جا=ڇوڙا>وڇوڙن.

وانگي نہ بچئي سومرا، شل مردو وڃئي،
تو اسان کي ڇو وڇوڙن ۾ وڌو؟

[1602]

وکر پويئي ميان سومرا، **شهر** اچين ڇو!

وکر=ڇوڙ>ڇوڙنگ. شهر=ماڏو>مان +ڏي.

ڇوڙنگ پويئي ميان سومرا، مان ڏي اچين ڇو!

[1603]

لوهہ جا پونئي ميان سومرا، اچيو **لوهہ جا** پون،
انهن **لوهہ جن** مان ڪڍي، من مون کي مارو نين.

لوهہ جا=ڏول.

ڏول پونئي ميان سومرا، اچيو ڏول پون،
انهن ڏولن مان ڪڍي، من مون کي مارو نين.

[1604]

ڪٽڪيون پونئي سومرا، تون **ڪَٽڪيون** آڻين ڪيئن،
توکي راتو ڏينهن، آهن **ڪَٽڪيون** من ۾.

ڪَٽڪيون= ڇُروُن> ڇُريون. ڪَٽڪيون=
بَڏيون>ٻڏيو. ڪَٽڪيون=ٻانڊيون>ٻانهون +
ڏٽڻيون.

ڇُريون پونئي سومرا، تون بَڏيو آڻين ڪيئن،
توکي راتو ڏينهن، آهن ٻانهون ڏٽڻيون من ۾.

[1605]

وڻ جون وڃئي ميان سومرا! **اُپ جي** مون تان لاهہ.

وڻ جون=پاڙون. اُپ جي=ڪارنهن.

پاڙون وڃئي ميان سومرا! ڪارنهن مون تان لاهہ.

[1606]

وکر وڃئي ميان سومرا، **اُپ جي** مون تان لاهه.

وکر=صابڙ>سو +بُڙ. اُپ جي=کاراڙ.

سو بُڙ وڃئي ميان سومرا، کاراڙ مون تان لاهه.

[1607]

وکر وڃئي ميان سومرا! **مال جو** نہ بچئي کو.

وکر=صابڙ>سو +بڙ. مال جو=بُج.

سو بُڙ وڃئي ميان سومرا! بُج نہ بچئي کو.

[1608]

وکر وڃئي ميان سومرا، **تڙ جا** تان ڪجن،

مال جا ڏئي اسان کي، سي **ڪپڑي** تان نہ لهن.

وکر=صابڙ>سو +بُڙ. تڙ جو=نهڙ>ڏهن.

مال جا=داغ. ڪپڑو=ڏوتو>ڏوتي.

سو بُڙ وڃئي ميان سومرا، جيئن ڏهن تيئن ڪجن،

جي داغ ڏنئي اسان کي، سي ڏوتي تان نہ لهن.

[1609]

وڙ وڃئي ميان سومرا، **کاڻ** نہ بچئي کو،

مون کي آڻي تو، **مال جن** ۾ ڇو وڌو!

وڙ=ڇمون>ڇم. کاڻ=بُنڊ. مال جا=

ڇوڙا>ويوڙا.

ڇم وجيئي ميان سومرا، بُنڊ نہ بچيئي کو،

مون کي آڻي تو، ويوڙن ۾ ڇو وڌو!

[1610]

وڙ وڃئي ميان سومرا! **سُٽ** نہ بچئي کو،

مون کي آڻي تو، هٽ **مرضن** ۾ وڌو.

وڙ=سرُ>سِرُ. سُٽ جو=بڙ. مرض=سور>

سُورن.

سِرُ وڃئي ميان سومرا! بُڙ نہ بچئي کو،

مون کي آڻي تو، هٽ سُورن ۾ وڌو.

[1611]

راند ڪيف جا سومرا! تو **جرَ جو** آندو ڪيئن،
مون کي راتو ڏينهن، آهي **مال جوئي** من ۾.

راند جو=خانو. ڪيف جو=خراب. جر جو=
چاڙهو. مال جو=اوسيڙو.

خانو خراب ٿيئي سومرا! تو چاڙهي آندو ڪيئن،
مون کي راتو ڏينهن، آهي اوسيئڙو من ۾.

[1612]

جر جون پونئي سومرا! **مال جي** آندئي ڪيئن،
مون کي راتو ڏينهن، آهي **نالو** من ۾.

جر جون=سيرون. مال جي=ٻڌي. نالو=موٽڻ.

سيرون پونئي سومرا! ٻَڌي آندئي ڪيئن،
مون کي راتو ڏينهن، آهي موٽڻ من ۾.

[1613]

ڍنڊ ڪاڻ ڪائنئي ميان سومرا، **ڏڻ جو** آڻي ڪيئن،
مون کي راتو ڏينهن، آهي **مرد** من ۾.

ڍنڊ=ڪاري. ڪاڻ(جو) =هَل(هر). ڏڻ جو=
بَندِيو>بندِيئي. مرد=موٽڻ.

ڪاريهل ڪائينئي ميان سومرا، بندِيئي آڻي ڪيئن،
مون کي راتو ڏينهن، آهي موٽڻ من ۾.

[1614]

جيت ڪائني ميان سومرا، **ڪاڻ** نہ بچئي ڪو.

جيت=ڪاريهر. ڪاڻ=وانگي.

ڪاريهر ڪائني ميان سومرا، وانگي نہ بچئي ڪو.

[1615]

اَن جو پوئي ميان سومرا! **جر جي** بچئي ڪين.

اَن جو=تُوتَڙ(تُهه). جر جي=پوئڪي>
پوءِ ڪي.

تُوتَڙَ پوئي ميان سومرا! پوءِ ڪي بچئي ڪين.

[1616]

ذات وجين ميان سومرا! کپڑي جو کيئي مون.

ذات=مري. کپڑي جو=رَئو>گلارو.

مري وجين ميان سومرا! گلارو کيئي مون.

[1617]

کو لوهه پوئي ميان سومرا، تو وڻ جي آندي کيئن!

لوهه(جي) =کوڏر. وڻ=کُنوار پوٽي>کنواري.

کو ڏُرُ پوئي ميان سومرا، تو کنواري آندي کيئن؟

[1618]

مٽيءَ جو وجئي ميان سومرا، تو ذات جي آندي کيئن!

مٽيءَ جو=تَنُور>نُورُ. ذات جي=تُنياڻي>

تو +نياڻي.

نُور وجئي ميان سومرا، تو نياڻي آندي کيئن.

[1619]

بچ پڃنئي ميان سومرا، کپڑو نہ بچئي کو.

بچ=ککڑا>کي کَڙا. کپڑو=کوٽ.

کي کڙا پڃنئي ميان سومرا، کوٽ نہ بچئي کو.

[1620]

عمر شال مال جا پونئي.

مال جا=گهوڙا.

عمر شال گهوڙا پونئي.

[1621]

هندکو وجئي ميان سومرا، شل نالو ٽئين کين!

هندکو=رام>آرام. نالو=سکيو.

آرام وجئي ميان سومرا، شل سکيو ٽئين کين!

[1622]

نرنانءَ وجئي ميان سومرا، تڏهن کا ذات پوئي.

نرنان=موسن>مون +سنہ. ذات=دُر>قدر.

مون سنہ وجئي ميان سومرا، تڏهن کو قدر پوئي.

[1623]

سُٽ جون وڃي سومرا، هي **لوهہ جا** مون ٽوڙ لاهہ.

سُٽ جون=پيڙهيون. لوهہ جا=مارا.

پيڙهيون وڃي سومرا، هي مارا مون تان لاهہ.

[1624]

گاهہ ٽئين ميان سومرا! مون تان **جر جا** لاهہ.

گاهہ=چٽ. جر جا=لُڙ.

چَٽُ ٽيئن ميان سومرا! مون تان (هي)لُڙ لاهہ.

[1625]

ڪڪ جر جون پونئي سومرا، مون تان **پاٽي وارا** لاهہ.

ڪڪ جا=سر. جر جون=واهيون. پاٽي وارا=لُڙَ.

سرواهيون پونئي سومرا! مون تان (هي) لُڙ لاهہ.

[1626]

ڪاٽ جا پونئي ميان سومرا، مون تان **لوهہ جا** لاهہ.

ڪاٽ جا=اَرٽ. لوهہ جا=ڪرٽ.

اَرٽ پونئي ميان سومرا، مون تان ڪَرٽ لاهہ.

[1627]

لوهہ جا پونئي ميان سومرا، **اَن جا** مون تان لاهہ.

لوهہ جا=ڪنگڻ. اَن جا=لنگهڻ.

ڪنگڻ پونئي ميان سومرا، لنگهڻ مون تان لاهہ.

[1628]

ادا عمر! **ڏينهن** پوئي، **ڏينهن** مون تان لاهہ.

ڏينهن=حشر. ڏينهن=محشر.

ادا عمر! حشر پوئي، محشر مون تان لاهہ.

[1629]

لوهہ جا پونئي ميان سومرا،هي **ذاتيون** مون تان لاهہ.

لوهہ جا=برمان. ذات=ڏچر>ڏچا.

برمان پونئي ميان سومرا، هي ڏچا مون تان لاهہ.

[1630]

اُپ جون پونئي ميان سومرا! **شل ذات** وڃين.

اُپ جون=اورڪون. ذات=ڳاها>ڳاهجي.
اورڪون پونئي ميان سومرا! شل ڳاهجي وجين.

[1631]

جڏهن **نرنانءَ** ٽي **وڻ** ٽيو، تڏهن **نارنان** هجان ها،
تہ **گاهہ واريندي، عضوي جو** ڏيانس ها.

نرنانءَ=عمر. وڻ=ڇميو. نارنان=حڪيمان>
حقي ماءُ. گاهہ=ناڙو. واريندي=موڙيندي.
عضوي جو=ٻُنهن.

جڏهن عمر ٽي ڇميو، تڏهن حقي ماءُ هجان ها،
تہ ناڙو موڙيندي، نبُنهن ڏيانس ها.

[1632]

اي **ذات گاهہ** ڪپيندڙ، تو **هٿ جو** چونہ ڏنو عمرکي؟
ذات=دايا>دائي. گاهہ=ناڙو. هٿ جو=گهُٽو.
اي دائي! ناڙو وڍيندڙ، تو گهُٽو چو نہ ڏنو عمر کي؟

[1633]

جڏهن عمر پئي **ڪپڙا** ڪيا، تڏهن **ڪپڙو** ڪنهن نہ اُتو.
ڪپڙو=اُبتو>اُبتا. ڪپڙو=سُبتو.
جڏهن عمر پئي اُبتا ڪيا، تڏهن سُبتو ڪنهن نہ اُتو.

[1634]

سي **ڪاٺ جا** ميہ عمرا! جن **نرنانءَ** مون هٿي.
ڪاٺ جا=مُنيا>مُنا. نرنان=آندو.
سي مُنا ميہ عمرا! جن آندو مون هٿي.

[1635]

ڳالهہ چوانءِ ميان سومرا! جي **عضوي** لايين تون،
تهان پوءِ مون، **اُڻن شهر** جي ڇڏيين.
ڳالهہ(جي) =نصيحت. عضوو=دل. اُڻن(جو) =
ساڳو>ساڳي. شهر جي=جاءِ.
نصيحت ڪريين ميان سومرا! جي دل(سان) لايين تون،
تهان پوءِ مون، ساڳي جاءِ ڇڏيين.

[1636]

لهي وج انهيءَ لوهه تان، توکي نالو، نالو ڏي.

لوهه جو=بُرج. نالو=هادي. نالو=هدايت.

لهي وج انهي برج تان، توکي هادي هدايت ڏي.

[1637]

لوهه تي راڄ ويهار، گهر جي ڏي نه تن کي.

لوهه=ريهو>ريهي. گهر جي=کارنهن.

ريهي راڄ ويهار، کارنهن ڏي نه تن کي.

[1638]

راند جون ذاتين سان ڏجن، نه کجن کائن سان حڪيماڻا،

جيئن نانوَ نرنانون جا، تيئن مارو سونهن مس،

ڏيئي دلاسن دس، لوهه جي نانءَ ويهار سومرا!

راند جون=جوڙون. ذات=جوسي>جيسين. کائي=هيڻي. حڪيماڻا=حسد. نانءَ=گاهي. نرنانوَ =درگاهي.لوهه جي= ريهه. نانءَ=راڄ.

جوڙون جيسَن سان ڏجن، نه کجن هيڻن سان حسد،

جيئن گاهي درگاهي، تيئن مارو سونهن مس،

ڏيئي دلاسن دس، ريهي راڄ ويهار سومرا!

[1639]

ادا عمر! لوهه جا انهن سان کر، جيکي انهيءَ اَن جون هجن.

لوهه جا=کَرڻَ. ان جي=ڇال.

ادا عمر! کرڻ انهن سان کر، جيکي انهيءَ ڇال جون هجن.

[1640]

ذات ذات کي ذات جيئن آهي، سا کيئن ذات سومرا!

ذات=رعيت. ذات=حاکم. ذات=پڇڙا>پڇڙن.

ذات=تَکيا>تکين.

رعيت حاکم کي پڇڙن جيئن آهي، سا کيئن تکين سومرا!

[1641]

ادا عمر! مون کي وڻ آهي تہ تون ذات آهين.

وڻ=کين>يقين. ذات=صراف>اشراف.

ادا عمر! مون کي يقين آهي تہ تون اَشراف آهين.

[1642]

ادا عمر! مون کي تہ ڪتي جي، تون چوين تہ اجان ڪپڙي جي.

ڪُتي جي=ٽٽڪ. ڪپڙي جي=گهاري>گهار.

ادا عمر! مون کي تہ تَـٽڪ (مارن جي)، تون چوين تہ اجان گهارِ.

[1643]

نالي سان نالو، عمر! نالوئي نہ.

نالو=مولو>مون. نالو=مرڪڻ. نالو=شيوو.

مون سان مرڪڻ، عمر! شيووئي نہ.

[1644]

چر جي آهيان ميان سومرا، چر جي ڪر نہ تون.

چر جي=نَـط>امانت. چر جي=نَـط>خيانت.

امانت آهيان ميان سومرا، خيانت ڪر نہ تون.

[1645]

نالو ٿي حاڪم جو نہ ڪر، نہ تہ ملڪ ٿي ويندين.

نالو=ظالم. حاڪم جو=ظلم. ملڪ=تباهہ.

ظالم ٿي ظلم نہ ڪر، نہ تہ تباهہ ٿي ويندين.

[1646]

وڻ ڏسي نالو نہ ٿي، اڳيان مچي زور آهي.

وڻ=سورت>صورت. نالو=ظالم. مچي=

هَـڪَـرُ>حاڪر.

صورت ڏسي ظالم نہ ٿي، اڳيان حاڪر زور آهي.

[1647]

علم وارا! مون سان علم واري نہ ڪر، متان علم وارو اچئي.

علم (جي) =زير>زوراوَر. علم (جي) =زبر>
زورزَبر>علم (جو) =پيشُ.
زوراور! مون سان زور زبر نہ ڪر، متان پيش اچئي.

[1648]

نالا نام تنهنجا، آهن **نالا نام** تو،
نام ڪرين ٿو چو، **نالي نام** ڪندين ڪينڪي.
نالا=نوڪر. نام=چاڪر. نالا=سندا. نام=رعايا.
نام=هيبت. نالا=مارو. نام=ناموس.
نوڪر چاڪر تنهنجا، آهن سندا رعايا تو،
هيبت ڪرين ٿو چو، مارُو ناموس ڪندئي ڪينڪي.

[1649]

هت تہ **نالا نانءُ** وٺ تو، هت بہ **نالا نانءُ** تو،
سي **نالا نالن** تي ڪين هئا، تو **نانءُ** ڏرين ٿو چو؟
نالا= نوڪر. نانءُ= چاڪر. نالا= سانگي. نانءُ=
پرتو>پرتا. نالو=مارو. نالا=مَواس (زورائتا، مَواڙ)
نانءُ=هيبت>هيبتون.
هِت بہ نوڪر چاڪر وٺ تو، هُت بہ سانگي پرتا تو،
سي مارو مواس ئي ڪين ها، تون هيبتون ڪرين ٿو چو؟

[1650]

ادا عمر! هت تہ **ذات** ٿي، ڪا **ڪاڻي نالو** ڪر.
ذات=مانجهي>مانجهاندو. ڪاڻي=ڏگهي.
نالو=نظر.
ادا عمر! هت تہ مانجهاندو ٿي، ڪا ڏگهي نظر ڪر.

[1651]

هت تون ٿو **جنگيون** ڪرين، اڳيان **ڪاٺ جن** ۾
مال جا اٿئي.
جنگ جو=اولاٽو. ڪاٺ جو=ڳجهہ>ڳجهن.
مال جو=چاٽو>پچاٽو.
هِت تون ٿو اولاٽا ڪرين، اڳيان ڳجهن ۾ پچاٽو اٿئي.

[1652]

ادا عمر! انهيءَ وڻ ٿون تندئون چمر جو وجئي.

وڻ=آڪ. تند=لئون. چمر جو=مَڙهه.

ادا عمر! انهيءَ عقلوئن مَڙهه وجئي.

[1653]

ذات ۾ ڪپڙو ٿئين، تون ڪي ذات.

ذات=سامي. ڪپڙو=سوڙهو. ذات=سڪ.

ساميءَ ۾ سوڙهو ٿئين، تون ڪي سُڪ.

[1654]

رات ڪيئي سومرا، مَنَ کو ڏينهن ٿئي.

رات=ڪاري. ڏينهن=آڇر>آڇار.

ڪاري ڪيئي سومرا! من کو آڇار ٿئي.

[1655]

جڏهن ڏينهن ٿيندو، تڏهن ڪاڪ ڪنديسانءِ سومرا!

ڏينهن=آڇر>آڇار. ڪاڪ=سنئون.

جڏهن آڇار ٿيندو، تڏهن سنئون ڪنديسان سومرا!

[1656]

ادا عمر! تنهنجي ڏيهه تي اها ڪاڻي ناهي، جنهن سان ڪاڇ ڪريان.

ڪاڻي=ونگي>وانگي. ڪاڇ=آڇار.

ادا عمر! تنهنجي ڏيهه تي اهو وانگي ناهي، جنهن سان آڇار ڪريان.

[1657]

اُهي نالا آڻ، جيڪي لوهه جي ته ڪن.

نالا=امين. لوهه جو=پرُوڙ>پروڙ.

اُهي اَميون آڻ، جيڪي پروڙ ته ڪن.

[1658]

رڇ پاڻيءَ جي ڪان پڇ عورت ٿون ته عورت ڪير آهي؟

رچ=ڪرسيا>ڪر +سيا. پاڻيءَ جو=گڏون>
گڏ. عورت=اميا>امينئون. عورت=اُتما>اتر.
ڪر سيا گڏ، پچ اَمينئون تہ اُتم ڪير آهي؟

[1659]

ڪاچ ڪر ميان سومرا! توتي شهر ڪندا.

ڪاچ=آچار. شهر=لکپت>لک +پت.
آچار ڪر ميان سومرا! توتي لَکَ پَت ڪندا.

[1660]

ذات لڳئي ميان سومرا! تہ نالو ٽينڊون.

ذات=آهڻ>آهہ +پُنئي. نالو=امين.
آهہ پُنئي ميان سومرا! تہ اَمين ٽينڊون.

مارئيءَ جو وطن ۽ ويڙهيچن کي سارڻ

[1661]

ادا عمرا! ڏڪ پر ڪٽڪ نہ.

ڏڪ=شرع. ڪٽڪ=لُٽ.
ادا عمرا! رهہ شرع، پر لُٽ نہ.

[1662]

علم جي آئي مارئي وهٽ جا ڇڏي،
پوءِ هاڻي کو هجي، جو ڪري راند ڪائيءَ سان.

علم=مسين. وهٽ جا=ايال>عيال. راند=ميلو.
ڪائي=ڏوئي>ماڏوئيءَ.
مسين آئي مارئي، عيال ڇڏي،
پوءِ هاڻي کو هجي، جو ڪري ميلو ماڏوئيءَ سان.

[1663]

وڻ جون وتن ميان سومرا، ڪپڑي تي ڪيئي.

وڻ جون=ڇڑيون>ڇُڑيون. ڪپڑو=پَٽ>پَٽن.
ڇُڑيون وتن ميان سومرا! پَٽن تي ڪيئي.

[1664]

وڻ جون وجن مال سان، عمرا! پوک جي نہ ڪن.

وڻ جون=جڙيون. مال=چيلا. پوک جي=
اول>اُلکو.
چڙيون وجن چيلن سان، عمر! اُلکوئي نہ کن.

[1665]

ليکي ۽ سور ۾ آڻي، تو **راند جي** ڪئي ميان سومرا!
هت تو **ذاتيون** ڪرين، اتي مارو **نالو** ڪندا.
ليکي جي=پُل. سور جي=چُک. راند جي=
لڪائي. ذات جا=مذاق>مزا. نالو=سڪيو.
پُل چُک ۾ آڻي، تو لڪائي ميان سومرا!
هت تو مزا ڪرين، اتي مارُو (مون لاءِ) سڪندا.

[1666]

پکي ساريم سومرا! جنهن مون کي **ڪاچ جي** ڏني.
پکي=هُماءِ>هوءَ +ماءِ. ڪاچ جي=ڇڄ.
هوءَ ماءِ ساريم سومرا! جنهن مون کي ڇڄ ڏني.

ٽر

[1667]

پکي ڪائين ميان سومرا! **ذاتيون** منجهہ رهن،
مال انهن جا سومرا! **راڳن** منجهہ چرن.
پکي=گُرڙ. ذات جا=يَٽ>پِٽ. راڳ=ڏُهر.
گرڙ ڪائين ميان سومرا! پِٽن منجهہ رهن،
مال انهن جا سومرا! ڏُهرن منجهہ چرن.

[1668]

ڪپڙجي ڪري آندءِ ميان سومرا! **گهہ** تي موڪل ڏي.
ڪپڙ جي=پانڊٽي>پانهن ڏوٽي. گهہ=مُرکي.
پانهن ڏوٽي آندءِ ميان سومرا! (هاٿي)مُرکي موڪل ڏي.

[1669]

نرنان تہ منهنجا **نرنان** آهن، پر قسمت قيد ڪيو.
نرنان=مارو. نرنان=منو.
مارو تہ منهنجا منا آهن، پر قسمت قيد ڪيو.

[1670]

عمر! انهيءَ جاءِ تي مارو مون لاءِ، **ڪاڻي ذات ڪن.**

ڪاڻي= اُڏهڻي(ڏڪَ = ڪنيار ٽانون ڪي ٽپڻ
وقت ٽيڪ طور ڏيڻ)>او +ڏهاڻي. ذات=گهمرا.

عمر! انهيءَ جاءِ تي مارو مون لاءِ اُوڏهاڻي گهمرا ڪن.

[1671]

جهليو **درياءَ زمين جي**، آءٌ **ڏينهن جي** هياس،
آڻي **نرنائءَ ڪپڙي** ۾، **پنهنجي حاڪم جو** ڪياس،
تنهان پوءِ ٽياس، **ذاتين نالي** لاءِ.

درياءَ جي=پَر. زمين جي=پِٺ. ڏينهن جي=
مُرڪ. نرنائءَ= عمر. ڪپڙي جو= ڪوٽ.
پنهنجي=قسمت. حاڪم جو=قيد. ذات=مشتاق.
نالو=مارو.

جهليو پَر پٺ جي، آءٌ مرڪندي هياس،
آڻي عمر ڪوٽ ۾، قسمت قيد ڪياس،
تنهان پوءِ ٽياس، مشتاقي مارن لاءِ.

[1672]

تون **ذات ڪر**، هو **ذات** ڪندا.

ذات=ڪيهر>قهر +نہ. ذات=هَهَا>هاءِ هاءِ.

تون قهر نہ ڪر، هو هاءِ هاءِ ڪندا.

[1673]

ڪاڇ ٿون تنهنجي سومرا! **وڻ جيءَ** تي نہ **ڪپڑا**.

ڪاڇ=ڏاڪون>ڏاءُ +ڪوئن. وڻ جي=پُسي.
ڪپڑو=پهراڻ>پهرن.

ڏاءُ ڪوئن تنهنجي سومرا! پُسيءَ تي نہ پهرن.

[1674]

ٻن ڳهن ڪوئن ميان سومرا! مارو ٽا **مال جا** ڪن.

ٻه ڳهه=طوق>تو +هار>قهار. مال جا=ڦر> ڦَڙ.

تو قهارئون ميان سومرا! مارو ٽا ڦڙڪن.

[1675]

ڳونـاڻو ڳـوڻ منهنجـو آهـي رسـو مـارن سـان.

ڳوڻ=ڪلڻ. ڳوڻ=خاشو. رسي جو = مرڪ.

ڪلـڻ خاشـو، منهنجـو آهـي مـرڪ مـارن سـان.

[1676]

ڪپـڑو مـارن مـن ۾، **نـالو** ڪـن ٿـي ڪونـ.

ڪپڑو=قلمي(ٻيڙيءَ جو جهنڊو)>ڪلمون.

نالو=ٻيجل>ٻي +جهل.

ڪلمـون مـارن مـن ۾، ٻـي جهـل ڪـن ٿـي ڪونـ.

[1677]

ڏڻ جون سڀيو سومرا! مون کي **ڏڻ جون** اڇيو پُـون،

ڏڻ جـن منجهـان سـومرا! مـن مـارو مـون کـي نيـن،

هُـتي **ڏڻ جـن** مٿي سـومرا! ٻيا مـارو قـوت ڪـن.

ڏڻ جون=ڇيرون. ڏڻ جون=لُڙڪيون>لُڙڪ.

ڏڻ جون=ماڙيون. (ضد=ٻلوڙيون). ڏڻ جا=

ڪُڏا (ڪن ڇيريل).

ڇيـرون سڀيو سـومرا! مـون کـي لـُڙڪ اڇيـو پـون،

مـاڙين منجهـان سـومرا! مـَـن مـارو مـون کـي نيـن،

هُـتي ڪـڏن مٿي سـومرا! ٻيا مـارو قـوت ڪـن.

[1678]

اڳ **جرجـن** منجهـ هياس، هـاڻ **جر جـا** اڇيـو پُـون،

جرجـن مـاري آهيـان، هـاڻي مـارو شـال نيـن.

جر جا=لوڙهـ>لوڙهن. جر جا=لڙڪ.

جر جا=بندَ.

اڳ لوڙهـن منجهـ هيـاس، هـاڻ لڙيـو لڙڪ پـُـون،

بنـدن مـاري آهيـان، هـاڻي مـارو شـال نيـن.

[1679]

لوهـن مـاري مـارئي، **لوهـ** تنيـن کـي پـُـون،

لوهـن مـان ڪـيي، مـارئي مئـيءَ کـي نيـنِ.

لوهه جو=ڏول>ڏولاوا>ڏولاون.

ڏولاوان ماري مارئي، ڏولاوا تنين کي پُون،
ڏولاون مان کڻي، مارئي مئيءَ کي نين.

[1680]

سنج آهن **مال جا**، **نرنان** منهنجي **نالن** جا،
نالا ٻڌي **مال جا**، هت نہ ٽکي ٽو هينون.

سنج=ٽڙا>ٽر. مال جا=ٽاڪ. نرنان=عمر.

نالو=مارو>مارن. نالو=عمر. مال جا=ٻاڪ.

ٽر آهن ٽاڪ، عمر منهنجي مارن جا،
عمر ٻڌي ٻاڪ، هت نہ ٽکي ٽو هِنيون.

[1681]

پاهڻ منهنجي من، **ذاتيون** کين ميان!

پاهڻ=ماروسو>مارو +سي. ذات=وسريا>وسرن.

مارو سي منهنجي من، وسرن کين ميان!

[1682]

ڏي رچ سومرا، **نالو** تہ نہ.

رچ=حُقو>هُ +ڪو. نالو=ويسرو>وسريو.

ڏيهہ ڪو سومرا، مون وسريو تہ نہ.

[1683]

وڻ ڦر مارن ڏي، **حاڪيماڻا ويل** سومرا!

وڻ ڦر=ماڇڪ>مان +ڇڪ. حاڪيماڻو=روز.

ويل=ڏيهاڙي.

مان ڇڪ مارن ڏي، روز ڏيهاڙي سومرا!

[1684]

عمر! **پکي ڪپڙي** جي، جي **ذات** وڃي سا بہ،
پکيءَ تي.

پکي=طوطو>تو +تہ. ڪپڙو=جهلي. ذات=مري. پکي=طوطو>تو +تي.

عمر! تو تہ جهلي، جي مري وڃي سا بہ توتي.

[1685]

ادا عمر! هت نہ **مال جا**، پر هُت **مال جا**.

مال جا=مَرا>مَران.

ادا عمر! هت نہ مران، پر هُت مران.

[1686]

جي مان **ذات** ٽيان، تہ **ساز جو** وجي **نرنان** کي ڏيو.

ذات=مري. ساز جو=مڙهہ. نرنان=کيت.

جي مان مري وجان، تہ مڙهہ کيت کي ڏيو.

[1687]

جيت آيا ٽي سومرا، **پکي جي** ملان تن،

جڏهن **اَن جي** آهيان **گاهہ** ۾، آکهہ اباڻن.

جيت=اڏوهي>اوڏانهون. پکي>کُرکي>

کَر +کي. اَن جي=ساري. گاهہ=سر>سرير.

اوڏانهون آيا ٽي سومرا، کَر کي ملان تن،

ساري آهيان سرير ۾، آکهہ اباڻن.

[1688]

کپڑو آڇ نہ ميان سومرا، **کپڑو** منهنجي من،

منهنجا مارو مليہ ۾، **کپڑو کپڑو** کن.

کپڑو=گيگهر>کي +غم. کپڑو=گيگهر>

هي +غم. کپڑو=گيگهر=غم.

کي غم نہ آڇ ميان سومرا، هي غم منهنجي من،

منهنجا مارو مليہ ۾، غم پيا کن.

[1689]

مينهن جا ميان سومرا، **گاهن جا** اباڻن.

مينهن جا=وسڻ>وسن. گاهن جا=ويڑها.

وسن ميان سومرا، ويڑها اباڻن.

[1690]

مُردي ڏُکيءَ ان جا، مون **پوک جون** مليہ ۾.

مُردي جا=سُور>سُو. ڏُکيءَ جا=مَرا.

ان=ساريون. پوک جون=رتيون.

سومرا ساريون، مون رُتيون مليہ ۾.

[1691]

ٻاراڻا مون ڇڏيا، نالي اباڻا.

ٻاراڻا=منهن>مَنهن>مَنهڙا. نالو=
آڏيو>آڏيا.

منهڙا مون ڇڏيا، آڏيا اباڻا.

[1692]

ڪاڇ ريءَ سومرا! ڪکن جا نہ ٻڌن.

ڪاڇ=سيرا>سيرون. ڪکن جا=مَنَهُن.

سيرن ريءَ سومرا! مَنَهڙا نہ ٻڌن.

[1693]

نالا جن رکيا، ڪاڇ ٻہ ڏيندیس تن ڪي.

نالو=چَتو>چتا. ڪاڇ=گُنڊ.

چَتا جن رکيا، گُنڊ ٻہ ڏيندیس تن ڪي.

[1694]

ڪاڻ پنهنجو ڏي سومرا! ٿو ذاتين کي پيٽي.

ڪاڻ جي=مَن. پنهنجو=اُداس. ذات=سانگي.
پيٽ=اوسارڙ>سارڙ.

من اداس ڏي سومرا! ٿو سانگين کي ساري.

[1695]

جر جي آهي ڇڪ، مان هاريان ٿي جر جا.

جر جا=سنگهارا>سنگهارن. جر جا=قُڙا.

سنگهارن جي آهي ڇڪ، مان هاريان ٿي (رت جا) قُڙا.

[1696]

نالو مارن ڪاڙ، پلپل پاڻيءَ جي ٽيو.

نالو=هيمنُ>هي +من. پاڻيءَ جي=
پياس> پياسي.

هيءُ منُ مارن ڪاڙ، پلپل پياسي ٽيو.

[1697]

اجان سگّ جن، پنهنجي پوک جي منهنجي.

سگّ جا=اباڻا. پنهنجي>آس. پوک جي=پَلي.

اجان اباڻن، آس نہ پلي منهنجي.

[1698]

نرنانءُ ڙي ميان سومرا، هت شهر مال جن سان.

نرنانءُ=موسن>مون +سنُ (هڪجيڏا).

شهر=گُڏ. مال جا=گهيتا>گهيتن.

مون سَنُ ميان سومرا، هُت گَڏُ گهيتن ساڻ.

[1699]

ڪپڙي جن تي سومرا! ڪير جي، پار جون ڪن.

ڪپڙي جو=بَر. ڪير جي=ڏَر>ڏَري.

پار جون=راندیون.

بَرن تي ميان سومرا! ڏَري راندیون ڪن.

[170 0]

هت ڪڏهن نالو، هت مارو مون مال جا ڪن.

نالو=عيدُو>عيدون. مال جا=ڪسيرا>ڪَسو.

هت ڪڏهن عيدون، هت مارو مون ڪَسو ڪن.

[1701]

مارئي! تنهنجي ملڪ ۾، ڪهڙا نالا نانوَ ٿين؟

چي: جيئڏ جي ڪن ڪانه ڪا، تہ بہ ڏئي ٿو اَن جون اُن ڪي.

نالو=هالو. نانءُ=چالو. جيئڏ=ڪاريهر>ڪار +

هر. اَن جون=روٽيون.

مارئي! تنهنجي ملڪ ۾، ڪهڙا هالا چالا ٿين؟

چي: ڪار هر جي ڪن ڪانه ڪا، تہ بہ ڏئي ٿو روٽيون اُن ڪي مولا.

[1702]

جر جو ساريم سومرا! آءٌ جن جو وڻ هياس،

نر نالي ٽيندياس، شهر تن سان سومرا!

جر جون=سيمو. وڻ=ڇمون>ڇر. نر نالو=

ميڙائو. شهر=سال>شال.

سي مون ساريا سومرا! آءٌ جن جو ڇر هياس،

ميڙائي ٽيندياس، شال تن سان سومرا!

[1703]

بلا شهر ڙي سومرا! لوهه جا ساريا مون.

بلا=جِن. شهر=پالهي>پالي. لوهه جا=
سينوَر>سي +وَر.

جن پالي ڙي سومرا! سي وَر ساريا مون.

[1704]

اجان آهي آس، نالن کي ڏيان پوک جا.

نالو=سانگي. پوک=ساريون>ساريان.

اجان آهي آس، سانگين کي ٿي ساريان.

[1705]

کپڙي جي دل مارن سان، اَن جي ٿيندي کانه.

کپڙي جي=رِلي. اَن جي=پَلي.

رِلي دل مارن سان، سا پلي ٿيندي کانه.

[1706]

عورت ٿيکندي هت، عورت ماروئڙن سان.

عورت=نِڌُلَ>نَ +دِل. عورت=جادُل>
جَا +دِل.

نه دل ٿيکندي هت، جا دل مارن سان.

[1707]

کامڙ هئي کپڙن، ته آزار هو مردن.

کامڙ=وسندي. کپڙا=ملير>ملياڻين. آزار=
وارو (تپ جو). مرد=سنگهار>سنگهارن.

وسندي هئي مليرياڻن، ته وارو هو سنگهارن.

[1708]

نالا هئن سومرا، نالا هُون شال،
راند جون ولات ۾، مال جون ڏسان شال!

نالو=سُکيو. نالو=سڃڻ. راند جون=بَڏيون.
ولات=پاهڙمير. مال جون=چيليون.

سکيا هُئن سومرا، سڃڻ هون شال،
بَڏيون پاهڙ مير ۾، چيليون ڏسان شال!

[1709]

اکر آهي انگ، ته وجي ملنديس **ذاتين** سان.

اکر=لکيو. ذات=مارُو>ماروئڙن.

لکيو آهي انگ، ته وجي ملنديس ماروئڙن سان.

[1710]

مال جون ساريان سومرا، جي **پير جي** خدا.

مال جون=پنهواريون. پير جي=ڏيکاري> ڏيکاريندو.

پنهواريون ساريان سومرا، جي ڏيکاريندو خدا.

[1711]

متيءَ جا ڏنم شهر کي، سي اڃان **ذات** ٽياڻي کين.

متيءَ جا=ليٽڙا. شهر=لس. ذات=وِيسر>وسريا.

ليٽڙا لس ڏنم، سي اڃان وسريائي کين.

[1712]

پورهئي جا ساريم سومرا! **پکيءَ** پيئي رات،

مال جا پريات، **نار نالو** پاڻيءَ تي.

پورهئي جا=هيج. پکي جو=طعامو>تان +مون.

مال جا=ڏر. نار نالو=نعمت>نيا +مون.

هيجئون ساريم سومرا، تا مون پيئي رات،

ڏر (چوڙي) پريات، نيا مون پاڻيءَ تي.

[1713]

پوک جا ڇڏيم جي، سي **نالا** آهن مان کي،

نه **شهر** کرين ٿو، ادا عمر! ڇا کي؟

پوک جا=ڏَرَ. نالو=مِنو>مِنا. شهر=ناگور> نہ +غور.

ڏَرَ ڇڏيم جي، سي منا آهن مان کي،

نه غور کرين ٿو، ادا عمر ڇا کي؟

[1714]

نرنائ ڙي سومرا! هُت **نرنائ مال** سان.

نرنانءُ=مؤمن>مُئو +مَن. نرنانءُ=جڙيو. مال=گهيڻا.
مُئو من ڙي سومرا! هُت جڙيو گهيڻن سان.

[1715]

ست جا چڏير سومرا! سي وکر جا هوندا ڪيئن؟
ست جا=بَڏا>ٻڏيَ. وکر جا=ڏاڪا>ڏايا.
بَڏي چڏير سومرا! سي ڏايا هوندا ڪيئن؟

[1716]

ڪانئين چڏير سومرا! سي ڪڪين هونديون ڪيئن؟
نرنانءُ اسان جي من ۾، آهي راتو ڏينهن.
ڪاڪ جو=گهاٽو. ڪڪن جون=ڏايُون (سَٽريون)
نرنانءُ=موٽڻ.
گهاٽي چڏير سومرا! سي ڏايُون هونديون ڪيئن؟
موٽڻ منهنجي من ۾، آهي راتو ڏينهن.

[1717]

مال جا ساريم سومرا، هو جي وڻ جا اباڻن.
مال جا=چيلا. وڻ جا=پُور>پوريا.
چيلا ساريم سومرا! هو جي پوريا اباڻن.

[1718]

ڏڻ پهڻ ڙي سومرا! وڻ ولايت مون،
ٻيو سواءِ مون، ذات نيندو ڪونہ ميان!
ڏڻ جا=ڦر. پهڻ=ٽڪر. وڻ =لَيا. ولايت=
ڪابول>قابو. ذات=چارڻ.
ڦر ٽڪر ڙي سومرا! لَيا (ٻَڏا) قابو مون،
ٻيو سواءِ مون، چارڻ نيندو ڪونہ ميان!

[1719]

ڳهہ وڻ جا چني، ڪپڙي ۾ ڪري، وجي ذاتين ڪي ڏيندياس.
ڳهہ=مُرڪي. وڻ جا=سگر. ڪپڙو=لوئي.
ذات=ليل> ليلن.
مُرڪي سگر چني، لوئيءَ ۾ ڪري، وجي ليلن گي ڏيندياس.

[1720]

چمر جون ساريم سومرا! سي **چمر جا** اچيو پُون،
چمر جن مٽي سومرا! قوت اباڻا ڪن،
مانَ مُنيءَ کي نين، چمر جن **منجهان** سومرا!

چمر جون=وڍيون>وانديون. چمر جا=وَڍَ.

وانديون ساريم سومرا! وَڍ اچيو پُون،
وَڍَن (پٽن) مٽي سومرا، قوت اباڻا ڪن،
مانَ مُنيءَ کي نين، وڍن (ڏڪن) منجهان سومرا!

[1721]

مال جا ساريم سومرا، هو **راند جا** اباڻن،
مارو تنهن مليرِ ۾، **ڪپڑو** ئي نه ڪن.

مال جا=جَندا. راند جا=جوڙا>جوڙيا ڪپڑو = ڪانُ.

جَندا ساريم سومرا، هو جوڙيا. اباڻن،
مارو تنهن مليرِ ۾، ڪانُ ئي نه ڪن.

[1722]

تيلين جا ۽ پنهنجا، جڏهن چت پون،
عضون مان **وکر جا**، وڻ وانگر ٿا ڪن،
عضوا لڳي مرن، جي اڃان **عضوي** تن جي.

تيلين جا=پڪا. پنهنجا=وار>پنوهار. عضوو=
اک>اکين. وکر=ڳڙ>ڳوڙها. وڻ جو=ڇاڻو>
ڇٽيو. عضوو=ڳل. عضوو=هٿ.

پڪا پنوهارن جا، جڏهن چت پون،
اکين مان ڳوڙها، ڇٽيو ٿا پون،
ڳلي لڳي مرن، جي اڃان هٿ تن جي.

[1723]

ادا عمر! **ڪکن جو وهٽ** تي، **نالو** اباڻن.

ڪکن جو=پَکو. وهٽ=کودڙو>دڙو. نالو=اڏيو.

ادا عمر! پکو دڙي تي، اڏيو اباڻن.

[1724]

ڏڏ جون ساريم سومرا! جي کاٽ جون اباڻن.

ڏڏ جون=مَنيون>مَنَهيون. کاٽ جون=اڏيون.

مَنهيون ساريم سومرا! جي اڏيون اباڻن.

[1725]

مال جا ساريم سومرا، کاٽ جا اباڻن.

مال جا=اوگهر>اوءِ +گهر. کاٽ جا=اڏا>اڏيا.

اوءِ گهر ساريم سومرا، جي اڏيا اباڻن.

[1726]

گاهه جا پَسي ميان سومرا! آءٌ ذات ٿيندياس.

گاهه جا=ويڙها. ذات=سُرهيا>سَرهي.

ويڙها پسي ميان سومرا! آءٌ سرهي ٿيندياس.

[1727]

نالو ساريم سومرا! آهي مَروُن مارن وٽ.

نالو=ساجُو>سا جُوءِ. مَرون=جاجُو>جا جُوءِ.

سا جُوءِ ساريم سومرا! جا جوءِ مارن وٽ.

[1728]

وٽ ملڪ کيئن وساريان، منهنجو پنهنجو نرنانءُ لاءِ.

وٽ=وينگس. ملڪ=ويڙهه. پنهنجو=جهڄڻ.

نرنانءُ=جهانگي>جهانگين.

وينگس ويڙهه کيئن وساريان، منهنجو جهڄڻ جهانگين لاءِ.

[1729]

گاهه جا ساريم ميان سومرا، هُو ان جا اباڻن.

گاهه جا=اويڙ. ان جو=چُنُو>چِنو.

اويڙ ساريم ميان سومرا، هو چِنا اباڻن.

[1730]

وٽ جا ساريم سومرا! شهر جون اباڻن.

وٽ جا=ڏونرا. شهر جون=چاڙهيون>چاڙهيا.

ڏونرا ساريم سومرا، جي چاڙهيا اباڻن.

[1731]

جھنگ جون ساريم سومرا! شهر جون اباڻن.

جھنگ جون=ڪُنييون. شهر جون=چاڙھيون.

ڪُنييون ساريم سومرا!(جي) چاڙھيون اباڻن.

[1732]

وڻ جا ساريم سومرا! مال جون اَباڻن.

وَڻ=مُنگھا. مال=ميڙيا.

مُنگھا ساريم سومرا! ميڙيا اَباڻن.

[1733]

ستُ جون ساريم سومرا! هوءِ جي راند جون اباڻن.

ستُ جون=چاريون. راند جون=پَڪيون.

چاريون ساريم سومرا! هوءِ جي پڪيون(وڻ) اباڻن.

[1734]

عمر! اسان جي ڏيھ تي، **ڪاٺ** ۾ **عضوا** ڪن.

ڪاٺ=ڪرڙ. عضوا=ڏوئنرا.

عمر! اسان جي ڏيھ تي، ڪرڙ نہ ڏوئنرا ڪن.

[1735]

جيتن ٽي **عضوا** ڪيا، تڏھن **مرض** هنيون ساري،

پورھيت اباڻي پار جا، ڪيئن ويھان وساري؟

جيت=ڪرڙي>ڪرڙن. عضوو=ڏونرو.

مرض=توڙ. پورھيت=نڦر>ڦر.

ڪرڙن ٽي ڏوئنرا ڪيا، تڏھن ٽو ڦر هنيون ساري،

(مان) ڦر اباڻي پار جا، ڪيئن ويھان وساري.

[1736]

ذاتين منجھ جا **ذات**، سا مون **پوک** وٽي.

ذات=ماڃاڻي>مان ڃاڻي. ذات=ڇڇڙا>ڇڇڙن.

پوک=نانگلي.

مان ڃاڻي جا ڇڇڙن ۾، سا مون نانگلي وٽي.

[1737]

حاڪيماڻيون ساريم سومرا! جي **پٽر جون** اباڻن.

حاڪيماٽيون=سوليون(ڪورٽون)>سي +وليون.
پٽر جون=موريون.
سي وليون ساريم سومرا! جي موريون اباڻن.

[1738]

وڃ جا ساريُم سومرا، هُت پوک جا اباڻن.
وڃ جا=چُڳا. پوک جا=چُوندا>چوندبا.
چڳا ساريم سومرا، هُت چوندبا اباڻن.

[1739]

شهر ساريم سومرا، پڪي ڏنم رات،
پچاڻان پريات، ڪي نالا ساريم سومرا.
شهر=جيسر>جي +سر. پڪي=سيسر>سي +سَر.
نالو=قيصر>ڪي سر.
جي سَرَ ساريم سومرا، سي سَرَ ڏنم رات،
پچاڻان پريات، ڪي سَرَ ساريم سومرا.

[1740]

ذاتيون ساريم سومرا! جي نالا مليرُ.
ذات=سروري>سَرَ +وري. نالا=موريو ءِ
مَسُو>مَسَ.
سَرَ وري ساريم سومرا! جي موريا مس مليرُ.

[1741]

جهنگ جون ساريم سومرا! جي لوهه جون اباڻن.
جهنگ جون=ماڪيون. لوهه جون=چاڻيون.
ماڪيون ساريم سومرا! جي چاڻيون اباڻن.

[1742]

لوهه جون ساريم سومرا! هوءِ اَن جون اباڻن.
لوهه جون= ٽپريون (گيهه پرڻ جون). اَن جون= پريون.
ٽپريون ساريم سومرا! هوءِ (جي) پريون اباڻن.

[1743]

مال جون ساريم سومرا! جي سُٽ جون اباڻن.

مال جون=جَرون. ست جون=اُجلون>اُجليون.

جَـــرُون ســـاريم ســـومرا! جـــي اُجليـــون ابـــاڻن.

[1744]

پنهنجـــا ســـاريم ســـومرا! جـــي نـــالا ابـــاڻن.

پنهنجا=ڪَر>اوڪر. نالو=ڏڏو.

او ڪـــَـــرَ ســـاريم ســـومرا، جـــي ڏڏا ابـــاڻن.

[1745]

ڪاچ جون ساريم سومرا! جي ڪائيءَ جـون اباڻن.

ڪاچ جون=چانهيون. ڪائيءَ جون=ٻاريون.

چانهيون (بـاهيون)ساريم سـومرا! جـي ٻـاريون ابـاڻن.

[1746]

ڏڻ جـا ساريم سومرا! ڏڻ جـا تـان نـه ڪنديـاس.

ڏڻ جا=سچا. ڏڻ جا=ڪوٽا.

سـچا سـاريم سـومرا، ڪوٽـا تـان نـه ڪنديـاس.

[1747]

مـال جـا ساريم سومرا! هُـت اُپ جـا اباڻن.

مال جا=پُس. اُپ جا=ڪاڙها>ڪاڙهيا.

پـس سـاريم سـومرا! هـُـت ڪاڙهيـا ابـاڻن.

[1748]

مـال جـون ســاريم ســومرا، اَن جـــون ابـــاڻن.

مال جون= ڏوريون. ان جون= رڪون> رُڪيون.

ڏوريـــون ســـاريم ســـومرا، جـــي رڪيـــون ابـــاڻن.

[1749]

وڻ جـــون ســـاريم ســـومرا! جـــي لايـــون ابـــاڻن.

وڻ= ميندي.

ميندیـــون ســـاريم ســـومرا! جـــي لايـــون ابـــاڻن.

[1750]

ڪاڻ جا ساريم ميان سومرا! هُـت ذاتيـون اباڻن.

ڪاڻ جا= پينگها. ذاتيون= واڻيا.

پينگها ساريم ميان سومرا، (جي) هُـت واڻيـا اباڻن.

[1751]

مال جون ساريم سومرا! **لوهه جون** اباڻن.

مال جون= پُڻيون. لوهه جون= ڪَتَرون.

پُڻيون ساريم سومرا! (جي) ڪتريون اباڻن.

[1752]

ست جون ساريم سومرا! **اُپ جون** اباڻن.

سُتَ جون= ڏيريون. اُپ جون= ڪتيون.

ڏيريون ساريم ميان سومرا! جي ڪتيون اباڻن.

[1753]

ست جون ساريم ميان سومرا، هو **نالو** اباڻن.

ست جون= سڱيون. نالو= سونو> سونهن.

سڱيون ساريم ميان سومرا، هو سُونهن اباڻن.

[1754]

ست جون ساريم سومرا! هو **مال جون** اباڻن.

ست جون= چوٽيون. مال جون= گهُتون> ڳُتيون.

چوٽيون ساريم سومرا! هو ڳُتيون اباڻن.

[1755]

مال جا ساريم سومرا، جي **پوک جا** اباڻن.

مال جا= ڇنڊا. پوک جا= ڇُونڊا> چونڊيا.

ڇُنڊا ساريم سومرا، (جي) چونڊيا اباڻن.

[1756]

ست جا ساريم سومرا، هُت **مال جون** اباڻن.

سُتَ جا= جُوالنگ. مال جون= اُنيون.

جُوالنگ ساريم سومرا، هُت اُنيون اباڻن.

[1757]

مال جا ساريم سومرا، **سُت جا** اباڻن.

مال جا= جوڙا. ست جا= جوٽا> جوٽيا.

جوڙا ساريم سومرا، جي جوٽيا اباڻن.

[1758]

پوک جا چمن ۾، **عضوا** اباڻن.

پوک جا= ککڑا. چر جو= کوس. عضوو=
جوٽ> جوٽيا.
ککـــڑا (ڏڳـــا) کوســـن ۾، جوٽيـــا ابـــاڻن.

[1759]

ذات ۽ مال جا ساريم سومرا، مـن **کپڙ جا** کـن.
ذات= اونا. مال جا= مهري. ذات= اونا.
کپڙ جا= کونا> کوني.
اوني ۽ مهري ساريم سومرا، مـن کوني مـون وجـن.

[1760]

ڏڻ جا ساريم سومرا، مون کان کـريو **ڏڻ جا** پُـون،
انهـــن **ڏڻ جـــن** مـــان، وجـــي قـــوت اباڻـــا ککـــن.
ڏڻ جا= ککر. ڏڻ جا= لڙک. ڏڻ جون= کنيون.
ککـر ساريم سـومرا، مـون کـان کريـو لڙک پـون،
انهـــن کنيـــن مـــان وجـــي قـــوت اباڻـــا کـــن.

[1761]

پوک جون ساريم سومرا! هوءِ جي **نار نـالي** اباڻن.
پوک جون= مُندون. نار نالي= عيد> عيدون> ايندیون.
مُـــندون ســاريم ســومرا! هـوءِ جـي ايندیـــون ابـــاڻن.

[1762]

کاڻ ڻون **پوک** پيدا ٿي، هتي **ذاتيـن** کاريـا **ڏڻ**،
عمـر تنهنجـي تـڻ، **پـــ نـــالا** ڏسـان ٿـي کينکـــي.
کاڻ= نيسر> نيسارا. پوک= نير. ذات= ماڇي>
ماڻ+ چيکاريا. ڏڻ جا= ڦر. پ نالا= سانگي ۽ سکيو.
نيسـارڻون نير پيدا ٿيـو، هُـــتي مـــاڻ چيکاريـــا ڦـــر،
عمر تنهنجي تڻ، سـانگي سـکيا ڏسـان ٿـي کينکـي.

[1763]

مـرون ساريم ســومرا! جـي **مـــُـــلڪن** پـاس پـون،
هتي **هٽ راند جي**، هُـت هُـو **حاکيماڻيون** کـن.
مرون= وِجُـو> وِجون. ملڪ=کاهڙ. هٽ جي=
مُـٽ> مُـٽي. راند جي=ماري> مارئي.
حاکيماڻي= رس رِهاڙ.

وڃون ساريم سومرا! جي ڪاهڙ پاس ڪنون،
هِتي مني مارئي، هُت هُو رس رهاٽيون ڪن.

[1764]

پکي ساريم سومرا! **پکي** جهل نہ ڏين،
مون کي اچي انهن، **ڏڻ جن** ماريو سومرا!

پکي=گُرڙ>گوڙ. پکي=هنجهه. ڏڻ جا=
ڪُڏا (سجاٽپ لاءِ ڪنن جا ڪپيل نشان).

گوڙيون ساريم سومرا! هنجهون جهل نہ ڏين،
مون کي اچي انهن، ڪُڏن ماريو سومرا!

[1765]

جا **ذات** ساريم سومرا، سا مر **رڃن** هوءِ،
آءٌ پٽ تنهين لوءِ. **ذات** آهيان سومرا!

ذات= جهنجهڻ> جهڻ. رڃ= ماڻي. ذات=
پيسڪ> پي + سڪ.

جا جهڻ ساريم سومرا! سا مر ماڻين هوءِ،
آءٌ پٽ تنهين لوءِ، پي سڪ لاهيانَ سومرا!

مارئيءَ جي مارن تي ميار

[1766]

منهنجي ڪائي **جر گهر جي** ڪانہ ڪيائون،

جر جي= پَر. گهر جي= پيئي.

منهنجي ڪائي پَر پيٽي ڪانہ ڪيائون،

[1767]

ڪاڻي عمر تو ڏي، نہ **عضوي جي** اباڻن.

ڪاڻيءَ= ميڙ. عضوي جي= مُڪ> مُڪي.

ميڙ عمر تو ڏي، نہ مُڪي اباڻن.

[1768]

تڙئون لڳي تن ڪي، **مرد** نہ مُڪائون،
تن ڪي آءٌ جيڪر **ڳهہ** ٿي آيس.

تڙ جي= رندِ. مرد=سنيهو. ڳهہ= لاڃهي.

رندِ لڳي تن ڪي، سنيهو نہ مڪائون،
تن ڪي آءٌ جيڪر لاڃهي ٿي آيس.

[1769]

تڙڻون لڳي تن کي، **مرد** نہ مڪائون،
تن کي آڻ، جيڪر **گهر** ٿي آيس.

تڙ جي= روڪ. مرد=خاطي. گهر=ڪَسي.

روڪ لڳي تن کي، خاطي نہ مڪائون،
تن کي آڻ، جيڪر ڪسي ٿي آيس.

[1770]

تڙڻون لڳي تن کي، **مرد** نہ مڪائون،
تن کي آڻ، جيڪر **گهر** ٿي آيس.

تڙ جي= ڪيهي. مرد= سلام. گهر= ڪڙي.

ڪيهي لڳي تن کي، سلام نہ مڪائون،
تن کي آڻ، جيڪر ڪڙي ٿي آيس.

[1771]

جڏهن آڻ **نالن** ۾ هياس، تڏهن **نرنان** ٿيم ڪونہ ڪِو.

نالو= قادو> قيد. نرنانءُ= وارث.

جڏهن آڻ قيدن ۾ هياس، تڏهن وارث ٿيم ڪونہ ڪو.

[1772]

ان جي آڻ نہ ڪيان، **عورت** تان نہ ٿيان،
پوءِ منهنجي ڙي سومرا، **مٽيءَ جي** ڪانہ ڪيائون.

ان جي= ٻُڪي. عورت= چگي. مٽيءَ جي= واري> پوئواري.

ٻُڪي آڻ نہ ڪيان، چگي تان نہ ٿيان،
پوءِ منهنجي ڙي سومرا، پوئواري ڪانہ ڪيائون.

[1773]

مون ڏي اباڻن، **مٽيءَ جو** ڪونہ مُڪو.

مِٽيءَ جو= ڪونو.

مون ڏي اباڻن، ڪونو ڪو نہ مُڪو.

مارئيءَ جو وطن ورڻ لاءِ واجهائڻ

[1774]

جن سان گڏ هئا **مال جا**، سي اڄ **ذات** نہ جيڏيون!

مال جا= پاڻا. ذات= اوڏ> اوڏا.

جن سان گڏ هئا پاڻا، سي اڄ نہ اوڏا ڏي جيڏيون!

[1775]

اديون! عمر ڄام کي، آءٌ وڏو **ڳهه** ڪندياس،
جر جو ڏينڈم سومرو، تہ هتي نہ هونديـاس،
مرون ٿي **ملڪ** ۾، وڃي **ٻه وڻ** ڳولينديـاس،
ڏس جا **هٿيارن** ڪئي، سا **تڙ** جي مور نہ ڪنديـاس،
ولايت آءٌ ويندياس، **ڳهه** سُڄي ٿي مارئي.

ڳهه= نڊ> منڊ. جر جي= موڪ> موڪل.

مرون= سرهه>سرهي. ملڪ=ساڻيهه. ٻه وڻ= ٻه ڪرڙيون> ٻکرڙيون. هٿيارن جا= پليتا.

تڙ= ڦٽو. ولايت= هرات> هئي +رات. ڳهه= پوپٽ> پوءِ + پٽَ.

اديون! عمر ڄام کي، آءٌ وڏي منڊ ڪنديـاس،
موڪل ڏينـدم سومرو، تہ هتي نہ هونديـاس،
سرهي ٿي ساڻيهه ۾، وڃي ٻکرڙيون چاريندياس،
ڏس جا پليتن ڪئي، سو ڦٽو تان نہ ڪنديـاس،
هئي رات آءٌ ويندياس! پوءِ پَٽَ سُڄي ٿي مارئي.

[1776]

ڏُڏ جي ڏسي مون کي **چمر جا** نہ ڏيو،
مان ٻہ ڪن جي **پوک جي** آهيان.

ڏڏ جي= ٿَرَ. چمر جا= ٿيلها. پوک جي= ڇائي.

ٿر جي ڏسي مون کي ٿيلها نہ ڏيو،
مان ٻہ ڪن جي ڇائي آهيان.

[1777]

اڇو ڏي جيڏيون! **مال جي** ڪريون، مال جي ڪري
راند جي ڪريون، **راند جي** ڪري **ست جا** ڪريون.

مال جي= ٻڌ ڇوڙ. راند جي= ويڑھ> ويڑھا.
ست جا= ڏيرا.
اڇو ڙي جيڏيون! ٻڌ ڇوڙ ڪريون، مال ٻڌي، ويڑھا وڌيون، ويڑھا وڌي، ڏيرا ڪريون.

[1778]

چمر مرض ڙي جيڏيون، **ڪائين** شال وڃان،
انهيءَ **عورت** ڪان **ڪپڙي** جيئن وڃان.
چمر= ورت. مرض= وارو. ڪائي= ڪوهو> ڪُوهين.
عورت= حياتان> حياتيءَ ڪان. ڪپڙو= ٻڌڻ.
ورت واريو ڙي جيڏيون! ڪوهين شال وڃان،
انهيءَ حياتيءَ ڪان ٻڌي آءٌ مران.

[1779]

جيت اُنو ڙي جيڏيون! پوءِ **مال جون** اباڻن.
جيت= پوپٽ> پٽ. مال جون= ڪاهيون> ڪاهيو.
پَٽُ اُنو ڙي جيڏيون! پوءِ ڪاهيون اباڻن.

[1780]

اڃان تہ **مال جو** آهي، من **فاقيرو** بہ ٽئي!
مال جو= ڇوڙو> وڇوڙو. فاقيرو= ميلو.
اڃان تہ وڇوڙو آهي، من ميلو بہ ٽئي!

[1781]

الله **پنهنجي** ڏيندو، شال وڃي **نرنانءَ** ڏسان.
پنهنجي= سوپ. نرنانءَ= ڪيت.
الله سوپ ڏيندو، شال وڃي ڪيت ڏسان.

[1782]

پنهنجن سان، **پير جا** ٽيندا ڪڏهن.
پنهنجا= مِٽَ. پير جا= ميلا.
مِٽن سان ميلا ٽيندا ڪڏهن.

[1783]

مارئيءَ کي **پوک جي**، **نارنالي** ئي نہ.

پوک جي= تات. نار نالو= وسري.

مارئيءَ کي تات وسري ئي نہ.

[1784]

جيکي **ککڪ جي** ڪيو، سو **وکر** نہ منهنجي وس.

ککڪ جو= قلم. وکر= ميٽ> ميٽڻ.

جيکي قلم ڪيو، سو ميٽڻ نہ منهنجي وس.

[1785]

ولايت ٿون **مال جي** آئي، سا **ذات** نہ ميان!

ولايت= الست. مال جي= تکبير> تقدير. ذات= ترندَ = ترندي.

الستي تقدير آئي، سا ترندي نہ ميان!

[1786]

اي **نالا! نالو** ٿيءُ تہ **مان ملک** وجان.

نالو= رب. نالو= راضي. ملک= مليز.

اي رب! راضي ٿيءُ تہ مليز وجان.

[1787]

نالي آندي **نرنانءَ** موکل ڏي تہ **نالي** کي وجي ملان.

نالو= راڏو> راڏي> ايرادي. نرنانءُ= پروردگار.

نالو= کيت.

ايرادي آندي، پروردگار موکل ڏي تہ کيت کي وجي ملان.

[1788]

جيئڏ شهر ڏسان، **جاءِ وڻ جي** پنهنجي.

جيئڏ= اڏوهي> ڏيهي. شهر= سال> شال. جاءِ جي= پوچي> پهچي. وڻ جي= پاڙ> پاڙي.

ڏيهي شال ڏسان، پهچي پاڙي پنهنجي.

[1789]

راند جي ذات ڪپڙي جي، روز تَکيان تي **اَن جي**.

راند جي= لڪَ> مالڪ. ذات= مارُو. ڪپڙي جي= مِل> مَيل. اَن جي= راه.

مالڪ! مارو ميل، روز تڪيان ٽي راهه.

[1790]

الله! **ڪپڙي جي آڻ، ته ڏئي سڏ ولايت جي.**

ڪپڙي جي= ڳوٽري> ڪو +ٽري. ولايت= ساٽيهه.

الله! ڪو ٽري آڻ، ته ڏئي سڏ ساٽيهه جي.

[1791]

وڻ ڳالهه ٻڌاءِ، نالي ۽ ذاتين جي.

وڻ= ڪامُنهَن> ڪا +مون. نالو= سڪيو.

ذات= سانگي.

ڪا مون ڳالهه ٻڌاءِ، سڪين سانگين جي.

[1792]

اي **نالا! وجي ذاتين کي فقيراڻو** ڪجانءِ.

نالو= پانڊي. ذات= سنگهار. فقيراڻو= حال.

اي پانڊي! وڃي سنگهارن کي حال ڪجانءِ.

[1793]

اي **پکي! تو جا پولي** ڪئي، سا مون **ولايت** ٻُڌي.

پکي= تاڙو. پولي= تنوار. ولايت= هرات> هُئي رات.

اي تاڙا! تو جا تنوار ڪئي، سا مون هُئي رات ٻُڌي.

[1794]

اي نالا، اي نرنانءُ، وجي مارن کي **نالو** ڪر.

نالو= بادل. نرنانءُ= سارنگ. نالو= ستابو.

اي بادل، اي سارنگ، وجي مارن کي سَتابو ڪر.

[1795]

اي **نالا!** وجي **عضوي** تي **نالو** ڪر.

نالو= بادل. عضوو= پُنا> پونا. نالو= وسڻ.

اي بادل! وجي پونن تي وسڻ ڪر.

[1796]

نالي ۾ ميان سومرا! مارو **عورت** ڪن.

نالو= سانوڻ. عورت= خوشي.

سانوڻ ۾ ميان سومرا! ماروُ خوشي ڪن.

[1797]

هت **نالا نام** ڪن، هُت **حقي** جي مارئي.

نالو= مينگهو> مينگهه. نام= ملهار. حقي جي= پچاڑي> پچاڑي.

هُت مينگهه ملهارون ڪن، هت پچاڑي مارئي.

[1798]

هُت ۾ **نالا** ڪن، هت **حقي جي** سومرا!

۾ نالا= هڪ نالو سارنگ، ٻيو نالوگاجي> گاجُون.

حقي جي= پچاڑي> پچاڑيان.

هُت سارنگ گاجوُن ڪن، هت پاڻ پچاڑيان سومرا!

[1799]

ڪڏهن **ڪاڻيءَ** تي، ڪڏهن **لڪن** تي لال،

عمر! اباڻي ڏيهه ۾، **مون ڏڻ جا** ڏنا ڪال.

ڪاڻي جي= پَٽي> پٽن. لڪن جي= ٻِٽَ> ٻِٽُن.

ڏڻ جا= ڪڪرا>ڪڪر.

ڪڏهن پَٽن تي، ڪڏهن ٻِٽن تي لال،

عمر! اباڻي ڏيهه تي، مون ڪڪر ڏنا ڪالهه.

[1800]

آئي **نار نرنانءُ** جي، مارن ماڳ مٽي،

وڻ منجهانرا **ڪاڇ جون** ڪيو وينا ڪينِ اُتي،

مال جن پنهنجا ڏيکيا **مِروُن** ۽ آهن اُتي،

عمر ڇام! اُتي، آءٌ ۽ **نالو** اُنِ جي.

نار= عيد. نرنان= رمضان. وڻ جا= سگر.

ڪاڇ جون= سيويون. مال جا= ڪڪر. پنهنجا= تارا. مِرون= وِڇُو> وڇون. نالو= ميڙائڻون.

آئـي عيـد رمضـان جـي، مـارن مـا ڳ مٽـي،
سـگرن منجهـانرا سـيوِيـون ڪيـو، وينـا ڪيـن اِتـي،
ڪڪـرن وجـي تـارا ڏِڪيـا، وڃـون بـ آهـن اتـي،
عمـر ڇـام! اتـي، آءُ بـ ميڙائـنو اُن جـي.

[1801]

شهر ڏسان ميان سومرا! جنهـن ۾ **عضـوا** ڏنـا مـون.
شهر= سيوهڻ> سي وَڻ. عضوا= ڏوئرا.
سي وڻ ڏسان ميـان سـومرا! جنهـن ۾ ڏوئـرا ڏنـا مـون.

[1802]

نـالن ۾ نرنـانون ڪـان، آندئـي ڪالهـ ميـان!
نـالن ۾ نرنـانون لاءِ، سـڪي ٽـو سـاهـ ميـان!
نالن تي جي **نـالا** پڪـا، سَي ڪائيندس شال ميـان!
هيس گهٽي **ڳهـ جـي**، پر **ڪپڙي جـي** ڪيئي سومرا!
نالو= ڪرڙ. نر نالو= ڪنڊو. نالو= منو. نر نالو=
ميوو. نالو= مينهون. نالو= ميهو> ميها. ڳهـ جي=
لعل. ڪپڙي جي= ڪاري.
ڪـرڙن ۾ ڪنـڊن ڪـان، آندئـي ڪالهـ ميـان!
مـنـن ميـوَن لاءِ، سـڪي ٽـو سـاهـ ميـان!
مينهَن تي جي ميها پڪا، سي ڪائيندس شـال ميـان!
هُـيس اڳي لعـل ميـان، پـر ڪـاري ڪيئـي سـومرا!

[1803]

جڏهن **ذاتين** ٿي **نرنان** ڪيا، تڏهن مارن کي **نرنان** لڳو.
ذات جا= گولاڙا. نرنان=گل. نرنان= نورنگ>
نئون رنگ.
جڏهن گولاڙن ٿي گل ڪيا، تڏهن مارن کي نئون رنگ لڳو.

[1804]

پڪـي ڪـاڏم، **مـال** چـاريم، پنهنجـن ذاتيـن ۾ ميـان!
پڪي=ڪُـرڙ. مال= پَـهُـون. ذات= ڏَهر>ڏهرن.
ڪُـرڙ ڪـاڏم، پـَـهون چـاريم، پنهنجـن ڏَهـرن ۾ ميـان!

[1805]

هُو تا **كاڇ كاڇ** ڪن، **هٿيار جا** ڏسي، پوءِ **مال جي** وجن.

كاڇ كاڇ= لڏُون لڏون> لڏيون لڏيون.

هٿيار جا= ڪڪر. مال جو= سانگ.

هوتا 'لڏيون لڏيون' ڪُن. ڪڪر ڏسي، پوءِ سانگ وجن.

[1806]

مِرون تن ذاتين تي، فقير جئن سونهن،

نالو تن ذاتين تي، نالي بولي نه ڪن.

مرون= وڃُو> وڃون. ذات= ولهار. فقير جي= صَدا> سدا. نالو= مينگهو> مينگهه. ذات= مارو.

نالو= بادل. بولي= بس.

وڃون تن ولهارن تي، سدا ٽيون سونهن،

مينگهه تن مارن تي، بادل بس نه ڪن.

[1807]

شهر مٽان پوک جا، مِرون وڏا وس ڪيا.

شهر= مِلير. پوک جا =گڇ>گاڇ. مِرون= وڃو>وڃون.

مليرَ مٽان گاجن ۾ وڃُن وڏا وس ڪيا.

[1808]

هڪ نالو، بيو نالو ئي نانوَن تي.

نالو= وَسيو. نالو= وَسند> وَسندو. نالو= موريو. نالو= مينهون> مينهن.

هڪ وَسيو، بيو وَسندو، مورئو ئي مينهن تي.

[1809]

اُپ ڏيهه سندون، گاهه پکي ڙي ميان.

اُپ= پِنو. گاهه= سِڻ> سيڻ. پکي= سانباهو.

پِنو ڏيهه سندون، سيڻن سانباهو ڙي ميان!

[1810]

لوهه سان پنهنجو ڪيام، پر عمر ذات ئي نه.

لوھ جي= سندائڻ> سندائڻ. پنھنجو= وس.
ذات جا= ٻُڌ.
سندائڻ سان وس ڪيائين، پر عمر ٻُڌيئي نہ.

[1811]

توکي بہ **باغ**، مون کي بہ **باغ**، منھنجي مارن کي بہ **باغ**.
باغ= ارم> اَرم> اَرمان.
توکي بہ ارمان، مون کي بہ ارمان، منھنجي مارن کي بہ ارمان.

[1812]

ادا عمر **ڪاٺ** ڪر، پر **حاڪيماٽو** نہ.
ڪاٺ= محافو> معاف. حاڪيماٽو= عڪس (ويڑ).
ادا عمر! معاف ڪر، پر عڪس نہ.

[1813]

ڪاٺ جن کي ميار عمر! تو **جيت** ڪيو.
ڪاٺ جا= اوڳَ> اوڳن. جيت= ڏُکٿھار.
اوڳن کي ميار عمر! تو ڏُکٿھارو ڪيو.

[1814]

ھُيس آءٌ **ڪاٺ جي**، پر **مال جو** تو وڏو.
ڪاٺ جي= ڪٺ> ڪَني. مال جو= چوڙو> وچوڙو.
ھيس آءٌ ڪَني، پر وچوڙو تو وڏو.

[1815]

ذاتيون رچن ۾، **نرنائءَ گاھ** ڪن.
ذات= سينار> سيناريون. رچ= ٺڪر. نرنائءَ= چيڙ. گاھ= چُوپا.
سيناريون ٺڪرن ۾، چيڙ چوپا ڪن.

[1816]

ھن جو **اوزار رچن** سان، **نر نالي جيتن** ڪين.
اوزار= سونھڻ. رچ= وٽو> وٽن. نر نالو= عطر.

جيت= مک> مکين.
هن جو سونهڻ وٽن سان، عطر مکين ئي کين.

[1817]

نالن تي **نانءَ** جن جا، عمر! سي **ذاتيون**.
نالو= زيب. نانءَ= ذوق. ذات= واڍا> وانڍيون.
زيبن تي ذوق جن جا، عمر! سي وانڍيون.

[1818]

جڏهن **مال جا** ٿا پون، تڏهن پکي **پوک جا** وجن.
مال جا= پُورَ. پوک جا= ڳوڙها.
جڏهن پور ٿا پون، تڏهن ڳوڙها ٿا وهي وجن.

[1819]

جو **کاريگر** مارن جو، سو **ذاتين** تي کيئن متيان؟
کاريگر جي= سيرائي> سير + سيل. ذات= چوڻن> چشن.
جو سيل مارن جو، سو چشن تي کيئن متيان؟

[1820]

ادا عمر! **نالو** ونڻ نہ آءٌ، ڪر **مال جو** مارن تي،
شهر ڪري هٽ لاءِ.
نالو= منگهه. مال جو= ڪٽڪ. شهر= گُڏ> گڏ.
ادا عمر! منگهه ونڻ نہ آءٌ، ڪر ڪٽڪ مارن تي،
گڏ ڪري هٽ لاءِ.

[1821]

جي مان **نالو** هجان ها، تہ **ذات ڪڙمکي** کريان ها.
نالو= جيسي> جيس. ذات= سينا. ڪڙمکي= تنگي.
جي مان جيس هجان ها، تہ سينا تنگي کريان ها.

[1822]

تڙ جي نہ ڪر ميان سومرا، **تڙ جي** چگي نان،
تڙ جي ڪر انهن سان، جي **جر جون** هجن.
تَڙ جي= ڏند پيهہ. جر جون= واهيون> بيواهيون.
ڏند پيهہ نہ ڪر ميان سومرا، ڏند پيهہ چگي نان،
ڏند پيهہ ڪر انهن سان، جي بيواهيون هجن.

[1824]

نالو جي ميان سومرا، **نالو** مون کي نه.

نالو= سڪندر> سڪ + اندر. نالو= ساڻي> سا +ڻي.

سڪ اندر جي سومرا، سا ڻي مون کي نه.

[1824]

گھوڙي جن جھلياس، نه ته **وکر** هوند وياس!

گھوڙي جو= بند. وکر= ساڻر> ڻر.

بندن جھلياس، نه ته ڻر هوند وياس!

[1825]

کائن تي چڙھي، **وکر** ڏيان مارن کي.

کاڻ جن= رحلن> رلين. وکر= کتيلو> کتي لوئي.

رلين تي ويھي، کتي، لوئي ڏيان مارن کي.

[1826]

نارنانءَ آھن، وڃي **جيٺ** ڏسندیس.

نارنانءُ= اُميدان> اُميدون. جيت= پوپٽ>

پوءِ + پٽ.

اُميدون آھن، وڃي پوءِ پٽ ڏسندیس.

[1827]

پوک ۽ پاڻيءَ جا، ھئا مارئيءَ کي من ۾.

پوک جا= چونرا> چورا. پاڻي جا= کونرا> کورا.

چورا ۽ کورا، ھئا مارئيءَ کي من ۾.

مارئيءَ جي عمر کان موکل گھرڻ

[1828]

نرنانءُ نرنانءُ نرنانءُ، اسان منجھه ناھي،

موکل ڏي ميان عمر، ته پنھنجن ۾ وجي **مرون** ٽيان.

نرنانءُ= کلو> کلڻ. نرنانءُ= کوڏڻ> کڏڻ.

نرنانءُ= حسن> ھسڻ. مرون= تازي (کتو).

کلڻ کڏڻ، ھسڻ، اسان منجھه ناھي،

موکل ڏي ميان عمر، ته پنھنجن ۾ وجي تازي ٽيان.

[1829]

نالو ڪر ميان سومرا، جو **نالو** آهي **زحمت** ۾.

نالو= احسان. نالو= بيگن> بي +گناھ. زحمت= قئي> قيد.

احسان ڪر ميان سومرا، جو بيگناھ آهيان قيد ۾.

[1830]

نالي موڪل ڏي، نہ تہ **وڪر** ڪائيندیس سومرا!

نالو= پٽوري> پئي + ٽوري. وڪر= گوري.

پئي ٽوري موڪل ڏي، نہ تہ گوري ڪائيندیس سومرا!

[1831]

عضوو ۽ پنهنجي ڏي ميان سومرا، **مال جي** پوان نہ اُن سين.

عضوو= مُنهن> مو. پنهنجي= ڪَل. مال جي= ماڪڙي> مان +ڪَڙي.

موڪل ڏي ميان سومرا، مان ڪڙي پوان نہ اُن سين.

[1832]

لوھ جا پونئي ميان سومرا! **ڪاچ جن** موڪل ڏي.

لوھ جي= ڪوڏر> ڪو +ڏر. ڪاچ= پَتُ.

ڪوڏر پوئي ميان سومرا! (ڪنهن) پَتِ موڪل ڏي.

[1833]

نارنانءَ سان **حاڪم جو** نہ ڪر، ڇڏ تہ وڃي **مال شهر جا** ڪري.

نارنانءُ= نماڻي. حاڪم جو= ناحق. مال جا= ڇيلا. شهر جا= چارا> چاري.

نماڻيءَ سان ناحق نہ ڪر، ڇڏ تہ وڃي ڇيلا چاري.

[1834]

نالوڏي تہ **ولايت** وڃان، نہ تہ **وڪر** مُنج ميرِ.

نالو= جعفر> جان +قَرَ. ولايت= چارڻ. وڪر= ساڻر> سا +ڻر.

جان قَر ڏي تہ چارڻ وڃان، نہ تہ سا تَرُ مُنج ميرِ.

[1835]

نالو ٿي موڪل ڏي، تہ **ڪپڑي جي** ڪنديون.

نالو= راضي. ڪپڑي جي= سوڙ> سوَ +وڙ.

راضيَ ٿي موڪل ڏي، تہ سوَ وڙ ڪنديون.

[1836]

نرنالي ملير ۾، تہ **وڪر راڳ** ڪري مارئي.

نر نالو= واريو> واري. نالو= موٽيو> موٽائي.

وڪر= ڳوڙ> ڳُٽ. راڳ= ڳائڻ.

واري موٽاءِ ملير ۾، تہ ڳُٽ ڳائي مارئي.

[1837]

نالو ٿي موڪل ڏي، تہ **عضوي** آءٌ وڃان.

نالو= راضي. عضوو= تن> وطن.

راضي ٿي موڪل ڏي، تہ وطن آءٌ وڃان.

[1838]

جَرَ جي موڪل ڏي، تہ **نالو** ڏسي **نرنانءُ** ٿيان.

جَرَ جي= ڪَرَ. نالو= وطن. نرنانءُ= راضي.

هيڪر موڪل ڏي، تہ وطن ڏسي راضي ٿيان.

[1839]

شهرئون پوئي ميان سومرا! **ڪا شهرئون** موڪل ڏي،

شهرئون چوانءِ ٿي، وڃان ادا! **شهون** ڏي.

شهر = دلي.

دليئون پوئي ميان سومرا! ڪا دليئون موڪل ڏي،

دليئون چوانءِ ٿي، وڃان ادا! دليون ڏيَ.

[1840]

آءٌ هڏ **گهوڙي جي**، مون کي ڪنهن **نالي** موڪل ڏي.

گهوڙي جي= اَڙي. نالو= پٽورو> بہ + ٽورو.

آءٌ هڏ اَڙي(ڦاٽي)، مون کي ڪنهن بہ ٽوري موڪل ڏي.

[1841]

ڪپڑ جي آندوءِ، عمر سومرا! **ڳهہ** ٿي موڪل ڏي.

ڪپڑ جي= ٻانڌڻي. ڳهہ= مُرڪي.

ٻانهن ڏوڻي آندوءِ، عمر سومرا! مُرڪي موڪل ڏي.

[1842]

سُٽ جون ساريم سومرا! مون کي **ڳهه جي** موڪل ڏي.

سٽ جون= ڏهيون> ڏيهه. ڳهه= مُرکي.

ڏيهه ساريم سومرا! مون کي مُرکي موڪل ڏي.

[1843]

نالي آندي مارئي، **نالا** موڪل ڏي تہ **نالي** وڃي مارئي.

نالو= پرور> پرائي +وَرُ. نالو= سرور. نالو= انور> انهي + ور.

پرائي وَر آندي مارئي، سرور موڪل ڏي، تہ انهيءَ وَر وڃي مارئي.

[1844]

ميان عمر! آءٌ **لوهه جي** آهيان، مون کي **پوک ڪاريگر جي** ڏي، تہ آءٌ **هندو پوک** جا ڏسان.

لوهه جي= ڪُنديِ> اُڪنڊي. پوک جي= موڪَ.

ڪاريگر جي= ڪل. هندو= مهتا> ماتا.

پوک جا= پتا.

ميان عمر! آءٌ اُڪنديِ آهيان، مون کي موڪل ڏي، تہ آءٌ ماتا پتا ڏسان.

[1845]

لوهه پوئين ٽي سومرا، **رچ** جيئن موڪل ڏي.

لوهه جي= سامَ. رچ= اڪليِ(اڪري)> او + ڪلي.

سامَ پوئين ٽي سومرا، او ڪِلي موڪل ڏي.

[1846]

وڻ جن تي **ڪپڙي جو** رکيو، **ولايت** پوان ٽي سومرا! موڪل ڏي تہ **پنهنجن** وڃان.

وڻ جا= پيرونُ> پيرن. ڪپڙي جو= هٽ.

ولايت= شام> سام. پنهنجا= مائٽ.

پيرن تي هٽ رکيو، سام پوان ٽي ميان سومرا! موڪل ڏي تہ مائٽين وڃان.

[1847]

چڈ تڑ میان سومرا! ڈي گھر ماروئڑن.

تڑ= ڈنگو> ڈنگ. گھر= مانگھر> مان +گھر.

چڈ ڈنگ میان سومرا! ڈي مان گھر ماروئڑن.

[1848]

نرنانءَ! ڪر نار، ته ذاتيون ذات ڪي.

نرنانءَ= عمر. نار= آجي. ذات= مُلان> مِلان.

ذات= ماروئڑا.

عمر! ڪر آجي، ته ملان ماروئڑن ڪي.

[1849]

نرنالي آندئي مارئي، وجي ذاتين ڪي پڇاءِ.

نرنالو= جيوڻ> جنهن + وڻ. ذات= تيوٽا>

تيوڻ> تنهن + وڻ.

جنهن وڻ آندئي مارئي، وجي تنهن وڻ پڇاءِ.

[1850]

عضوي ليکي جا ڈي ميان سومرا! ڪر پوک جي شهر تي.

عضوو= رخ. ليکي جا= ست. پوک جي= پلائي.

شهر جي= پيٽي> پيڻ.

رخصت ڈي ميان سومرا! ڪر پلائي پيڻ تي.

[1851]

پکي پکيءَ جون ڳالهڙيون، آڇيم نرنان ڪي،

ريچ ابائي پار جا، هتي نه هوندا سي،

ميان موڪل ڈي، ته وڻ وجي گاهه ٿيان.

پکي=زُرو> ذرو. پکي= پرو. نرنان= عمر.

ريچ= دِلي> دليون. وڻ=گولاڙو. گاهه جو=گُل.

ذري پري جون ڳالهڙيون، آڇيم عمر ڪي،

دليون ابائي پار جون، هتي ته هونديون سي،

ميان موڪل ڈي، ته گولاڙي چڑهي گل چوندبيان.

[1852]

سُٹ جا ساريم سومرا! مون کي ڳهه جي موکل ڏي.

سٹ جا= پاندا> پنهنجا. ڳهه= مُرکي.

پنهنجا ساريم سومرا! مون کي مُرکي موکل ڏي.

[1853]

مٹيءَ جا ساريم سومرا! مون کي ذاتئين نيئي پهچاءِ،

مان مال جي اوڏانهن وڃان، نارنان منهنجي ماءِ.

مٹيءَ جا= دلا. ذات جا= کيڙا> خيرا. مال جي= سائي> سائين. نارنانءِ= جَتو> جتي> جت.

دلئون ساريم سومرا! مون کي خيرئون نيئي پهچاءِ،

مان سائين! اوڏانهن وڃان، جتي منهنجي ماءِ.

[1854]

نالو ساريم سومرا! نالو ناهي هتي،

ميان! موکل ڏي، تہ نالو وجي هُٹ کريان.

نالو= پيرو> پيرُون. نالو=کيڙ. نالو= عيدو> عيدون.

پيرون ساريم سومرا! کيڙ ناهي هتي،

ميان! موکل ڏي، تہ عيدون وجي هُٹ کريان.

[1855]

پکي آندءِ، سا کيئن پکين ۾ ويهي؟

نالو ڪڙي سومرا! هو وجي فقير جو رسي.

پکي= چڙي. پکي= هنجهه. نالو= راضي.

فقير جو= سانگ.

چڙي آندءِ، سا کيئن هنجهن ۾ ويهي؟

راضي ٿيءُ سومرا! هو وجي سانگ رسي.

[1856]

مقامن جا آڇ مَ سومرا! مال جا آءٌ نہ کندياس،

نرنانءُ سجهي شهر ۾، اوڏانهن آءٌ ويندياس.

مقامن جا= ڊپ. مال جا= سانگا. نرنانءِ= مارو.

شهر= ملير.

ڊپ آڇ مَ سومرا! سانگا آءٌ نہ کندياس،

مارو سجهي ملير ۾، اوڏانهن آءٌ ويندياس.

[1857]

نالئون آندئي سومرا، تيئن **وطن** پهچاءِ.

نالو= جيوڙ> جيئن + وٽئون. وطن= وندر.

جيئن وٽئون آندئي سومرا، تيئن وندر پهچاءِ.

[1858]

ادا عمر! **پنهنجو** نہ وجهہ **ذات** ۾، **ڏي نارنالي** مون کي.

پنهنجو= جيءُ. ذات= جوکيا> جوکي. نار نالي= اميرزادي> آزادي.

ادا عمر! جيءُ نہ وجهہ جوکي ۾، ڏي آزادي مون کي.

[1859]

ٻولي، **پنهنجو** ڪر، آءٌ **سُٽ عورت جي** آهيان.

ٻولي= چڏ. پنهنجو= شرم. سُٽ جي= سڳي. عورت= پيٽ.

چڏ، شرم ڪر، آءٌ سڳي پيٽ آهيان.

[1860]

ڪک پوک جي سومرا، **ڪپڑي جي** اباڻن.

ڪک= مُڃَ> مَڃ. پوک جي= ميڙَ.

ڪپڑي جي= جامڪي> جا + مُڪي.

مَڃ ميڙ سومرا! جا مُڪي اباڻن.

[1861]

رچن ڪان رکي وڃي، **وارن** سان ماري،

پوءِ ڏاتر ڏيکاري، **مال** اباڻي پار جا.

رچ= ڏوها> ڏوهن. وار= ڪلمون. مال= ڪنوات> ڪا وات.

ڏوهن ڪان رکي وڃي، ڪلمن سان ماري،

پوءِ ڏاتر ڏيکاري، ڪا وات اباڻي پار جي.

مارئيءَ جو ملير ڏانهن موٽڻ

[1862]

ڪاڻي ٽيءُ نہ مارئي، ٽي **ڪاڄ جي** عمر سان.

ڪاڻي= مُنهن رکي. ڪاڇ جي= مَهي.
مُنهن رکي نہ مارئي، ٽي سامهون عمر سان.

[1863]

پنهنجا ۽ پنهنجيون، پنهنجا اٽئي مارئي!

پنهنجا= جهجهڙ. پنهنجون= جهوريون.
پنهنجا= مَرڪ.
جهجهڙ ۽ جهوريون، مَرڪ اٽئي مارئي!

مارئيءَ کي دلداري ۽ اُميد

[1864]

نالي رو نہ مارئي! توکي **نرنان** ڪري نيندا.
نالي= ڪپيو> ڪپ. نرنانءُ= نواز.
ڪپ رو نہ مارئي! توکي نوازي نيندا.

[1865]

مٺڪو ڪري نہ مارئي، سا **عورت** ڪيئن؟
مٺڪو= ياقوت> قوت. عورت= جيئندي.
جا قوت ڪري نہ مارئي، سا جيئندي ڪيئن؟

[1866]

ڪاڇ نہ ڪاڏو مارئي، سا **ڪاڇ** ڪندي ويئي.
ڪاڇ= ماني. ڪاڇ= لولا> الوالا.
ماني ڪاڏي نہ مارئي، سا اَلو اَلا ڪندي ويئي.

[1867]

پوک جي ڪٽي، ڪاريگر جي هٽي، نرنان مون کي **راند جو ڏنو.**
پوک جي= ڇانهين. ڪاريگر جي= چَتي.
نرنانءُ= ڪيت. راند جو= پتو.
ڇانهين ڪٽي، چَتي هٽي، ڪيت مون کي پَتُو ڏنو.

[1868]

عورت جو هو مارن کي ڪو مال جو.
عورت جو= لکيو. مال جو= ٻُڪو.
لِکيو هو مارن کي (هيءَ) ڪو ٻُڪو.

[1869]

ذات هيس سومرا! **نالي** نه آٿين ها.

ذات= ماڇي> مان + اَڇي. نالو= جيتو> جي + تون.

مان اَڇي هيس سومرا! جي تون نه آٿين ها.

[1870]

پکيءَ جو نه ڪٽين ها، ته ڇو **عيبدار** ٿيان ها!

پکيءَ جو= ڪنپ> ڪنيي. عيب جي= ڪاڻياري.

ڪنيي نه ڪٽين ها، ته ڇو ڪاڻياري ٿيان ها!

[1871]

ڪپڑو ته ڪيئي، **جُتيءَ جي** ته ڪر.

ڪپڑو= ڪارو. جتيءَ جي= رَءُ (منڍي) رُوءِ.

ڪارو ته ڪيئي، هلي روُءِ ته ڪر.

[1872]

اڳي منجهه مليو **ڪاڻي** هئي ڪاڻ،

هاڻي منجهه مليو، گهمان ته **گاهه** ٿئي.

ڪاڻي= جهل. گاهه= سيئُ.

اڳي منجهه مليو جَهَل هئي ڪاڻ،

هاڻي منجهه مليو، گهمان ته سيئُ (ڊپ) ٿئي.

[1873]

آءُ **نالا**، وڻ **نالا**، ته **مان وکر** ٿي پوان.

نالو=ڪيت. نالو= اسحاق> ساک. وکر=

سرهي جيري> سرهي.

آءُ ڪيت، وڻ ساک، ته مان سَرهي ٿي پوان.

[1874]

عمر **شهر** ڪاڻ، وئي **شهر** سان مارئي.

شهر= جوهي. شهر= عَمان> اَمانَ.

عمر جو هي ڪاڻ، وئي اَمانَ سان مارئي.

باب يارهون

سُرائتيون ڳجهارتون: مومل راڻو

سامیءَ جو مومل کان ڏند ونڻ

[1875]

عضوو سامیءَ من ۾، بينو کائي پسي.

عضوو= کوپري> کوپرو. کائيءَ جي= ڏوئي> اوڏوئي.

کو پَرو سامیءَ من ۾، بينو اوڏوئي پسي.

[1876]

چم جو فقير من ۾، اچيو کاٽ پِني.

چم جو=کوس> کو + شَڪ. فقير= سامي.

کاٽ= در> اندر.

کو شڪ سامیءَ من ۾، اچيو اندر پِني.

[1877]

نالو ڪٽي ويو عضوي جو، توکي نالو ٻيو بہ گھٽو.

پلا ڙي نر نالا تو پنهنجو وجايو نالي تي.

نالو= فقيرو> فقير. عضوو= ڏند. نالو= ڏنو> ڏن.

نر نالو= راجا نند. پنهنجو= ڏرم. نالو= ڏنو> ڏن.

فقير ڪٽي ويو ڏند، توکي ڏن ٻيو بہ گھٽو.

پلا ڙي راجا نند! تو ڏرم وجايو ڏن تي.

مومل جو ڪاڪ محل اڏائڻ

[1878]

شومر جي ڏنگي، جيت آزار تي آڏيا.

شومر جي= نند> نند(راجا). ڏنگي= لَڙڪي.

جيت= محلو> محلا. آزار = ڪڪ> ڪاڪ.

راجا نند جي لڙڪي، محلا ڪاڪ تي آڏيا.

[1879]

ڏينهن جي گلن جا، مال جا ڪائن مٽي.

ڏينهن جو= صبوح. گل= سناسي. مال جا= دونهان.

کاٽ= در> درن.

صبوح سناسين جا، دونهان دَرن مٽي.

[1880]

پنڌ ذات جا پڌرا، جتي **پوک پکيءَ** جا پُون،
هن بہ **نالا** کوڙيا، بينا **نالا** روُن،
جي **عورت عضوي** پُون، تن جو **نرنان** ئي نہ ٿئي.

پنڌ= گام. ذات= گُجر. پوک= لڙي> لڙيو.
پکي= باشو> باشا. نالو=کيمو> کيما. نالو=راوت.
عورت= مومل. عضوو= مُنهن. نرنان= موٽڻ.

گام گجر جا پڌرا، جتي لڙيو باشا پُون،
هن بہ کيما کوڙيا، بينا راوت روُن،
جي مومل جي منهن پُون، تن جو موٽڻ ئي نہ ٿئي.

[1881]

نارنانءَ جي **پولي** ٻڌي، **ذات نالا**،
مٽيءَ جو ڏيئي، **ذات گاهہ** ٿي ويا.

نارنانءِ= مومل. پولي= هاڪ. ذات= سورهيہ.
نالو= سلطان. مٽيءَ جي= سر. ذات= مري.
گاهہ= مُڄ.

مومل هاڪ ٻڌي، ڪئين سورهيہ سلطان،
سر ڏيئي، مري مُڄ ٿي ويا.

[1882]

نرنانءَ پولي، **نرنانءَ ذات** ٿيا ڪين،
نارنانءَ تي **نالي ذات** ٿي ويا.

نرنانءِ= عاشق. پولي= آيا. نرنانءِ= داناءِ. ذات=
دهليا. نارنانءِ= مومل. نالو= مست. ذات= مري.

عاشق آيا، دانائءِ دهليائي ڪين،
مومل تي مست ٿي مري ويا.

[1883]

هن ڪئين **مال جا وڻ** ڪري، **جر وکر** جا ڪيا.

مال جا= نر. وڻ جي= نمائي. جَرَ جو= نِڪُونج.
وکر جي= ناس.

هن ڪئين نَرَ نمائي، نڪونج ۾ ناس ڪيا.

[1884]

راندیون ۾ راندیون، جر جون هیون شهر تي.

راند(جا) = منڊل. راند(جا) = مشاهدا. جر جي= کوڏي> ک +ڏينهن. شهر= ڪاڪ.

منڊل ۾ مشاهدا، ڪي ڏينهن هڪا ڪاڪ تي.

[1885]

نارنانءَ پنهنجي شهر جيءَ تي ذات جر جو ڪٽايو، جنهن تي هرڪو پولي عضوو ٽي ويو.

نارنان= مومل. شهر جي= ماڙي. ذات= خوني. جر جو= کوهه. پولي= هٿي. عضوو= ران.

مومل پنهنجي ماڙيءَ تي خوني کوهه ڪٽايو، جنهن تي هرڪو حيران ٿي ويو.

راڻي ۽ سندس يارن جو سامي‌ءَ سان ملڻ

[1886]

شهر ئون نرنانءَ نڪتو، ڏڻ جون ڏنائين، باب اڪر تي چوڙي چڏيائين، اَن پَٽَ راند جا، وجي چِٽا پچيائين.

شهر= ڏُر. نرنان= مينڊرو. ڏڻ جون= روجهون. باب اڪر= بر، بي، بان> بَرَ بيابان. اَن جا= ڪَرا. پَٽ جا= پارَ. راند جا= مل> مومل.

ڏُرئون مينڊرو نڪتو، وجي روجهون ڏنائين، بَرَ بيابان ۾ چوڙي چڏيائين، ڪرا پار مومل جا، وجي چٽا پچيائين.

[1887]

ولايت ئون آيو نرنانءُ، جنهن اچي مُئي ڪپڑ جا ڏنا.

ولايت= ڪاف. نرنانءُ= ڪاپڙي. مُئي(جا) = پار. ڪپڑ جا= چِٽا.

ڪافئون آيو ڪاپڙي، جنهن اچي پار چٽا ڏنا.

[1888]

آءُ نالا شهر ئون اچي ڏي ذات سندن.

نالو= سامي. شهر= ڪاڪ. ذات جا= ڏيپار> ڏي +پار.

آءُ سامي! ڪاڪئون اچي ڏي پار سندن.

[1889]

ذات تو، ذات مون.

ذات جا= جيپر> جي پار. ذات جا= ڏيپار> ڏي + پار.

جي پار تو (ڏنا)، ڏي پار مون.

[1890]

جو نالو ڏنو مون، اهو نالو ڏسين تون،

ته نالو وڃئي وسري، نالو ٽئين تون.

نالو= رنگ. نالو= روپ. نالو= بادشاهه> بادشاهي. نالو= فقير.

جو رنگ ڏنو مون، اهو روپ ڏسين تون،

ته بادشاهي وڃئي وسري، فقير ٽئين تون.

[1891]

چئي: پکين کان وڏ پرين، نالا نام سندانِ.

پکي= وڇلو> وڇن. نالو= ڏنيو. نام= پرُو> پرُون.

چئي: وڇن کان وڏ پرين، ڏنيا پرُون سندانِ.

[1892]

گاهه ويهاريو ڪاڻ تي، ذاتيون سُٽ جون ڪن،

نارنانءَ سُڃي هڪڙي، جنهن جو عورت نام ڇون،

ليکو نه لڳن نرنانءَ جو، مرض نه هو عضون،

تن جي ڇيري تي، هٿ اَن ڪير جي ڪئي مرن.

گاهه= سڻ> سيڻ. ڪاڻ= صندلي> صندلين.

ذات= راڻوڙ. سٽ جي= رانءِ> رانيا. نارنانءُ= عورت. عورت= مومل. ليکو= انگ. نرنانءُ=

ٻالڪو. مرض=ٽوٽر.عضوو=ٽڻ> ٽٽن.ڇيري جو=
اُهاڻ. اَن= ڇٽا> ڇِنا. ڪيرجي= ٽر. مرون= روجهن.

سيڻ ويهاريو صَندليون تي، رانيا رانوڙين،
عورت سُهڄي هڪڙي، جنهن مومل نالم چون،
انگ نه لڳن ٻالڪو، ٽوٽر هئي نه ٽٽن،
تن جي اُهاڻ تي، هُت ٽر ڇِنا روجهن.

راڻي جو ڪاڪ تي اچڻ ۽ مومل ماڻڻ

[1893]

اُتيئي نالا، جتي اَن ڪپڙي جا.

نالو= آيو> آيا. ان جا= سات. ڪپڙو=
گَونَ> گَنونَ.

اُتيئي آيا، جتي سات گَنونَ.

[1894]

وڃ جا ٽا پون، پڪي جا شهر مٽي.

وڃ جا= پَلڙا> پڙلاڻ. پڪي= ڪونج> ڪونجن.
شهر= ڪاڪ.

پڙلاڻ ٽا پون ڪونجن، جا ڪاڪ مٽي.

[1895]

سو اُپ جو چڙهيو، شهر من ڪري،
اڳيان گڏيس پاڻي وارو، تنهن کان ٽو راند پچي.

اُپ جو= دَهو> دِو. شهر= ڪاڪ. پاڻي واري=
تڙ> ناتر. راند= ملهر> مومل.

سوڏو چڙهيو، ڪاڪ من ڪري،
اڳيان گڏيس ناتر، تنهن کان ٽو مومل پچي.

[1896]

ڪامڻ تي پوک جا ڪيا، مٽي نرنالن.

ڪامڻ= ناتر. پوک جا= ڪرا> نخرا. نر نالو=
ملوڪ> ملوڪن.

ناتر نخرا ڪيا، مٽي ملوڪن.

[1897]

نارنان اک جا کٹي، ويئي نارنان وٽ،
تو به گھٽا ميڇيءَ جا، هو هٽندءِ پوک ۾،
نرنان نيندءِ شهر، کين ڇڏيندءِ تڙ تي.

اک جا= ناز. نارنان= ناتر. نارنان= مومل.
ميڇيءَ جا= گھائو>گھايا. پوک= پٽ(پٽ ٽي
ويئي= کانه ٽي). نرنان= ڊولو. شهر= ڊٽ.
تڙ= کاڪ.

نـاتر نـاز کٽي، ويئي مومل وٽ،
تو به گھٽا ٽي گھايا، پر هو هٽندءِ پَٽ،
ڊولو نيندءِ ڊٽ، کين ڇڏيندءِ کاڪ تي.

[1898]

نالا نانءُ نه رهيا، هي سڀ نالا تنهنجا اٽئي.

نالو= مومل. نانءُ= ملڪزار. نالو= طالب.

مومل! ملڪزار نه رهيا، هي سڀ طالب تنهنجا اٽئي.

[1899]

پونديئن زمين ۾، جو اَن جو آهي ڏيهن کي.

زمين(جي) = غار. اَن جو= ڏوڏو> ڏڏو.

پونديئن غار ۾، جو تو ڏڏو آهي ڏيهن کي.

[1900]

هٽ جون حاڪمن کي، کامڙ لوهه جون.

هٽ جو= هٽڙ> هنيون. کامڙ= مومل. لوهه
جون= مهميزون.

هنيون حاڪمن کي، مومل مهميزون.

[1901]

اڌ مرض پنهنجيءَ وچ، سودي جي ذات آهين.

اڌ مرض= ڏيڍ. پنهنجي= سمجهه> سمجهي.
سودي جي= باقي. ذات= هَڪڙا> هڪڙو.
اي ڏيڍ! سمجهي وچ، باقي هڪڙو آهين.

[1902]

نرنانءَ پنهنجي پوک لاءِ، دانهون ڪندي ويو.

نرنانءُ= سوڏو. پوک= سنگت. دانهون= پار> پارت.

سوڏو پنهنجي سنگت لاءِ، پارت ڪندي ويو.

[1903]

نرنان وکر جي هنئي، تڏهن پڪين ٽي جرجا ڪيا.

نرنان= سوڏو. وکر= سوپاري. پڪي= ڪانوَ> ڪاوَن. جر جا= ڪڙڪا.

سوڏي سوپاري هنئي، تڏهن ڪاوَن ٽي ڪڙڪا ڪيا.

[1904]

يارو! ڏسو ذات بڻي، ڪائيءَ جي هڻي وڃي نرنانءُ ٽيو.

ذات= بازيگر> بازي. ڪائيءَ جي= سوپاري.

نارنانءُ= پار پيو.

يارو! ڏسو بازي بڻي، سوپاري هڻي وڃي پار پيو.

[1905]

ڪاٺ لڳو ڙي جيڏيون! شهر تہ منهنجي ڪي.

ڪاٺ جو= ڏونڪو. شهر= پير.

ڏونڪو لڳو ڙي جيڏيون! پير تہ منهنجيءَ ڪي.

[1906]

اٽي عورت جاڳ، وڻن ڪي ڪپڑا لڳا.

عورت= ناتر. وڻ= مور> مورن. ڪپڑا= گَجَ> گَزَ.

اٽي ناتر جاڳ، مورَن ڪي گز لڳا.

[1907]

نارنان پوک واپار جي ٽي، نرنانءَ ٻار ڪاٺ جو.

نارنان= مومل. پوک جي= نسري. واپار جو= نروار.

نرنانءُ= راڻو. ٻار جو= ڪريب. ڪاٺ جو= پگو.

مومل نسري نروار تي، راڻي ڪريب پگو.

[1908]

ميڙرو **ڪامڻ ۾ ڪاڇ جي** هو، پر **نرنالي** ويو.

ڪامڻ= چيني> چٽي. ڪاڇ جي= لاس. نرنالو= جيتُو> جِيتي.

مينڊرو چٽي ۾ لاس هو، پر جِيتي ويو.

[1909]

نارنان ذات هئي، جو **ڪڙمڪي** سان **ڪپڙ شهر** جو، **علم** سان **قرض جو** ڏيندي هئي پر **نانءَ نالو** ڪيو.

نارنان= مومل. ذات=مشتاق. ڪڙمڪي= ڪاريگري

ڪپڙ جو= ڪوٽ. شهر جو= اڏيو. علم= جادو.

قرض جو= دوکو. نرنان= راڻو. نالو= فتح.

مومل مشتاق هئي، جنهن ڪاريگريءَ سان ڪوٽ اڏايو.

جادو ڪري دوکو ڏيندي هئي، پر راڻي فتح ڪئي.

[1910]

مومل ٻه **ڪاڻي، ڪاڇ جو** ڪيئي مينڊرا!

ڪاڻي= هاڪي> هاءِ + ڪئي. ڪاڇ= نشاستو> ناس + تو.

مومل ٻه هاءِ ڪئي، پر ناس تو ڪئي مينڊرا!

[1911]

مومل وڏي **ذات** هئي، تو **جهڙ جي** مينڊرا.

ذات= بازيگر. جهڙ جي= نوائي.

مومل وڏي بازيگر هئي، تو نوائي مينڊرا.

[1912]

مومل ته **ڪاٽ جي، جهڙ جي** مينڊري.

ڪاٽ جي= گهڙامنجي> گهٽا + جِيءَ. جهڙ جي= نوائي.

مومل ته گهٽا جيءَ (ڳنوايا)، پر نِوائي مينڊري.

[1913]

مومل ته **ذات** هئي، تو **مڇيءَ جي** راڻا!

ذات= سولنگي> سؤرنگي. مڇيءَ جي= مُٺ (ٻ مڇيون)> مُني.

مومل ته سؤرنگي هئي، (پر) تو مُني راڻا!

[1914]

مومل وڏي **ذات** هئي، پر **زحمت** ماري مينڊرا!

ذات= سوچي> سچيت. زحمت= موهيڙا> موهي.

مومل وڏي سچيت هئي، پر (تو) موهي مينڊرا!

[1915]

تو **آزار** ڏي مينڊرا! نہ تہ مومل تہ کا **ذات** هئي.

آزار= موهيڙو> موهي + ڏي. ذات= رنگ> سَت رنگي.

تو موهي ڏي مينڊرا! نہ تہ مومل تہ کا ست رنگي هئي.

[1916]

مومل کنهن نہ **ذات**، تو **گهوڙي جي** مينڊرا!

ذات= نائي. گهوڙي جي= کيري.

مومل کنهن نہ نائي، تو کيري مينڊرا!

[1917]

تو **مچي جي** مينڊرا! مومل وڏي **ذات** هئي.

مچيءَ جي= ماڻڪي> ماڻي. ذات= وينجهر> وينجهار.

تو ماڻي مينڊرا! مومل وڏي وينجهار هئي.

[1918]

مومل تہ **کپڙ جا**، پر تو **مچيءَ جي** مينڊرا!

کپڙ جا= سٽڪا ۽ کوڙ> سٽيو کوڙ. مچيءَ جي= مياڻي> ماڻي.

مومل تہ سٽيو کوڙ کيا، تو ماڻي مينڊرا!

[1919]

نارنان رچ کيو، تڏهن **مچيءَ جي** کئي هئي **نرنائ**.

نارنان= مومل. رچ= نانڻ> نات. مچيءَ جي= ماڻي (ماپ، تور) نرنائ= مينڊرو.

مومل نات کيو، تڏهن ماڻي هئي مينڊري.

[1920]

تو **حاکيماڻي** مينڊرا! **ذات** ہہ مومل کي.

حاکيماڻي= لائي. ذات= لاکا> لنوَ> کا.

تو لائي ڏي مينڊرا! لنوَ کا مومل کي.

[1921]

جڏهن **نرنانءَ شهر** ويو، ڏسي **عورت کي نرنان** ٽي پيو.

نرنانءِ= راڻو. شهر= ڪاڪ. عورت= مومل نرنان= عاشق.

جڏهن راڻو ڪاڪ ويو، ڏسي مومل کي عاشق ٽي پيو.

[1922]

عضوي عيب لڳو، مومل وجي **ذات** ڪئي.

عضوو= نيڻ> نيڻين. عيب= نينهن. ذات= مضبوط.

نيڻين نينهن لڳو، مومل وجي مضبوط ٽي.

[1923]

ڪاڻي ڳاريا مون، **پنڌ جو** نيو تو ڪيو.

ڪاڻي= گهڙامنجي> گهڙا + جيءَ. پنڌ جو= سڏو.

گهڙا جيءَ ڳاريا مون، سڏو نيو تو ڪيو.

[1924]

مرض ڏي من مينڊرا! نه ته **ذاتيون** ٻيون به گهڻيون.

مرض= موهيڙو. ذات= جيها.

موهي ڏي من مينڊرا! نه ته تو جيها ٻيا به گهڻا.

مومل جو سومل کي پاڻ سان سمهاڙڻ

[1925]

نارنالي پاري جو آءُ، ته مال جو اچي ٽو شهر ڏي؟

نارنالو= ناتر. پاري جو= سيءُ> ڏسي. مال جو= ڪرهو. شهر= ڪاڪ.

ناتر! ڏسي آءُ، ته ڪرهو اچي ٽو ڪاڪ ڏي؟

[1926]

ڪائيءَ جي ڪٽڪار، مون نه ٻڌي **آزاري**.

ڪائي= ڪرهل. آزاري= اوڪ> آ + ڪاڪ.

ڪرهل جي ڪٽڪار، مون نه ٻڌي آ ڪاڪ ۾.

[1927]

ڪپڙي جي نارنالي ڪاڻ تي، **ذات جر جي شهر** ۾.

ڪپڙي جي= پگ. نارنالي= رکي. ڪاڻ جو=

پايو. ذات= بهڻ> پيڙ. جر جي= سُتي. شهر= قنبر> پر.

پڳ رکي پائي تي، پيڙ سُتي پَر ۾.

[1928]

ڪاڻ جي چڏ راند جون، نرنانءَ کي شهر پهچاءِ.

ڪاڻ جي= چانئڻ> چا اُڻ. راند جون= گوهيون. نرنان= راڻو. شهر= ڪاڪ.

چا اُڻ، چڏ گوهيون، راڻي کي ڪاڪ پهچاءِ.

[1929]

نرنالا پُڻَ ڪائيءَ جا، تيتر راند جي نہ ڪر، جيتر حاڪيماڻي ڪيان.

نرنالو= گورو> گونرو. ڪائيءَ جي= چانئڻ> اُڻ. راند جي= گوهي. حاڪيماڻي= سواري.

گونرا پُڻ اُڻ جا، تيتر گوهي نہ ڪر، جيتر مان سواري ڪيان.

[1930]

اي **نرنالا!** تون **ڪپڙي** سان **باهہ جي** ڇو نہ ڪرين؟

نرنالو= توڏو. ڪپڙي جا= وڳا> وڳَ.

باهہ جي= چَري.

اي توڏا! تون وڳَن سان چري چونہ آچين؟

[1931]

نرنالو چڙهيو **وهٽ** تي، سو **نرنانءَ** ٽيو.

نرنالو= راڻو. وهٽ= توڏو. نرنان= ملوڪ.

راڻو چڙهيو توڏي تي، سو بہ ملوڪ ٽيو.

[1932]

رکي **ڪائي ولايت** ۾، سو تہ **بولي** ڪري وئين.

ڪائي= ڪام. ولايت= ڪچ. بوليءَ جو= حرف> حرفي.

رکي ڪامَ ڪچ ۾، سو تہ حرفي ڪري وئين.

[1933]

وهڻ جي هٽي ڪاڻ تي، نرنائُ وُلايت ويو.

وهڻ جي= ڪام. ڪاڻ= ڪرهو. نرنائُ= ڏولیو.
ولايت= ڏيڻ.

ڪام هٽي اُڻ تي، ڏوليو ڏيڻ ويو.

[1934]

پڪي پوک ڪائي، نرنائُ ويو ڏيهه ڪي.

پڪي= ڪونج> ڪو +رنج. پوک جي= وَلِ.
نرنائُ= ڏولو. ڏيهه= ڏيڻ.

ڪو رنج ڪري وَل، ڏوليو ويو ڏيڻ ڪي.

[1935]

راڻو تہ **وڏي ذات** هو. **مرض جي** ڪيئن ڪانہ، **ڪاڻ** ٿي پيو.

ذات= وينجهار. مرض= گردو. ڪاڻ= هلڪو.
راڻو تہ وڏو وينجهار هو (وڏ) گُردو نہ ٿيو، هلڪو ٿي پيو.

[1936]

راڻو تہ **ذات** هو، پر **ڪائي** ٿي پيو.

ذات= وينجهر> وينجهار. ڪائي= ناڙي> اَناڙي.
راڻو تہ وينجهار هو، پر اَناڙي ٿي پيو.

[1937]

جيت شهر ۾ پيو، **نرنائُ ولايت** ڪان ويو.

جيت= ڪَٽر. شهر=ڪاڪ. نرنائُ=راڻو. ولايت= ريهان> رهاڻ.
ڪٽر ڪاڪ ۾ پيو، راڻو رهاڻ ڪان ويو.

صبح جو سجاڳ ٿيڻ تي

[1938]

جر اَن جي ٿي ويئي، **پوليءَ** ڪي **نرنائُ** ٽئي ڪانہ.

جر جي= رات. اَن جي= وهائي> وهامي. پولي= جيءُ. نارنائُ= جميعت.
رات وهامي ويئي، جيءَ ڪي جميعت ٽئي ڪانہ.

[1939]

رات تہ **راڳ** هو، **مِـرون** ٻري بس ڪئي، اڄان ٽي **پوک جي** پچين!

راڳ= سارنگ. مِرون= چراخ> چراغ> چراغن (ڏيئن). پوک جي= ديَل> سويل.

رات تہ سارنگ هو، چراغن ٻريِ بس ڪئي، اڄان ٽي سويل پچين!

[1940]

رات يي **ذات** ٽي، **مرن** يي ماڻ ڪئي، نہ **نالي** پرين **جيٽيين** ڏي!

ذات= لنگهي. مرون= چراخ> چراغن. نالو= آيو. جيت= مهلو> محلين.

رات يي لنگهي، چراغن بہ ٻري چپ ڪئي، نہ آيو پرين محلين ڏي!

[1941]

نالو تہ نالو، نالو ڏي!

نالو= موسو> مون + سُئو. نالو= راڻو. نالو= وتايو> رات + آيو.

مون سُئو تہ راڻو رات آيو ڏي!

[1942]

ٻُڌ **باهہ جي نار، ڪاٺ** ڏيئي ويو **عضوي** ٿر.

باهہ جي= سڙي. نار= سومل. ڪاٺ جي= ڪار. عضوو= ڪچ.

ٻُڌ سڙي مومل! ڪارَ ڏيئي ويو ڪچ ٿر.

[1943]

نارنان باهہ مان، نرنانءَ پار جو ڪيو، پوءِ **نارنان سان ذات جو** ٽيوئي ڪين.

نارنانءِ= سومل. باهہ(جي) =سڙي. نرنانءِ= راڻو. پار جو= رسايو. نارنان= مومل. ذات= پِرِيا. سومل سڙِي راڻو رُسايو، پوءِ مومل سان پِرِيِيوئي ڪين.

[1944]

ڪاڻي ڇڏي وڃ مون، **نرنائ شهر** چڙهي ويو.

ڪاڻي= ڪاٻر. نرنان= ڏولیو. شهر= ڏڃ.

ڪاٻر ڇڏي وڃ مون، ڏولیو ڏڃ چڙهي ويو.

[1945]

پري رڇ وڪر جا، رات ٻر ٻاريا مون،

اَللّٰه هن اُپ تي، نرنان آڻين تون.

رڇ= ڏيو. وکر= تيل. اُپ(جي) =ڪڍ(تارن جي)

> ڪَڍُن. نرنان= راڍو.

پري ڏيا تيل جا، رات ٻر ٻاريا مون،

اَللّٰه! هِنن ڪڍن تي، راڍو آڻين تون.

[1946]

نالو ڇڏي مون کي، **شهر** ڇڏ نہ تون،

پنهنجي هئي مون کي، **ڪُڙمڪي** ڪئي نہ تو.

نالو= سيتل> سُتل. شهر= ڪاڪ. پنهنجي= نند.

ڪُڙمڪي= جوڳ> جاڳ> جاڳايو.

سُتل ڇڏي مون کي، ڪاڪ ڇڏ نہ تون،

نند هئي مون کي، جاڳايو نہ تو.

سومل جو مومل کي طعنو

[1947]

نار! ويئي **نرنائ**، جنهن تي **مال** جو هو.

نار= مومل. نرنان= راڍو. مال= هيڃ.

مومل! ويئي راڍو، جنهن تي (تنهنجو) هيڃ هو.

[1948]

جيت پيو **شهر** ۾، تہ **نرنائ** نہ آيو.

جيت= ڪڪر> ڪُوڪرو. شهر= ڪاڪ. نرنائ = راڍو.

ڪُوڪرو پيو ڪاڪ ۾، تہ راڍو نہ آيو.

مومل جو راڻي ڏي قاصد موڪلڻ

[1949]

نرنانءَ جي **حاڪيماڻي** کي، **ليکي** ڏينهن ٿيو.

نرنانءُ= راڻو. حاڪيماڻي= رهاڻ. ليکي جو= چوڻو> چوڻون.

راڻي جي رهاڻ کي، چوڻون ڏينهن ٿيو.

[1950]

ست جا وڌا هئم **نر نالا** تنهنجي **نار** کي.

سُتَ جا= واجهه. نر نالو= راڻو. نار= رهاڻ.

واجهه وڌا هئم راڻا! تنهنجيءَ رهاڻ کي.

[1951]

ذات هئاسين جڏهن، **شهر** پئي وُنو تڏهن،

انهي **نرنالي** کوُن **ککن جا** پلا، اها **نار نالي** ٿيندي ڪڏهن؟

ذات= ڪانڊڙا> هيڪاندا. شهر= ڪاڪ. نرنالو= جيوڻ. ککن جا= مُوئا. نار نَالو= ريهاڻ.

هيڪاندا هئاسين جڏهن، ڪاڪ پئي وُنو تڏهن،

انهيءَ جيئڻ کوُن مئا پلا، اها رهاڻ ٿيندي ڪڏهن؟

[1952]

اڳي هن **شهر** ۾، **پکي مال جي** ڪندا هئا،

هاڻي منهنجي **شهرن** ۾، **جيت پولي** ناهي.

شهر(جو) = محلات. پکي= طوطو. مال جي= تنوار. شهر(جو) = ڪوٽ> ڪوٽن. جيت= پنوڙ. پولي= پُٽڪو.

اڳي هن محلات ۾، طوطا تنواريندا هئا،

هاڻي منهنجي ڪوٽن ۾، پنوڙن پٽڪو ناهي.

[1953]

نالو رکي وئين مينڊرا، **نالا** ڪيا ٽي تو،

نالي اچين ٿو ڪينکي، **عورت** مون نہ اچي.

نالو= محبت. نالو= احسان. نالو= موٹو> موٹي.
عورت= جميعت.
محبت رکي وئين مينڈرا، احسان کيا ٽي تو،
موٹي اچين ٽو کينکي، جميعت مون نہ اچي.

[1954]

وڻ نالي جي تو نہ ڪئي، **ڪپڙي جي** ڪري وئين.
وڻ جي= رس. نالو= محبت. ڪپڙي جي= چني.
رس محبت تو نہ ڪئي، چني ڪري وئين.

[1955]

ڪپڙي رهان مينڈرا، تون **عورت گاهہ** لهيج.
ڪپڙو= پهراڻ> پئي + حيران. عورت= سگهڙ>
سگهڙي. گاهہ= سَر> سارَ.
پئي حيران رهان مينڈرا، تون سگهڙي سار لهيج.

[1956]

جڏهن **نرنانءَ** هيو تہ **ذات ڏي**، نہ تہ مون **ککين** چگي.
نرنان= راڻو. ذات= ڪاڪا> ڪاڪ. ککن جي= مُئي.
جڏهن راڻو هيو تہ ڪاڪ ڏي، نہ تہ مون(آءٌ) مُئي چگي.

[1957]

رچ ڪيم رنگي، من راڻل **ذات** ٿئي.
رچ= ڪُپڙا> ڪپڙا. رنگ=ڪارو> ڪارا.
ذات= اوڏ> اوڏو.
ڪپڙا ڪيم ڪارا، من راڻل اوڏو ٿئي.

[1958]

پولي ڪپڙ جا، وڪر وڪر تو.
پولي= ويهہ> وهُ. ڪپڙ جا= وهاڻا. وڪر= سوڌا.
وڪر= سُئاَ> سَواءِ.
وهہ ٽيا وهاڻا، سوڌا! سواءِ تو.

[1959]

اي **نالا**، اي **نرنانءَ**، تو بن **نالن نانءَ** ڦٽا ڪيا.
نالا= راڻا. نرنانءَ= سوڌا. نالن= باغن. نانءَ= گل.
اي راڻا اي سوڌا! تو بن باغن گل ڦٽا ڪيا.

[1960]

ٻار وارا! هن مرض تي، موت جا ڏيئي وئين.

ٻار وارا= اوراڻا> او + راڻا. مرض= ڪاڪ.

موت جا= ڏَڪر.

او راڻا! هن ڪاڪ تي، ڏَڪر ڏيئي وئين.

[1961]

اڳي ته نالي ايندو هئين، نالي ويندو هئين،
هاڻي ته نالي اچين ڪونہ، توکي ڪنهن نالي جهليو آ.

نالو= پيروز> پيو روز. نالو= نظر. نالو= ميهَن> منهَن.

اڳي ته پيو روز ايندو هئين، روز ويندو هئين،
هاڻي ته نظر اچين ڪونہ، توکي ڪنهن منهَن جهليو آ.

[1962]

اڳ ته أن جي ايندو هُون مينڊرا! هاڻي نالي اچين ڪين.

أن جي= ريڪت> ري + خط. نالو= پروانو.

اڳ ته ري خط ايندو هُون مينڊرا! هاڻي پروانين اچين ڪين.

[1963]

ڪاڻ بلا ۾ سپرين، تون شهر ڏون آيو ٽيءُ.

ڪاڻ جي= ڳجهہ. بلا= ڳوهہ. شهر= ماڏو> مان + ڏي.

ڳجهہ ڳوهہ ۾ سپرين، تون مان ڏي آيو ٽيءُ.

[1964]

ذات ڏون آءُ راڻا، ته **ڳهہ** ۾ ڳالهايون.

ذات= اوڏ> اوڏڙو. ڳهہ= ڏيڊي.

اوڏڙو آءُ راڻا، ته ڏيڊيءَ ۾ ڳالهايون.

[1965]

ڪپڙي نالي ڳالهڙي، تو ڪيئن نرنانءَ ڪيو؟

ڪپڙي(جو) =چوسو> چئو +سا. نالو=جاني. نرنانءُ= ساماڻو> سان + ماڻو.

چئو سا جاني ڳالهڙي، تو ڪيئن مون سان ماڻو ڪيو.

[1966]

راڻا! **نالو ڪري، عضوي چمڙ جي نه.**

نالو= ماٽڪ> ماٽو. عضوو= مُنڊ> مُنڍي.

چمڙ جي= مار.

راڻا! ماٽو ڪري، مُنڍي مار نه.

[1967]

مال جا موٽي آءٌ، مان عضون ڏيان آرام.

مال جا= مينڊ> مينڊرا. عضوا= اکڙيون.

مينڊرا! موٽي آءٌ، مان اکڙين ڏيان آرام.

[1968]

باهه جي آءٌ راڻا! مان ڪوهه جون روز ڪيان.

باهه جي= اُماڙي> او + ماڙي. ڪوهه جون=

اُرڙيون> رڙيون.

او ماڙيءَ آءٌ راڻا! مان رڙيون روز ڪيان.

[1969]

جر جن ماريان، حاڪيماڻي منهنجا پرين!

جر جا= چينهرا. حاڪيماڻا= عامل> آ + مل.

چينهرن ماريان، آءٌ مل منهنجا پرين!

[1970]

اُڻ جي ڪر نه سپرين، مون وٽ راند ٽي آءٌ.

اُڻ= مهري> ڪُمهري. راند= رَڄي> پرچي.

ڪُمهري ڪر نه سپرين، مون وٽ پرچي آءٌ.

[1971]

باهه جا هڪ رات، ڪڙمڪي ساعت هڪڙي.

باهه جا= آرڙ> آءٌ + راڙل. ڪُڙمڪي= دِلَ> سوڊِل.

آءٌ راڙل هڪ رات، سوڊِل ساعت هڪڙي.

[1972]

نار نالي نرنانءُ، گل مچي شهر جا.

نار نالو= هاوٽي> هاڙي. نرنانءُ= راڻو. گُل=

ڪنوَل> ڪونر. مچي= ڪُمر> ڪماڻا. شهر=ڪاڪ.

هاڙي آءٌ راڻا! ڪونر ڪُماڻا ڪاڪ جا.

[1973]

وڃين آئين ميان مينڊرا، ته **هولي**ءَ آءُ ٿون.

وڃ= چانهه> چاهه> چاهي. هوليءَ(جي) = چلي.

چاهي آئين ميان مينڊرا، ته چلي آءُ ٿون.

[1974]

اي ميان **نرنان**، ٿون **شهر** آ، ته ٿو ۽ مون وچان وڃي **گاهه** نڪري.

نرنان= راڻو. شهر= ڪاڪ. گاهه= سيءُ.

اي ميان راڻا! ٿون ڪاڪ آ، ته ٿو ۽ مون وچان وڃي سيءُ نڪري.

[1975]

نار نالي وٽ آءُ منهنجا پرين، آءُ **نالي** هاڻي آهيان.

نار نالو= حليمان> هلي مان. نالو= عيبو> عيبن.

هلي مان وٽ آءُ منهنجا پرين، آءُ عيبن هاڻي آهيان.

[1976]

گهر جو وڃايم **نرنان**ءُ تنهنجي ڪاڻ، ٿون ٿو اڃان **پيوڪ جا** ڪرين!

گهر جو= مارنگ> مان + رنگ. نرنان= ڍولڻ.

پوک جا= ويڃا.

مان رنگ وڃايو ڍولڻ تنهنجي ڪاڻ، ٿون ٿو اڃان ويڃا ڪرين!

[1977]

وڪر مون ڏي راڻا! مان **پوک** نهاريان ٿي.

وڪر= آنورا> آءُ + وري. پوک جون=راهُون.

آءُ وري مون ڏي راڻا! مان راهُون نهاريان ٿي.

[1978]

ڪوهه جي نهاريان، راڻل مان **اَن جون**.

ڪوهه جي= نيسر> نئين + سر. اَن جون= راهون.

نئين سِر نهاريان، راڻل مان راهون.

[1979]

پکي اچ راڻا، **کاٽ جي** چڙهي آءُ.

پکي= باز. کاٽ جو= کرهو> کرهي.

باز اچ راڻا، **کرهي** چڙهي آءُ.

[1980]

اَن چڙهي آءُ راڻا! **مان ذات** اُڏايان.

اَن= مُهري(دال)> مَهري. ذات= کَنگ> کانگا.

مَهريءَ چڙهي آءُ راڻا! **مان کانگ** اُڏايان.

[1981]

گهر جي کاٽ جو، تہ منهنجو **نرنانءُ** اچي.

گهر جي= لنؤ. کاٽ جو= کانو> کانءُ.

نرنانءُ= سڃڻ.

لَنؤ کانءَ، تہ منهنجو سڃڻ اچي.

[1982]

اڳي تہ مون سا **علم جا** هيئي، پوءِ ڦري **رڄ جون**،

مون سان تہ **ذات**، پر **مال** گهاريون ٻيون،

اسين ٻہ ٻيا **ڪڙمڪي** هلنداسون، تون ٻہ وڃي **پير** ٿيون.

علم جا= عهد. رڄ جون= مَٽيون. ذات=

مانجهند. مال= منجهيون> منجهئي. ڪڙمڪي=

حال هلائي. پير= چُٽو.

اڳي تہ مون سان عهد هيئي، پوءِ ڦري مَٽيون،

مون سان تہ مانجهند هو، پر منجهئي گهاريون ٻيون،

اسين ٻہ ٻيا حال هلنداسون، تون ٻہ وڃين چُٽو.

[1983]

لوهہ جو ڏسي، **کاٽ جو** آ مينڊرو.

لوهہ جو= قيمو> کي +مون. کاٽ جو= بَر> بميو.

کي مون ۾ ڏسي، بميو آ مينڊرو.

راڻي جو جواب

[1984]

جڏهن **عورت وکر** ڏني **مرد سان**، تڏهن **نرنان** ٿي ويس.

عورت= مومل. وکر= مستي> سُتي. مرد= سيتل. نرنان= کارو.

جڏهن مومل سُتي ڏٺر سيتل سان، تڏهن کارو ٿي ويس.

[1985]

ڪوڙ نہ ڪر، رَچ ئون ٽوڙ ڪيئي،
چوڙي ست ڪپڙ جون، جر جون نرنانءَ سان،
اجان بہ راڻو، مرون هئو ڙي مومل!

ڪوڙ= مڪر. رچ= دِلي. تڙ=ڦٽو. سُٽ جون= ڪَهيون. ڪپڙ جون= ڪنجريون. جر جون= سُتيون> سُتينءَ. نرنانءُ= سيتل راءُ. مرون= ڏوهيو> ڏوهہ.

مَڪر نہ ڪر، تو دليئون ڦٽو ڪيو،
چوڙي کهيون کنجرا، سُتينءَ سيتل راءِ سان،
اجان بہ راڻي جو ڪو ڏوهہ ڙِي مومل!

[1986]

جر جي نرنانءَ سان، پکي ٽہ نہ.

جر جي= سُتي> ستينءَ. نرنانءُ= سيتل راءِ. پکي=اَلُ.

سُتينءَ سيتلَ راءِ سان، اَلُ ٽہ نہ.

[1987]

نالو تنهنجي شهر تي، ڪيئن جر جي ڪٽي ايندو!

نالو= راڻو. شهر= ڪاڪ. جر جي= ڪَرَ.

راڻو تنهنجي ڪاڪ تي، ڪيئن ڪَرُ ڪٽي ايندو!

[1988]

مومل کي تہ هنڌ جي هئي، پر راڻي وجي ذات ڪئي.

هنڌ جي= صفائي. ذات= هُليا> هلائي.

مومل کي تہ صفائي هئي، پر راڻي وجي هُلائي.

مومل جو راڻي کي جواب، ۽ موتي اڇڻ لاءِ منٺون

[1989]

اي **نالا**، اي **نرنان**، آءٌ تہ **سگيٽي ٻار جي**، تون ٿو **نرنان**ءَ چوين!

نالو= راڻو. نرنان= مينڊرو. سگيٽي= ٻيڙ.

ٻار جي= سُتي. نرنان= سيتل.

اي راڻا، اي مينڊرا، آءٌ ٻيڙ سان ستيس، تون ٿو سيتل چوين!

[1990]

مون تہ **ناري مٽيءَ جي**، پر تو **اک جي** ڪئي ڪانہ.

ناري= سومل. مٽيءَ جي= هارِي> سمهاري.

اک جي= جهاتي.

مون تہ سومل سمهاري، پر تو جهاتي پاتي ڪانہ.

[1991]

جر جون ڇڏي، **ڪاڻيءَ جو** رکي، **مرض** ڪري وئين،

تنهن کان ڇو نہ مون کي، **پکيءَ جي** ڪري هليو وئين!

جر جون= سُتيون. ڪاڻيءَ جو= لَڪڻ. مرض= بدنام. پکيءَ جي= ڪُنڌي> ڪُهي.

سُتيون ڇڏي، لڪڻ رکي، بدنام ڪري وئين،

تنهن کان ڇو نہ مون کي، ڪُهي هليو وئين!

[1992]

شهر کي ناهي **ٽامي جي**، پر **ذات** وارا، تو لڇايو **پنهنجو**.

شهر= ڪاڪ. ٽامي جي= ڪَس. ذات جا= سوڌا.

پنهنجو= ننگ.

ڪاڪ کي ناهي ڪَس، پر سوڌا، تو لڇايو ننگ.

[1993]

ڪپڙو مون کي بہ ڪيئي، پر **گاهہ** تون بہ ٽئين.

ڪپڙو= ڪارو. گاهہ= ڪَچو.

ڪارو مون کي بہ ڪيئي، پر ڪَچو تون بہ ٽئين.

[1994]

ڪُـــڙمڪا راڻـا، **مـــال جـــو** تـــ ڪريـــن هـــا!

ڪُڙمڪا= بـلاڪ> بي + لائق. مال جو= هوش.

بـــي لائـــق راڻـــا، هـــوش تـــ ڪريـــن هـــا!

[1995]

پڪـــي ٽـــيءُ راڻـا، **مـــال جـــا** ڏنئـــي مـــون ڪـــي.

پڪي= ڪانئر. مال جا= گـلا> گـلا.

ڪـــانئر ٽـــي راڻـــا، گـــــلا ڏنئـــي مَـــون ڪـــي.

[1996]

ڪـاڻ جـا چڙهـي، **ڪـاڻ پـوڪ جـي** ٽئيـن راڻـا!

ڪاڻ جا= اوڳا. ڪاڻ جا= ڪَـرها. پوڪ جي= راهه> راهي.

اوڳـا چڙهـي ڪرهـي ٽـي راهـي ٽئيـن راڻـا!

[1997]

راڻـا! چڙهئيـن **ڪـاڻ جـي**، **مـال جـو** ئـي نـ.

ڪاڻ جو= ڪرهو. مال جو= پُـڇ> پڇئي.

راڻـــا! چڙهئيـــن ڪـــَـــرهي، پڇئـــي نـــ.

[1998]

ڪاڻ جيئن نـ وجين ها **نرنان**، ٽـ ڪا **انسان جي** هئي.

ڪاڻ جي= ڪرسي> رسي. نرنانءُ= راڻو.

انسان جي= ڳالهـ.

رُسـي نـ وجيـن هـا راڻـا، ٽـ ڪـا ڳالهـ هئـي.

[1999]

راڻو ٽـ وڏي **ذات** هو، پر مون سان ويو **جنـگ جـا** ڪري.

ذات= ڪيمياگر. جنگ جا= زلزلا.

راڻو ٽـ وڏو ڪيمياگر هو، پر مون سان ويو زلزلا ڪري.

[2000]

راڻو وڏي **ذات** هو، مون ساڻس **عضـوي** جي ڪانـ ڪئي.

ذات= وينجهار. عضوو= ڳچي> ڳچي ڳارو.

راڻـو وڏو وينجهـار هـو، مـون سـاڻس ڳچـيءَ ڳـارو ڪونـ ڪيـو.

[2001]

تاڃي جيئن هجن، لوهہ جا ڏجن تن کي،
نالي بنان ڙي نرنان، وڻ نہ کجن.

تاجي= اوچي(چڊي، ننڊي)> اوچيون. لوهہ جا= ياڻا> اوياڻا. نالو= بيگن> بيگناهہ. وڻ= هيرڻ> هي +رڻ.

اوچيون جي هجن، اوياڻا ڏجن تن کي،
بيگناهہ ڙي راڻا! هي رڻ نہ کجن.

[2002]

جڏهن ڪپڙي جي ڏنئي ڪاٺ جي ٻر، تڏهن حاڪيماڻي ڇونہ ڪيئي!

ڪپڙي جي= پڳ. ڪاٺ جو= پاڻو> پائي.
حاڪيماڻي= جاچ.

جڏهن پڳ ڏنئي پائي ٻر، تڏهن جاچ ڇونہ ڪيئي!

[2003]

لوهہ وهٽ ڏنو هوئي، تہ علم جو کرين ها!

لوهہ(جو) =سُوئو> سُئي> سِي. وهٽ= متل> تل. علم جو= ڪلام> قتلام.

سيتل ڏنو هوئي، تہ قتلام کرين ها!

[2004]

هڏو ڏنئي، گاهہ نہ ڪيئي.

هڏو= ڪو شڪَ(وَهہ جو هڏو، مِڪ وارو هڏو)> ڪو + شڪ. گاهہ= ڪوتڪ> ڪو + تڪ(پاڳو اڏ)

ڪو شڪ ڏنئي، ڪو تڪ نہ ڪيئي.

[2005]

جڏهن ڏنا هوئي پيسا، تڏهن کرين ها پيسا،
هاڻي ڇو تو کرين پيسا؟

پيسا= ٻہ ٽڪا> ٻہ + ٽِڪيا. پيسا= ٽي ٽڪا> ٽيٽ ڪا. پيسا= ڇهہ ٽڪا> ڇَٽَ + ڪا.

جڏهن ڏٺا هوئي ۽ ٽڪيا، تڏهن ڪرين ها ٽيٽ ڪا،
هاڻي ڇو ٽو ڪرين (مون مان) ڇٽ ڪا.

[2006]

ناڻي جي پئي هيئي، تڏهن **ناڻي جا** ڪرين ها،
جڏهن **ناڻي جا** نه ڪيئي، تڏهن **ناڻي جا** ڇو هڻين؟

ناڻي(جا) = ڇهه ٽڪا> ڇٽ ڪا. **ناڻي جا**=
ٽي ٽڪا> ٽيٽ ڪا. ناڻي جا= ٻه ٽڪا> ٻٽاڪ.

ڇٽ (خبر) ڪا پئي هيئي، تڏهن ٽيٽ ڪا ڪرين ها،
جڏهن ٽيٽ ڪانه ڪيئي، تڏهن ٻٽاڪ ڇو هڻين؟

[2007]

جڏهن **ڪاڻ جا** ڏٺا هوئي، تڏهن **فقير جا** ڇو نه ڪيئي؟

ڪاڻ جا= ٻٽ (ٻن آنگهن وارا). فقير جا=
ڳيا (مانيءَ جا).

جڏهن ٻٽ ڏٺا هوئي، تڏهن ڳيا ڇو نه ڪيئي؟

[2008]

جڏهن ٻيلي هئين تڏهن **متيءَ راند جي** ڪرين ها.

ٻيلي= توشڪي> تون + شڪي. متيءَ جي= سرَ. راند جي = ڪاڻ.
جڏهن تون شڪي هئين، تڏهن سرُ ڪاڻ ڪرين ها.

[2009]

ڪاڻ لنگهندي **هندڪا** ڏٺئي، تڏهن تون **فاقيرا** ڪر!

ڪاڻ= در. هندڪا= گڏون> گڏ.
فاقيرا= ٽڪرَ.

در لنگهندي گڏ ڏٺئي، تڏهن تون (وڌي) ٽڪر ڪر!

[2010]

نالا ڏٺا هوئي **رات**، تڏهن **نارنان** توکان وئي،
جڏهن **نارنان شهر** هئي، ته **شهر** ڪڙٻا هوئي **ذات**!

نالو= دودو> دو. رات= گڏيل> گڏ. نارنان=
ڪلان> ڪلا. نارنان= مومل. شهر= سانگهڙ>
ساگهر. شهر= ٻيراني> ٻيرا +ني. ذات= منڊرا>
مينڊرا.

دو ڏنـا هوئـي گـڏ، تـڏهن کـلا توکـان وئـي،
جڏهن مومل سا گهر هئي، تہ ٻيرا ني ڪرڻا هوئي مينڊرا!
[2011]
ڪپڙي جـي ڏنـو هيئـي، تـ ذات وجهيـن هـا مينـڊرا!
ڪپڙي جي= ٻِتَ. ذات= واڌا> وَڌي.
ٻِـتَ ڏنـو هيئـي، تـ وڌي وجهيـن هـا مينـڊرا!
[2012]
جڏهن **پڪـي نـالو** ڏنئـي شـهر ۾، تـڏهن **ڪـائـي ڪـرا**
پڪي= ٻچو. نالو= رتو. شهر= ماڙي. ڪائي= چڪر> ڇَڇَ ڪر.
جڏهن ٻہ چور تو ڏنا ماڙيءَ ۾، تـڏهن ڇَـڇ (ٽڪر) ڪـرا!
[2013]
جڏهن **جيت** ڏنـو هـوءِ ڪـاڪ ۾، تـڏهن **ڪاسـبڪي ڪريـن هـا!**
جيت= ڪَـتَـرُ. ڪاسبڪي= وَڌَ.
جڏهن ڪتر ڏنـو هـوءِ ڪـاڪ ۾، تـڏهن وَڌَ ڪريـن هـا!
[2014]
پنهنجـا پڪـي، ڪپـڙي جـا تـ نـ!
پنهنجا= مٹا> مٹان. پڪي> تاڙو> تاڙي (تاٹي).
ڪپڙي جا= ڪاپا> ڪپيئي.
مٹـان تـاڙي، ڪـَپـيئي تـ نـ!
[2015]
اول تـ **راندـ جـو** ڪريـن هـا، **جـر جـو** پـوءِ.
راند جو= وارو. جر جو= ڊورو> ڊنڊورو.
اول تـ وارو ڪريـن هـا، ڊَنـڊورو پـوءِ.
[2016]
جڏهن **مـرون** ڏنـو هـوءِ، تـ **نـار نـالي** ڪريـن هـا:
مرون= پولو. نار نالو= صادر.
جـڏهن پولـو ڏنـو هـوءِ، تـ صـادر ڪريـن هـا!

[2017]

جڏهن **نالو** ڏنو هوئي، تڏهن **ڪاڇ جو** ڪرين ها!

نالو= ڪوڏو> ڪو + ڏوهه. ڪاڇ جو= پَت> ثابت.

جڏهن ڪو ڏوهه ڏنو هوئي، تڏهن ثابت ڪرين ها!

[2018]

جڏهن **سون جي** نه ڪيئي، تڏهن **وڻ** نه ڪرين ها،

جڏهن **وڻ** ڪيئي، تڏهن **راند جي** ته ڪرين ها.

سون جي= پرڪ. وڻ= هيرڻ> هي +رڻ.

راند جي= پڇا ڳاڇا.

جڏهن پرڪ نه ڪيئي، تڏهن هي رڻ نه ڪرين ها،

جڏهن هي رڻ ڪيئي، تڏهن پڇا ڳاڇا ته ڪرين ها.

[2019]

مقامن جا! جڏهن **مرون** ٿيئي، تڏهن **مڇي ڪاڇ** جي ڪرين ها.

مقامن جا= مجاور> منهنجا وَرَ. مرون= پولو.

مڇيءَ جي= پُڇي. ڪاڇ= پڪو> پَڪَ.

منهنجا وَرَ! جڏهن پولو ٿيئي، تڏهن پڇي پَڪَ ڪرين ها.

[2020]

مال جيءَ آيوهئين **نرنانءَ!** پوءِ **ڪاٽ جي** وڃين ڪيئن؟

مال جي= پڏي. نرنانءَ= راڻو. ڪاٽ جي= دهلي> دهليو.

پَڏي آيو هئين راڻا! پوءِ دهليو وڃين ڪيئن؟

[2021]

اي نالا! ذات، نرنانءَ نه ٿين ها، **پوڪ جي** اچين ها،

ڪڪن جي ڪامٽي پولي ڪي پولي.

نالو= راڻو. ذات= دهليا> دهلجي. نرنانءِ= دُورو> دور. پوڪ جي=اور> اوري. ڪڪن جو= سَنڊ> سُڊ. ڪامٽي= سپائي> سپيئي. پولي= ڪوڙ. پولي= سچ.

اي راڻا دهلجي دور نه ٿين ها، اوري اچين ها،
سُڌ سيئي پويئي ها ته "ڪوڙ ڪي سچ".

[2022]

هوءِ **راڳ نار نالي جو**، ته **درياءَ ليکي جو** ڪرين ها،
راڳ = ڪسوري> قصور. نار نالي = ڪامڻي.
درياءَ جو= مار> ماري. ليکي جو = مٽ.
هو قصور ڪامڻيءَ جو، ته ماي مَٽُ ڪرين ها.

[2023]

راڻا! **رات** ڪري وئين، **من ڪو ڏينهن** ٿئي!
رات جي= اوندهه. ڏينهن= آڇر> آچار (انصاف).
راڻا! اوندهه ڪري وئين، من ڪو آچار ٿئي!

[2024]

پاڻي ٿيءُ نه سپرين، **ذات** مون ڏي آءُ.
پاڻي= ٻاڙو. ذات= اوڏ> اوڏو.
ٻاڙو (ٻول) نه سپرين، اوڏو مون ڏي آءُ.

[2025]

مچي هيس سيج تي، **ڪنهن مچيءَ** مارايا‌س،
مچي سمجهايس ڪينڪي، **ڪنهن مچيءَ** ڦاسايا‌س،
انهيءَ وهم ورتيا‌س، جو **مچي مچي** ڪري ويا.
مچي= سينگاري. مچي= ڦڏڙي> ڦَند ڙي. مچي=
مُڪري> مَڪر. مچي= پلو. مچي= پوپري> پرين.
مچي= پلو> پري.
سينگاري هيس سيج تي، ڪنهن مڪر مارايا‌س،
پلي سمجهايس ڪينڪي، ڪنهن ڦند ڙي ڦاسايا‌س،
انهيءَ وهم ورتيا‌س، جو پرين پري ڪري ويا.

[2026]

مچي مار نه مينڊرا! **مچي** آءُ نه هيا‌س،
مچيءَ جي ڪري، **مچي** آءُ نه هيا‌س،
مچي هيس من ۾، ڪنهن **مچي** ماريا‌س؟
انهي وهم ورتيا‌س، جو **مچي مچي** ڪري ويا.

ميڄُي= مُڪر> مُڪري. ميڄي = سڌي> سُڌي.
ميڄي= سينگاري> سينگاري. ميڄي= سوڌي> سُڌي.
ميڄي= ڏاهي. ميڄي= لوڙهه> لهه ڙي. ميڄي=
پوپري> پوءِ + پرين. ميڄي= پَلو> پلي.
مُڪري مار نه مينڊرا! مُڪري آءٌ نه هياس،
سُڌي سينگاري سيج تي، ستي آءٌ نه هياس،
ڏاهي هيس ڏيل ۾، ڪنهن لهه ڙي لوڏاياس،
انهيءَ وهه ورتياس، جو پرين پاڻ پلي ويا.

[2027]

نالا! نالو ٿيءُ، مرض اٿر تنهنجو.

نالو= راڻو. نالو= راضي. مرض= عشق.
راڻا! راضي ٿيءُ، عشق اٿر تنهنجو.

[2028]

جيت ڇڏي وئين جاني، شل راڻل نالو ٿئين!

جيت= جُونءِ> جُوءِ. نالو= راضي.
جُوءِ ڇڏي وئين جاني، شل راڻل راضي ٿئين!

[2029]

راڻا شهر تي، پڪي ڏسان شال ميان!

شهر= آراضي> آءٌ+ راضي. پڪي= طوطو> تو +تن.
راڻا! آءٌ راضي ٿيءُ، تو تَنُ ڏسان شال ميان!

[2030]

نرنانءِ نالو ٿيءُ، حاڪيماڻيون شهر تي.

نرنان= راڻو. نالو= راضي. حاڪيماڻي= قنات>
قناتون. شهر= ڪاڪ.
راڻا راضي ٿيءُ، (ڪوڙ) قناتون ڪاڪ تي.

[2031]

ڪاڻ ٻار جو ٿي ويو نرنان، ان جو نرنان،
ڪري ائين الله، ته نرنان شهر اچي.

ڪاڻ جو= وَرُ. ٻار جو= رسامون> رُسي.

نرنان= ولهو. ان جو= جيءُ. نرنانءُ= جاني.
شهر= ڍنڀَ.

وَرُ رُسـي ويـو ولهـو، جـيءُ جـو جـاني،
ڪـري ائيـن الله، تـنـ ڍوليـو ڍنڀ اڇـي.

[2032]

اڪـر پڪـي رڇ راندـ جـا، ٻولـي ذات ڪنديـاس،
نـالي ڏي منجنديـاس، پـري **ڍول ڪپاهـ جـا**.

اکر= ٻي. پکي= هـل> هر. رڇ= ڪَرو> ر ڪر.
راند جا= هُـل. ٻولي= مان. ذات= جانوري>
زاري. نالو= راڻو. ڍول ڪپاهه جا= پهاڪا پرچاوَ جا.
ٻيهـر هـُـل ر ڪـر، مـان زاري ڪنديـاس،
راڻـي ڏي منجنديـاس، پـري پهاڪـا پرچـاوَ جـا.

مومل، سومل سرتين جي گفتگو

[2033]

عـورت چيـو **عـورت** ڪـي، مـون ڪـي **نـالو** آڻـي ڏي.

عورت= مومل. عورت= سومل. نالو= راڻو.
مومـل چيـو سـومل ڪـي، مـون ڪـي راڻـو آڻـي ڏي.

[2034]

شل **نارنانءُ! باهـ جـي ذات** ٽئين، تـو **فَقير جـي** سان
منهنجو **ذات راندـ جـو** ڪري ڇڏيو.

نارنان= سومل. باهـ جي= سڙي. ذات= مري.
فقير جو= ڪريب. ذات= پوتار> پتار. راند جو=ٻلايو.
شـل سـومل! سـڙي مريـن، تـو ڪريـب سـان، منهنجـو
پتـار پـُـلائي ڇـڏيو.

[2035]

ٻيڙيءَ واري ڪان پڇين ها تہ اهڙي **حاڪيماڻي** نہ ٽئي ها.

ٻيڙيءَ جي= مُـوسالي> مون سالـيءَ. حاڪيماڻي= حد.
مـون سـالـيءَ ڪـان پڇيـن هـا تـہ اهـڙي حـد نـہ ٽئـي هـا.

[2036]

لوهہ لڳر ڏي جيڏيون، آءٌ ڪيئن **مٽيءَ جي** ٿيان؟

لوهہ(جو) = داغ. مٽيءَ جي= اڇي.

داغ لڳر ڏي جيڏيون، آءٌ ڪيئن اڇي ٿيان؟

[2037]

جيت لڳو ڏي جيڏيون! **ڪاڪ** ته منهنجي ڪي،

دعا ڪريو ڏي جيڏيون! من **نرنان شهر** اڇي.

جِيت= ڏنگ. ڪاڪ(جو) = مَن. نرنان= راڻو.

شهر= ڪاڪ.

ڏنگ لڳو ڏي جيڏيون! من ته منهنجي ڪي،

دعا ڪريو ڏي جيڏيون! من راڻو ڪاڪ اڇي.

[2038]

باهہ جا ساري رات، **نرنانءَ** بنا ڏي سرتيون؟

باهہ جا= سيرڙ> سَي +رڙ. نرنان= سوڏو.

سي رڙ ساري رات، سوڏي بنان ڏي سرتيون!

[2039]

راڻو رات **جيئڏ** ٽي ويو، هلو مون سان **شهر جو** ٽي،

ته هلي **مال جو** ڪريون.

جيئڏ= ڪَٽر. شهر جو= ميڙ. مال جو= سمهڙو.

راڻو رات ڪٽرجي ويو، هلو مون سان ميڙ ٽي، ته هلي سمهڙو (سنئين منهن، راضي) ڪريون.

[2040]

جنگ جو لڳو مان ڪي، اوهين وجي **ڪا وڪر عضوي جي** ڪريو.

جنگ جو= چَڪر. وڪر= مس. عضوو= لَت.

چڪر لڳو مان ڪي، اوهين وجي ڪا مصلحت ڪريو.

[2041]

جي **اڪ جي** هجيئي ها، ته **مُلڪ** نہ وجين ها.

اڪ جي= عينڪ> نڪ. ملڪ=مهراڻو> منهن + راڻو.

جي نڪ هجيئي ها، ته مُنهن راڻي نہ وجين ها.

مومل جو جوڳياڻي ٿي، راڻي جي پٽيان وڃڻ

[2042]

هٽي **هٽ جي**، ڪٽي **ڪاٺ جي**، وجي **ذات** ٿيندا سين.

هٽ جي= تاڙي. ڪاٺ جي= مُرلي. ذات= جوڳي.

هٽي تاڙي، ڪٽي مُرلي، وجي جوڳي ٿيندا سين.

[2043]

پاڻيءَ جيئن ايندياس، **نرنائ** تنهنجي **ڏيهه** تي.

پاڻيءَ جي= ڪَرَ. نرنان= ڍولو. ڏيهه= ڍڻ.

ڪَرَ ڪٽي ايندياس، ڍولا تنهنجي ڍڻ تي.

[2044]

هولي ۽ هولي، نرنائ نہ **هولي** تہ بہ ڪنديس تان **هولي**.

هولي= آڙي. هولي= زاري. هولي= مجي.

نرنان= راڻو. هولي= ڪَري.

آڙي ۽ زاري راڻي نہ مجي، تہ بہ ڪنديس تان ڪري.

[2045]

ڳالهيون ۽ ڳالهيون راڻي نہ **ڳالهيون**، تہ بہ ڪنديس **ڳالهيون**.

ڳالهيون= چڱيون. ڳالهيون= مٺيون. ڳالهيون= سُٺيون. ڳالهيون= ڪريون.

چڱيون ۽ مٺيون، راڻي نہ سُيون، تہ بہ ڪنديس ڪريون.

[2046]

اي **نالا!** موٽي آءٌ **مان ذات** ٿي آهيان.

نالو= راڻو. ذات= جوڳي.

اي راڻا! موٽي آءٌ مان جوڳياڻي ٿي آهيان.

[2047]

عورت ساز ڪٽي ذات ٿي، **نرنان نالو** ٿيوئي ڪونہ.

عورت= مومل. ساز جي= مُرلي. ذات= جوڳي>

جوڳياڻي. نرنان= راڻو. نالو= ريڍو.

مومل مُرلي ڪٽي جوڳياڻي ٿي، (پر) راڻو ريڍوئي ڪونہ.

[2048]

توڙي راند جون هُـونِ، تہ بہ وڻن رسين مينڊرا!

راند جون= شطرنجون. وڻ= توت> تون + تـنِ.

توڙي شطرنجون هونِ، تہ بہ تون تن رسين مينڊرا!

[2049]

راڻـي مـال جـي، ڏسـي وکـر کـائي تـي.

مال جي= سجاڻپ> سجاتي. وکر= لسڻ.

کائي= ٻانهن.

راڻـي سـجاتي، ڏسـي لسـڻ ٻـانهن تـي.

[2050]

گهـر جـون، حاکيمـاڻيون، جيئـڏ گهـوڙي جـا کريـن تـون،

هـٿ کـاڻ علـم جـو، مـرض لڳـي ويـو مـون،

فقيـر مـرون مـال جـو، وکـر کريـن هـا تـون،

نـالو نـالي کـان، هـو نـالو کيـو مـون.

گهـر جـون= ميڙيـون. حاکيمـاڻيون= ڇيڙيـون.

جيئڏ= کينئـون> مُـکيون. گهـوڙي جـا= اُڇـٽ> اڇيـن. هـٿ جـو= تـورو> تـو + ري. کـاڻ جـو= پلنـگ. علـم جـو= خـال> خـالي. مـرض= غـم. فقير جو= ڦيرو. مرون جو= ڦٽيل. مال جو= داغ. وکر= ميٽ> ميٽين. نالو= يَـيو> پايـائي. نـالو= يَـلُـو> پلي. نالو= پِـنِي لڏو.

ميڙيون ڇيڙيون (مون)مُـکيون، هيکر اڇيـن هـا تـون، تـو ري پلنـگ خـالي ٿيـو، تـڏهن غـم ٿيـو مـون، ڦيـرو ڏيئـي ڦٽيـل جـو، اڇـي داغ ميٽيـن هـا تـون، پايـائي پلـي کـان، کـو پـنِـي لـڏو هوئـي مـون.

[2051]

جڏهن نرنانءَ ڏنـوءِ، تہ کـائيءَ جـي کريـن هـا.

نرنان= محب> مون + عيب. کائيءَ جي= ماڻ.

جـڏهن مـون ۾ عيـب ڏنـوءِ، تـہ مـاڻ کريـن هـا.

[2052]

اي **نرنانءَ!** منهنجو **عضوو** توسان، تون چو ڏکارين؟

نرنان= راڻو. عضوو= دل.

اي راڻا! منهنجي دل توسان، تون چو ڏکارين؟

[2053]

نرنانءَ ڪر نہ مون کي، ڏي **شهو** ڏکيءَ کي مينڊرا!

نرنانءُ= ڪوڙو> ڪَڙو. شهر= ڏيجي> ڏي + جيءُ.

ڪڙو ڪر نہ مون کي، ڏي جيءُ ڏکيءَ کي مينڊرا!

[2054]

باهہ جي تہ **ڪيئي**، پر **چہ جي** تہ ڪر.

باهہ جي= ڪاري. چہ جي= رُوءِ> روبرو.

ڪاري تہ ڪيئي، پر روبرو تہ ڪر.

[2055]

راڻا! **ريچ جيٺ**، **جر جي** نہ ڪر.

ريچ= ڍَڪ. جيٺ= ڏکڻهاري. جر جي= واءِ.

راڻا! ڍڪ ڏکڻهاري، واءِ واءِ نہ ڪر.

[2056]

ڪاڻ گهوڙي ولها، **ذاتيون** نہ ڏي مون،

جر جي آءٌ نہ هياس، **نرنانءُ** هئين تون.

ڪاڻ= وَرو> وري. ذات= ڏهاڳ. جر جي= ڏاهي. نرنانءُ= خاوند.

وري آءٌ گهوڙي ولها، ڏهاڳ نہ ڏي مون،

ڏاهي آءٌ نہ هياس، خاوند هُئين تون.

[2057]

وڻ گهوڙي جا ولها، ڏي **ٻيڙيءَ جا** مون،

مچي آءٌ ٿيان، **بہ نالا** ٿئين تون.

وڻ= اڪ. گهوڙي جو=لوَند. ٻيڙيءَ جو=سهاڳ.

مچي= ڏاهي. بہ نالا= هڪ نالو راڻو، ٻيو راضي.

عقلونڊ ولها، ڏي سهاڳ مون،

ڏاهي آءٌ ٿيان، راڻا! راضي ٿيءُ تون.

[2058]

کاچ جون چڏيون، جي **نالو** ڏين تہ ڏيانءِ **راند جون**.

کاچ جي= مومٹائي> مون مڙئي. نالو= رسيو> رُسڻ. راند جون= ڳرهاڻڙيون.

مون مڙئي چڏيون، جي رُسڻ چڏين تہ ڏيانءِ ڳرهاڻڙيون.

[2059]

هيءَ **نار نالي** آ تنهنجي، راڻا! **يل ذات** ڪري چڏ.

نار نالي= سسئي> سِسي. ذات= واڌا> وَڌي.

هيءَ سِسي آ تنهنجي، راڻا! يل وڌي چڏ.

[2060]

اي **نالا! نالو** ونبي آءٌ، تہ توکي **ڪپڙي جو** ڏيان.

نالو= راڻو. نالو=اَمين. ڪپڙي جو= پلئ.

اي راڻا! اَمين ونبي آءٌ، تہ توکي پلئ ڏيان.

[2061]

پنهنجون مان ڏيانءِ، تہ **نرنانءُ** مون وٽ ناهہ.

پنهنجون= ساکون. نرنان= سيتل.

ساکون مان ڏيانءِ تہ سيتل مون وٽ ناهہ.

[2062]

مينڊرا! **شهر** وئين، هاڻي **ذات** ڪي.

شهر=مٽياري> مٽي + ياري. ذات= ملوکاڻي> مرَ +لوڏ +کاڻي.

مينڊرا! مَٽي ياري وئين، هاڻي مرَ لوڏ کاڻيءَ کي.

[2063]

نرنان! نرنان ڏار، مڇ منهنجون **مال جون**.

نرنان= سوڌو. نرنان= سُرتيو> سرت. مال جون= ميڙون.

سوڌا! سُرت ڏار، مڇ منهنجون ميڙون.

[2064]

اي **نالا**، اي **نرنان**! تنهنجو **نالو** پڳو نہ مان،

جي **نر نالو** وئين، تہ توکي **نالو** ڏيان.

نالو= سوڏو. نالو=راڻو. نالو= سِيرُو> سِيرُ.
نر نالو= سُکُو> ساکَ. نالو= پَريو> پَر.
اي سوڏا، اي راڻا! تنهنجو سِيرُ ڳچُو نه مان،
جي ساک ونيسن، ته توکي پَرَ (خاندان) جي ڏيان.

[2065]

راڻا! تو کاڻي، مون نه کاڻي.
کاڻي= سُري (سُريل) > سَري.
راڻا! تو سَري، مون نه سَري.

[2066]

مومل هڏ ٻولي هئي، پر راڻي کي ٻولي ٽي آئي.
ٻولي= سچي. ٻولي= ٽوهه.
مومل هڏ سچي هئي، پر راڻي کي ٽوهه ٽي آئي.

[2067]

راڻي پئي راند جي ڪئي، تڏهن مومل پئي مڇيءَ جان ٽي.
راند جي= ڦَٽي. مڇيءَ جو= ڦَٽڪو> ڦٽڪي.
جڏهن راڻي پئي ڦَٽي ڪئي، تڏهن مومل پئي ڦٽڪي.

مومل جو ڏاڳهه چڙهڻ

[2068]

آءٌ ٽي ڪڏ ڪٽان، من راڻو گاهه ٽئي!
ڪڏ= چَر. گاهه= ويساهه.
آءٌ ٽي چَرَ ڪٽان، من راڻو ويساهه ڪري!

[2069]

ڪاچ ڪرين ته ڪاچ ڪر، نه ته ڪٽ ڪاچ جي.
ڪاچ= پَت. ڪاچ جي= چرپي> چَر +پي.
جي پَت ڪرين ته پَت ڪر، نه ته ڪٽ چَر ٻي.

[2070]

ٻولي ڪاچ نرنانءَ، مٿي شهر مال جو،
سُٽ جا نارنان تان، وچ ناڻي جا لاهي.

ٻولي= سگهو. ڪاڇ جو= رَسُ. نرنانءِ= راڻو.
شهر= ڪاڪ. مال جو= ڪاهيو> ڪاهي.
سُٽَ جا= مونجهارا. نار=نال مومل. ناڻي جا= لَڪَ.
سگهو رَس راڻا! متي ڪاڪ ڪاهي،
مونجهارا مومل جا، وچ لَڪَ لاهي.

[2071]

ڪاغذ ۾ فقير جو، ڪو نرنان وجي ڏي،
نار اٽئي **ككن جي**، جنهن سين **مال جو** هيئي.
ڪاغذ= حقيقت. فقير جو= حال. نرنانءِ= قاصد.
نار= مومل. ككن جي= مُئي. مال جو= هيڇ.
حقيقت هن حال جي، ڪو قاصد وجي ڏي،
مومل مُئي اٽئي، جنهن سان هيڇ هيئي.

[2072]

ڪا ڳَٽ جي، فقير جي، وجي **نرناءَ** ڪي چئو،
نار مُئي ڙي **نرنان، ڏڻ جو** جنهن سان هو.
ڳَٽَ جي=هال جي. فقير جي= حقيقت. نرنان=
راڻو. نار= مومل. ڏڻ جو= هيڇ.
حال جي، حقيقت جي، وجي راڻي ڪي چئو،
مومل مُئي ڙي مينڊرا، هيڇ جنهن سان هو.

[2073]

مِٽي مالين ڏيندياس، مون ڪي **ملڪ** ڏيڪار.
مٽيءِ(جي) = سرَ. مال= ڏاڳها> ڏاڳهين.
مُلڪ= مُهراڻو> منهن + راڻا.
سر ڏاڳهين ڏيندياس، مون ڪي منهن راڻا ڏيڪار.

[2074]

جيت ۾ آءُ راڻا! مان **باهه جا** ڏيڪاريانءِ.
جِيت= ماڪوڙي> مان + ڪوڙي. باهه جا=
جهڙڪا.
مان ڪوڙي ۾ آءُ راڻا! مان جهڙڪا ڏيڪاريانءِ.

[2075]

نارنان وڻ چڙهي، نرنان پهڻ جي چيو، هولي نرنان هندوءَ جي ڪريون.

نارنان= مومل. وڻ جي= ڏاڪ> ڏاگهه. نرنانءِ= راڻو. پهڻ جي= روهي> روئي. هولي= آءُ.

نرنان= پرين. هندوءَ جي= پرچي> پرچون.

مومل ڏاگهه چڙهي، راڻي روئي چيو، آءُ تہ پرين پرچون.

باب پارهون

سُرائتيون ڳجهارتون: راءِ ڏياڇ

انيراءِ ۽ راءِ ڏياڇ جي جنگ

[2076]

جر جن مٽي مال جا پُڇن ٿي ڪين.

جر جا=نارَ> گرنار. مال جا= گورا.

گرنار مٽي، گورا پڇن ٿي ڪين.

ٻيجل جو جهوناڳڙهه وڃڻ، ۽ راءِ ڏياڇ کان سر گهرڻ

[2077]

منگتو فقير ٽلهو هو.

فقير= پنڌو. ٽُلهو= مَڳُ.

منگتو پنڌو مَڳُ هو.

[2078]

نرنائَ شهر مٽي، مال جن ۾ هو.

نرنائَ= جاجڪ. شهر= جهوناڳڙهه. مال جو= ڏونڊيو> ڏونڊيڻ.

جاجڪ جهوناڳڙهه ۾ ڏونڊيڻ ويو.

[2079]

شهر ۾ پوک جون، ڪو ڏنار آيو ڙي.

شهر= استنبول> تنبيل. پوک= تار> تارون.

ڏنار (جو) = چارڻ.

تنبيل ۾ تارون وڃيون، ڪو چارڻ آيو ڙي.

[2080]

لڳي لوهه جي، ٽي مال جي، مِٽي هيٺ نرنائَ جي.

لوهه جي= تند. مال جي= تنوار. مٽيءَ(جي) = ماڙي. نرنائَ= ملوڪ.

لڳي تند، ٽي تنوار، ماڙيءَ هيٺ ملوڪ جي.

[2081]

مال جو وجهي پوک جن ۾ آيو، اهو نالوئي نيندو.

مال جو= تارون (اُٹ جو). پوک جون= تُنبيون.
نالو= سلطان> سر + تان.
تارُون وجهي تُنبن ۾ آيو، اهو سِر تان نيندو.

[2082]

ڪاٺ جو آيو فقير، جنهن گهر پوتي رات.
ڪاٺ جو= آرو. فقير= مگڻهار. گهر= لئون.
پوتي= جاڳائي.
آري آيو مگڻهار، جنهن لئُون جاڳائي رات.

[2083]

رچ ذات ڦاٽا ڪاچ جو، نرنان اُتي اوزار هئو.
رچ= جام> جان. ذات= منگتا. ڦاٽي(جا) =
آلاپ. ڪاچ جو= پڪو> ڪيو. نرنانءُ= راءُ.
اوزار= سُئو.
جان منگتي آلاپ ڪيو، راءَ اُتي سُئو.

[2084]

وَل جي ۾ نالو لڳو، تنهن ۾ ٻه وڻيون، تني نالو ڦٽايو.
ول جو= تُنبو. نالو= تارو> تارُون. ٻه وڻيون=
ٻيريون> ٻه + ٻُريون. نالو= رام> آرام.
تُنبي ۾ تارُون لڳيون، تنهن ۾ ٻه ٻُريون،
تني آرام ڦٽايو.

[2085]

اوزار راڳ جن نرنانءَ کي شهر ڪيو.
اوزار= رندو> سُرندو. راڳ جن= سُرن. نرنانءُ=
ڏياڻ. شهر= دهلي> ڏهلي.
سُرندي جي سُرن، ڏياڻ کي ڏهلي وڏو.

[2086]

نرنانءُ وڳو راڳ ٽيو، هن ڪامڻ جي اڳيان.
نرنانءُ= اُپنگ. راڳ= ڪينرو. ڪامڻ= راڻي.
اُپنگ وڳو ڪينرو ٽيو، هن راڻيءَ جي اڳيان.

[2087]

نالي لوهہ جا ڪٽي، ڪامڻ ڪي نارنانءَ ڪيو.

نالو= چٽچل. لوهہ جا= چنگ. ڪامڻ= راڻي.

نرنانءَ= حُوران> حيران.

چٽچل چنگ ڪٽي، راڻيءَ کي حيران ڪيو.

[2088]

نرنان پاهڻ مال، سو وڪر مون وٽي.

نرنان= بيجل. پاهڻ= ٿوبي> ٿو + بي. مال= ڳاءِ (ڳئون). وکر= سُرمون> سُر + مون.

بيجل ٿو بي ڳاءِ، سو سُر مون وٽي.

[2089]

نار نالي پڇئي تہ ولايت تون.

نار نالي= وَس. ولايت= ڪرني> ڪر + ني.

وس پڇئي تہ ڪر ني تون.

[2090]

هيءُ جو آيو نرنانءَ، ذاتين ۾ پيو،
تنهن کي ڏيو، من مرض ٿئي.

نرنانءَ= بيجل. ذات= قنبراڻي> ڪنب + راڻين.

مرض= موراهي> مئو + راهي.

هيءُ جو بيجل آيو، ڪنب راڻين ۾ پيو،
تنهن کي ڏيو، من مَئو راهي ٿئي.

[2091]

چمر جو آيو منگتو، جنهن جي ڪائي بچڙي آهي،
وڻ وجهندو راڻين ۾، پکي پنهنجو لاءِ.

چمر جو= موجو(موزو)> مئو + جو. ڪائيءَ جو= پوئري. وڻ= راڙهو. پکي= ڪاوَس> ڪو + وس.

مُئو جو آيو منگتو، جنهن جي پوئري بچڙي آهي،
راڙهو وجهندو راڻين ۾، ڪو وَس پنهنجو لاءِ.

[2092]

پوک جا نار نالي، ذات عضوي ڏي.

پوک جا= نار> گرنار. نار نالي= ڏجاڻي. ذات= چارڻ. عضوو= مُنڌ> منيون.

گرنار جون ڏجاڻيون، چارڻ منيون ڏي.

[2093]

جيئن ٿو وڻ جو ڪري، تيئن ٿو ذاتين ۾ پوي.

وڻ= مئو راڙي> مئو + راڙيون. ذات= قنبراٽي> ڪَنب + راٽين.

جيئن ٿو مُئو راڙيون ڪري، تيئن ٿو ڪنب راٽين ۾ پوي.

[2094]

نرنائ آيو، مال چڙهي بينو شهر گهري.

نرنائ= منگتو. مال= اُنڌ> چانئڻ. شهر= سري> سرُ.

منگتو آيو، چانئڻ چڙهي بينو سرُ گهري.

راءِ ڏياچ جو پيجل کي دان آڇڻ

[2095]

ڪاڻ سان پري ڏيو، چمر جي هن نرنائ کي.

ڪاڻ(جا) = مُهرا> مُهرن. چمر جي= ٽيلهي. نرنائ= مگڻ> مگڻ + هار.

مُهرن سان پري ڏيو، ٽيلهي هن مگڻهار کي.

[2096]

آءُ فقير چمر ڪاڻ جا، هيءَ نارنالي توکي ڏيان.

فقير= جاجڪ. چمر جا= جهونا. ڪاڻ جا= ڳڙهه. نار نالو= زرينا> زر + ني.

آءُ جاجڪ جهوناڳڙهه جا، هيءَ زر ني توکي ڏيان.

[2097]

شهر نالن سان ڏيانءِ، تنهن جي متئون لوهه جي.

شهر=لکي> پالکي. نالو= جهوڙو> جهوڙن. لوهه جي= چڙي> چڙهي.

پالکي جهوڙن سان ڏيانءِ، تنهن جي متئون وچ چڙهي.

[2098]

نار مگين منگتا، تہ **نار نالي** تو ڏيان.

نار= راڇي> راڇ. نار نالو= سياڻي> سيوڻي.

راڇ مگين منگتا، ۽ سيوڻي تو ڏيان.

[2099]

وٽ **پولي** منگتا، وڃ **شهر کي** ڪٽي.

پولي= هونهين. شهر جي= ڪيميا.

وٽ هونهين منگتا، وڃ ڪيميا ڪٽي.

[2100]

هيءَ **ذات** وڃي، منهنجو تہ **نالو** ٿئي.

ذات= جانوري> جان + وري. نالو= نندو> نندا (ڳلا).

هيءَ جان وري وڃي، منهنجي تہ نِندا ٿئي.

ٻيجل جو ناٽي ونڊ کان انکار ۽ سرُ گهرڻ

[2101]

جيڪي **ذاتئين** ويندا، سي **نالو** ڇونہ ڪندا!

ذات=جانوري> جان + وري. نالو= نندو> نِندا.

جيڪي جان وري ويندا، سي نندا ڇو نہ ڪندا!

[2102]

نالو نالي آهيان، ڏي **نالو** ڏاتار!

نالي نالا پِنان، تہ **ذات** گهٽا هٿنا.

نالو= نذر> نہ زر. نالو= طالب. نالو= مصري> مرَ + سري. نالو=ماڻڪ. نالو=موتي. ذات= اُتيرا> اُتي + راءِ.

نہ زر طالب آهيان، ڏينم سري ڏاتار!

ماڻڪ موتي پنان تہ اُتي راءِ گهٽا هٿا.

[2103]

اي ميان **جر جا سوداگر**، تو وٽان **مال جا** موتي ويا؟

جر جا= نارَ> گرنار. سوداگر=ڏَڻي. مال جا= جهُڪ (جهوڪون)> جاجڪ.

اي ميان گرنار جا ڏَڻي، تو وٽان جاجڪ موتي ويا؟

[2104]

کپڑي ٻيڑيءَ جا ڏٽي، مون کي رڄ ڏيار!

.کپڑو= جھونو. ٻيڑيءَ جو= ڳڙھ، رڄ= تسري> تـ + سري.

جھوناڳڙھ جا ڏٽي، مون کي تـ سري ڏيار!

[2105]

کپڑو جن مٽي، آءٌ ٻـ نالو تن جو.

کپڑي(جي) = تاجَ> تاجُون. نالو= طالب> طالبُو.

تاجون جن مٽي، آءٌ ٻـ طالبُو تن جو.

[2106]

آيس پوک مال تي، نالو ڏي تـ نرنانءُ ٽيان.

پوک= تماڪ> طماعو. مال= تودّو> تو +ڏي.

نالو= مُهت. نرنانءُ= نهال.

آيس طماعو تو ڏي، مهت ڏي تـ نهال ٽيان.

[2107]

ذات آيس تو ڏي، هٿيار ڏي تـ ذات چون توکي.

ذات= سيال> سوالي. هٿيار= مصري(تلوار)> سِري.

ذات= جسراڄ> جس + راڄ.

سوالي آيس تودّي، سري ڏي تـ جس راڄ چون توکي.

[2108]

شهر ڏٽي! اهو رڄ وڻ چا ڏي ذات ڪون.

شهر= جھوناڳڙھ. رڄ= تاسري> سِري. وڻ= ڪونيٽ. ذات= يَٽ.

جھوناڳڙھ ڏٽي! اها سري چاڏي يَٽ ڪُون.

[2109]

نالو نرنالو آهين، تـ ولايت مون کي ڏي.

نالو= سخي. نرنالو= ڏاتار. ولايت= سرو> سِري.

سخي ڏاتار آهين، تـ سري مون کي ڏي.

[2110]

ٽُلهي ٻاجھوَن ذات، نار نالي ڪُڏي.

تُلهي= ماسيري> مان + سِري. ٻاجهئون= توهه>
تو هان. ذات= گهريا> گهري. نار نالي=
سامان> سا + مان. ڪُڏي= ڪيڏي> ڪي + ڏي.
مان سِري تو هان گهري، سا مان ڪي ڏي.

[2111]

ٻولي ڪڙمڪي، جيئڏ نهين.

ٻولي= ڪَهه> ڪُهي. ڪُڙمڪي= ڪيپراٽي.
جيئڏ= ڏيڏر> ڏي + ڏر (ڊپ).
ڪُهي ڪيپراٽي ڏي، ڏر نهين.

[2112]

ڏي عضوي جي، مِرونءَ جي نه.

عضوي جي= ڪيپراٽي. مرونءَ جي= ڏَرِ.
ڏي ڪيپراٽي، ڏَرُ نه.

[2113]

ذات، پر ڪاٽ نه.

ذات= ڏيپر> ڏي + پر. ڪاٽ(جا) = ڏَڪُ.
ڏي، پر ڏَڪُ نه.

سورٺ جون ٻيجل ڪي آزيون

[2114]

ڪپڙي جي تنوار نه ڪر، تون ڪر پنن ڪکن ڪوڻ بس،
جي نرنالا تون گهرين، تہ آهن منهنجي وس.

ڪپڙي جي= تند. پنا ڪک= آلاپن. نر نالا=
ماڻڪ ۽ موتي.

تند تنوار نه ڪر، تون ڪر آلاپن ڪان بس،
جي ماڻڪ تون موتي گهرين، تہ آهن منهنجي وس.

[2115]

ڪاٽ منگي منگتو، ڪو وڻ ئون آيو ڙي!

ڪاٽ= نهيرو> نہ + هيرو. وَڻ= اَڪ>
عڪ> عڪس.
نہ هيرو منگي منگتو، ڪو عڪسوڻ آيو ڙي!

[2116]

سُٹ جي وٽي مَ مون، جا پنهنجي ڪئي آ تو.

سُٹ جي= سائي. پنهنجي= وائي.

سائي وٽي مَ مون، جا وائي ڪئي آ تو.

[2117]

نالو گهر منگتا، تہ پنهنجي مال جو ٿئين.

نالو= ناصر> نا + سِر. پنهنجي = ڪمائي.

مال جو= ڪُٹ.

نا سِر گهر منگتا، ڪمائي ٿي ڪُٹ ٿيئي.

[2118]

اي نالا! ڇڏ پوک جي، تہ توکي نار نالي ڏيان.

نالو= ٻيجل. پوک= مُنديي. نار نالو= زرينا>

زر + ني.

اي ٻيجل! ڇڏ منديي، تہ توکي زر نيٰ ڏيان.

[2119]

اي ڳَٹ وارا! تو نرنالي کي، اوزار ٿي سونَ جو ڪيو.

ڳٹ وارا= چار> چارڻ. نرنالو= راءِ ڏياچ. اوزار=

رَندو> سُرندي. سون جو= رجائڻ> ريجهايو.

اي چارڻ! تو راءِ ڏياچ کي سُرندي تي ريجهايو.

[2120]

نالوءِ نالو، هٹ پاهڻ جو ٻيو.

نالو= راءِ ڏياچ. نالو= ريڏو. پاهڻ جو= گهرکو>

گهر +ڪو.

راءِ ڏياچ ريڏو، هاٿي گهر ڪو ٻيو.

[2121]

مِرون پولي تو ڏيان، مَ گهر عضوو نرنانءُ جو.

مِرُون= تازي. پولي= گهوڙا. عضوو= مَٹو.

نرنانءُ= ملوڪَ.

تازي گهوڙا تو ڏيان، مَ گهر مٹو ملوڪ جو.

[2122]

اي نرنالا ذات ٻار جي ڪري ڪئين نالا ني،
راءِ مان پوڪ مرض جي نہ ڏيندیس هڪڑي.

نر نالو= ٻيجل. ذات= مَهر. ٻار جي= باني.
ڪئين نالا= هيرو ۽ ماڻڪ. پوڪ جو مرض= رتي.

اي ٻيجل! مهرباني ڪري هيرا ماڻڪ ني،
راءِ مان رتي نہ ڏيندیس هڪڑي.

[2123]

تون آئين پنهنجي ڪري پنڌ جي تو ڏيان،
نالو چوانءِ ٿي، ذات اٿر، مال جو ڪجان.

پنهنجي= هام. پنڌ جي= زره> زر. نالو= جانُو>
جانو. ذات= هڪڙا> هڪڙو. مال جو= ٽارو.

تون آئين هام هڻي، زر تو ڏيان،
جانو پريانءِ ٿي، هڪڙو اٿر، ٽارو ڪجان.

[2124]

چڏ پوڪ جي، وٺ پڪي، وڻ جو مان تان ڪر.

پوڪ جي= مُنديي. پڪي= متاهُ> متاع.
وڻ جو= ٽارو.

چڏي مُنديي، وٺ متاع، ٽارو مان تان ڪر.

[2125]

جيت ڏيانءِ نرنان ڪاڻ جا بہ هزار،
چڏ پوڪ جي پچار، پڪي ڪٽي وچ پاڻ سان.

جيت= ماڪوڙيون> مان + ڪوڙيون. نرنانءِ=
منگتو. ڪاڻ جون= مُهريون> مُهرن. پوڪ جي=
مُنديي. پڪي= متاهُ> متاع.

مان ڪوڙيون ڏيانءِ منگتا، مُهرن جا بہ هزار،
چڏ منديءَ جي پچار، متاع ڪٽي وچ پاڻ سان.

[2126]

ڪاڻ ڪاڻو تو ڏيان، ني ڪاڻوئي ملڪ ميان،
عضوي ڪندين ڪوهہ، ڪُني ڪندين ڪين ميان.

کاڻ= کھڙ> کھڙين> کوڙين. کانو= کجائو
>کجاوا. کانو= نيسارو> ني + سارو. ملک =
ڏيھ. عضوو= سري. ڪُني= رڏي.
کوڙين کجاوا تو ڏيان، ني سارو ڏيھ ميان،
سري ڪنديون کوھ، رڏي ڪيندي ڪين ميان.

[2127]

وڻ **نالن جا نرنانءَ، مال جيءَ ۾ ڏڏ جي اٽئي؟**

نالو= لکمڙ> لک + مڙ. نرنانءَ= موتي> موتين.
مال جي= ڪيپراٽي. ڏڏ جي= چاڇ> چا.
وڻ لک مڙ موتين جا، ڪيپراٽيءَ ۾ چا اٽئي؟

[2128]

ڪڙ **ڪانين** جا هزار، چڏ **پوک جي** پچار، ني **نالوئي**
پاڙ سان.

ڪانيءَ جون= مهريون> مهرون. پوک جي=
مُنديي. نالو= جيئرو.
ڪڙ مهرن جا هزار، چڏ مُنديءَ جي پچار، ني جيئرو ئي
پاڙ سان.

[2129]

هي **نالو** ٽي ڏيانءِ، وجي **نالي** ۾ ڏيکار،
اسان وڻ چڏ نہ **پھڙ جو**، وجي **نالي پکي** ڏار،
هيءُ نہ **ڪپڙ جو** ڪيراءُ، جنھن تي آهي **نرنانءَ**.
نالو= ڏَمالي> ڏَن + مالُ. نالو= جڱت> جڱ.
پھڙ جو= ڪَسيرو. نالو= سونو. پکي= ڪکڙ.
ڪپڙ جو= چَٽُ. نرنانءُ= مدار.
هي ڏَن مال ٽي ڏيانءِ، وجي جڱ ۾ ڏيکار،
اسان وڻ چڏ نہ ڪسيرو، وجي سونو ڪکڙ ڏار،
هيءُ نہ چٽ ڪيراءِ، جنھن تي آهي مدار.

[2130]

نالا ذاتيون تو ڏيان، **نرنانءَ** ڏيکارج مون،
منھنجو لاهي تون، **شھر** نہ ني ميان منگتا!

نالو= بادل. ذات= دَل. نرنانءُ= ڏيوو> ڏيهه.
شهر= ڇٽ.
دل بادل تو ڏيان، ڏيهه ڏيکارج منون،
منهنجو لاهي تون، ڇٽ نه ني ميان منگتا!
[2131]
هڪڙي **ڪاريگر جي پنهنجو** ڏي مون، ٻي **عورت** تون.
ڪاريگر جي= توَڙ (اگرن واري ڪوري).
پنهنجو= ويلو. عورت= نينگر> ني +گهر.
هڪڙي توَڙ ويلي جي ڏي مون، ٻي گهر ني تون.
[2132]
رنگ بَلا تو ڏيان، ونءُ **نرنالو** ٿي.
رنگ= نيلو> نيل. بَلا= پَدم. نر نالو= راضي.
نيل پدم تو ڏيان، ونءُ راضي ٿي.
[2133]
نِڪر بلائون تو ڏيان، **نرنانءُ جر جو نه.**
نڪر جي= نيل. بلائون= پدم. نرنانءُ= جيئرو.
جر جو= ڪَپ.
نيلون پدم تو ڏيان، جيئري ڪنپ نه.
[2134]
مرض اٽئي منگتا، **ڪاچ جي** نه گهر.
مرض= گنج. ڪاچ جي= پورت> پوءِ + رت.
گنج اٽئي منگتا، پوءِ رت نه گهر.
[2135]
پوک جو اٽئي، **ڪپڙي جي** ڪرين ته **پولي** نه ڪر.
پوک جو= اسر. ڪپڙي جي= مڇ> مجين.
پولي= ڪيس.
اسر اٽئي، جي مجين ته ڪيس نه ڪر.
[2136]
نالو اٽيئي منگتا، هاڻي **ذات** ڪر.
نالو= آڏو> ڏوَ. ذات= مزاري> مرَ + زاري.
ڏوَ اٽئي منگتا، هاڻي مرَ زاري ڪر.

[2137]

ذات ٹي نہ منگتا، اھڑا کاچ جا نہ کجن.

ذات= کاسائي. کاچ= پاپڑ> پاپ.

کاسائي ٹي نہ منگتا، اھڑا پاپ نہ کجن.

[2138]

پکي نرنانءُ کٹي ذات کرا!

پکي= ٹرڙو(ککڑ)> ٹر + ڙي. نرنانءُ= منگتو.

ذات= کُھاوڙ> کھيا + وڙ.

ٹَرُڙي منگتا، کُھيا وَڙ کرا!

[2139]

آءُ فقير! گھوڙي جا، ٽہ مال جا توکي ڏيان.

فقير= جاجڪ. گھوڙي جا= چھبڪ> چا + ٻُڪ.

مال جا= آکا.

آءُ جاجڪ جا ٻُڪ، ٽہ اکا توکي ڏيان.

[2140]

پنھنجو اٽئي نرنانءُ جو، ٽہ وجي نالو ڏئينس.

پنھنجو= لاچار. نرنانءُ= انيراءِ. نالو=جيئرو.

لاچار اٽئي انيراءِ جو، ٽہ وجي جيئرو ڏئينس.

[2141]

نالو تو نالو مون، ني نالو پاڻ سان، پکي نہ.

نالو= گھريو. نالو= ڏنو. نالو= جيئرو. پکي=

پرمارُ> پر + مار.

گھريو تو ڏنو مون، ني جيئرو پاڻ سان، پر مار نہ.

[2142]

نالو اٽئي، نالو ني، پکي نہ.

نالو= پَرتو. نالو= جيئندو. پکي=کوھي> کُھي.

پرتو اٽئي، جيئندو ني، کُھي نہ.

[2143]

پکي ڏيندیس کينکي، نر نالو ونسي وڃ.

پکي= کوھي> کُھي. نر نالو= جيئرو.

کُھي ڏيندیس کينکي، جيئرو ونسي وڃ.

[2144]

هي نالو وڃ ونڃي، پڪي نڙي منگتا!

نالو= جيئرو. پڪي=پرمار> پر + مار.

هي جيئرو وڃ ونڃي، پر مار نڙي منگتا!

[2145]

وڏو نالو ڪاٺ جو.

وڏو= ڪهنو> ڪُهه + نه. نالو= راجا. ڪاٺ جو= نيسارو> ني + سارو.

ڪُهه نه، راجا ني سارو.

[2146]

اي فقيرا! وڻ جي نالي جر جو ٿي، توکي نالي ۾ متيءَ جي ڏيان.

فقير= پنڌ. وڻ جو= لاهه> الله. جر جو= مُڙڻ> مُڙي. نالو= بادل> بَدل> بدلي. متيءَ جي= سِرَ> سِرُ.

اي پنڌ! الله جي نالي مڙي وڃ، توکي بدلي ۾ (پنهنجو) سِر ڏيان.

[2147]

پوک جي نيندين، ڪائي ايندئي ڪانه، تون نالي کي ڏيندين.

پوک جي= مُنديي. ڪائي= ڪتب. نالو= اَنيراءِ.

مُنديي نيندين، ڪتب ايندئي ڪانه، تون انيراءِ کي ڏيندين.

[2148]

ڪاٺ متيءَ جا فقيرا! لوهه جوهنه ڪر، جي لوهه جو ڪندين، تہ ڪاٺ ايندئي ڪين.

ڪاٺ جي= نيسر> نہ + سريا. متيءَ جي= سِر.

لوهه جو= ڪَپ. ڪاٺ= ڪتب.

نہ سريا فقيرا! سر نہ ڪپ، جي ڪپيندين تہ ڪتب ايندئي ڪين.

[2149]

شهر ئي فقير، پر کاڻي اينديءِ کينکي.

شهر= چائُسري> چاءُ + سِر. کاڻي= کتب.

چاءِ سِرُ فقيرا! پر کتب اينديءِ کينکي.

[2150]

منگتا! **پلي نالو، حاکم جي** کونہ چوئي.

نالو= کٹپر> کٹ + پر. حاکم جي= ورجس> وري + جس.

منگتا! پلي کَٹِ، پر وري جس کونہ چوئي.

راءِ ڏياچ جو سر وڍڻ

[2151]

سگ تو نہ آهي، **پ انگ ذات** جو.

سگ= سَسُ> سستو. پ انگ> سؤ +دو> سودو.

ذات= مگٹھار.

سستو نہ آهي، سودو مگٹھار جو.

[2152]

نالو نالي ڏين، تہ بہ **نالو** پرچي کينکي.

نالو= سونو. نالو= گھٹو. نالو= ہيجل.

سونا گھٹا ڏين، تہ بہ ہيجل پرچي کينکي.

[2153]

نالا نالي ڏين، تہ بہ **ذات نالي** کين ميان!

نالو= هيرو. نالو=موتي. ذات= چارڻ. نالو= سَرتو> سرچي.

هيرا موتي ڏين، تہ بہ چارڻ سرچي کين ميان!

[2154]

ٿنان سرچي کينکي، جنهن کي **ذات ککن جي** آهي،

کاسبکي کپڑو، عورت وهٹ ٿون کين وجاءِ.

نرنانءِ= ہيجل. ذات= ڏيڏ. ککن جي= نُک.

کاسبکي= آزي. کپڑو= صافو> انصافئون.

عورت= وِينگس. وهٹ جو= وڻ.

ٻيجل سرچي ڪينڪي، جنهن کي ڏيڏکي نڪ آهي،
آزيون انصافئون وينگس جون، وڙئون ڪين وڃاءِ.

[2155]

ڪڪ جي ذات کي، تڏهن نه جر جو.

ڪڪ جي= نُڪَ. ذات= ڏيڏ. جرجو= مُڙڻ> مُڙيو.
نُڪَ (هيس) ڏيڏکي، تڏهن نه مُڙيو.

[2156]

آءُ ته پوک مال جي ذات توکي ڏيان.

پوک جي= لُٽي. مال جي= سِري. ذات= منگتا.
آءُ ته لُٽي سري منگتا توکي ڏيان.

[2157]

ڏيئي هٿيار ذات ڪوئن، تون فاقيرو وٽ.

هٿيار= ڪات. ذات= ڪلها> ڪُلها. فاقيرو= ڪونرو> ڪوري.
ڏيئي ڪاٽ ڪلهن ڪوئن، تون ڪوري وٽ.

[2158]

ڪٽ هٿيار، وڍِ عضوو، ڪاٽ جو نه.

هٿيار= چُري. عضوو= سِري. ڪاٽ جو= ڏَڪُ.
ڪٽ چُري، وڍِ سري، ڏَڪ نه.

[2159]

نالو نرنان کي، ٿو جنڊ متيءَ جي ڏئي.

نالو= راءِ ڏياچ. نرنان= ٻيجل. جنڊ جو= نائو> نايو. متيءَ جي= سِر.
راءِ ڏياچ، ٻيجل کي ٿو نايو سِرُ ڏئي.

[2160]

وکر وکر شهر ڙي.

وکر= واس> واسي. وکر= ڏُوپ> ڏوپي.
شهر= چانيسري> چائي + سِري.
واسي ڏوپي چائي سِري ڙي.

[2161]

لوھ جو شھر ۾ پيو، جڏھن **نرنائ** ٽي **پنھنجو** نيو.

لوھ جو= ڪوڪو> ڪوڪٽ. شھر= جھوناڳڙھ.

نرنائ= ٻيجل. پنھنجو= سِر.

ڪُوڪٽ جھوناڳڙھ ۾ پيو، جڏھن ٻيجل ٽي سِرُ نيو.

[2162]

ملڪ ئون **مال جي** آئي، تنھن کي **ٻولي** ڪنھن نہ ڪيو.

ملڪ= طرف. مال جي= تڪبير. ٻولي= رَدي> رَدُ.

طرفئون تڪبير آئي، تنھن کي رد ڪنھن نہ ڪيو.

[2163]

ٻيجل جو **نالو**، راءِ کي **ساز جي ميناج** ماريو.

نالو= مُوسو> موسو(ٻھانو). ساز جو= سڱو.

ميناج= ساءُ.

ٻيجل جو موسو، راءِ کي سڱي جي ساءُ ماريو.

[2164]

نالي سندي ٻاراٽي نالو ماراريو.

نالو= قابل. ٻاراٽو= ڪينرو. نالو= ڪامل.

قابل سندي ڪينري، ڪامل ماراريو.

[2165]

جر جو پسي پوک جي، عورت مال جو ڪيو،

پاراتي ڪان پوءِ، **ذات زمين جو** ٽيو.

جر جو= ريلو. پوک جي= رُت> رَتُ.

عورت=سورٺ. مال جو=ڪُوڪرو. پاراتو=

هي وڏيا. ذات= چارڻ. زمين جو= رڻ.

ريلو پسي رت جو، سورٺ ڪُوڪرو ڪيو،

هي ڏي وڏيا چارڻ، تو کھڙو رڻ ڪيو!

[2166]

نرنان پڇي **مال واري** کان، تہ ڪنھن **عضوو** نيو **مرد** جو؟

نرنانءُ= هوتي> هوءَ + تي. مال واري= اُن.
عضوو= سرُ. مرد= ڪانڊ.
هُـوءَ تي پچي اُن ڪان، تہ ڪنهن سِرُ نيو ڪانڊ جو؟
[2167]
پـوڪ پڪـي نيئـي، اُٽـي ڪپـڑي جـي ڪـر!
پوڪ جو= نسرڻ> سِرُ. پڪي= سوالي.
ڪپڑي جي= ڏڙ.
سِـرُ سـوالي نيئـي، اُٽـي ڏڙ جـي ڪـر!
[2168]
ڏسـيو ڪـاچ پريـنءَ جـو، وٺيـو ڪـاچ روئـي،
انهـيءَ ڪـاچ سـان، شـل منهنجـو ڪـاچ هوئـي!
ڪاچ= لوڙهه (لاش).
ڏسـيو لوڙهـه پريـنءَ جـو، وٺيـو لوڙهـه روئـي،
انهـي لوڙهـه سـان، شـل منهنجـو لوڙهـه هوئـي!
[2169]
اَن ڪان آءٌ نہ پانيان، جيڪا مون سان ولايـت ڪئـي.
اَن(جا) = تُهَـ> تو. ولايت= عرب> رب.
توڪـان آءٌ نـہ پانيـان. جيڪـا مـون سـان رب ڪئـي.
[2170]
عضـوا لوهـه ڳڏئـي، هـڻ ڪيـا ذات ڙي!
عضوو= سِر. لوهه جو= ڪپ. ذات= منگسي> منگيسي.
سِـرُ ڪـپ ڳڏئـي، هـڻ ڪيـا منگيسـي.
[2171]
ايندو پـانير ڪينڪـي، مـال جـو مـاڙيءَ تـي،
پـاراڻي هيـس بـي خلـل، ان جـا عضـون تـي،
پر ڪا نرنانءُ جي لوهـه جـي لڳي پنهنجـي ڪـي،
ويو هٿيار جو ڪري، مان هـٿ جـي هاڻي چا ڪريان.
مال جو= چارڻ. پاراڻي= سُتي. اَن جا= پَـل.
عضوو=انگ. نرنانءُ=راءِ ڏياچ. لوهـه جـي= تـار.
پنهنجو=تن. هٿيار جو= وارُ. هٿ جي=منڌ> مُـني.

اينـــدو پـــانيم ڪينڪـــي، چـــارڻ مـــاڙيءَ تـــي،
ســـُـــتي هيـــس بـــي خلـــل، وڃـــي پلنـــگن تـــئُ،
پـــر ڪـــا راءِ ڏيـــاڻ جـــي، تـــار لڳـــي تـــن ڪـــي،
ويـــو وارُ ڪـــري، مـــان مـــُـــئي هـــاڻي ڇـــا ڪريـــان.

[2172]

ڪڪـــن جـــو لوهـــ ٿيـــو، ايـــڏو ڪـــو فقيـــر جـــوا

ڪَڪن جو= جھُڳو. لوھ(جو) = تالو> طالح.

فقير جو= جرجلو.

جھـــُـــڳو طـــالح (بربـــاد) ٿيـــو، ايـــڏو ڪـــو جرجلـــوا

[2173]

نرنـــانءُ نڪتـــو شـــھر مـــان، وڪـــر جـــي ڪٽـــي،
نرنـــانءُ گـــڏيو ڪونـــ ڪـــو، جنھـــن ڪـــي ڏٺـــي ڪٽـــي.

نرنانءُ= جوڳي. شھر= جھوناڳڙھ. وڪر جي= ڪٽوري. نرنانءُ= سالڪ.

جوڳـــي نڪتـــو جھوناڳڙھـــ مـــان، ڪٽـــوري ڪٽـــي،
ســـالڪ گـــڏيو ڪونـــ ڪـــو، جنھـــن ڪـــي ڏٺـــي ڪٽـــي.

باب تيرهون

سُرائتيون ڳجهارتون: سهڻي ۽ ميهار

ميهار جو اڇڻ ۽ سهڻيءَ سان عشق

[2174]

نالو هٽ جو واڻڪو، پر هي ڪاريگر نار جو.

نالو= تُلو. هٽ جو= ليکو. واڻڪو= واپاري.

ڪاريگر= سوداگر. نار= سهڻي.

تُلي ليکي واپاري، پر هيءُ سوداگر سهڻيءَ جو.

[2175]

پکي ڪان ڏڏ جي، سهڻيءَ پيتي سڪ جي.

پکي= ميهار. ڏڏ جي= مهي.

ميهارڪان مَهي، سهڻيءَ پيتي سڪ جي.

[2176]

جر جي پيتائين ڪپڙي جي، تڏهن ذات ذات ٿي.

جر جي= سُرکي. ڪپڙي جي= هَڙ> ساهڙ.

ذات= موچي> مَچيُ. ذات= مستوئي> مست.

سُرکي پيتائين ساهڙ جي، تڏهن مچي مست ٿي.

[2177]

سهڻي پنهنجي ۽ پکي جي، پر مرونءَ جي نہ.

پنهنجي= سُرکي. پکي جي= چکي. مرونءَ جي= رسي.

سهڻي سُرکي چکي، پر رسي نہ.

[2178]

نرنان توکي ذات ڏني، تنهن مان تون ڪپڙي جي.

نرنان= ميهار. ذات= مسرک> سُرک.

ڪپڙي جي= جهلي.

ميهار توکي سُرک ڏني، تنهن مان تون جهَلي.

[2179]

لوهہ ڪپڙي لڳياس، ساز ڪنيو نرنانءَ ڏسي.

لوهہ= ڪرکي. ڪپڙو= ڪيس. ساز= ڪرناءِ>

ڪر. نرنانءُ= ميهار.
ڪَرڪي ڪيس لڳياس، ڪرَ ڪنيو ميهار ڏسي.
[2180]
نالا ڪپڙي جن، تن ست جن وجي باهه جي ڪئي.
نالو= ٻيلو. ڪپڙي جي= ٻُري> ٻُرن. سُٽ جو= چَڙو> چڙن. باهه جي= چري.
ٻيلي منجهه ٻُرن، تن چڙن وجي چَري ڪئي.
[2181]
شهر ئون منجهه وڻن، تن لوهه ڪپڙ جي آهيان.
شهر= ٻيلو. وڻ= ٻهر> ٻهرن> ٻُرن. لوهه جو= چَڙو> چڙن. ڪپڙ جي= چولي> چوري.
جي ٻيلي منجهه ٻُرن، تن چڙن چوري آهيان.
[2182]
جڏهن **گاهه** ۾ تي **لوهه** لڳا، تڏهن تي **ذات** ڏٺم.
گاهه= پراڙ. لوهه= سنيار. ذات= ميهار.
جڏهن پراڙ ۾ تي سنيار وڳا، تڏهن تي ميهار ڏٺم.
[2183]
زحمت خوش ڪياس، جي نالي پاسي ذات.
زحمت= ڪَرڪي. نالو= ٻيلو. ذات= ٻُرڙا> ٻُرن.
ڪرڪين خوش ڪياس، جي ٻيلي پاس ٻُرن.
[2184]
لوهه ۽ ذات جون، مان ٻڌيو تي خوش ٿيان.
لوهه جون= ڪَرڪيون. ذات= ٻيلاڻي> ٻيلن.
ڪرڪيون ٻيلن جون، مان ٻڌيو تي خوش ٿيان.
[2185]
عضوي گاهه ٻُڌوم، تڏهن دل ڏرتيءَ جي ٿي.
عضوو= ڪَنُ> ڪنين. گاهه= ناڑو> نَڙُ.
ڏرتيءَ جي= چَري (ڪڏ).
ڪنين نڙ ٻُڌوم، تڏهن دل چري ٿي.

[2186]

ٻيلي گاهه ٻُجهن، آءٌ ٽي ڪاڻي ٿيان.

گاهه= نَڙ. ڪاڻي= سُرهي.

ٻيلي نڙ ٻُجهن، آءٌ ٽي سرهي ٿيان.

[2187]

اورين پڪ وڻ بينو آهي، پرين پڪ گاهه ٻُجهي ٿو.

وڻ= ڪابولي. گاهه= نڙ.

اورين پڪ ڪابولي بينو آهي، پرين پڪ نڙ ٻُجهي ٿو.

[2188]

هُت پيا گاهه سُڃن، هت هينئڙو مرض ٿئي.

گاهه= نڙ. مرض= چور (تپ) چُور.

هُت پيا نڙ سُڃن، هت هينئڙو چور ٿئي.

[2189]

لوهه جون ڪڪن ۾، ڪو نرنانءَ ڙي!

لوهه جون= ڪُنديون. ڪڪ= ڪانهن.

نرنان= ميهار.

ڪُنديون ڪانهن ۾، ڪو ميهار ڙي!

[2190]

لوهه مال جون ڪن، آءٌ ذات پروڙيان تن مان.

لوهه جون= ڪنديون. مال جون= ڪُٽڪون>

ڪَڙڪا. ذات= ڪاڪا.

ڪُنديون ڪڙڪا ڪن، آءٌ ڪا پروڙيان تن مان.

[2191]

پڪي سندا مال جا، مون کي پون اَن جن ۾.

پڪي= ميهار. مال جا= پُور. اَن جا= پَل.

ميهار سندا پُور، مون کي پَون پلپل ۾.

[2192]

نرنان نالي نام جي، هٽ جي گهر جو ڪيو.

وڃڻ واجب ٿيو، گاهه پولي نام جو.

نرنان= محبت. نالو= يارو>يار. نام= ميهار.
هٽ جي= اٽي> هٽي. گهر جو= هنڌ. گاهه=
سِٽي> سُٽي. ٻولي= سڌ. نام= سڃڻ.
محبت يار ميهار جي، هٽي هنڌ ڪيو،
وڃڻ واجب ٿيو، سُٽي سڌ سڃڻ جو.

[2193]

مِرون روز ڏسان، جيڪي ميهر وڏا **عضوي** تي.
مِرون= سيسر> سي + سر. عضوو= مُنهن= مَنهن.
سي سَرَ روز ڏسان، جيڪي ميهر وڏا مَنهَن تي.

[2194]

جي **نالا** ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي،
وڃ جا ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي،
ذات ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي،
ڪوڏ جو ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي.
نالو= قبول. وڃ= ماڃڪ> مان + ڇِڪ. ذات=
لنگهڻ> لانگها. ڪوڏ جو= جيءُ.
جي قبول ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي،
مان ڇڪ ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي،
لانگها ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي،
جيءُ ميهار ڏي، تہ وجان هن پار ڏي.

[2195]

پنهنجن منجهہ ويهي، ڪنديس ڳالهيون **ڳنڊ** سين.
پنهنجن= ٻيٽن. ڳنڊ= هڏ> ساهڙ.
ٻيٽن منجهہ ويهي، ڪنديس ڳالهيون ساهڙ سين.

[2196]

مين **وڪر** ويندي، جو **نرنان** ميڪون سڌ ڪريندا.
وڪر= سوپاري> سو + پار. نرنانءُ= ميهر.
مين سو پار ويندي، جو ميهر ميڪوُن سڌ ڪريندا.

[2197]

هوتا **پٿر** ڏين، آءٌ بہ **ڪيئن** ويندي سانِ.

پٿر= پارس> پار + س. ڪ جي= تَر> تري.

هو ٿا پار سڏين، آءٌ بہ **تَري** ويندي سانِ.

[2198]

ڪاٺ ٿون ٿي گهڙنڌياس، جتي **پنهنجا ۽ پوک جا**.

ڪاٺ جا= ڏُکا> ڏوکاري. پنهنجا= تارا> تارُو.

پوک جا= ڏَک> ڏکندا.

ڏوکاري گهڙنڌياس، جتي تارُو ڏکندا.

[2199]

پکي ريءَ **عورت، مٽيءَ جا** هاري **عضون** تي.

پکي= ساهڙ. عورت=سهڻي. مٽيءَ جا= ڳوڙها.

عضوو= ڳل> ڳلن.

ساهڙ ريءَ سهڻي، ڳوڙها هاري ڳلن تي.

سهڻيءَ جو درياءَ تري ميهار ڏانهن وڃڻ

[2200]

ٻيڙي واري ڪيئن ڪري، جنهن جو **نرنان مٽيءَ جو** ٿيو.

ٻيڙيءَ جي= ساڻڪي(ٻيڙي جو عضوو)> سا +

ٽِڪي. نرنانءُ= ساهڙ. مٽيءَ جو= هن پر.

سا ٽِڪي ڪيئن ڪري، جنهن جو ساهڙ هُن پر ٿيو.

[2201]

لوهہ اوزار ۾ پوندي هئي، تہ بہ **نارنان** ليکي **ناڻي جو**.

لوهہ(جي) = تار. اوزار(جي) = ٽِکَ. نارنان=

سهڻي. ناڻي جو= سِکو> سُکو.

تارَ ٽِکَ ۾ پوندي هئي، تہ بہ سهڻيءَ ليکي سُکو.

[2202]

ڏسي **جر لوهہ جي، واڻڪي ڳهہ جي** سهڻي.

جر= پاڻي. لوهہ جي= تار. واڻڪو= مُور.

ڳهہ جي= ٽِک> ٽِکي.

ڏسي پاڻي تار، مُور (نَ) ٽِکي سهڻي.

[2203]

جر عضوو ڪاچ، نار نالي جر جي.

جر= پاڻي. عضوو= پِني. ڪاچ= ٻوڙ. نار= لنگهي.
جر جي= سِير.

پاڻي پنيءَ ٻوڙ، سهڻيءَ ليکي سير جو.

[2204]

پاڻي منجهه هياس، عضوي ڪاچ نه پانيان.

پاڻي= پُور> پُوريون. عضوو= پِني. ڪاچ= ٻوڙ.
پُورن منجهه هياس، پنيءَ ٻوڙ نه پانيان.

[2205]

پوک پهچان رچ راند جي، اديون! منهنجي آهه،
نر نالي فقير کين پانيان، سپيريان جي ساءِ.

پوک= ميها. پهچان= رسان. رچ= دِلي.
راند جي= اڙي. نرنالو= مهراڻ. فقير= تارڪ>تار.
ميهار سان دلڙي اڙي، اديون! منهنجي آهه،
مهراڻ تار کين پانيان، سپيريان جي ساءِ.

[2206]

جر جا شهر پُون، ته به عضوي ڪاچ نه پائيان.

جر جا= اَرَ. شهر= اُتل> اُتليو. عضوو= مُرِئو.
ڪاچ= ٻوڙ.

اَرَ اُتليو پونِ، ته به مُرئي ٻوڙ نه پائيان.

[2207]

عورت ڏسيو ذات، ته نرنانءُ پاڻي ئي نه.

عورت= پاٽو> پاٽا. ذات= جانگهڙا> جان + گهڙان.
نرنانءُ= مهراڻ. پاڻي= تار.

پاٽا ڏسيو جان گهڙان، ته مهراڻ تار ئي نه.

[2208]

عورت کي اڏ رات جو علم چا ڪندو!

عورت= سهڻي. علم= سيپارو> سيءُ + پارو.
سهڻيءَ کي اڏ رات جو سيءُ پارو چا ڪندو!

[2209]

عورت کي اڌ رات جو، قرآن کي نه کري،
سٽيو ساز نرنانءَ جو، وجيو وڻ چڙهي.

عورت= سهڻي. قرآن جو= سيپارو> سيءُ +پارو.
ساز=نڙ. نرنانءُ= ميهار. وڻ= ساتار> سا + تار.

سهڻيءَ کي اڌ رات جو، سيءُ پارو کي نه کري،
سٽيو نڙ ميهار جو، وجيو سا تار چڙهي.

[2210]

ڏسيو فقير نرنانءَ جا، عورت مرونءَ جي ويئي.

فقير جا= دونها. نرنانءُ= دوست. عورت= سهڻي.
مرونءَ جي= سَٽ> سڏيندي.

ڏسيو دونهان دوست جا، سهڻي سڏيندي ويئي.

[2211]

ذات وئي ٽي ذات ڏي، تنهن کيَ ذات جهلي ٽي
کان ميان!

ذات= ساڻي> سڏيندي. ذات= سيگهم. ذات=
سوجهر> سو + جر.

سڏيندي وئي سيگهه مان، تنهن کي جر جهلي ٽو کين ميان!

[2212]

عورت راند حاکم جيءَ تي، جر مٽيءَ جا
کندي ويئي.

عورت= سهڻي. راند جي= ويل. حاکم جو=
سمن. جر جو= درياءُ. مٽيءَ جو= دور.

سهڻي ويل سمن تي، درياءَ مان دور کندي هئي.

[2213]

پکي تري نه تار، سهڻي نالي سان پار.

پکي=کاز> کازن=کا +زن (زال). نالو=
ساڏو> سا + ڏُو.

کا زن تري نه تار، سهڻي، سا ڏُو سان پار.

[2214]

جر جون هٽندي هلي وجي، **لوهہ جي** ڪانہ ٽيس.

جر جون= ٽٻيون. لوهہ جي= بتي> هيبت ئي.

ٽٻيون هٽندي هلي وجي، هيبت ئي ڪانہ ٽيس.

[2215]

وکر جي نار ويئي، **نالو زمين جي نار** ڪي.

وکر= (سمند) جهاڳ> جهاڳي. نار= سهڻي. نالو= ساهڙ. زمين جو= رڻُ> ڪارڙ. نار (جو) = سيلُ>سيرُ

جهاڳي سهڻي ويئي، ساهڙ ڪارڙ سير ڪي.

[2216]

عورت کي **ذات** ڪپڙي جي، تڏهن **لوهہ مرض** ويئي.

عورت= سهڻي. ذات= سڪَ> سڪ. ڪپڙي جي= هڙ> ساهڙ. لوهہ(جي) = تار. مرض= تريو.

سهڻيءَ کي سڪ ساهڙ جي، تڏهن تار تريو ويئي.

[2217]

سر ٿون سڏ ڪري، وڃي **پنهنجن** ۾ پيئي،

اتي ٽي ويئي، جتي **فقير ڪاٺ جا ڪن**.

سرُ =ڪاپار> ڪا +پار. پنهنجا= پيٽا (پُٽ)>

پيٽن. فقير جا= دونهان. ڪاٺ جو= لاٽُون.

ڪا پارئون سڏ ڪري، وڃي پيٽن ۾ پيئي،

اتي ٽي ويئي، جتي دونهان لاٽون ڪن.

[2218]

عضوي هلي، **نرنان** جهلي، وڃي **مال جي** پُڄي.

عضوو= تري. نرنان= نصير> نہ + سير.

مال جا= ڪُٽَ.

تَري هلي، نہ سير جهلي، وڃي ڪُٽَ پُڄي.

[2219]

جر جو جنهن کي لڳو، **مال ڪاٺ جا** سا ڪندي.

جر جو= وَهہ. مال جا= ڦيرا. ڪاٺ جا= هرَ> هرهر.

وهہ جنهن کي لڳو، هر هر ڦيرا سا ڪندي.

سهڻي ۽ سس جو سوال جواب

[2220]

ذات ڪڪن جي، تن پنهنجا ٽينئي.

ذات= ٻُڌ. ڪڪن جي= ڪنڌي. پنهنجا= ڪَن.

ٻُڌ ڪنڌيءَ (تن) ڪَن ٽينئي[1] .

[2221]

ڪامڙ ڪاريگر جي، پنهنجي سان نرنانءَ جي.

ڪامڙ= نَري. ڪاريگر جي= نپ. پنهنجي= ڏَسَ> ڏسڻ. نرنانءُ= ڏَمُ.

نري نَپَ پيس، ڏسڻ سان ڏَم جي.

[2222]

وهت نه وڃي، ڪپڙي جي وڃي مون.

وهت= ڏَمُ (مَنو وهت). ڪپڙي جي= هڙ> ساهڙ.

ڏَمُ نه وڃي، ساهڙ وڃي مون.

[2223]

آءٌ ڪپڙي جي، نرنانءَ ڏي ويندس ڪينڪي.

ڪپڙي جي= هَڙَ> ساهڙ. نرنانءُ= ڏَمُ.

آءٌ ساهڙ جي، ڏَم ڏي ويندس ڪينڪي.

[2224]

اي ميان **نرنانءَ!** تون **ڪاريگر جيئن** جهليندين، تيئن **ڪپڙي جي** ويندي سانءِ.

نرنان= ڏَمُ. ڪاريگر جي= ڏهاڙي. ڪپڙي جي= هَڙ> ساهڙ.

اي ميان ڏَم! تون جيئن ڏهاڙي جهليندين، تيئن ساهڙ ڏي ويندي سانءِ.

[2225]

جنهن جي **رڃ راند جي**، تنهن کي **پنهنجا** چا ڪندا!

---

[1] سَس، ڏَم کي ڪنڌيءَ وڃ ٻاهران ٻيهاريو. سهڻيءَ سڄي ڳالهه ٻڌائي. اتي ماڻ، ڏَم کي سڃاڻڻ خاطر ائين چيو.

رڇ= دلڙي. راند جي= آڙي. پنهنجا= مهڻا.
جنهن جي دلڙي آڙي، تنهن کي مهڻا ڇا ڪندا!

[2226]

هُت پيا **قيمت** ڏين، هت **قيمت** ڇڏي ڪين،
آءٌ بہ **قيمت** تن جي، **قيمت** رهنديس ڪين.
قيمت= پارس> پار + سَ. قيمت= پيسو= پَئي
(مڙس) + سو. قيمت= ڪوڏي. قيمت= دمڙي>
دم + ڙي.
هُت پيا پار سڏين، هت پئي سو ڇڏي ڪين،
آءٌ بہ ڪوڏي تن جي، دم ڙي! رهنديس ڪين.

سهڻيءَ کي سرتين جي جهل

[2227]

نالو ڙي سهڻي! اڳيان مال جي اٿئي.
نالو=منگهن> مرَ + گهِڙ. مال جي= وَهُڙي>
وَهه + ڙي.
مرَ گهِڙ ڙي سهڻي! اڳيان وَهه (تِڪَ) اٿئي.

[2228]

نرنان مر جاءِ جي، ذات پنهنجو آ.
نرنان= نصير> نر + سِيرَ. جاءِ جي= پوڙي.
ذات= خوجا> خواجه. پنهنجو= خوني.
نر سيرَ مر پئو ڙي، خواجه خوني آ.

[2229]

ڪاٺ ڪاٺ کي اڳيان، نرنانءَ اٿئي ڏاڏو، نار نالي فقير ڙي!
ڪاٺ(جو) = هر> هرهر. ڪاٺ(جي) = چوني>
چونئي. نرنان= خواجه(خضر). ڏاڏو= خوني.
نار نالو= سهڻي. فقير= ملنگ> مرَ لنگهه.
هر هر چونئي اڳيان خواجه اٿئي خوني، سهڻي! (هتان)
مرَ لنگهه ڙي.

[2230]

سهٹي، **نرنانءَ کائي ڏي!**

نرنانءَ= نصير> نہ + سيرَ. کائي= پاهوڙي> پئو + ڏي.

سهٹي، نہ سير پئو ڏي!

[2231]

ڪڙمکا پانهي جا ڏي سهٹي!

ڪُڙمکا= واهڙ. پانهي= ناتر> نہ + تَر.

واهڙ نہ تَر ڏي سهٹي!

[2232]

جڏهن ڏٺئي **ڪاٽ** درياءَ ۾، تڏهن **هندو نالي** تون.

ڪاٽ= لڙهو> لڙهه. هندو نالو= منگهن> مرَ + گهڙ.

جڏهن ڏٺئي لُڙ درياءَ ۾، تڏهن مرَ گهڙُ تون.

[2233]

اَن جن ۾ نہ گهڙ، **ذات** کنديئءَ ڏي!

اَن جا= ماپارا> ماه + پارن. ذات= اوڏ.

ماهه پارن ۾ نہ گهڙ، او ڏکنديئءَ ڏي!

[2234]

نہ **ڪک نارنان**، اڳيان سٺ جون ڏي،

متان وجهي **متيءَ** جو، کنئي **شهر** ڏي.

ڪک= تَر. نارنان= سهٹي، سُٺَ جون= واڳون.

متيءَ جو= چَکُ. شهر= چِني.

نہ تَر سهٹي، اڳيان واڳون ڏي،

متان وجهي چَکَ، چڏينئي چِني ڏي.

سهٹيءَ جو سجاڳ ٿي درياءَ تي وڃڻ

[2235]

کائي لڳي، ساز وڳا، **نارنان** جاڳي، **کپڙي جا** کاٽي؟

کائي= لار. ساز= چڑا. نارنان= سهٹي. کپڙ جي= هڙ> ساهڙ.

لارَ لڳي، چڑا وڳا، سهٹي جاڳي، ساهڙ کاٽي؟

[2236]

پکي نہ ڈنائين، پر پوکون ڈسندي ويئي.

پکي= گگھہ. پوک= کَتي> کَتيون.

گگھہ (اونداهي) نہ ڈنائين، پر کَتيون ڈسندي ويئي.

[2237]

ککن ۾ جر جو، ڪونہ ڈنو هو ڪامٹي.

ککَ = کانهن. جر جو= کَچو. کامٹي= سهٹي.

کانهنِ منجهہ کَچو، ڪونہ ڈنو هو سهٹي.

[2238]

گاهؤن گاهہ ڈنائين کين، ڪاريگر جا ڈسي ٻنيءَ جا ٹيس.

گاهہ= کَچو. گاهہ= پکو. ڪاريگر جا= چِٽ.

ٻنيءَ جي= پک (مِٽي).

کَچو پکو ڈنائين کين، چِٽ ڈسي پَک ٹيس.

[2239]

ڪاريگر جو هوس، پر ڪاسبکي ڪار نہ ڪنيائين.

ڪاريگر جو= چِٽ. ڪاسبکي ڪار= ٽوکڻ.

چِٽ تہ گھڙوئي هوس، پر ٽوکي نہ ڪنيائين.

[2240]

نالو رن رکيو، شهر نہ نيائين پاڻ سان.

نالو= جوڏو> جو + ڏوئي. شهر= سوئي> سو + ئي.

جو ڏوئي رَن رکيو، سو نہ نيائين پاڻ سان.

[2241]

رڇ ريءَ دلبر، مون کي کين مرض.

رڇ= دلو> دلي. مرض= مَلِي> مِلي.

دِلي ريءَ دلبر، مون کي کَين مِلي.

[2242]

جر جا ڈسي نہ ٻيهر، ڪاڻ تہ نانوَن کي ملون.

جر جا= بحر. ڪاڻ= تَر. نانو= محب.

بحر ڈسي نہ ٻيهر، تر تہ محبن کي ملون.

[2243]

جر جا ڏسي نہ ٻيهر، توکي **جر جا** جهلينڊا ڪين.

جر جا= ڪُنَ. جر جا= جهولَ.

ڪُن ڏسي نہ ٻيهر، توکي جهول جهلينڊا ڪين.

[2244]

پوک ۾ گهڙين ٿي، تڏهن **ڪاچ وکر نرنان**ءُ نہ ايئي.

پوک= تار، ڪاچ(جي) = تَڙ> ٽَڙ. وکر= ڪَٽِ.

نرنانءُ= لائق.

تار ۾ گهڙين ٿي، تڏهن ٽڙڪٽ لائق نہ ايئي.

[2245]

ڪٽ رِچ، پئو **وڻ** ۾، **ڳهہ** تان ڪيم وسار،

نار نالي نر جي، سير لنگهنديئن پار.

رِچ= گهڙو. وڻ= ساتار> تار. ڳهہ= والي.

نار نالو= حرمت. نر نالو= حبيب.

ڪٽ گهڙو پئو تار ۾، والي تان ڪيم وسار،

حرمت ساڻ حبيب جي، سير لنگهنديئن پار.

[2246]

رچ پئو **پوک** ۾، تنهنجو **ڳهہ** وڙ ٽينڊو.

رچ = تَسري> تان + سِري. پوک= تار. ڳهہ= والي.

تان سري پئو تار ۾، تنهنجو والي وڙ ٽينڊو.

سهڻيءَ جو ڪچو گهڙو ڪٽي درياءَ ۾ گهڙڻ

[2247]

نالي ڪنئي، تڏهن **نالو** درياءَ ۾.

نالو= سڪندر> سڪ + اندر. نالو= ساڏو> سا + ڏو.

سڪ اندر (جي) ڪنئي، سا ڏُو درياءَ ۾.

[2248]

عورت گاهہ ڏسي، **جر** ڪان **شهر** جي ٿي ڪين.

عورت= سهڻي. گاهہ= سيءُ. جر= درياءَ. شهر= هٽڙي> هٽي.

سهڻي سيءُ ڏسي، درياءَ ڪان هٽي مور ڪين.

[2249]

کپڑي رڇن ۾، **عورت لوهہ جي ٽي.**

کپڑو= کارو> کارن. رڇ= کُنو> کُنن.

لوهہ جي= کَهي> کاهي. عورت= سهٽي.

کارن کُنن ۾، سهٽي کاهي پئي.

[2250]

نالي واري لوهہ جي، نار جنگ جي ڪنيءَ واري ۾.

نالو= ساهڙ. لوهہ جي= سانگ> سانگي. نار= سهٽي.

جنگ جي= کاهہ> کاهيو. ڪنيءَ(جي) = کُنِ.

ساهڙ جي سانگي، سهٽيءَ کاهيو کُن ۾.

[2251]

جر جو ڏسيو، شهر جي ٽئي کانہ، ساز جا کندي ويئي.

جر جو=مهراڻ. شهر جي= هٽي. ساز جا= ڏان ڏان.

مهراڻ ڏسيو هٽي کانہ، ڏان ڏان کندي ويئي.

[2252]

کاڇ کنيو **نرنانءَ** ڏي، **مال جا** کندي وئي.

کاڇ= وَهُ. نرنانءَ= ميهار. مال جا= ڦر.

وَهہ کنيو ميهار ڏي، ڦرکندي وئي.

[2253]

نار گهڙي نار ۾، **زناني** کندي ويئي.

نار= سهٽي. نار= سير. زناني= مِهرَ> ميهر.

سهٽي گهڙي سير ۾، ميهر کَندي ويئي.

[2254]

عورت رڇ ڪاٺ ۾، **مرونءَ جون** کندي ويئي.

عورت= سهٽي. رڇ= گهڙي. ڪاٺ(جي) = سير.

مرونءَ جون= ڪيهون.

سهٽي گهڙي سير ۾، ڪيهوُن کندي ويئي.

[2255]

جا درياءَ ۾ گهڙندي، **سا ليکي جا** نہ کندي،

عورت نرنانءَ لاءِ، وڃي **کپڑ جا** کندي.

درياءَ جي= سير. ليڪي جا= ڏاهاڪا> ڏکندي.
عورت= سهڻي. نرنان= ميهار. ڪپڙ جو= ڦڙڪو.
جا سير ۾ گهڙندي، سا نه ڏکندي،
سهڻي ميهار لاءِ، وڃي ڦرکندي.

[2256]

جيڪا **قرآن** ۾ گهڙندي، سا **مڃي جا** ڪيندي.
قرآن(جا) = سيپارا> سيءُ + پارن. مڃيءَ جا= ڦٽڪارا.
جيڪا سيءُ پارن ۾ گهڙندي، سا ڦٽڪارا ڪيندي.

[2257]

ڪپڙي مال پوک جي، تڏهن ڪا رچ جي نه ڏسي.
ڪپڙي(جي) = بوندي> بوند. مال(جو) = وِرهه> برهه. پوک جي= لائي. رچ= گهڙي.
بوند برهه لائي، تڏهن ڪا گهڙي نه ڏسي.

سهڻيءَ ۽ چُٽي پير جي گفتگو

[2258]

جت **عضون ۽ ڪاڻ**، تون ڪيئن **ذات ڙي!**
عضوو= تارُون> تارُو. ڪاڻ(جا) = ڏک. ذات= لنگهه> لنگهين.
جت تارُو ڏکن (اُتان) تون ڪيئن لنگهين ڙي!

[2259]

نر نالي ۾ آهي، سا **نر نالي** نئي.
نر نالو= سڪندر> سِڪ + اندر. نر نالو= ساڻي> سا + ڻي.
سِڪ اندر ۾ آهي، سا ڻي نئي.

[2260]

نالا پڃ فقيرا! ڏي **ذات** متيون مئيءَ ڪي،
جيئڏ نرنان جي ڪامڻي، **ور** سان تان نه ڏئي.
نالا=محب> مَ + حُب. ذات= ڏيپار> ڏي + پار.
جيئڏ= رتي. نرنانءُ= ميهار. وَرُ = ڏَمُ.
مَ حُب پڃ فقيرا! ڏي پارَ مئيءَ ڪي،
رَتي دل ميهار سان، ڏم سان تان نه ڏئي.

[2261]

اِتئـــون فقيـــر، متـــان كـــاڻ هڏئـــي ريڇ ۾.

فقير= ملنگ> مَ لنگھ. كاڻ= اوپارو> اوپاري. ريڇ = كُنو> كُن

اِتئـــون مَ لنگھـــ، متـــان اوپـــاري هڏئـــي كـــُـــن ۾.

[2262]

لوهـــ وٽيـــو پئـــي آءٌ، متـــان نـــ پئيـــن وڻ ۾.

لوھ(جو) = كَپُ. وڻ= ساتار> تار.

كـــَـــپ وٽيـــو پئـــي آءٌ، متـــان نـــ پئيـــن تـــار ۾.

[2263]

نـــالي نـــر كپايـــا، تـــون پـــوك ڙي!

نالو= درياءَ خان. پوك= ڇانهين> ڇا آهين.

دريـــاءَ خـــانَ كپايـــا، تـــون ڇـــا آهيـــن ڙي!

[2264]

نرنان فقير كاڻ جـو، پر نارنـان ان جـي ئي كين.

نرنان= ڇٽو> ڇُـٽي. فقير= پير. كاڻ جو=

ڇينيو> ڇينيو. نارنان= سھڻي. ان جي= مُـوڙي.

> مُـڙي.

ڇُـٽي پير (گھٽئي) ڇينيو، پر سھڻي مُـڙي ئي كين.

دلو پڇڙ ۽ سھڻيءَ جو ٻڌڻ

[2265]

جڏھن ھن جو كـاڻ ٽيـو، تـڏھن مـرض ٽـي ويئـي.

كاڻ(جو) = ڦيٽو> ڦِـٽو. مرض= ھڏكي>

ھيءَ + ڏكي.

جڏھن ھن جو ڦِـٽو (پُـريو)، تڏھن ھيءَ ڏكي ويئـي.

[2266]

اكر منجھ اُچيو مچيءَ جا كائي، پنھنجـا كٽيـو نرنـان

ڏي وجـي.

اكر= سين> سير. مچيءَ جا= ڦٽكا. پنھنجا= كرَ.

نرنان= ميھار.

سير ۾ اچيو ڦٽكا كائي، پر كرَ كٽيو پئي ميھار ڏي وجي.

[2267]

کوريءَ جو مون کنيو، **بڻيءَ جو** نه هوس،
تنور جو جڏهن پيوس، تڏهن **آويءَ وارو** نه رهيو.

کوريءَ جو= پيلو. بَڻيءَ جو= توءُ. تنور جو= چنڊو (تنور تپڻ جي آزمائش لاءِ هنيل چنڊو).
آويءَ جو= دلو.

پيلو مون کنيو، توءُ نه (آيو) هوس،
چنڊو جڏهن پيوس، تڏهن دلوئي نه رهيو.

[2268]

مڇيءَ جو ته منهنجو هو، **جر جو** ته منهنجو نه.

مڇيءَ جو= چِٽو. جَر جو= ڪَچو.

چِٽو ته منهنجو هو، ڪَچو ته منهنجو نه.

[2269]

متيءَ جن پلايس، نه ته **جر جيءَ** ۾ ڪيئن **گاهه** وڃي!

متيءَ جو= مارنگ> مان + رنگن. جر جي= تارَ.
گاهه= پواڙي> پوان + ڏي.

مان رنگن پلايس، نه ته تار ۾ ڪيئن پوان وڃي!

[2270]

نالي مون نه کنيو، مون ليکي **نالو** وڃي!

نالو= ناڪُو> نوکي. نالو= رَتو.

نوکي مون کنيو، مون ليکي رَتو وڃي!

[2271]

ڏينهن کيس چري، نه ته **وڻ ڦر** نيان ها پاڻ سان.

ڏينهن= چِٽو> چِٽن. وڻ ڦر= پکو.

چِٽن کيس چري، نه ته پکو نيان ها پاڻ سان.

[2272]

مِرون پلايو مون، نه ته **وڻ جو** ڪٽان ها پاڻ سان.

مِرون= چيٽو> چِٽ. وڻ جو= پکو.

چِٽن پلايو مون، نه ته پکو ڪٽان ها پاڻ سان.

[2273]

ڈينهنِ ماري هياس، تڏهن **گاهه** ڏنو هئر کونه کو.

ڈينهن= چِتا> چِتَ. گاهه= کَچو.

چِتَ ماري هياس، تڏهن کَچو ڏنو هئر کونه کو.

[2274]

هو ته **پکي وڻ جو**، پر **نرنان** ڪٽي **گاهه** ڪيو.

پکي= چِتيل. وڻ جو= پکو. نرنان= ڪرم.

گاهه= کَچو.

هو ته چِتيل پکو، پر ڪرم ڪٽي کَچو ڪيو.

[2275]

وڻ منهنجي **مٽي** ۾، کهڙو ڏوهه **ڪاسبي**!

وڻ= کَچو. مٽو= کَرَ. ڪاسبي= ڪنيار.

کَچو منهنجي ڪرم ۾، کهڙو ڏوهه ڪنيار!

[2276]

نالي تي جلد پهچان ها، پر **گاهه مٽيءَ جي** ڪري وڏي.

نالو= عثمان> سَمن. گاهه= کَچو. مٽيءَ جي=ڪچائي

سَمن تي جلد پهچان ها، پر ڪچي ڪچائي ڪري وڏي.

[2277]

نالو ڏسان ڪانه، جنهن تي **نالو** ڪٽان.

نالو= صادق> سا + دِکَ. (دِکي). نالو= آدم> دم.

سا دِکَ ڏسان ڪانه، جنهن تي دم ڪٽان.

[2278]

مال جي مون وٽ ناهه، جو **عضوي** جي وڃان.

مال جي= کَلي. عضوو= تَري.

کَلي مون وٽ ناهه، جو تَري وڃان.

[2279]

جڏهن **مال جن** ۾ هياس، تڏهن **نرنان** ڏنم ڪينکي.

مال جون= سِيرون> سيرن. نرنانءِ= بچو> بچاءِ.

جڏهن سِيرن ۾ هياس، تڏهن بچاءِ ڏنم ڪينکي.

[2280]

ڪاڻ منجهه هياس، تڏهن **مِرون** پانيم ڪونه.

ڪاڻ جو= سيروُن> سيرُن. مِرون= پولو.

سِيرُن منجهه هياس، تڏهن پولو پانيم ڪونه.

[2281]

پڪي ڪئي مون سان، نه ته **ڪاچن** ڪير پوي.

پڪي= ميهر. ڪاچ= سِيرو> سِيرُن.

ميهر ڪئي مون سان، نه ته سِيرن ڪير پوي!

[2282]

اٿم **مرض نرنان**، نه ته **جرجو** ڪيو **جرجن** ٿو.

مرض= عشق. نرنان= سچو. جر جو= لڙهو> لڙهي.

جر جون= لهريون.

اٿم عشق سچو، نه ته لڙهي ڪير لهرين ٿو.

[2283]

جيتن جهڙي آءٌ نه هياس.

جيت= تاروئڙا.

تاروُئڙن جهڙي آءٌ نه هياس.

[2284]

پڪيءَ جو ڪري حاڪم جو ڪرين ها، ته تنهنجو **شهر ڪئين ذات** ٿئي؟

پڪي جو= ڏونگو. حاڪم جو= ڏيڪ. شهر= پڪو. ذات= پُسيا> پُسي.

ڏُونگو هٿي ڏيڪ ڪرين ها ته تنهنجو پڪو ڪيئن پُسي؟

[2285]

نرنان ڏنو هُيئي، تڏهن **ڏڪ جو** ڪٽين ها.

نرنانءُ= رَتو. ڏڪ جو= واڇو> وڇائي.

رَتو ڏنو هُيئي، تڏهن وڇائي ڪٽي ها.

[2286]

وڻ وڻ جا پون، پوءِ **گاهه** جو ڪنيئي؟

وڻ جا= پڪا. وڻ جون= پُسيون> پُسيو.

گاهه= ڪَچو.

پڪا پُسيو پون، پوءِ ڪَچو چو ڪنيئي؟

[2287]

لوهه جو ڏنو هيئي تہ ڪٽي عضوو ڪرين ها.

لوهه جو= وَٽ(تورو). عضوو= پاسو.

وَٽُ ڏنو هيئي تہ ڪٽي پاسو ڪرين ها.

[2288]

لوهه جا ڏنئي جر جي ۾، تڏهن وڻ جا ڪرين ها!

لوهه جا= مارا. جر جو= درياءَ. وڻ جا= تارا.

مارا ڏنئي درياءَ ۾، تڏهن تارا ڪرين ها!

[2289]

ڏنئي ڪاٽ درياءَ ۾، تڏهن هندڪي وچ ڏي!

ڪاٽ(جو) =مارو. هندڪي= هَٿي.

ڏنئي مارو درياءَ ۾، تڏهن هٿي وچ ڏي!

[2290]

نالي ۾ ذات ڏنئي، تڏهن وهٽ جا ڪرين ها.

نالو= مهراڻ. ذات= مَستوئي> مستي.

وهٽ جي= ناپر.

مهراڻ ۾ مَستي ڏنئي، تڏهن ناپر ڪرين ها.

[2291]

ذات ڏنئي درياءَ ۾، تہ مال جي ڪرين ها.

ذات= ڪَسَر. مال جي= تانهر.

ڪسر ڏنئي درياءَ ۾، تہ ٽانهر ڪرين ها.

[2292]

عورت ڪري سڏ، ٽي رڇن ۾ قابو.

عورت= سهڻي. رڇ= ڪُنو> ڪُنن.

سهڻي ڪري سڏ، ٽي ڪُنن ۾ قابو.

[2293]

مان پئي وڌيون ڏڻ جون ڪيون، موت نرنانءُ مان ڪڪ جي.

ڏڻ جون= ڪانگون (تنوارون). نرنانءُ= ميهار.
ڪڪن جي= مُئي.
مان پئي وڏيون ڪانگون ڪيون، موٽ ميهار، مان مُئي.

[2294]

اي **پڪي**، آجان ٿو **راند جو** ڪرين!
پڪي= ميهر. راند جو= داءُ> سوداءُ.
اي ميهر، آجان ٿو سوداءُ ڪرين!

[2295]

اي **نرنانءُ! ڪپڑي جو نر، رڇن** ۾ پوءُ.
نرنانءُ= ميهر. ڪپڑي جو= ڏَرُ. رڇ= گهڙي.
اي ميهر! ڏر نر، گهڙي ۾ پوءُ.

[2296]

پنهنجن تي چڙهي تي **نرنانءُ** ڏسي.
پنهنجا= پيٽا> پيٽ. نرنان= ميهار.
پيٽن تي چڙهي تي ميهار ڏسي.

[2297]

پُٽَن ۾ پيئي، تڏهن تي **ڳنڊ** ڪي سڏ ڪري.
پُٽَ = پيٽا> پيٽن. ڳنڊ= هَڙَ> ساهڙ.
پيٽن ۾ پيئي، تڏهن تي ساهڙ ڪي سڏ ڪري.

[2298]

پلو ڙي ميهار! **پوک** گهڙندي ڪا **رڇ** ۾.
پوک= مُورِي> مون + ري. رڇ=ڪاسي>
ڪا + سِيءُ.
پلو ڙي ميهار! مون ريءَ گهڙندي ڪا سيءَ ۾.

[2299]

جڏهن **وڻ** هياس، تڏهن **مرض** هئڙ ڪونہ ڪو.
جڏهن **هندڪي** ۾ پياس، تڏهن **جر جن** ماري آهيان.
وڻ= ٻائر> ٻار. مرض= سُور. هندڪي= وَهي.
جر جا= غوطا> غوطن.
جڏهن ٻارُ هياس، تڏهن سور هئڙ ڪونہ ڪو.
جڏهن وهيءَ ۾ پياس، تڏهن غوطن ماري آهيان.

[2300]

پنڊ جي ذات ٽي، تڑ مال جي آهيان.

پنڊ جي= ساٿي. ذات= سردار. تڑ= ويڑي> ويرن. مال جي= وکوڑي.

ساٿي ٽي سردار، ويرن وکوڑي آهيان.

[2301]

اي الله! ڏي پوک جي، ڪر ڪاڻ جي تہ نار نالي ٽيان.

پوک جي=هَٽي. ڪاڻ جي= ڪنڊي. نارنالو= حليمان> هلي + مان.

اي الله! ڏي هَٽي، ڪر ڪنڊيءَ تہ هلي مان وڃان.

[2302]

ذات نر نالا مرض ٿالا تون.

ذات= پاتا. نرنالو= رَمون. مرض= ڪَيَ. نالو= ڪريم.

پاتار مٿن ڪيڙ ڪريم تون.

[2303]

پُٽن تي پير ڏري، ٽي ڪامڻ سڏ ڪري، الله اهو ڏينهن ڪري تہ ڳالهايان ڳنڊيڙ سان.

پُٽ= ٻيٽو> ٻيٽن. ڪامڻ= سهڻي. ڳنڊيڙ= هڙ> ساهڙ.

ٻيٽن تي پير ڏري، ٽي سهڻي سڏ ڪري، الله اهو ڏينهن ڪري تہ ڳالهايان ساهڙ سان.

[2304]

ڪاڻ ڪائن تي ذات ڇڏيم، تنهن کان پوءِ آءٌ مال جي.

ڪاڻ= پاريو> پر. ڪاڻ= ٻاڻو> ٻانهن.

ذات= زوٿر> زور. مال جي= لُڙهي.

پَر ٻانهنُ ڇڏيو، تنهن کان پوءِ آءٌ لڙهي.

[2305]

جرجن ڪئي پچار، اڄ ڪا ڪائون نار.

جر جون= مڇيون. نار= سهڻي.
مڇيـــن ڪئـــي پڇـــار، اڄ ڪـــا ڪـــائون ســـهڻي.

[2306]

سهڻيءَ کي **ٻـــڌ** هجن تـ ٻڌيئي کـا نـ هـا.
ٻ ٽـٺ = هڪ'ڏُون'، ٻيو'ڏِين'> ڏُونڊِي(ٻيڙي).
سـهڻيءَ کـي ڏونـڊِي هجـي تـ ٻڌيئي کـا نـ هـا.

[2307]

جڏهن **ذات** ٿي آيس، تـڏهن **جـر** بـ **لوهـ جـو** ٿيـو.
ذات= ڪٽي. جر= تانگهو. لوهـ جي= تار.
جـڏهن کـــٽي آيـس، تـڏهن تـانگهو بـ تـار ٿيـو.

[2308]

جَـــرجن منجهـ جـــڙي کـا ويچـاري **ذات** واري.
جر جون= لهريون. ذات= ڪنيار> ڪنياري.
لهريـن منجهـ لـــڙهي، کـا ويچـاري ڪنيـــاري.

[2309]

ويچـاريءَ ويـو **مـرض، مـال جـي** ڪنـدي دريـاءَ ۾.
مرض= ساهـ. مال جي= دڪ دڪ.
ويچـاريءَ ويـــو ســاهـ، دڪ دڪ ڪنـدي دريـــاءَ ۾.

[2310]

عـــورت نـالي مـــرد جـــي ڪپـــڙي جـــي.
عورت= سُهڻي. مرد= ميهار. ڪپڙو= ٻُڏو> ٻُڏي.
ســـهڻي، نـــالي ميهـــار جـــي ٻـــُـــڏي.

[2311]

ٿـــُـــلهي، **متـــاري، جهرڪـــي**.
ٿُلهي= سهڻي. متاري= وَهُـ. جهرڪي= ٻوڙي.
ســـــهڻي وَهـــــــــــ ٻـــــوڙي.

[2312]

جتـي **رات** هئـي، اتـي **نـالا نـام** ڪٽـي ويـا.
رات= لُڙهي. نالو= ڪَڙڪيو> ڪَڙڪي.
نام= ڪُن.
جتـي لـــُـڙهي، اتـي ڪڙڪـي ڪـــُـن ڪٽـي ويـا.

[2313]

جتي هئي **کپڙي جي**، اتي **عورت راند** ڪٽي ويئي.

کپڙي جي= ٻُڌي. عورت= لَهر. راند= لوڏ > لوڏي.

جتي هئي ٻڌي، اتي لهر لوڏي ڪٽي ويئي.

[2314]

نالو نالي ناهي، تڏهن **زحمت راند** ڪنيو وڃي.

نالو= هيمن> هيءُ + من. نالو= تارو> تارُو.

زحمت= لَهَر (عورتون لَهَر ڪنديون آهن يعني جهُولڻ) راند= لوڏ> لوڏيون.

هيءُ مَنُ تارُو ناهي، تڏهن لهر لوڏيو ڪنيو وڃي.

[2315]

هيءَ مُنڍي **جيت** هئي، پر ڪنهن **مرض** ماري وڌي.

جيت= تارُو. مرض= لَهَرُ.

هيءَ مُنڍي تارُو هئي، پر ڪنهن لَهَرَ ماري وڌي.

[2316]

جيت مان نہ هياس، **ڪاڻ** مون سان ڪئي.

جيت= تارُوئڙو. ڪاڻ(جو) = ڪارب> ڪا + رب.

تارُوئڙي مان نہ هياس، ڪا رب مون سان ڪئي.

[2317]

ڪاچ ماري سهٽي، **عضوي** ڪيئن لڳي!

ڪاچ= سيرو> سِيرن. عضوو= ڪنڊ> ڪنڊي.

سِيرن ماري سهٽي، ڪنڊيءَ ڪيئن لڳي!

[2318]

ڪاڻ لنگهي سهٽي، وڃي **ڪڪن نالي** ٿي.

ڪاڻ(جي) = ٻيلنگهه> ٻئي + لنگهه. ڪڪن جي= مُئي. نالو= سُرهي.

ٻئي لنگهه لنگهي سهٽي وڃي مُئي سُرهي ٿي.

[2319]

پڪيءَ جو جر جي ڪان تہ تو ڇو ٻوڙي؟

پکيءَ جو= پُڇ. جر جو= درياءُ. پکي= ٻوڙي.

پُڇ درياءَ کان، ته تو ڇو (سهڻي) ٻوڙي؟

[2320]

پکي پاڻ خدا، کهڙو ڏوهه رڇن کي!

پکي= ٻوڙي. رڇ= ڪُنو> ڪُنَن.

ٻوڙي پاڻ خدا، کهڙو ڏوهه ڪُنَن کي!

[2321]

پکي پاڻ خدا، ڏي ڏوهه رڇن کي.

پکي= رَنجکي> رنج ڪيئي. رڇ= اَبن.

رنج ڪيئي پاڻ خدا، ڏئين ڏوهه **اَبن** کي.

ميهار جو سهڻيءَ سان گڏ ٻڏڻ

[2322]

ڪاچن ۾ سهڻيءَ جو، **پکي** نيٺ مئو.

ڪاڇ= سيرو> سِيرُن. پکي= ميهر.

سِيرُن ۾ سهڻيءَ جو، ميهر نيٺ مُئو.

[2323]

جر جو اوزار نه، سڃڻ ته چنڊ جو ڙي!

جر جو= ترڻ> تري. اوزار= رَندو> نڪرندو.

چنڊ جو= ڏَنو.

تري (ڪنهن) نه نڪرندو ڏَنو ڙي!

باب چوڏهون

سُرائتيون گنجهارتون: نوري ۽ چام تماچي

[2324]

ڪپڙي ۾ ٽي نار سُڃي، سڻ **نالن جا نرنانءَ** ميان!

ڪپڙو= ڪيسُ> ڪيسَن. نار= نوري. نالو= سَمو. نرنان= سلطان.

ڪيسَنِ ۾ ٽي نوري سُڃي، سڻ سمن جا سلطان ميان!

[2325]

نرنان جڏهن نر نالي ڏٺي، عضوي ڪپڙي جي.

نرنان= تماچي. نار نالو= نوري. عضوو= دل. ڪپڙو= هرڪ> هرڪجي.

تماچي جڏهن نوري ڏٺي، (پيس) دل هرڪجي.

[2326]

نرنان نالو ذات فقير ڪيو، نہ تہ هو **نرنان ڪاٺ** جو.

نرنان= چام. نالو= تماچي. ذات=ميءَ. فقير= مستان. نرنان= صاحب. ڪاٺ جو= تخت.

چام تماچي ميءَ مستان ڪيو، نہ تہ هو صاحب تخت جو.

[2327]

هئي تہ **ڪنَ جي** پر **ذات واري** ڪٽي **نارنالي** ڪئي.

ڪنَ جي= گندي> گندري. ذات= سمو. نارنالو=راڻي.

هئي تہ گندري، پر سمي ڪٽي راڻي ڪئي.

[2328]

ڪڪن واري پوک جي، نوڙيءَ جو نرنان جو، متيءَ جا ماڻهن جا ذات لئي، واهہ **نالو نرنان** جو، واهہ **مرض هٿيار جو**، جو **ڪاٺ جن سان ڪاٺ** ٿيو.

ڪڪن جي= ڪاري. پوک جي= ساڻ (سنگن جي ساڻائي). نوڙيءَ جو= پيچ. نرنان= سمو. متيءَ جا= محل. ماڻهن جا= اوسر (لاڳيتي قطار ڪرڙ)> اُسريا. ذات= مهاڏا. نالو= راڄو> راڄ. نرنان= سمو. مرض= عشق. هٿيار= تماچو> تماچي. ڪاٺ جا=لاهہ> ملاح.

ڪاريءَ واريءَ ساڻ، (پيو) پيچ سمي جو،
محل اُسريا مهاڻن لئي، واهه راڄ سمي جو،
واهه عشق تماچي جو، جو ملاحن سان ملاح ٿيو.

[2329]

ڪاڻَ لائق ناهه، ڪاڄ منهنجو سُٽ جون،
آهڙوئي الله، جو **نرنائ** کي **سُٽَ جو** کلهي تي.

ڪاڻَ جو= پلنگ. سُٽَ جون= ٻوريون. نرنائ= چامر. سُٽَ جو= چارُ.

پلنگ لائق ناهيان، ڪاڄ منهنجو ٻوريون،
آهڙوئي الله، جو چامر کي چار کلهي تي.

[2330]

نرنان وڻ کلهي تي.

نرنان= چامر تماچي. وڻ= چار.

چامر تماچي (کي) چار کلهي تي.

[2331]

اي **ذات وارا!** چو **ذات وارين** تي پاڻ کي **ذات** ڪيئي؟

ذات وارا= سما. ذات واريون= مهاڻيون.
ذات= وڪيا> وڪيئي.

اي سما! چو مهاڻين تي پاڻ کي وڪيئي؟

[2332]

اي نالا نرنائ! ويهين **ڪاڻين** وچ ۾، توکي **پوک جي ٿئي** ڪاڻ؟

نالو= چامر. نرنائ= تماچي. ڪاڻيءَ جي= ڪُڙي.
پوک جي= چَٽ.

اي چامر تماچي! ويهين ڪُڙين وچ ۾، توکي چَٽ (باس) ٿئي ڪاڻ؟

[2333]

نالا نرنائ! ويهين **نالن** وچ ۾، توکي **پوک جي** اچي ڪاڻ؟

نالو= سمو. نرنان= سلطان. نالو= ملاح> ملاحن.
پوک جي= چَٽ.

سما سلطان! ويهين ملاحن وچ ۾، توکي چَٽ اچي ڪاڻ؟

[2334]

اي **مٽيءَ جون!** ڪيئن سڙو، مون **پنهنجيءَ** مان ڪٽيو.

مٽيءَ جون= سامیون> سميون. پنهنجي= نوڙت.

اي سميون! ڪيئن سڙو، مون نوڙت مان ڪٽيو.

[2335]

تون **نالو**، آءٌ **ذات**، مون ۾ **نالو مال جي**.

نالو= سمو. ذات= گندري. نالو= اَبن> عيبن. مال جي= جُوءِ.

تون سمو، آءٌ گندري، مون ۾ عيبن جُوءِ.

[2336]

ڪامڻيون سيءِ پوک، ڪامڻ رچ نه ڪا.

ڪامڻيون= سهڻيون. پوک= جاڻ> سميجاڻيون.

ڪامڻ= نوري. رچ= مَٽُ.

سميجاڻيون سيءِ سهڻيون، پر نوريءَ مَٽ نه ڪا.

[2337]

ذات پانهنجي، ڪپڑي جنو ڪونه.

ذات= ڪاراڻي> ڪا + راڻي. پانهنجي= ميسَ> ميءَ. ڪپڑي جو= تُرو> تُري.

ڪا راڻي ميءَ سان تُري ڪانه.

[2338]

جنهن کي **گهٽي** مان **ٿورو** مليو، سا **نالو** چو نه ڪري!

گهٽو= ڪينجهر. ٿورو= بخرو(= حصو). نالو= ڏامو> لوڏامون.

جنهن کي ڪينجهر مان بخرو مليو، سا لوڏامان چونه ڪري!

[2339]

هن تڙ مٽي **نارنان بيني حاڪيماڻو** ناهه.

تڙ= ڪينجهر. نارنانءَ= نوري. حاڪيماڻو= محصول.

ڪينجهر مٽي نوريءَ بيني محصول ئي ناهه.

باب پندرهون

سُرائتيون ڳجهارتون: بوبنا ۽ جراڙ

[2340]

جڏهن **ٻاراڻي**ءَ منجهه هياس، تڏهن **نالو** لڳو **نرنان** سان.

ٻاراڻي= ٻُراڪ. نالو= جندڙي. نرنان= جراڙ.

جڏهن بوراڪيءَ منجهه هياس، تڏهن ڪان جنڊڙي لڳي جراڙ سان.

[2341]

اُٺ ٿون اوزار، نار هٿي نالي سان.

اُٺ جو= لوڪارو> لوڪان لوڪ. اوزار= سُئي.

نار= ٻُوبنا. نالو= جراڙ.

لوڪان لوڪ سُئي، ٻُوبنا هٿي جراڙ سان.

[2342]

هٿيار ويل مال جا، ٻوليءَ جون تان نہ ڪجن، جيئن مال ۾ مال جو، تيئن آءُ اولتن ۾ نرنان!

هٿيار= ڪاتي. مال جا= ڪُنڊڙا. ٻوليءَ جون= ڪُٽڪون. مال= مينهون. مال جو= وڇڙو> وڇوڙو. اولتن= جوين. نرنان= جراڙ.

ڪاتيءَ ويل ڪنڊڙا، ڪٽڪون تان نہ ڪجن، جيئن مينهُن ۾ وڇڙو، تيئن آءُ جوين ۾ جراڙ!

[2343]

نار نان تنهن نرنان لاءِ، گهرَ جي ٽي پيئي.

نارنان= بوبنا. نرنان= جراڙ. گهرَ جي= چَري.

بوبنا تنهن جراڙ لاءِ، چري ٽي پيئي.

باب سورهون

سُراٹتيون گجهارتون: دولهه دريا خان ۽ همون

[2344]

نار نانءَ، ذات جن ۾ پئي حاکيماڻا کيا.

نارنان= همون. ذات= رانوڙ. حاکيماڻا= ٽيلا.

همون رانوڙن ۾، پئي ٽيلا کيا.

[2345]

کپڙو وجهي کاڻيءَ ۾، وجي فقير ماريائون،

پوءِ وري ڏيکاريائون، نالي ۽ نرنانءَ کي.

کپڙو= گج> گز. کاڻي= کمان. فقير= ٻاهو>

ٻاهيهو. نالو= دولهه. نرنانءَ= دريا خان.

گز وجهي کمان ۾، ٻاهيهو ماريائون،

پوءِ وري ڏيکاريائون، دولهه دريا خان کي.

[2346]

اي نرنانءَ! پوک جبل جي نه ڪر.

نرنان= دولهه دريا خان. پوک(جا)= تک. جبل جي= پَر> بر.

اي دولهه دريا خان! تکبر نه ڪر.

[2347]

گاهه ويهاريان کاٽ تي، ذاتيون اُو رَمن،

چيري جن ۾ لوهه جا، سو اَن جا کيا مِرُن.

گاهه= سيڙ. کاٽ جو= سَنڌ> سنڌ. ذات= رانوڙ.

چيري جا= اُهاڻ. لوهه جا= پَٽ. اَن جو= چُنو> چِنا.

مِرون= روجهه.

سيڙ ويهاريان سِنڌ تي، رانوڙيون رمن،

جني جي اُهائن ۾، پَٽ چِنا روجهن.

[2348]

نالوچوي نالي کي، پکي شهر نه وڃ.

نالو= همون. نالو= دريا خان. ٻڪي= ڪَنگ> ڪُهنگ. شهر= قنڌار.

همون ڇوي دريا خان ڪي تہ 'ڪهنگ قنڌار نہ وڃ'.

[2349]

نار ڪري ٽي ڪاڻ جا پڇائي، تہ نالو ذات ڪٽي ڏي!

نار= ساهُلَ> سا + هُل. ڪاڻ جا= طاق> اوطاق.

نالو= رَمون. ذات= اونار.

سا هُل ڪري ٽي اوطاق پڇائي، تہ رمون اونار ڪٽي ڏي!

باب سترهون

سُرائتيون گجھارتون: ست سريون

[2350]

نار کي هُئي باز ۽ ملي ملامت،
ويو ڪپ جيئن ذات کي، نرنانءَ سلامت،
راند جي ڇڏي ذات جي، پَسي مرض علامت،
پوک کي نرنانءَ جي، ڏني هنر جي طاقت،
نار نالي پوئتان، پَسيا هئا پربت،
ڏن جي وڏو نالي کي، نار نزاکت،
نار نالو ست، کيائين عضون تي اوڍڻ جي.

نار= ليلان. هئي باز= ليهور. ڪَپ جي= گهائي.
ذات= گجر. نرنانءَ= سوڍو. راند جي= ڏکي.
ذات= داسڙا. مرض= عيب. پوک= سِٽي> سهٽي.
نرنانءَ= سڪندر> سڪ + اندر. هنر= ترڻ. نار=
سسئي. نالو= پنهون. ڏن جي= موهي. نالو=
چام. نار= نوري. نار= سَتي. نالو= رکيو.
عضوو= متو> متي. عضوو=مُنهن.اوڍڻ جو=ملير.

ليلان کي ليهور ۽ ملي ملامت،
ويو گهائي گجر کي، سوڍو سلامت،
ڏکي ڇڏي داسڙي، ڏسي عيب علامت،
سهٽيءَ کي سڪ اندر جي، ڏني ترڻ جي طاقت،
سسئي پنهونءَ پوئتان، پَسيا هئا پربت،
موهي وڏو چام کي، نوريءَ نزاکت،
سَتيءَ رکيو ست، کيائين متي منهن ملير جو.

[2351]

نارنان گاهه جا ساري، واهه جن تي ويئي،
نارنان نرنان لاءِ، پُون جي ٽي پيئي،
نارنان ۽ نرنان، رچ نه ٽيا ٻيئي،
نارنان نرنان کي، گهه ٽي پيئي،

نارنان نرنان لاءِ وکر وڻيو ويئي،
پني هيس جن جي، پني نہ ٿيا سيئي،
مائٽ مڙيئي، هوتن نہ **اکر** هکڙو.

نارنان= سهڻي. گاهہ جا= کوها. واهہ جو= اوڙاهہ.
نارنان= بوبنا. نرنان= جراڙ. پُونءِ جي= چري.
نارنان= مارئي. نرنان= عمر. ريڇ=گڏون>گڏ نہ
نارنان= ليلان. نرنان= چنيسر. ڳهہ= ڪڙي.
نارنان= سسئي. نرنان= پنهون. وکر= ساڻر>
سا + ڻ. پني= سنيوڙي. پنيءَ جا= پيلي. مائٽ=
مامو> ماءُ + مون. اکر= حرف.

سهڻي گُوها ساريا، اوڙاهن ويئي،
بوبنا جراڙ لاءِ، چري ٿي پيئي،
عمر ۾ مارئي، گڏ نہ ٿيا پيئي،
ليلان چنيسر کي، ڪڙي ٿي پيئي،
سسئي پنهون لاءِ، سا ٿَر وڻيو ويئي،
سنيوڙيس جن لاءِ، پيلي نہ ٿيا سيئي،
ماءُ! مون (ڏي) مڙيئي، هوتن نہ حرف هکڙو.

[2352]

نر بينو شهر ۾، **نار** نهاري،
نار پني جهنگ جي ۾، **اک جا عضون** هاري،
ڏيئي **سنگت جي نرنان**، ويو **نار** کي ماري،
رويو **نار نرنان لاءِ، پکين** جيئن ٿي هاري،
کپڙي جا تہ ولايت ۾، **لوهہ جا** کيئن ناري،
ذاتين وات جو نيو، ريڇ راند جي کاري،
نرنانءَ کي ساري، **نار** نہ ڏني **جر جيءَ** کان.

نرنانءُ= مجنون. شهر= مصر. نار= ليلىٰ. نار=
سسئي. پني= سُڄي. جهنگ جي= سڄ. اک جا=
ڳوڙها. عضوا= گَلَ> ڳلن. سنگت جي= ميار.
نرنانءُ= مينڊرو. نار= مومل. نار= هير. نرنانءُ=
رانجهو. پکي= هنجهہ. کپڙي جا= ڏان. ولايت=

ٽر. لوهه جا=ڪٽ> ڪٽيان.ذات=ويسا> ويساهي.
واٽ جو= وَرُ. رڇ= ڪوڙرو> ڪونروءَ. راند جي= ڪُپت. نرنائُ=ساهڙ. نار= سهڻي. جر جي= سير.

مجنون بيٺو مصر ۾، ليلىٰ نهاري،
سسئي سڄي سڃ ۾، ڳوڙها ڳلن هاري،
ڏيئي ميارون مينڊرو، ويو مومل ڪي ماري،
رويو هير رانجهوءَ لاءِ، هنجون پُٽي هاري،
ٽانَ منهنجا ٽر ۾، آءٌ ڪيئن ڪٽيان ناري،
ويساهي وَرُ نيو، مون ڪان ڪونروءَ ڪپت ڪاري،
ساهڙ ڪي ساري، سهڻي نه ڏني سير ڪان.

[2353]

پنهنجي ۾ نرنان جي همیشه هونديان،
شهر جن ۾ مِٽيءَ جو مَ سومرا، نالي آءٌ ويندياس،
ٻوليءَ ۾ ڪاٽ هنياس، تڏهن ويم نرنان وکر جو.

پنهنجي= سڪَ. نرنائُ= ساهڙ. شهر جون= ڪونيون.
مٽيءَ جو= پُور. نالو= وطڻ> وطن.
ٻولَي= هاءِ. ڪاٽ جو= هرُ> هار. نرنان= سُڪيو> سُڪ. وکر= سُهاڳو> سُهاڳُ.

سڪ ۾ ساهڙ جي همیشه هونديان،
ڪونَين ۾ پُور مَ سومرا! وطن آءٌ ويندياس،
هاءِ هار هنياس، تڏهن ويم سُڪ سهاڳ جو.

[2354]

آديون! **پن نالن جي حاڪم** آءٌ نه هياس،
نرنان بنان شهر ۾ منهنجو **عضوو** نه آهي راس،
ڪاٽ جي وجهي **رڇن** ۾، چوهُون ڇڪيندياس،
عضوي جي ڪيو ويندياس، **گاهه مڇي نرنانءَ** ڏي.

ٻه نالا= هوت،ٻلوچ. حاڪم= نبَاب(نواب)> نه باب.
نرنان= راڻو. شهر= ڪاڪ. عضوو= رُو(منهن)> روح. ڪاٽ جي= ماندائي. رڇ= مائي> مائين.
عضوو= تري تَري. گاهه= نڙ. مڇي= سِڻِي> سُٽي. نرنائُ= ميهار.

اُديون! هوت بلوچ جي، نہ باب آءٌ هياس،
راڻي بنان ڪاڪ ۾ منهنجو روح ۾ آهي راس،
مانڌاڻي وجهي ماڻين ۾، ڇوهُون ڇڪيندياس،
تَري آءٌ ويندياس، نَڙ سڻي ميهار ڏي.

[2355]

سسئي پنهل ڪاڻ، **ڪپڑو** ونيو ويئي،
عمر ۽ مارئي **رچ** ٿيا هيئي،
سهڻي ميهر ڪاڻ، **گاهه** ٿي ويئي.

ڪپڑي جو= بَرُ. رچ= گڏون> گڏ + نہ. گاهه=
مريڙو> مري + ڙي.

سسئي پنهل ڪاڻ، بَرُ ونيو ويئي،
عمر ۽ مارئي، گڏ نہ ٿيا هيئي،
سهڻي ميهر ڪاڻ، مري ڙي ويئي.

[2356]

نار ڪي **نرنانءَ** نا وڻي، پر **واءَ نالي** تان هٿيار،
نار نرنانءَ سامهون، جنهن ڪي **مال جي** ناهي پچار،
سڻ آگي جا اختيار، جو **نالو** وڻيو ٿي **ذات** ڪي.

نار= مارئي. نرنانءُ= عمر. واءِ= هير. نالو=رانجهو.
هٿيار جا= ٻلهار. نار= سهڻي. نرنانءُ= ساهڙ.
مال جي= پُڻي. نالو= لاکو. ذات= اوڏ.

مارئي ڪي عمر نا وڻي، پر هير رانجهي تان ٻلهار،
سهڻي ساهڙ سامهون، جنهن ڪي پُڻيءَ ناهي پچار،
سڻ آگي جا اختيار، جو لاکو وڻيو ٿي اوڏ ڪي.

[2357]

سسئي پنهنجي پنهل لاءِ **ڏُڏُ** ونيو ٿي ويئي،
بُوبنا جراڙ سان **هٿيارين** پيئي.

ڏُڏ (جي)= ٿر. هٿيار= ياڻا> اوياڻين.

سسئي پنهنجي پنهل لاءِ، ٿر ونيو ٿي ويئي،
بوبنا جراڙ سان اوياڻين پيئي.

[2358]

عورت مرد پاڻ ۾، مال جي نہ ٿيا،
عورت کانڌ لئي، کپڑي جا ٿي ڏوريا.

عورت= مارئي. مرد= عمر. مال جي= راس.
عورت= سسئي. کانڌ= پنهون. کپڑي جا= بر.

مارئي عمر پاڻ ۾ راس نہ ٿيا،
سسئي پنهون لئي، بَر ٿي ڏوريا.

[2359]

کپڑي ۾ ٿي ذات سڏائي، سڻ تون نالا نانءُ ميان!
واڻئي نالي ذات سڏائي، سا عورت ٿيندي چونہ ميان!

کپڑو= کيس. ذات= ميءَ. نالو= سمو> سما.
نانءُ= سلطان. واڻيو= هوتُو> هوت. ذات= بلوچ.
عورت= ساهُل.

کيسن ۾ ٿي ميءَ سڏائي، سڻ تون سما سلطان ميان!
(جنهن جو) هوت بلوچ (ويو)، سا هُل کندي چونہ ميان!

[2360]

گھہ، چار عورتون مُٺيون.

گھہ= هار. گھہ= هار> مگٹھار. گھہ= هار> ميهار.
گھہ= هار> مهار. چار عورتون= ليلان، سورٹ،
سهڻي ۽ سسئي.

ليلان هار مُٺي، سورٹ مگٹھار مُٺي،
سهڻي ميهار مُٺي سسئي مهار مُٺي.

باب اڑهون

رسالي جي سرن واريون ڳجهارتون

سُر سامونڊي

[2361]

نالو اُتي جتي، شهر کپڙ جا ٿين.

نالو= آيل. شهر جا= سات. کپڙ جا= گَوَن> گوَن.

آيل اُتي، جتي سات گوَن ٿين.

[2362]

سونهن جو پاتائون، کا تڙ جي پيئي تن کي.

سونهن جو= جوپن> جو + پن. تڙ جي= رندب> رندڪ.

جوپن پاتائون، کا رندڪ پيئي تن کي.

[2363]

کاڻي ولائت مان، الا، عورت آڻ.

کاڻي= کشتي. ولائت= کارونيار. عورت= الله رکي.

کشتي کارونيار مان، الله رکي آڻ.

[2364]

پنهنجي نرناءَ لاءِ، پولي کاڇ نهاريان.

نرناءُ= ورو> وَرُ. پولي= پُٽي. کاڇ جي= تَڙَ.

پنهنجي وَرَ لاءِ، پُٽي تڙ نهاريان.

[2365]

جر جو نهاريم فقير، ته نالو ناهي کاڻ ۾.

جر جو= تڙ، فقير= تودّو> تودّ. نالو= جاني.

کاڻ(جو) = جهاز.

تڙ نهاريم تودّ، ته جاني ناهي جهاز ۾.

[2366]

کپڙا نرنائن جا، جر جن منجهه اچي ويا.

کپڙ جا= جهوڙا. نرناءُ= جونجهار. جر جا= اونهان.

جهوڙا جونجهارن جا، اُونهنِ منجهه اچي ويا.

[2367]

الله، **عورت** آڻ، **نالن نانوَ** ڦٽا ڪيا.

عورت= وسندي. نالو= باغ> باغن. نانوَ = گل.

الله وسندي آڻ، باغن گل ڦٽا ڪيا.

[2368]

جهڙ جو هجي ها تہ **ملڪ جا** ڇو **ملڪ** پون ها؟

جهڙ جو= مينهن. مُلڪ جا= ڏرها> ڏري.

ملڪ= سنڌ.

مينهن هجي ها تہ ڏري ڇو سنڌ اچن ها؟

[2369]

شهر مٿي **پوک** هئي، **پکين** پئي وس ڪيا.

شهر= گرنار. پوک= گاج(سرنهہ). پکي= وِجُو> وِجُن.

گرنار مٿي گاج هئي، وِجن پئي وَس ڪيا.

[2370]

آئي **عورت مال جي، پکي پولين** ڪن.

عورت= مُنڊ> مُنڊ. مال= مينهن> مِينهَن.

پکي= تاڙو. پولي= تنوار.

آئي مند مينهن جي، تاڙا تنوارون ڪن.

[2371]

نالو آهي **نالي** ۾، واهہ واهہ اڄ **نالو**!

نالو= ملهار. نالو= عثمان> آسمان. نالو= وَسند> وسندو.

ملهار آهي آسمان ۾، واهہ واهہ اڄ وسندو!

[2372]

نالي ڇيو **نرنانءَ** ڪي هل تہ **نالي** جي ڪريون.

نالو= سارنگ. نرنانءُ= بادل. نالو= وَسڻ.

سارنگ ڇيو بادل ڪي، هل تہ وَسڻ جي ڪريون.

[2373]

هڪ نالو، ٻيو نالو، نالوئي نانوَن تي.

نالو= وَسيو. نالو= وَسند> وسندو. نالو= موريو.

نرنان= مِينهون> مِينهن.

هڪ وَسيو ٻيو وَسندو، موريو مينهنِ تي.

[2374]

ڪامڻ نرنالن سان جر جا ڪندي ويئي.

ڪامڻ= ڪنوڻ. نر نالو= بادل. جَر جا= دُٻا.

ڪنوڻ بادلن سان دُٻا ڪندي ويئي.

سُر ڪاپائتي

[2375]

سازين تہ ڪامڻي، مُندا ڪر نہ ڇاڻي سا تہ ڪاڻي ڙي!

ساز= پير> پيرين. ڪامڻي= يَلي. مُندَ = ڪَتي.

اکر=انگ. ڪاڻ جي= گاڏي> گاڏيهڙي.

پيرين تہ يلي، ڪَتي انگ نہ ڇاڻي سا تہ گاڏيهڙي!

سُر رامڪلي

[2376]

اُتي ڪامڻ، ڪر جرجي، هي نرنانءُ ولايت ويندو.

ڪامڻ= جيجل. جر جي= واهي> الله واهي.

نرنانءُ= سامي. ولايت= گنگا.

اُتي جيجل، الله واهي، هي سامي گنگا ويندو.

[2377]

نرنانوَن جر جيءَ تي ڪاچ جا ڪيا.

نرنانءُ= گودڙيو. جر جي= گنگا. ڪاچ جو=

وِسناڻ> سَنانُ.

گودڙين گنگا تي سنان ڪيا.

[2378]

هيٺ پڪي سِر ڪامڻي، وڃي ڏونگر ٻڌائون،

پوڪ جا هٽ ڪري، وڃي ولايت ماڻيائون.

پکي= چمڑو. کامٹي= تاج. ڈونگر= لَڪَ.
پوک جا= تُنبا. ولايت= پورب.
هيٺ چمڑو، سڀ تاج، لَڪَ ٻڌائون،
تُنبا هٽ ڪري، وڃي پورب ماڻيائون.

[2379]

جر جون جر جا جن سان، نالا نام بہ تن.
جر جون= تُنبيون. جر جا= ڪِستا. نالو= رام.
نالو= راڏو> رِيڏو.
تُنبيون ڪستا جن سان، رام بہ رِيڏو تن.

[2380]

پنڌ جون ڇڏيائون، مال جون ڪنيائون،
پڪي ٻڌائون، ولايت پچيائون.
پنڌ جون= مڑهيون. مال جون= سڳيون.
پڪي= چَتون> چوتا. ولايت= پورب.
مڑهيون ڇڏيائون، سڳيون ڪنيائون،
چوتا ٻَڌائون، پورب پچيائون.

[2381]

گل هليا ولايت ڏي، هت پوک جون ڇڏيائون.
گل= سنياسي. ولايت= وڻڪار. پوک جون=
مُوڑهيون> مڑهيون.
سنياسي هليا وڻڪار ڏي، هت مَڑهيون ڇڏيائون.

[2382]

باهہ جي ۽ مال جي، ذات ولايت ويا.
باهہ جي= دُونهي. مال جي= لَٽ. ذات= ڪاپڙي.
ولايت= ڪشمير.
دونهيون دکائي، لَٽ لائي، ڪاپڙي ڪشمير ويا.

[2383]

اک جا، مال جا، نار نالي شهر ويا ڙي.
اک جا= ڏنڊ. مال جا= دُونهان. نار نالو=
بُولي> ڪابولي. شهر= ڪشمور.
ڏُنڊ، دونهين لاٽ ڪئي، ڪابولي ڪشمير ويا ڙي.

[2384]

شهر مٿان ٽي **مال جا** لنگهيا، ٽڏهن مون پانيو ٽه **ذات وارا** آيا.

شهر= استنبول. مال جا= تارُون> تارُو.

ذات وارا= ويراڳي.

اِستنبول مٿان ٽي تارُو لنگهيا، ٽڏهن مون پانيو ٽه ويراڳي آيا.

[2385]

جتي **جيوڏ راندين** ڪن، تتي **نرنائون مال جي** ڪئي.

جيوڏ= سگهي(بلا جو نالو)> سيگهيون.

راند جا= سُوسٽ. نرنائ= جوڳي> جوڳين.

مال جي= جُوءِ.

جتي سيگهيون سُوسَٽ ڪن، سا جوڳين جُوءِ ڪئي.

[2386]

اُٿي **پکي** ڪر **راڳ جي**، اٽئي **هٽ جي** هڪڙي رات!

پکي= ٻوو> ٻائو. راڳ جي= ڳائڻي. هٽ جي= ساهمي> سامي.

اٽي ٻاوا ڪر ڳائڻي، اٽئي سامي هڪڙي رات!

[2387]

آيا ڪي **عضوي چير**، وڃن ٽا **ولايت** ڏي.

عضوو= ڪن. چِير= ڦاڙ. ولايت= گرنار.

آيا ڪي ڪن- ڦاڙ، وڃن ٽا گرنار ڏي.

[2388]

اٽي **ڪامڻ** وٽ **جر جي**، **نر نالو ولايت** ويو.

ڪامڻ= جيجان، جَر جي= سُرڪي. نر نالو= جوڳي. ولايت= هنگلاج.

اٽي جيجان، وٽ سُرڪي، جوڳي هنگلاج ويو.

[2389]

ڪٽي ڪاڻي ڪڙمڪي، هو ذات ولايت ويا.

ڪاڻي= جُنگ. ڪڙمڪي= هاج. ذات= سامي.

ولايت= هنگلاج.

ڪٽي جُنگ جَهاج، سامي هنگلاج ويا.

[2390]

ذاتين ڪٽي ڪاٺين ٻَڌا ڪپڙ جا.

ذات= ڪاهوڙي. ڪاٺ (جا) = سنجا> سنجهي.

ڪپڙ جا= سندرا.

ڪاهوڙين ڪٽي، سَنجهي ٻڌا سندرا.

[2391]

اَن ۾ مال جا، نار نالي مردن جا.

اَن جا= پَلَ. مال جا= پُورَ. نار نالو= جيجل.

مرد= جوڳي> جوڳيئڙن.

پلپل پُور (پون)، جيجل جوڳيئڙن جا.

باب اٹويهون

مجازي ڳجهارتون

[2392]

پڪيون ڪان وڏ منهنجا پرين، **نالا نانءَ** سندن.

پُڪي= وِڇُو> وِڇن. نالو= پنيو. نانءُ= پِرُو> پِرُون.

وِڇن ڪان وَڏ منهنجا پرين، پَنيَا پِرُون سندن.

[2393]

پنهنجو شهر ڏسي، مرون ذات ٽيام.

پنهنجو= سُهڻو> سُهڻي. شهر= سورت> صورت.

مرون= چِيتو> چيتا. ذات= گُمٽائي> گُم.

سُهڻي صورت ڏسي، چيتا گم ٽيام.

[2394]

نالي سهڻا سپرين، رڃ نہ تن جو ڪو.

نالو= صورت. رڃ= مَتُ.

صورت سهڻا سپرين، مَتُ نہ تن جو ڪو.

[2395]

وڪر ذات جن، منهنجو نرناءُ بہ تن سان.

وڪر= سُرمو. ذات= پائتا> پاتا. نرنانءُ= حسڻ> هسڻ.

سرما پاتا جن، منهنجو هَسڻ بہ تن سان.

[2396]

جڏهن سج ڏنم سپرين، تڏهن عضوو وڻ ٽيو.

سج(جي) = مُرڪَ(باڪ)> مرڪندي. عضوو= جُثو. وڻ= جاءِ (گل).

جڏهن مُرڪندي ڏنم سپرين، تڏهن جثو جاءِ ٽيو.

[2397]

آءُ ميان، تنهنجي **نرنائن**، مون ڪي **نرنانءُ** ڪيو.

نرنان= ڪلڻ، نرنان= تلڻ. نرنان= خوشحال.

آءُ ميان، تنهنجَي ڪلڻ ۽ تلڻ مون ڪي خوشحال ڪيو.

[2398]

پرين اڳئي نند جا، ٻيا ڪپڙ جا ڏيکائون،
پاهڻ پائي عضوي ۾، ڪپڙ جون ڪديائون،
اُنهن کي آڻ، نرنائ چوندياس.

نند جا= سُهٽا. ڪپڙ جا= ڪُهنبا. پاهڻ= سُرمو.
عضوو= اکيون. ڪپڙ جون= پَٽيون. نرنائ= مبارک.

پرين اڳئي سُهٽا، ٻيا ڪُهنبا ڏيکائون،
سرمو پائي اکين ۾، پٽيون ڪديائون،
اُنهن کي آڻ، مبارک چوندياس.

[2399]

وڻ پائي رچ ۾ ست جون ڪنيائون ساڻ.

وڻ= ميندي. رچ= وٽو. ست جون= سڳيون.

ميندي پائي وٽي ۾، سڳيون ڪنيائون ساڻ.

[2400]

پکي پوک مال جا ٻڌل، مون وڻ جن ۾ ڏنا.

پکي= باز> بازو. پوک جا= بَند. مال جا= ٻڌل.
وڻ جا= ڏوئرا> ڏورا.

بازوبند ٻڌل، مون ڏورن ۾ ڏنا.

[2401]

نالي اڳيان ناريون، مرجان راند جا ڪن.

نالو= دلبر. نالو= دادلي> دادليون. راند جا= ماڻا.

دلبر اڳيان دادليون، مرجان ماڻا ڪن.

[2402]

نالو ڇڏ منهنجا پرين، نالو مون سان ڪر.

نالو= ساماڻو> ماڻو. نالو= محبت.

ماڻو ڇڏ منهنجا پرين، محبت مون سان ڪر.

[2403]

نرنائ، ٻولي ڏي تہ ڪريون واپار متيءَ جو.

نرنائ= جاني. ٻولي= جيءُ. واپار= سودو.
متيءَ جي= سِر.

جاني، جيءُ ڏي تہ ڪريون سودو سِر جو.

[2404]

وٹئـــي **نـــالو كـــر**، وٹئـــي **وكـــر كـــر**.

نالو= قبول. وكر= كتل> قتل.

وٹئـــي قبـــول كـــر، وٹئـــي قتـــل كـــر.

[2405]

نـــالي چيـــو **نـــالي** كـــي تـــ **شـــهر جـــي** آڻـــي ڏي.

نالو= معشوق. نالو= عاشق. شهر جي= سوكڙي.

معشـــوق چيـــو عاشـــق كـــي تـــ ســـوكڙي آڻـــي ڏي.

[2406]

نـــالو كريـــان چـــو نـــ، پـــر **اُٽَ جـــا** ســـهن كيـــن ٿـــا.

نالو= محبت. اُٽَ جا= ڏاوڻ> ڏائڻ.

محبـــت كريـــان چـــو نـــ، پـــر ڏائـــڻ ســـهن كيـــن ٿـــا.

[2407]

پـــاڻي ٿـــي آءٌ **نرنـــالو** منهنجـــا پريـــن.

پاڻي= پڏرو. نر نالو= مَلك> مرَ + لـك.

پـــڏرو ٿـــي آءٌ مرَ لـــك منهنجـــا پريـــن.

[2408]

لوهـــ جـــا منهنجـــا پريـــن، **لوهـــ** جيئـــن تـــون ڳالهـــاءِ،

اســـان ٻنهـــي وچ ۾، **گاهـــ جـــو** بيٺـــو آهـــ.

لوهـ جا= پورا. لوهـ جي= ڳُجهـ> ڳجهو.

گاهـ جو= اوكر> اُو + كَرُ.

پـــورا منهنجـــا پريـــن، ڳجهوتـــون ڳالهـــاءِ،

اســـان ٻنهـــي وچ ۾، اُوكـــرُ بيٺـــو آهـــ.

[2409]

لوهـــ جـــا منهنجـــا پريـــن، تـــون **ڳهـــ** ٿـــي آءٌ، اڳيئـــون **گاهـــ جـــا** وڏا.

لوهـ جـــو= پـــورڙو (ننڍڙي چَڙي)> پـــورڙا.

ڳهـ جي= لُـكڙي> لـكي. گاهـ جا=كرا>كَرَ.

پورڙا منهنجا پرين، تون لَكي آءٌ، اڳيئون ٿي كَـرَ وڏا..

[2410]

وڃ جاون، پنهنجا آون، ذاتيون ڪاوَن، ايڏا نالي جا نرنانءَ ميان!

وڃ= جاکر> کر. پنهنجا= پرين. ذات= کلڙ> کليو. نالو= آکو، آکي. نرنانءُ= احسان.

کَرَجاون، پرين آون، کليوکاوَن، ايڏا آکي جا احسان ميان!

[2411]

کاٽ کاٽ جون گالهڙيون، پون نہ مال جن، اسان ۾ پرين، ڪٽي شهر ڪنو ڪيو.

کاٽ جي=گجھ. کاٽ(جا) = دَر> اندر. مال جون= ٻيڪون> ٻئي + ڪَنُ. شهر= گڏيجي (تعلقو گنبٽ) گڏي + جيءُ.

گجھ اندر جون گالهڙيون، پون نہ ٻئي ڪَن، اسان ۾ پرين، گڏي جيءُ ڪنو ڪيو.

[2412]

اوري آءُ مَ منهنجا نالا، متان گاهہ ڪنئي.

نالو= پرين. گاهہ= کوتڪ> کو + تَکَ.

اوري آءُ مَ منهنجا پرين، متان کو تَک ڪنئي.

[2413]

پکي نہ ٽيءُ، ڪاڻيءَ نہ آءُ، متان ماڻهو مِرون ڪنئي.

پکي= چِپ. ڪاڻيءَ جو= هَرُ> هرهر. مِرون= سَهو> سهي.

چِپ نہ ٽيءُ، هرهر نہ آءُ، متان ماڻهو سهي ڪنئي.

[2414]

ڪائنين اينديسان، ڪائنين ويندي سانِ، ڪاڻين سنديون گالهڙيون، ڪائنين ڪندي سانِ.

ڪاڻيءَ جي= گُجھ (اَرٿيءَ جي چَپر).

گُجھين اينديسان، گجھين ويندي سانِ، گجھن سنديون گالهڙيون، گجھين ڪندي سانِ.

[2415]

مُئا **مِرُون، حاڪر جو** ٿينئي، **وڻ** ڇڏ تہ **پوڪ** ملون.

مِرون= ڪتو. حاڪر جو= خط> ڪَتُ (مرض).

وڻ= بَهڻ. پوڪ= ساٿر> ساعت.

مُئا ڪتا، ڪَتُ ٿينئي، بَهڻ ڇڏ تہ ڪا ساعت مِلون.

[2416]

مان تہ **فقير** تنهنجو، **پوڪ جون** نہ ڪر مون سان.

فقير= عاشق. پوڪ جون= گهُنديون.

مان تہ عاشق تنهنجو، تون گهُنديون نہ ڪر مون سان.

[2417]

ڪاڻ جن ۾ هئين منهنجا پرين! تڏهن **جر جون** وڏيون مون،

جڏهن وڏو ٿيو آهين، تڏهن تو **مال جا** ڪرين.

ڪاڻ جا= پينگها. جر جا= اڪا> اڪيون.

مال جا= گوشا.

پينگهن ۾ هئين منهنجا پرين، تڏهن اڪيون اڙايون مون،

جڏهن وڏو ٿيو آهين، تڏهن تو گوشا ڪرين.

[2418]

وڻ وسين منهنجا پرين، **اجهي** ڇو نہ اچين،

ڪپڑي اندر تو ڳالهڙي، سا **مائٽين** ڇو نہ ڪرين.

وڻ= توت> تون +تن. اجهو= پيهي. ڪپڑي (جو) = جامون> جا + من. مائٽ= مامون> مان + من.

تون تن وسين منهنجا پرين، پيهي ڇو نہ اچين،

جا من اندر تو ڳالهڙي، سا مان من ڇو نہ ڪرين.

[2419]

زحمت ويڙهيا سپرين، **زحمت** ڏسڻ نہ ڏين،

الله ائين ڪرين، جو سدا هون **زحمت** ۾.

زحمت= بگ. زحمت= رتي. زحمت= محلو> محل.

بگ ويڙهيا سپرين، رتي ڏسڻ نہ ڏين،

الله ائين ڪرين، جو سدا هون محلن ۾.

[2420]

شهر بہ لڳم جن سان، **فقير جا** بہ ڪندين تن ڪي،
نالو هوندو نصيب ۾، تہ **شهر جو** بہ ٽيندو تن سان.

شهر= دلي> دل. فقير جا= سوال. نالو= لکيو.
شهر جو= ميلو.

دل بہ لڳيم جن سان، سوال بہ ڪنديس تن ڪي،
لکيو هوندو نصيب ۾، تہ ميلو بہ ٽيندو تن سان.

[2421]

چُل ڏي **ٻيڑيءَ وارا**، وڃي **شهر** خبر ڏي،
پوک تہ پوکيم جن ڪاڻ، مولي ميلي سي.

ٻيڑيءَ وارا= ساڳاهيا. شهر= منجهئون. پوک=
ڪاسني> ڪي + سنہ.

چل ڏي ساڳاهيا، وڃي مجهئون خبر ڏي،
ڪي سنہ ڪاٽيم جن ڪاڻ، مولي ميلي سي.

[2422]

پوک ڪاڻ تي، جي **ڪامڻ** آهہ تہ **نرنانءَ** بہ ٽيندو،
نہ تہ **شهر ڏي**.

پوک جي= رکَ. ڪاڻ= لاهہ> الله. ڪامڻ=
حياتان> حياتي. نرنانءَ= مولو> ميلو. شهر=
پاڳناڙي> پاڳ.

رک الله تي، جي حياتي آهہ تہ ميلو بہ ٽيندو، نہ تہ
پاڳ ڏي.

[2423]

ذات لڳي جن، **پڪيءَ جو** تن ڦٽو ڪيو.

ذات= جوڪيا> جوڪو. پڪيءَ جو= ڦيرو.

جوڪو لڳو جن، ڦيرو تن ڦٽو ڪيو.

[2424]

نرنانءَ ماڻهو ڏيهہ ۾، آءٌ **نرنانءَ** ڪونہ ڏسان،
نرنانءَ آهير ڪونڪو، جنهن ڪي **سُٽ** هٿ جا ڏيان،
هاڻي ڪيئن ڪريان، جو مون جي **پَٽَ** پري ٽيا.

نرنانءُ = دشمن. نرنان= سڃڻ. نرنان= محرم.
سُٽ جا= ڏورا. هٿ جا= پاءِ. پَٽَ جَي=وَسَ.
دشمن ماڻهو ڏيهه ۾، آءُ سڃڻ ڪونه ڏسان،
محرم آهيم ڪونڪو، جنهن کي ڏوراپا ڏيان،
هاڻي ڪيئن ڪريان، جو مون ٻيوس کان پري ٿيا.

[2425]

شهر سڃوئي **لوهه، نرنانءُ** نهي ئي ڪونه.
لوهه= مارو. نرنان= سڃڻ.
شهر سڃوئي ماروءِ، سڃڻ نهي ئي ڪونه.

[2426]

ڪنڌ وڻ ۾ منهنجا پرين، وجي **وڻ جا** ڪياسون،
شهر جن ۾ وجي، **رپي جا** ڪياسون،
جڏهن **مال جا** ماڻهو پيدا ٿيا، تڏهن ڪٽي **ڏڏ جا** ڇڏياسون.
ڪنڌ وڻ جا= پور. وڻ جا= گوش> گوشا. شهر
جا= ماڙيون ۽ محل. رپي جي= پرڪ. مال جا=
ڪُرَ> ڪَرَ. ڏڏ جا= گهمرا.
پورن ۾ منهنجا پرين، وجي گوشا ڪياسون،
ماڙين ۽ محلن ۾، پرين پرڪياسون،
جڏهن ڪَرَ ماڻهو پيدا ٿيا، تڏهن ڪٽي گهمرا ڇڏياسون.

[2427]

هي جي **مرون** پيدا ٿيا، ته **اَن جا** ڇڏيا مون.
مرون = ڪتو> ڪُتڑا. اَن جا= گهمرا.
هي جي ڪتڑا پيدا ٿيا، ته گهمرا ڇڏيا مون.

[2428]

جنهن کي **ڳهه جي** لڳل، سا **ذاتيون** جو نه ڪري.
ڳهه جي= لئون. ذات= گهمراٽي> گهمرا.
جنهن کي لئون لڳل، سا گهمرا ڇو نه ڪري.

[2429]

اسان وٽ **لوهه جي** گهٽي، توهان وٽ **ڪٽولي جي** ڪانه.

لوهه جي= ڪير> اُڪير. ڪنولي جي= تانگهه.
اسان وٽ اُڪير گهٽي، توهان وٽ تانگهه (ئي) ڪانه.

[2430]

لوهه نالي جي هنيئي، لوهه جي مون کي ناهه.

لوهه جي= ميخ. نالو= محبت. لوهه جي= چَينَ> چَينُ.
ميخ محبت جي هنيئي، چَينُ مون کي ناهه.

[2431]

نالي کي نالو ڳري، سو پٽ نالو ڏي.

نالو= دانهه. نالو= ديوانو. نالو= عشق.
دانهه کي ديوانو ڪري، سو پٽ عشق ڏي.

[2432]

گاهه ڏني نرنائ ملي، تہ مان نالو ٿيان.

گاهه= سَرُ> سِرُ. نرنائ= ساجن. نالو= قربان.
سِر ڏني ساجن ملي، تہ مان قربان ٿيان.

[2433]

مٽي ڏني نرنائ ملي، تہ ليکي عضوي ڏئي.

مٽيءَ جي= سِرَ> سِرُ. نرنائ= ساجن. ليکو= ڏون> ڏونهين. عضوو= هٿ> هٿين.
سِر ڏني ساجن ملي تہ ڏونهين هٿين ڏي.

[2434]

اي ميان ذات! هن مٽيءَ جي کي ڪاڪي چڏين ها،
تہ جرجي ۾ پيو ڏسان ها.

ذات= اوڏ. مٽيءَ جي= ماڻي. ڪاڪي= دري.
جرجي= گهڙي. ذات= معشوق.
اي ميان اوڏ! هن ماڻيءَ کي ڪا دري چڏين ها،
تہ آءٌ گهڙي گهڙي پيو ڏسان ها.

[2435]

ذات سان نالو سڳو، تيلاڻهه سڏ مرض جو ٿيو.

ذات= رازا> رضا. نالو= رمضو> رمزون. سڏ=
جيءُ. مرض جو= جڏو.
رضا سان رمزون لڳيون، تيلاڻهه جيءُ جڏو ٿيو.
[2436]
چڏ حاڪيماڻيون، ڪر ڪاڄ جون، ذات ٿينداسون.
حاڪيماڻيون= ڏاڏايون. ڪاڄ= مٽايون. ذات= مَري.
چڏ ڏاڏايون، ڪر مٽايون، مري ويندا سون.
[2437]
نالي وارا هئاسون، **رڄ** نه ٿياسون،
ڪاڻ جن ۾ پئي، **ذات** ويندا سون.
نالو= اُميدو> اُميدن. رڄ= گڏُون> گڏ.
ڪاڻ جو= ڦوڙائو. ذات= مَري.
اُميدن وارا هئاسون، گڏ نه ٿياسون،
ڦوڙائي ۾ پئي مري ويندا سون.
[2438]
نالي ماريس، **نالو** آهي، **نالو** ڪي ٿو **نالو** نه.
نالو= محبت. نالو= صحبت. نالو= سڪندر>
سڪ + اندر. نالو= ساڻي> سا + ٿي.
محبت ماريس، صحبت آهي، سڪ اندر جي، سا ٿي نه.
[2439]
نالو وٺي نهاريان، **نالي** ماري آهيان.
نالي= واٽو> واٽُون. نالو= محبت.
واٽون وٺي نهاريان، محبت ماري آهيان.
[2440]
زمين جيئڏ ۾، **شهر** ٿون آيو ٿي سپرين!
زمين جي= ڳجهه. جيئڏ= ڳوهه. شهر= مڏئي>
مان + ڏي.
ڳجهه ڳوهه ۾ مان ڏي آيو ٿي سُپرين!
[2441]
اڳي ته منهنجو **نالو** هئين، هاڻي **گاهه** ٿون وئين.

نالو= جاني. گاھ جو= پُڇَڻُ> پُڇڻ.

اڳي ٽہ منھنجو جاني ھئين، ھاڻي پُڇڻئون وئين.

[2442]

رڇ نہ وجھہ منھنجا پرين، **پوک جي** ٽي ٽيان،

ڪونھي شھر نالي، جنھن **عضوي ھٽ جا** ڏيان.

رڇ = گھڙي. پوک جي= چَري. شھر= ھالا> حال.

نالو= محرم. عضوو= ھٽ. ھٽ جا= پاءِ> نياپا.

گھڙيون نہ وجھہ منھنجا پرين، چري ٽي ٽيان،

ڪونھي حال محرم ڪو، جنھن ھٽ نياپا ڏيان.

[2443]

نالي منجھہ ھياس، تہ بہ **عضوي** ۾ **پنھنجي** ھئي.

نالو= سقراط> سڪرات. عضوو= تن. پنھنجي= تات.

سڪرات منجھہ ھياس، تہ بہ تنھنجي تن ۾ تات ھئي.

[2444]

ڏينھن جي توکان **جرجي**، **ملڪ** نہ ٽي **ننڊ جا** پرين!

ڏينھن جي= گھڙي. جر جي= ڏار. ملڪ= سِرو= سَري. ننڊ جا= سھٽا.

گھڙي توکان ڏار، سَري نہ ٽي سھٽا پرين!

[2445]

مٽيي جون ٻُڌي آءٌ **اَن جا** گھوريندياس.

مٽيي جون= وايون. اَن جا= جيءَ.

وايون ٻُڌي آءٌ جيءُ گھوريندياس.

[2446]

ڪائي لائين تہ مان **ذات** ئي تنھنجي.

ڪائيءَ(جو) = ڪَتب. ذات= گولا> گولي.

ڪتب لائين تہ مان گولي ئي تنھنجي.

[2447]

پرين بہ **ڪپڑو**، مان بہ **ڪپڑو**، پر **الله ڪپڑو** ڪونہ ميان!

ڪپڙو= جوڙي.

پريـن بـ جـوڙي، مـان بـ جـوڙي، پـر الله جـوڙي
ڪانـ ميـان!

[2448]

جهـڙ جـو ڪر نـ سـپرين، هـي **اَن جـو** ڏينـدس تـو.

جهڙ جو= آگر> آءُ + غر. اَن جو= جيءُ.

آءُ غـر ڪـر نـ سـپرين، هـيءُ جـيءُ ڏينـدس تـو.

[2449]

محبوبـن **گنـدي** هنئـي، سـا وجـي **سـگيٽين** پيئـي،
نرنـانءُ ٽيـس ڪونڪـو، پاٽـان **جـر جـي** ٽـي.

گندي= چُريل> چُري. سگيٽين= ساهُرني> سا + هُري. نرنانءُ= چُنڊ. جر جي= چِڪ> چِڪي.

محبوبـن چـُـري هنئـي، سـا هـُـري پيئـي،
چِنڊ ٽيـس ڪونڪـو، پاٽـان چـِـڪي پيئـي.

[2450]

ذات منهنجي **ڳهـ** مـان **سـودي رانـد جـي** آهيـان.

ذات= عامل> آءُ + مل. ڳهـ = والي. سودي جي= پول. راند جي= پڌي.

آءُ مـِـل منهنجـا والـي، مـان پولـن پـڌي آهيـان.

[2451]

مـان هيـس **پيـڙيءَ جـن** ۾، تـو ٽـي **مـال جـا** ڪيـا.

پيڙيءَ جا= پُور. مال جا= گهمرا.

مـان هيـس پـورن ۾، تـو ٽـي گهمـرا ڪيـا.

[2452]

جي **ڪاڻيءَ جـو** آٽين ها سپرين! توکي **مـرض جـو**
نـ ڏيـان هـا.

ڪاڻيءَ جو= ميڙ. مرض= وارو> واري.

جي ميڙ آٽيـن هـا سـپرين! توکـي واري نـ ڏيـان هـا.

[2453]

نـالو ڳهـ جـو جيڏيون، تـ **عـورت** چـو نـ ٽيـان.

نالو= ساجن. گھ جو= رڄ> سرڄي. عورت= سُکي.
ساجن سرڄي جيڏيون! تہ سُکي ڇونہ ٿيان.

[2454]

ڪير راند جون ڪيترين، نرنان عمر ساري،
آهيان ڏوهاري، نرنانءَ تہ عضوو ٿيان.

راند جون= ڪڇيون. نرنانءَ= سڃڻ. نرنانءَ=
تارو> تارئين. عضوو= تِري> تَري.

ڪير ڪڇيون ڪيترين، سڃڻ! عمر ساري،
آهيان ڏوهاري، تارئين تہ تَري پُوان.

[2455]

وهٽ جي پڇئي تہ نالو ڪجان،
نالو ڪري، راند جي ڪجان،
راند جي نہ پڇئي تہ پوءِ نالو نہ ٻولجان.

وهٽ جي= وڪ. نالو=محبت. راند جي= توڙ.
نالو= ڪوڙو> ڪَڙو.

وڪ پُڇئي تہ محبت ڪجان،
محبت ڪري، توڙ ڪجان،
توڙ نہ پڇئي تہ پوءِ ڪڙو نہ ٻولجان.

[2456]

آءُ ڏي نرنانءَ، تہ ڪو نالو ڪريون،
متان نرنانءَ اچي، ڪو مال جو وڃي.

نرنانءَ= ساجن. نالو= صحبت. نرنانءَ= موتي>
موت. مال جو= ڇوڙو> وڇوڙو.

آءُ ڏي ساجن تہ ڪا صحبت ڪريون،
متان موت اچي، ڪو وڇوڙو وڃي.

[2457]

ڪاڻي ڪنهن جي نہ پُڇي، پوک هر ڪنهن جي هوءِ،
راتو هن فقير جو، مَن پرينءَ کي پوءِ،
اسين سوداگر نہ سَهون، اوهين نرنان ڪريو ڇو؟

كانيءَ جي= اسني> آس. پوک = پوري. رات= قدر. فقيرجو=حالَ. سوداگرجي=ساعت. نرنان=آچار.

آس ڪنهن جي نہ پُڄي پوري هر ڪنهن جي هوءِ،
قدر هن حال جو، من پرينءَ کي پوءِ،
اسين ساعت نہ سهون، اوهين آچار ڪريو ڇو؟

[2458]

اک جو اڳي ويو، ويو هاڻ بہ اک سندو،
ننڊ جا نہ ڪر حاڪيماڻي، تون نرنانءُ ٽيءُ نار،
رچ ڪر نرنانءُ، تڙ مٽي جو نام جو.

اک جو= حيا. اک سندو= شرم. ننڊ جا= سهڻا (خواب). حاڪيماڻي= سختي. نرنانءُ= دلبر. نار= نريمان> نرم. رچ= ڪَرو> ڪري. نرنانءُ= ڪَرم. تڙ جو= وارو. مٽي جو= وار. نام= واصل> وصل.

حيا اڳيئي ويو، ويو هاڻي شرم،
سهڻا! نہ ڪر سختِي، تون دلبر ٽيءُ نَرم،
ڪري ڪو ڪرم، وارو وار وصل جو.

[2459]

رَسي جا ڪرين ها منهنجا پرين! سي تو نہ ڪيا،
مال جا ڪرين ها منهنجا پرين! سي تو نہ ڪيا،
لوهہ جا ڏئين ها منهنجا پرين! سي تو نہ ڏنا،
عضوي جا وجهين ها منهنجا پرين! سي تو نہ وڌا،
جڏهن تون ٽئين **نرنائ**، تڏهن، آءُ ويس **نارنانءُ**.

رسي جا= ويڇوا. مال جا= چٽ. لوهہ جا= پالا> اوپالا. عضوي جا= پاڪر. نرنانءُ= ٽڏو. نارنانءُ= بچي.

ويڇوا (وِڇوارو) ڪرين ها منهنجا پرين! سي تو نہ ڪيا،
چٽ ڪرين ها منهنجا پرين! سي تو نہ ڪيا،
اُوپَالا ڏئين ها منهنجا پرين! سي تو نہ ڏنا،
پاڪر وجهين ها منهنجي پرين! سي تو نہ وڌا،
جڏهن تون ٽئين ٽڏو، تڏهن آءُ ويس بچي.

[2460]

نالن ۾ منهنجا پرين! **پاڻي** ٽياسون پاڻ،
عضون جون هاڻ، مون سان نه ڪر منهنجا پرين!
نالو= پڈو> پُڈو. نالو= سوڍو> سُئو. پاڻي=
پڈرو. عضون جون= تريون> ايتريون.
"پُڈو سُئو" ايتريون منهنجا پرين! پڈرا ٽياسون پاڻ،
ايتريون هاڻ، مون سان نه ڪر منهنجا پرين!

[2461]

آيس **وڪر** ڪٽي، مون کي **وڪر** ٻه نه چيائون،
مرونءَ جي من ڪري، **شهرن** جي ڏنائون،
مڇي پاڻيءَ جي مان سان نه ڪيائون،
انهيءَ کي آءٌ **ذات** سَلي چا کريان.
وکر= وهه> ويهڻ. وکر= وهه. مرونءَ=
گورکر. شهرڻ= چني. مڇي(جي) = پُڇي
پاڻيءَ(جي) = ڪَرَ>ڪَلَ. ذات= سُورَ.
آيس ويهڻ، مون کي، ويهه ٻه نه چيائون،
گورکريٰن! ڪن ڪري چني ڇڏيائون،
پُڇي مان وٽان ڪَل ٻه ڪانه لڏائون،
انهيءَ کي آءٌ، سورَ سلي چا کريان.

[2462]

ڪاڇ جو ڪنهن کي چوان، من ڪو **پِير جو** ٿئي.
ڪاڇ جو= پيرو> پيروئي> پيو + روئي. پِيرجو= ميلو.
پيو روئي ڪنهن کي چوان، من ڪو ميلو ٿئي.

[2463]

مان سان محبوبن، **ليڪي هٿ جي** ڪانه ڪئي.
ليڪي جي= اَسي. هٿ جيَ= لَپَ> اصيلپ.
مان سان محبوبن، اصيلپ ڪانه ڪئي.

[2464]

پوک جي ڪري پرينءَ کي ٻُڌائي،
ته **نارنانءَ** وس اسان جي نه آهي،
اسان جو **مال جو** اوهان سان آهي.

پوک جي= ڪورڙ> ڪو + رڙ. نارنانءِ= جيئڻ.
مال جو= آسابند.

ڪو رڙ ڪري پريبنءِ کي ٻُڌائي،
تہ جيئڻ وس اسان جي نہ آهي،
اسان جو آسابند اوهان سان آهي.

[2465]

مهتي ڪيو مهتي ڪريان، مهتي تئي شال،
مهتي مون کان يار لهڻي، سا بہ ڏيان شال.

مهتي= آسي> آس. مهتي= اُميد. مهتي= پوري.
مهتي= پرتي> پِرت.

آس ڪيو اُميد ڪريان، پوري تئي شال!
پِرت مون کان يار لهڻي، سا بہ ڏيان شال!

[2466]

اسان کي **ڪٽولي جي** گهٽي، اوهان کي **جنڊ جو** ناهي،
پيرين جو الائجي ڪڏهن ٽيندو!

ڪٽولي جي= تانگهہ. جنڊ جو= ڪِرُ> اُڪير.
پيرين جو= ميڙو.

اسان کي تانگهہ گهٽي، اوهان کي اُڪير ناهي،
ميڙو ڪڏهن ٽيندو!

[2467]

اَن جا پرين! آءٌ، تولاءِ **اَن جي** آهيان.

اَن جو= چونڊو> چونڊ> چونڊيل. اَن جي=
ڪُنڊي> ڪُنڊي> اُڪنڊي.

چونڊيل پرين! آءٌ، تولاءِ اُڪنڊي آهيان.

[2468]

رَچ نَيا منهنجا پرين تون **ولا تئون** وري آءٌ،
تہ تو مون وچانءِ **گاهہ** بہ وجي نڪري.

رچ= پارا. ولايت= ڪچ. گاهہ= سيءُ.

پارا(سيءُ) نَيا منهنجا پرين، تون ڪچئون(ڪچ ۾) وري آءٌ،
تہ تو مون وچانءِ، سيءَ بہ وجي نڪري.

[2469]

نالن جي وڻ خبر ڏي؟

نالو= مِنو. نالو= ميوو. وڻ= كامونئي> كا + مون.

مِٺن ميون جي كا مون خبر ڏي؟

[2470]

عورت ڏيو ڙي جيڏيون! تہ كاريگر جي اچان.

عورت= متي> مت. كاريگر جي= آنڊ

(آن وڻ= اوهان وڻ).

(كا) مت ڏيو ڙي جيڏيون! تہ اوهان وڻ اچان.

[2471]

هولي كري هولي كيائون، تن كي كهڙا مال جا پيا.

هولي=ها. هولي= نہ. مال جا= گهوڙا.

ها كري نہ كيائون، تن كي كهڙا گهوڙا پيا؟

[2472]

پنهنجي كپڙي جا، تون كاڻ شهر كراءِ.

پنهنجي= دل. كپڙي جا= بَرَ. كاڻ جو= در.

شهر= سن.

دلبر! تون درسن كراءِ.

[2473]

مال جي ڏيكار، نہ تہ نرنانءُ ٽو ماري!

مال= مينهن> مُنهن. نرنانءُ= سكندر>

سڪ + اندر.

منهن ڏيكار، نہ تہ سڪ اندر جي ٽي ماري!

[2474]

چوڙ پوک دي، متان مين ذات ٽيوان.

پوک= تماڪ> طمع + كُون. ذات= مَري> مَر.

چوڙ طمع كون، متان مين مر وڃان.

[2475]

اسين اوهان جي راڄ ۾، اڇي **لوهه جا** ٽياسون،
ماڻهو اوهان جي راڄ جا، ٿا **مال جون** ڪن مون،
ائين ٿا چون تہ تون **جيئڏڙي** جيڏيون.

لوهہ جا= ڪڙا. مال جون= ويڑهون. جيئڏ=
مهو> مَ + هو.

اسين توهان جي راڄ ۾، اڇي ڪڙا ٽياسون،
ماڻهو اوهان جي راڄ جا ٿا ويڑهون ڪن مون،
ائين ٿا چون تہ تون: مَ هو، ڙي جيڏيون!

[2476]

اڳي **نالي** ايندو هئين، هاڻي تہ **نالي** ئي نٽو اڇين،
متان ڪنهن **نالي** جهليو اٽئي.

نالو= اگڙ. نالو= نظر. نالو= وارث.

اڳي اگڙ ايندو هئين، هاڻي تہ نظرئي نٽو اڇين،
متان ڪنهن وارث جهليو اٽئي.

[2477]

تو ٿي **ڏڳي جا** ڪيا، تڏهن هتي **حُقي** جا گهٽا،
هاڻي تون وڃي **پنهنجي** ٽيءُ.

ڏڳي جا= ڦيرا. حُقي جا= چُغل. پنهنجي = جاءِ.

تو ٿي ڦيرا ڪيا، تڏهن هتي چُغل گهٽا،
هاڻي تون وڃي جاءِ ٽي.

[2478]

ڪپڙي ۾ ايندياس، **ڪپڙي** ۾ ويندياس،
ڪپڙي سنديون ڳالهڙيون، **ڪپڙي** سان ڪنڌياس.

ڪپڙو= گهونگهٽ.

گهونگهٽ ۾ ايندياس، گهونگهٽ ۾ ويندياس،
گهونگهٽ سنديون ڳالهڙيون، گهونگهٽ سان ڪنڌياس.

[2479]

پوک ڪکن جي آءٌ منهنجا پرين، هو ٿا **مال جا** ڪن.

پوک= ترَ> تَر. ڪکن جي= رسي. مال جا= وڳ.

ترسي آءٌ منهنجا پرين، هو ٿا وڳَ ڪن.

[2480]

عورت کر منهنجا **نرنان**، **شهر** ئون **پنهنجي** ڏيندي سئين.

عورت(جو) صبر. نرنان= منو. شهر= دلي.

پنهنجي= گرائي.

صبر کر منهنجا منا، دليئون گرائي ڏيندي سئين.

[2481]

زحمت جانور جي، **مڪائون** مان ڏي، **تڙن** جون **رڇن** تي، اچان کيئن آن ڏي.

جانور جي زحمت= کت> خط. تڙن جون= چوڻڪيون.

رڇ= در> درن.

خط مڪائون مان ڏي، چوڻڪيون درن تي، اچان کيئن آن ڏي.

[2482]

نالي وارا، **نالو** اٿئي، هن **نالي** جي پارت آٿئي.

نالو= بُولو. نالو= جانُو> جانو. نالو= غلام.

بُولي وارا، جانو اٿئي، هن غلام جي پارت اٿئي.

[2483]

نالي منجهه هياس ته به تنهنجي **عضوي** ۾ **پنهنجي** هئي.

نالو= سقراط> سڪرات. عضوو= تن. پنهنجي= تات.

سڪرات منجهه هياس ته به تنهنجي تَن ۾ تات هئي.

[2484]

سازين لوهه لڳو، **نرنان**ءَ ڏيندس تن کي.

ساز= دلو> دليئون. لوهه(جو) = پيچ. نرنانءِ= محبت.

دليئون پيچ لڳو، محبت ڏيندس تن کي.

[2485]

نالي واراهئاسي، رڇ نه ٿياسي، انهن **نالن** ۾ **ذات** ٿيناسي.

نالو= اُميدو. رڇ=گڏون> گڏ. نالو= اميدو.

ذات= مري.

اميدن وارا هئاسي، گڏ نه ٿياسي، انهن اُميدن ۾ مري ويناسي.

[2486]

رڇ مَ ڪـڻ منهنجـا پريـن! آءٌ ٽـي رڇ ٽيـان،
هي شهر نرنانءَ جو ناهي، هٽ جا ڪنهن کي ڏيان؟
هاڻي ڪيئن ڪريان، جو پَـٽ وارئون پري ٽيا.

رڇ= دلي> دل. رڇ= چروڙي> چري ڙي.
شهر= هالا> حال. نرنانءَ= محرم. هٽ جا=
وٽ> انت. پٽ واريون=وَسيون.

دل مَ ڪـڻ منهنجـا پريـن، آءٌ ٽـي چـري ڙي ٽيـان،
هـي حـال محـرم نـاهي، اَنـت ڪنهـن کـي ڏيـان؟
هـاڻي ڪيئـن ڪريـان، جـو وسـئون پـري ٽيـا.

[2487]

مـرض نـه آيـو تـن، متـيءَ جـي لڏائـون ڪانـه.

مرض ڇڪي. متيءَ جي= واري> پوئواري.
ڇڪي نـه آئـي تـن، پوئـواري لڏائـون ڪانـه.

[2488]

حُـــب جـــو ڪـــري نـــالوڙ ٽـــي،
نرنـانءَ جـي گهـوڙي ۾، تـه نـالو سڏجين.

حُب= قرب. نالو= قربان. نرنانءَ= معشوق.
گهوڙي جو= ميُدان. نالو= عاشق.

قـرب ڪـري قربـان ٽـي، تـه معشـوق جـي ميـدان ۾
عاشـق سـڏجين.

[2489]

مر تہ جهنگ جا مون ڏين، ڪوڏي ٽيان مان نہ تن سان.

جهنگ جا= مـرون> مارون. ڪوڏي= سچلي> سچي.

مر تہ مـارو مـون ڏيـن، سچي نـه ٽيـان مـان تـن سـان.

[2490]

اي مئا مـرون!حاڪم جي ٽئيئي، وڻ ڇڏيو تہ پـوڪ مـلون.

مـرُون= ڪتا. حاڪم (جو) = خط> ڪَتُ(مرض).
وڻ= بَهَـڻ. پوڪ= ساڙ> ساڻ> ساعت.

اي مئا ڪتا! ڪَتُ ٽئيئي، بهڻ ڇڏ تہ ڪا ساعت ملون.

[2491]

نالو پائي عضوي ۽ بينا نالو ڪن:
آءٌ بہ **نالو** تن جو، جي مون کي **نالو** ڪن.
نالو= بولو. عضوو= نڪ. نالو= سلام. نالو= غلام.
نالو= قبول.
بولو پائي نڪ ۽، بينا سلام ڪن،
آءٌ بہ غلام تن جو، جي مون کي قبول ڪن.

[2492]

نرنانءُ عضوو جيت ڏي!
نرنان= مِنو> مِنا. عضوو= اک. جيت= کڻ(بلا).
مِنا، اک کڻ ڏي!

[2493]

پوک پکي ٿي، تون وجي ڪاڻي ٿيءُ.
پوک= ڦُٽي(وونئڻ). ڪاڻي= طاقي.
پرهہ ڦٽي ٿي، تون وجي اوطاقي ٿي.

[2494]

وڻ جي وڻ ٽياس، پر هن گاهہ ئي ڪونہ ڪيو.
وڻ جي= ڳَرِ> ڳري. وڻ= ڪنڊو> ڪنڊا.
گاهہ= ڪَل.
ڳري ڪنڊا ٽياس، پر هن ڪَل ئي ڪانہ لڏي.

[2495]

ڪاڇ جو ڪنهن کي چوان، من ڪو پِير جو ٿئي.
ڪاڇ جو= پيرو> پيو + روئي. پِير جو= ميلو.
پيو روئي ڪنهن کي چوان، من ڪو ميلو ٿئي.

[2496]

نالي ٽي ڏسان، پر نالي اَچن ٽي ڪين.
نالو= پيروز> پَئي روز. نالو= موندر> مون در.
پئي روز ڏسان، پر مون در اچن ٽي ڪين.

[2497]

اَن جي ٽي ڪِيان، عورت مان ٽيان،
منهنجا ڏي ميان! پُوءِ متيءَ جي ڪانہ ڪيان.

اُن جي= ٻُڪي> ٻڪيون. عورت= چگي. منّيءَ جي= واري.

ٻُڪيون ٽي ڪيان، چگي مان ٽيان،
منهنجا ڙي ميان! پوئواري کانه ڪيان.

[2498]

جنڊ ٿون ٻيڙيءَ جا، مان سان شال نه ڪن،
جن سان شهر لڳن، سي مَر ذات هجن.

جنڊ جا= جهيڙا (گڙڪا). ٻيڙيءَ جا= جهوڙا> جهڙا.
شهر= دلي(دهلي)> دليون. ذات= اوڏ> اوڏڙا.

جهيڙا ۽ جهڙا، مٽان سان شال نه ڪن،
جن سان دليون لڳن، سي مر اوڏڙا هجن.

[2499]

اکرين آءٌ ٽي ساريان، اکرين تون پٽ سار،
اوزارين چگي پوئي، ته جر جون ڳالهيون پار،
نالو ٽئي قرار، جي ڏينهن جي ملين سپرين!

اکر= جير ۽ ميم> جيئن + من. اکر= تي ۽ ميم> تيئن + من. اوزارن= کاتن> کا + تن.
جرجن= سيمن> سي + من. نالو= هيمن> هيءُ + من. ڏينهن جي= ساعت.

جيئن من آءٌ ٽي ساريان، تيئن من تون پٽ سار،
کا تن چگي پوئي، ته سي مَن ڳالهيون پار،
هيءُ من ٽئي قرار، جي ساعت ملين سپرين!

[2500]

کو وهٽ جي هوءِ، ته پنهنجي ڪپڙي جي ٽئي کانه:

وهٽ جي= ٽورَ> ٽورڻ. پنهنجي= پريت. ڪپڙي جي= پُراڻي.

کو ٽورڻ وارو هوءِ، ته پريت پراڻي ٽئي کانه.

[2501]

جتي پاڻيءَ جون هجن، اتي اُن جون ٽين ئي ڪين.

پاٽيءَ جون= دليون. اَن جون= پَليون.

جتي دليون هجن، اتي پليون ٿين ئي ڪين.

[2502]

ڪپڙي دل محبوب سان، اَن جي رهندي ڪيئن؟

ڪپڙو= رکي. اَن جي= پَلي.

رکي دل محبوب سان، پَلي رهندي ڪيئن؟

[2503]

پاٽي جون، راند جون، پوک جون رهن نہ مون.

پاٽي جون= دليون. راند جون= اڙيون. پوک جون= پليون.

هي دليون اڙيون، پليون رهن نہ مون.

[2504]

اي نرنان، ڪول پار جي، پرين من ذات تي اچن؟

نرنان= ٻانيڙ. پار جي= پوتي> پوٽي. ذات= چنڊ.

اي ٻانيڙ، ڪول پوٽي، پرين من چنڊ تي اچن؟

[2505]

نالي ڏانڊ ملئي، تہ اَن جون آڻجان.

ڏانڊ نالو= سنيهو. اَن جون= ساريون> ساري.

سنيهو ملئي تہ ساري آڻجان.

[2506]

پکي ڪا پولي ڪر، مون کي وڻ وري ويا.

پکي=ڪانگ> ڪانگا. پولي + لات. وڻ= ڪيسن> کي + سنہ.

ڪانگا ڪا لات ڪر، مون کي کي سنہ ٿي ويا.

[2507]

گھہ جي ڪاٺ جو، تہ منهنجو نرنانءَ اچي.

گھہ جي= لئون> لنوَ. ڪاٺ جو= ڪانوَ(مالهہ کي ڏينگي ڏانهن سري اچڻ کان روکيندو آهي).

نرنانوَ= سڃڻ.

لنوَ ڪانوَ، تہ منهنجو سڃڻ اچي.

[2508]

تڙ جي لڳين جو مرد نہ مڪائون،
تنين کي آءٌ گھڙي ٽي آيس.

تڙ جي= ڪيهي. مرد= سلام. گھڙ= ڪَڙي.

ڪھڑي لڳين جو سلام نہ مڪائون،
تنين کي آءٌ ڪَڙي ٽي آيس.

[2509]

پوک جو رکيم، لوھ جو ٽي پيو،
نارنءٌ ڇا کريان، پنڌ جو ٽي پيو.

پوک جو= سَنگ> سُنگ(سنگت). لوھ جو= ڪَڙو> ڪُوڙو. نارنءٌ= حليمان> هلي + مان.

پنڌ جو= پري.

سُنگ رکيم ڪوڙو ٽي پيو،
هلي مان ڇا کريان، پري ٽي پيو.

[2510]

نالو نالو، نالو ڙي!

نالو= جاني، نالو= موسو> مون + سُئو(ٻُڌو).

جاني آيو، مون سُئو ڙي!

[2511]

نالا آيا نالن وٽ، کي وکر جون ونڻ.

نالو= پوئر. نالو= گُل. وکر جون= واسنايون.

پوئر آيا گلن وٽ، کي واسنايون ونڻ.

[2512]

ڪاڪ جو نرنءٌ، پر تنهنجي کيئن پوک جي؟

ڪاڪ جو= سَلُ. نرنءٌ= سڃڻ. پوک جي= سُري> سَري؟

سَل سڃڻ، تنهنجي کيئن سَري؟

[2513]

تنهنجا مرون تہ مان پوک ۾ ڏنا، مون کي ڏاڍا رڇ جا لڳا.

مرون= چلو> چلڙا. پوک= ٻيجو> ٻيءَ + جاءِ.
رڇ جا= وڃا> ڪس وڃا.
تنهنجا چلڙا مان ٻيءَ جاءِ ڏنا، مون کي ڏاڍا ڪس وڃا لڳا.

[2514]

مرون محبوبن جا، مون کي **راڳ زحمت** هئا.
مرون= چل> چَلا. راڳ= آسا. زحمت= بند.
چلا محبوبن جا، مون کي آسا بند هئا.

[2515]

جيڪو **نالو نالي** تي رکي، اهو **نالو** ئي ناهي.
نالو= بيگن> بيگنا> بي +گناهه. نالو= ايوب> عيب. نالو= سڇڻ.
جيڪو بي گناهه عيب رکي، اهو سڇڻ ئي ناهي.

[2516]

ڪپڙي ۽ مال پوک جي اٽئي، تڏهن ڪا **رڇ** ترس.
ڪپڙي جي= ٻُوند. مال جي= بري> برهه.
رڇ= گهَڙي.
بوند برهه جي لائي اٽئي، تڏهن ڪا گهڙي ترس.

[2517]

گاهه وينا سپرين، **مال جون** ڏيئي،
انهن وٽ ويهي، **پوکون** پوکيان کهڙيون!
گاهه= ڪٽڻ. مال جون= پٽيون. پوکون= اورون.
ڪٽڻ وينا سپرين، پُٽيون ڏيئي،
انهن وٽ ويهي، اورون اوريان کهڙيون!

[2518]

جتي **سڄ مرد جي** نه آهي، اُت **منڊيءَ جي** ڇا ڪريان؟
سڄ جي= اڇين. مرد جي= محبت. منڊيءَ جي= ٽڪ> ٽڪي.
جتي اڇين محبت نه آهي، اُت ٽڪي ڇا ڪريان؟

[2519]

جڏهن تو ۾ **نالو** ئي نہ، پوءِ مان **اَن جي** ڇا ڪريان.

نالو= پيارو> پيار. اَن جي= رانهي> رَهي.

جڏهن تو ۾ پيار ئي نہ، پوءِ مان رهي ڇا ڪريان.

[2520]

پهڻ جي ڪر منهنجا پرين، جنهن ۾ **پنهنجو** رهي.

پهڻ جي= سڪر> سا + ڪر. پنهنجو= پڙدو.

سا ڪر منهنجا پرين، جنهن ۾ پڙدو رهي.

[2521]

سڃڻ تا **پڪي** ڪن، هلو تہ **جر وڻ** جي ڪريون.

پڪي= سانباهو. جر جي= موڪ. وڻ= لاٺي.

سڃڻ تا سانباهو ڪن، هلو تہ موڪلاٽي ڪريون.

[2522]

ڪڪ ڏسيو اُن جا، مون کي **پاڻي جا** جهَل نہ ڏين.

ڪڪن(جو) وڇڙو> وڇڻ. پاڻيءَ جا= لڙڪ.

وڇڻ ڏسيو اُن جا، مون کي لڙڪ جهل نہ ڏين.

[2523]

مرض ڪيئي جي سپرين، سي تون **وڪر** وڃ.

مرض= قول. وڪر= پارو> پاري.

قول ڪيئي جي سپرين، سي تون پاري وڃ.

[2524]

مرض ڏيئي، پوءِ وڃي **پوڪ جي** ڪيئي.

مرض= قول. پوڪ جي= ڪچي.

قول ڏيئي، پوءِ وڃي ڪچي ڪيئي.

[2525]

پر نالا هُون تہ **ڪاڻي** ٿئي ڪانہ.

پر نالا= ساهو> سَهُو. ۽ سڃڻ. ڪاڻي= ڪچي.

سَهُو سڃڻ هُون تہ ڪچي ٿئي ڪانہ.

[2526]

مٽيءَ جا جبل تان پکي ٽيو ٽي ويا.

مٽيءَ جا= ڳوڙها. جبل= ڳل> ڳلن. پکي= وهيو.

ڳوڙها ڳلن تان وهيو ٽي ويا.

[2527]

پنهنجن منهنجي عضوي تي آهي شهر مال جو ڪيو.

پنهنجا= درد. عضوو= دل. شهر= ديرو. مال جو= مچڻ> مچايو.

دردن منهنجيءَ دل تي آهي ديرو مچايو.

[2528]

اهڙي نرنائءَ کان، ککن جا پَلا هٿاسون.

نرنائءَ= جيئو> جيئڻ. ککن جا= مُوئا> مُئا.

اهڙي جيئڻ کان، مُئا پَلا هٿاسون.

[2529]

وڪر ڪير وسار، ٽي ڪاڻي نرنائءَ لاءِ.

وکر= وهُ> ويهي. ڪاڻي(جو) = اِرو> روءِ.

نرنائءَ= پرين.

ويهي ڪير وسار، پيئي روءِ پرينءَ لاءِ.

[2530]

نالي هندو هُون، ڏي ڳهه ذات تنهين کي.

نالو= سڃڻ. هندو= ساڏو. ڳهه جي= چاپ.

ذات= چارڻ.

سڃڻ ساڏو هُون، چا پچارڻ تنهين کي.

[2531]

مڇي نه نرنان، گاهه نه منهنجا پرين.

مڇي= سٹهي> سٹي. نرنان= آيو> آيا. گاهه= اوئن> اُوءِ + نہ.

سُٹي نه آيا، اوءِ نه منهنجا پرين.

[2532]

مڇيءَ جي ب اڇن، ڏجن اڏ سڏ مڇيءَ جا تن کي.

مڇيءَ جي= پُڇي. اڏ سڏ= او. مڇيءَ جا= تارا (ترڻ).

پڇي جي اڇن، ڏجن اوتارا تن کي.

باب ويهون

سورهيائي واريون ۽ عام چوٽين واريون ڳجهارتون

سورهيائي

[2533]

ڪاڪ لڳن، اُت **پڪي** چپن،
بنان **نرنائن**، **مال جو** ٽئي ڪونہ.

ڪاڪ(جو)= ڪلو> ڪلا. پڪي= ڪانئر.
نرنائ= بهادر. مال جو= ٽُڪر.

ڪلا لڳن، اُت ڪانئر چپن،
بنان بهادرن ٽُڪر ٽئي ڪونہ.

[2534]

هو جي **پڪي** آئيا، وجهي **ڪپڑو** وات،
اچي پچيائون **رات**، ڪٽي **نالا جنگ جا**؟

پڪي= ڳجهہ> ڳجهون. ڪپڑو= ڳاڙهو. رات=
پريات. نالو= محب. جنگ جا= ماراڻا.

هو جي ڳجهون آئيون، ڪري ڳاڙها وات،
اچي پچيائون پريات، ڪٽي محب ماراڻا؟

[2535]

نالو ڏسي **نالو** گهري، اهو **نالو** ئي ناهہ.

نالو= جنگو> جنگ. نالو= جيئڻ. نالو= بهادر.
جنگ ڏسي جيئڻ گهري، اهو بهادر ئي ناهہ.

[2536]

جڏهن **متيءَ** تي **ساز** وڳو، تڏهن **پڪي** چو نہ ڪيئي؟

متيءَ جو= بَنگلو. ساز= بِگُل. پڪي= سانباهو.
جڏهن بنگلي تي بگل وڳو، تڏهن سانباهو چو نہ ڪيئي؟

[2537]

نرنائ هو ئي ڪونہ، ملڪ سڀ **لوهہ** پئجي ويو.

نرنائ= سُورو> سورهيہ. لوهہ(جو) = مارو.
سورهيہ هو ئي ڪونہ، ملڪ ۾ مارو پئجي ويو.

[2538]

سو **نرنانءُ** اچي ڪيئن؟ جنهن جا **پنهنجا** ڪونهن **شهر** ۾.

نرنانءُ= وڏيو. پنهنجا= چُوٽا. شهر= اُپ.

سو وڏيو اچي ڪيئن، جنهن جا چُوٽا ڪونهن اُپ ۾.

نصيحت ۽ هدايت

[2539]

اي **نرنان**! **پوک جي ڪر ڪاٽ** سين، جيسين **عضوي جو** هجين **ملڪ** ۾.

نرنانءُ= بندو. پوک جي= اوڙ> اور. ڪاٽ جو= لاهر> الله. عضوو= جيرو> جيئرو. ملڪ= جهان.

اي بندا! اور الله سين، جيسين جيئرو هجين جهان ۾.

[2540]

ڪاٽ نرنانءُ هٿ ۾، **وڪر** ڪندو ڪير ميان!

ڪاٽ(جو) = قلم. نرنانءُ= قادر. وڪر= ميڙ.

قلم قادر هٿ ۾، ميڙيندو ڪير ميان!

[2541]

نالو نالي عضوي ۾، تون به ڪو **ڪاڇ** جو ته ڪر!

نالو= پيروز> روز. نالو= رزاق. عضوو= هٿ.

ڪاڇ= ماهيلو> حيلو.

روز رازق هٿ ۾، تون به ڪو حيلو ته ڪر!

[2542]

علم جي پڙهه **ذات** تي، ته **ذات فقير جا** ڪنئي.

علم جي= صلوات. ذات= سيد. ذات= شافي.

فقير جي= شفا.

صلوات پڙهه سيد تي، ته شافي شفا ڪنئي.

[2543]

مٽيو رک **نرنان** ڏي ته من اڇيئون **نارنالي** جاءِ ملئي.

مٽيو= دل پاڪ. نرنانءُ= محمد ﷺ. نارنالو= جنت.

دل پاڪ رک محمد ڏي، ته مَن اڇيئون جنت جاءِ ملئي.

[2544]

رک عضوو فقير جي سان، تہ شهر جو ٿئين.

عضوو= دل. فقير جو= دين. شهر جو= چارو> موچارو.

رک دل دين سان، تہ موچارو ٿئين.

[2545]

رک پنهنجو فقير جي سان تہ مرض کان ليکي جو ٿئين.

پنهنجو= نينهن. فقير جي= نماز. مرض= عذاب.

ليکي جو= آجو.

رک نينهن نماز سان تہ عذاب کان آجو ٿئين.

[2546]

آيو نالو مرد جو، نالو هڏ مَ ڇڏ،

نالو ڇڏيندين هڪڙو، ليکو پوندئي هَڏ،

جهلي پنهنجو عضوو، راند واري سان گڏ،

پهرين وجي سڏ، پولي ناڻي جي ٿئي.

نالو= مينهون> مهينو. مرد= رمضان.نالو=پيروز>

روزو. ليکو= ٽيهه. عضوو= هنيون. راند وارو=

شيطان. پولي= ڏڻيءَ پاران. ناڻي جو= ڇوٽڪو.

آيو مهينو رمضان جو، روزو هڏ مَ ڇڏ،

روزو ڇڏيندين هيڪڙو، تہ ٽيهه ئي پوندئي هڏ،

جهلي پنهنجو هنيون، شيطان سان مَ گڏ،

پهرين وجي سڏ، ڏڻي پاران ڇوٽڪو ٿئي.

[2547]

نالو اچي تہ نالو ٽجي ۽ راند جي کي ڪٽي ڦٽو ڪجي.

نالو= رمضان. نالو= راضي. راند جي= شيطاني.

رمضان اچي تہ راضي ٽجي، شيطانيءَ کي ڪٽي ڦٽو ڪجي.

[2548]

نالو رکي ويهہ تہ نار بہ ايندي تو گهر.

نالو= فيروز> روزو. نار= عيد.

روزو رکي ويهہ تہ عيد ايندي تو گهر.

[2549]

نالا جن رکيا، نار ۾ نالي تن جي.

نالو= راضي> روزا. نار= عيد. نالو= صادق> صدقي.

روزا جن رکيا، عيد ۾ صدقي تن جي.

[2550]

نرنائ ڏنو نرنائ ويو، نرنائ چئي نرنائ ڪريو.

نرنائ= چند. نرنائ= رمضان. نرنائ=آدم.

نارنائ= عيد.

چند ڏنو رمضان ويو، "آدم" چئي عيد ڪيو.

[2551]

متي نالو ڪر ڪاٺ ۾،

پکي ٿيئن، شهر پنهنجو ٿينئي.

متيءَ جي= سرَ> سر. نالو= قربان. ڪاٺ(جو) = جهاز> جهاد. پکي= شهيد. شهر= بهشت، پنهنجو = نصيب.

سر قربان ڪر جهاد ۾ ته شهيد ٿيئن، بهشت نصيب ٿينئي.

[2552]

ڪني نرنائ ڪوڙيا، ڪي نرنائ پنهنجون ڪن،

جي وڃي عورت ۾ پون، ٿيو موٽ مشڪل تن جو.

نرنائ= جهنڊو. نرنائ= راول. پنهنجون= رڙيون.

عورت= قبر.

ڪني جهنڊا ڪوڙيا، ڪي راول رڙيون ڪن،

جي وڃي قبر ۾ پَون، ٿيو موٽ مشڪل تن جو.

[2553]

نرنائ تنهنجي متي تي، نرنائ تنهنجي وات،

نرنائ تنهنجا انگڙا، نرنائ تنهنجي ذات.

نرنائ= موتي> موت. نرنان= ڪرمو> ڪلمون.

نرنائ= خاڪي. نرنائ= سامي.

موت تنهنجي متي تي، ڪلمون تنهنجي وات،

خاڪي تنهنجا انگڙا، سامي تنهنجي ذات.

[2554]

نالو چوي راند جي چڏ، اڳيان نالو حاڪم آهي.

نالو= قاضي. راند جي= ڪپت. نالو= قادر.
حاڪم= قهار.

قاضي چوي ڪپت چڏ، اڳيان قادر قهار آهي.

[2555]

مائڻ چم جيءَ ۾ چور جي نہ ڪر، ولايت ۾ واپار نالو ٿيندين.

مائڻ= امان. چم جي= نَط> نت. چور جي= خيانت. ولايت= قيامت. واپار(جي) = ڪاڻ.
نالو= يارو.

اَمانت ۾ خيانت نہ ڪر، قيامت ۾ ڪاڻيارو ٿيندين.

[2556]

پنهنجي نالي ڏار تہ مرض ڏون ليکي جو ٿئين!

پنهنجي= نيت. نالو= نيڪ. مرض= عذاب.
ليکي جو= آجو.

نيت نيڪ ڏار تہ عذابڻون آجو ٿئين!

[2557]

اي نالا! بي نالا، تون پوک زمين جو ڇو ڪرين؟

نالو= بندو. نالو= بقا. پوک جو= تڪ. زمين جو= بر.

اي بندا بي بقا، تون تڪبر ڇو ڪرين؟

[2558]

اي نالا نرنانءَ جا! قرآن جي ڪري نالو ٿي تہ پنهنجيءَ کان حاڪم جي ملئي.

نالو= بندو. نرنانءُ= خدا. قرآن جي= توبہ. نالو= طيب> تائب. پنهنجو= گناهہ. حاڪم جي= معافي.

اي بندا خدا جا! توبہ ڪري تائب ٿي تہ گناهن کان معافي ملئي.

[2559]

نالو جن هوندو، نر نالي تن ٿيندي.

نالو= صابر> صبر. نالو= فتح.
صبر جن هوندو، فتح تن ٿيندي.
[2560]
جن پنهنجي کي ذات کيو، سي راند نالا ٿيا.
پنهنجي= طمع. ذات= تُرک> ترک. راند= رچي. نالو= لعل.
جن طمع کي تَرک کيو، سي رچي لعل ٿيا.
[2561]
شاهوکاري ڏسي فقير جو نہ ڇڏ،
انهيءَ ڪاڇ جي تي پنهنجو نہ ڪر!
شاهوکاري= دنيا. فقير جو= دين. ڪاڇ جي= ٽِکي> نہ + ٽکيءَ. پنهنجو= پروسو.
دنيا ڏسي دين نہ ڇڏ، انهيءَ نہ ٽکيءَ تي پروسو نہ ڪر!
[2562]
حاڪم جو ڏسي ذات نہ ٽيءُ، نالو ٿيندءِ ڪونہ!
حاڪم جو= خزانو. ذات= خشڪ> خوش. نالو= نيپائو> نيبهه.
خزانو ڏسي خوش نہ ٽيءُ، نيبهه ٿيندءِ ڪونہ!
[2563]
ڏي مال جي ڪر مرض جو، من ڪا پنهنجي ٽئي.
مال جي= مايا. مرض جو= صدقو. پنهنجي= مِهر.
ڏي مايا، ڪر صدقو، من ڪا مِهر ٽئي!
[2564]
اٽئي جر جي، ڪڏهن وجي ذات ٽيندين.
جر جي= ڪوڏي> ڪو + ڏينهن. ذات= سانگي.
اٽئي ڪو ڏينهن، ڪڏهن وجي سانگي ٽيندين.
[2565]
جا ذات نالي ڪان، سا ڪيئن نار ميان.
ذات= جعفري> جا + ڦري. نالو= خاوند. نار= تڳي.
جا ڦري خاوند ڪان، سا ڪيئن تڳي ميان.

[2566]

نرنانءَ اهي، جي **پنهنجو پنهنجي ڪري ذات** ٿي ويا.

نرنانءُ= درويش. پنهنجو= نياز. پنهنجي= نوڙت.

ذات= ڪٽي.

درويش اهي، جي نياز نوڙت ڪري ڪٽي ويا.

[2567]

ذات ٿي **فقير جي** هڻ، من **نالو پنهنجو نرنانءُ ڪري!**

ذات جا= صوفي. فقير جي= صدا. نرنانءُ= آگو.

پنهنجو= عرض. نالو= قبول.

صوفي ٿي صدا هڻ، من آگو عرض قبول ڪري!

[2568]

نالي حاڪم جيءَ ۾، پولي ڪر ته نالو ٿيئي.

نالو= دوست. حاڪم جي= دربار. پوليءَ جي= دانهن. نالو= داد.

دوست جي دربار ۾، دانهن ڪر ته داد ٿيئي.

[2569]

هت ته **وڃ**، پر اڳيان وڏو **نالو** اٿئي.

وڃ= مانجهاندڙي> مانجهاندو. نالو= صفر> سفر.

هت ته مانجهاندو، پر اڳيان وڏو سفر اٿئي.

[2570]

ميوي جو ته گهٽوئي موچارو، پر نيٺ **ڪاڇ جو.**

ميوي جو= رَس. ڪاڇ جو= حلوو> هلبو.

(هتي) رس ته گهٽوئي موچارو، پر نيٺ هلبو.

[2571]

نر ڪٽي **نار** ڪائي، **اَن جو** ٻنهي کي نه ٿئي.

نر= موت. نار= قبر. اَن جو= ڏوءُ.

موت ڪٽي، قبر ڪائي، ڏوءُ ٻنهي کي نه ٿئي.

[2572]

ٻہ نالا ايندا، وڃ جو ٽيندو تڏهن.

ٻہ نالا= منکر ۽ نکير. وڃ جو= چاڻو> پچاڻو.

منکر نکير ايندا، پچاڻو ٽيندو تڏهن.

[2573]

جڏهن اُپ ڪاٺ ڪپڙ جو ٽيندو،

تڏهن ڪاغذ ۾ فقير جو چا ٽيندو.

اُپ جو= سج. ڪاٺ جو= نيزو. ڪپڙ جو= پاند.

ڪاغذ جي= بندي> بند. فقير جو= حال.

جڏهن سج نيزي پاند ايندو،

تڏهن بندي جو حال چا ٽيندو.

[2574]

اول ساز ڪپڑو، پوءِ مال جو ذاتين.

ساز= مڙهه. ڪپڑو= لٽو> لٽيو. مال جو= پُڄ>

پڄيو. ذات= مَلڪ> ملڪن.

اول مڙهه لٽيو، پوءِ پڄيو مَلڪن.

[2575]

ڏاڏيءَ منجهه هياس، نالا آيا لوهه جا ڪٽي.

ڏاڏي= قبر. نالو= مَلڪ. لوهه جا= گُرز.

قبر منجهه هياس، مَلڪ آيا گرز ڪٽي.

[2576]

ڪاٺ پِير کان عضوو لاءِ فقير جي گهُر، من حاڪم جي ڪري.

ڪاٺ(جو) = لاهه> الله. پِير= پاڪ. عضوو=

دل. فقير جي= دعا. حاڪم جي= ٻاجهه.

الله پاڪ کان دل لائي دعا گهر، من ٻاجهه ڪري.

مناجات

[2577]

شهر مڙئي **شهر**، تو ريءَ **شهر** نه ڪيو.

شهر(جو) = تڪيو.

تَڪيا مڙئي تڪيو، تو ريءَ نه تڪيو ڪو.

[2578]

اي **نالا**! ڏي **نالو**، مان **نار نالي** ٿي وڃان.

نالو= عارف> رب. نالو=پناھ. نار نالو= بچي.

اي رب! ڏي پناھ، تہ مان بچي وڃان.

[2579]

رچن ڪان رکين مون، **وارن** سان مارين،

شهر نرنان جي، ڪا **مال** جي ڏيکارين.

رچ= ڏوھا. وارن(جو) = قلم> ڪلمون. شهر

جو= ميڙو. نرنان= محمد(ﷺ). مال جي= وات.

ڏوھن ڪان رکين، مون ڪلمي سان مارين،

ميڙي محمد ﷺ جي، ڪا وات ڏيکارين.

[2580]

ڪپڙي جي ونی **نرنائ** کان، مان **ولايت** ويندياس.

ڪپڙي جي= داوَن. نرنانءِ= دستگير. ولايت= مدينو.

داوَن ونی دستگير جي مان مدينی ويندياس.

[2581]

نالو ۽ نرنانءَ، ڪاٺ مٿيءَ سان لاءِ!

نالو= پيرو> پير. نرنان= دستگير. ڪاٺ(جا) =

پيڙا. مٿيءَ جا= ٻنا.

پير دستگير، پيڙا ٻَني لاءِ!

[2582]

اي نرنـــانءَ واءُ جـــي كـــر تـــ شـــهر ٿيـــان.

نرنانءُ= لعل شهباز. واءُ جي= سڏائي. شهر= سكر.

اي لعـــل شـــهباز! ســـڏائي كـــر تـــ ســـكر ٿيـــان.

[2583]

وڃ جـــي وجهـــي رڇ ۾، مـــان شـــهر نينديـــس.

وڃ جي= ميندي. رڇ= وڻو. شهر=سيوهڻ.

ميننـــدي وجهـــي وڻـــي ۾، مـــان ســـيوهڻ ويندیـــس.

[2584]

اي زميـــن جـــا ڏڻـــي، شـــل عـــورت نـــالي ٿئـــي!

زمين(جي) = پِتَ، عورت= مُرادان> مراد.

نالو= حاصل.

اي پـــٽ جـــا ڏڻـــي، شـــل مـــراد حـــاصل ٿئـــي!

[2585]

ذات نـالا، كـائن وارا، عـورت ڏي تـ نـالي وجـان.

ذات= سيد. نالو= سونهارو. كاڻ(جو) = نيزو.

عورت= صحت. نالو= سومار.

سيد سونهارا، نيزن وارا، صحت ڏي تـ سومار تي وجان.

[2586]

اي نـالا شـهر جـا ڏڻـي! كـاڻ جـا مـون تـان لاهـ.

نالو= پاون شاهـ. شهر= بديڻ. كاڻ جا= ڏلها.

اي پـاون شـاهـ بديڻن جـا ڏڻـي! ڏلهـا مـون تـان لاهـ.

[2587]

نـــالي شـــاهـ پـــير شـــهر جنـــا ڏڻـــي،

ككـن جـا تـون لاهـي، مـُـنـي كـي مـال جـا ڏي.

نالو= عباس علي. شهر= ونهيرو. ككن جا= تُرها.

مال جا= ڏاڻ.

عبـــاس علـــي شـــاهـ پيـــر، ونهيـــري جـــا ڏڻـــي!

تـــُـــرهن تـــان لاهـــي، مـــُـــني كـــي ڏاڻ ڏي.

[2588]

اُٽـي عـورت! کـٽ ڪپـڙ جـي، نرنـانءَ آبـو ڙي.

عورت= دائي. ڪپڙ جي= رضائي. نالو= مرشد.

اُٽـي دائـي! کـٽ رضـائي، مرشـد آبـو ڙي.

چوٽيون ۽ پهاڪا

[2589]

ذات هجـي ذات ڪجـي، نرنـانءَ ڪجـي ڪانـ.

ذات= جيترا. ذات= اوترا. نرنانءَ= واڌو.

جيتـري هجـي اوتـري ڪجـي، واڌو ڪجـي ڪانـ.

[2590]

ليکـي پـوک جـي جـو ڪـري، تنهـن سـان جهجهـا ڪـاٺ ڪجـن.

ليکي جي= اَسي> اصي. پوک جي= لائي. ڪاٺ (جو) = گهُـٽو> گُـنَ.

اصيلائي جو ڪـري، تنهـن سـان جهجهـا گُـن ڪجـن.

[2591]

ليکـي عضـوي جـي جـو ڪـري، تنهـن کـي مـال جـا نـ ڏجـن.

ليکي جي= اَسي. عضوي جي=لپ. مال جا= ڏنپ.

اصيلـپ جـو ڪـري، تنهـن کـي ڏنـپ نـ ڏجـن.

[2592]

نرنـان پـائي پـاند ۾، نرنـان ٿـي اچـن،

نرنان بـ ڏجي انهن کي، پـل نرنـان ٿـي وجن.

نرنان= عيب. نرنان= غلام. نرنان= احسان.

نرنان= راضي.

(جـي) عيـب پـائي پـاند ۾، غـلام ٿـي اچـن،

احسـان بـ ڪجـي انهـن سـين، پـل راضـي ٿـي وجـن.

[2593]

نـالو ڏجـي نـالي کـي، تـوڙي نـالو هجـي.

نالو= عزت. نالو= آيو> آئي. نالو= ٻانهون.
عـــزت ڏجـــي آئـــي کـــي، تـــوڙي ٻـــانهون هجـــي.
[2594]
نـــالو هونـــدو ســـو **نـــالو** ٿينـــدو، نـــه تـــه **نـــالو!**
نالو= ساهُو> سائُو> سائو. نالو= سنيالو> سنيالبو.
نالو= چُـٽو.
ســـائو هونـــدو ســـو ســـنيالبو، نـــه تـــه چـــُـــٽو!
[2595]
علم ۾ **راند جو** نالي، **جر** ۾ **مرونءَ جي** نـاهي،
اُپ ۾ **مٿيءَ جي** ناهي، **فقير جي** ۾ **ماڻهوءَ جي** ناهي.
علم= قرآن. راند جو= کوڙ. جر= پـاڻي. مـرونءَ جي=پليتي. اُپ= آسمان. مٿيءَ جـي= قبـر. فقيـر جو= مقام. ماڻهوءَ جي= ڪالهه.
قـــرآن ۾ کـــوڙ نـــاهي، پـــاڻيءَ ۾ پليتـــي نـــاهي،
آسمـــان ۾ قبـــر نـــاهي، مقـــام ۾ ڪالهـــه نـــاهي.
[2596]
راند کـاڻ وڻ جـو، پـر جـر جـو ٿيندوئي کونـه.
راند جو= سچ. کاڻ جو= پيڙو. وڻ جو= لڏ> لڏي. جر جو= ٻڏو> ٻڏي.
ســـچ جـــو پيـــڙو لـــڏي، پـــر ٻـــڏي کونـــه.
[2597]
اَن جـــي ســـيءَ جمـــار، **کـــائيءَ** ســـاعت هڪـــڙي.
اَن جي= رک> مورک. کائيءَ جي= گهڙَ> سگهڙ.
مـــورک ســـيءَ جمـــار، ســـُـــگهڙ ســـاعت هڪـــڙي.
[2598]
نرنانءُ هجـي تـه **عضـوي جـي** ڏجـي، **نرنـانءُ** کـي **فقيـــر جـــي** نـــه ڏجـــي.
نرنانءُ= دوست. عضوي جي= دل. نرنانءُ= دشمن. فقير جو= حال.
دوسـت هجـي تـه دل ڏجـي، دشمـن کـي حـال نـه ڏجـي.

[2599]

نالي کان نالو پلو، جو نالي ۾ نالو ڏئي.

نالو= سخي. نالو= شومر. نالو= ترت. نالو= جواب.

سخيءَ کان شومر پلو، جو ترت ڏئي جواب.

[2600]

جت نالا ۽ نرنانءَ هجن، تت کاڻي ٽئي ئي کاڻ.

نالو= سالڪ. نرنانءَ= سگهڙ. کاڻيءَ جو= کَڇُ> کَڇي.

جت سالڪ ۽ سگهڙ هجن، تت کڇي ٽئي ئي کاڻ.

[2601]

ذات آزار ۾ خوش.

ذات= چاکي. آزار= پيڙَ.

چاکي پيڙَ ۾ خوش.

[2602]

کاٽ ڪُتي جي وات ۾، کاٽ ڪُتي جو ڪم،

ماري لاهينس چم، تہ بہ **کاٽ ڪُتي** جي وات ۾.

کاٽ= بهڙ.

بهڙ ڪُتي جي وات ۾، بهڙ ڪُتي جو ڪم،

ماري لاهينس چم، تہ بہ بهڙ ڪُتي جي وات ۾.

[2603]

مَرونءَ جي وات ۾ آهي وڻ.

مرون= ڪتو. وڻ= بهڙ.

ڪُتي جي وات ۾ آهي بَهڙ.

[2604]

ڪامڻ ڪک اٽي ويا، وڃي مال جا رهيا.

ڪامڻ= سچي> سچا. ڪک= سَرَ> سير. مال جا= دَنگل> غل باز.

سچا سير اٽي ويا، وڃي دغل باز رهيا.

[2605]

جڏهن ليکي شهر لڳو، تڏهن نرنانءَ ذات ٽيو.

ليکو= تيرهن. شهر= سن. نرنانءِ=آدم. ذات= سامٹيا> ساءِ + مٹيو.

جڏهن تيرهون سنہ لڳو، تڏهن آدم ساءِ مٹيو.

[2606]

ملڪ مڙوئي **مڇي**، **وڻ** ڪونہ ڇوي.

مڇي= مُڪر> مڪر. وڻ= سَرينهہ> صريح.

ملڪ مڙوئي مَڪر، صريح ڪونہ ڇوي.

[2607]

نالو ۽ نارنانءَ، **نالي** اينڊا.

نالو= موت. نارنانءِ= ملاقات. نالو= اوچتو.

موت ۽ ملاقات اوچتا اينڊا.

[2608]

جيڪي **تيل جا**، تن سَان **ڪاچ جا** ڇا ڪبا.

تيل جا= پُڙا> پوڙا. ڪاچ جا= ٻاٽ> سُرهاٽ.

جيڪي پوڙا، تن سان سُرهاٽ ڇا ڪبا.

[2609]

ذاتين ڪي ڪاٽ جا ڇا ڪندا؟

ذات= نوڙها. ڪاٽ جا= ڪٽوٽا.

نوڙهن ڪي ڪٽوٽا ڇا ڪندا؟

[2610]

ڪاٽ جي ڪٽي **لشڪر جو** ڏي تہ **مرونءَ جي** ڇا ڪري؟

ڪاٽ جي= ڪٽي. لشڪر جو= مٹو. مرونءَ جي= جُوءِ> جُون.

ڪٽي ڪٽي مٹي ڪي ڏي تہ جُونءِ ڇا ڪري!

[2611]

جنهن کي **مٹيءَ جي** پوندي، سا **شهر** مان **نالو** آڻيندي.

مٹيءَ جي= ڪتي. شهر= لَڪي. نالو= لعل.

جنهن کي ڪتي پوندي، سا لَڪي مان لعل آڻيندي.

[2612]

جن مُنڊن کَتي ليکو نہ ڪيو، سي مال جون ڙي.
منڊ= عورت. ليکي(جو) = انگ. مال جون= گڏهيون.
جن عورتن کَتي اَنگ نہ ڏکيو، سي گڏ هيون ڙي.

[2613]

نالي ۽ نرنان تي پُڇي جي ڏنيسون ڪانہ.
نالو= خسيس. نالو= کدڙو. پڇيءَ جي= ڪلنگي.
خسيس ۽ کدڙي تي ڪلنگي ڏنيسون ڪانہ.

[2614]

جيت ٿي پر مال نہ.
جيت= اصيل. مال= خر.
اصيل ٿي پر خَر نہ.

[2615]

پنهنجا ۽ مال جا چني نہ چڏجن.
پنهنجا= ننگ. مال جا= وڙ.
ننگ ۽ وڙ چني نہ چڏجن.

[2616]

ڪائي ۽ نالو رچ نہ ٿيندو،
جي رچ ٿيندو تہ بہ مال جو.
ڪائي= من. نالو= موتي. رچ= پڳو سُجو. رچ= سُجو. مال جو= سنڊو.
مَن ۽ موتي پڳو، سُجو نہ ٿيندو،
جي سُجو ٿيندو تہ بہ سَنڊو.

[2617]

ڪپڑ ڪي ذات ڪائي تہ هٽجي گهوڙي جي.
ڪپڑ(جو) = ڪوٽ. ذات= ڪَلَر. گهوڙي جي= پُستي> پُشتي.
ڪوٽ ڪي ڪلر ڪائي تہ هٽجي پُشتي.

[2618]

چمر ۽ باهہ جي، تنهن ڪي شهر چا ڪندا؟

چم جي= سيڃاھ. ڃاھ جي= ڦوڪڙي> ڦوڪي، شھر = ٻاڌھ، ٻانڊ.
(جنھن) سيڃاھ ڦوڪي، تنھن کي ٻانڊ ڇا ڪندا؟

[2619]

جن جا **نالا نالي** هُون، **ذات** نہ ڪجي تن سان.
نالو= ڪرم. نالو= سياڳو. ذات= رئيس> رِيسَ.
جن جا ڪِر م سياڳا هُون، ريس نہ ڪجي تن سان.

[2620]

پولي ڪجي ان کي، جيڪو **پولي** ڪري،
جيڪو **پولي** نہ ڪري، **پولي** نہ ڪجي ان کي.
پولي= عرض. پولي= غرض. پولي= غرض.
پولي= عرض.
عرض ڪجي ان کي، جيڪو غرض ڪري،
جيڪو غرض نہ ڪري، عرض نہ ڪجي ان کي.

[2621]

نالو ڪاڏو جن، سي **ذات** ڪائيندا ڪين ميان!
نالو= پنيو> پني. ذات= ڪڻي.
پني ڪاڏو جن، سي ڪڻي ڪائيندا ڪين ميان!

[2622]

نالو ٽي گذار، **ڪڙم جو** ڪر، **وڻ** نہ جڳاءِ.
نالو= غريب. ڪڙم جو= پورهيو. وڻ= سک مرد.
غريب ٽي گذار، پورهيو ڪر، سک مرد کي نہ جڳاءِ.

عام ڳجھارتون

[2623]

ذات آئي **لوھ جي نالو** ڪائون.
ذات= چنڊ. لوھ جي= ٻتي. نالو= گل.
چنڊ آئي ٻتي **گل** ڪائون.

[2624]

نرنانءُ ھڪڙو، ٻيا سڀ **نالا** ڙي!
نرنانءُ= چنڊ. نالو= تارو> تارا.
چنڊ ھڪڙو، ٻيا سڀ تارا ڙي!

[2625]

وڪـــــر بنـــــان ذات پئـــــون.

وکر= لوڻ. ذات = مري.

لـــــوڻ بنـــــان مـــــري پئـــــون.

[2626]

ناڻي جو اٿر ڪونہ، ڪاٺ جي تي وڻ ٽيان ڪيئن؟

ناڻي جو= نُول. ڪاٺ جو= جهاز. وڻ جو= چڙهيو.

نـــُول اٿـــر ڪونـــہ، جهـــاز تـــي چڙهـــان ڪيئـــن؟

[2627]

ناري رکيئون نر تي، ناريون پيجيو ٿي نر ڪري.

ناري= جندي. نر= ڏيهو. ناريون= ساريون. نر= چانور.

جندي رکيئون ڏيهي تي، ساريون پيجيو ٿي چانور ڪري.

[2628]

ڪاٺ ۾ مـــال جـــو پيـــو، ســـو بـــہ نـــالو ٽيـــو.

ڪاٺ= ساڳُ. مال جو= مکڻ. نالو= يَلُو> يَلو.

ســـاڳ ۾ مکـــڻ پيـــو، ســـو بـــہ پلـــو ٽيـــو.

[2629]

ڪاٺ جـو فقيـرا شـهر جـو ڪيئـي ڪونہ ڪـو.

ڪاٺ جو= رول. شهر جو= ٽڪاڻو.

رول فقيـــرا ٽڪـــاڻو ڪيئـــي ڪونـــہ ڪـــو.

[2630]

شهر ٿون پڪـي لوهہ ٽيو تہ راند جون ڇا ڪنديون.

شهر= دلي. پڪي=باز. لوهہ(جي) = آر. راند جون=اٽڪلون.

دل جيڪـڏهن بيـزار ٿئـي تـہ اٽڪلـون ڇـا ڪنديـون.

[2631]

اي ميان نرنان، تو ۾ نرنان، اجان بہ پيو ڪرين نالا.

نرنان= ڪانڊيرو. نرنان= ڪنبو. نالو= گُل.

اي ميان ڪانڊيرا، تو ۾ ڪنبا، اجا بہ پيو ڪرين گُلَ.

[2632]

جڏهن پِير جو هُيو، تڏهن وڻ کي ڪپڙي جي لڳي.

پير جو= چاليهو. وڻ= ڪنڌو. ڪپڙي جي= لِير> ليڑ (سگرَ).

جڏهن چاليهو هيو، تڏهن ڪنڌي کي لِيڑ لڳي.

[2633]

نرنان‌ءَ لڳو، نارنان آئي جر جي پويئي ڪانه.

نرنان= اتر. نارنان= واهوندي. جر جي= ماڪ.

اُتر لڳو، واهوندي آئي، ماڪ پويئي ڪانه.

[2634]

پڪين مُلڪ ڏنو، پولي ڪندي ويون.

پڪي= ڪونجون. ملڪ= روهه. پولي= ڪر ڪا.

ڪونجن روهه ڏنو، ڪَرڪا ڪندي ويون.

[2635]

پڪي ڏڏائون، جهُڙ جي ڪيائون،

ائين نہ چيائون، جيئن هاري چوي ڏاند کي.

پڪي= ڪونج. جهُڙ جي= لسي. هاري ڏاند کي چوي= ڏُڪا> ڏُڪ.

ڪونج ڏڏائون، لسي ڪيائون،

ائين نہ چيائون تہ ڏُڪ (پيءُ).

[2636]

مال ۾ مرون ناهي، تون ٿولوهه جي گهرين!

مرون= سيڙهه. لوهه جي= لسي (چَڙَ ۾ بدل ڏاڙو).

مال ۾ سيڙهه ناهي، تون ٿو لسي گهرين!

[2637]

ذات ڏنا هوئي، تڏهن حاڪم جو ٿيئي ڪنہ،

جو عضوي جو ڪرين ها.

ذات= دشمن. حاڪم جو= خوف. عضوي جو= پاسو.

دشمن ڏنو هُوئي، تڏهن خوف ٿيئي ڪونہ،
جو پاسو ڪرين ها.

[2638]

جيڪو تو چيو سو **گاهہ** ٿيئو، منهنجي تہ **ذات**.
گاهہ جو= ڪَرو. ذات= ہُڏَ.
جيڪو تو چيو سو ڪَرو ٿيو، منهنجي تہ ہُڏ.

[2639]

رڇ جي نار جو تہ نرنانءَ ٿئين.
رڇ جي= ڪانيَ. نار جو= ڪير. نرنان= سُڪيو.
ڪاني ڪير تہ سُڪيو ٿئين.

[2640]

فقير جو وکر ڪر تہ **نالو** ٿيئي.
فقير جو= درد. وکر جي= دوا. نالو= فيضو> فيض.
درد جي دوا ڪر تہ فيض ٿيئي.

[2641]

شهر سامهون **شهر** آهي، **نرنانءَ** مٿي **نار** آهي،
واهہ ڪاريگر **ڪپڙ جي** آهي!
شهر= سکر. شهر= روهڙي. نرنانءَ= دريا خان.
نار= موري. ڪپڙ جي= جوڙي.
سکر سامهون روهڙي آهي، درياءَ مٿي موري آهي،
واهہ ڪاريگر جوڙي آهي.

[2642]

ڪٺ **ڪاٺ جو**، پڇ **مٿيءَ جو**، جيئن **پکي** ٿي وڃن.
ڪاٺ جو= وَڻوهڙ. مٿيءَ جو= پتر. پکي=
پوري> پورا.
ڪٺ وڻوهڙ، پڇ پتر، جيئن پورا ٿي وڃن.

[2643]

نالو ڇئي **نالي** ڪي تہ هٺ **ڪاڻي شهر** ڪي.
نالو= گاهي. نالو= ماهي. ڪاڻيءَ جي= ٽِنب.
شهر= ڪاهي.
گاهي ڇئي ماهيءَ ڪي تہ هٺ ٽِنبَ ڪاهيءَ ڪي.

[2644]

هڻ **حاڪيماڻي**، ٻڌ **ڪاسبڪي**، مانَ **رَچ** ٿي پوين.

حاڪيماڻي= اڙي. ڪاسبڪي= ڪارائي. رچ= مَٽُ.

هڻ اُڙِي، ٻڌ ڪارائي، مانَ مَٽُ ٿي پوين.

[2645]

جان وجان **جتن** ۾، تہ **نالوئي** ناهہ.

جتن جي= وتاڱ> اوطاق. نالو= ريحاڻ> رهاڻ.

جان وجان اوطاقن ۾، تہ رهاڻ ئي ناهہ.

[2646]

جر جيٽ جو مون نہ ڪيو، **پوک جي** پچي **نرنان** ٿي.

جر جو= روڙ. جيٽ جو= ريڑهو. پوک جي= ناڙي.

نرنان= نهال.

روڙ ريڑهي جي مون نہ ڪئي، ناڙِي پچي نهال ٿي.

[2647]

سُٽ جو چنو، **ڪاڻ جو** لڙيو، **حاڪيماڻي** جو الله!

سُٽَ جو= تنگ. ڪاڻ جو= هنو. حاڪيماڻو= سوار.

تَنگ چِنو، هَنو لَڙيو، سوار جو الله!

[2648]

ولايت ٿون **رچ** ڪري، ٽيو **پڪي ڙي پڪي**.

ولايت= ڪَچ. رچ= ڪوڙو. پڪي= پوري> پورا.

ڪچ مان ڪوڙو ڪري، ٽيو پورا ڙي پورا.

[2649]

ڪڻ **ڪاڻ جي**، هڻ **هٽ جي**، توکي **زحمت** چا ڪري!

ڪاڻ جي= دبلي. هَٽ جي= چَپڙي. زحمت= نزلو.

ڪڻ دبلي، هڻ چپڙي، توکي نزلو چا ڪري!

[2650]

ڪڻ **اوزار**، وڌِ **وڻ**، متان **مرض** ٽيئي.

اوزار= سوئڙي. وڻ= سوپاري. مرض= اُلٽي.

ڪڻ سوئڙي، وڌِ سوپارِي، متان اُلٽي ٽيئي.

[2651]

ڈس رنگ **نرنانءَ** جا، جو **کاٹ جا** پيجيو **کپڙ جا** ڪري.

نرنانءُ= صاحب. کاٹ جا= جهاز. کپڙ جا= پرزا.

ڈس رنگ صاحب جا، جو جهاز پيجيو پرزا ڪري.

[2652]

پکيئون وياسين، **نرنان** ٿياسين، هاڻي **نالو** ڪير ڪندو؟

پکي= وهيو> وَهي. نرنانءُ= ٻيو. نالو= قبول.

وَهي ٿون وياسين، ٻيا ٿياسين، هاڻي قبول ڪير ڪندو؟

[2653]

جڏهن **نالا** آيا، تڏهن **واڪي** ويئي.

نالو= پَريو> پريا (اچا). واڪي= وَهي.

جڏهن پَريا آيا، تڏهن وَهي ويئي.

[2654]

جيڪي **رنگ جا** اچن پاڻهي، تن کي **کورٽ جا** نہ ڪجن.

رنگ جا= اچا. کورٽ جا= ڪيس.

جيڪي اَچا اچن پاڻهي، تن کي ڪيس نہ ڪجن.

[2655]

نالن ۾ **نالا** پيا تہ **ولايت** ويئي.

نالو= ڪارو> ڪارن. نالو= اچو> اچا. ولايت= سُورت> صورت.

ڪارن ۾ اَچا پيَا تہ صورت ويئي.

[2656]

ٿَڪين ڏني **ڪاغذ جي** ملي تہ مان **نالو** ٿيان.

ٿَڪا= لک> لکين. ڪاغذ جي= وَهي. نالو= جوان.

لکين ڏني وَهي ملي تہ مان جوان ٿيان.

[2657]

سڄ تہ **پکي**، جُتي تہ **گھ**.

پکي= وهيو> ويو. گھ= نسبي> نہ + سبي.

سڄ تہ ويو، جُتي نہ سبي.

[2658]

ذات جا گھٹا هئا، پر **عورت** هئي کانہ کا.

ذات جا= خشک> خشکا. عورت= کنڊل> کنڊ.

خشکا گھٹا هئا، پر کنڊ هئي کانہ کا.

[2659]

پُوريو چوي **تَنگيل** کي، ادا کڏهن ملنداسين؟

تنگيل جواب ڏنو ته **رچ** ۾ ملنداسين.

پوريو= بصر. تنگيل= واگڙ. رچ= ڪُنو.

بصر چوي واگڙ کي، ادا کڏهن ملنداسين؟

واگڙ جواب ڏنو ته ڪُنيءَ ۾ ملنداسين.

[2660]

نالو تو، **نالو** مون، هاڻي **لوهہ جي**.

نالو= مَکو> مُکو. نالو= ريڏو> رڏو. لوهہ جي= رنگ.

مُکو تو، رڏو مون، هاڻي رنگ نہ.

[2661]

آهي ته **کاچ جي** پر **گاهہ جي** ڙي!

کاچ جي= ماکي. گاهہ= ڏنگڻي.

آهي ته ماکي، پر ڏنگڻي ڙي!

[2662]

کائيءَ پوک جي، جر جي ۾ پلي، تون **کاچ جي** نہ.

کائيءَ جي= اک. پوک جي= کاڻي. جر جو= مُنهن. کاچ جي= وَڏَ> وَڏُ.

اک کاڻي منهن ۾ پلي، تون وَڏُ نہ.

[2663]

پوک پيلي ته گهوري، منهنجي **مال واريں** کي نہ ٽئي.

پوک= تُري. مال واريون= ماڻڪيون.

تُري پيلي ته گهوري، منهنجي ماڻڪين کي نہ ٽئي.

[2664]

نالي نرنانءَ کي عضوي جي آئي ته به ول نه ڪيائين.

نالو= جيئند. نرنانءُ= خليفو. عضوي جي= ڏاڙهه> ڏاڙهي. ول= ڪَدُو> قد.

جيئند خليفي کي ڏاڙهي آئي، ته به قد نه ڪيائين.

[2665]

اي نرنانءَ! ڏينهن ڪر ته ڪاٺ جن ڪان نارنانءَ، متيءَ جي حاڪم ٽٽي!

نرنانءُ= الله. ڏينهن= جمعو. ڪاٺ جا= ڏلها.

نارنانءُ= ڇُٽان. متيءَ جي= ڪاٽي. حاڪم جي= معافي.

اي الله! جمعو ڪر ته ڏلهن کان ڇُٽان، ڪاٽيءَ کان معافي ملي.

[2666]

ڪپڙي جو ڪير سُڪاءِ، پوک ٽي ڪاٺ جو گهُري.

ڪپڙي جو= صافو. پوک= پنگ. ڪاٺ جو= ڏنڍو.

صافو ڪير سڪاءِ، پنگ ٽي ڏنڍو گهري.

[2667]

اي ميان نرنانءَ! ڪاٺ جي آڻ ته پوک جو ڏيانءِ.

نرنانءُ= موالي. ڪاٺ جي= سُلفي. پوک جو= تماڪ.

اي ميان موالي! سلفي آڻ ته تماڪ ڏيانءِ.

[2668]

متيءَ جي هٽ ۾ ڪپڑ جي ٽي گهري.

متيءَ جي= سُلفي. ڪپڑ جي= صافي.

سُلفي هٽ ۾ صافي ٽي گهري.

[2669]

رڄ ڪڏي ڪتو ڪر! وڪر نهيئي ڪونہ، ته پوءِ راند جون ڇا؟

رڄ= چلر. ڪتو= تازي. وڪر= تماڪ. راند جون= چڪيون.

چلر ڪڏي تازي ڪر! تماڪ نهيئي ڪونہ، ته پوءِ چڪيون ڇا؟

[2670]

ٽڪر ڪي ڪتونہ سڏ، پوڪ جي ناهہ، راند جي ڇا؟

ٽڪر= حقو. ڪتو= تازي. پوڪ= تماڪ. راند جي= چڪي> چڪيون.

حقي ڏي تازو نہ ڪر، تماڪ ناهہ، چڪيون ڇا؟

[2671]

ڳهڻ ڏي ته حقي ۾ وجهان.

ڳهہ= پنڑو.

پنڑ (تماڪ جو پن) ڏي ته حقي ۾ وجهان.

[2672]

حقي ۾ ٻرنان ٿئين ذات.

ٻرنان= متو ۽ رکيو. ذات= آهيڑي> آهي + ڑي.

حقو متو رکيو آهي ڑي!

[2673]

پن جي ۾ ڪاٺ جو ڪوتو ذات!

پن جي= ٻيڑي. ڪاٺ جو= ماچيس. ذات= آهيڑي> آهي + ڑي.

ٻيڑي ۾ ماچيس ڪوتو آهي ڑي!

[2674]

شهر ٻه خير، مال ٻه خير.

شهر= ماڏو> مان + ڏي. مال= تو ڏو> تو + ڏي.

مان ڏي ٻه خير، تو ڏي ٻه خير.

سنڌي ادبي بورڊ

پڑھندڙ نَسُل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ "لُڙهندڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڑا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪاڪُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "**پڑھندڙ**" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيe-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڑھندڙ نسل کي وَڏَڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڑھندڙ نَسل (پَـنَ) کا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ جاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَـنَ جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ جاڻو تہ اُهو ٻِ ڪُوڙو آهي.

جھڙيءَ طَرَح وٽن جا پَنَ ساوا، ڳاڙھا، نيرا، پيلا يا ناسي ھوندا آھن اَھڙيءَ طرح پڙھندڙ نَسُل وارا **پَنَ** بہ مختَلِف آھن ۽ ھوندا. اُھي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙھندڙ، بَرندڙ ۽ پڙھندڙ، سُست ۽ پڙھندڙ يا وِڙھندڙ ۽ پڙھندڙ بہ ٿي سگھن ٿا. ٻين لفظن ۾ **پَنَ** کا خُصوصي ۽ تالي لڳل کِلَب Exclusive Club نہ آھي.

کوشش اھا ھوندي تہ **پَنَ** جا سڀ ڪَم ڪار سَھڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آھي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اھڙي حالت ۾ **پَنَ** پاڻ ھِڪَٻئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ ھيٺ ڏي وَڻُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رھندا. **پَنَن** پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اھم مرحلو وِرھائڻ distribution جو ٿيندو. اِھو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏھن ڪو پيسا ڪمائي سگھي ٿو تہ پلي ڪمائي، رُڳو **پَنَن** سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ ھوندو.

پَنَن کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ ھو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليگڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي ھِمٽائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦھلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنھن بہ رُڪاوٽ کي نہ ميجن.

شيخ اَيازَ علمَ، جاڻ، سمجهَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽ، پُکارَ سان تَشبيهه ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. ايياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جٽ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بولیءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهِ پهاڙ چُپن ٿا؛
... ...
ڪالهَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جٽ گوريلا آهن.....
... ...
هي بيتُ اَتي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄاڻائي کي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وجايو" ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَڻن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪجي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڻَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ بين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوڻَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽنر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪيِ پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَـنَ پَـنَ جو پڙلاءُ“.
ـ اياز (ڪلهي پاتر ڪينرو)